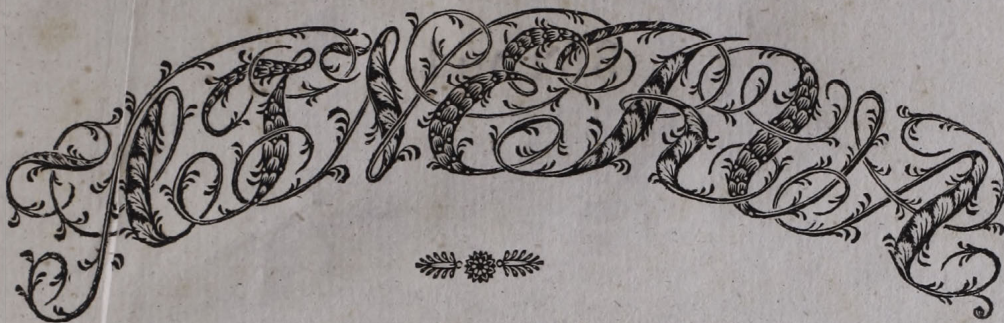

Felső Magyar-Országi

NEMZETI

FOLYÓIRÁS.

1827.

Opto tibi vultum multa et praeclara minantis. Hor.

IV. ARMADIK ESZTENDEI FOLYAMAT. — 1.^ő NEGYED.

JANUÁRIUSZ, FEBRUÁRIUSZ, MÁRTIUSZ.

A Felső Kir. Magyar Helytartó Tanács' kegyes engedelmével.

KASSÁN,

ELLINGER ISTVÁN, CS. KIR. PRIV. KÖNYV-NYOMTATÓ ÉS ÁROS' BETŰIVEL 'S KÖLTSÉGEIN.

Felső Magyar-Ország

301841

Él Magyar, áll Buda még!

KISFALUDY KÁROLY.

ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

ERDÖDI

GRÓF PÁLFFY MIKLÓS,

VÖRÖSKÖNEK ÖRÖKÖS URA, ARANY GYAPJAS VITÉZ,

CS KIR BELSŐ TITK TANÁCSOS, POSONYI GRÓF,

MAGYAR - ORSZÁGI NÁDOR,

SZUL. SZEPT. 1^{en} 1656, ELHUNYT 1752 FEBR.

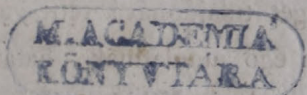
f. v. 28.

1827.

ERDŐDI GRÓF PÁLFFY MIKLÓS',

Vöröskőnek örökös Ura'*) Arany-gyapjas Vitéz', Cs. Kir. belső titkos
Tanácsos', Po'sonyi Gróf', 's Magyar-országi Nádor' képe.

Heába tapsolsz rettenetes Halál!

Kik érdemekkel nyertek örök nevet,

Kik nem magok' hasznoknak éltek:

Büszke hatalmad alá nem esnek.

Virág Benedek. Poet. Munk.

A' hon-kormányon, csak nagy lelkek képesek fényleni. Hívség, fáradhatatlan szorgalom, nagyra termett lélek, mély belátás, 's hosszas tapasztalás vonhatnak csak dicsőségért a' méltóság' nevére; 's ezen egyes érdem-vonások, csak egygyüvé olvadva szülhetnek tökéletest, 's csak párosúlva képzeltehetnek Nagyt. A' Nemes, ha sorsa kívánja: feláldozza a' Hazáért, — az őtet ha bár bóldogítani látszó — életét; mert melyik Hazafi boldog akkor, ha Honja süllyedez? Örömmel szakád-el izzasztó gondjaiba

*) A' Vöröskői czímet, már ezen Pálffy Miklós is viselő; a' mit az 1715-ik évbéli 5-dik törvényczikkely' tartalma bizonyít, hol többi czímei között, Vöröskő is előfordul. Már pedig nem viselné azt, ha Bél Mátyás szerint, (in Comp. Hung. Geogr. p. 55.) 1754-ben adattetott volna birtokul Vöröskő a' Pálffy Nemzettségnek; mert Miklós, 1752-ikben halt-meg.

került vagyonától is, mert rokon-érző szíve, bánat-árral sejteti vele: hogy nyomorúlt ő akkor, ha Hazája tehetetlenséggel küzd.

Élet, széles birtokok, kincs-halmok, milly hitvány bábjai ott a' Sorsnak, hol csak ön', vagy félszeg tekintetek melegítik a' szívet, az ezekhez való ragaszkodáshoz! Just tart ezekhez a' múltak' védelme, a' jelennek környülállásai, 's a' sötét jövő' bizonytalan képe. A' Hon' igazai ezek. A' maradék, már jó eleve is parancsoló hatalommal nyúl ezekhez, 's te Haza — édes név! — milly örömmel feledteted-el a' Hüvel azt: hogy milly édes az élet!

Honjának, 's Királyainak, már az előtt hajdan is megösméré ezen igazait, a' Pálffy-ágazat, — Sok Hős — méltók örök-emlékre szálla-ki közülök, bajnok-szívvvel a' csatasíkra, vért ontani a' Hazáért 's Fejedelemért. Minden csemetéje, annyi honni Triarius vala, annyi Vezére a' hadaknak; 's annyi győzelem-koszorú a' királyi széken. Hős tetteik, az Egy-korbeliekkel, már már elhitették: hogy a' hadi borostyánok, minteggy örökösödés' útján ékesítik a' Pálffyakat. És valóban Miklós, — e' néven 4-dik — Pálffy Miklósnak, e' néven 1-sőnek, hadi dicsőségét tulajdonává tette-volna; ha a' belső hon-kormányra lett alkalmaztatása, tisztán égő indulatinak, határt nem vetne. Született Szeptember' 1-sőjén 1656-dik évben. Atyja Miklós volt, — e' néven 3-dik, — 's ugyan az: ki a' Tökölyi' zenebonáji között, Királyához hívségét bizonyítja; Anyja Eleonora Gróf Harrach', 's Eggemberg Francziska' Leánya. Gyermekei éveiből kifejtődzvén, szelidebb tudományok után vágyódó lelkét, a' Nagy-Szombati, 's Po'sonyi oskolákban kezdé képezni 1670-dik évben; 's ifjúsága' éveit, a' Királyi Udvarban tölté-el.

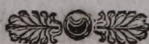
Tanulói pályáját bevégezvén, magasabbakra, t. i. hozzá-hasonlókra törekedve, fegyverhez nyúlt, mellyel a' Török-vadkényt letapodván, Eldődeinek bajnoki koszorúját újra feleleveníté. Így a' puha gyönyörűségtől elvonattatva, nem-hogy a' fegyverzőrgés', 's a' csata-sík' súlyaitól megrettent volna; sőt tiszta Hon-szeretete, a' nyilvános

élet-veszélyek közzé rohanni, gyakor-ízben tüzelé. Hős-társai, — kikkel a' vér-mezőn olly sokszor virasztott, — nem egyszer hallák tőle: hogy inkább ohajtana a' golyóbi-sok' tűz-záporai között viaskodni, mint a' diadal után, a' puhaság' ölében mintegy elhervadni. Jó alkalmat is nyert hős-lelkének, 's virtusainak valósítására, mind Impe-riumban, mind a' Magyar-honban. Eugenius Croy, Vezér, 1693-dik évben, Nándor-fejérvárat tellyes erejű ostrom alá vétén, a' Vár-örök' vitézi bátorsága, legnagyobb ve-szélyek közé szorítá a' Császári sereget; 's gyakori kirontásaikkal, boszszúlatlan, te-mérdek vér-ontást okozának mind-addig: míglen Pálffy' vezérlése alatt, a' Barbaru-szok' dühe, azoknak lekonzoltatása által, a' bástyák alatt meg nem törtettetett. Az ek-ként megzaklattatott Ellen-fél, kirontani ezentúl nem bátorkodván, tűz által fogott ön-védelméhez. Kaisersfeld, az ostrom-mívek' Mestere, egy véletlen golyóbis által el-esvén, csak kevésben múlt: hogy egy ágyú-lövés által, Pálffy is életét nem veszti; ha az Égi-gondviselés, e' Haza' oszlopát, a' nyilvános veszélytől, a' jövőnek meg nem tartaná.

Méltó említésre azon vonás, mellyből Miklós' nagysága szembetűnő leszsz. Halálos sebbe esvén, midőn ama' nevezetes, 's előkelő Bátor Vaix-háztól származott Hölgye, az akkori inség' idején, a' köz-néptől semmi élelembeli szereket nem kaphat-na, azt felelé: „*A' Királyért bár milly nyomorúságok' nemét örömet elszenvedem*“. És valóban, a' legjelesebb Római férjfiakat követé 's túlmúlá, kiknek szívekben mély gyökeret vertek e' szavak „*et facere, et pati fortia*“. *) De veszedelmes sebe el-voná a' táhortól a' Hős-lelkűt; 's örökösen a' Hon' belső kormányának adá-által; kinek azután mély belátása, hasznos tanácsai által, rendülhetetlen virágzék is. Méltán is el-ragadtathaték boldog Jövők' reménye közben, öröm-gyanúk által a' Hon: midőn Miklósban, minden terheken 's akadályokon győzni tudó, 's Királyai' kedvezései között nevedett férjfiat nyert. Ugyan is I-ső Leopold, Miklós' lelkének jeles tu-lajdonitól viseltetve, Ötet Hadi-Fő-Vezéri, 's Po'sonyi Grófi, ('s ez' utóbbi méltóság II-dik Rudolf által **) a' Pálffyknak, örökös jussal adatott,) I-ső Jó'sef pedig Koro-na-óri méltóságokkal tisztelék-meg; 's ezen legutóbbiban, 1715-dik évben, a' Po'so-nyi Hon-gyűlésben erősítették-meg; ama' kegyeiről világszerte ösmért Eleonóra pedig,

*) Livius L. II. de Mutio Scaevola ad Porsenam.

**) V. Decr. Rudol. II. Anni 1599. art. 48.

Fő-Lovászmesteri dísz-zel magasítá. VI-dik Károlynak sem kerülheté-el figyelmét a' Derék. Erdődy György Ország-bírónak, 1713-dik évben történt elhúnyta után, csak hamar követé tiszteben a' Boldogúltat; 's nem telék-el esztendő, 's Po'sonyban, akkor Sz. Koronánk' városában, 1714-dik évben, October' 14-ikén, a' Hon-nagyok' 's Nemzet-küldöttjei' köz-szava által, Nádonak választaték, a' már ez előtt Kir. Tanácsosi czímmel ékesített Miklós; *) ki e' méltóságnak megfelelő érdemekkel 's virtusokkal, már eddig viselt hivatalaiban is tündöklék. Már ez előtt jóval ékesíté őtet az Arany-gyapjú, 's e' külföldi dísznek birtokába, nagy Nemzetségét, újra **) beiktatá; 's megvalósítá azt, milly magas tetteknek kell azoknak lenni, melyeket a' külső Hatalmasságok is, magas érdem-díjra méltatnak.

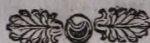
Már akár e' diszt-adó czimeket, akár a' Honnak, Miklós Nádor iránt gerjedett érzését vizsgáljad, 1714-ikben ***) a' Hazafiak' igazainak könnyebb megvi'ssgálása végett, az úgy nevezetett *Neo-Acquistica* — Kiküldöttségnek, Po'sonyban, Kassán, és Zágrábban tartandó ülései meghatározatván, Miklós Nádor, a' Hon' Gyűlésén, Po'sonyi Elöl-ülőnek nevezetett-ki. Az 1723-ki Hon-gyűlésben pedig, ****) elrendeltetvén az: hogy az Országnak köz, hon-gyűlési, törvényes, bátorságot tárgyazó Káptalanoknál 's Szerzeteseknél, magányos Személyeknél, vagy akárhol is találtatható, 's az Ország' Rendeit illető íróványai, a' majdan Po'sonyban állítandó Ország' levél-tárába hoztassanak 's szedettessenek-be, Miklós nak, a' Királyi Kamaránál találtatható írások' össze-gyűjtése, 's a' Hon' levél-tárába leendő iktattatása tétetett hivatalbeli tisztebe. Miklós betölté körét. Részszerint hadi borostyánai, majd bölcs belátású lelke, avatják magasztaló dicsérettel a' Nagyok' sorába Őtet. Nem is hanyatlhaték-el élete a' nélkül: hogy nagyokat mervén, érdem-emléket ne hagyna a' Polgárok' szívében. Mert akár dicső Eldődeit tekintsd, akár Utójit vi'sgáld, az Ítéző-székek mellett a' bölcsességnek, a' vér-mezőn hős-léleknek, példára gyűjtő nyomaira találsz. Nem vólt az Ausztriai Házat, 's a' Magyar-hont megtámadó olly Ellenfél, melly ellen Pálffyak fegyvere nem villogott, 's hol ők, az utó-kort is megjutalmazó csata-dísz nem arattak-vólna.

*) Art. Po'son. Anni 1715. art. 5. — Katona in Epit. Chron. P. III. magával ellenkezik: midőn Pálffynak, Nádorral lett választatását a' 439-dik lapon 1714-dik, a' 499-dik lapon pedig 1715-ik évre teszi. Az első bizonyos.

**) 2-dik Miklós, I-ső János, Pál, már ez előtt Arany-gyapjas Vitézek voltak.

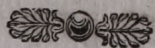
***) Decr. I. Carol. VI. Anni 1715. Art. 10.

****) Decr. II. Carol. VI. Anni 1725. Art. 45.

Méltó emlékezni néhányról, kik 1-ső Miklóson kívül, véröket életekkel, vagy szabadságokat javaikkal egygyütt, feláldozák a' köz-jóért. Tamás, Szécsény mellett 1562-ik évben történt csatában, Török-rablánczra jutott. Péter, a' Keresztesi mezőn, 1596-ban, Oszmán-fegyver által konczoltatott-fel. István ama' Törökök' félelme, 1621-ben, Bethlen által, a' Tátra-hegyek' allyánál elfogattatván, készebb volt szabadságát 50 ezer forinton megváltani, mint hűségéről lemondani. 2-dik Miklós, ugyanazon ütközetben vált-meg életétől. 1-ső Ferenczet, 1693-ban Eszéknél, két kisebb fegyverből történt lövés érvén, életét veszti. János Károly, Fő-Hadi-Vezér, 1694-ben, hadi útjában Mediolánumban meg-halt. János, Miklós Nádornak fija, Péter-Váradnál, 1716-ban, János pedig, János Fő-Hadi-Vezérnek fija, Belgrádnál, 1717-ben, vitézül hűnytak-el. 3-dik Miklós, János Fő-Hadi-Vezér fija, a' Francziák ellen viaskodván, seregének nem kevesebb kárára, mint siralmára, Párma alatt, 1734-ben Júnusz' 29-kén, e' világból a' csata-síkon kimúlék; kinek elestét, Öccse Károly megboszszólni ohajtván, nem csekély veszélyeket állott-ki. Ugyan-azon ütközetben, Ferencz, Miklós Nádornak fija, a' Magyar-gyalogsággal, a' viadal' lángjain keresztül-törtetve, az Ellen-fél' táborára rohanván, vett sok sebe alól, Stomphán, ősi lakhelyén, dicsően szabadítá-fel a' halál. Leopold, Miklós Nádornak, 's János Fő-Hadi-Vezérnek Unokája, 1734-ben, ön'kölségén Magyar-gyalog-sereget állított. Úgy hasonlóan János Fő-Hadi-Vezérnek, Európa mennyit köszönhet? érzé az akkori világ. Ugyan is 1686-ban szállván-ki a' csata-síkra, a' Rajna' és az Iszter' tájait, fényes győzedelmeivel díszesíti 1712-dik évig; 's a' magyar polgári hadat bevégzé. Péterváradnál 1716-ban fénylék először a' diadal-díszben. 1717-ben Augusztusz' 16-ikán, Pálffy, a' Seregnek jobb szárnyát vezérelve, nagy részt vett a' Barbaruszok' serege' eltöröltetésében. Majd Belgrád vétetik ostrom alá. 1736-dikban, a' Császári seregnek Fő-Vezérévé neveztetvén, Futas alatt táborba szállott; 's a' csata-sík' hervadhatatlan babéraiban, Hős-társaival osztozék. Véghetetlen lennék, ha a' csata-síkon bajnokoskodó, 's utóbb virágozott Pálffyakról emlékezném. Bízunk! Az idő felderíti még valamelly Tudósunk' tolla által, a' 16. 17. 18. 's 19-dik század' Hőseit; 's Buday Ferencz' érdemes Hazánkfiának elkezdett nyomain, cél-irányosan fog haladni.

A' hely' szűke nem engedi, hogy azokról, kik a' Hon' belső polgári kormányán, magas méltóságokban fénylének, egygyenkint értekezzem. Legyen elég a'

Pálffyak' dicsőségére megvallani azt: hogy e' jeles Nemzetség, (mellynek egy ága Pálffy Károly' Fő-Kanczellarius' érdemei által, a' múlt század' vége felé, R. Sz. Bir. Herczegi czímmel is ékesítettett, *) 's kinek fiját 5-dik Miklóst, 1800-dik évben, mint Generális, Aprilisz' 10-ikén, Vorracionál, a' Francziákat vérben fagyban hagyván, Genua' vidékén mint Bajnokot, golyóbis teríté halva a' földre,) az Isten, Király, és Haza iránt, minden időben valósított, követésére - méltó hűségéről nevezetessé lett; 's hon-szeretete: a' jelen-század' törvény-könyvei is, háláadó emlékre buzditják a' Magyarot. Szép átaljában is fényleni a' Nemzetségnek, de mégis dicsőbb, saját érdemeiben tündöklenni. Így díszlék Miklós Nádor, **) majd-nem hitel felett, Istenért, Királyért, 's Honja' boldogságáért, ajánlván-fel életét. Végre a' mulandóság' kényszerítő keze, — az öregség 's munka-súly alatt elbágyjad'tt erején diadalmaskodván, — sírhalmába dönté a' Nemest, 1732-dik évben, Februariusz' hónapban. Tetemei Malaczkán Ősei' ravatalába, gyász-pompával, örök nyugalomra tétettek.

Ott nyugszik Ő; de virtusain nem vehete diadalt a' sír. Pihenjen hát csendel!
Adjon az Ég, édes Hazánknak, több illy Nemes Lelket!

Debreczeni BÁRÁNY ÁGOSTON,
Sz. Györgyön Torontál Vármegyében.

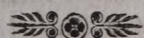
*) F. M. O. Minerva. 1825, 3-dik Negyed. 351. lap.

**) Már Pálffy Miklós nem élt a' Kún-Bíró czímmel, Moys avagy Moyse Nádor, 4-dik Béla alatt élt azzal előszőr, 's Eszterházy Pállal szakad'tt-meg egy időre.

FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI

MINERVA.

Első Füzet.

Januáriusz 1827.

I.

A' Bölcsességről.

Az ember testből és lélekből áll, melly kettő mind a' mellett hogy különböző tulajdonságokkal bír, olly szoros egybe-köttetésben van egymással; hogy egyik a' másiktól, csupán csak a' halál által válhat-el, 's így e' kettő együtt, egymásnak rugóul szolgálván, adja az embernek azt a' lételt, mi életnek neveztetik. A' test tehát csak külső feltétele a' lélek munkásságának, 's a' mit a' lélek gondol és akar elhatározásinak végre-hajtására, a' testet mindenkor szabad tetszése szerint fordítja; ugyan azért a' testnek minden érdeme és becse egyedül a' lélek munkálódásának minéműségétől függ. De valamint a' test, minden mozdulatait 's cselekedeteit, a' lélek akaratjához és intézeteihez képpst tellyesíti, úgy hasonlóképpen a' lélek is, minden testi fogyatkozásokat, és egyéb' külső benyomásokat hathatósan érezvén; gondolatait 's indulatait, egyenesen a' test körülállásaihoz szabja. Ha a' lélek vidám, és dolgai, gondolati szerint folynak; a' test is ahoz képpst teszi mozdulataiban készségét és gyorsaságát, úgy hogy a' testnek maga viseletéből, mindenkor kitetszőleg láthatni a' lélek' kedvét vagy kedvetlenségét, jó vagy rossz feltételét.

Az ember tehát ezen két öszve-alkotott, de egymástól természetekre nézve egészen különböző részekből állván, leg szorosabb kötelességévé tartozik azt tenni, hogy lételét (mellyben a' test és lélek együtt élnek 's munkálodnak) a' legjobb móddal feltarthassa és okosan használhassa, minthogy pedig a' test magában igazgató és vezető okos lélek nélkül, semmi jóra sem lehet alkalmas, szükségesképpen azon kell az embernek igyekezni: hogy lelkét különös szorgalom és munkásság által, azon szükséges

nemes tulajdonságoknak megszerzésekre és bírásokra alkalmatossá tehesse, mellyeknél fogva az emberi élet valódi becsét és érdemét minden tetteiben kimutathassa. Az embernek igazi neméhez illő élete folytatására, egyedül csak a bölcsesség nyithat utat, mellyre törekedés kinek-kinek kötelességében áll.

A bölcsesség az embernek, nem születésénél fogva vett tulajdonsága; mivel azal még egy ember se jött ez életre; hanem azt, mint a mesterséges járást és éneklést, különös igyekezet és munkásságnál fogva tanulhatni. Ad ugyan a jóltévő természet az embernek lelket, melly nemes erőben az észnek magvai, még a származás alkalmával béplántáltatnak; de ha azon természeti ész magvai ki nem kelnek, 's a szélesen kiterjedő természetben látható, érezhető és tapasztalható külömbféle dolgok eszméreteiben nem neveltetnek, bimbóikból a virágzásra ki nem fejlődhetnek; a lélek csak természeti állapotjában marad, 's letett setét rejtekében heverve, bölcsesség gyümölcsét soha sem teremhetvén, az egész emberi észnek minden dicsőssége, csupán az állati kívánságok és szükségek teljesítésekre megkívántató dolgoknak megszerezhetősekig terjedhet-ki. Az ember ugyan a lélekben elrejtett titkos erőnek az észnek, teremője nem lehet, 's a természettől adatott helyett, magának újat nem szerezhet: de annak magvait rejtekeiből felköltvén, az emberi munkásság és különös igyekezet által kifejtheti, a külső dolgok benyomásaiból vett kedves vagy kedvetlen érzéseknél fogva nevelheti, az idő és tapasztalás által nemesítheti, a képzeletek 's gondolatok össze-hasonlításaiból kihúzott ítéletekből tökéletesítheti, a tapasztalt dolgok megfontolásai után pedig használhatókká teheti.

Ebéli tehetségeit a lélek, a külső természetben tapasztalható dolgoknak hallások, látások, érzések, és felelmérhetőseknél fogva szerzett értelme, gondolkodása, 's okoskodása által, a külömbféle tárgyaknak egymással össze-hasonlítási után tökéletesítheti annyira: hogy a jó és gonosz, szép és rút, igaz és nem igaz, hasznos és káros dolgok között mély belátással külömbégeket tud tenni, 's azok közül a nyomsóabakat 's érzéseivel egyezőbbeket okosan kiválaszthatja. Az erre megkívántató fontoló és ítélő tehetségek külömbfélék, 's a millyen benyomások, oktatások, eredeti-képek vagy tárgyak szolgáltatnak az észnek ösztönéül 's rugójául; éppen azoknak minéműségjekhez képpest való erőben fejlődhetnek-ki, némellyeknél felengősen, másoknál középszerűen vagy igen alatt, a természettől elhibázottaknál pedig sehogy sem. — Egy Nevtonban többet gondol, egy Szokratesben többet cselekszik egy óra alatt a lélek, mint egy Eskimóban száz esztendeig. Amazoknál gazdag és felemelkedett, emennél szegény és alacsony, 's az élet valóságos mértékje szerint amazoknál egy óra, emennek száz esztendejével felüt.

A léleknek a gondolkodás éppen az, a mi a testnek a mozgás, ha a testnek eszközei híjjánosok és gyengék, tökéletes munkát tőle nem várhatni; úgy a lélekben is, ha az értelem és okosság hibáz, bölcsességet nem találhatni. A bölcsesség pedig fő czélja e világ életnek, ettől függ annak érdeme becse és méltósága. E teszi alkalmatossá a lelket arra, hogy a legjobb és hasznosabb dolgokat feltalálhassa; hogy a lelki esméret szavát szabad akarat szerint követhesse vagy megvethesse, hogy mindeket erkölcsi módon és erkölcsi végekre használni tudjon.

A' bölcsesség tehát az észszel lakik a' lélekben, mit a' lélek csak éppen akkor tehet tulajdonává; midőn már a' természetben tett vizsgálódások és tapasztalások után, az emberi élet becsét, érdemét, méltóságát, és okosan használását tárgyazó mély bélátású esméretekből, annyi tudományt és felvilágosodást tud magának szerezni; hogy minden jónak megszerzésére és megtarthatására, minden rosznak elkerülésére 's megelőzésére, bizonyos utakat módokat találni, a' jónak és rosznak követésére egyforma szabadsággal bíró indulatokon uralkodni, 's munkálódásaiban mindenkor a' jobb és nemesebb célra eljutni, elegendő alkalmatos lehet.

Minekutánna már a' lélek, a' fenntebb elő-adott nemes tehetségeknél fogva magának bölcsességet szerezhet, még a' meg nem történt dolgokból is következtetéseket tud kihúzni, 's dolgainak folyamatjában, mély bélátású elő-intézetek által, hasznos elő-menetelt eszközül. Az emberi erőt és tehetséget majd felülhaladó, 's csak nem lehetetlenségnek látszó dolgokat is, dicső leleményeinél fogva, lehetőkké és végrehajthatókká tudja tenni. Az ég titkaiba felemelkedett lélekkel bétekin, 's a' lelki világ megmérhetetlen mélységében vizsgálódik, a' két különböző természetű világokat össze-csatolja, 's bámulásra méltó következtetéseket képzel és formál. A' milliónyi helyeket foglaló 's temérdek távolságra álló égi testekhez olly sebességgel felemelkedik; mit semmi testi erő nem követhet. A' föld temérdekségébe behat, 's a' teremtetett dolgokból, második teremtetést csinál. Le-ereszkedik a' vizek mélységeibe 's a' tengerek lakossait esmérni tanúlja. Az olly kicsinsységű férgesekéket, mellyek egy lapura millió számra térnek szorosan megvizsgálgatja, 's mind ezekből a' teremtető bölcs művészségét bámulja és csudálja, magát pedig a' mindenek alkotója előtt mélyen megalázza. Ez élet minden viszontagságaiban, mind a' fájdalmakban és szenvedésekben, mind a' világi jóknak bővségeiben és gyönyörűségeiben, egy okos léleknek méltóságához képpest egyenlő mértéket tud tartani; 's valamint amazokban el-nem csügged; úgy emezekben ki nem csapong és el nem merül. Így ezen nemes tehetségek, a' világ esméreteiből szerzett és össze-gyűjtött mély tudományok 's tapasztalások; összesen véve tészik a' bölcsességet, vagy az emberi élet' okosan használásához megkívántató tudományt.

A' bölcs mindég belljebb hat a' dolog külső színénél és a' történeteknek látszó jelenségeknél, bélátásával felfedezi a' dolgok erkölcsi mivóltát, a' lehetőséget a' lehetetlenségtől, a' képzeletet az eredeti valóságtól okosan megtudja különböztetni, a' természetben találtató esméret alá vehető dolgokat, mély bélátással és figyelemmel vizsgálát alá veszi, 's addig nyomoz tapogat, próbál, míg azokat az emberi Nemnek különös hasznára nem fordíthatja. A' bölcs azon sok füveket és plántákat, föld- és kő-nemeket; mellyeket mások érzéketlenül taposnak; az embereknek kimondhatatlan javokra különös használhatókká tudja tenni, egy szóval mind untalan arra czéloz és törekedik; hogy az emberi Nemet minden tekintetben nagyobb-nagyobb tökéletességre juttathassa, magát pedig világ igazi hazafiának lenni bízonyíthassa.

Az emberi Nemnek mostani fényes állapotját egyedül a' bölcsességnek köszönhetni, a' vak butaságban felnőtt szemeket; e' nyitotta-fel. — A' csavargó és vándorló életből; e' vezette társasági életbe, — a' vad indulatokat e' szelídítette-meg, — a' mezítelenséget e' ruházta-fel, — bizonyos élet-nem módokat, e' talált, — a' szántás, vetés, sütés,

főzés, és az idő mostohaasági ellen okosan élhetés, ez által vezettetett-bé, — a' köveknek érczekké fordításokat, 's az érczekből külömbféle hasznos eszközöket és szármakokat, majd úgy lehet mondani e' teremtetten-elő, — a' vizeken bátorsággal járhatásra; e' talált módot, — a' társasági élet' feltarthatására e' szabott okos törvényeket, — az egymástól bátorságban és békességben maradhatásra; ez állított-fel hasznos polgári rendeket, — a' földnek esmérletlen részeit e' fedezte-fel, — a' teremttő természet urának esmérétére e' szolgáltatott alkalmatosságot, — mind ezeknél fogva, az élet' okosan használására e' tanította-meg az emberiséget.

A' bölcsesség kétféle, ú. m. külső-természeti, és belső-erkölcsi. A' külső dicső találmányú embereket, kik hasznos leleményeiknél fogva; az emberi Nemzettel meg hálálhatatlan jóltévőségjeket éreztették: semmi esetre sem lehet a' méltán érdemlő bölcs nevezettől megfosztani. A' mennyiben a' testnek a' lélekkel szoros egybe-köttetése vagyon; a' külső természetnek a' belsőhöz; szinte olly mértékű befolyása van. E' szerint az élet' feltartására, 's okosan használására szükségesséppen megkívántató bölcs találmányoknak szerzői; szinte úgy a' bölcs léleknek mély belátása által gondolhatták-ki és állíthatták-elő, az emberi elmét csak nem felülmúló hasznos találmányaikat; valamint az erkölcsi bölcsök, a' lélek' felvilágosítására és szív' kipallérozására haszonnal szolgáló bölcs-tudományokat. Mert mindegyiknek lelkébe, különös hathatósággal kellett az égi erőnek az Isteni szikrának sugározni, 's akkor lehetett mindegyik olly fel-emelkedett gondolkodású; és mély bé-látású, minél fogva az egész emberi Nemzetre különös hasznót terjeszthetett-el. Így a' külső hasznos dolgoknak 's remek műveknek feltalálói, szinte olly méltán bölcsöknek nevezetethetnek, valamint az erkölcsi bölcsök, csak hogy megkülömböztetéssel.

A' külső bölcsök között ilyenek voltak nevezetesen Tubálcain vagy Vulkán, ki a' kőből legelőször vasat 's egyéb érczet olvasztott, az érczekből pedig külömbféle szükséges eszközöket és dolgozó műszereket adott az emberek' kezeibe, ennek találmánya csak nem második teremtésnek tekintethetik; mellyért is az akkor élt emberek Istenségre emeltetett, 's még a' Sz. Írás is, mint különös találmányú bölcsét feljegyzésre méltónak ítélte. — Minerva, ki az idő' mostohaaságait mezítelen állapotban szenvedő embereket felruházta. Ezen bölcs Aszszony találta-fel legelőször az állatok szőreiből és plánták héjjaiából lehető fonás, szövés és varrás módját; minélfogva az embereket külömbféle öltözetek' készítésére megtanította, szeliden érzésre szoktatta, a' sípolás mesterségét, és az olaj-fának használását is feltalálta, 's a' régibb világban bölcsesség Isten aszszonyának nevezetett. — Czéres, ki a' gabona féle szemeknek 's magoknak össze-törését, vagy liszté csinálását feltalálta, 's abból pogácsákat 's pép-forma eledeleket legelőször készített. E' tanította-meg az embereket étel-főzésre és kenyér-sütésre; míg ez, azt a' módot fel nem találta: csak mákkal 's egyéb szemekkel és magokkal természeti nyerseségjekben éltek; de azután az élet' feltartására hasznosabb mód közön-ségessé lett, 's apródonként nagyobb-nagyobb tökéletességre vitetett. A' régiektől ez is Isteni méltóságra emeltetett. — Triptolémus, ki a' szántás-vetés' módját feltalálta. E' talált a' kemény földnek művelésére megbecsülhetetlen hasznú műszereket, 's a' természetvényeket, mellyek az előtt csak némelly tartományokban termettek vadon, ez

mindenfelé elterjesztette és hazaivá tette, 's ennél fogva az embereket társasági életre szoktatta, itt vettetett-meg a' társaságnak talp-köve' mert annak előtte az emberek csak vándorlók voltak, egyik tartományból a' másikba jártak keltek, a' hol' élelmeket jobban megszerezhettk. — Trismegisztus, ki az emberi hangokat legelőször kiczime-rezte, a' szókat lefestegetvén a' beszédet láthatóvá tette, 's útát nyitott az embereknek arra; hogy gondolataikat szárnyra bocsájthatván a' világgal közölhettk. Ezen Isteni találmánynak becsét szabni, e' világra befolyását kimérni, 's következeit felvetni még ez ideig senki sem tudta. — A' Zoroásternek csillag vi'sgáló bölcsek, kik az ég boltozatján függő 's temérdek távolságra álló égi testeknek állásaikból 's forgásaikból, mint titkos jegyekből, kiolvasván a' természet alkotójának megfoghatatlan bölcsességét és méltóságát: a' felvethetetlen századokig csak babonás balvélekedésekben tévelygett embereket, annak tiszteletére bírták, és az égi testeknek távolságokat, nagyságokat változó forgásaikat kimérték és számba-vették, a' szakadatlan idő-folyásának bizonyos osztályokat, szakaszokat csináltak, 's az embereknek mindennapi foglalatosságokban közhaszonra fordították. — Dédalusz, ki az építés' módjának legremekebb részét, a' bolt-hajtás' mesterségét feltalálta, mit annak előtte, hogy a' levegőben megragasztott kövekből fedelet hajtani lehessen; az emberek egészen természeti lehetetlenségnek tartottak. Ez méltán érdemes arra; hogy az emberi Nem tűz ellen való pártfogójának neveztesse. — Kolumbus, ki a' földnek, egy sok ezeredekig esméretlenül volt részét, ezer veszedelmek között tett hosszszas tengeri útazása által felfedezte, 's annál fogva az embereket egy egész új világgal megismerítette, 's természetbéli esméréteiket bővítette, most egy közönséges hajós legény nevére Ámerikának nevezetik.

Ezen elő-számlált eredeti találmányú külső bölcsek után, kik az emberek tudományait jeles találmányaikkal szélesítették, 's sorsokat sokkal jobbakká tettek; vagynak még számos kisebb rendű találósok is, kik az előszámláltak' nyomai után, az útát járhatóbbakká 's tökéletesebbekké tettek; de már minden ezek-után feltalált tudományos dolgok, és kézi-mesterségek, csak következtetések voltak. Mert könnyű volt már a' Tubáikain durva ércze után, hajsza vékonyságnyi arany és ezüst munkákat készíteni. — A' Minerva daróc vászna után; papirost csinálni, tarkabarka selyem matériákat készíteni. — A' Czéres soványan gyúrt pogácsája után; pülés lisztből francia tészta süteményeket készíteni. — Trismegisztus után; a' nyomtatást feltalálni. — Az első csillag vi'sgálók után, az égi testek forgásait 's állásait jobban kitanúlni, és órákat készíteni. Már ezen későbbi jobbító bölcsek, az elsőkhöz csak éppen úgy vétethetnek: mint a' hold világossága a' nap fényhez; mit amaz, emettől kölcsönöz; de azért különös jószág a' természetben, 's így a' későbbi találmányok is, az emberi Nemnek megbecsülhetetlen javára 's hasznára vagynak.

Az erkölcsi bölcsesség, a' külsőtől éppen annyiban különbözik; mennyiben a' lélek a' testnél nemesebb és becsesebb. Az erkölcsi bölcsesség által pallérozódik és mivelődik-ki a' lélek annyira; hogy a' porból egészen az Istenségig felemelkedhessék. E' vezette-bé az emberek közzé a' társasági élet feltarthatására szükségesképpen megkívántatott leghathatósabb eszközöket, a' hétszer próbált észből származott okos törvényeket, mellyek minden magános ember' javát; úgy öszve-illeték a' társaságával: hogy jussaira

nézve ki-ki megelégedhetett, a' többség' haszna és boldogulása pedig csálhatatlanúl elő-mozdított. Külömben az emberek, az élet' okosan használására, minden hasznokat hajtó bölcs találmányaik mellett sem juthattak volna, 's belőlök nem rendes társaságok és egyes közönségek; hanem csak egymást pusztító ellenséges csoportok formáltattak volna. Az erkölcsi bölcsök vetették hát meg annak talp-kövét; hogy a' külső bölcsök találmányai, a' társasági élet' okosan feltarthatásánál fogva egész bátorságban használatosokká tétethetnek.

Ilyenek voltak a' régiebbek között Mózsés a' Zsidók' törvény szerzője, ki a' maga Nemzetének mind polgári mind erkölcsi törvényeket szabott; mellyeknek talp-kövét olly mélyen letette: hogy épületei mái napig is fennt-állanak. — Szólon, az Athénai bölcs törvény-szerző; ki a' világtól megesmért hét bölcsnek egyike volt. — Likurgus, kit szerzett törvényei, az egész világ előtt nevezetessé tettek. — Zaleukus és Kharondas, kik a' bölcs Pithagorásnak iskolájából kikelvén, az emberi Nemnek hasznos törvényeket szerzenek. Vagynak számos újabb törvény szerzők is, kik szerzeményeikben kimutatott bölcsességeknek különös jelenségeit adták.

Ezen erkölcsi bölcsök, hogy az általok szerzett polgári törvényeknek megtartásokra az embereket annyival inkább reá-bírhassák; hogy azok egymásnak, nem csak hogy veszedelmet ne okozzanak; de még okozni se szándékozzanak, és hogy a' gonoszságok' követésében, ne csak külsőképpen akadályoztattassanak; hanem hogy benne nemes indulatok gerjesztetvén, a' törvények' megtartásokra ön magoktól is alkalmazsók legyenek, 's egymás eránt viseltetni, a' ki szabott törvények szerént igyekezzenek; még Isteni találmányokkal tellyes erkölcsi törvényeket is szerzenek, mellyeknek bölcs rendszabásainál fogva a' szívek kiformáltatván 's megnemesítettvén; az indulatokon uralkodáshoz is szoktattassanak, hogy ne csak a' törvény erejénél fogva kényszerítésből és a' büntetések' félelmétől; hanem nemes indulat érzésből önként is tellyesíthessék igaz emberi köteleességüket. Ezt cselekedték a' Zsidóknál Mózsés, — a' Görögöknél Szokrates, — a' Rómaiaknál Horácius és Seneka, kik minden lehető utakat módokat arra fordítottak; hogy az embereket szelid nyájassá, alázatos engedelmessekké 's tiszta erkölcsűekké formálhassák; hogy az emberi élet talp-köve az Isteni és felebaráti szereteten vettetvén meg; az emberek egy okos lélekhez illő, 's az emberi Nem' érdemének és becsének voltaképpen megfelelő igaz életet folytathassanak, 's valamint egyenként tulajdon javokat; úgy a' társaság' közboldogságát is sikerrel elő-mozdíthassák. Mert látták azt, hogy az akarat szentsége nélkül, a' törvények szentekké nem maradhatnak. Nemes ösztön és jó erkölcs nélkül a' törvények csak annyiban vétetnek, mint a' vak előtt az égő fákla, vagy a' süket előtt a' hang, — a' ki, mit használni nem tud' érzéketlen szokott eránta maradni.

E'béli belső nemesítés által (mit az erkölcsi bölcsöknek köszönhetni) tiszteletben tartattak a' törvények, 's azoknak tartalékjaihoz szabván az emberek magokat; lett a' rendes társasági élet, melly igen sokféle és külömböző; de mindenütt és mindegyik Nemzetnél az Isteni és felebaráti szeretet 's társasági élet' rúgója. Ezen sokféle szertartású 's rendszabású társaságoknál fogva, az erkölcsi bölcsesség is elágazott és származott, sokaknál nem az a' bölcsesség, a' minek kellene valósággal lennie; minél fogva magok

a' bölcsek is igen különböző vélekedésűek lévén, a' bölcsességet abban keresik, és abban akarnák mutogatni: mit nem is érthetnek, mi az emberi elme megfoghatásán sokkal felül van, és a' miről esméretséget szerezhetni természeti lehetetlenség, a' lehetlenségeket pedig, mint a' lélek erején sokkal felül valókat; minden igyekezet 's törekedés mellett sem lehet lehetőkké tenni, kivált a' lelki világot érdeklő dolgokban; melyekről az ember maga magának valóság képében képzeleteket formál, és a' megfoghatatlan titkoknak vittatásokban a' lélek' bölcsességét fitogtatni erőlködik.

A' lélek szabadon gondolkodhat, 's a' soha nem látott és előtte egészen megfoghatatlan tárgyakról is ezer milliónyi képzeleteket formálhat 's költhet magának; de mind azok csak hiúságok, és a' megfoghatatlan 's magyarázhatatlan semmihez hasonló; ha a' felvett tárgyakról bizonyosokat nem tudhatván azokat esméretségébe nem veheti, és természeti valóságokban nem használhatja. Az emberi lélek esmérő tehetségeinek bizonyos lát-határja vagyon, a' hol az észnek, mély alázatossággal megkell állani; 's mihelyest e' lát-határon csak egy hajszálnyit is killyebb lép; már mindenek megfoghatatlanok előtte, 's minél jobban erőlködik a' belátásra; annál kevesebb valóságra talál, és a' mit eddig valóságnak tartott; abban sem bizonyos többé. A' tiszta bölcsesség abban a' lélekben találtatik; mely a' lát-határon mindég belől marad, 's a' gondolatok tárgyai megválasztásában, csak éppen azokra fordítja figyelmét: melyek az életnek okosan és haszonnal folytathatására, a' legszükségesebb esméretek' megszerzését kívánják. Mert a' nehézségek tévelygő útjaiból, szőrszál hasogatással soha sem lehet kiverelkedni, a' különböző 's habozó vélekedések' keringőivel, olly bizonytalanságok' örvényeibe ragadtatik az ember; melyek egészen meglábolthatatlanok, 's az embert csak a' kétségnek és hitetlenségnek kőszirtjaira kapaszkodtatják, melyeken megállapodni nem bátorságos, vissza-tekénteni pedig irtóztató.

Mit használtak még eddig az előttünk tudva lévő bölcselkedőknek mesterséges gondolataik, 's tekervényes írásaik? ki tudott még a' láthatatlan és megfoghatatlan dolgokból valóságokat elő-mutatni? Még a' látható dolgok is milliónyik, melyekről az ember, egyg áttalában semmi bizonyosat sem tudhat; hát az egészen láthatatlanokról mit mondhat akkor az ember? számtalanok gyötrötték már nyomorúlt elméjeket azokon, melyeket az embernek tudni sem szükséges, felette sokan vagynak, kik gondolkodás és ítélésbéli különbözőzésekért, egymás eránt halálos gyűlöletességgel viseltettek, egymást gúnyolták, kárhoztatták 's éltektől is megfosztották. Miért? és mi ok indíthatta őket a' megromlottságra? — a' mély tudatlanság, az együgyű elmétlenség, mely az embereket, a' hányan voltak, annyi felé kápkodtatta, 's azon veszekedtek, a' mit egyik sem értett, és senki sem is fog tudni. Csak az egy Szokrates volt még az az igazi ember, ki a' maga emberi bölcsességét azzal bizonyította-bé; hogy a' látható és megfogható dolgokon kívül semmit sem tud. Már Protagorás mindenekről kételkedett, és az egész természetben semmi bizonyost sem talált. Nauszifanes, hogy semmi bizonyos nincsen; azt tökéletes igazságnak hitte. Parmenides pedig ha hogy valami van is; azt mindegynek tartotta. Zénó még azt az egyet is eltagadta. Így amazok az emberek szeméit bé kötötték, hogy semmi bizonyosat se láthassanak, emez pedig szemeiket is kitolta;

hogy tellyességgel semmit se láthassanak. Tudós világunk' könyv-tárjai, többnyire, és leginkább csak illyes elmefuttatásokkal vagynak eltelve.

Nem abból áll hát a' bölcsesség, hogy a' rövid látású lélek, a' megfoghatatlan dolgok természete kinyomozásában, minden következés nélkül nyargalódzék. A' bölcs ember mindenkor csak azokat választja gondolatai' fő-tárgyaivá: mellyeknek esméretek nélkül, mint igazi ember és világ polgárja elnem lehet. Előbb való néki a' tapasztalható és felesmérhető tudomány; a' bizonytalan sokat tudásnál, — többre becsüli a' szükségét; a' drága csudálatosnál, — a' hasznos esméretekét, a' ritkán használható fényességeknél. — Éretlen esméretekkel soha sem elégszik-meg, — egy tárgyról a' másakra, idő előtt soha sem siet, — a' megfoghatatlan dolgok' természete' kitanulásában; soha sem fáradoz; hanem csendes megfontolással 's folyvást munkálódással, szüntelen életének fő céljára törekedik, mellyen a' maga, és ember társa' boldogságát 's nyugalalmát meglegegedéséig elérhesse. Ohajtásai 's kívánságai mindég olyanok, mellyeket okossága 's igyekezete által bételleyesíthet, a' képzelet' játékában nem gyönyörködik, minden feltételének elébb a' végét vizsgálja 's fontolja; azután fog kezdetéhez, a' mellyekkel testi és lelkiképpen bír; azokat gyakorolja 's jó végre fordítja, a' hirtelenkedéstől iszszonyodik, 's egyedül csak az okos mérsékléstől engedi magát vezettetni.

Az tehát, az igazi bölcs, ki minekutánna lelkét a' világban tapasztalható dolgokról, tudományos esméretekkel feltudja világosítani; bölcsességének vezér-csillagát az egyenes szívűséggel járó jó akaratot is változhatatlanul maga mellett tartja; 's egyedül arra törekedik; hogy a' jó mellett a' lélek híven megmaradhasson. Ezen nemes tulajdonság az, melly virtusnak nevezetik és a' bölcsességgel szakadatlanul együtt jár, 's érdeme és becse magában mindég csalhatatlanul feltaláltatik. Ez által tarthatja-fel az ember neméhez illő méltóságát, 's cselekedeteinek csupán csak ez adhatja-meg a' dicséretes nevezetet. Árisztippus és Árisztoteles a' bölcsességtől vett nyereségjeket abban helyhezgették; hogy az, önégiek a' törvényeket egészen szükségtelenné tette, 's a' melly vétkes dolgok' követését, mások csak félelemből hagyták-el; ők azokat önként kerülték, 's nékik az ő megtisztált okosságjuk, tiltó és parancsoló törvényül szolgált.

Az igazi bölcs ember' akaratját, valamelly dolgának végre-hajtására, soha sem jutalom, jó reménység, félelem vagy büntetés szokta lelkesíteni; hanem az a' nemes indulat, az a' jóra törekedő ösztön, melly a' nemes szívnek közepén van, és a' lelket a' szép, jó, és nemes célokra ingerli, melly a' jó cselekedetben Isteni gyönyörűséget tud érezni. — A' bölcs, az akarat' forrását felkeresi, és azt megneemesíti, ennél fogva változhatatlanul csak a' jónak követését választja, a' jó lelki esméretet megőrzi és szüntelen vigyáz az indulat-érzésekre. Mert az érzés az indulatnak legelső szikrája, egy szikra egész várost hamuvá tehet, egy nemtelen érzésből eredt indulat, millió embereket porba temethet. Az a' szikra, mellyet Görög Ilona' szépsége, a' Páris szívében gerjesztett; tiz esztendeig öntözte vérrel Trója' környekét.

Ennél fogva, minthogy a' kívánságok' 's indulatok' tárgyazásai egyenesen csak a' gyönyörűségek, mellyeknek a' természetben ezer meg ezer forrásaí vagynak; és azok nem mindegy formán tiszták, jók, és hasznosok, sőt gyakran a' legveszedelmesebb következtetéseknek kútfejei; tehát azokra nézve a' bölcs embernek okossága, mértéket szab,

mit az indulatai soha által nem hághatnak, 's haszonnal él a' gyönyörűségekkel, a' nélkül hogy azokból valamelly rossz következhetne.

Az indulatokon uralkodás a' bölcsességnek azon talp-köve; mellyen az emberi bölcsességet építeni lehet. Mert a' tudományok csak készültek a' cselekedetekre, a' jónak és gonosznak esmérte csak eszköz, a' bölcsesség célja pedig maga a' jó cselekedet, mit indulatokon uralkodás nélkül nem lehet bizonyosan követni. E' szerént minékutánna már a' lélek a' bölcsességnek birtokába juthatott; könnyen tellyesítheti mind azon kötelességeit; mellyeket a' bölcsesség magának fő célul kitészen.

Erre nézve a' régibb bölcsék közzül, sokan olly balvélekedésűek és olly nem bölcs-höz illő feltételűek voltak; hogy az emberekből az indulatokat kiirtani is törekedtek, és minden módon azon voltak; hogy a' természetben erőszakot végyenek és vétessenek: azon oknál fogva, hogy a' társaságban az emberi indulatok legveszedelmesebbek; mivel a' harag gyilkol, a' fősvénység kegyetlenkedik, a' nagyra vágyás pusztít, a' szerelem emészt, a' telhetetlenség pedig mindennemű gonoszságoknak elkövetésére készen áll. Helytelenül; mert az indulat az emberben, éppen az, a' mi a' szél a' természetben. Amaz az embert éleszti, emez pedig a' világot lelkesíti. Szelek nélkül e' világ egy éktelen rakássá válna, indulat nélkül pedig az ember egy tunya fa ember lenne. A' természet alkotója, azért hogy a' szelek olykor olykor sok károkat okoznak, meg nem fojtja; hanem céljokra igazítja; hogy szenvedhetetlen károkat ne okozhassanak hanem inkább megmagyarázhatatlan hasznokat fűjjanak. Az emberi Nemnek éppen e' szerént kell indulatival bánni, ne engedje indulatit elfajulni; hogy veszedelmet okozhassanak; hanem kikell őket mivelní hogy hasznot hozzanak.

Éppen azért adatott a' léleknek az okosság, hogy az indulatokat mérsékelje, 's még a' cselekedet előtt megfontolja a' feltétel kiűtését, 's a' minek ártalmas következését látja, ne engedje a' testnek végre hajtani. A' ki engedetlen szolgáját úgy fenyegette; hogy: most megvernélek ha nem haragudnám; az azon tettével bé-bizonyított a' bölcsességét, mivel indulatján uralkodni tudott. Ellenben Augusztus egy ütközet elvesztésén való bűjában meggondolatlanul falba verte fejét. — Nagy Sándor boszszújában keresztül szúrta barátját, — Szapphó szerelme' megvettetésekor vízbe ölte magát. Eggyik se bírt bölcsességgel mert indulatjokat nem tudták mérsékelni, ha indulatjoknak sebességét idővel és okossággal csak kevésbé is késleltették volna; ostoba tetteikkel, indulatjuk elfajultságának kárhozatos példáját, hátra nem hagyták volna.

Az indulatok elfajulásának eleit lehet venni nemesítéssel; az ember természete szerént jó, de a' rossz nevelés szoktatás által elfajulhat, igazítással pedig helyre lehet hozni, 's nemes céljának követésére bírhatni. Ha a' vadfákat jó gyümölcs termésre, a' vad dühös állatokat szelid szokások tartására kényszeríteni lehet; hogyan lehetne az ember olly hajólthatatlan és rosszban megátalkodott; hogy tulajdon jó természetét, mit elfajulásánál fogva csak levelkezett, ismét tulajdonává ne tehesse? A' jó akaratnál 's igyekezetnél fogva, minden rossz indulatot jóvá lehet formálni, a' haragot szelidségre, a' boszszú-állást jöltévőségre, a' nagyra-vágyást kimivelt elmésségre 's nagy-lelkűségre, a' gazdagság kívánsát dicséretes szorgalmatosságra, a' bujaságot nyájas szeretetre lehet fordítani; mihelyst a' szem-mutatásának és az iny csiklándozásának eleibe tétetik az értelem

okosság, mihelyst a' becsületre-vágyás és virtus-szeretete, fellyebb tekintetik a' nyereség 's gazdagság kíváncsiságánál.

Éppen abból áll a' bölcsesség, midőn az ember annyira eltudja magát ez élet' haszonnal-folytatására készíteni, hogy indulatinak nem rabja; hanem méltóságához illő uralkodója és parancsolója tud lenni. Nincs annál gyávább és útálatosabb szolgaság: mint midőn az ember magát indulati' rabjává teszi; 's meg nem tudja jól gondolni, hogy mennyivel derekabb a' virtus szárnyain az Istenség világosságáig felemelkedni; hogy sem a' sunta vakoskodásnak setét tömlöczében, bilincsekkel lekötözött rabmódjára nyomorogni. A' természeti bölcsesség a' legtisztább bölcsesség, mellyre az emberi lélek, a' kifejtődés által naponként és idő szakaszonként készülgetve, 's mint meg annyi lépcsőkön fellyebb-fellyebb léptetve eljuthat. Az egész emberi bölcsesség csupán oda terjedhet-ki; hogy az ember megtanúlja, és feleseméri azon kötelességeket mellyeknek tellyesítéseknel fogva, magát ez életben boldoggá teheti, a' mi az okosságtól vezéreltetett életnek legfőbb czélja. A' boldogság alatt azt lehet érteni, midőn az ember, az illendőség és becsület útjáról elnem távozván, olly megfontolva és értelmesen tudja minden dolgait vinni; hogy tetteivel, a' midőn magának hasznót csinál, másokkal is jót éreztesen; magának 's hozzá tartozóinak tartásokra a' szükségig elegendő vagyont szerezhessen, polgár-társainak szeretetekre magát érdemesítván, csendes béke-kességes életet élhessen. Ennél több és nagyobb boldogságot ez életben nem találhatni. Ehez járul ugyan a' mértékletes józan élet, hogy egészégét 's testének tartósságát annyival inkább feltarthassa; de már ennek a' bölcs emberben múlhatatlanul meg kell lenni; mert a' mértékletlenség csak a' hitvány kis lelkek' tulajdona, kik az ész-okosságának hasznairól semmit sem tudnak.

A' bölcs ember nevezetére csak az érdemesítheti magát; ki e' következő rendszabásokat sinór mértékül tartja maga előtt: ú. m.

Soha se képzeljen 's gondoljon magáról többet és nagyobbat a' valóságnál. — A' mások pusztá ígéreteire magát ne bízza. — Minden dolgaiban csak a' valósághoz képest tégye 's intézze lépéseit. — A' másokról ítéleésben vigyázó és tartózkodó legyen; mivel a' mások megszólása többnyire boszszuállást szokott maga után következtetni. — A' hazugságot és tettetést távoztassa, hogy hitele és becsülete csorbúlást ne szenvedjen; száján egy szót se bocsásson-ki addig, míg nyelvén az okosság meg nem fontolja. — Az igazságot feszegetni nem kell; ha csak annak kivilágosításához tökéletes erővel nem bír; mert különben, a' legszerencsétlenebb következéseket vonnja magára. Sz. Pál szerint nagyon igaznak lenni; szinte olly veszedelmes, mint nem igaznak lenni. — Magának bírója sohase legyen, mivel annál fogva keresetbéli jussát elveszti. — Egy feltételt se állapítson-meg szoros megfontolás nélkül, és azután a' mellett álhatalatosan maradjon, 's minden erejét tehetségét 's szorgalmatosságát annak kivitelére fordítsa. — Hivataljában az igazságtól, gazdaságában a' rend és szorgalmatosságtól, társaságában a' tiszta hívségtől soha elne váljon. — A' bő beszédől ollyan magát, mivel azzal csak magát unattja. — Hirtelen hívő ne legyen, mivel azzal csak azt bizonyítja; hogy nem bír elegendő ítélő tehetséggel. — Többféle dolgokba ne kapjon; mivel egynek jól kivitele is nehéz. A' sok felé dőlöngöző ember magába leszo-

kott sorvadni, 's más se támaszkodhat hozzá. — A' mivel nem bír, azzal ne dicsekedjen; mivel annak kimutathatásában azután erőltetni kell magát, minden erőltetést pedig szakadás szokott követni. — Társalkodástól magát félre vonó ne légyen; mivel az olyan rendesen kevélységgel szokott vádoltatni. — A' kevélységnek még csak jelét sem kell mutatni; mivel a' kevély mindenk előtt utáltatik' gyűlöltetik, 's még ártatlan korában is veszedelmet vonnak nyakára. — Alázatos légyen, mivel az a' becsülő tekintet, az a' mérsékelt csendes magaviselet; mellyel mások eránt magát kimutatni tudja; még az ellenséges indulatúaknak szíveket is megnyeri, a' boszszú-állókat lecsendesíti, 's maga eránt mindeneket szeretetre gerjeszt. — Mértékletes légyen, és a' megelégedésre minden lehetőséggel szoktassa magát, mert akármelly szempontból vétetessen is fel az emberi boldogság; annak kútfejét csak a' megelégedésben lehet feltalálni. A' ki ebből meríthet, nyugodalmat iszik magának, és eléri azt, mi után az emberek nagy nyughatatlansággal törekednek, és még sem lelhetik-fel; t. i. a' csendes békességben nyugodt elmével élnetést. A' megelégedő embert semmi rosz kívánság sem emészti, ötét az irigység nem gyötri, a' nagyra-vágyás nem ösztönözi, semmiféle kicsapongásoktól nem hurczoltatván elméje, lelkében mindég csendes, hivataljában 's foglalatosságában tökéletes. Az ilyenek barátságába, akárki is bátorsággal adhatja magát, pőrét mint védnek egész bizodalommal nyújthatja, mint Birónak megítélés végett csalatkozás nélkül elő-terjesztheti, 's célját benne mindenkor tökéletesen eléri. — Embert szerető légyen; hogy a' hozzája folyamodó ügyetlen szükségét érezőknek, minden Nemzeti 's vallásbéli személy választás nélkül, tőle telhetőleg segedelmekre nyújtsa jóltévő kezeit; hogy jóltévősége ne csak attyafiakra, barátira 's esmérőseire terjedjen-ki; hanem akárkire a' ki ember és szerencsétlen. Mert a' ki csak házát és véreit építi; az még az emberiségnek csak alsó lépcsőjén áll. A' bölcsnek, vagy az igazi embernek, világ hazafiának kell lenni; hogy ne az tesszen ki tettéből: hogy ő ez, vagy amaz Nemzetből, ezen vagy amazon valláson lévő; hanem hogy ember, és jót is emberrel tett. Diogenes azt tartotta, hogy az ember a' maga Istene eránt tartozó tiszteletét, 's kötelessége tellyesítését; semmiben sem mutathatja meg inkább: mintha a' szerencsétlenség vagy egyéb szűkölködőnek segedelmére fut, 's azzal jóltévőségét éreztetheti.

Mindezekből csak az a' tudomány, hogy az ember bölcsesség nélkül nem lehet igazi ember, a' bölcsességet pedig, ne azon fellengős mesterséges tudományok' megtanulásában keressék az emberek, mellyeknek hasznokat semmi tekintetben sem vehetni; hanem az emberi élet okosan használásában, mellynél fogva az élet, ha nem boldoggá is, de legalább tűrhetővé tétethetik. Ha a' világ nyelvét, 's tudományát öszve-tanúlja is az ember, de élni való észszel nem bír, a' társasági életben megkívántató emberekkel bánás 's társalkodás módját nem tudja, vagy tudni nem akarja: az ember nem bölcs, hanem csak egy gyáva, és az emberektől különböző, lelki világban képzelődő szánakozásra méltó szerencsétlen.

A' bölcs embernek tudni kell, 's szükséges is mindazokat tudni, mellyek csak emberi dolgok, a' bölcs embernek szívében lelkében pallérozottságnak kell lenni; de a' társasági élethez szükségesképpen megkívántató maga alkalmaztatásbéli tehetségekkel is kell birni. Jó az, ha tudja az ember hogy hányféle Nemzetek lakják e' földet, hány

különböző vallásúak találtnak az eddig esmérletes földrészekén, mi az Istenről tanító tudomány foglatja, mi a' bölcselkedés tudománya, mi a' földmérő, mi az orvos, hány mértföld a' Naptól a' hől, attól a' föld, a' földtől a' Jupiter nevű föld, attól meg a' Hercules csillag földje? De a' bölcsesség, az igazi emberi bölcsesség, az erkölcs és élet tudományból tanulható, 's midőn tudja az ember azon szükségéseket, mellyek az igazi embernek életbéli kötelességeivé tétettek: cselekedettel mutassa megtudományát és értelmességét, 's a' szerént folytassa és okosan használja éltét; hogy nem csak maga tisztességesen és becsületesen megélhessen; de még másokat is boldogíthasson. Ez az igazi emberi bölcsesség!

Csontos István.

2.

Bécsi Tudósítások.

Töredék levelekben.

1.

Igen is, barátom; talál a' lélek Bécsben elég eledelt magának. Képzeld magadnak olly térséget, mellynek kerülete $3\frac{1}{2}$ Német mértföldet, fekvése 8612000 négyszegű ölet tesz. Ekkora helyen fekszik ez az óriási város, melly hajdan egy nagy folyóvíz mellett álló magas helyen csak falu volt, most pedig 33 kül-városai vannak, 's öszszes lakosai a' benne lévő katonasággal együtt, a' legújabb öszve-számoálás szerint 255000-nél többre mennek. Mi tetszik nekem leginkább a' fejedelmi városban, — hogy ebbéli kívánságodat kielégíthessem — röviden 's ha lehet, nem unalmasan — leírom.

Bécsről azt jegyzem elsőben is meg, hogy 470 Bécsi lábbal fentebb helyen áll, mint a' Közép-tenger. A' város' gyönyörű helyezete, mellynél fogva Európában majd minden városokat felyül halad' ide-jöttömkor legelőször tűnt vala szemeimbe. Nyugotról szépen látszanak a' bástyáról a' Leopoldsberg és Kahlenberg nevű hegyek, valamint egyéb csinosan épült faluk' fejező épületei is. A' bástyának e' részén van az úgynevezett Paradicsom-kert, hova hová a' Bécsi csinosabb nép sétálás, ozsonnálás és a' szép muzsikában való gyönyöködés végett kijárni szeret. Itt, barátom, a' sűrű csoportokban sétáló nép senkire nem ügyel azért, hogy valakit megszólíthasson, melly gyűlöletes szokás a' kisebb városokban — a' mint tudod — széltiben uralkodik. Hanem mivel a' fény-üzésben nagyon szeret vetélkedni, leginkább azokat nézi jobban meg, ki-ken valamelly szembetűnő módi-ruhát vesz-észre, hogy máskor ő is hasonlóban jelenhessen-meg a' sétán. — Tetszik nekem e' városban különösen az is, hogy midőn Ká-

vé-házba megy az ember, ott tíz tizenkétféle újság-levelet is olvashat; p. o. a' Wiener-Zeitung-ot; a' Wanderer-t; a' Conversations-Blatt-ot (ez már megszűnt); a' Wiener-Zeitschrift-et; a' Sammler-t, a' Theater-Zeitung-ot; a' Journal de Frankfort-ot; a' Musikalische-Zeitung-ot; az Allgemeine-Zeitung-ot; az Österreichischer Beobachter-t, 's a' t. Az elsőről méltó megjegyezni, hogy az már 1701-től fogva jön-ki. Nagyobb Kávé-házakban mindegyik újság két példányban van meg, hogy egyszerre annál többen olvashassanak. — Nem kevésbé voná magára figyelmemet az itteni Cs. Kir. Könyv-tár és Olvasó-Cabinet, hol éppen most *Marmontel* munkájának olvasásában gyönyörködöm. Erkölcsi elbeszéléseit nagyon szeretem; ártatlan finom ízlést és természeti lágy érzéseket látok bennök. Falun lakol, és érezni-tudó fiatal vagy, lássd azért a' mit ide „*Le Scruple, ou l'Amour mécontent de lui-même*” című elbeszéléséből kiírok: Je vois quelquefois notre Pasteur, à qui j'enseigne la morale je cause avec des Laboureurs plus instruits que tous nos Savants, je donne le bal à de petites Villagoises, les plus jolies du monde, je fais pour elles des loteries de dentelles et de rubans, et je marie les plus amoureux. — Quoi! dit Belise avec étonnement, ces gens-là connoissent l'amour! — Mieux que nous, Madame, mieux que nous cent fois. Ils s'aiment comme des tourterelles: ils me donnent appétit d'aimer. — Vous avouerez cependant que cela aime sans délicatesse. — Hé! Madame, la délicatesse est un raffinement de l'art; ils ont l'instinct de la nature, et cet instinct les rend heureux. On parle de l'amour à la ville, on ne le fait que dans les champs. Ils ont en sentiment ce que nous avons en esprit, 's a' t. Úgy van ez; így érzek én is. — Dicsó dolog 's nagy szerencse, barátom, itt az Olvasó-Cabinetben 60 — 70 szorgalmas olvasók közt a' legnagyobb csendben olvasgatni, hol csak a' toll-serczegések hallhatók azok körül, kik szeretnek a' könyvekből kivonásokat is készíteni. — De hosszú volna mind egy levélbe szorítanom azt, a' mit néked Bécs jelességeiről írni szeretnék, 's több időt papirost kíván az; ha mindazáltal egyveleg tudósításomat kedvesen veszed, hozzád küldendő leveleimben apronként többekről is kívánlak értesíteni.

2.

Szívesen, barátom; a' mi csak szép és figyelemre méltó Bécsben, — ha látom, tudom és hallom, mindenkor örömmel megirom azt neked. Azt írad, jól tudom én, mi tetszik neked, és miben gyönyörködöm magam; erre nézve csak mind azt adjam tudtadra, a' mi nekem szembetűnő 's a' miben nekem van gyönyöröm. Feltéved, hogy a' mit én jónak szépnek tartok, előttd is jó 's szép az mind. Ez egy kis francia compliment, mellyet csak otthon a' Kis-aszszonyok' körében végy-elő; jó 's igaz barátok közt annak helye nincsen, egyébaránt is elszoktam pirúlni, ha valaki némelly jó tulajdonimat előttem hordja-fel. De most erről elég. — Alig hogy ide jövék, láttam egy különös szépséget; — ne gondold, hogy egy Angyali kellemekkel bíró Bécsi Dámát: mert ez nem olly nagy újság, — egy felséges művet láttam, olly művet, mellynek kigondolására szép elme 's finom ízlés, kifaragására pedig remek-kéz vala szükséges. Ez egy nagyon jeles emlék-műv az Augusztiniánusok' bel-városi templomában, 's azt *Sachsen-Tescheni Albert* Herceg (már ez is elhala 1822-ben) elhunyt

Hitesének *Kristina* Fő-hercegnének gyász-emlékűl állítatá, *Canova* híres kép-faragó által. Egy Cararai márványból emelt Pyramis ez, és magassága 28 láb. A' Pyramishoz két lépcsők visznek, hol egy keskeny nyíláshoz — a' kriptá' üréhez ér az ember, melly felett ez a' felírás látszik: UXORI OPTIMAE ALBERTUS. Fentebb a' boldogság lebeg, és egy nummizmán *Kristina* képét tartja, mellynek szélén e' szavak állanak: MARIA CHRISTINA AUSTRIACA. Az emlék-pénz' másik felén egy Geniusz lebeg, ált-nyújtván Kristinának az érdemlett pálma-ágot. A' Pyramishoz való bemenetelnél lépdell a' megszemélyesített *Virtus* egy bő ruhába takarózva, szét-omló hajjal, 's fején olaj-ág koszorú látszik, kezébe egy hamv-vedret (urnát) tart, mintha benne a' Boldogult' hamvai volnának; fájdalmas érzést elevenen ábrázoló helyezéssel hajtja fejét az urnához, mellyen virág-láncz függ, 's ennek végei két fiatal lányok' karjain feküsznek, kik a' *Virtust* halotti fáklyákkal a' kriptába kísérik. Jobbfelől egy kis távolyságra következik a' *Jótévőség*' alakja; ez egy nyomorult vak Öreget vezet, ki részint a' bal-kezeben lévő koldus-botra dülve, részint jobbról egy kis lánytól támogatva lépeget. Balról a' Pyramis előtt egy orosz lány fekszik, melly a' maga szomorúságát — Művészenek nagy dicsősségére — igen érzékenyen tudja mutatni az által, hogy minden vad-ságából kivetkőzve, fejét az első lábaira bús szelidséggel hajtja-le; ez orosz lány mellett alább egy szárnyas Geniusz ül, ki jobb karját az orosz lány' nyakára eresztvén, azon a' fejét szomorúan nyugtatja, bal-kezeit pedig a' Szakszoniai czimerhez emeli-fel; 's ez, valamint az orosz lány mellett lévő Ausztriai czimer is — az Idvezültet, és a' kriptá' alkotóját képezi. Canovától talám e' gyász-emlék volna legremekebb műv, ha közönségesen azt nem tartanák, hogy ő még olly tökéletes remeket soha nem alkota, mint midőn *Perszeust* a' *Medúza*-fővel adá, mellyet láthatni nem vala szerencsém. — Gyönyörű 's méltósággal telyes, barátom, az érintett Sir-emlék, mellyhez hasonló ritkán lehet látni. Mig ezt vizsgálgam, olly fájdalmas és szomorú érzés borúla szívemre, mintha a' dicső elhúnytak én is minden virtussait ismertem volna. Csudálkozva 's képzetekbe merülve állván itt, úgy tetszett mintha Schillernek e' szavai zengettek volna füleimben:

Siehe! da weinen die Götter, es weinen die Göttinnen alle,

Daß das Schöne vergeht, daß das Vollkommene stirbt.

Ez a' gyász-emlék egészen a' legszebb feje márványból van, 20000 aranyokba került, és 1805-ben állítottatott-fel.

3.

Nem tudtál — írad — előbbi tudósításommal betelni, olly ínyedre vala levelem írva; hogy ez nálad kedvet talált, azon szívemből örülök. Újjabb kívánságodnak eleget akarván tenni, most küldöm itt ama' nagyságáról híres Sz. István' templomáról és tornyáról is tudósításomat. E' roppant templomot II-dik Henrik Ausztriai Marchio kit más néven *Jasomirgott*-nak is hívtak, kezdé 1141-ben építtetni. Tornya 434 $\frac{1}{2}$ láb magasságú, 's colosszális Pyramis formája van. Az említett Marchio hat évekig folytatá építtetését, annakutánna pedig Mátyás Király és IV-dik Fridrik Császár alatt készült-el. Nevezetes ez óriási toronyban I-ső József harangja, mellyet ő a' Török csapatoktól elvett ágyúkból 1711-ben öntetett. A' harang maga 354 mázsát, szíve (Klöppel) pedig 13 mázsát nyom. Az ezen tornyon lévő óra-táblán az óra-számok két láb hosz-

szák, az óra-mutató egygy öl, maga az óra-tábla pedig 2 négy-szegű öl és 5 hüvelyk. Mivel templomról van szó, felhozok itt még más jeles templomokat is. A' kül-város-ban legszebb legméltóságosabb a' *Károly* temploma, melyet *Károly* Császár az 1713-ban kiütött pestis' (melly 8644 embert ölt-meg) elfordításáért való háladoságból építtetett. Ugyan a' pestis félbe-szakasztásáért állíttatá-fel 1693-ban *Leopold* Császár is a' Graben-en, elsőben fából azután pedig márványból a' most is létező Sz. Háromság' oszlopát, minekutánna 1679-ben az iszonyú pestis Bécsben 122849 embert ragadott-el. E' szép oszlopon álló felírást a' közlésre méltónak itélvén, lássad azt itt:

TIBI REGI SECVLORVM IMMORTALI,
VNI IN ESSENTIA,
ET
TRIVNO IN PERSONIS,
DEO
INFINITE BONO, AETERNO ET IMMENSO:
CVJVS DEXTERAE OMNIA SVNT POSSIBILIA;
CVJVS SAPIENTIAE NIHIL EST ABSCONDITVM;
CVJVS PROVIDENTIA IN SVA DISPOSITIONE NON
FALLITVR;
CVJVS MAJESTATE IMPLETVR VNIVERSVM;
CVJVS MISERICORDIAE SVPER OMNIA OPERA,
TIBI INQVAM,
SANCTISSIMAE AC INDIVIDVAE TRINITATI
EGO LEOPOLDVS,
HVMILIS SERVVS TVVS,
GRATIAS AGO, QVAS POSSVM, MAXIMAS
PRO
AVERSA A. MDCLXXIX. PER SVMMAM BENIGNITATEM
TVAM AB HAC VRBE ET AVSTRIAE PROVINCIA
DIRA PESTIS LVE,
ATQVE
IN PERPETVAM DEBITAE GRATITVDINIS TESSERAM
PRAESENS MONVMENTVM
DEMISSE CONSECREO.
SVSCIPE
CLEMENTISSIME DEVS
SERVI TVI, DEMISSE TE ORANTIS, VOTA!
ET
ME, CONJVGEM, LIBEROS DOMVMQVE,
POPVLOS ET EXERCITUS MEOS, REGNA ET PROVINCIAS
CONTINVA MISERICORDIAE TVAE PROTECTIONE
GVBERNA, CVSTODI, DEFENDE!
ITA VOVI ANNO DOMINI SALVATORIS
NOSTRI, IESV CHRISTI.

E' hálá- emlék 66646 forintba került. — A' bel-városi templomok között legszebb Sz. Péter' temploma. Ebben fekszik — gondold-el, barátom, kicsoda: de tudom, nem is képzeled azt — ebben nyugszik mondom, az Olasz föld' hajdani Himfyje, a' szerelmeket olly bájosan éneklő *Metastasio*, ki Romában született 1698-ban, és itt Bécsben halt-meg 1782-ben. Úgy-é, szép megtiszteltetés az, midőn egy költő' hamvai még idegen honban is a' fejedelmi város' legdiszesebb templomában lelnek örök nyughelyet? — Lássd, barátom, minő váratlan jelességekre talál itt az ember, a' midőn nem is gondolná; még egyszer igaz tehát az, hogy Bécsben talál a' lélek magának elég eledelt. — Jövő alkalommal változtatás' kedvéért holmi napi-történetekről foglak tudósítani, mellyek figyelmemet már sok ízben magokra vonák; mivel jól tudom, hogy a' tudományokat legnagyobb mértékben szomjúzó Olvasó is könnyen megúnja a' sok száraz statisztikai és diplomatikai tudósításokat.

4.

Ha van Európában olly város, mellyben a' kenyér-keresés a' szegény-sorsúak közt olly igen sokféle módon gyakoroltatik, tehát Bécs az. Itt eszköztelenül (immediate) koldúlni — mint Magyar-országon — nem szabad. A' ki alamizsnát akar itt kéregetni, kell annak valamelly szint választani, melly alatt neki házanként koldúlgatni lehet. Az udvarokon egyik hegedül, a' másik flautáz, a' harmadik hárfáz, énekel klarinétoz, 's a' t. Illyenek közt leginkább szemeimbe tűnt egy élemedett Ősz, ki szorgalmasan eljár a' Kávéházakba is kéregetni, 's egy arasznyi hosszú skatulyát hordozván kezében, azt bejöttével kinyitja, 's a' benne lévő három darab írő-önt árulgatja, melly mindenik csak egy újni hosszú. Rendre jár e' nyomorúlt öreg a' jelen-lévőkhez, mondván rebegeve: Gute Bleystiften kaufen Sie mir ab; ekkor az ember a' mit akar ad neki, 's erre szorgalommal elmondja: Vergelt's Gott, — vergelt's Gott tausendmal, — vergelt's Gott! — Mindég megszanom ez Öreget, valamikor őt látom, 's gyakran elgondolom magamban: minő rég-olta kéregethet ő már azon ürügy alatt, hogy azt a' néhány krajczárt érő portékáját árulgatja. Külséjéből azt nézem-ki, hogy szelid és jó lelkű ember lehet. — De hát akkor mit gondólnál magadban, barátom, midőn egy öt évű gyermek menne hozzád, és egy csomó papiroskát elő-vévén, arra készletne, hogy végy tőle loteriára szedett számokat, és azok bizonyly ki fognak jönni? — Mit gondólnál akkor, midőn hozzád egy hat évű lányka menne, 's vad-kecske-körömből csinált fog-pizskálókkal kínálna, azzal a' biztatással, hogy ha azokból vészesz', 's vele fogaid' pizskálásában élni fogsz, bizonyosan soha nem fogsz éltedben fog-fájást szenvedni? — Ez itt mind — koldulás' néme, barátom. Szükölködő 's elnyomorúlt szülék küldik az illy kis gyermekeket idején korán küszöbről-küszöbre koldúlgatni. Nagyon szeretem hallani az illy hamiska gyermekeket, 's ha szánakozással nem volnék erántok, jó ízűen mosolyognám e' kis ártatlanokat, midőn egyikik a' sors' örök homállyal fedett titkaiba kíván belátni, azt bizonyítván, hogy a' nála lévő számok a' loterián bizonyosan nyernek (pedig ilyenkor ellene mond magának az illy gyermek, mivel ha viatása igaz volna, krajczárért nem osztogatná másoknak a' ternókat); a' másik viszont azt erősíti, hogy fog-pizskálói a' fogaktól minden fájdalmat örökre eltávoztat.

tatnak. Néha nekik alkalmat adok arra, hogy állításokat minél jobban vitassák, azután egy kis alamizsnával elbocsátom őket, 's krajczáraiknak örülvén, azokat mosolyogva nézegetik.

5.

A' dicsőségesen uralkodott II-ik József Császár' érczből öntött képe nagyon jeles remek-műv a' maga nemében. Szabadon áll ez a' bel-városban egy tágas útszán, melly ezen álló-képtől József piacának neveztetik. Egy négyszegű sima gránit-álláson, ménlovon ül itt ez a' derék Fejedelem, Római öltözetben 's koszorúzott fedetlen fővel. Az egésznek magassága 5 öl, 3 láb és 8 hüvelyk. Elöl a' gránit-állás' oldalán ezt olvashatni: JOSEPHO II. AVG. QVI SALVTI PVBLICAE VIXIT, NON DIV SED TOTVS. Hátul pedig: FRANCISCVS ROM. ET AVST. IMP. EX FRATRE NEPOS ALTERI PARENTI POSVIT. MDCCCVI. Az ércz-szobrot Zauner nevű híres Művész önté 1807-ben. — Ugyan e' József-piaczon van a' Cs. Kir. Könyv-tár' nagy épülete is. Közepén egy nyolcz-szegű tornyozat áll, mellynek homlokán Minerva négy lovaktól vonatott győzedelem-kocsiban ül, 's a' lovak a' megszemélyesített Irigységet és Tudatlanságot lábaikkal tapodják. Az Istenné' jobbra felől Állást szemlélhetni, vállain az ég-golyót tartva; mellette két figurák az Astronomiát képezik, balról pedig Tellus Istenné van, ki a' föld-golyót viszi, 's mellette viszont két figurák a' Geometriát jelentik. A' Cs. Kir. Könyv-tár' hossza 240 láb, széle 54. Ennek közepén áll derék Alkotójának VI-dik Károly Császárnak a' legszebb Cararai márványból faragott képe, 's e' körül más tizenkét Ausztriai Uralkodók' szobraik. Ezeken kívül vannak még e' szalában köröskörül sok egyéb mej-szobrok is a' legrégibb idő-korból, mellyek között Pyrrhuszé barnás szürke márványból, figyelemre-méltó. A' boltzat-festést Gran Dániel készíté, melly az egymással kezet-fogó 's megszemélyesített Tudományokat ábrázolja. E' templomhoz hasonló nagy Könyv-tárban 300000 könyvek találatnak. A' kéz-iratok' Gyűjteménye két szobában van, 12000 darabokban. Illy Gyűjtemény egész Európában nincsen. Lambeccius', Kollár' és Denis' írásai legnevezetesebbek itt. — A' réz-metszés' fel-találása' óta készült réz-nyomások, mintegy-300000-ből állók, 700 kötetekben vannak, mellyek között 217 kötetekben csupa mej-képek találatnak. A' könyvek' szaporítására az Udvar évenként 6000 forintokat rendel; ha mindazáltal ennél több kívántatnék, akkor többet is örömmel ad. — Télen dél-előtt 9 órától 12-ig, dél-után nincs, nyáron pedig 8-tól 12-ig, délután 3-tól 6-ig szokott az Olvasó-Cabinét nyitva lenni.

6.

Különös figyelmet érdemelnek ama' dolgok, mellyekről újabban tudósításaimat kéred; 's ugyan azért holmi rövid elő-adásokban szívesen közlöm azokat veled. Ez alkalommal a' Pénzek és más Régiségek', természeti Ritkaságok', Állatok és Plánták' gyűjteményéről, ezután következő tudósításaimban pedig az Ambrási gyűjteményről, a' Kép-galleriáról, és végre a' Cs. Kir. Kincs-tárról fogok eggyenként írni.

Pénzek' és más Régiségek' Gyűjteménye (K. K. Münz- und Antiken-Kabinet.) Ez mostani formájában lévő felállítatását a' most uralkodó Fels. Ausztriai Császár' Kegyének F. M. Or. Minerva 1. Negyed. 1827.

köszönheti, ki részint a' Felsőges Udvarnál, részint más Cs. Kir. Cabinétekben és különféle Mulató-várakban létezett metszett kövekből, pénzekből 's holmi régiségekből állítatá-fel, 's mostani rendjét a' már elhalt *Neumann* Igazgató alatt nyeré. Leginkább szembe-tűnnek itt a' márványból készült régi refnek-művek, szobrok, büsztök; a' többek között ama' gyönyörű *Sarcophag*, melly az *Amazonok* viadalát felségesen ábrázolja. Az első nagy szobában vannak a' régi Görög edényeknek csuda-szépségű Gyűjteménye, 's áll mintegy 1200 darabokból. Ugyan ezen szobában lévő sok ritkaságok mellett magára vonja különösen a' figyelmet ama' coloszszerű Egyiptomi Múmia maradvány, melly Bazalt-kőből van, 's ide *Cairo* vidékéről hozatott. A' második szobában régi 's újabb pénzek' és medaillok' gyűjteménye találtatik, mellyek között az újabbak I-ső Ferencz Császár' gondossága által gyűjtetének-össze, 's arany és ezüstbéli ritkaságaikra nézve nagyon nevezetese az itteni válogatott régiségek. Ha — mint állítjuk — Krisztus' születése előtt 500 évekkel már voltak pénzek, tehát e' pénz-gyűjteményes tárban a' mi korunkig közel huszon-öt századok' óta kijött pénzek is vannak. Az újabb érdempénzek között többeket is láthatni, mellyekben 300, és egyet olyant is, mellyben 2055 darab vert arany van. A' harmadik szobában ércből holmi apró régiségek találtnak: régi házi-eszközök, fegyverek, lámpák, 's a' t. A' negyedik szobában különféle üveg-almáriomokban, régi üveg-edények', agyagból készült lámpák 's t. eff. gyűjteményje jó rendben áll. Az ötödik szobában régi metszett drága-kövek, Onyx-kőből, úgy aranyból és ezüstből sok edények láthatók. Nevezetes itt *Augusztus* Császár' Apotheozisze, de nem kevésbbé pompások Nagy Sándornak és hitésének szobraik is Onyx-ból. —

Természeti ritkaságok' Gyűjteménye (Naturalien-Kabinet.) Ez — úgy tartják — egész Európának ily nemű Gyűjteményei között a' legelső helyet érdemli; 's felállítását I-ső Ferencz és Mária Theresia Uralkodóknak köszöni. Mindjárt az első szobában igen nevezetes az Aërolithek' vagy Meteor-kövek' Gyűjteménye. Azon sok ily nemű kövek között, mellyek 1803-ban Morvaországban Stannern mellett hullának a' levegő égből, még más 23 Aërolithek vannak, mellyek külön időkben és helyeken esének alá. Továbbá, 10 különféle Meteor-vas darabok; ezek között egyik 1751-ben Zágráb mellett találtatott Horvátországban, és 70 fontot nyom; egy másik isméretlenül több századokon által Csehország' *Elbogen* nevű városában tartatott a' Város-háznál, és 150 fontot nyom. — A' második és harmadik szobában Ásvány-gyűjtemények, az utolsóban pedig Mozaik munkák vannak.

Állatok' és plánták' Gyűjteménye (Zoologisch-botanisches Kabinet, másként Thier-Kabinet.) Ez 25 szobákban a' világ' minden isméretes részeiből való nevezetes gyűjteményeket foglal magában, a' természet' minden országából. — Lásd, barátom, most levelek helyett ily száraz leírásokat vevél tőlem, de vess magadra. Kívánsz ezekről valamit eleve tudni, kedvedért tehát csak röviden is örömmel adom abbéli tudósításimat.

7.

Az *Ambrási Gyűjtemény* (Ambrascher-Sammlung) sok előkori nagy híró férjfiak' eredeti fegyver-készületeiből, hajdani drága edényekből, képekből, kéz-művekből, régi kéz-

iratokból és holmi természeti ritkaságokból áll; amaz igen idős *Ambras* nevű várban *Innsbruck* mellett *Tirolisban* volt ez 1806-ig, honnét ide Bécsbe hozatott, és a' Cs. Kir. Belveder' alsó épületébe tétetett. A' fenn-kori történetekre való tekintetből kimondhatatlan e' Gyűjtemény' becse. Magyar Elődink' szeretve tisztelt Királyjoknak I-ső Mátyásnak képe is megvan itt. Éppen mikor e' Gyűjteményt én is megvizsgáltam, egy Magyar Úr vála jelen, ki midőn a' hálásan említett I-ső Mátyás Király' képe mellett haladott el, orczáján érzékeny könnyek hullának-le. Láttam, 's érzettem. — A' Gyűjtemény több szobákban áll. A' fő-bemenetelnél lévő szalában lovas hadi készületek vannak, mellyek kilencz fő-embereket ábrázolnak kül-tartományokból. A' második szalában mind Német Herczegek és Hadi-vezérek találtnak. Az erre következő kis Cabinetben szép és idő szerint jó rendben álló fegyverek' Gyűjteménye van, több nemű kardokkal és nyilakkal együtt, az ő korbéli legegyszerűbb fegyverektől a' legújabbakig, mellyek a' Néző' figyelmét igen magokra vonják. A' harmadik pánczél-szála több Olasz és Spanyol Herczegek' és Hősek' pánczél-öltözeiteket foglalja magában. Az ötödik szoba valamint az örökös uralkodó Házból lévő, úgy más nagy hírű személyek' képeikkel van megtöltve. A' többi nevezetes apróbb darabok e' Gyűjteményben, — a' természet' országából jeles ritkaságok, mellyek közt egy cser-törzsök a' belé-nőtt szarvas-fővel és szarvakkal, mint különös természet-játék, — a' természet vizsgálónak legnagyobb bámulását vonják magokra. Sok nagy darab drága kövek és érczek, valamint néhány Perui nevezetes arany-darabok (Pepit), domdritai ezüst Péruból, edények, lámpák, kisebb szobrok, jeles kéz-művek fából és elefánt-csontból, mozaikok, órák, mennyiség-tudományhoz való kézületek; Raphaéli edények Faenzi földből, kéz-iratok, réz-nyomások, képek — mind bizonyos almáriomokban állanak. — Öröm, kimondhatatlan öröm, barátom, így egy helyen annyi nemű ritkaságokat látni. Mivel addig is, míg ezeket testi szemekkel ön' valóságokban meglátnád, kívánod tőlem leírva papiroson látni, tehát még egy pár leveleimben az eddig gyakorlott tudósításokat venni fogod; azután ezekről elhallgatni csak azért is czélommá tetém; hogy kandiságod illy sok szépségek' látása végett minél-előbb ide-hozzon téged, 's ölelhessetek.

8.

A' Cs. Kir. Kép-gyűjtemény, melly előbbi helyéről 1777-ben, II-ik József Császár' rendelkezésből a' felső Belveder-palotába vitetett által, — dicső jeleit tartja-fenn annak, mint buzgott a' Felséges Ausztriai Uralkodó Ház a' Szép-művek eránt, eleitől fogva. 'S ugyan ennek következtetésben jutott e' Kép-gyűjtemény olly tökéletességre, hogy neki már most az Európai legjelesebb Galleriák közt méltán adnak helyet. — *Basileai Mechel Keresztely* vala, ki az említett palotában egy Kép-gyűjteményt elsőben munkába vett, 's ugyan ő a' Gyűjtemény' akkori állapotjáról egy lajstromot is ada-ki nyomtatásban, 1783-ban és 1784-ben, Német és Franczia nyelven. Minthogy pedig az utóbbi években József Császár az Ausztriai Örökös Tartományok' minden részeiben sok Templomokat és Klastromokat eltörle, minden azokban találtatott jelesebb képeket az említett Gyűjtemény' számára ide-hozatott, 's azok' számát több renek-képek' hozzá-szerzése által szépen nevelé. E' dolog az akkori Gyűjtemény-Igazgatónak alkal-

mat adott arra, hogy abban 1786-ban holmi változtatásokat tegyen. Midőn azonban a' Franciaia ármadának a' fő-városhoz közelítése miatt 1809-ben, a' Gyűjteményben volt jelesebb képek bátorság végett Magyar-országba küldettek: 's a' hátra-hagyott műv-darabok' nagy része Párisba vitetett, szükség vala vissza-állításaiikkor némelly új változtatásokat tenni; de az előbbi felosztás' módja még is fenn-maradott. Az épület' első emeletében 14 szobák és 4 Cabinétek, a' másodikban pedig 8 szobák vannak, képekkel rakva. A' Venetziái Oskolából még *Giorgione*' idő-korától, a' Romániai Oskolából *Raphaël*-től, Florencziai művészeknek *Michaël Angelo*-tól és *Andre del Sarto*-tól, a' Bolognai Oskolából *Caracci*, 's a' Lombardiaiból *Correggio* Kép-íróktól fogva léteznek itt a' legjelesebb Kép-gyűjtemények, valamint más jeles művészek' munkái is. — Mosztani Igazgatója e' Kép-gyűjteménynek *Füger Henrik*, Cs. Kir. Udvari Kép-író.

9.

A' Cs. Kir. Kincs-tár egy Galleriából és négy szobákból áll. Az első szobában igen sok mesterséges drága szerek találtnak Elefánt-csontból és Rhinocerosz-szarvból; vannak itt továbbá, különféle drága órák, ezek között figyelmet érdemel az, melyet *Hessen-Darmstadt* VIII-ik *Lajos* ajándékul I-ső *Ferencz*-nek és *Mária Theresiá*-nak nyújta, 1750-ben; ez az óra 80000 forintba került; és hozzá 500 marca ezüst kívántatott. Ugyan e' szobában állanak három kis álló-képek ló-háton csupa Elefánt-csontból, melyek I-ső *Leopoldot*, I-ső *Józsefet* és VI-ik *Károlyt* ábrázolják, — 's más egyebek, mint: több jeles művek drága-kövekből, Kristályból és Tópázból. — A' második szobában nagy számú edények vannak Achát, Porphyr, Korall és más nevezetes kövekből; így van egygy egész sor több Római Császárok' képeiből is, a' művészet' legdicsebb nemeiben. Különösen magára vonja minden vi'sgálónak figyelmét egy kerek formájú tál, egyetlenegy darab napkeleti Achát-kőből, mellynek ált-mérője két láb és két hüvelyk, és gyönyörű színére hasonló az Onyx-kőhez; továbbá: egy más edény fejár és barna Achátból, mellybe három Bécsi pint fér. — A' harmadik szobában tartatnak a' Felséges Császári Királyi Háznak Sz. Keresztsegi alkalomra készült köntösei; egy megaranyozott ezüst-pohár, mellyen a' remek-mű' becse kimondhatatlan; kis szobrok, edények és drága pixisek; továbbá: I-ső *Ferencz*nek úgy *Mária Theresiá*nak büszkje érczből fejár márványból lévő álláson; végre, néhány rajzolatok porcellánon, a' Római Oskola' legnagyobb mestereitől, *Raphaël* és *Giulio Romano* művészektől. A' negyedik szobában Római koronázásra szükséges pompa-köntös tartatik a' koronával és karddal együtt, minőt régen az ottani Császárok használni szoktak; a' pompa-ruha' eredetije Norimbergában van. Továbbá, láthatni itt ritka 's igen drága gyűjteményt korona-gyémántokból; ezek között e' kincs-tárban legnagyobb az, melyet Florentini gyémántnak hívnak; nehézsége $139\frac{1}{2}$ Carat, és a' múlt század' végén 1,043,334 forintba becsültetett. Vannak ezeken kívül sok nagyobb és kisebb drága Rend-keresztek (*Ordensstreuße*.) más különféle ritkaságokkal együtt, mellyek a' legtávolabb idő-kor' maradványai, valamint sok remek-művek az újabb időkből is, olly számmal, hogy ezekről csak az illető Lajstrom adhat legnagyobb világosítást. —

Mivel illy egyveleg tárgyról többet hozzád írni már nem fogok, még a' következő jegyzéseket csatolom e' levélhez. Bécsnek 1386 bel-városi, és 5638 kül-városi háza van. — Az itteni Cs. Kir. Lak-hely' (Burg) építéséhez 1198-ban, VII-ik Leopold kezdett. — Bécs' városa legelsőben 1688-ban 5-d. Jun. világosított-ki útszabeli lámpákkal. — A' dörgések alatt itt is szokásban volt harangozást József Császár 1783-ban eltiltotta. — Az ezelőtt II-dik Ferencz Római Császár nevet viselt Felséges Uralkodónk 1804-ben, Aug. 11-ikén jelenté-ki magát I-ső Ferencz név alatt, Ausztriai örökös Császárnak. — Az itteni Universitást IV-ik Rudolph Herczeg alapította, 1365-ben. — Mária Therezia állította-fel Bécsben a' *Theresianum*-ot, 1746-ban. — A' Római Pápa VI-ik Pius 1782-ben, egész Európa' bámúltára Bécsbe jött. — A' Leopold' Rendje csak 1808-ban hozatott-be, Január. 6-ikán, annak emlékére, hogy a' most uralkodó Ferencz Császár és Király éppen azon napon esküdt-meg harmadik Hitesével, *Mária Ludovica* Eszteri Herczeg-aszszonnyal. — Többekről itt léted meg fog tanítani.

10.

Bécsi tudósításimról szőllő leveleimet a' fennt-érintett czélből bevégzém abban, melyet hozzád legközelebb útasíték. Vedd azokhoz még toldalékul azon észre-vétemet, hogy Bécs nem csak azon szempontokból, mellyeket tőlem néhány leveleimben írva vevél, hanem sok más tekintetből is olly város, hol az elmének ezernyi tárháza van, mellynek kincseiből mindenik osztozhat, kiből a' Tud-vágy egészen nem alszik, 's a' kinek olly esze van, hogy képes a' látni 's tudni valókat felfogni. Sőt hozzá - teszem, hogy még a' Kávé-házakban, (hol egyéberánt magának kárt is tehet a' meggondolatlan ember) — még — mondom — itt is nyitva áll a' Morál' nagy könyve, annak, ki az erkölcsi gondolatokban gyönyört talál. Elnézem itt néha a' biliárdozó személyeket, kik midőn hibás lökést tesznek, vagy a' lapátokat okozzák vagy a' lökö-botot, vagy pedig nem elég krétásnak mondják a' bot' végét 's azt mázolgatják; jöllehet sokszor van úgy, hogy sem egyik sem másik, sem harmadik okból nem következett a' hibázás. Illyen — így szőllok ekkor magamban — illyen az emberi gyarlóság. Őn' hibáit gyakran szépíteni kívánván az ember, egy másodikat, harmadikat 's negyediket ad azoknak okul, jöllehet erkölcsi dicső tettei (ha néha vannak is) mindég csak úgy történnek vak-tában, mint mikor a' gyakorlatlan biliárdozó néha véletlen is a' legszebb lapát csinálja-meg. — Midőn a' lámpás-hordó gyermekeket látom itt estve, 's tapasztalom, hogy melly soknak el-ég lámpásában a' gyertya, a' nélkül, hogy valaki magával elhívta 's neki néhány krajczárt adott volna, legott nálam terem az a' gondolat: Így jár az élettel is sok ember; addig lobog élete' fátyla haszontalanul, míg az egészen elalszik a' nélkül, hogy abból magának is másoknak is használhatott volna. — Ne gondold azomban, barátom, hogy Bécsét olly tekintetből magasztalnám, mintha szereimem életem' hátra-lévő részecskéjét itt tölteni. Csak úgy értsed ezt, hogy szép itt egy ideig tartóznai annak, ki szeret e' világon minden figyelemre méltó tárgyakat addig vizsgálata alá venni, míg a' földi gondok őt ebben nem gátolják, míg előtte van a' rózsapálya, 's míg az élet nem szűn-meg nála szoros értelemben is élet lenni. Virág-évünkben úgy is csak igen keveset hágy a' természet látnunk és tanulunk; közép-korunkban so-

kat láthatnánk és tapasztalhatnánk, de nem igen akarunk, 's a' gondok is elfoglalnak minket; élemedett korunkban kívánnánk ugyan, de késő — fájdalom! — örökre késő már minden ohajtás. Így vész-el sok ember elől az élet, majdnem egészen gyümölcs nélkül. *Boldog egyedül az, ki nem csak élni, hanem éldellni is tudott.* Én ezt tartom az élet' eggyetlen arany regulájának. — Élj szerencsésen!

N. A. Kiss Sámuel.

3.

Az Írói tetszésről.

Ha jól meggondolom, úgymond *Philo*, melly bajos, sőt néha veszedelmes is a' mostani világban újj Íróvá lenni még most is csudálkozom [elszántságomon, melly engemet, noha sok tünődésem után arra bírt: hogy az írói pályára én is fellepjek. A' köz-tetszés, és kedvesség az az imádott bálvány, mellynek majd minden Írók tömjéneznak, noha ő igen keveset szerencsétet kedvező tekintetével, hanem legtöb-bek eránt éppen olyan ő, mint ama negédes, 's érzéketlen leányzó, ki mennél jobban kerestetik, annál jobban rejtezik, 's távozik. Némelly Író, ha nem írna, őtet az írásra mindenek alkalmatosnak tartanák, írásával pedig a' *Publikumot* önnön kárára tehetetlensége felől meggyőzte; sokan tudósnak tartották volna őtet, ha azt nem kereste volna, hogy annak tartassék.

De erre talán azt mondja valaki: hogy ez csak a' nyomorúlt Íróknak sorsa, a' jó Író pedig nyomba követi a' köz-tetszés, és helybe-hagyás. Éppen nem! — mert vannak arról elegendő példák, hogy gyakran még a' legjelesebb írások is vagy hideg érzéketlenséggel vétettek, vagy éppen buta megvetéssel tekintettek. Innét méltán csudálkozhatunk azon, hogy voltak még is hajdan oly nemes szívű, és ön'-hasznokat nem vadászó tudós férfiak, kik a' helyett, hogy a' tunya hivalkodás' lágy kebelében vastagodtak volna, csüggedhetetlen fáradsággal gyűjtöttek áldozatot a' Muzsák' oltárára, és a' tudományosság' szorgos dajkálása által inkább akartak élni másokért, mintsem önnön magokért. Nagy, és jeles tetteket végezni, avagy különös erkölcsökkel tündöklenni, sokaknak ugyan hasznos volt, de azokat tanítani, vagy az utóbbiakra nézve írásba foglalni, igen kevés hasznot hajtott a' régi Tudósoknak. Megjutalmaztattak ugyan gyakran még a' fattyú érdemek is, de még is sokkal többen voltak olyanok, kiknek valódi érdeméhez az időkor, mellyben éltek, nem lévén igazságos, nem egyebet nyertek, hanem legfellyebb is az utóbbi maradéknak késő, és már nem használható kedvezését. Bizonyosságaink lehetnek ebben több régi Írók, kiknek életben szánakodásra méltó volt sorsok. Ugyan is: *Pausanias* bizonyága szerint *Homerus* még élet-

ben volt, magának állandó lak-helyet nem talált, hanem nyomorúsággal bőven meg-
rakott bujdosó életét csak többnyire vándor-bot mellett töltötte, noha holta után több
városok majd a' czivódásig törekedtek őtet magokévá tenni emez ösmeretes vers sze-
rint: *apud Gell. L. 3. C. 11.*

Urbes septenae certant pro Patria Homeri:

Smyrna, Rhodus, Colophon, Salamin, Chios, Argos, Athenae.

A' miről *Cicero is pro Archia* így szól: *Homerum Colophonii civem esse dicunt suum, Chii suum vindicant, Salamii repetunt, Smyrnaei vero suum esse confirmant, permulti praeterea alii pugnant inter se, atque contendunt. — Sophocles is önnön fiaitól azért, hogy öregségére őtet a' Tragoediák' írása gazdasági foglalatosságától egy kevésbé vissza-tartóztatta, a' törvény-szék előtt eszelősködésről vádoltatott, és ezen gyalázatos vád ellen alig tudá magát a' Colóniai Oedippusról irtt mese által védelmezni. Cic. de Sen. C. 7. — Nemkülömben Herodotus, kit Cic. L. 2. de Leg. történet tudományok Apjának nevez, Polgár-társainak irigysége miatt hazájából Cáriából kiűzttetett; — a' política tudományú Thucydides pedig az igazságtalan Cleo elől számkivetésbe költözött. — Sőt még az Isteni Plátó is, kiről Cic. Tusc. 1. c. 17. azt mondá: *Malo me hercule cum Platone errare, quam cum aliis vera sentire*, Dyonísius Tyrannustól Siciliából kiűzttetett, az ő tanítványi pedig Aristoteles és Demosthenes, szabadulásokat a' futásban, és végre a' halálban keresték. Mind ezek úgy vélem eléggé bizonyítták még a' legjobb Íróknak is elég nyomorúságos állapotját. Sőt ha a' tudományok' körébe tovább vizsgálódunk, az Írókra nézve, még ezeknél irtóztatóbb időkre is jövünk, millenyek voltak p. o. azok, mellyek Augustusnak csendes, és szerencsés uralkodása után feltűntek, midőn t. i. nem csak egyedül az Írók, hanem még az ő írásaik ellen is dühösködtek, midőn egy elől-járói hívtat rendeltetett a' nemesebb elmék' tudósabb maradványinak pompás dühösséggel való megégetésére; midőn a' bölcsességnek Tanítói nem egyenként, hanem csoportosan számkivettettek, és Tacitusnak bizonyossága szerint *vít. agricol. sub inít.* még a' szólásnak és hallásnak tehetségét is akadályoztatni akarták, a' sok büntető vizsgálatok által. Így kellett hát azoknak, kik még is merészebbek voltak, minden alacsonságokat meghaladva a' fáradságos, és veszedelmes írói pályára kiszállani. Minden jelesnek t. i. van bizonyos finomsága, mellynek megfoghatására legtöbb embereknek igen tompa az érzéklete; — van egy mesterséges elintézése, mellyet, csak az éles látásúak fedezhetnek fel. Már most tegyük hát, hogy egy Szerző olly helyen kezdi Írói pályáját, a' hol az ízlés még csak fakadó csirázásban van, a' hol a' népnek fele még a' tudatlanság' setét kárpittya alatt vakoskodik, más felének pedig helytelen az ízlése, és csak egy kettő van olyan, ki a' valódi Tudósnak nevét igazán megérdemli. Tegyük tovább azt: hogy van egy írás, melly valóságos tudományos szépségeket foglal magában, 's melly az ő jelességének alapját önnön magában bírja, következendőképpen nincs arra szüksége, hogy valamely részre-hajló mű-bírónak dicsérésétől kölcsönözzön magának hiú fényt, az említett környülállásokban mi történik az illyen írással? A' tudatlan fél azt észre sem fogja venni; mivel pedig a' jó írások nem nagy lármát csinálnak, követvén ebben Szerzőjüket, ki őket mindenkor legnagyobb szeméremmel, és tartózkodással adja által a' világnak; innét tehát azok, kik az ízlés' országában szunnyadoznak, fel nem ébred-*

nek, mivel az ő érzéketlen lelkekben az ily írás semmi bényomást nem tesz', következőképpen ez a jeles Író az ily népnek tetszését már meg nem nyerheti.

De hát vallyon mit várhat a' fél izlésűektől? ezek, talán még is megadják munkájának igaz becsét? oh éppen nem! — ez az osztály sokkal rosszabb az előbbénél, mert amaz éppen nem érdekeltetik, ez pedig e' jó írásnak elnyomattatásán dolgozik; azért mondja egy helyen *Swift*: hogy mihelyest egy nagy elme mutogatja magát, azonnal össze-szövetkeznek ellene mind közönségesen a' tudósok, (Scioli).

De talán a' Tudósok, ha bár kevesen legyenek is, által-törnek bölcs ítélteyekkel a' gyáva tudatlan csoport' erőlködésén, és az ily munkának igaz becsét meghatározván lassan-lassan helybe-hagyást is nyernek azoknál, kiknek van valami izlések? Megengedem, ha vannak olyan Tudósok, kik már előbb a' *Publicum* előtt magoknak nagy tekintetet szereztek, 's kiknek szavok *Oraculum* gyanánt tiszteltetik. De ha a' Tudósok homályban élnek, akkor vagy vissza-tartóztatják ítéltejeket, mivel előre látták, hogy szavoknak kevés fogamatja lesz', vagy ha valamit mondanak is az új Szerzőnek dicséretére, azt bizonyosan a' nagyobb csoportnak lármája fellül fogja haladni.

Mind ezekhez még igen könnyen járulhatnak, más a' Szerzőre nézve igen káros környül-állások is. Ő talán alacson sorsú, nincs fényes hivatala, rangja, még igen fiatal, olly állapotban él, mellyben sokra terjed gondja; — minő elő-ítéletek származnak az olvasóban, ki a' Szerzőt ösméri, és ezen környül-állásait tudja! — én 36 — 40 esztendő vagyok, azt fogja egy valaki mondani; és ez, ki alig lépett-ki ifjú esztendeinek vásottságiból, már is bátorkodik az írói pályára kiszállani! — minő bölcsesség! — lehetetlen hogy egy 26 — 30 esztendő ifjú valami jót irhasson, holott én elemedettebb koromban sem érzek magamban semmi ügyességet, vagy alkalmas voltot is az írásra! — így ítélnek némelyek másokról az ő szűk határok közzé szorított tehetségek után, és lealacsonyították magokhoz azokat *quibus robur et acs triplex circa pectus*, ha egyszer meggyőzhetetlen elő-ítélet foglalta-el kebleket, melly szerint szoktak mindent megítélni, 's a' mellytől nem is egy könnyen szabadúlhatnak-meg.

Ha egy jó Író fényes polczon áll Hazájában, hol ő minden-kinek szemébe tűnik; ha ő külső fénye által már az előtt Hazafiainak figyelmét magára vonta, akkor nem lesz' nehéz az ő új írásának a' közönséges helybe-hagyást megnyerni, mert ezen esetben még akkor is dicsértetik, midőn nem éppen dicséretre méltó. De ha az új Írónak a' most említett külső jelességei nincsenek, ha ő homályban, és olyan állapotban él, hol őtet kevesen látták, akkor az ő írása nehezen fog a' Haza' elő-ítéletein által-törni.

Azomban noha a' jó írásoknak ily rosszszül van is dolga, noha elenyészésekhez ily közel lenni látszatnak is, mindazonáltal a' Szerzőnek nem kell attól tartani, hogy azok a' rossz' írások közzé elegyítetvén, ezekéhez hasonló sorsra találjanak, mert az első példa volna arra, hogy ily módon a' jó írásoknak a' rosszakkal együtt végek szakadna. Eljön bizonyára az az idő-pont, mellyben az ily írásnak jelessége kitűnik, világosságra jön. Támad-majd nem sokára egy olly tudós mű-bíró, ki a' nem érdemlett por közzül azt kifejti, 's néki a' jó könyvek között illendő helyet mutat.

Talán majd olly tudósnek kezébe akad, ki Hazájára, 's minden egyéb legkissebb körül-állásaira nézve a' Szerzőtől nagyon különböz; a' ki tehát minden részre-hajlás nélkül veti majd figyelmét az ő irására, és annak érdeme szerint ítéletét egyenesen kimondja; ki álmélnodni fog azon, hogy illy jeles irás a' por, és pókhálók között olly soká emésztődött; ki által-fogja látni: hogy egyedül az irásnak jelessége, és így éppen az, a' minek közönséges kedvességet, 's helybe-hagyást kellett volna nyerni, légyen igaz oka annak, hogy olly kevés olvasókra talált. Az izlés eránt való hazafiúi buzgóságból annál örömöstebb fog az irásnak tekintetet szerezni, mennél bizonyosabban tudja, hogy az valaha önnön dicsősségét közölni fogja azzal, ki őtet a' porból napfényre hozta.

A' jelesebb Szerzőknek érdemét ezen módon fedezte-fel az idő mindenkor, 's még most is, midőn a' fél izlésűektől kigúnyoltatik, és attól kellene tartania, hogy a' halhatatlanság kapujánál egy hirtelen változás által örök feledékenységre ne mennyen, legszebb épségben áll. Midőn ellenben azon irások, melyeket a' közönséges gyáva csoport nem annyira olvasott, mint mohón falt, éppen olly hirtelen, mint a' hogy származtak, ismét elenyésztek. Azon akadályok, melyeket egy olly Szerzőnek, ki az említett körülállásokban írt, meg kellett haladni, nevelik most dicsősségét. Az ő, vagy is inkább a' jó izlésnek ellenségi érzékenyen megbüntettettek, és ha még egy szikra egyenes-szívűség van benne, vagy vissza-veszik ítélettyeket, vagy ha még buta szemtelenségből bátorzkodnak a' jó irást mocskolni, melyet most már a' közönséges helybe-hagyás is szentnek, és sérthetetlennek tart, tehát méltó tárgyai lehetnek a' legesírósebb gúnyoknak. —

Ezen érdem felfedezés megtörténhetik ugyan néha ha bár ritkán is, még az Írónak élteben; a' mint ez megtörtént *Virgiliussal*, ki már élteben elnyerte azt a' dicsőséget, melyhez a' legnagyobb *Geniek* is többnyire csak holtok után jutnak. *) Alig

*) Azon kevés tudósításból, mely Virgiliusról és Horáciusról maradt reánk (mert a' nagy *Geniek* magokról semmit nem szólnak, az alacson lelkűek pedig azokról hallgatnak, mivel másképpen magokról semmit nem szólhatnának) nyilván kitetszik, hogy sok ellenségeik voltak; midőn ellenben Bavius és Maevius az akkori Rómaiak között legtöbb pártfogókra, és csudállókra találtak. Ennek oka kézzel fogható. Amazok csupán a' nagy érdemekhez, és ezekhez méltó barátsághoz ragaszkodtak. Augusztusnak, Maecenásnak, Polliónak kellett lenni, olly kitűnő, és jeles tulajdonsággal kellett birni, melynek még a' legsanyarúbb történet-tudomány sem mondhatott ellent; szóval érdemesnek kellett arra lenni, hogy valaki a' későbbi világ előtt úgy állíttassék elől, mint a' nemes szívűségnek, bölcsességnek, és erkölcsnek példája. Illyenek voltak pedig azon személyek, kiket Virgilius és Horácius verseikkel dicsőítettek; mert azt meg kell jegyezni: hogy a' valódi *Genie* soha nem fakad igazságtalanságra; dicsér ugyan, de nem hízlekedik. Ellenben Bavius és Maevius alacson lelkű hízlekedők voltak, kik mások dicséretének kiszebbítésével keresték önnön dicsőségeket. Máro, és Flaccus hagyták ezeket a' balgatagokat csúszni, mászni, rosszúl beszélni, és még rosszabbul írni, ők pedig hallgattak, de szépen, felségesen irtak, örökre irtak. Fejedelmek és jó barátjaik még most is élnek általok; és ha a' történet-hitelt érdemel, általok sokan arra serkentek: hogy Augusztusok 's Maecenások lehessenek. Mondja már valaki hogy Virgilius és Horácius munkájának semmi haszna nem volt! Tudom jól azt az ellenvetést is, melyet közönségesen tesznek a' Poetáknak, és Szónokoknak, hogy t. i. Hőseikben csak a' szépet, és dicséreteset mutatják; hogy a' történet-írók sokkal igazságosabbak, mivel azt is említik, a' mi feddésre méltó. De valyon mi tanúságosabb, az é, ha egy nagy példába hibát mutat az ember, és az által az emberi gyengeség mint egy beszél, és hatalmas palástot kap arra, hogy magát mentegesse? vagy pedig az: ha az ember semmit egyebet nem jelent, hanem csak azt a' mi dicséretes, 's ez által egy titkos intést ad, hogy minden hibától mentnek kell lenni az ollyannak, ki mások előtt nagy példa akar lenni.

fűntek - fel *Virgilius* felséges elméjének első szüleményei, nevezetesen Pásztor - Dalai, midőn *Tullius* azoktól megbájlolva így kiáltott - fel: *Magnae spes altera Romae!* és *Propertius* értésére esvén, hogy *Virgilius* a' maga *Aeneis*ének ki dolgozásához fogott, egy rövid idő alatt születendő halhatatlan munkának reménységétől elragadtatva mondá:

Cedite Romani scriptores, cedite Graii!

Nescio quid majus nascitur Iliade. —

Vagy pedig megtörténik ez az érdem-felfedezés az Irónak holta után, a' mint a' környülállások hozzák magokkal; mert az bizonyos, hogy még a' jó ízlésnek országába is nagy befolyása van a' szerencsének és vak esetnek; azután sok függ attól is, hogy ha az ország, mellyben a' Szerző ír, korán vagy későn jut é a' jó ízléshez. Ha nagy a' pallérozatlanság, akkor talán csak holta után jönnek életre az ő irási, és ekkor munkás fáradtságának érett gyümölcsét éppen nem arathattya. De ez a' mint mondám csak azon esetben történik, ha egy olly pallérozatlan országban írtt, mellyben egy egész emberi kor elmúlik, míg az öregek kihálnak; 's a' mellyben egészen mint egy új emberek plántáltatnak. Az eddig mondattakból meglehet felelni ezen kérdésre: ha vallyon tanácsos é, hogy valaki, ki olly tartományban él, mellyben még a' tudatlanság, és hamis ízlés uralkodik, és a' ki minden környül-állásokból könnyen azt jövendőlheti magának, hogy munkájának vagy igen kevés, vagy éppen semmi helybehagyást nem nyerend, hogy mondom egy ilyen bátorkodjék é az írói pályára kiszállani? Ha a' fellyebb-mondottakat jól fontolóra vesszük, a' dolog valójába veszedelmes; mert többnyire minden Irók a' dicsősséget veszik tekintetbe, itt pedig láttyák előre hogy czéljokat el nem érik, vagy legalább is, hogy azt a' dicsősséget, mellyet irások által keresnek, drágán kell megfizetniek.

Némellyeket hát ezen vi'sgálat talán arra birhatna, hogy vagy semmit ne irjanak, vagy pedig várjanak, míg mind-ezen környül-állásokon kívül nem lesznek. Én pedig azt tartom, hogy egy Férjfiú, ki felségesen gondolkodik, ki az ő belső jelességeit érzi, ki arról megvan győződve, hogy a' gyáva tudatlanság' megvetése néki inkább dicséretére, semmint gyalázattyára válik, írjon, és átallyában egy nagy *Geniet* ezen helyheztetések a' nemes szándéktól vissza ne tartóztassanak, hanem inkább iparkodjék a' jó ízlést írása által terjesztetni, elől-mozdítani, 's még a' pallérozatlan országban is írjon; mert mikor támadna-fel másképp' a' jó ízlés, ha mindenik olly félékeny volna? A' Muzsák bizonyosan nem lesznek háláadatlanok fáradozása eránt.

Szabó Nepomuk.

4.

A' Keresztyének hogyan inneplik Jéruzsálemben a' Nagy - és Husvét-Hetet.

Ama' Britán Missionár *Cannor*, Jéruzsálemből a' Nagy- (Fekete-) és Husvét-Hétnek itten szokásban való meginneplése felől, 1820-ban, az Európai Újság-level Írókhoz következendő nevezetes tudósítást küldött:

„Itt a' különféle keresztyén Felek között örök háború és versengés uralkodik azon, hogy közzülök mellyik' birásában legyenek a' szent helyek. Ezek tulajdonképpen a' Török kezeiben vagynak; ki azon just, hogy a' helyeket valaki egy ideig birtokába áltvehesse, annak a' Felekezetnek árulja el, melly érettek legdrágábban megfizet.

A' Latán és Görög Husvétek most már elmultak. Czeremóniáik igen számosak; és az ilyenkori innepiségek' néhányáról juttatok ezennel egy kis leírást, azon szerint, valamint naplókönyvembe mindjárt feljegyztettem.

Virág Vasárnapján jelen voltam a' Latánok innepiségeiken. Minekutánna a' szent sir' ajtaja előtt tenger-ideig énekeltek, Fő-papok más néhány papokkal együtt a' kriptába alászállott, az oda lerakott pálma-ágakat megszentelni. Ez meglévén a' sirt' oda hagyta; valamelly magas ülőhelyre fellépett, és a' papokkal sok pálma-ágakat magának oda nyújtatott. Ezután a' papok, renddel egymásután, eleibe letérdepeltek; és annak kezéből, mellyet mindenike megcsókolt, szentelt pálma-ágát kiki elvette. Melly alig múlt el, 's a' nép csoportossan elő-tódult, hogy pálma-ágat nyerjen. A' Törökök mindent elkövettek, valamit csak lehetett, hogy nagy botjaikkal és korbácsaikkal a' kegyes Keresztyéneket rendben tarthassák; és ugyancsak egyedül az ő erőszak-tételeiknek köszönhetette is a' Fő-pap, hogy rajta erőt nem vettek, és össze nem szakították. Minekutánna a' pálma-ágak kiosztattak, és a' hatalmaskodó zürzavar lecsillapult: a' Papok innepis proceszsióban, háromszor futostak a' szent sir' körül, — égő gyertyákkal, fészületekkel, tömjénnel és pálma-ágakkal. És most már a' sir' ajtaja eleibe Oltár állítatván Mise olvastatott. — Ugyan ez napon, férfiak, aszszonyok, öregek, aprók, nyilvánosan 's meztlenül rohantak a' Jordán' vizébe, tisztulás végett. *)

*) Országunkban (névszerint N. Veszprém Vármegyében) Nagy-Péntek az, mellyen a' köznép, minden felekezeti különbség nélkül, korán reggel, sőt hajnal előtt már, fürdeni a' vizekre seregessen kímégyen. Teszik ezt leginkább a' Leányzók; az édes Anyák, kik gyermekeiket; a' férfiak, kik lovaikat vezetik a' vízre, olly babonától indítatva, hogy az ez napi mosdás bőrfoltot, szepszét, szöcsint elveszt, és kosztól, rüh-től mentessé tesz. Ferdés közben nagy szótalanúság és halgatás uralkodik.

Nagy-Pénteken estve viszont nagy innepiségek volt a' Latánoknak. Kezdődött a' Katholikus Kápolnában, Olasz predikációval arról, mint ostromoztatott meg a' Krisztus. Innét az innepies menetel egy más Kápolnába intéztetett, hol (úgy tartják) az Idvezítőt ruhájából kivetkeztették. Itt tartatott egy második predikáció Olasz nyelven. Most felmentek az Olaj-fa-hegyre azon Kápolnához, hol (úgy tartják) a' Krisztus' keresztye állott. Itt egy nagy feszület-képpel együtt, melyet a' Proceszsióban hoztak fel, a' földre letétetett, és felette Spanyol predikáció tartatott. Ez meglévén, a' Feszületet felállították, és a' Kereszt-felmagasztalási Kápolnának Oltárja megé tették. Alatta egy Monák állott, és húsz minutáig Olasz nyelven a' megfeszítéstről predikált. Mikor ez végezett, két Monákok járultak elő, a' képet gyólcba betakargatták, fejéről a' tövis-koronát levették, a' fejet megcsókolták, és a' koronát egy tálba helyezték. Kezekből, lábakból a' szegek kihúzták, és a' kéz-karok úgy voltak elkészítve a' képen, hogy most már ön' magoktól a' testre leestek. Most a' kép a' kenetkövéhez vitetett, azon leterítették, és kenet-tömjén felhő borítottatott-ki felébe. A' Monákok, kezeikben nagy gyertyákkal, térdepeltek a' kő körül; és egy más Monák a' Katedrára fellépván, predikáltott Arabs nyelven. Azután a' kép ismét a' sírhoz vitetett, és az innepiség Spanyol predikációval bészároltatott.

A' Latánok *) *Husvét-napjokon*, — mely a' Görögöknek, Ürményeknek 's t. Virág-vasárnapok, — korán templomba mentem, és már tele tömve találtam. Többnyire mindnyájan itt maradtak éjszakán által is. A' Katholikus, Görög és Ürmény proceszsiók hosszúk és fényesek voltak. Az egész község palma-ágakat vitt, és a' szent képekhez tolakodva nyomult oda, hogy őket ezek által megszentelje.

Görög Nagy-pénteken olly czélból mentem templomba, hogy az éjszakát ott töltssem, és így minden szertartásaikat megláthassam. A' kapun álló török Or különösen kemény volt, és senkit be nem bocsátott, hanemha huszonöt piastert (mintegy kilencz forintot) megfizetett. Paschától nyert 's nálam hordozott Firmánom, engem' e' birságtól mentessé tett. Mintegy éjfél tájban kezdődött-el a' proceszsió, mely legnagyobb mértékben fényes volt. Minden igen dicsőn kivilágított. Kiki égő gyertyát vitt kezében 's úgy ment a' sírhoz. Erre nem sokára, nap-virradta felé, irtózatós láрма támadt a' templomban. Alatt a' nép szörnyűséges zavarodásba jött. A' sír körül sokan egyebeket hátokon hordoztak, mások ugráltak, tánczoltak, mászkáltak, kezeiket öszve-csattogtatták és kiabáltak: *Huja! ez az Úrnak sírja*. Egyebek kettesével, hármásával egymás vállaira felkapaszkodtak; ismét mások mint tébolyodottak szalangáltak a' sír körül. Valaki felől csak gondolták, hogy van pénz nála, azt erőnek erejével nagy dühösen vállakra kapva a' templomban körül-hurczolták, és pénzét kicsikarták. Az egész, a' legsiralmasabb látományok egyike volt, melyeket csak életemben szemléltem. Így megy itt a' dolog esztendőnként. 'S most előjöttek a' Törökök, és hosszú korbácsaikkal a' Keresztyéneknek mindenünnen közikbe vagdaltak, hogy őket csapásaikkal legalább egy kevésig is észre hozzák. — De elég erről.

*) Mint inneplik Husvétjüket Constantinápolyban a' Görögök, közlé a' Kedveskedő 1824. II. I. 219.

Görög Szarándokokból az idéni Husvét-Innepen mintegy tizenhat százan voltak. Többszöre mindnyája született Görög; 's Román nyelven beszél. Számra nézve hozzájuk legközelebb járnak a' Kis-Asiai Görögök, kik törökül beszélnek 's olvasnak. Görögök' harmadik Rendje az Oroszok; a' negyedik, ötödik, az Oláhok, Bolgárok. Ezek között csak igen kevés tud olvasni."

E. I. P.

5.

Az ifjú a' borról és az ivásról.

Én talán szerencsémre a' borral előbb esmerkedtem-meg mint a' szerelemmel. Bár melly sok időbe kerül is, míg az ivásban a' finom izlés tulajdonunká leszsz; mindazáltal ebben általában elébb vagyunk szerencsések, mint a' szerelemben. A' jó természet az ivásban is kevés idő alatt sokra megy; a' szerelem mellett ellenben sokszor a' leg érzékenyebb szív is mindég szerencsétlen marad. Ha jó borom és ha csak egy jó barátom van is, a' kinek izlése az enyimmal megéggyez; csak bor kell, hogy vídám és szerencsés legyek. Már az pedig, kivált hazánkban alig ha nem tökéletes igazság, hogy könnyebben találhatok jó borra és egygy olly jó pajtásra, a' ki szomjas és kellemes, mint egygy olly szép 's csinos aszszony személyre, a' ki szerelmemet viszszozonozná.

A' bornak pedig igen sok haszna van, tágitja gondjainkat, széllyezti aggodalminkat, szaporítja öröminket 's a' vígság kellemes érzéseit. A' szerencsétlen szeretőnek bús fellegeit mi oszlathatja-el hamarébb, mint a' bor? A' világgal 's magával elégedetlent mi engesztelheti-meg könnyebben mint az ital? Mi gyúlasztja a' szerelem szikráit lángokra, a' játszi elméket felséges képzelmenyekre 's ezeknek csudáltk kifejezésére — például Horác, Chaulieu, Lessing; — mi élesíti a' Bajnokokat azon csuda tettekre, melyeken a' józan bámul, ha csak nem a' Tokaji vagy Ménesi bornak isteni ereje? Én tehát iszom, bár mit mondjon hozzá a' hidegvette vérű okoskodó: iszom magamért, pajtásomért, szeretőmért, Nemzetemért, Hazámért; de úgy, hogy minden csepp nem kábulásom, hanem örömöm 's vígságom eszközéül szolgáljon.

Szabó József.

6.

Hogyan tehetni szert jó Véniségre.

(Példázat.)

Egy jámbor föld-míves, haja feje mint az ezüst, ifjú unokájával a' mezőn járt-kelt, éppen aratás idejekor. Az aratókhoz érkezvén, tréfálódott vele az Öreg, hogy ők csak gyermekek volnának hozzá képp, úgy mint a' ki már hatvan aratást kigyőzött. Akkor az aratók' egyike sarlót nyujta neki, melyet az Öreg fogván, nagy gyorsan learatott egy sereg gabonát, mint valami virgoncz Ifjú. Az aratók hujjongattak neki, és tiszteletére vig neszszel sarlóikat köszörülték. Unokája pedig, az Ifjú, szólla hozzá: „Édes Öreg Atyám, honnét van illy erő benned véniségedben?“ Akkor felele az Öreg és monda: „Lásd, fijam, én ifjúságom óta Istenben biztam, jó és „rossz napokban; ezzel őriztem-meg magamban a' friss jó kedvet: hivatalomat serényen követtem, és híven dolgoztam; ez által nyertem testi erőt és Isten' áldását. „Isten előtt jámborúl, emberekkel békességben éltem; ez által készítettem magamnak „örömet és békességet. Esztendeim' haladtával mind ez bennem megöröködött és „megalapúlt. Cselekedjél azon szerint, fijam úgy véniséged olyan lészen, mint az a' „teljes kéve, melyet örömmel takarítanak a' csürbe.“ „Hát a' rossz véniséget mihez „hasonlítod?“ kérdé az Ifjú. „Nézd itt, úgy mond az Öreg, ezt a' tüske-köröt; „egyedül és elhagyatva áll, és ősz feje játéka a' szeleknek, melyek rá nem ügyelve, „rajta nem gyászolva fúvják-el. A' termékeny kalász legyen tenéked jeles példa, a' „magános tüskének szemlélése pedig intés.“

E. I. P.

7.

A' H A L Á S Z.

(Göthe után.)

A' víz zugott, a' víz dagadt
 Halász a' parton ül,
 Reménye közt lest hánycogát
 Keblébe nem hevül;
 'S a' mint ül, és a' mint reméll
 Szétt-lottnan a' folyam,
 'S a' part alól a' szép tündér
 Elébe fel zuhan. —

És szóll felé, és zeng felé:
 „Mi szállja szivedet,
 „Mért vonczolod csal-fényre ki
 „Az én szülöttimet?
 „Tudnád csak ah! mi bóldogan
 „Élünk mi ott alatt,
 „Szálnál habok közé vigan,
 „Felejtve honnyodat. —

„A' nap, 's a' h öld nem földik e'
 „Tenger' hullámain,
 „Midőn szelíd szövétneke
 „Hintázik árjain?
 „Az Ég' fenekre sülyyedett
 „Kékben úszó színe
 „Nem kényszerít e' tégedet
 „Le szálni öblibe? —“

A' víz zugott, a' víz dagadt,
 'S lábát csapkodja már,
 Szívébe száll hev indulat
 Mint kit szerelme vár,
 Szóllott a' szűz, zengett a' szűz,
 'S sorsát határozá,
 'S fél kénytelen, 's fél vággya közt
 Merült a' víz alá.

ÉDES GONDOK.

(Göthe után.)

Szünjetek - el keblem' tikkasztó gondjai! ah de
 Csak vég húnytával nyugszik az emberi szív,
 Hagyjátok leg alább, hogy az édeskés szerelem-gond
 Értetek is bennem öncse ki mérge' dühét.

BAY GYÖRGY.

Florián Meséiből próba-tétel.

Az ökör, a' ló, 's a' szamár.

Hárman, ökör, szamár és ló
 Tüzesen vetélkedtek
 Hogy ki köztök elébb való;
 Olvasók tám nevettek?
 Hogy a' szamár is, már e' sok,
 Illy nagyra hogy láthat ő!
 De nagyra látni, mondjátok
 Csak egyet, kihez illő?
 A' rend, születés, talentom,
 Felettünk kit mivé tesz
 Nem ellenzi senki, tudom,
 Már csak a' marad, 's a' leszsz.
 Az ökör szeliden elő
 Adta sok szolgálatját:
 Kemény nyakát, 's földmivelő
 Állati okosságát.
 A' paripa sebességét
 'S nemes gyakorlásait,
 Mondott a' szamár is vagy két
 Közönséges hasznait.
 Válaszszuk az embereket
 Mond a' ló Biráinknak,
 Im' itt jön három, ügyünket
 Beszéljük el azoknak;
 Ha meg fog egyezni kettő,
 Vége van minden pernek.

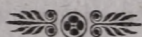
Az ökör vállalta hogy ő
 Szóll e' három embernek.
 Elöl adja hát a' dolgot
 'S igaz ítéletet vár,
 Az első, kit tudakozott,
 Vólt Al-földi ló - csiszár.
 Voksom lóra adom, kiált',
 Pajtás Uram nem lehet!
 Másik köz bíró ellent ált —
 Hogy tesz olly ítéletet?
 Szamárnak kell ám meg adni
 Az első méltóságot,
 És ki ezt meri tagadni
 Sérti az igazságot.
 Nem, mond a' harmadik ember,
 Egy gazdag szántóvető;
 Voksommal csak az ökör nyer,
 Első csak ő lehet! ő!
 Mit? így szóll a' ló mérgébe
 Hisz' ti csak úgy ítélték
 Mikép' hasznot abba, 's ebbe
 Kevest, 's többet reményltek.
 „Hát hogy is máskép' (felele)
 Az Al-földi ló - csiszár,
 Minden bíró úgy él vele;
 Törvény az ön'haszon már.“

Közli TERRES SÁMUEL.

FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI

MINERVA.

Második Füzet.

Februáriusz 1827.

8.

A' Fátumról.

Volentem ducunt fata, nolentem trahunt.

A' gondolkodó okos elme, ugyan-azért, mivel okos, természete által ösztönöztetvén, minden dolognak kívánja által-látni, megismerni az okát; de kiváltképpen a' világ' folyásának, nevezetesen a' magános emberek', népek', 's az egész emberi - nemzet', szerencsés és szerencsétlen állapotjának, 's ezen állapot' jobbra, vagy balra forduló szüntelen-való változásának okait. — Csak a' bádjadt elméjű buta emberek, nem törik ezeken az eszeket, megelégedvén a' tünemények' szemlélésével; mások a' kik okosabbaknak látszanak lenni magoknak, 's azért is az oktatást el nem fogadják azoktól, a' kik még okosabbaknak tartják magokat, éles szemeikkel mindenütt csak vak történeteket látnak, a' szerencséről, fátumról beszélnek, a' nélkül, hogy arról világos megfogások volna, 's valami bizonyost gondolnának. Ezen fatalisták, a' kik a' fátumról beszélni tudnak, gondolkodni, 's helyesen ítélni nem tudnak, a' mi igen megvilágosodott filozofikus időnkben sokkal nagyobb számmal vagynak, sem-mint gondolnád.

Tán nem fog szükségtelennek látszani, ha a' Fátumról, *) mellynek a' világi dolgokra, és az emberek' állapotjára, olly véghetetlen nagy és ellene-álthatatlan befolyása

*) Szabad legyen ezen deák-szóval élnem. A' szerencse, valamint az Isteni-végzés, meg nem felel tökéletesen a' fátum értelmének. A' megmagyarosodott sorssal lehet élni, de eredetére nézve ez is deák szó. — Ha pedig ezzel élhet a' Magyar; miért ne élhetne más deák-szóval, a' fátummal is? —

van, az érdeemes olvasóval közlöm gondolatjaimat, 's ítéleteimet. De azért is szükséges ezen közönségesen homályosan képzelt dologra fényt vetni, mivel mind a' régibb, mind az újabb Íróknak munkáikban, mind a' közönséges életben, számtalanszor előfordul, a' fátum' sors', szerencse', vak-történet' említése. Midőn a' fátumnak kútfejeit felkeressük, egy úttal a' világon lévő jónak, 's rosznak kútfejeit is felfedezzük; 's egyszer'smind azt is tanuljuk megítélni, hogy mennyire maga az ember oka vagy nem oka, szerencsés vagy szerencsétlen állapotjának; végtére által-látjuk, egy részről, melly nagy esztelenség, bolondság légyen kevélykedni, 's elbizni magát a' szerencse' javaiban, mellyekben nem a' maga érdeme által, hanem a' fátumnak, és a' szerencsének kedvezéséből részesült az ember; más részről, melly nagy igazságtalanság légyen megvetni, utálni, gyűlölni a' szerencsétlen, 's az alacsony sorsú embert, a' ki nem maga hibája, vétké által, hanem a' vak szerencse' mostohaasága, 's üldözése miatt jutott, szerencsétlen, megvetett állapotra.

Nem szándékom szólnani arról, a' mi fellyül-haladja értelmemet, nem a' világ folyásának kezdetéről, nem ama' véghetetlen nagy, 's megfoghatatlan erőről, melly mozgásba tartja, valamint az egész roppant világot, úgy a' mi földünkön lévő dolgokat is. Ennek megvizsgálását, a' theologusok fellengős elméjekre, és bölcsességekre bízom, a' kik ezen dolgokat is megérthetik, megmagyarázhatják! Én, a' ki az emberi értelemnek, 's okosságának határait megismerem, csak arról szólhatok, 's akarok szólni; hogy millyen okokból származnak, 's mintegy ezer, meg ezer forrásokból folynak-össze azon dolgok, mellyeknek szüntelen-való mozgások, egymásból származások, egymásra való befolyások, 's abból származó változások, a' világ folyásának, és majd szerencsének, majd fátumnak, majd vak-történetnek (Casusnak) nevezetik. — Érzem, hogy olly nagy fába vágom fejszémet, mellyet gyenge erőmmel le nem dönthetek. Sed in magnis vel voluisse sat est. Legalább alkalmatosságot adok hatalmasabb, 's mélyebben, 's élesebben látó elméknek, a' dolog' mélyebb megvizsgálására, 's bővebb megmagyarázására. Minekelőtte a' magam állításait kifejezem; historice veszem-fel, 's adom-elő a' dolgot.

A. Historice a' Fátumról.

A' világ' folyásáról gondolkodó emberek, természetesen hajlandók lévén mindent kevés, előttök kedves principiumokra vinni, a' legrégibb időktől fogva, valamint külömbféle indulattal és szándékkal, úgy külömbféle szempontból szemlélték azt, némelyek vallásos, mások természetes szempontból. *) Mind ezek, mind amazok hamar

*) Bodinus János, a' Republikáról irtt hires munkájának, IV-ik Részében azt mondja: Quemadmodum hominem aliter pictor, aliter medicus, et animum aliter physicus, aliter theologus contemplatur, sic quoque rerumpublicarum conversiones aliter politicus, aliter astrologus, aliter theologus dijudicat. Politicus in civitatis eversione ----- Magistratum sordes, legum iniquitatem accusat; Astrologus coelestium siderum vim, et efficientiam contemplatur, unde varios animorum motus, hominibus ad res novandas ingenerari putat; theologus vero pestes omnes, bella, frugum sterilitatem, civitatum denique, ac populorum interitus, a divini Numinis, et Religionum contemptu manare constanter affirmat. Illy külömbféle szempontokból szemlélték a' világon tör-

észre-vették, hogy a' természeti változó dolgok, végesek (finitae) 's mint olyanok történetbéliek *) (contingentes) az az: olyanok mellyek lehetnek is, nem is, így is lehetnek, amúgy is; noha más részről azt is vették-észre, hogy-ha, egy dolog a' másból származott, vagy egy a' más által változást szenvedett, annak szükségesképpen kellett származni, ennek megváltozni. Mindazonáltal, minthogy azon dolgot is, melly mást származtatott magából, vagy másban változást okozott, szintúgy, mint azt, a' minek oka volt, végesnek, és történetbélinek találták lenni, melly tehát szintúgy nem is lehetett volna, mint lett; természet szerént, kérdezniek kellett magoktól, az okozás' principiumánál fogva; miért lett a' más dolognak lételt adó ok inkább, mint nem? Így folytatván tovább is ezen kérdést, az okok' egymásból folyása' lánczát követvén, azon mindég fellyebb, 's fellyebb mentek, meg-nem elégedvén gondolkodó elméjek a' véges okokkal, míg végtére olly fő-okot vennének-fel, mellynél nincs fellyebb való, és a' mellybe megnyugodhatnának, mint Véghetetlenbe. Ezen véghetetlen fő-okot Absolutumnak nevezték, mivel minden magán kívül lévő feltétel (conditio) nélkül való, csak maga által, és ugyan absolute szükségesképpen van. Ezen Absolutumot, mellyen fellyül nem emelheti-fel magát az emberi okosság, némelylek **) a' világon kívül, mint attól különböző valóságot helyeztették, (Theismus) mások a' világgal egyelítették (Pantheismus.) De voltak olyanok is, a' kik lételet tagadták (Atheismus.) Minthogy pedig, sincerum est nisi vas, quodcunque infundis acescit; azért a' gondatlan pór-se-regnek éretlen álmodozó elméjében, a' világon lévő dolgok, és történetek' okairól való gondolatok, minden időkben bálványokká, szörnyetegekké váltak. Innen származott a' bálvány-imádás, a' Fetischismus, a' Sabaeismus, a' Görögök', és a' Rómaiak' Polytheismusa, és számtalan más — ismusok, azoknak szomorú következtetéseikkel együtt, a' fajtalan erkölcstelenséggel, ***) ember-áldozatokkal, vallásbeli gyűlölséggel, üldözéssel és háborúkkal. 's a' t.

Ezen sokféle képzelődésekkel szorossan öszve vóltak kötve a' fátumról való gondolatok. Némelylek az okozásnak (causalitatis) principiumánál fogva azt állították, hogy a' fátum az Istentől, mások hogy a' világbeli erőttől, Isten nélkül van. Mind a' két rendbéli embereket, ismét két két felekezetekre lehet felosztani. Mert a' kik, a' világtól különböző Istent hittek, vagy azt állították, hogy az Isten a' kezdetben meghatá-

tént dolgokat a' Görögöknek három legfőbb historikusai: Herodotus szerént a' világon minden a' végzéstől függ; Thucydides szerént az országok' vagy hadi-vezérek' okosságától, vagy hibáitól; Xenophon szerént az Istenek eránt való kegyességből.

- *) Tán jobb lesz a' contingentst így nevezni mint múlandónak, bár minden contingens múlandó is egyszer'smind. —
 **) Anacharsis utazásának III-ik Kötet. 50-ik Czikkelyében, így szól egy Fő-pap: Kérd-meg tőlük (a' filozofusoktól) mi az Isten? Azt felelik: Az a' minek sem kezdete, sem vége nincs; — egy tiszta lélek, — a' legfinomabb materia; — a' levegő — értelemmel egybe-kötött tűz — a' Világ. — Nem a' világ' lelke, mellyel úgy egyesülve van, mint a' test a' lélekkel. — Az egyetlen-egy eredeti ok — ő a' jó, — a' materia a' rossz. — Minden az ő rendelkezéből, 's az ő szemei előtt történik, minden alája-rendelt eszközö valóságok által történik. — O fiam! imádd az Istent, 's ne igyekezz megismérni.

- ***)) Lásd a' bacchanáliák' eredetét Rómában, 's az ott véghez-vitt rettenetes dolgokat Liv. L. 59. Cap. 8—19.

rozott rendet, soha meg nem változtatja (Isteni-végzés), vagy azt, hogy a' teremtes után is szüntelen befolyván az Isten minden dologra, kórmányozza a' világot, 's mindent a' mi történik, még az emberi gonosz cselekedeteknek rossz következményeit is jóra fordítja (Isteni-gondviselés.) Azok, a' kik világbeli (fizikai) erőből származtatták a' fátumot, vagy azt tartották, hogy a' világ mind materiájára, mind formájára nézve öröktől-fogva volt, 's folyása változhatatlan (a' változhatatlan rend' systemája), vagy azt, hogy a' világ materiájára nézve, öröktől-fogva-való volt; de formájára nézve, minden ok nélkül kezdett lenni, (az Atomusok' systemája.) De a' mindenik felekezethez tartozandó emberek, úgy annyira különböznek egymástól, a' fátumról való gondolatjaikra nézve, hogy itt is el lehet mondani: Quot capita, tot sensus, tot cogitandi rationes; a' megjegyzett négy főbb gondolkodás' módjai úgy össze-folynak a' meg nem határozva gondolkodó, inconsequens emberekben, hogy sokszor lehetetlen tudni, ez vagy amaz filozofus, theologus, mellyik felekezethez tartozik. *) A' gondolkodásban ezen nagy különbségnek oka pedig nem egyéb, mint az, hogy némelyek az esméretleneket, esméretesek gyanánt tartják, 's ezeket oktanul helybe-hagyják; mások vakmerően által-hágván az emberi értelem' határjait, a' fantázia országában álmodozva eszelősködven, igen nagy igyekezettel, és sok munkát fordítanak, a' homályos és nehéz, és még nem is igen szükséges dolgokra (Off. Cic. L. 1. C. 6.) De esmérjük-meg közelébből a' mindenik felekezethez tartozandókat, 's azoknak gondolkodás-módját.

1. A' kik az *Isteni végzést* (Praedestinatiót, decretumot, προορισ-τ) hitték, azt tartották, hogy az Isten az egyszer meghatározott rendet, és a' természetnek szabott törvényeket, meg nem változtatja. Ennél-fogva Voltaire' 's utánna mások a' világot az órához, az Istent az Óráshoz hasonlítják. Valamint ez, úgymond, az órában lévő kezeket, 's más részeket olly okosan, és czélerányosan elkészíti, mindeniknek a' szükséges formát, és nagyságot adván, azután össze-szerkezteti, hogy az így elkészült művet felhúzáván, az ön' magától a' művesnek további befolyása nélkül is, czélerányosan mozog; úgy az Isten is olly formákba hozta a' teremtetett dolgokat, olly erőket tett beléjük, 's változhatatlan törvényeket szabott mindeniknek, végtére olly össze-kötetésbe hozta azokat; hogy az okozásnak változhatatlan törvénye szerint egyből, úgymint okból, szükségesképpen folyon más dolog, mint annak következménye; a' melly ismét, mint új ok, új következményeket származtasson magából. És ezen láncza az okoknak, és következményeknek szakadatlan, és véghetetlen. — Ezen láncztól függ, és egymásból foly minden, a' mi van, szükségesképpen, az az: mindennek úgy kell történni, a' mint történik, úgy annyira, hogy még az embernek jó és rossz cselekedetei is ezen törvény szerint szükségesképpen folynak az okaikból, a' képzetekből, és kívánságokból; a' mint ezt ama' híres filozofusok Democritus, Heraclitus, Empedocles, sőt Aristoteles is tanították **) az újjabb időkben pedig az úgy nevezett Deterministák tagadván, hogy az

*) P. o. Augustinus azt mondja: Aut nullum est fatum, aut Deus ipsum fatum est. A' Stoikusok fatalisták voltak; és még is az akaratot szabadnak tartották.

**) Veteres quidam philosophi censebant, omnia ita fato fieri; ut id fatum necessitatis, vim afferret, in qua sententia, Democritus, Heraclitus, Empedocles, Aristoteles fuerunt. Hi ipsas etiam assensiones viso commotas videri effici, et necessitate dicebant. Cic. de fato. Cap. 17.

embernek szabad akaratja van, azt állítják hogy bizonyos okok, melyek nincsenek hatalmában az embernek, szükségesséppen meghatározzák (determinant) őtet valaminek cselekvésére, vagy elmúlatására.

Ezen fatalis determinismust, mely elkerülhetetlen (ineluctabile. Virg.) fátum alá veti az embert, és az emberi életet, már Homérus, és Hesiodus is tanították, azt három személyben personificálván Klothonak, Lachesisnek, és Atroposnak, egy szóval Moe-ráknak (a' Rómaiak' Párkáknak) nevezték, 's azt költötték felőlők, hogy az ember életének fonalát fonják, melyet mikor elmetznek ollójokkal, akkor az ember meghal. — Sőt Hesiodus szerint, nem csak az embereknek sorsok függ változhatatlanul a' Párkáktól, hanem azok' hatalmának az Istenek is, még Jupitert sem vévén ki, alájok vagynak vetve, úgy annyira; hogy az öröktől-való végzésben még maga Jupiter sem másolhatott - még semmit.

Hemerus, és Hesiodus után a' többi Poéták is, ugyan-azon fátumot tanították, 's elhitették a' könnyen-hivő babonás köz-néppel. Ezeket gúnyolván Lucianus, azt mondatja (in dialogis mortuorum) Protesilaussal, a' kit Aeakus, az alsó világnak egyik Birája okozva kárhoztatott: „Én azoknak, melyeket cselekedtem, magam oka nem voltam, hanem a' fátum, és mivel eleitől-fogva úgy vólt elvégezve, (καὶ το' ἐξ ἀρχῆς οὕτως ἐπικεκλωσθην.) Sostratussal pedig a' ki sok embernek gyilkossa vólt, 's annak bírójával, Minossal, ezeket mondatja: *Sostr.* A' melyeket életembe cselekedtem, szabad akarattal cselekedtem é, vagy a' Párka által gombolyított-fel az orsóra, (az az a' Párka által kényszerítve cselekedtem.) *Minos.* A' Párka dolga vólt az. *Sostr.* Így tehát, mind a' jók, mind mi, kik rosszaknak látszunk lenni, nem-de azt cselekszük é, a' mit a' Párkának engedelmeskedvén, szükségesséppen cselekednünk kell? *Minos.* Igen is, a' Párkának engedelmeskedve, cselekeszitek, a' mit kinek kinek születésekor, hogy véghez vigyen, megparancsolt. *Sostr.* Hogy-ha tehát valaki, más által kényszerítvén, megöl valakit, minthogy annak ellent nem mondhat, a' ki által arra erővel kényszerítettik, p. o. a' hóhér, vagy darabant, amaz a' birónak, ez a' tyrannusnak engedelmeskedvén, kit fogsz a' gyilkosságért kárhoztatni 's büntetni? *Minos.* Világos hogy a' bírót, vagy a' tyrannust. *Sostr.* Hát ha valaki az Urától küldetvén, ajándékba hoz aranyat, vagy ezüstöt, kinek kell köszönni az adományt? *Minos.* Annak, a' ki küldötte; mert csak szolgálta vólt az a' ki hozta. *Sostr.* Látod e immár, mely igazságtalanul cselekeszel, midőn bennünket büntetsz, kik csak Klothonak szolgáltunk, midőn véghez-vittük azokat, melyeket parancsolt; és midőn im' ezeket tisztelettel illeled, a' kik csak másnak javait osztogatták. — Mert senki sem mondhatja, hogy ellent lehet mondani azoknak, melyeket felsőbb hatalom' parancsolatjára, véghez kellett vinni. *)

A' Párkákon kívül a' fátumnak kényszerítő szükséges voltát ábrázolták a' költők, a' Jupiter palotájában lévő két (Pindarus szerint három) hordókkal is, melyekből ezen

*) Ugyan est hozta-elő Cicero is a' determinismus ellen de fato Cap. 17. „Si causa appetitus 'non est sita in nobis, ne ipse quidem appetitus est in nostra potestate. — Quod si ita est, ne illa quidem, quae appetitu efficiuntur, sunt sita in nobis. Non sunt igitur, neque assensiones, neque actiones in nostra potestate, ex quo efficitur, ut nec laudationes iustae sint, nec vituperationes, nec honores, nec supplicia.

Isten, kinek-kinek külömbféle egyvelítéssel osztogatja a' sorsát, szerencsáját, szerencsétlenségét. Ez volt a' régi Görögök' és Rómaiak' vélekedése a' fátumról. — Ciceró a' fátumról írt könyvében, 's más helyeken ez alatt úgy látszik, nem értett egyebet, mint az Isteni - végzést. Seneca habozott, mert a' Stoicusok' fátumát egyelítette az Isteni - végzéssel, sőt az Isteni-gondviseléssel is. Egyszer azt mondja: Scio omnia certa, et in aeternum dicta lege decurrere. Ipse ille omnium conditor et rector, scripti fata; olim constitutum est, quid gaudeas, quid fleas. — Majd ismét: Quidquid est, quod nos sic vivere jussit, sic mori, eadem necessitate et Deos alligat. Irrevocabilis humana pariter, ac divina cursus vehit. —

A' Persák, a' Chaldaeusok, és az Egyiptombéliek a' napot, holdat, és a' csillagokat, Istenek gyanánt tisztelték (Sabaeismus), azért is azoknak az emberi életre és az országok' sorsára nagy befolyást tulajdonítottak, 's azt hitték, hogy azoknak állásából és forgásából előre lehet mondani nem csak egy egész' népnek, 's köztársaságnak, hanem magános embernek sorsát is, mellyet semmi emberi erő nem akadályozhat. Ezen tévelygésbe, még az újabb időkben is sokan, 's nevezetes emberek p. o. Rudolf Császár, Wallenstein, estek. (Astrologia.)

A' *Turcicum fátumra*, (mellynek nagy erejét, 's az életre való nagy befolyását, az ütközetekben a' Magyarok is sok ízben érezték) és némelly Keresztyének praedestina-cziójára (decretum divinum immutabile) elég legyen csak megemlékeztetni az olvasót. Ide tartozik a' Leibniczius Harmonia praestabilitája is.

2. A' kik az *Isteni-gondviselést* hitték, *) azt állították, hogy még azután is, minekutánna az Isten kezdetben mindent jól elrendelt, e' világon történt változások, az ő hatalmától függenek, úgy-hogy az ő akaratja, vagy hatalma nélkül semmi sem történhetik; **) az embernek még egy hajszála sem eshet-le fejről; sőt olykor-olykor, minden közben-vetett okok nélkül is, rettentő tűnemények által, kinyilatkoztatja Isteni hatalmát, ostorozván, elvesztvén a' gonoszakat, a' veszedelemből, inségből megszabadítván az igazakat. Így lett-meg, úgymond, hogy a' bünbe elmerült embereket, vízözön által eltörlötte: Sodomát, és Gomorát tűz által elvesztette, magának választván a' 'Sidó népet, annak különös gondját viselte; azt az Egyiptomi járom alól csudálatosan felszabadította; Mó'ses által a' Sinai hegyről idvességes törvényekkel megajándékozta; ezeknek által-hágásáért büntette 's fogságba vitette; ha bűneit megbánta, ismét kegyelmébe fogadta, a' Próféták által vigasztalta, biztatta, nyomorúságából és esetéből felsemelte; végtére minekutánna eljött a' telyes idő, elbocsátá Isten az ő fiját hogy azokat, a' kik a' törvény alatt valának, megváltaná. — Ezen Fija által olly dolgokat, 's csudákat vitt véghez, mellyek a' természeti erőkből és törvényekből meg nem magyaráztathatnak, 's így bebizonyította, az idvességes Keresztyén vallásnak, az Istentől való származását; en-

*) Botrányoztató dolog, hogy még olly emberek is, kik Istent nem hisznek, hogy a' népet vakíthassák, csallhassák, szüntelen Isteni gondviselésről beszélnek.

**) Adest Deus suo operi, non ut Stoicus Deus alligatus secundis causis, sed vere ut liberum agens, sustentans creaturam, et multa moderans, cum videlicet motum malis constituit, nec sinit grassari ulterius malos. Melancthon de causa peccati.

nek még nagyobb bizonyosságára, az Apostolokra kiöntötte a' Szent lelket, a' ki által mind e' máig napig megvilágosítja, az igazságra vezérli a' Keresztyéneket; sőt Pál Apostol még az ember' akarátjára, és cselekedetére is kiterjeszti, az Istennek befolyását, azt mondván: Az Isten az, a' ki azt cselekeszi bennetek, mind hogy akarjátok, mind hogy véghez-vigyétek a' jót, (Fil. 2, 13. — 2 Corinth. 3, 5.) Ezen Apostol' nyomdokát követvén, annyira ment Sz. Ágoston, 's ez után Luther Márton, követőivel, hogy csak-nem szabad akarátjától is megfosztották az embert, 's minden jót, melly véghez megyen az ember által, nem magának az embernek, hanem az Istennek tulajdonítanak. Melancton azt mondja a' praedestinációról írtt értekezésében: Deus trahit mentes ut velit; et promittit se affuturum nobis, ut perficiatur inchoata salus, ut aliqua bona fiant inter homines. Ismét más helyen: (de libero arbitrio) Natura humana, oppressa est peccato, — — pravitatem nascentem nobiscum, quae pugnat cum lege Dei non possumus exuere. — Haec mala agnoscenda sunt, ut e regione beneficia Christi conspiciantur, qui tollit peccatum, et mortem, et instaurat naturam humanam. És ismét: Voluntas humana, non potest sine Spiritu Sancto efficere, spirituales effectus, quos Deus postulat.

A' ki jól esméri az emberi szívet, az könnyen által-látja, melly nagy befolyása lett legyen, az Isteni gondviselésről való gondolatnak, és meggyőződésnek, minden hívőnek, mind belső, mind külső állapotjára, sőt az egész' emberi nemzetnek sorsára is. — Számptalan embernek szolgáltak szerencsétlenségében vigasztalására, és megnyugtatóra azok, mellyeket minden időben tanítottak az Isteni-gondviselésről a' bölcssek. — Nem maradt foganat nélkül, a' mit Socrates mondott: Si quid cura potest, cura; at si Deus ipse te curat, quid te sollicitum esse juvat; — nem az, a' mit az ő tanítványa Plátó a' mindent jóra fordító Isteni-gondviselésről tanított a' Timaeusban, és a' Republikáról írtt könyvében; nem az, a' mit Cicero és Seneca írtak ugyan-ezen tárgyról, amaz de natura deorum írtt könyvében; ez a' providentiáról szőlő szép értekezésében. De legmesszebb terjedtek következései, a' bölcs Krisztus' idvességes tanításainak, nevezetesen az Isteni-gondviselésről szőlő, a' szerencsétlent vigasztaló, az emésztő gondok közt búsulót nyugtató, az élet' terhe alatt ellankadt embert elevenítő beszédeinek (Mat. 6, 25 — 34.) Így az Isteni-gondviselésben való hit, megengeszteli, megbékélteti az embert bal sorsával, inségét tűrhetővé teszi, békételenségét, nyughatatlanságát eloszlatja, sorsával meglegedését elő-mozdítja.

Mennyünk által azon két felekezetre, melly a' fátumot, a' világbeli erőttől teszi függővé.

3. Az egyiknek állítása szerint, a' világ öröktől fogva volt, mind materiájára, mind formájára nézve; valamint törvényei változhatatlanok, úgy folyása feltartóztatlan; az okokból szükségesképpen származnak a' következtések; az emberben az érzésből ellent-állhatatlanul származik a' gondolat, és a' kívánság; ezekből a' cselekedet; ebből annak jó, rossz' következtései. Ezen gondolkodás-módja Pantheismusnak nevezetik, mellyett a' régibb, és újabb filozofusok, sokféleképpen modificáltak, nevezetesen Xenophanes, Parmenides, Thales, követőivel a' Jonikus filozofusokkal, Pythagorás, ki nek Istene természetbéli erő és a' fátum volt; nem különben a' Kitioni Zeno, kö-

velőivel a' Stoikusokkal, kik a' szabad akaratot hitték ugyan, de a' fátummal össze-nem egyeztethették. Krisztus' születése után Plotinus, az új Platonikusokkal; végtére az újabb időkben Spinoza és Schelling, et addicti jurare in verba magistri, a' számos követők, a' fellengős Pantheisták. — Spinoza szerint nincs szabad causalitas czélból, hanem causalitas, természeti okok által. (Causae non finales, sed efficientes.) Így nál-la az Ethica Fizikává válik. — Schelling systemája szerint, a' világ vak-fátum, természetbéli kéntelenség alá van vetve, az Isten kéntelen kijelenteni magát; az egész' história, 's a' világon történt változások, nem egyebek, mint az Isten' (az az Absolutum) lételének szüntelen való változásai.

Mind ezen filozofusokról azt lehet mondani, a' mit Cicero de fato. Cap. 9. 10. „Qui introducunt causarum seriem sempiternam, ii mentem hominis, voluntate libera spoliata, necessitate fati devinciunt; omnia enim, quae fiunt, causis fiunt antegressis: id si ita est, omnia fato fiunt.“

4. Az *Atómusok'*, vagy a' történet' systemája szerint, a' világ matériájára nézve öröktől fogva - való volt; formájára nézve kezdett lenni, de minden ok nélkül (casu). Ezen systemának szerzői a' világon lévő változásokat, és történeteket a' fátum' kéntelensége alá vetették, nevezetesen Leucippus; noha Epicurus annak követője, azt a' szabad-akaratnak meghatározásaira nézve tagadta; de helyesen mondja ellene Cicero: Nec vero quisquam magis, confirmare videtur, non modo fatum, verum etiam necessitatem, et vim omnium rerum, sustulisseque motus animi voluntarios, quam hic (Epicurus) qui aliter obsistere fato fatetur, se non potuisse, nisi ad has commentitias declinationes (atomorum) confugisset. etc. Az Abderai Democritus, az Atómusok' systemáját jobban kifejtőztette. A' követői közt volt Diagorás, a' ki nem titkolta az Atheismusát, 's mások. Az újabbak közt tanította az Atómusok' systemáját és azzal össze-kötetésben lévő determinismust, ama' híres Systeme de la nature-nek szerzője.

Végtére még csak azt jegyzem-meg, hogy Kánt tagadja a' fátumot, és a' vak-történetet: melly értelemben, látni lehet a' Kritikájában: Kritik der reinen Vernunft, Elementarlehre II. Th. 1ste Abth. II. Buch, 1tes Hauptstück. III. Abschn. Alles, was geschieht, ist hypothetisch nothwendig; das ist ein Grundsatz, welcher die Veränderung in der Welt einem Gesetze unterwirft; d. i. einer Regel des nothwendigen Gesetzn, ohne welche gar nicht einmal Natur statt finden würde. Daher ist der Satz: Nichts geschieht durch ein blindes Ohngefähr, (in mundo non datur casus) ein Naturgesetz a priori; imgleichen keine Nothwendigkeit in der Natur ist blinde, sondern bedingte, mithin verständige Nothwendigkeit. *) (Non datur fatum.) Beyde sind solche Gesetze, durch welche das Spiel der Veränderungen einer Natur der Dinge (als Erscheinungen) unterworfen wird. u. s. w.

Jegyzés. Hogy az Istenben való hitemet, kétségbe hozván valaki, belém ne akadjon, szükségem itélem itt, azon vallást tenni rövideden: hogy Sz. Pál Apostollal, azt hiszem (Actor. 17. 28.) hogy az Isten által élünk, mozgunk; és vagyunk: mert az Istennek nemzeti is vagyunk.

*) Éppen az a' fátum!

B. A' Fátumnak kútfejei.

Nem akarok az említett felekezetekkel vetekedni a' fátumnak kezdetéről, nem a' transcendentalis dolgokról, a' világnak, 's abban történt változásoknak utolsó principiumairól; nehogy túl-menvén az emberi értelemnek határán, 's esméretlen dolgot, esmeretesnek tartván, magam is tévelygésbe essek. Felfüggesztvén tehát maga-mérsélve, ezen dolgokról ítéletemet, csak arról szóllok, a' mit kétségbe hozni nem lehet, az az a' fátum' véges (finita) kútfejeiről.

Minekutánna a' világ abba a' rendbe jött, mellyben látjuk azt, 's minden dolgok és változások az okozásnak változhatatlan törvényre alá jöttek; minden nagyobb 's kisebb fizikai, és erkölcsi, testi, és lelki erők, a' természetnek minden részeiben munkálódnak, az az: bizonyos következtetéseket származtatnak magokból, nagyobb, 's kisebb változásokat okoznak a' világ' állapotjában. *) De minden a' mi így történik, 's léssen, feltételes kénstelenséggel (hypothetica necessitate) történik 's léssen; az az: bizonyos okoknál, és külső feltételeknél (conditiones) fogva; nem lehet annak nem lenni, vagy másképpen lenni mint van; p. o. hogy bizonyos időben jég - esső essen, nem absolute szükséges ugyan; de midőn mind azon külső feltételek, (fizikai erők) melyek a' jég-essőt okozzák, foganatosan munkálódnak, azt hypothetice szükségesképpen valónak mondjuk. — Így e' világon minden véges dolog, alá lévén vetve az okozás' törvényének, némelyek támadnak, mások elenyésznek, mások megmaradnak ugyan egy ideig, de állapotjuk nagyobb, kisebb sebességgel szünet nélkül változik. Azt is kell itt említenem, hogy a' világnak nagyobb kisebb részei, czélerányos egybekötetésbe vagynak, és hogy ezen részek nagyobb, kisebb befolyást gyakorolnak egymásra a' szerint, a' mint közlelbb, vagy távolabb irányba vagynak egymáshoz. Ezen egybe-köttetésnek irányát, Commerciumnak (Wechselwirkung) nevezzük. Cicero naturae contagiónak nevezi de fato C. 3. 4. És ezen támadást, elenyészést, állapotot és annak változását, 's a' dolgoknak egymásra befolyását értem immár a' fátum alatt, **) melly az ok', és a' következtetés' egybeköttetés' törvényének ereje szerint, az egész természetben feltételes kényszerítéssel (necessitate) munkálódik, és ugyan annál hatható-sabban munkálódik, mennél nagyobbak, elevenebbek a' munkálódó erők; értem különösen a' magános embereknek, és népeknek szerencsés, vagy szerencsétlen sorso-kat, virágzó, vagy nyomorúlt állapotokat.

Ezen fátum alá van vetve az egész világ. — De én annak csak egy részéről, az emberi nemzetről, 's azon uralkodó fátumról akarok szólni. Ezen véghetetlen nagy erő mindent, mint a' szélvész a' polyvát, elragad, elseper, semmivé téssen; csak a' bölcs, erős, nagy, tiszta, és igaz lelkű ember, mint a' meredek kőszikla a' tenger habjainak rohanásai között, mozdíthatatlanul áll az ellene dühösködő fátum' csa-

*) Anacharsis utazásának III-ik Kötet. XXVIII-ik Csikelyb. így szóltott egy Athenásbéli: Midőn a' világ kijött a' zű-zavar' méhéből, az értelmes valóságok ketsgették magokat, hogy a' fő bölcsesség méltóztatni fogja lételek' okát nékiek kinyilatkoztatni; de maga kebelébe zárta titkát, és az eszközlő okokhoz fordulván, csak ezen két szót mondá: Rontsatok, építsetek! Ezen szók határozzák-meg örökké a' világ' sorsát. —

**) Cicero, de divinatione L. 1. Cap. 55. Seneca, de providentiā. C. 5.

pásai között; *) mert szabad akaratja van! Úgy lehet képzelni ezen fátumot, mint egy nagy folyót, melly számtalan kisebb nagyobb forrásokból ered, majd több ágakra szakad (p. o. egy nagy birodalomnak, kisebb országokra való felosztásában), majd ismét egyesíti azokat; 's most áldást, hasznót, szerencsét hoz, majd ismét meszsze kiterjedő áradásával, a' közönséges inségnek, nyomorgatásnak, háborúnak, éhségnek, döghalálnak idején, veszedelemmel, kárral, szerencsétlenséggel, mintegy elborítja, 's ocsmány, noha néha termékeny iszappal, sárral, rútítja az emberi életet. **) Három rendbéliék azon kútfejek, melyekből az emberi nemzetre nézve ered a' fátum; úgymint a' közönséges természet, és az emberi természet, és ugyan először: a' mennyire e' nincs az embernek hatalmában, másodszor: a' mennyire szabad akaratjában állanak az attól függő erők, és tehetségek. —

I. *A' közönséges természet.* Az egész látható természetnek igen nagy befolyása van az embernek nem-csak külső érzék-eszközeire, 's azok által belső érzéseire is, szívének kedves és kedvetlen állapotjára ***) és boldogságára; hanem temperamentomára is, karakterére, cselekedeteire, és egész életének sorsára.

Másképpen érez az ember, midőn tiszta levegőt szív magába, midőn szép, felderült eget, a' napnak vidám mosolygását, 's fényét, a' holdnak szép világát, 's a' ragyogó csillagokat látja (p. o. Arábiának, Égyiptomnak, Görög-országnak lakosai) másképpen, midőn setét, komor tekintetű felhők, sűrű ködök, hosszabb időre megfosztják őtet a' derült égnek, 's a' napfénynek szemlélésétől. Angliának lakosai közt olly gyakran történt maga-meggyilkolásának okát egy részint a' sűrű, sokáig tartó ködök befolyásában találják.

Az Ég-hajlatnak itt hidegebb, ott melegebb tulajdonsága az emberi természetbe való nagy befolyását mutatja azon nagy különbségben, melly a' Szamójédák 's Grönlandusok, és a' Szerecsenek 's Indusok közt van. Amazok hideg-vérű phlegmatikus emberek, ezek elevenek, tüzesek 's heves indulatúak, a' déli nemzetek félénkek, tünnyák; az északiak bátrak és bizakodók. És ezen különbség a' szerelembe is kimutatja magát. — Emlékezzen-meg itt az olvasó Bonaparténak a' hideg Orosz-országból, (181 $\frac{2}{3}$) és Nagy Sándornak egyszer Scythiából, másodszor a' heves Indiából, ****) veszedelemmel és szerencsétlenséggel tellyes vissza-húzásáról és nagy veszteségéről.

A' gőz-környék, 's abban történt változások szünet nélkül modificálják az emberi testnek állapotját, 's majd egészségének okai, majd betegségének és halálának. Az által származik, az által terjed-el a' pusztító döghalál; abból veszik eredeteket a' Sammum, Harmattan és Sirocco veszedelmes fojtó-szelek. A' levegőnek rettentő mozgásai, a'

*) Justum, et tenacem propositi virum, si fractus illabatur orbis, impavidum ferient ruinae.

**) Az ember belső állapotjainak különbözőségei, nagyobb részint a' külső dolgok' előbbeni benyomásától függ; 's ezek szünet nélkül, a' mi külső érzéseink és érzék-eszközeink által modificáltatván észre-vehetetlenül arra bírnak bennünket, hogy ezen modificációknak következeit, (effectusait) a' mi megfogásainkba (conceptus) felvegyük, 's ezek által nem csak a' belső érzéseinkre, hanem cselekedeteinkre is, befolyattassuk. Rousseau a' vallástételében.

***)) Lásd: *Neuester Strom der Zeiten, oder bildliche Darstellung der Weltgeschichte von Friedrich Straß.* Wien 1814.

****) Curtius L. VIII. C. 4. L. IX. C. 10.

szélvészrek ezekre hoznak naponként a' hajó - törés által kárt, szerencsétlenséget, halált. Még ma is lehet látni Anglia és Spanyol-országban egy szélvésznek következeit, melly a' II-dik Fülep győzhetetlen hadi hajós-seregét végső romlásig meggyőzte. — Ki számálhatná-még azon szerencsétlenségeket, kik a' folyó-vizeknek kiáradásai, a' tengernek ömlései, a' víz-özönök által elvesztették vagyonokat, életeket? Hát a' gyúladások, melly véghetetlen sok, ki pótolhatatlan károkat, szerencsétlenségeket okoznak naponként, 's éreztetik a' szegény halandókkal a' fátum' hatalmát. A' menykő gyújt, öl, győzedelmet szerez M. Aurelius Császárnak (a' Garan mellett). Luther Mártont arra a' gondolatra hozza, hogy a' törvény-tudomány' tanulását felerésztelje a' theológiával, melly Reformátorrá tette őtet. A' tűz-okádó-hegyek, rettenetes halállal fenyegetnek, visznek-ki e' világból számtalan embereket, lávájokkal, tüzes hamujokkal egész városokat eltemetnek, mint a' Vezúvius hajdan Herculánumot és Pompéjit, nem régen Torre del Graeco városát; az Aetna Catanéát. A' rettentő földindulások, és repedések egész városokat, ezer, meg ezer lakosokkal eltemetik a' föld' gyomrába, mint Lisabonnak nagy részét (1755. Eszt.) és Gvatinálát Amerikában; ugyanazon szörnyű fátum (1783. Esztend. Siciliában és Calábriában 30000 embert áldozott-fel a' halálnak, többet más módon szerencsétlenné tett. A' kő-szikla és hó-rohanás, a' Helvécziai 's más havasok között, egy szempillantatban egész helységeket temet-el. — Ki állhat ellent illy erő-szakos történeteknek, mellyek elhatározzák számtalan embereknek sorsokat? Még az esztendőnek szakaszszai is gyakorolják hatalmas befolyásokat majd észre-vehető-képpen majd észre-vehetetlenül az emberek' mind külső, mind belső érzéseikre; meghatározván a' mezei-gazdák', kereskedők', fegyvert-viselők' foglalatosságait, minteggy húzzák a' dologra. Az időnek ezen változásaitól függ az embereknek jó 's rossz' kedvek, mulatságok; ezeknek, ha mértékletlenek, következeit a' maradosó lelki-esméret, az erszény' üressége, betegség, halál.

Nem mellőzhetem-el halgatással a' tájékoknak-külömböző, az emberekre nézve hasznos, vagy haszontalan, vagy ártalmas voltokat. — Tapasztaljuk, melly nagy ereje van a' szép lak-helynek, a' gyönyörű kilátásoknak az ember' felvidámitására, a' szomorú tájék komorságának, a' bűdös ártalmas kigőzölgésekkel telyes mocsároknak az egészség megvesztegetésére, sőt mind ezeknek még a' temperamentumra és a' lélek' értelembeli tehetségeire is. *)

Már azt senki sem tagadhatja, hogy a' természet productumaitól, nem csak a' testnek táplálása, és a' sérelmek ellen-való védelmezése, hanem annak természeti tulajdonságai is, egészsége, ereje, tüze, külső állapota, és boldogsága függ; sőt nemcsak ezek, hanem némű-némű-képpen az indulatoknak és kívánságoknak nagyobb, kisebb erejek is, és az értelembeli tehetségek. Innét van rész-szerént azon külömbség, mellyet látunk a' sokat evő Hollandusok, 's Ánglusok, és a' kevés étellel meg-

*) Azt mondja Cicero de fato: Cap. 4. Inter locorum naturas quantum intersit, videmus: alios esse salubres, alios pestilentes: Athenis tenue coelum, ex quo acutiores etiam putantur Attici; crassum Thebis, — itaque pingves Thebani et valentes (temperamentum Boeoticum). Itaque fatemur, acuti, hebetes ne, valentes, imbecilli ne simus, non esse id in nobis. —

elégedő Francziák és Olaszok között, az erős és sok bort ivó, fűszerszámos ételeket evő tüzes Magyar, és a' sert, vizet ivó, gyengébb erejű ételeket evő Német Nemzet között. — Méltó itt említeni azt is, hogy az Anglusok 's az Amerikai Coloniák között viselt háború a' theével élésből származott, véghetetlen következéseivel egygyütt. — Ha a' theé nem lett volna, alig történtek volna az újjabb dolgok is. — Egy szóval: Tűz', víz', levegő', föld' minden elementumok', 's az egész természet', a' tápláló eledelek' befolyásának minden szempillantatba ki van téve az ember, úgy-hogy azok által okoztatott bényomásokat, mind teste, mind lelke szüntelen érzi, a' nélkül, hogy azokat elkerülhetné, elháríthatná magától. *) Ezek így lévén:

Ki tagadhatná az embernek a' természettől függését, és a' fátumnak a' természeti dolgok által reá való akadályozhatatlan befolyását? ki kérkedhetne itt szabad akaratjával? ki mondhatja hogy a' természet, 's annak reá való befolyása az ő hatalmában van? A' ki élni akar, kénytelen enni, inni; kénytelen az ételnek jó vagy rossz' ízét érezni; a' ki fájni nem akar, kénytelen magára ruhát venni; a' kinek ép szemei 's érzékeny fülei vagynak, kénytelen látni, hallani, a' ki a' veszedelemnek idején a' természet' omladéka alatt elevenen eltemettetni nem akar, kénytelen a' veszedelemtől távol futni; ha arra ideje nincs, elveszni. És így mindenütt csupa kénytelenség, merő fátum. Valamint az a' ki valamelly műsika-művszeren lévő hűrokat illetvén, azokból külömbféle hangokat, kellemetes vagy kellemetlen akkordokkal kihoz: úgy illeti a' természet, a' vagy az abban uralkodó fátum az embernek érzék-eszközeit, azokban majd kellemetes, majd kedvetlen érzéseket okozván, a' lelkek' országában érezhető harmoniát vagy disharmoniát hoz-ki az emberből. Az embernek, akar, vagy nem akar, minden esetre hangzani kell.

A' ki még is kételkedik a' fátumnak ellent-állhatatlan hatalmáról, tegyen csak magán próbát; vetkezzé-le magáról az emberi természetet, cserélje azt fel más valami jobb természettel; vagy ha ezt nem teheti, változtassa-meg egy szempillantásba erkölceit, és szokásait; távoztassa-el magától a' természetnek testére, a' rossz' embereknek lelkére és sorsára való befolyását; tegye magát egy perczben olly egésségessé, ha beteg, olly erőssé, ha erőtelen, olly boldoggá, ha boldogtalan, mint kívánna lenni. De ha ezt nem teheti, valjja-meg, hogy a' fátum' hatalmában van! — Láttuk a' fátumnak a' közönséges természetben lévő kútfejeit; most keressük-fel azokat, melyek vagynak magában

II. Az emberi természetben, és ugyan:

1. A' mennyire ez nincs az ember hatalmában. — Hogy az ember lett, és az lett, a' mi lett, az az ember; nem az ő akaratjától függött, és így már lételeének is, emberi természetének is szükségesképpen következni kellett, az okozás' törvényénél fogva, az azt megelőző természeti ösztönből munkálódó okokból. Szükségesképpen lett tehát ember; szükségesképpen bír mint ember, bizonyos testi és lelki erővel,

*) Azt mondja Rousseau a' vallás-tételeiben: Az ég-hajlat, az esztendő-részei, a' hangok, színek, az elementumok, a' tápláló eledelek, a' láрма, csendesség, a' mozgás és a' nyugalom; mind ezek következeit szűlnek a' test' machinájában, és a' lélekben, 's befolyanak a' cselekedetekre, és az egész életre. —

és tehetségekkel, mellyek közzül mind ezek, mind amazok egymás közt szorosan össze vannak kötve, úgy, hogy a' viszszoos okozás (Wechselwirkung) törvényénél fogva egymásra, és ugyan czélerányosan befolyanak, és a' kifejtőztetés' törvényénél fogva, tulajdon erejeből, minden mivelés nélkül is, kifejtőzvé, napról-napra nagyobb tökéletességre érnek-meg. Ezen testi és lelki tehetségeknek csudálkozásra méltó egybeköttetések, mintegy szövevény, testi és lelki Organismusnak *) neveztetetik. Ez a' természet' munkája. Úgy van! Nem az ember adta magának lételét, úgy a' testet sem, és annak formáját, nem annak tagjait, más külső és belső részeit, nem érző-eszközzeit; nem az ő akaratjából, hanem természeti okokból álltak-össze mind azon részek, mind az azokban lévő erők, 's formálódott az állati mechanizmus; a' természet' munkája a' testnek a' külső érzés', a' léleknek a' belső érzés' tehetsége; a' természetből van a' gyönyörűség' és fájdalom' érzésére ereje; van a' kellemetesnek, a' jónak kívánására, a' kedvetlennék, a' rosznak utálására tehetsége; vannak instinctusai, természeti hajlandóságai, és indulatjai; van szabad-akaratja is. Végtére azt is a' természetnek köszönheti az ember, hogy fel van ruházva az esméretnek, úgymint, a' képzelődésnek, emlékezésnek tehetségével, és a' mi őtet az oktalan állatokon felyül-emeli, és az embernek nemes és nagy rendeltetésére mutat, értelemmel és okossággal, melly által bölcsességre is, virtusra is juthat. Szép sors! szerencsés fátum! Minekelötte ezen felséges lelki erőkkel élhet az ember, már a' bölcsőben is, bátor ügye-fogyottabb ugyan-azon órában a' világra tétetett oktalan állatnál, embernek lenni esmértetik; mint olyan, nagy becsben tartatik; különös gonddal neveltetik; a' veszedelemtől megöriztetik; sérelem ellen védelmeztetik; emberi méltósága, emberi jussai megesmértetnek 's tiszteletben tartatnak; a' ki azokat megsérti, az maga jussaitól is, a' ki életétől megfosztja, életétől viszont megfosztattatik. Szép sors! szerencsés fátum. De kinek köszönheti az ember ezen megbecsülhetetlen jókat? Magának nem. Részesült benne, minekelötte a' világ felől, maga felől tudott volna valamit.

Végtére azt is észre kell venni, hogy mind ezen testi és lelki erők bizonyos meghatározott változhatatlan törvényekhez vagnak kötve, mellyek szerint azoknak kell így vagy amúgy munkálódni, a' tüdőknek lehelni, a' vérnek az ereken folyni, az érző-eszközöknek érzeni, az elmének gondolni, ítélni, okoskodni, a' szívnek kívánni, utálni. —

Az ember' testének és lelkének természeti erei és tulajdonságai ugyan-annyi kútfejei a' fátumnak az emberi természetben, nagyobb 's kisebb, jó 's rosz' következtései lévén ezen kellemetes vagy kellemetlen, hasznos vagy ártalmas tulajdonságainak.

α. A' test. Tudjuk millyen következtései lettek légyen egy Görög aszszony (Héléna) szépségének a' Trójaiak', a' Görögök', a' Rómaiak', 's ezek által csak-nem az egész emberi nemzet' sorsára. Maximinus (quasi manu ductus a fortuna ad Romanum Imperium, úgy-mond Herodianus) a' teste szépségének, rend-kivül való magas-

*) Ich hatte die Verschiedenheit der Menschen im Denken, Empfinden und Handeln für eine nothwendige Folge der Organisation, und der Erziehung. Jene bringt den ungleichen Grad der Aufmerksamkeit und Lebhaftigkeit der Leidenschaften, diese die ungleiche Richtung derselben hervor. Zeffler im M. Aurel. 1. Theil.

ságának és erejének *) köszönhette, hogy Thrácziai juhászból, Római Császár lett, számtalan embernek szerencsétlenségére. I-ső Katalin, szépségének köszönhette, hogy egy paraszt', vagy pap' leányából I-ső Péter Orosz Császárnak felesége, Császárné lett, — hogy több eféle példákat, melyek számtalanok, elő ne hozzak.

Hát a' test' romlandósága, sérthetősége, a' ragadó 's más sok nyavalyákra való dispositiója, és halandósága, nem külömben az érző-tehetségnek gyarlósága, és a' kicsapongásokra természeti hajlandósága, 's testiségbe elmerülése, melly keserves fájdalma-
nak, nyomorúságoknak, szerencsétlenségeknek szokott lenni kútfeje! melly sok milliom embernek határozza-el naponként bal és jobb sorsát! Juttassuk eszünkbe a' pusztító pestiseknek, a' fajtalanságból származó rút nyavalyáknak véghetetlen következéseit; a' jó és rossz' fejedelmek' halálát, és a' mi abból szükségesképpen következik. —

β. A' lélek. Azon csira, mellyből a' fátum egy részént kifejtődzik, az emberi lelki erők' és tehetségek' szövevényye. — A' főnek az ő gondolatjaival, ítéleteivel és okoskodásával, szint-annyi része van abban, mint a' szívnek az ő érzéseivel és indulatjaival. A' nagy talentomú, teremő-elmével megajándékozott emberek voltak azok, a' kik feltalálták 's nagyobb tökéletességre vitték az emberi életet könnyebbítő, édesítő és ekesítő kézi és szép mesterségeket. A' számtalanok közzül csak azokat említem, kik a' szántás-vetés mesterségét az ekével 's más hasznos eszközökkel feltalálták; és azokat, kik más külömbféle eszközöket és műv-szereket feltalálván, a' gyámoltalan, ügyetlen embereket tanították, az elkerülhetetlen ruhákat és hajlékokat készíteni magoknak. Sze-
meink előtt vagynak hasznos találmányaik' szép és édes gyümölcsei; látjuk az emberi sorsra nagy befolyásokat. — Bizonyítja ezeket a' mesterségek' és művészégek' históriája.

Hát ama' felséges, világosan és mélyen látó elmék, melyek az emberi Nemzet' disztét, a' tudományokat, részszerint feltalálták, részszerint bővítették, 's csudálkozásra méltó tökéletességre vitték — melly nagy erővel folynak-bé sok századoktól olta az emberi Nemzet' sorsára! Gondolkodó elméjeknek ereje által vihették-véghez azt, hogy a' hajdan sűrű setétségben tébolygó emberi nemzetnek nagy része régtől fogva már az igazság' világosságában jár, 's okosan tud gondolkodni a' világról, 's abban lévő dolgokról, az emberi Nemzet' magas rendeltetéséről, az embernek méltóságáról, kötelességeiről, jussairól 's több más hasznos és idvességes dolgokról. Bizonyítja ezeket a' tudományok' és az emberiség' históriája. —

Ki számlálhatná-elő Nimródától Bonapartéig ama' erős lelkű, nagyra termett embereket, a' kik dicsőségeket nagy, rendkívül való, csudálkozást gerjesztő dolgok' véghezviteleiben 's másokon való uralkodásban keresték? A' népek' históriája tanú-bizonyysága annak, hogy ellent állhatatlan hatalomra tévén szert, majd mint Isten' ostorai, majd mint az emberi Nemzetnek jóltévő véd-angyalai, hol áldással, hol inséggel borították-el az emberi Nemzetnek majd kissebb, majd nagyobb részét. — Ezen fátum-csinálók**) megmutatták, hogy az emberi elme és szív hatalmasan befolyanak munkásságok

*) Longitudine corporis (octo pedes egressus) et vastitate et forma, atque oculorum magnitudine, et candore omnes excellebat. Julius Capitolinus.

**) Bonaparte sah sich im Wahnsinn seiner Tüthelt für den Herrn der Erde, für das Fatum des ganzen Menschengeschlechts an. Europäische Annalen 1814. 11-tes Stück.

által az emberi életre, 's így a' hatalmasabb lelkek elhatározzák az alacsonyabb lelkeknek, a' pór-seregnek sorsát, nagy erejek' munkálkodása által nagyobbítván a' fátumnak hatalmát, 's annak elevenebb mozgását, sebesebb folyását elő-mozdítván.

A' miről eddig szóllottam, az, minthogy a' fátum' hatalma alatt van, szükségesképpen történik. (*inclusa rerum naturae atque mundo*, ugymond Cicero.) Csak az contingens, a' mi egy részről vak-történetből esik-meg, más részről a' mi a' szabad akaratból származik (*fortuita, sine ullo fato. Cic.*) De ámbár contingens is a' vak-történet, még is szintúgy, mint a' fátum, nincs az ember' hatalmában; noha okosan élván az alkalmatossággal, *) melyet mind a' kettő ad neki, céljának elérésére mind a' kettőnek veheti hasznát.

Látván mind a' közönséges, mind az emberi természetben, a' mennyire ez nem függ az ember' akaratjától, azon kútfejeket, melyekből származik a' fátum, most lássuk azon kútfejeit, melyek vannak ugyan

2. Azon emberi természetben, a' mennyire a' testi és lelki erők és tehetségek hatalmában vagynak az embernek. — A' millyen az ezen erőkkel élés, olyan befolyások is az emberek' és népek' sorsára. Itt, és csak itt lehet mondani magános emberekről és népekről: *Est fortunae suae faber!*

Az emberi akaratnak szabadságát (metafizikai értelemben) a' nélkül, hogy annak lébizonyítása végett a' transcendentalis világ' örvényébe búvázkodni kellene, az értelmes olvasónak, és az indeterministáknak egyet-értésekkel, mint bizonyos dolgot állíthatom, arról a' további értekezést elmellőzhetem. De szükséges az erkölcsi szabadságról és cselekedetekről, melyek által az kinyilatkoztatja magát, rövideden egy-két jegyzést tenni.

A' képzeteknek (legtágasabb értelemben) mivóltához képpest a' cselekedetek, melyek azokból következnek, a' szabadságnak, mellyel véghez vitetnek, grádusaira nézve tetemesen különböznek egymástól, úgy t. i. hogy a' csupa állati cselekedetek, az az: azok, melyek az érző és képzelő tehetség' képzetéből (*sensuales repraesentationes*) származnak nem olly szabadok, mint azok, melyek az értelemnek (*intellectus*) gondolatjaiból folynak (értelmes cselekedetek); ezek ismét nem olly mértékben szabadok, mint azon cselekedetek, melyek az okosság (ratio practica) magas gondolatjaiból következnek (okos morális cselekedetek szorossabb értelemben.) A' testiség a' fátum' szekeréhez köti az embert; az értelem a' fátumnak láthatatlan járató-kötőjén (*Gängelband*) a' finomabb testiségnél fogva vezeti őtet; **) az okosság, és csak ez teszi az embert, a' bölcsesség által tökéletesen szabaddá ***) 's megmenti a' fátumtól. ****)

*) J' ai observé avec soin l' origine de la fortune de divers personages, que j' ai connus pendant ma vie, et j' ai trouvé qu' une seule occasion favorable, dont ils ont su profiter, en a été la cause. *Pensées de Mons. le Comte Jean Oxeastierna Tome 1.*

**) Az illy emberről (*prudente et circumspecto*) lehet érteni azt, a' mit egy Német-költő mond: *Arme Freiheit! du füllst Betrügerin — du quälst auch den freien Sinn; — man lebe, wie man will — es hat jeder Stand sein Glück und Unglück, — die Zufriedenheit kommt vom Geschick.*

***) Ezen okos, és bölcs ember mondhatja magáról, a' mit Seneca mond: *Exspectant nos, si ex hac aliquando faece evadimus in illud sublime et excelsum, tranquillitas animi, et expulsi erroribus, absoluta libertas. Quaeris: quae sit ista? Non homines timere, non deos; nec turpia velle, nec nimia; denique in se ipsum maximam habere potestatem.* — És Cicero *Parad. V.* *Soli hoc contingit sapienti, ut nihil faciat invitus, etc.*

****) Illy állapotban mondotta Rousseau (a' vallás-tételeiben) *Ich fand nichts mehr groß und schön, als frey und tugendhaft über Schicksal und fremde Meinung hinaus, sich selbst genug zu seyn.*

Akár-mellyik grádicsán van is az ember az erkölcsi szabadságnak, minden esetre az ő akaratjával vitetnek véghez cselekedetei, ötlet lehet, kell is ezen cselekedetei okának tartani, 's néki tulajdonítani azoknak mind jó mind rossz' következéseit. Miért? Azért, mivel az ember, ha-csak akarja, a' külső és belső érzéseit és a' szívének gerjedéseit, és indulatait, ámbár sokszor uralkodnak is rajta, bizonyos módokon, és eszközök által mindjárt támadásokban hatalma alá hozhatja, 's uralkodhatik rajtok, és így szabad akaratjától függenek cselekedeteinek jó és rossz' következései. Azomban még is az, a' mit az ember szabad akaratból cselekeszik, az okozásnak törvénye alá esik, 's szükségesképpen következéseinek kell lenni, mellyek nincsenek többé úgy, mint a' cselekedete volt, hatalmában, 's már a' fátumnak feltartóztathatatlan folyásához tartozik p. o. a' haragos ember, kezébe vévén ellensége ellen a' megtöltött puskát, akaratjában áll, ki-lőjje é azt a' célba vett emberre, vagy sem? De ha ki lőtte, nem akadályoztathatja többé, hogy a' golyóbis azon embert, a' ki felé vette erányzását, meg ne ölje, vagy sebesitse. — Bizonyítja is azt a' mindennapi tapasztalás, hogy minden embernek van az ő birtokának, tekintetének, hatalmának, testi lelki tehetségének mértékéhez képpst, nagyobb vagy kisebb befolyása mind a' maga, mind ember-társainak szerencsés vagy szerencsétlen állapotjokra. Így három-féleképpen lesznek az emberek testi és lelki erei, és tehetségei kútfjei a' fátumnak. 1. Az azokkal nem-élés. 2. A' viszsza-élés. 3. A' helyes-élés. Mind a' három az embernek akaratjában, hatalmában áll. *Motus animorum voluntarii, sine ullo fato* úgymond Cicero *) *de fato cap. 17.*

a. Sok ember azért küszködik a' fátummal, azért szerencsétlen, nyomorúlt, szegény, alacson sorsú, megvettetett ember, mivel vagy testi, vagy lelki erejével nem-él vagy egygyel sem. — Sokan a' puhaságba elmerülvén, sinlődnék, csak-nem elevenen rothadnak-meg, mivel restellik testeket, 's annak tagjait mozgatni, gyakorlani; mások szűkölködő szegénységben élnek, mivel hivatalbéli kötelességeikre, semmit sem hajtván, kézi munkáikat hívalkodva elmúlasztják, legalább restelve, kedvetlenül, azért is siker nélkül folytatják. De ezeknél még nagyobb szerencsétlenséget, inséget, megaláztatást, méltatlanságot, nyomorgatást hoz milliommoknak fejeikre, a' lelki tehetségekkel, de kiváltképpen az okossággal nem-élés, és annak veszedelmes következése a' tudatlanság legnagyobb minden rosszszak között, melly miatt baromi, megvettetett állapotra jutnak. A' bölcs Pláto (de Republica L. VI.) azt mondja: „A' természet nem oszt egy ajándékot is azért, hogy meddön maradjon, és a' törvény-adó nagy mestersége, mozgásba hozni, a' természet' minden rúgóit, mellyeket mi nyúgodni hagyunk.“ Ímé ez a' célérányos nevelés' és oktatás' foglalkozásának siralmas következése, hogy a' léleknek nemesebb elmebéli tehetségei az értelem és az okosság, nem az emberi kötelességeknek és jussoknak, nem a' főbb jónak, a' virtusnak megismerésére, nem az idvességes igazságnak, hanem a' gyönyörűségeknek, a' haszonnak keresésére hasz-

*) Fortuitumnak nevezi (de fato cap. 12.) így fejezvé ki szépen azokról magát: *Fortuitae sunt causae, quae efficiunt, ut vere dicantur, quae ita dicuntur: Veniet Cato in Senatum, non inclusae in rerum natura atque mundo.* — Melancthon azt a' mit Cicero Fortuitumnak, Contingensnek nevezi, *Libertas voluntatis est causa contingentiae nostrarum actionum.*

náltatnak, szomorú setétségben, veszedelmes tévelygésben, mintegy tömlöczben, bilincsben sinlődve veszni hagyattatnak.

A' Mytiléneiek, minekutánna némelly elpártolt frígységeket meggyőzték, büntetésül őket gyermekeik' oktatásától eltiltották, mert nem találtak jobb módot szolgálásban tartásokra, mint távol a' tudományoktól őket tudatlanságban tartani. — Egy valaki kérdezte az ifjabbik Dionysius Tyrannustól, Plátóra miért neheztelt-meg? Minden rosszak ostromolnak egy Tyrant, felele ő; legveszedelmesebb ezek között az, hogy baráti olyanok, kik az igazságot elrejtik előtte! Én követtem tanácslásokat, eltávoztattam az igaz-mondó Plátót. Mi lett belőle? — Syrakusában király voltam, 's most oskola-mester vagyok Korinthusban. *)

Megvetés, megalacsonyítás a' sorsa egy oly embernek 's népnek, melly nem él-vén lelki tehetségeivel, elvadul, 's mély tudatlanságban él, akárhol légyen oka a' lélek' tehetségeivel nem-élésnek. Dahome Országnak egy Királya (belső Afrikában) muto-gatni akarván a' nép, az az, a' rab-szolgái előtt ügyességét, és rettentő hatalmát, vala-hányszor felült a' lovára, a' kardját kirántotta, és egy ártatlan alatt-valójának, a' ki kengyel-vasát tartotta (borzadok, midőn mondom) fejét levágta. — Bajazet Török Császár a' számos sólyom-madarainak 1500 nevelőit és gondviselőit, csak azért, mivel közzülök egyikik, idő előtt az Ura' parancsolatja nélkül kibocsátott egy madár ellen egy sólymot, megakarta ötletni, 's a' Franczia követnek, a' ki jelen volt a' vadászaton, 's megkegyelmezésért könyörgött, azt felelte dölyfösen: Több emberem van, mint a' mennyire szükségem volna; ellenben jó kutyákban és sólymokban szűkölködöm. Így bánik a' fátum az oly gyáva emberekkel, kik mély tudatlanságban plánta-életet élven, nem esmerik magas rendeltetéseket, nem érzik emberi méltóságokat, nem tudják emberi jussaikat, nemesebb de miveletlen tehetségeikkel, mint elásott talentommal nem élnek, azért is annyira jutottak, hogy nincs többé (a' mint Aristoteles mondja) felemelkedés képzeleikben, nemesség érzéseikben, elvesztették mind bátorságokat, mind ere-jeket a' terhes járom' lerázására. — Az ökör nem húzná a' jármot, ha esze volna, 's azzal élni tudna. Így

A' lélek' nemesebb ereivel, az észszel és okossággal nem-élésnek legveszedelmesebb következése a' tudatlanság, mellyet a' bölcs Szokrates minden rosszak közt a' legnagyobbnak tartott. Ugyan ezen bölcs azt mondá egykor: Nem az indulatok' tyrannismusa az, a' mitől félni kell, hanem a' tudatlanság, melly titeket azok kezibe ad, felette nagyítván hatalmokat, tegyetek semmivé ennek birodalmát, eltűnni szemlélitek azon csalódásokat, mellyek titeket vakítanak, azon zavaros és álhatatlan vélekedéseket, mellyeket principiumok gyanánt vesztek. „Szokratesnek a' ki illy állapotban találta az ő idejébéli embereket, idejétől óta mintegy 2200 esztendők folytak - el immár a' mi megvilágosodott időnkig, a' mint azokat kérkedve nevezni szoktuk; számtalanok mindenütt az alsóbb, felsőbb oskolák, nagy számmal vannak 's taníttatnak a' tudományok; és még-is kimondhatatlan nagy az embereknek (imperitae multitudinis. Cic.) tudatlanságok, melly kiváltképpen akkor mutatja-ki magát mikor az emberek

*) Cujus aures veritatis clausae sunt, ut ab amico verum audire nequeat, hujus salus desperanda est. Cic. de Amicitia C. 24.

önnön magokról és másokról 's azoknak becsekről, személyes tulajdonságaikról, kultúrájokról, erkölcsi karakterekről vakmerően hoznak ítéleteket. Ezen mély tudatlanságból származik az, a' mit az emberekkel-társalkodásba minden szempillantásban lehet tapasztalni, hogy ugyan-azon embert némellyek az égis felmagasztalják dicséreteikkel, mások a' pokolig lenyomják gyalázásokkal; ezek ördögöt, amazok angyalt csinálnak belőle. Ezen mély tudatlanság' setétségében még azok is fetrengenek, kik nagyra-látó dőlyfösségekben sokat látszanak magoknak tudni. — Jer lássuk ezen tudatlanságnak veszedelmes, az emberek' sorsát elhatározó következeit. Valamint az észszel és okossággal nem-élésnek szüleménnye a' tudatlanság, úgy ennek méltó fajzatja.

b. Az emberi erőkkal és tehetségekkel vissza-élés, melly amazzal olly szoros össze-köttetésben van, mint a' következés az okkal. Ezen vissza-élés termékeny és kimenthetetlen kútfeje az emberi véghetetlen nyomorúságoknak 's szerencsétlen fátumoknak.

aa. A' testnek ereit és tagjait, mellyek az igazság, a' virtus, a' jóságos cselekedetek gyakorlására adattak, az oktalan, a' tudatlan ember mindenféle igazságtalanságnak elkövetésére használja, a' mérges, boszszú-álló, verekedésre, vérontásra; a' gyilkos ember-ölésre; a' tolvaj lopásra; a' gonosz-lelkű, irigy ember, gyűlölséges rágalmazásra, 's becstelenítésre; a' vastag testiségbe elmerült ember, torkosságra, részegsége, dobzódásra, a' szemeknek bújázkodására, fajtalan paráznaságra és az élet' kévélységének kielégítésére. Hát a' hatalmas Despota? Száz ezerenként hajtja az alatt-valóit véres ütközetekbe, úgy szemlélvén azokat, mint machinákat.'s veszedelmes céljainak elérésére szolgáló eszközöket.

Mind ezeknek mi a' következése? a' fátum, mintegy divina Nemesis nyomába követi a' testi erőkkal vissza-élést, keserves fájdalmak, súlyos betegségek, ragadó nyavalyák, tömlöcz, a' hóhér' pallosa, akasztófa, 's több efféle veszedelmek, inségek, érzékenyen megemlékeztetik az eszteleneket arra, hogy a' testi erők nem az azokkal vissza-élésre adattak. — Sok Római Apiciusok (Seneca de consolatione Helviae Cap. 10.) sok tékozló-fíjúk (Luc. 15, 11—17.) voltak, vagynak mind e' mái napig e' világon, kik későn megbánva szenvedték bolondságoknak következeit. —

bb. Valamint az esmerő tehetséggel nem-élésből a' tudatlanság, úgy az azzal való vissza-élésből, a' veszedelmes tévelygő vélekedések, és bal-ítéletek származnak; a' szomorú fátumnak méreggel kevert ezer meg ezer kútfejei. — Ezen vissza-élés abban áll, hogy az elmebeli tehetségek, nevezetesen az ítélő-tehetség, az értelem és az okosság rendeltetésekkel, és az azoknak szabott törvényekkel ellenkezőleg használtatnak. Ezen törvények' megsértését soha sem hagyja a' természet büntetés, az az rossz' következtetések nélkül: mert a' bal-vélekedések, kiváltképpen a' jóról, és a' dolgok' becseről, a' helytelen elő-ítéletek, a' hibás következtetések és okoskodások, az esmerő tehetséggel vissza-élésnek ezen törvénytelen fattyú szüleménnyei eltévedésbe, zűrzavarba hozván az embereket, eltávoztatják őket a' természettől, és az igazságtól, a' rendtől, az egygyességtől, békességtől, a' lelki nyugalomtól, a' boldogságtól. —

Veszedelmes tévelygésben vagynak az emberek magokra és másokra nézve. Magokra nézve mély tudatlanságban lévén, önnön magokat nem esmérvén, vagy nem látják fogyatkozásait, hibáikat, vétkeiket és bűneiket, vagy kisebbítik, szépítik, palástolják,

mentik azokat; más részről olly tökéletességeket tulajdonítanak magoknak, mellyekkel nem bírnak; azokat pedig, mellyekkel bírnak, nagyobbítják, kelletinél nagyobbra becsülik, magasztalják 's így büszkén magok felett felemelik magokat, melly magosságokról kevélyen megvetve néznek-le ember-társaikra. —

De valamint magokra nézve, úgy elrendeltetésekre nézve is nagy tévelygésben vagynak az emberek: mellynek természeti következése az először: hogy azon erkölcsi tökéletességre, mellyre rendeltettek, nem törekednek, 's szomorú erkölcsi állapotba, testiségbe míveletlen vadságba és nyersségbe maradnak; másodszor: csak gyönyörűségre, boldogságra teremtetve lenni vélvén magokat, a' világi dolgokat, mellyekben örömöket, boldogságokat találják, felettébb nagyra becsülik, azoknak az ember' boldogítására nagyobb erőt tulajdonítanak, mint a' millyennel bírnak, 's azért is azok után sokszor tekervényes, igazságtalan úton is éjjel nappal minden erejeből fáradhatatlanul törekednek a' nélkül, hogy részesülnének azon lelki nyugalomban és boldogságban, mellyet hijjában ígérnek azoktól, magoknak. Az emberek nagyobb részint csak képzelődésekben mintegy álomban boldogok *) vagy boldogtalanok, míg el-nem tűnnek azon csalódások, mellyek vakítják őket; a' mikor azután bölcs Salamonnal által-látják, és megvallják, hogy e' világon minden, felette, nagy hijjába-valóság. De ezen megvilágosodásban, bölcsességben csak kevés ember részesülhet; a' legtöbb emberek mind végig megmaradnak a' bal-vélekedéseknek 's helytelen elő-ítéleteknek labirintusában, mellyben őket a' fátum, mintegy órron fogva, ide 's tova hurczolja. Ezen eszteleneknek véghetetlen nagy száma közzé tartoznak azok is, kiknek dölýfös lelkeiket mint üressé d--hólyagokat felfújja a' kedvező szerencse, a' születésekről, szépségekről, ügyességekről, tudományokról, derékségekről, elsősegekről, méltóságokról, hatalmokról, magas vélekedések' büdös gőze által. De

Nem kevésbe veszedelmes tévelygésben vágnak az emberek másokra nézve is. Valamint önnön magokat nem tudják helyesen megítélni, úgy ember-társaikat sem. Nem helyes, igaz esméreten, hanem csupa vélekedéseken épülnek nagyobb részint az embereknek egymásról való ítéleteik; valamint a' vélekedés is csak csekély okokon, sokszor csak a' levegőben fundált helybe-hagyás, **) mellynek nem magában a' képzelt dologban, hanem a' képzelő gyenge lélekben van a' származtató oka (ratio subjectiva, non objectiva). A' képzelő erőtlen elme kölcsönözi színeit a' képzelt dolgoknak; valamint a' sárgaságban a' szemek adják a' sárga színt a' látott dolgoknak: ex suo aliorum spectant animos, úgy mond egy Római Író. A' vélekedés Cicero szerint ***) kétféleképpen csalja-meg az embereket: midőn vagy a' dolog másféle, mint gondoltatik; vagy nem ollyan a' kimenetele, mint előre-képzelték azt magoknak az emberek. A' dolog másféle akkor, mikor az, a' mi jó, hibásan roszsznak tartatik; vagy ellenben az, a' mi rossz', jónak; vagy mikor az, a' mi sem jó, sem rossz', vagy jónak, vagy roszsznak; vagy az, a' mi jó, vagy rossz', sem jónak, sem roszsznak nem tartatik. —

*) Ranam putant esse Dianam. Umbram pro Junone captant.

**) Opinatio est imbecilla assensio. Cicero Tuscul. Quaest. L. IV. Cap. 7.

*** De Oratore L. II. C. 6.

nyos czélra öszve-gyült társaságokban tanácskozásnak, concertationak nevezik. A' hazugságnak ezen fábrikaiiban a' rágalmazás meggyilkolja a' távollévőt, áldozatjául a' gyűlölségnek! Ekkor a' legbecsületesebb legérdemesebb emberek is elvesztik jó híreket, neveket. Egy marczongó ellenség, sokszor a' legalább való, leghitványabb ember is, hazug, rágalmazó megszólás, gúnyolás által többet árthat, mint sok ideig szerzett becsület, és dicsőség az ellen védelmezhet. Illy alacsony lelkű és karakterű embereknek szájok által okádja-ki a' pokol a' pusztításnak útálatosságát, az egész világon elterjeszti tűzét; azok által gyakorolja a' fátum, melly sokszor becsületes igaz embereknek ellene szegezi magát, azon hatalmát, mellynél fogva azokat a' megérdemlett becsülés és háládatosság helyett gonosz gyalázással, és mérges rágalmazással jutalmaztatja-meg, 's rontja az ő virtusok' kreditjét. — A' csekély emberek közt, a' leg megkülömböztettebb, legérdemesebb embernek becse is csekélyé válik, mint a' meghamissított arany, ezüst és réz pénz közt, a' jó pénz amannak csekély becsére lealacsonyíttatik.

Hát a' tévelygésnek azon neméről mit mondjak, melly babonás hitnek neveztetik. Borzadás futja-meg szívemet, midőn eszembe jutnak azon írtóztató vér-ontások, mellyek örök gyalázatjára szolgálnak az emberi Nemzetnek. Tudniillik a' tudatlan népek közt csak hamar támadt és közönségesse vált azon esztelen vélekedés, hogy az Istenek mint az emberek haragszanak; hogy az ő veszedelmes haragjoknak elfordítására véres áldozatot kell hozni; hogy őket inkább megilleti az áldozatnak becse, mint az azt bemutatónak szíve. Ezen szerencsétlen tévelygés meggyökerezésének az vólt a' következése, hogy nem csak a' legszebb barmoknak vérét öntötték-ki az oltárok előtt az Isteneknek megengesztelése végett; hanem minthogy az ember-vér drágább az állatokénál, legkedvesebb gyermekeiket áldozták-fel áhítatos dühösséggel, mint p. o. a' Karthágobéliek a' Molochnak egy alkalmatossággal 500 ártatlan gyermekeket; mások olly szűzek' vérét öntötték-ki, kikben az ifjúság, szépség, születés, 's minden az emberek előtt becses tulajdonságok, egyesültek. Illy szörnyű hatalma van a' babonás vélekedésnek, és ez által a' fátumnak, a' nyomorúlt tudatlan embereken! És ezen babonának szépitésére vissza-élnek majd tudatlan, majd ravasz csalárd emberek, a' vallásnak nevével!

Halgatással mellőzöm-el azon tévelygéseket, és bal-ítéleteket, mellyek a' keresztyén vallást mocskolták 's imitt-amott most is mocskolják még, mellyekkel a' fátum élt mint korbáccsal a' tudatlan népek' ostromozására.

Halgatok a' nagyoknak, és kicsinyeknek, 's egész népeknek politikai veszedelmes tévelygéseikről, és bal-ítéleteikről, mellyeknek a' közönséges életre, és különösen minden magános emberekre olly véghetetlen nagy befolyások van; halgatok az igazságtalan vélekedés-háborúkról, mellyek által a' fátum a' mi időnkben olly érzékeny módon kimutatja ellene-álhatatlan hatalmát. A' jövőendő idő úgy is felfedezi a' csalásokat, és csalárdságokat, et delebit commenta opinionum!

Arról sem szóllok semmit, hogy millyen befolyása van a' világ' állapotjára azon környül-állásnak, hogy a' mint II-dik Fridrik Prusssziai Király kifejezte magát, bizonyos embereken, és corporatiókon sok vélekedések vagynak concentrálva. Végtevére

A' régi, 's új szépséget (módit) a' régi és új erkölcsöket, a' nemességet, nemzetet, auctoritást, a' szegénységet, gazdagságot, idegen vallást illető elő-ítéleteknek mely nagy befolyások legyen az emberi életre, magános emberek, sőt egész népek' állapotjára, ezt különösen mindenik elő-ítéletről megmutatni hosszas volna. Elég legyen azoknak említésével alkalmatosságot adni a' gondolkodó olvasónak az azokról való elmélkedésre.

cc. Undorodás és iszszonyodás nélkül nem közelíthetnek a' fátumnak azon kútfejéhez, melyet véghetetlen szerencsétlenségekre, a' kívánás', és az útálás' tehetségével, és az akarattal vissza-élésben nyitottak magoknak az emberek. Ezen vissza-élés, a' mint fellyebb mondtam, szoros öszve-köttetésben' van az esméret tehetségével való vissza-éléssel. — Minekutánna az eredeti tiszta emberi természet, külömbféle külső és belső okoknak szüntelen való befolyása alatt, elvesztette tisztaságát, ártatlanságát, természetiségét; a' testi és szívbéli érzések, instinctusok, hajlandóságok, indulatok, és kívánságok megmérgecsítetnek, rendeletlenségbe jönnek, a' természeti mértéken túl mennek, a' mértékletlen embert ide-s-tova ragadják, az életet megzavaró igazságtalanságokba, és vétkekbe bongyolítják; a' természeti jó-szívűség, gonosz szívvé válik, *) egy szóval az egész' ember megvesztegettetik, megromlik. Ekkor osztán: Vas nisi sincerum est, quodcunque infundis, acescit. A' maga megtartására vonszó természeti indulat, a' vele járó érzése és kívánása a' gyönyörűségnek, esztelenül használtatik részegségre, dobzódásra. Ezekkel jár az élet' megtartására szolgáló eszközöknek, a' világi dolgoknak, kiváltképpen a' pénznek szerfelett-való szeretete és kívánása azokban, a' kik ebben vagy a' szerencsének kedvezéséből, vagy önn-iparkodások által részesültek, egy részről sovárgó fűsvénységnek, más részről vesztegető tékozlásnak szerencsétlen oka. — A' nemzésre ösztönöző természeti kívánság elfajulván, fordítatik szemérmetlen buja paráznaságra, mellynek szerencsétlen, rút, 's borzasztó következtéseit csak a' vak nem látja. Így vissza-élvén az ember a' testi kívánságokkal, mélyen elmerül a' testiségbe, 's megrongált testével, elerőtlenedett lelkével jut baromi állapotra. — Az emberi méltóságnak, a' maga becsének természeti érzése a' megvesztegettetett emberben megmérgecsítetvén, felfúvzkodott kevélységgé, a' becsület-szeretete fennhéjázó nagyra-vágyássá válik. Innét van a' pompás életnek kevélysége, a' ruházatban, épületekben, házi-készületben, szolgálatban való költséges fény-űzés a' gazdagság' fitogatásával; innét az alacsony születésű és sorsú szegény emberek' megalázó megvetése, innét a' polgári társaságban lévő felsőbb, alsóbb rendek között elhatalmazott irigység, gyűlölség, méltatlan-bánás, igazságtalanságok. Hát az uralkodásra, a' határ-nélkül való hatalomra vágyódás? Szörnyű dolgok tűnnek szemeim eleibe, mellyeket elhalgatok inkább: csak azt az egyet jegyezvén-meg: hogy a' természeti erőkkal vissza-élés, mint a' féreg rágja azon oszlopokat, mellyeken épültek az országok, és az országgló-székek.

Az illy elfajult lelki tehetségeikkel olly rútul vissza-élő, megvesztegettetett emberek között, az adott példa, a' ros' nevelés, a' hibás oktatás által könnyen elterjesztet-

*) Az embernek (megvesztegettetett) szívéből jönnek ki a' gonosz gondolatok, gyilkosságok, paráznaságok, tisztátalanságok, lopások, hamis tanúságok, rágalmozások. Mát. 15, 19.

nek mint a' pestis, a' ragadó lelki nyavalyák; a' gyermekkori benyomások gyakorolván az ember' egész életére kiterjedő ellene álhatatlan hatalmokat; gyökeret vernek a' rossz' szokások, 's megrögzvén, meggyőzhetetlen erőt merítenek a' régiségekből 's közönséges voltokból, *) az indulatok uralkodnak az embereken; a' gonosz cselekedetek, a' bal-vélekedések, vétkek, akadályoztatják a' virtusok' csirájának kifejtőztetését; elhatalmazik az erkölcstelenség; így a' nagy ajándékokkal felruházott emberek megcsonkítják magokat, 's szánakozásra méltó nyavalyás bénák, undok karrikatúrák lesznek, 's maradnak; egy szóval a' század' lelke egészen megvesztegettetik, melly, Herder szerint, nem egyéb' mint azon gondolatok', indulatok', hajlandóságok', törekedések', és eleven erő' summája, mellyek a' dolgok' meghatározott folyásában bizonyos okok, és következtetések által nyilatkoztatják-ki magokat. És ezen lélek uralkodik hatalmasan az embereken, a' fátum' erejével sokszor elragadja őket, mint a' hajdan győzedelmes Görögöket, a' hatalmas Macedónokat, a' világnak Urait a' Rómaiakat, 's több más Nemzeteket az ellene-álhatatlan örvény' fenekére. Ezen erőről így fejezte-ki magát elmésen Ziegler: Mi az ember? egy hajtó-csiga (Kraußel) melly szüntelen forog, mivel a' fátum az indulatok által korbácsolja őtet.

A' polgári életnek alsóbb felsőbb kerületeiben lévő, a' század' lelkében össze-állott társaságokról, mellyek nem egyebek mint catilinaria conjuratiók, mint veszedelmes megmérgeztetett kútfejeiről a' fátumnak maga gondolkozzon az okos olvasó. Itt nem individuálizálhatok. —

Megmutattam a' fátumnak azon kútfejeit, mellyekből, mint az Avernusból fúlasztó, bűdös párák gőzölögnek-ki, 's nehézzé, keserűvé, szerencsétlenné teszik az emberi életet. Esztelenek! kik szüntelen csak a' természetet, vagy a' mi még képtelenebb, az Isteni gondviselést vádoljátok, tanújátok által-látni, hogy minden szenvedéseitek önnön magatokból származnak. Nem! az életnek minden szenvedései közt egy sincs, mellyért az Isteni gondviselést lehetne vádolni, és a' mellynek kútfeje nem volna inkább az embernek tehetségeivel vissza-élésben, mint a' természetben. Az illy emberek mindég jobb időkkel kecsgetetik magokat, mivel soha sem jutnak azon eszméretre, hogy nem az idő, hanem az ő gyógyíthatatlan balgatagságok oka annak, hogy nem jobbul az állapotjuk. A' mi a' fizikai és erkölcsi világban történik, meghatározott örökké-való törvények szerint történik. Az emberek hajlandóságaikban, és indulatoskodásokban, a' hitekben, és vélekedésekben, a' félelmekben, és reménységekben, erkölceikben, és cselekedeteikben észre lehet venni, mint a' szüntelen mozgásban lévő tengeren apadást és áradást. A' mi a' legfelsőbb pontig felemelkedett, annak ugyan-azért esni kell. A' babonás hitre következik hitetlenség, a' szabad kénynek nyomorgatására a' függetlenségre törekedés, a' legnagyobb erőltetésre az erőt emésztő tunyaság, a' szabadság' dühösködésére rabszolgaság. A' Monarchia, despotismussá, vagy zabolátlan szabadsággá változik-átal, a' nép' országglása tyrannismussá, vagy a' pór-sereg' uralkodásává. Rettenetes és szomorú dolog hogy az okosság, sőt a' tapasztalás is olly kevésre bírhatja az embert, és hogy a' fátumnak az ő komor homályos, és titokkal-telyes útjain kell őtet mindég vezetni.

*) *Consuetudinis immensum, et incomprehensibile arbitrium est. Seneca.*

Ezek a' testi, 's lelki erőkkal és tehetségekkel vissza-élésnek szép gyümölcsei! Mind-ezek mellett még-sem lehet tagadni, hogy az emberi Nemzet' állapota csak-ugyan szembe-tűnőleg jobbúl. Tudniillik:

c. Az emberi természetbe, kiváltképpen a' nemesebb jobb lelkekbe elfojthatatlan hajlandóságot és hathatós ösztönt öltött-be a' természet a' lelki erőkkal, és tehetségekkel helyes-élésre. Ez abban áll, hogy mind a' testi, mind a' lelki erők azon czélok' elérésére használtatnak, melyekre adattak; melyeket megesmérni az okosság dolga. Valamint az erőkkal vissza-élésnek elmúlthatatlan ros' következései vagynak e' világon: úgy az azokkal helyes-élés nem maradhat jó követkeзések nélkül. Nem olly nagy mértékben van e' világon a' konkoly, hogy a' jó, hasznos gyümölcsöket termő plántákat elfojthatná. Szép számmal vagynak azon emberek, kiket a' Kristus e' világ' világosságának nevez; és olyanok, a' kik jó cselekedettel a' világ' előtt szembe-tűnnek. *) Amazok hasznos, és idvességes igazságok' tanítása által elterjesztik az emberek közt a' megvilágosodást, és az elmebeli kultúrát; ezek jó példa-adással követésre serkentik az embereket, és gyomlálják az erkölcsi világban lévő konkolyt. —

1. Juttassuk a' háládatosság' érzésével eszünkbe azon teremő, magas elméjű embereket, kik a' számos tudományokba letett hasznos és idvességes igazságokat felfedezték, nagyobb világosságra hozták, 's haszon-vehetővé tették, a' tévelygő vélekedések', bal-ítéletek' 's csalárdságok' kútfejeit feltalálták, megmutatták; egyszer'smind végük gondolóra azon elmebeli kultúrát, azon felemelkedést, azon boldogságot, melyben a' tudományok által számtalan magános emberek, sőt egész Nemzetek is részesültek. Emlékezzünk-meg az emberi Nemzetnek ama' jóltévéiről is, kik annak véghehetlen hasznára a' külömb'féle mesterségeket, és művészségeket feltalálták, tökéletesítették, 's azoknak gyakorlását, szerencsés fogások által könnyítették; és a' melyek által nem-csak boldogították az életet, hanem a' vadságból civilizációra is áttá-nyították az embereket. Mély belátású bölcsek munkái voltak a' polgári törvények, melyek által a' polgári társaságban élő emberek dolgai úgy intéztettek-el, olly rend állapítottatott-meg, hogy bátorságban is, békességben is, és egyességben élhessenek egymással az emberek', 's egymásnak hasznokat és boldogságokat elő-mozdíthassák. Mi lett volna az emberi Nemzetből, hasznos, czél-erányostörvények és olly emberek nélkül, kiknek ezen törvények, és a' polgári rend' feltartására akarajk is, hatalmok is vólt? Bizonyára baromi állapotra jutott, 's abban mind ez ideig meg is maradt volna! — A' bölcsek találták-fel az emberi természet, és az ember' elrendeltetésénél, esméreténél fogva, a' jó nevelésnek, és czél-erányos oktatásnak módját. Ezeknek, és szabásaikat híven követő nevelőknek 's tanítóknak köszönhetik nagy részént a' kimívelt népek, 's magános emberek, hogy a' vadságot szelid emberiséggel, a' tudatlanságot hasznos és idvességes esméretekkel, az erőszakoskodást törvényes és igazságos magok-viseletével felcserélték.

2. Csak a' misanthropus tagadhatja, hogy szép számmal vagynak e' világon minden Nemzetben azon jó erkölcsű, ártatlan tiszta-szívű, és életű emberek, kikről azt lehet mondani Senecával: Nati sunt in exemplar. Ezek hínk követésre méltó példa-adással

*) Mat. 5, 14. 16.

a' jó erkölcs' és virtus' magvát szíveikbe gyermekeiknek, szomszédjaiknak, polgár-társaiknak, kiket inkább vezet a' példa, mint a' helyes ok. Ezek vetnek gátot az elterjedő erkölcstelenség' özönének, gyengítvén a' rossz' erkölcsök hatalmát, a' szemtelenséget, vakmerőséget, istentelenséget, bizonyos határok' közzé szorítván, hátra-tartóztatván.

Mások, a' kik azon kívül, hogy igaz, jó lelkek, emberiséggel tellyes szívek van, a' szerencse' javaiban, gazdagságban, tekintetben, hatalomban részesültek; kötelességeknek tartják, azokat használni az emberi élet inségeinek eltörlésére, legalább fogyasztására, a' szomorúak' vigasztalására, a' szerencsétlen ügye-fogyottak' felsegállítására. Az emberi Nemzet' nemesebb részének, a' kegyes, emberi-szeretettel tellyes szívű, jól-tévő embereknek köszönhetik a' fátum által üldöztetett emberek azon számos intézeteket, mellyekben az ellenek dühösködő fátum' csapásai ellen védelmeztetnek, sorsok' súlya könnyebbítették, fájdalmok enyhítették, epesztő gondjok eloszlatatik, szerencsétlenségek tűrhetőbbé tétetik. E' nemes célra állította-fel a' jól-tévő kegyesség a' számos ispotályokat, özvegyek' és árvák' házait, a' vakok' és siket-némák' intézeteit, a' beteg és szolgálatra alkalmatlan katonák' és a' bolondok' házait, 's több e'féle intézeteket. Ugyanazon kegyesség fundált számtalan templomokat, és iskolákat; rendelt a' szegényebb tanuló ifjúság' számára segedelem-pénzeket, convictusokat, alumneumokat, 's más jól-tévő intézeteket. Így határozza-el a' kegyesség, és felebaráti-szeretet milliommoknak sorsokat egész' életekre. — Így lészen a' sympathetikus indulatokkal, testi-lelki kívánságokkal, és az akarattal, átaljában a' lelki erőkkal helyes-élés kimeríthetetlen kútfeje számtalan ember jobb sorsának. —

Megszemléltük a' nagyobb kisebb forrásokat, mellyekből erednek a' kényszerítő erők, következéseket szükségesképpen szülő okok, mellyek közzül némeltyek az ember' hatalmában nincsenek, mások akaratjában állanak. Valamint minden ember érzi ezen hatalmasan uralkodó fátum' befolyását; úgy mindeneknek természetében a' fátumnak annyi forrásai vagynak, a' mennyi erők és tehetségek, de úgy, hogy ezen erők' következései majd több, majd kevesebb emberekre terjednek; majd hathatósabban, majd gyengébben munkálódnak a'hozképpest, a' mint a' szerencsének különbözőképpen osztogatott javai: a' gazdagság, becsület, tekintet, hatalom, nagyobb vagy kisebb befolyást adnak az embernek a' világi dolgokra. Ezen forrásokból sokszor csak az éles, gyakorlott szemeknek látható úton módokon, még töb'ször titkos csatornákon folynak-össze mind azon következesek, mellyek az embereknek szerencsés, mind azok, mellyek bal-sorsokat elhatározzák. A' fátum ezen folyásának ellene-álhatatlan hatalma, valamint magános embereket, úgy egész' népeket, mint a' szélvész a' könnyű homokot, elragadja magával, elsepri a' föld' színéről. Hol vagynak a' hatalmas Rómaiak? hol azon milliommok, mellyeket a' Keresztes-háborúk elragadtak? Hol azon szerencsétlenek, mellyeket a' 30 esztendő háború; hol azok, a' kiket a' zivataros 24 esztendő Francia háború, mint a' szél az ingadozó nádat szüntelen mozgásban tartott, míg elenyésztek? Ez a' fátumnak borzasztó hatalma! — Elég a' fátumról; még a' vak-történetről rövideden szóllok.

C. A Vak-történet.

Casus, et natura in nobis dominatur. SERV. SULPICIVS.

Aristoteles vak-történetnek (*τὸ αὐτοματον*, scil. *συμβασι*) *) azt tartotta, a' minek oka és törvényye esméretlen előttünk. — De a' minek okai, és törvényei vagynak, akár esmérjük azokat akár nem, az nem vak-történet, hanem fátum. Cicero a' vak-történetet helyesebben olly történetnek mondja, mellynek nincs oka; de hibázik abban, hogy mégis többnyire olly történeteket nevez casusoknak, mellyek a' természetnek rendes folyásához, a' fátum' hatalma alá tartoznak. Egy nevezetes helyet méltó lesz' itt elő-hozni (De divinatione L. II. Cap. 6). „Potestne earum rerum, quae nihil habent rationis, qvare futurae sint, ulla esse praesensio! Quid est enim aliud sors, quid fortuna, quid casus, quid eventus, nisi cum sic aliquid cecidit, sic evenit, ut vel non cadere, atqve evenire, vel aliter cadere atqve evenire potuerit? Qvomodo ergo id, qvod temere fit, coeco casu, et volubilitate fortunae, praesentiri et praedici potest?” Világosítják ezen helyet Ciceronak fentebb említett szavai: Fortuitae sunt causae, quae non sunt inclusae in rerum naturā, atqve mundo, quales sunt motus animorum voluntarii. Kant, a' mint fellyebb láttuk, tagadja a' vak-történetet, azt mondván: Nichts geschieht durch ein blindes Dingenfähr (coeco casu). Nobis amicus sit Kant, amicus Aristoteles; sed amicissima veritas. — A' közönséges beszéd-mód szerént vak-történetből azon dolgok esnek-meg: 1. Mellyeknek vagynak ugyan okaik, de a' mellyek nem származnak valakinek szándékától, okosságától, szorgalmától, 's a' t. 2. Azok mellyeknek okait nem esmérjük. 3. Azok, mellyeket előre nem láthatunk (non putaram). De mind ezek nem határozzák-meg elegendőképpen a' vak-történet' megfogását. Az én csekély ítéletem a' vak-történetről im' ez:

Vak-történetből esik-meg, ha két dolgok, mellyek különböző okokból származván, egy időben, és egy helyen össze-jönnek (zusammentreffen) a' nélkül, hogy ezen össze-jövésnek egyben vagy másban azon dolgok között, egynek vagy másnak származtató okaiban, vagy azoknak következtéseiben volna az oka; vagy rövidebben, a' vak-történet azon dolgok között való erány, (relatio) mellyeket a' fátum valóságra hoz, vagy a' történeteknek egymásba ütközések. Hogy p. o. Titus és Semprónia ugyan-azon városban, ugyan-azon esztendőben születtenek, ez csak vak-történet; mert annak, hogy Titus született, sem Semprónia születésében, sem ennek szülőiben nem vólt az oka; ugyan ezt lehet mondani Semprónia születéséről is: Titus született volna, ha Semprónia nem született volna. Hogy Cajus szegény paraszt kunyhóban jött e' világra, csak vak-történet; mert sem a' szülői' szegénységek oka nem volt a' nemzésnek, sem ezen nemzés nem vólt oka a' szülői' szegénységeknek. Egy a' más nélkül is meg lett volna. Így van a' dolog, a' nemes születésűekkel is; így a' porphyrogenetakkalis. A' született ember a' természet' munkája; a' kunyhóban, vagy palotában születés vak-történet; a' mi az emberekben mindenütt találunk, a' természet' munkája (fátum); a' mi csak imitt-amott találunk az emberekben, az az emberek' munkája lévén, vak-történetből van, noha nem a' fátum' befolyása' nélkül. Tudniillik:

*) Metaph. Lib. III. 2. 4. L. V. 5, hol ezen megfogásokat fejtegeti: természet, ok, vak-történet, cél-erányosság, változás, véghetetlen üreg, mozgás 's a' t.

Az egymástól nem függő, egymásra be-nem folyó dolgok össze-jövéen egy helyen, egy időben, a' visszsonos okozás' eránnýába (Commercium, Wechselwirkung) lépnek, vagy léphetnek egymással. Ha lépnek, akkor a' fátum elő-áll az okozás' törvénnýével, melly-nél-fogva egy dolog a' másba befoly, 's abban változásokat okoz. Ha szegény születtől születetik Cajus, paraszt nevelése lesz', ha gazdagoktól, más nevelése; mert a' szerencse' javainak nagy befolyások van az ember' nevelésére, melly azomban jó is lehet, rossz' is. — Vak-történetből megeshetik, hogy az említett Titus és Semprónia 20 esztendő korokban össze-jönnék egy helyen, 's először meglátják egymást, és így visszsonos erányba lépnek egymással, már ekkor az okozás' törvénnýénél fogva benyomást tesz' egy a' másba, mellynek szerelem, ennek házasság lehet a' következése. Ez már fátum!

A' vak-történetet az emberek, kik azt nem tudták megkülömböztetni a' fátumtól, sem az Isteni-gondviseléstől, szerencsének nevezték; a' régi Görögök és Rómaiak personificálván azt, mint istenséget az oltárra emelték, 's imádták. Az újabb Nemzetek, még a' Keresztyének-is, ha nem imádják is Isten gyanánt, de mégis, mintha valami elrejtett titkos erő, és valóság volna, nagy hatalmat, az ember' sorsára nagy befolyást tulajdonítanak annak. Voltak olyanok is, kik a' vak-történetet Isteni-gondviselésnek nevezték, noha nem az volt. Pyrrhus Epirusj Király, a' Lokrisiaktól erőszakkal elvette Proserpina' kincseit. Az azokkal megrakott hajók alig indultak-ki a' kikötő-helyből, már is olly nagy szélvész támadt, hogy nem messze a' Proserpina' templomától a' hajók elsüllyedtek. A' kincseket egymás után mind felhordták a' Lokrisiak a' tenger' fenekéről, szent helyeikre vissza-helyhezgették, a' vak-történetet Isteni-gondviselés' munkájának nézték, noha nem egyéb' volt mint vak-történet; t. i. sem a' kincs-rablásnak oka nem volt a' szélvész, sem ennek oka vagy a' rablás, vagy a' képzelt istenség — Proserpina, vagy Aeolus. Esztelenség, sőt Istenikáromlás volna, ha mink is azt mondanánk, hogy ezen dolog az igaz Istennek vagy végzéséből vagy akaratjából történt légyen, hogy a' Lokrisiak megerősítessenek babonás hitekben, és a' bálvány-imádásban. A' tudatlan ember valamint a' dolgoknak igaz okait fel nem tudja találni, úgy ellenben sokszor okot lát ott is, a' hol nincs.

Csudálkozunk sokszor azon, hogy még a' bölcs tanácsoknak, a' jó gondolatoknakis rossz' következései vagynak e' világon. Saepe optima cogitata pessimi cadunt, ugymond Sz. Ágoston Octáviushoz küldött utolsó levelében. Ez így van azért, mivel a' jó gondolat vak-történetből szokszor úgy jár, mint a' sáros mocsáron által- vagy sáros patakkal össze-folyó tiszta víz, wo die Menschen nichts taugen, da taugen alle Rathschläge nichts! úgy-mond egy Német Író.

Tele vagynak minden időknek, minden Nemzeteknek históriáik illy vak-történetekkel. Még egy két példát hozok-elő a' dolog' nagyobb megvilágosítása végett. Valamint vak-történet volt Herculanium, és Pompeji városoknak a' Vezúviusból kiokádott hamu és láva által lett eltemettetések, úgy vak-történet volt az elmúlt XVIII-dik században ezen városok' felfedezése; mert amott a' Vezúvius' tűz-okádását, nem az eltemettetett városok' létele okozta, sem ezek azért építtettek a' Vezúvius' tövében, mivel ez tüzet okád, itt pedig, a' kút Herculanium felett lévő kertben nem az okból ásattatott, mivel ott be volt fedve a' város; sem ez azért temettetett-el Titus Császár' idejében, hogy a' XVIII.

század' elején felfedeztessék, és sok nevezetes régiségek, 's kéz-iratok, véghetetlen következtetéseknek okai, hozattassanak világosságra. —

Vak-történet volt végtére (hogy a' politikus világból is hozzak-fel egy nevezetes példát) az is, hogy a' nagy talentomú, 's nagyra-látó, és vágyó Bonaparte Napoleon, nem sokkal azon idő előtt született, melyben Francia-országban kiütött ama rettenetes Revolutzio. Mert azon okok, melyek' következtése volt Bonapárténak születése, legkisebb össze-köttetésben sem voltak azon okokkal, melyeknek elmaradhatatlan következtések volt a' Francia-revolutzio; a' mi abból is kitetszik, mivel ez kiütött volna, ha Bonaparte nem született volna is; ez született volna, az ő születését megelőző okoknál fogva, ha Frantzia-országban már akkor, (1769) nem munkálódtak volna is a' Revolutziót magok után húzó okok. Azomban ezen két dolog, a' Francia-revolutzio, és Bonaparte' élete egy időben esvén, a' viszszonos okozásnak eránnyába jöttek egymással; mellynél fogva a' Revolutzionak igenis volt befolyása a' Bonaparte' katonai talentomának kifejtőzésére, úgy-hogy a' dolgoknak természeti folyások szerént végtére annak kellett lennie, a' mi lett, 's neki viszont a' Revolutzióra nagy befolyásának lenni! Így a' vak - történet' itt is össze-szövődött a' fátummal, az az: a' Francia-országban hatalmasan munkálódó testi és lelki ezer meg ezer erővel, melyekhez hozzá-járult Bonapárténak egész' Európában, közel A'sia' határáig durrogó, veszedelmes és halált okádó, milliommoknak sorát elhatározó Ártilleriája. Így jöhetett ezen nyughatatlan halandó (a' kit is a' nálla hatalmasabb fátum végtére Sz. Iloná szigetében nyúgodalomra tett) azon vakmerő gondolatra, hogy ő az emberi Nemzet' fátuma légyen. — Így van a' dolog a' többi vak-történetekkel is, melyek mindenütt össze vannak szöve, a' fatalis Klothónak majd vastagabb, majd vékonyabb fonaljaival; mely vak-történetekkel tele van az emberi élet, tele a' népek' históriája. És ezen vak-történetek' szemléléséből származott a' nagy Schillernek ezen kifejezése: *Der Mensch verarbeitet, glättet und bildet den rohen Stein; ihm gehört der Augenblick und der Punkt: aber die Weltgeschichte rollt der Zufall*; és egy más újjabb Írónak ezen ítélete: *Der Zufall erzeugt oft die glücklichsten und die unglücklichsten Ereignisse, und giebt unwillkürliche Befehle und Anordnungen*. Igaz, ha, a' mint hiszem, a' Zufall alatt a' vak-történetekkel össze-szövött hatalmas fátumot értik.

Noha igaz, a' mit Seneca mond: *Vis fati in corpus magna, in animum nulla est*; még is egy halandó sem kerülheti-el fátumát, sőt még a' bölts ember sem menekedhetik-meg attól egészen. Boldog! a' kiről lehet mondani Horáziussal: *Sperat infestis, metu it secundis, alteram sortem bene praeparatum pectus*. Boldog! a' ki ezen fátumon és a' vélekedésen felül erős lélekkel felemelkedvén; a' bölcsességnek és erkölcsi tökéletességnek magasságáról, a' tökéletes szabadságnak érzésében, nyugott szívvel nézi lábai alatt a' világ' zavaros folyását, és hijába-valóságát!

Prof. Magda Pál.

9.

KÖNYV-ESMÉRTETÉS.

„Elenchus vocabulorum Europaeorum, cum primis Slavicorum magyarici usus, id est, quae Magyar Asiatici, cum in Pannoniam venissent, lingvam suam excul-
turi, a gentibus Europaeis assumserunt, suique usus fecerunt; quo compluribus
observationibus criticis, philologiae propriis, nec non historicis, hanc partem Lite-
ratae illustrantibus, passim insertis, Reipublicae Literariae quodam modo emolu-
mento esse voluit Stephanus Leschka, Hungarus Verbóztino-Nitriensis. Budae,
typis Typographiae Regiae Univer. Hungaricae 1825. 8-ad rétbén lap. XVI. 271.

Voltak a' külföldi régibb Tudósok között olyanok, kik úgy vélekedtek, sőt állítva állították azt, hogy a' Magyar nyelv a' Tóttól származott. Olyan volt p. o. Bochártus, a' ki „Chanaán és Phaleg nevű munkájában (libro I. Cap. 15) így ír: „ut ut lingvarum numerus hodie multum excedat, harum plerasque certum est non esse primi-
genias. Ex germanica quis nescit natam esse Belgicam, Anglicam, Danicam, Norvegicam. Ex Slavonica: Polonicam, Hungaricam, Bohemicam, Dalmaticam, Croaticam. Ex latina: Gallicam, Italicam, Hispanicam? Et latina ipsa magna sui parte, facta est ex Aeolica Graecae dialecto.“

Ez, a' Magyar nyelvre nézve igen helytelen sőt hamis állítás, mert a' Magyar nyelvnek a' Tóttal legkisebb atyafisága vagy rokonsága sinsen, nem-hogy attól származott volna, a' mint a' nevezett Tüdős — nem tudom mi okon — állítja. Hanem az már tagadhatatlan igazság, hogy egygyes szók, egy Európai nyelvből se tsúsztak-bé a' Magyar nyelvbe olly számosan, mint a' Tótból. Ezeket nagy gondnal össze-szedte és betű-rend szerént elő-adta a' Szerző ezen munkájában; a' miért valóban nagy köszönetet érdemel minden a' Tót nyelvet nem-értő tudós Magyartól, kivált pedig a' filologustól. De még nagyobbat érdemlett volna, ha a' maga nyelve mellett maradván-meg, tsupán tsak azon tót-magyar szókat szedte volna össze, mellyek, ítélete szerént, a' Tót nyelvből jöttek a' magyarba; mivel a' mellyek a' Deák, Német 's más Európai nyelvekből vétet-
tek-bé nyelvünkbe, azoknak el- és megítélésekre egy Magyar Tudósnaq sins Tót, vagy más idegen Biróra szüksége; kivált ha az részre-hajló is, mint a' Szerző. A' ki, hogy a' Tót-magyar szók' laistromát nevelhesse, némelly Zsidó-magyar szókat is addig szoron-
gat 's nyomorgat az erőltetett származtatás és világtalan világosítás által, míg azokat Tót eredetre nem tsigázza; Több Török-magyar szókat pedig, rájok fogván hogy Tótok, azokat

annál fogva Tót szókká teszi; azt állítván, hogy azokat a' Tótoktól vették 's költsönöztek a' Törökök, 's osztán ezektől a' Magyarok. 's a' t. p. o. *Sátor*, tentorium, valódi Ásiai szó a' Persa nyelvben *Sátir*, a' Törökben *tsádír* és ha jól emlékezem az Arabsban is, és mégis a' Szerző lap. 204. Tótnak mondja 's a' *Sata*, *Satfa* Tót szótól származtatja, így *rozsa*, *secale*, *Reeggen*, a' Tatár nyelvben *rozso* mégis a' Szerzőnek est purum Slav. pag. 200. lap 203. „*Sál* est vox nova, linteolum, der *Schawl*“ pedig Persaszó *Sál* 's azt teszi a mit nálunk, t. i. nyakba-vető 's két vállról letsüngő aszszonyi-kendőt.

De, ne-hogy az Olvasó tsak hamis vádnak tartsa, a' mit mondék; hallja a' Tót Szerzőnek tulajdon szavait, és szó-származtatásait u. m. Lap. 11 „*aratás*, *aratni*, non dubito quin a Slavico *Orati* idest, *arare*, *proveniat*; quia Slavi, jam sub adventu Magyarorum bene ararunt, et voces *oranj*, *orba*, *orati*, non solum pro aratione in specie, verum etiam in genere pro cultura agrorum acceperunt; nostri autem Magyari vita Nomadica, cui olim erant dediti, derelicta, agriculturam adamaverunt, similesque voces a Slavis audientes ex iisdem *aratás*, *aratni*, et reliqua, quae inde proveniunt, formaverunt, sed ad solam messem in specie applicaverunt, arationi autem novum nomen indiderunt, nempe *szántani*, *szántás*. Siquidem vero nulla datur radix *szán*, quae (tale quid) significaret; hinc existimo *szántani*, *szántás*; cet. formatum esse ex antiquo slavico *sijatja* vel *sziatja* et *szianjé*, seminatio, quibus vocibus hucdum Slavi in Hungaria, Illyrico, Polonia et Russia utuntur; in Bohemia et Moravia *Seti*, *oseni*. Certe voces *szántás* et *szántani* non multum differunt a Slavicis *sijati*, *sziatja* et *szianje* idem fere significantibus, nam *szántani* est *arare*, et *sziatj* serere, seminare.“

Nota. „Quod *aratni* et *orati*, *szántani* et *sijati*, *szántás*, et *sziatja* vel *szianjé*, apud Magyaros alium, et apud Slavos alium videantur habere significatum, hoc neminem confundat; sunt enim voces, quae in eadem lingua diversum habent significatum; eo magis possunt in diversis lingvis diversos habere significatus eadem voces, e. g. *Brod*, panis, sumitur apud Germanos mox pro pane proprie sic dicto, mox figurate pro victu et aliis. Et recte sic apud Slavos, antiqui Sarmatae annonam seu frumentum in genere vocabant *chleb* uti Russi, et nonnulli alii Slavi hucdum vocant. Et recte sic etiam Magyari generatim agriculturae denominationem *oranj*, *orba*, *orati*, solum messi in specie attribuerunt *aratás*, *aratni*; arationi vero aliud nomen indiderunt *szántani*, *szántás*, sine dubio a Slav. *sziatja* vel *sziánie*“.

Én ezekre csak azt mondom rövideden; hogy a' Zsidó nyelvben *Ara* (אֲרָא) messuit, vagy metit, mellyből egy *t* által lett a' Magyar *arat* ige, és ettől *s* által *aratás*, így a' megavúlt Török *szer* és *vez* gyökerektől lett ettől: *t* által *vezet*, *r* által *vezér*; amattól *t* által *szeret*, *l-m* által *szerelem*. Ítélsz-meg már az Olvasó, mellyik származtatás hihetőbb és helyesebb.

„*Árpa*, hordeum, *Gersfe*, factum est sine dubio ex Slav. *jar*, *jaro* idest *Ver*, ex quo *jár*, *járj*, *járina* *járfa*, et *járpa*, frumentum vernum“. Holott *árpa* Török-magyar szó, az az hordeum a' Török nyelvben is *árpa*.

„*Barkótza*, sorbum, *Artsbeere*, est idem quod *berekenye*, *berkenye*, et est utrumque Slavicae originis“. Itt tsak azt tagadom, hogy *barkótza* meg *berekenye* egygy volna. Amaz vadon terem, a' fája hasonlít levelére nézveis a' juhar-fához; ezt a' szőlőkben 's

kertekben szokták nevelni; levelei a' kőrösfá' leveleihez hasonlítanak; amaz erdőkben 's hegyekben terem, és törzsökéből szép almáriomokat, székeket és asztalokat tsinálnak. Egy szóval e' kettőnek mind fája mind gyümölcse között nagy a' különbség.

„*Bika*, taurus, Stier, est origine Slavicum, Bohem. *byč* et *beyč*, Pol. et Russ. *byč* cet.“ De, mivel a' *bika* Törökül *biga* hihetőbb hogy Á'siai szó az, 's nem Európában tanúlták Eleink a' Tótoktól.

„*Balta*, *szekertze*, *securicula*, utraque vox est Slavica, prior convenit quidem quoad primam syllabam cum germ. *Beil*, sed Slavi in Hungaria, Croatia, Illyrico, sic, uti Magyari dicunt *balta*, unde concludere licet, vocem hanc non esse originis magyaricae, eo minus turcicae, (pedig Törökül is *balta*) verum Magyaros a Slavis Pannoniis, et Illyriis, Turcas vero, a Bosnis vel Bulgaris eam accepisse.“

„*Berena* est Slav. *brána*“. De Persául is *berena* és így Á'siai szó.

„*Bitsak*, culter plicatilis, Taschenmesser, Slavi etiam dicunt *bičak*, a voce *bič*, scutica, quia iste culter, cum aperitur, et non aequatur, scuticae refert similitudinem. (?) Non est itaque vox turcica, sed vero similis est, Turcas a gentibus Slavicis in Turcia Europaea degentibus, nempe Bosnis, Serbis, Bulgaris etc. Magyaros vero a Slavis Pannoniis, uti *balta*, ita etiam *bitsak* accepisse.“

„*Dohány*, der *Tabak*, Nicotiana, vocem hanc ego merito inter illas refero, quae in Gram. Debr. pag. 331. incertae originis esse censentur, quam non esse antiquam vel ex historia herbae istius scire possumus, quae anno 1560. per Joan. Nicotum in Europam allata est, unde Nicotiana dicitur. Et ab insula Americana *Tabago*, ubi eam Hispani inveniunt: *tabacum*, et inde in aliis etiam lingvis *Tabák*. Cum autem variae ejus sint species, optimam speciem foliis longissimis, Slavi pro more suo, videntur vocasse *dlhan* ab adjectivo *dlhy*, Boh. *dlanhy*, Pol. *dlugij*, Russ. *dolgiy*, longus; maxime amabant plantare, quae longissima habebant folia, et ideo *dlhan* ab ipsis dictam esse existimo; solent enim illi etiam in aliis sic facere, ut adjectivum cum aliquo substantivo positum mutant in substantivum; --- sic e. g. ex *ublwány dloweč*, vel *obraz* fecerunt *blwoń*, *bolwan*, vide *bálvány*, ex *welni*, *wisoký*, *welni dlanhy dloweč*, praealtus, longus homo, fecerunt Bohemi *dlauhos*, *dlauhan*, Slavi *dlhan*, sic etiam ex *dlauhy tabak* longum tabacum, fecerunt *dlhan*, ex quo Magyari, cum incepissent herbam nicotianam plantare, facile formarunt *dohány*, interponendo inter duas consonas *dl* vocalem *o*, more Russorum, qui non dicunt *blwan*, sed *bolwan*, non, *dlhan*, sed *dolgan*, vel *dolhany*; Magyari vero, non amantes concursum consonantium, etiam *l* suo tempore exmiserunt, et sic exstitit *dohány*, cum omnibus, quae ab hac voce apud Magyaros derivantur.“

Ugyan ki nem látja itt a' tsigázást, és az Arabs *dohány* szónak Tót eredetre való szinte nevettséges erőltetését? Hiszen ezen plántának neve az Arabsoknál Áfrikában *dokhan* vagy *dohhan*, a' mint már töb'ször jelentettem, mellyet én egy Áfrikában utazott tudós Frantziának Párisban kiadott munkájából jegyzettem-ki magamnak. És így látni való, hogy a' *dohány* nem a' Tótoktól, hanem az Arabsoktól költsönözött szó.

„*Beszéd*, sermo, die Rede, Fausto Verantio, aliisque Illyriis perhibentibus, vocabulum istud est origine Slavicum; dicunt enim Illyrii *beszjedda*, Croatae *beszeda*, pro sermone et locutione, apud Polonos *bieszjeda*, et apud Slavos in Hungaria *beseda* est partim locu-

tio, collocutio, partim vero locus, ubi homines convenire solent ad colloquendum e. g. in aliqua domo, horto cet. Sed Bohemi et Russi, qui etiam dicunt *beseđa*, *beseďa*, jam non pro locutione, sed tantum pro loco, ubi homines colloqui solent, hisce vocabulis utuntur.“

És így e' szerént, *beszédet* jelentő szavok sem vólt a' szegény Magyaroknak Á'siában laktokban, hanem Európában a' Tótoktól kelle azt költsönöznie! Ugyan ki hihetné azt-el? Én legalább nem hihetem. Mert a' *beszéd* szóra szüksége lévén a' Magyaroknak Á'siában is, kénytelen vólt azt vagy teremteni, tsinálni, vagy mástól költsönözni. De kitől? úgy látszik, hogy azon régi Pehlvi vagy Pelahvi Persa nyelvtől, mellyen Zoroaszter a' Zend-avesztát (Szent Beszédet írta.) Ugyan is a' nevezett nyelvben *bese* vagy *bere*, (mellyből lett gondolom a' Görög βαζω loquor ige is,) más formában és nevedve *besza*, *abesza*, sermo. Amaz első 's rövidebb formát felfogván a' Magyar, formálta belőle *d* által ezt *beszéd*, sermo, mint a' Zsidó *ór* (אור) és *ez* szóból ezeket: *virad*, *izzad*, mert sudor Zsidóul *ez*, *lucescit* pedig *ór* *l* által pedig ezt *beszél* loquitur, *narrat*, *sermocinatur*. Az olvasóra bízom ezt is, ítélje-meg, mellyik helyesebb 's hihe-tőbb származtatás.

„*Dolmány*, tunica, ein fúrész ungrischés Kleidungstück. Vox haec etiamsi in Grammat. Debr. pag. 331. cum turcico *tolman* comparetur, eo non obstante ego existimo, et Turcas suum *tolman*, et Magyaros suum *dolmány*, a nationibus Slavicis accepisse. Slavi enim non tantum in Hungaria et Illyrico, sed etiam in Turcia Europaea, dicunt *dosman*, *dolomán*.“ De nem csak ezt, hanem a' kalpag, köpönyeg, tsizma, paputs, dajka, szókat is, mellyek a' török nyelvben is megvannak, mind a' Tótoktól vették — a' Szerző' ítélete szerént a' Magyarok, sőt a' Törökök is. Annyira vitte őtet, a' megbóldogúlt Szerzőt, egoismussa, és Tót nyelve eránt való helytelen buzgósága.

„*Fuás*, *fuvás*, *fujni*, *fujkálni*, sunt ex Slav. *faufenj*, *faufati* vulgo *fufati*.“ Eppen nem, hanem inkább a' Zsidó *fuokh*-ból, flare, lett az.

„*Fuszuly*, ex Lat. faseolus Slavi fecerunt *fazula*, aliqui *fizula*, Magyari *fuszuly*, alii *paszuly*.“ Úgy-de ez az Arabsban is *fasul*, vagy *phasul*; 's hihető, hogy onnat vette azt a' Deák is a' Magyarral együtt.

„*Galy*, der Zweig, Ast, est prima syllaba Slavicì *galuz*, *haluz*, ramus arboris.“ Nem szükség tsonkázni 's úgy tótosítani, mivel az egész, t. i. a' *gal* Arabs szó, mellyből lett a' Magyar galy.

„*Gunya* non est sarcina, Bürde, ut vult Párizzpápai, sed est gausape, ein schledtes Bauernkleid, Slav *gunya*, *huna*, Boh. *hanne*, Pol. *gunia*.“ De γουνη Görög szó, melly ruhát teszen, a' honnan hajdan Konstantinápolyban a' ruha piatz, az az, a' hol a' ruhákat 's öltözeteket árútlák, γουναριον *gunarion*-nak neveztetett. Itt Beregben a' *gunya* szó ma-is keletben 's divatban vagyon a' köz-népnél, mivel gyermekét így inti az Anya: megkéméld 's ne szaggasd a' gúnyádat fiam.

„*Kád*, cadus, etiamsi Hebraei quoque habeant Kad; verosimilius tamen est, Magyaros non ex Asia secum tulisse, sed ab Europaeis, vita nomadica relicta, tandem suum Kad accepisse, sive a Lat. cadus, sive a Slav. *Kad*.“

F. M. O. Minerva 1. Negyed 1827.

rúlni, etc.“ Ezek között egy sins Tótból formált szó, hanem mind a' Görögből vett és megavult *pir* szótól származott, a' mint én rendre elő-adtam azt már másutt. Lásd a' „Dissertatio philologica de vocabulorum derivatione in Lingva Magyarica. Pest. 1815. Elő-beszédjében.

„Szappan, sapo, smegma, die Seife, quemadmodum Germ. Seife, convenit cum Latino sapo, ita plerique Slavorum ex eadem voce habent *sapan*, *sapaun*, *sapuń*, ex quo sine dubio Magyar *szappan*; quamvis multi in Hungaria cum Bohemis, Russis atque Polonis dicant etiam *mydło*, a *myti* lavare. Itt is a' Deák szót Tóttá tsinálá a' Szerző csak azért, hogy azt ne a' Deáktól, hanem a' Tóttól kellessék költsönözni a' Magyar-nak. De a' Persa nyelvben *szabun* az, és hihető abból lett kevés változtatással mind a' Magyar szappan, mind a' Deák sapo.

Még a' természeti hangból tsinált Magyar szókat is, (vocabula onomatopoeica) mil-lyenek p. o. dromb, drombol, tseng, tsenget, duda, tsiripel, tsóka, puska 's a' t. a' Tót nyelvtől költsönözték Eleink a' Szerző szerént, mint lap. 143. „tsengeni, tsengés, *Klingen*, factum est ex Slav. *cenganj*, Boh. *cinĕanj*, *tsengetés*, *tsengetni*, *cengati*, Boh. *cinĕanj*, *tinnire*.”

Lap 65. „Doromb, crembalum, Brummeisen, Mauldrommel, Slav. *drumla*, *drombla*, *drumla*, *drombla*, Pol. *dremla*, *dremla*, Boh. *drnda*, Russ. *dorombla*, ex *drombla* factum esse, *dorombla*, et ex hoc, omisso finali *la*, nostrum Magy. *Doromb* certum esse puto.“ *Gágogni*, *gingrire*, *strepere* anserum more, est Slav. *gagati*.” És így a' régi Magyar-nak még arra is alkalmatlan volt a' szája, hogy a' természeti hangból szót 's szókat csináljon, hanem még az ollyakat is szegényeknek a' Tótoktól kellett kölcsönöznök.

Lap. 207. „Só, sal, das Salz, sine dubio ex Slav. *sol*, in omnibus dialectis usitato, formatum est.“ Éppen nem; mert ez a' Szeretsen nyelvben *sevo*, vagy *serve*, a' Tárban pedig *sovo*, mellyek között, és a' Magyar *só* között tsak az a' különbség, hogy amazokban megmozdult a' *v*, ebben pedig nyugszik, és tsak akkor mozdúl-meg, mikor a' függelék vagy a' többes *k* jegye hozzá járúl így: *sava*, *savak*, mellytől a' *v* j-re változván, lett a' szép *sajtalan* szó is *sótalan* helyett.

Jegyzetek. 1. Sok Tót-magyar szókat hord-fel e' munkájában a' Szerző; de tsak egy-ről se mondja, hogy azt a' Tótok vették a' Magyaroktól, hanem ezek, amazoktól; holott hitel felett való az, hogy tsak a' Magyarok tanúltak szókat a' Tótoktól, ezek pedig a' Magyaroktól egy szót sem. Sőt hihető előttem legalább az, hogy a' mély szavaink a' Török, Persa, 's más Á'siai Nemzettel közösök, és a' Tót nyelvben is megvannak, azokat töb'nyire, ha nem mindet is a' Magyaroktól tanúlták 's vették a' Tótok, és hogy azokat Á'siából magokkal hozták-ki a' Magyarok.

2. A' ki a' Magyar szókat jól 's helyesen akarja megrostálni, szükség először, hogy annak Á'siai jó és nem Európai Német vagy Tót drótból szőtt rostája legyen; másodszor, hogy a' rostálás' mesterségét is jól értse 's tudja; mert különben tsak hijában fárasztja magát a' rostálással.

3. Az aprózó (diminut.) *k* és *ts* végzeteket sem a' Tótoktól kapták a' Magyarok, hanem igen hihető, hogy Á'siából hozták; mivel azok a' Persa és Török nyelvben is

megvannak, p. o. a' Persában *kítáb* liber, *kítábák* libellus; *rubá*, vulpes, *rubaki* vulp-
cula; *der janua*, *dertse* parva janua; *jék* glacies, *jéktse* parva glacies; *szítár* scintilla, *szí-
tártsa* parva scintilla; *mur* formica, *murtsa*, parva formica; a' Törökben: *kítáb* liber,
kítábisek, libellus; *ak* albus, *aktse* subalbus; *kítsi* parvus, *kutsuke* parvulus, *kutsutsuk*
perparvulus, 's a' t. Így a' Magyarban a' *kőtől* van *követs* glareá, *követske* lapillus; *le-
ányka* vagy *lyánka*; a' *menytől* *nurus*, *menyetske*; az *ótól* *ótska*, a' *jótól* *jótska* 's a' t.
Kivált a' kereszt-nevek: Jóska, Palkó, Tertsa, Bortsa, Erzsók, Jultsa, Kriska, Joan-
ka, Lizika, Judka 's a' t. Az e'féle végezetű szókra nem kell hát mindjárt rájuk fog-
ni, hogy Tót eredetűek legyenek.

Lap. 35. „*Bial* rectius *bival*, bubalus, Büffel. Ezen szót is Tót eredetűnek tartja a
Szerző sok szó-szaporítással mutogatván ennek származását. Holott a' Deák *bubalus*-ból
az *us* végezetet elvetvén marad *bubal*, melyből az *u* vocalis *i*-re és a' *b* *v*-re változtat-
ván, lett *bival*, 's lágyabban *bivaly*. A' *b*. és *v*. egymással sokszor feltserélődik, p. o.
babaras, bavaros, Badyter, bakter, Valentinus, Bálint. 's a' t. Mutatja ez is, hogy a'
Deák, Német, Francia 's a' t. nyelvekből vett 's tsinált Magyar szóknak megítélésekre a'
Magyar Filologusnak Tót Bíróra nints szüksége; a' mint tartja, és nem ok nélkül —

Beregszászi Nagy Pál.

10.

A' régi Könyv-Gyűjteményekről.

Ha részre-hajlást nem esmérő lélekkel, és egyenes szívűséggel akarunk szólni, a'
tisztaletre méltó Régieknek dicséretére meg kell azt őszinte vallanunk: hogy az ő tudo-
mányoknak maradványi legjobb szívből, 's legdicséretesebb szándékból eredtek; inkább
akartak ők azok által másoknak, mint-sem magoknak használni, inkább a' világot még
lehetséges vala oktatni, mint-sem tőle csudáltatni.

De még ezen jeles tulajdonságon kívül az is megkülömbözteti őket maradékaiktól:
hogy, mivel a' gondolat az Embernek tulajdon műve, az ő *Poézisek*, a' melly eleinten
úgy szölvén az ő egyedül való tudományos szülemények vala, nem annyira mesterség,
mint lelki erő' szüleménnyé vált; az ő tudományok nem kölcsönözött, hanem önnön
sajátjok volt, mellynek alapja a' szép természetben, az ő szívekben 's lelkekben volt;
éreztek a' mit gondoltak, és azt írták; szóval: ők nem Tudósok, hanem több mint
Tudósok voltak. De nem is vala csekélység, így minden segéd-eszköz nélkül, csupán
magok agy-velejéből valami jelest teremteni.

Ebből hát megítélhetjük: hogy miért voltak oly kevés Írók a' világnak zsenge korában, vagy legalább miért jutottak oly kevesen a' mi időnkig? azért t. i. mert a' későbbi világ oly igazságos, hogy csak a' legjobbakat őrzi mint valami szentséget; ellenben a' közepszerűeket, és a' rosszabbakat az emberi dolgoknak közönséges sorsára, a' mindeneket utólerő múlandóságra hagyja. Ki hajdan írói pályára akart lépni, úgy szölván, teremtoi lélekkel kellett bírnia, mert nem volt útmutatója, ki után indulhattott volna. Illyenek voltak *Mózes* és *Jób* a' Sz. történeteknek nagy Szerzői az ő többi követőik mellett az Isten' népe között; mert a' mi a' régi Atyáknak (1) a' két *Zoroaster*-nek, (2) a' *Chaldaei-Sambeth Sybillának*, (3) az Egyiptomi *Thoytnak*, (4) a' *Phoeniciai Sanchoniatonnak*, (5) a' *Thrácziai Orpheusnak* (6) és egyebeknek írásit illeti, melyekből még

(1) A' mesék országába tartozik, a' mit némelyek, nem tudom micsoda kűtföböl, Ádámról regélnek; t. i. hogy ő külömbféle könyveket hagyott volna maga után az álomba látott kinyilatkoztatásról, leányairól, és bűnének bocsánattáról, melyeket a' Gnosticusok és Manichaeusok sok ideig körülhordoztak. Némelyeknek bizonyosága szerint Seth volt az első, ki a' csillagokról, Henok pedig, ki a' Religióról, és Isteni szolgálatról írt. Epiph. L. I. Henoknak tulajdonítatnak profétai, historiai, és astronomiai irások; a' többek között ő állította azt is, hogy az Angyalok, kik az emberek leányához leszállottak, tanították a' csillag-v'isgálást, jövendőlést és más mestersegeket. Szint oly költött irások Noe Patriarcháé, és annak fiáé Chámé, kit a' boszorkányság, 's bűbájoság' első Tanítójának tartanak. Sőt némelyek úgy vélekednek: hogy a' Chemia és Alchymia az ő nevérol nevezetnek, mely nevezetek hihetőképén ezen Arabs szótól, chema, elrejteni, eltitkolni, származtak. Bochart Geog. Sacr. P. I. L. 4. C. 1. Epiphanius átllyában az etnekeket okozza, hogy kények szerint külömbféle munkákat adtak ki a' Patriarchák' nevében, hogy az által gonosz tévelygéseket oltalmaznák. Kiváltképpen pedig kérekednek a' Rabbínusok ama' híres Caballisticus könyvel: Sepher Jezirah, melyet, mint a' dolgok' teremteséről, és képzéséről való könyvet, legtöbbször Ábrahám Patriarchának, a' józanabbak pedig Akiva Rabbínusnak, ki Hadrián Császár alatt élt, tulajdonítanak. Senki nem írt többet, mint Jákób Patriarcha, kinek egy Peliel nevű Angyal volt tanító-mestere, ha az Ebioniták hitelt érdemelnek. Az ő legfontosabb munkái közé tartozik azon látománynak felvilágosítása, melyet ama' mennyeket-érő lajtorján látott. Origenes is említi egy írást Jósef Patriarchától, hogy azzal a' maga vélekedését egy bizonyos, Krisztussal egyszerre megtestesült Angyalról támogassa, de a' mit Pererius in Gen. C. 49. megczáfol. Jósefnek, és testvéreinek testamentomat lásd ugyan-azon a' helyen. Az én csekély vélekedésem szerint, azoknak az embereknek, kik az Istennel oly szent, és bizodalmas társalkodásban voltak mint a' Patriarchák, és a' kik mennyei böltséggel eltelve valának, nem nagy viselkedések lehetett a' földi tudományok' őrésére, következendőképén arra is, hogy ők könyv-szerzők legyenek, a' mely tekintetre akkor a' tévelygés és hitetlenség vakmerően vágyódott.

(2.) A' Bactrianusi, és Persiai Zoroaszterről, kiket a' Tudósok, noha kevés kárral, gyakran felcserélnek egymással, mivel mindenik a' mesés időkben élt, sok nagyot emlegetnek a' régiek. Suidás az utóbbinak külömbféle írást tulajdonít, p. o. a' természetrol, a' drága kövekről, a' csillagokból való jövendőlésről. Suidás ötlet teszi 500 esztendőre a' Trójai háború előtt; ellenben a' Platonius, Hermodor Diog. Laertiusnál 5000 esztendőre, és ugyan ezen Írónál a' Lydiai Xanthus Zoroasztertol fogva Xerxes' által-meneteléig számlál 600 esztendőt. Én azonban másokra hagyom ezen idő-számlálás' egyenetlenségének eligazítását.

(3) A' Chaldaei Sambeth Noah idejébéli volt, sok jövendőléseket hagyott maga után; mit kellessék azokról tartani, megjegyzi Bochart Geog. Sacr. P. I. L. 1. C. 3.

(4) Az Egyiptomi Thoyt a' régiek' bizonyosága szerint készített némely énekeket, egy Királyi életnek rendbeszedését, Astrologiai, Cosmographiai, és Geographiai munkákat. Clem. Alex. Strom. L. 6.

(5) A' Sanchoniatonról Jacob. Bruker in Hist. Crit. Philosophiae így ír: „Quaecunque de Sanchoniatone traduntur, eiusque Cosmogonia, unius Porphyrii nituntur narratione, qui se eam ex Philonis Biblíi memoriis hausisse ait, figmentum antiquis ignotum.“ Handerla pedig in Hist. Crit. Litt. Philosophiae ugyan erről így szól: „celebratur Phoenicibus Sanchoniaton Beritius bello Traiano antiquior, qui juxta Porphyrium novem de Theologia Phoenicum libros vulgavit, ex quibus descriptionem Genesis mundi Moysen mutuo accepisse, aut saltem unam alteri simillimam esse, false opinantur nonnulli.

(6) Diodorus azt mondja Orpheusról: hogy a' régi Theologiában való eszméreteinek gyarapítása végett Egyiptomba utazott, és a' tudományokban, kiváltképpen pedig a' költői mesteriségben minden Görögöket fellyúl haladott. Diod. Sic. L. 4. Egyébbéant bizonytalan, ha az Orpheusi név, eredeti vagy csak felvett neve volt e? legalább arra bízható okok vannak, hogy ez a' név Egyiptomi eredetű legyen.

is némelly darabok a' későbbi Írókban feltaláltatnak, azok rész szerint gyanússak, rész szerint pedig olly mélyen rejteznek a' mindent meghaladó idő' homályában, hogy valami bizonyossat éppen nem lehet meghatározni felőlök.

Maga *Hesiodus* és *Homerus* a' Görög elmésségnek Apjai, kiknek munkáit mái napiglan is álmélkodva olvassuk, nem csak önnön személyekre, 's életekre, hanem még arra nézve is legnagyobb bizonytalanságban hagynak bennünket, hogy mi úton-módon készültt-el nállok azon felvilágosodás, melly az ő idő-korokban ragyogva tündöklött; pedig még melly hoszszas homály van az ő, és *Periclesnek*, 's *Sándornak* ama' derültt, és tudományokkal gazdag napjai között, mellyeknek bódogító világa végre a' szerencsés *Epochának* sora után *Europába* is sugárzott, és egy *Augusztusnak* felséges idő-szakát szülte. Tegyük itt egy rövid megjegyzést:

Egy Nemzet az ő valódi nagyságát, és igaz ditsősségét nem várhatta egyedül csak birodalmának megmérhetetlen határiból, vagy félelmes hatalmából. *Palaestina*, *Görögország*, melly maroknyi Tartományok a' régiségnek egyéb roppant Birodalmihoz képest! és még is hol léptek-fel előbb a' világ' lát-piaczára az emberi Nemnek első, és előttünk esmeretes Tanítói? Hol maradtatok ti *Belusnak*, *Assurnak*, kevély *Faraónak*, és győzedelmes *Cyrusnak* Birodalmi, ti a' sóhajtozó föld' rettenetes terhei? alig tudnánk neveiteket, ha csak azokon a' kisebb Tartományok' tudós Írói nem könyörültek, szánakodtak volna. Igaz ugyan, hogy ezek a' szűk határok közzé szorított népek nintsenek többé, de az ő könyveik, krónikáik, az ő bölcsességek' maradványi, az ő Tanítóiknak elenyészhetetlen munkái még megvagynak, és neveiket a' föld' utolsó lakosainál is tiszteletre méltóvá teszik.

Láttjuk gyakran, melly határtalanúl nagyítják Birodalmaik' tekintetét azok, kiknek hatalmokban áll a' parancsolás, csak legyenek ezek a' Tudományoknak óltalmazói, esmérjék és pártfogolják a' Tudósokat, hogy ezek ne kénteleníttessenek *Paulus Manutius-sal* így panaszkodni: „Inania plerique sequuntur, nihil solidum amant, nihil magnificum, nihil illustre. Vides alios, quasi per dendis tantum frugibus nati sint, inanibus epularum sumtibus opes exhaurire; alios, quasi etiam homines ipsos, non modo fruges perdere pulchrum sit, thesauros effundere collectos acerbissime, in ea bella, quae vastitatem agris, urbibus incendia, humano generi aliena stultitia miserrimo, cladem et exitium importent. Musae interim ubique argent, neglectae ab iis, qui fovere eas ut maxime debebant.“ Epist. L. 4. 36. Csak ne legyenek mondom kéntelenek a' Tudósok ezen panasz szavakra fakadni, akkor bódog leszel szerencsés Haza! látom *Apollót*, *Minervával* párosodva elődbe sietni, hogy a' dicsőséggel telyes jövődöt néked kegyes karjaikkal felnýissák.

Ezt a' rövid ítéletet előre-bocsájtván a' régi Írók felől, által-térek most már a' régiségnek könyv-szerzeménnyére, melly a' köz hírt leginkább foglalataskodtatta. Azokból, a' miket eddig mondtam, nyilván kivilágosúl, melly kevés valódi Írók voltak a' világ' zsenge korában. Mert noha külömbféle Nemzetek (7) kérkednek a' Tudomá-

(7) Strabo Geogr. L. 5. a' Turdetánusokról, a' mostani Andalusianak hajdani népéről azt írja: hogy azok sok és nevezetes írásokat tudnak mutatni, több mint 6000 esztendőről.

nyoknak nem is esmérhető fogatékával, mindazonáltal még-is hirtelenséggel vádoltatnánk, ha nekik mindenekben hitelt adnánk. Maga az Isten' népe is kevés más írást esmért a' megtartásra érdemesnek azon kívül, mely önnön Religióját és történetét illeti; 's ezt a' Templomban olly féltékeny szorgalommal őrizte, hogy még magának a' Fő-Papnak is csak Innep-napon volt szabad kinyitni. De ez a' Szent Könyv-tár a' Városnak viszontagságival sokat szenvedett, és tudva való dolog: hogy *Nchemiás* a' *Babyloniai* fogság után *Esdrás*' segedelmével párosodva eleget iparkodott, hogy *Moyzes* az elszórtt könyveit és a' *Prófétai* írományokat ismét össze-szedhesse. Engedjük-meg, hogy kisebb Könyv-tárok is voltak e' tájon, mivel a' Szent Írásból láttyuk, hogy a' Tudományosságnak egy Városa *Kariát-Sefer Josue* 15. v. 15. már azon vidéket ékesítette. Az utóbbi időben pedig híres volt *Tiberiás* az ő fő-oskolájáról; és hihető, hogy abban is volt Könyv-tár, noha minden tekintetre nézve nem igen lehetett figyelemre méltó, kivált ha meggondoljuk, mely kevély különözésben maradtak a' Zsidók a' többi idegen Nemzetektől, és a' pogányok' Tudománnyától, és mely szorgalmatossan titkolták másoktól önnön szent könyveiket. A' Zsidóknak, ennek az Isten előtt hajdan igen kedves népnek végső pusztulása után, mely történt *Vespasianus* Római Császár alatt, úgy is kézzel fogható, hogy minden Zsidó Könyv-tárok a' Várossal együtt elenyésztek.

A' *Chaldaeusok*, *Egyiptomiak*, *Phoeniciaiak*, és *Arabsok*, kik hihetőképben minden nyomossabb Tudományokat kezdetben inkább az Isten' népétől, mint más Nemzetektől tanultak, rövid idő alatt elfajultak, és a' tévelygés, hitetlenség, és durvaság által az igazságnak tiszta forrásától eltávoztak, illy környüállásban pedig nem hihető, hogy sok jeles Írók, vagy számos Könyv-tárok lettek volna közöttök. — *Diod. Sic. Lib.* 1. csak arra tanít: hogy *Osymandiás* Egyiptomi Király, ki *Priamussal* a' *Trójai* Királlyal egy-korbeli, állított egy Könyv-tárt *Memphisben* ezen nevezet alatt: „a' lelkeknek orvosló helye.“ *Micso-da* nemű, 's tárgyú írományokból szerkeztetett legyen össze ezen első Könyv-gyűjtemény, nem igen nehéz meghatározni. Mert mivel minden esméretek az emberi élet' szükségeitől veszik első meghatározásokat, tehát kétség kívül legelőszőr is a' tisztességes élelemre szükséges földmívelésről, barom tenyésztetésről, vadásatról, föld-mérésről, és más kézi mesterségekről írtak; mivel pedig erre szükségképpen megkívántatott az idő járásnak a' csillagokból való esmérete is, innét méltán gyaníthattuk, hogy korán lábra kapott az úgy nevezett Égész-tudomány is. (Astronomia) — Végre az emberek az ő itt léteknék érzéséből legháládatossabb buzgóságra gyúladtak ama' felséges Valóság, és földi Jótévőjük eránt; mely buzgó érzelmeket egy lelkes kifejezés által akarván jelenteni, származott a' felséges *Poezis*. Ez igen természetes, mert előbb volt az emberi indulatoknak uralkodása, mintsem a' Tudományoknak országa; és előbb volt az embereknek érzések, mint-sem tudományos Rend-szerek (Systema); azért mondja *Strabo Geog. L. I. Eratosthenes* ellen: hogy a' *Poezis* volt az első világi bölcsesség, a' Görögök minde-nek előtt ezt tanúttatták az ő Ifjaikkal nem csak azért, hogy vélek azt különösen megkedveltessek, hanem leginkább azért, hogy őket az által erkölcsiségre vezérellyék; és hogy a' *Poezis* előbb volt, mint minden egyéb történelbeli, vagy más mélyebb Tudomány. De egészen más tárgyakkal foglalatoskodott akkor a' *Poezis* semmint borral, és szerelemmel, ezen két költött Istenekkel, melyek által a' *Poezis* az ő hajdani szent mé-

tóságáról lassan lassan igen leallyasodott. Az Örökké-valónak dicsérete, nagy Férjfiak' dicsőssége, megjegyzést érdemlő tanúságos történetek, tiszteletre méltó erkölcsök, fedhetetlen élet, sérthetetlen törvények, jeles Tudományok és hasznos mesterségek voltak tárgyai a' hajdani *Poezisznek*. Nem csuda tehát, ha *Jób*, *Moyzes*, a' koronás *Zsoltár-író*, a' *Próféták*, — ha *Hesiodus*, *Homerus*, *Pindarus*, *Virgilius*, és *Horatius* olly utánnozzhatatlan Írókká lettek; mert már magokban a' tárgyakban, melyeket ők énekeltek, megvált a' felséges *poezisi* lélek, 's nem kellett egyéb azon felséges tárgyaknak leábrázolására, mint tüzes érzés, és jó írás-mód. De éppen ezen könnyűnek tetsző tulajdonságok szülték a' *poezisi Geniet*, és mivel ezt nem lehet örökíteni, ha csak a' jóltévő természet nem adja azt, azért felemelte fejét a' *Próza*, és mutatott az embereknek egy könnyebb, noha nem olly felséges utat a' felfedezett igazságoknak, és esméreteknek előadására. Úgy tetszik azomban, hogy az Egyiptomi Könyv-Gyűjtemények a' Könyv-Szerzőknek, és leíróknak hosszszas elégtelensége miatt több századokig bizonyos nagyságra nem juthattak. A' *Ptolomaeusok*, kiknek hibáik, a' sok dicséretes tulajdonságok által észre-vehetetlenekké lettek, a' tekintetnek legfőbb fokára emelték az Egyiptomiakat a' kereskedésnek és hajókázásnak megjavításával. (8) Mivel ez által a' külföldi írásoknak megszerzése igen megkönnyebbedett, azért eltökéllé magában *Ptolomaeus Soter*: hogy *Alexandriában* egy igen gazdag Könyv-tárt állíttat-fel. Szerencséjére éppen nálla volt akkor *Phaleriai Demeter* igen tudós Férjfiú, ki minekutánna magát *Athenéba* annyira érdemessé tette volna, hogy tiszteletére több emlék-oszlopokat emelnének, csél-csap Polgár-társitól halálra íteltetett, de ő a' nem érdemlett halál elől ellillant, és ezen nagy lelkű Királyhoz folyamodott. *Diog. Laert. in Demetr. C. 8.* Itt mindjárt reá bízattatott, hogy minden tájakon az írásokat össze-vegye, vagy leírassa; így azután a' Könyv-tár *Philadelph* alatt, ki hasonlókép-pen kegyes hajlandósággal volt a' Tudományok eránt, mintegy 200000 nevelkedett (9) Alig hogy Demeter gondviselője leve ezen Könyv-tárnak, tüstént hírül adta *Soter* Királynak: hogy ezen Könyv-tárnak hibázna még egy drága kincse, t. i. a' Zsidó népnek törvény-könyve, 's a' Tudományoknak kedvelt barátját *Sotert* ezen jelentésével arra birta: hogy *Eledzár Fő-Paptól*, vagy mint mások vélekednek, az *Alexandriai Sanhedrinből*, *Millius in Praef. ad Septuag.* néhány tanult Férjfiakat kérne, kik az Ó Testamentomot Görög-re által-fordítanák. (10) *Ptolomaeus Phiscon* Király pedig még tovább ment a' Tudományok' szeretetében; mert *Galenus'* bizonyossága szerint *L. 1. de nat. Hom.* az *Athenebélieknek*, kik Egyiptomból szoktak gabonát hordani, a' gabona' kivitelét megtiltotta mind addig, míg csak velek leíratás végett el nem hoznák *Aeschylusnak*, *Sophoclesnek*, és Eu-

(8) Lásd erről eme jutalmat nyertt írást: *De commerciis et navigationibus Ptolomaeorum in opusculis Schmid*, melyben ez a' dolog különösen elő-adatik.

(10) Bizonyította ezt *Aristeas*, ki ezen Könyv-gyűjteménynek szemmel látott tanúja volt. *Euseb. praepar. Evang. L. 8. C. 1.*

(10) Azt mások' ítéletére hagyjuk, ha vallyon hitelt érdemel é az, a' mit *Aristeas* *Eusebius*-nál *L. c.* Demeterrel mondát, t. i. mintha szemlátomást megbüntettettek volna az Istentől mind azok, kik bátorkodtak az Ó Testamentumnak csak legkissebb helyeit is által-fordítani; p. o. hogy *Theopomp* esztelenséggel, *Theodat tragicus Poeta* pedig vakssággal büntettetett; azon fellől, hogy a' fordítók mind annyi különös cellákba zárattattak, és hogy a' fordítás' napjainak elmúlta után mindnyájoknak fordítása szóról-szóra megegyezett. *Millius l. c.*

ripidesnek munkáit; mellyeket megkapván az eredeti helyett, az eredeti-mást (copia) küldötte vissza, nekik engedvén azon 15 *Talentumokat* is, (mintegy 18000 Tallért) mellyeket eredeti példánnyok' bátorságosítása végett nálok letett vala.

Ezen Alexandriai Könyv-tár, melly lassan lassan mintegy 700000 kötetre nevelkedett, egy szerencsétlen tűzi veszedelemnek soha ki nem pótolható prédája lett; a' tenger' partyán felgyújtott hajókból békapott a' tűz a' fegyver-házba, 's onnét azon épületbe is, mellyben ez a' Könyv-tár állott; (11) noha némelylek azt állítják: hogy a' szerencsétlen tűzi veszedelem a' könyveknek csak egy harmad részét emésztette-meg; a' megmaradott részéből pedig, és azon 200000 könyvekből, mellyeket *Antonius* az elprédált *Pergamai* Könyv-tárból szerette *Kleopátrájának* ajándékozott, *Plut. in Ant.* állítottatott *Alexandriába* a' *Serapiai* Könyv-tár, melly rövid idő alatt igen megsaporodott. A' polgári változásnak, mellyet Egyiptom a' Római Uralkodók, és a' napkeleti Császárok alatt szenvedett, igen nagy befolyása volt a' tudományos dolgokba, 's a' Könyv-tár majd elraboltatott, pusztított, majd ismét helyre állított, miglen Urunk' születése után 650 Eszt. *Amri*, *Saracenus* Fő-Vezér, *Ómár Kalifának* parancsolatlyából, ki egyedül csak a' *Koránt* tartotta szükséges könyvnek, ezen könyveket az *Alexandriai* közönséges fürdőkbe kiosztotta, 's vélek fa gyanánt fűtetett. Melly jeles Könyv-gyűjteménynek kellett ennek lenni, csak abból is kitetszik, hogy az említett fürdőknek fűtésére hat hónapig elég volt. Illy gyászos véget ért a' régi tudományosság' kincsének hasonlíthatatlan maradványa! 's ez által a' későbbi világ az emberi esméretek' terjesztésére a' legjobb segéd-eszközöket, és az ő történeteknek legbizonyosabb forrását vesztette-el.

A' Görögök-is, kik más Nemzetek' oktatói lettek, például szolgálhatnak a' nagy Könyv-gyűjteményeknek korán való felállításában. *Gellius'* bizonyossága szerint *Noct. Att. L. 6. C. 17.* első volt *Pisistratus*, ki *Athenába* Könyv-tárt állított, mellyből kiki minden személy válogatás nélkül kapott olvasásra könyvet. De ez talán inkább volt *politikai* tekintetből, mint-sem a' tudományok eránt való hajlandóságból, ez által akart t. i. Polgár-társainak kedvet szerezni, kik szabadságok' vesztén igen elkeseredtek. (12) Ezt a' Könyv-tárt az utóbbi időkben nevezetesen nevelték az *Athenabéliek*; hanem *Xerxes* meghódoltatván *Athenát*, azt *Persziába* vitte, hol egész *Seleucus Nicanor'* idejéig maradt, kit a' Tudományok eránt való nagy-lelkűség arra bírta: hogy azt ismét *Athenába* vissza-küldené. Sok *Olympiásokig* nevelte azután *Aristoteles* az ő nevezetes Könyv-gyűjteményét (13) mellyet ő későbbben tanító-szobájával egygyütt *Theophrastusnak*, ez pedig *Neleusnak* hagyott. *Neleus* ezt a' Könyv-gyűjteményt elvitte szülő-földjére *Scepsis* városá-

(11) *Gellius* ezt a' történetet külföldről adja-elő, a' többek között azt-is mondja: hogy ez a' Könyv-tár az első Alexandriai háborúba a' Városnak prédálásakor, a' segítségére jött néptől gyűjtatott-meg.

(12) *Pisistratusnak* az elköltözött *Szólonhoz* írt levelében, mellyet számunkra *Diog. Laert. in Sol. n. 6.* megtartott, egy nagyobb, és nemesebb lelket látunk, mint minden akkori bölcsesnek emlékezetes mondásában. *Cicero* bizonyossága szerint különösen ő neki köszönhetjük *Homerus'* munkáinak első tökéletes össze-szerkesztését.

(13) *Strabo L. 15.* azt mondja: hogy *Arisztoteles* volt az első, ki az Egyiptomi Királyoknak megmutatta, miképpen kellessék Könyv-tárt állítani. Mi oda-felgyebb már láttuk, hogy *Arisztoteles* előtt voltak már Egyiptomban Könyv-tárok, következendőképpen azt, a' mit *Strabo* mond, csak a' Könyv-tároknak jobb móddal való elrendeléséről kell érteni.

ba, hol a' tudatlanok' kezére jutván, elzárva állott minden haszon nélkül. Végre midőn ezen méltatlan könyv-birtokosok értették: hogy a' Pergamai Királyok, kiknek ők hatalmok alatt valának, mindenféle könyveket kerestetnek, 's vétetnek, hogy újjonnan állított Könyv-tárjokat gyarapíthatnák, a' Tudományoknak ezen szép és ritka kincsét egy föld alatti üregbe elrejtették, hol a' penésztől 's molyoktól mind addig emésztetett, míglen azt *Tejusi Apellikon* jó summa pénzen megvásárolván, a' fogságból kiszabadította volna. Egyedül ezen Férjfiú' tudományok eránt való gondos szorgalmának köszönhetni tehát az *Arisztotelesi* és *Theophrastusi* Könyv-gyűjteményt, noha a' fél-romlott 's molyette írásokból hibás lemásolások történtek. Ezt a' Könyv-gyűjteményt *Apellikon*' halála után, *Athena*' megvételével elfoglalta *Sulla*. Melly számos lehetett ez a' Könyv-gyűjtemény, lehet olvasni: *Operum Luciani* T. 2. Vagynak még arról is tudósítások, hogy Görög-orzágnak több Városiban is, mint p. o. *Heracleában* a' *Clearchák* alatt voltak bizonyos Könyv-gyűjtemények; sőt az is bizonyos, hogy a' világi-bölcsesség' Tanítóinak is többnyire volt egy kis Könyv-tárjok, de mind ezeket még csak hasonlítani sem lehet az *Aihenai* Könyv-tárhoz.

Az *Ásiai* Könyv-gyűjtemények között első helyet érdemel a' *Pergamai*, melyet *Eumenes* és *Attalus* Királyok, a' *Plolomaeusokat* követni akarván, a' melly nagy lelkűséggel, szint olly bő-kezűséggel állítottak, melly is rövid idő alatt 200000 kötetre nevelkedett. Ennek napról napra való gyarapodását akarták ugyan az Egyiptomi Királyok gátolni, megtiltván a' Nilusi papirosnak kivitelét, de *Eumenes*, kit a' Tudományok eránt való vonszódásnak szomja epeztett, talált éppen olly könnyű, és az írásra alkalmas anyagot, (materia) t. i. az állatoknak bőrét, melyet ő ügyessen tudott elkészíttetni, 's a' mellyet még mái napiglan is azon városról *Pergamenának* neveznek. Midőn azután a' Rómaiak *Attalusnak* testamentoma szerint ezen Orzágnak örökösei lettek, 's azt *Provinciává* tették, kétség kívül a' Könyv-tár legjobb állapotban maradt; míglen azt a' Római *Triumvir Antonius* elfoglalta, és a' mint fellyebb is említettük, az Egyiptomi Királynak *Kleopatrának* ajándékozta. *Plut. in Ant.* *Kleopátra* pedig *Alexandriába* vitette, a' honét hihetőkép az *Actiumi* ütközet után *Augustusnak* parancsolatjára ismét előbbi helyére vissza-vitetett; mivel *Strabo*, ki *Tiberius* Császár alatt írt, bizonyította, hogy ő *Pergamusba* látta.

Hogy *Persióban* *Susa* városában egy nevezetes Könyv-gyűjtemény volt, csak onnét is gyanítható, mivel *Metasthenes* használta ezen Orzágnak év-könyveit akkor, midőn *históriai* munkáját készítette; 's maga *Diodórus* is tesz erről említést. A' Tudományoknak illy kincsével tündöklött *Macedonia* is, mivel *Plutarchus* említi: hogy *Paulus Aemilius* a' meggyőzöttetett *Perseus* Királynak könyveit gyermekei között kiosztotta, vagy a' mint *Isidórus* megjegyzi: a' népnek ajándékozta. Sőt maga *Cotys* is a' *Thrácziai* Király birt a' tudományoknak illyes eszközeivel, mivel őtet *Müzsák*' esmerőjének, és pártfogójának nevezi *Ovidius de Ponto* L. 2. *Eleg.* 9. a' többi között így szölván felőle:

Ne tua marcescant per inertes otia somnos,

Lucida Picria tendis in Astra via; —

Hát a' *Karthágói* Könyv-tárból melly jeles munkáknak kellett vissza-költözni *Afrika*ba, mellyeket a' Római Tanács rész-szerint az igen állhatatos *Regulus*' familiájának,

rész-szerint pedig az *Áfrikai* Királyoknak ajándékozott a' hadi-segedelem eránt való háládatosságból! midőn tudva lévő dolog, hogy ugyan-azon Tanács *Magónak* a' föld-mérésről való munkáját érdemesnek találta arra, hogy a' Győzedelmesek' nyelvére által fordíttassék. *Colum. de re rustica* L. 1.

A' Rómaiak, az akkori esmeretes világ' részeinek meghódítói, kiknél minden meggyőztetett Nemzeteknek fénnye és kincse, mint a' folyók, és patakok a' nagy *Oceánba* lassan-lassan össze-gyűlt, éltek az alkalmatossággal, és az idegen tudományokat minden úton módon iparkodtak magokhoz édesgetni. De későbbben az, a' mit a' *Rhodusi Moló* az ifjú *Tulliusról* hazafiúi szánakodással megjövendöltt, hogy t. i. ő Hazájának még egygyetlen-eggy hátra-maradott díszét, az ékesen-szóllásnak dicsősségét elveszti, az, mondom, minekutánna a' győzedelmes Rómaiak a' Görögök' kezéből az uralkodást már kicsikarták volna, a' *Triumviratus*' inségei között, és a' veszni indultt *Respublica* mellett minden részben bétellyesedett a' tudományossággal. *Plut. in Cicer.* Ki magát ezen polgári viszszzázkodásban a' tudományokra adta, az nem egyebet tehetett, mint-hogy magát ezen zavarodott Világnak perlekedő színe elől úgy szöllván, elrejtette; mivel a' természeti bátortalanság, melly legtöbbnyire a' tudományokkal együtt jár, nem engedte-meg neki, hogy magát a' mindennapi viszszzázkodásnak hangos lármájára kitegye. Még maga a' szabad Rómának bátor Védje is gyakran kihúzta magát a' közönséges ügyekből, és *Tusculánumba* költözött, hogy ott a' Városnak újabb fergetegeit elkerülvén, magát a' világi bölcsesség' csendes kebelében minden aggódó gondoktól, és nyughatatlanító foglalatosságoktól kipihenhesse; csak itt tudta igaz meglelégedéssel maga felől azt mondani: *Nos Tusculano ita delectamur, ut nobismet ipsis tum denique, cum illo venimus, placeamus.* *Cic. Att. Lib. 1. Ep. 9.* Egy boldog magányban, távol a' világnak lármás zajjától, és a' fortélyokban mesterkedő rosz' emberektől elzárva, érezték ezek a' Szerzők elméjeknek szép tehetségét, szabadon gondolkodtak, és irtak; a' polgári alkotmány' változandóságának semmi hatalma nem vólt az ő gondolkodásokon. *Tacit. Annal. 4. 34.* szabad akarattyokon állott munkáikat, vagy akkor mindjárt közre bocsátani, vagy pedig a' jövendő dicsősség' romolhatatlan *Sacrariumába* letenni. Ők nem tapasztalták azt, a' mit a' *despotai* Országoknak szánakodásra méltó Tudóssai, kiknél észre lehet venni amaz erőltetett természetlenséget, hogy állorczáskodnak; a' mi által a' tudományosság mindenkor igen sokat vesztett. (14) Melly sok jót tettek hát a' későbbi világgal azok, kik a' Római elméknek olly derék emlékezetét fenn tartották! De magokban a' Rómaiakban is megvólt ama' nemes érzés, hogy a' jó Könyv-gyűjtemények által segedelmére vóltak a' tudományt kedvellőnek, csak-hogy dicséretes hajlandóságát kielégíthessék. Nem szóllok

(14) Ama' homályos időben, melly Nagy-Károly' századja után Európára következett, eltemetve valának sok nagy elmék, mert akkor majd csak-nem veszedelmes vólt tudománnyal bírn; ki a' Klastromi lakosoknál többet tudott, az ördögösnek, eretneknek, és más e'félének tartátt; pedig ezeknél is, melly silány vólt a' tudományosság, csak abból is kitetszik, hogy sok Szerzetes-Elöljárók a' tudományokban való jártasságot új Pogányság' elközelítésének tartották; és csak az vólt előtők egy tökéletes Szerzetes, ki mintegy gépely minden szó, és gondolat nélkül tehetetlen vándorlott Szerzetes-életének unalmas pályáján. Bár! a' mit Szerzetes létemre e' dologról az igazság mondat vélem, sok Szerzetes-Házokban még máj napiglan is ne kellene tapasztalnunk! —

én itt *Scipio*, *Pompejus*, *Lucullus*, *Varro*, és *Tullius* Könyv-táraikról, mellyek számossak voltak ugyan, de még-is csak önnön magok egygyes hasznára szolgáltak. *Asinius Pollio* szint' olly nagy Vitéz, mint híres Szónok volt az első, ki a' meggyőztetett ellenség' zsákmányiból Rómába közönséges Könyv-tárt állított, mellyben a' nevezetesebb Tudósok' képeit ékességül felaggattatta. *Plin. L. 35. 2.*

Julius Caesar az úgy nevezett Hódítók között szeretetre legméltóbb, ki szelidségével mindeneket megelőzött; ki csak addig üldözte ellenségeit, míg ellene fegyvert fogtak, mihelyest pedig azt elvetették, azonnal baráti közzé számlálta őket, egyszer'smind legjobb Író is volt a' maga idejében. Mivel pedig mind arra törekedett, a' mi nagy és szép, legjobb szándéka is volt a' tudományoknak egy Görög, és Deák Könyv-tár' felállítása által való elő-mozdítására; melly szándéknak végbe-vitele a' tudós *M. Varróna* volt bízva, t. i. annyi könyvet össze-venni, és rendbe-szedni, a' mennyit csak tudna. *Svet. Jul. 44.* Azomban a' szabadság' esztelen kívánságának dühös mirigyé, melly sokkal nagyobb volt, mint-sem hogy orvosolni lehetett volna, bőszerűsbe hozta a' Rómaiakat; mintegy hatvanan össze-esküsznek *Caesar* ellen, 's ötöt 23 szúrásokkal kegyetlenül kivégezték a' világból, 15-dik *Martiusban*, (idibus Martii) Róma' felépítésének 710-dik esztendejében, U. sz. e. 44. eszt. — és így ezen nagy Férjű becses életének eltörlésével a' tudományok is egészen elhaltak, de örökösinek 's unokáinak szorgalma által ismét nem sokára feléledtek. Ugyan-is az ő *Successora Augusztus*, ez a' szerencsés Fejedelem, ki előbbi szennyeiből kitisztulván, olly kegyessé lett, hogy a' Római nép őtet Haza' Attyának nevezte, születése' napját két napig üllötte, a' Tartományok pedig Templomokat 's Oltárokat emeltek tiszteletére; *Augusztus*, mondom, ki a' tudományokat kedvelte, a' Tudósokat becsülte, buzdította, gyarapította, a' nagy elméket élesztette, munkáikat, ha előtte felolvasták, örömet hallgatta, ki az érdemet minden állapotban tudta becsülni, alig erősítette-meg magát a' fejedelmi *thrónuson*, bódogúlt Előtte-valóinak nagy szándékát azonnal teljesítette, Templomot építtetvén *Apollónak* a' *Palatinusi* hegyen, és abban egy felséges Könyv-tárt állítván; mellyről emlékezik *Horatius L. Epist. 1. Epist. 3.* így szölván:

Quid mihi Celsus agit? monitus, multumque monendus,

Privatas ut quaerat opes, et tangere vitet

Scripta, Palatinus quaecunque recepit Apollo.

A' tudományok', és azoknak segéd eszközi eránt való nagy figyelme abból kitetszik: hogy öregebb napjaiban gyakran oda hívatta a' Tanácsot, ott tartván gyűléseket, 's törvényes üléseket. *Svet. Aug. 29.* Illy virágzó időben, melly a' legnagyobb *Genieket* szülte, és a' mellyben a' *thrónuson* a' *talentomoknak* illy esmerője, és betsülni tudója ült, a' Könyv-tárok is legnagyobb jelességgel tündöklöttek, mellyek az ő tudományos ízlésének, 's tiszta béléltetésének szint-annyi tanúi voltak. A' közép-szerűeknél csekélyebb, vagy éppen alább való Írásokat senkitől meg-nem szenvedett, sőt *Juliusnak* is ifjabb esztendeiben készült munkáit kiadni megtiltotta, *Svet. Jul. 56.* azon levelében, mellyet *Pompejus Macrushoz* a' Könyv-tár' szerkeztetőjéhez adott. Minekutánna pedig *Lepidus* holtá után, a' Fő-Papságot elvállalta volna. *Svet. Aug. 31.* a' jövendőlétről, és hitetlenségről több mint 2000 részént Görög, részént Deák könyveket megégettetett, megtartván

egyedül a' néptől imádtatott *Sybillai* írásokat; de ezek között is okos választást tévén. *Svet. Aug. 31.* Utóbb *Tiberiusnak*, ennek a' vérrel habartt zavaréknak homályos és gyanús napjaiban, valamint Utánna-valóinak kegyetlen uralkodása alatt is, a' Könyv-tárok' nevezetes nevelkedésére nem lehetett számot tartani; *Tiberius'* ritka kegyetlenségének dühösségét még a' Tudósokkal is bőven tapasztaltatta, így p. o. *Cremutius Cordust* megölette azért, hogy történetes könyveiben *Brutust* dicsérte, és *C. Cassiust* legutólsó Rómáinak nevezte; egy *Poetának* életével kellett fizetni azért: hogy szomorú játékjában *Agamemnon*t gyalázta. *Svet. Tib. 61.* De ha mindjárt tettek is valamit a' tudományokra nézve, az nem igen válik dicsőségekre; mert ha *Asellius Sabinusnak* egy beszéde, mellyben az úgy nevezett uri-gombának, szalankának, austrigának, és húros-madárnak egymás között való vetekedése adatott elől, 200 *Sestertiummal*, a' mi pénzünk szerint mintegy 15000 forinttal jutalmaztatott-meg; *Svet. Tib. 42.* — ha a' tudós vi'sgálatok' fontos tárgyává eme' kérdések lettek: ki vólt a' *Hecuba'* Anyja? mi neve vólt *Achillesnek* a' Királyi Szűzek között? mit szoktak a' *Sirenek* énekelni? — ha *Euphorion*, *Rhianus* és *Parthenius* minden nagy Tudósok' eleikbe tétetnek, s képeik a' Könyv-tárokbán szentül tiszteltetnek; *Svet. Tib. 70.* — ha *Caligula*, ez az önnön rokoninak, és sok előkelő embereknek gyilkos hóhérja, kinek szava járása emez embertelen mondás vala: úgy vágd, hogy megérezze a' halált — ha gyűlölnék is, csak félljenek, *Homerus'* verseinek eltörléséről gondolkodik, és kevésbe múlt, hogy *Virgiliusnak* mint semmire-kellőnek, és a' csudálkozásra méltó *T. Liviusnak*, mint bő-beszédűnek munkáját minden Könyv-tárokból ki nem szóratta; *Svet. Galig. 34.* — ha a' gyáva, és feledékeny *Claudius* némelly természeti illetlenséget törvény által illendőnek akar bébizonyítani; ha a' koczázásról egy egész munkát ír; s ha azon személyeket, kiket ma halálra ítél, hólnap már barátságos vendégségre és koczázásra meghívja, *Svet. Claud. 32. 39.* — ha végre az uralkodást jól kezdő, kegyetlenül folytató, nyomorúltúl végező, s ragadozó kezeivel mindenfelé markászó *Nérót* a' *Filozófia'* tanulásától, azért, hogy az ellenkeznék az uralkodással, önnön Anyja, a' jelessebb régi munkáknak olvasásától pedig Tanítója *Seneca* vissza-tartóztatja, úgy hogy elmésségének gyakorlására a' játék-színi darabokon kívül semmi egyéb nem maradna; *Svet. Ner. 52.* tehát úgy vélem, hogy mind ezekből bőven meg lehet érteni az akkori időnek tudományos ízlését, és a' Könyv-gyűjtemények' minéműségét.

A' *Flaviusok'* nemzettsége alig lépett *thrónusra*, már ismét felserkentek álmaikból az elszunnyadt Tudományok. *Vespasianus* a' Tudósoknak, és nagy elméknek kedvelt gyámola kezdett legelőször is a' Görög, és Deák Szónokoknak a' *Fiscus'* jövedelméből nagy fizetést rendelni, és a' tudós művészeket pazar bőkezűséggel jutalmazta. *Svet. Vesp. 40.* Egy illy Fejedelem, ki az Ország' hiteles bizonyági felől olly igen szorgoskodott; hogy azon 3000 réz-táblákát, mellyek megégték, és a' mellyekre a' Tanács' végzései vóltak metszve, nagy szorgalommal vissza-állította, a' békesség' Templomát többől felépíttette, *Svet. Vesp. 9.* hol a' Tudósok özszejevén, munkáikat előterjesztették s őrizték, egy illy Fejedelem, mondom, kétség kívül a' gazdag Könyv-gyűjteményekről sem feledkezett-meg. *Titus* pedig az ő fija, az emberi-nem' gyönyörűsége, és a' tudományoságnak szeretetre méltó gyámola, ki gyermekségétől fogva a' szép Tudományokban nevelkedett. *Svet. in Tit. 3.* nem lehetett olly szerencsés, hogy szándékát az elégett Könyv-

tár' újjonnan való felépítése felől valósíthatta volna, hanem ezt a' dicsősséget éppen hozzá nem hasonlítható testvérére *Domitianusra* kellett hagynia. Ez a' kegyetlen Fejedelem pedig uralkodásának kezdetében a' szép Tudományokat nem-csak maga nem szenvedhette, hanem még másokban is gyűlölte; maga *Tiberius' Commentariusain* kívül semmit nem olvasott; *Metius Pomposianust* életétől megfosztotta azért, hogy a' Királyok' és Vezérek' beszédét *Liviusból* pergamenára kijegyezve magával hordozta; *Junius Rusticus* megölette azért, hogy *Thraseai Paetust*, és *Helvidius Priscust* dicsérte, és legszentebb Férjfiaknak nevezte, 's ezen alkalmatossággal Rómából, és egész Olasz-országból minden *Filozófusokat* kiűzött. *Svet. Dom. 10.* Azt mindazonáltal még sem tagadhattyuk-meg tőle, hogy utóbb minden fáradságot és költséget megtett, csak-hogy a' tűz által megrongáltt Könyv-tárnak hiányosságát kipótolhassa; ugyan azért sok tudós embereket küldött *Alexandriába*, hogy az ott lévő könyveket leírják, és megjavítsák, *ibid. 20.*

De a' legszámossabb, 's legválogatottabb könyvekkel megrakott Könyv-tár, mely valaha Rómában nyitattott, lételet köszönheti *Ulpius Trajanusnak*, ki a' történetekben legjobbnak neveztetik: (15) az ő feleleteiből, melyeket *Plinius'* hirdetésére adott, látjuk, mely finom ízlése volt a' tudományokban és szép mesterségekben. A' Tudósokat igen becsülte, a' nagy elméket felettébb szerette, nevelőjét *Plutarchust* különös becsben tartotta, *Consuli* tiszteltetéssel felruházta, és megparancsolta az *Illyricum'* Igazgatóinak, hogy *Plutarchus'* híre nélkül semmit ne tegyenek; U. sz. 110-dik esztendejében a' Tudósok' számára nevezetes Könyv-tárt állíttatott, melynek *Bibliotheca Vlpiana* volt a' neve. *Dio Cass. Lib. 68.* Ő mind azon könyveket, melyeket Rómába készen talált, legnagyobb szorgalommal nem-csak rendbe-szedette, 's hiányosságokat kipótoltatta, hanem még mind azokat is, melyek a' kiprédáltt Tartományokban vóltak, Rómába vitette. *Succesora* pedig *Aelius Adrianus*, mint maga is igen tudós fő, szerette, és gazdagon megajándékozta a' Tudósokat; de még is szorgalmatosságát leginkább fordította *Athena'* megdicsőítésére, a' hol maga egy új Könyv-tárt állított. *Spart. in Adrian. C. 19. Euseb. Chron. ad a. 134.* Az *Antonínusok* alatt legkedvezőbb szerencse mosolygott mind az Országra, mind a' Tudományokra; de ő utánnok gyakran megváltozott: míg végre a' tudományosság a' *Pannoniai*, *Dáciai*, és *Illyriai Császárok* alatt az ő legnagyobb kincsét elvesztette, és a' maradékja alig hogy napkeletre bujdoshatott.

Mivel az én szándékom egyedül csak az vólt, hogy a' régi Könyv-tárokban adjam némelly vonásait, így hát most önnön magától megszűnik az én erről való értekezés; 's ha bár imitt amott elárúltam volna is *historiai* esmérteim' gyengeségét, még is a' régi Írók' felhordása által talán másoknak egy tökéletesebb értekezésre útmutattam; hasonló lévén egy olly emberhez, ki sok érdemes Férjfiak előtt lámpást hordoz, noha annak világánál maga keveset lát is.

Szabó Nepomuk.

(15) Csudálatos a' mit *Trajanus'* jámborságáról és kegyességéről olvasni; mindég eszébe vólt eme' nagy gondolat: a' Fejedelmeknek nem azért adatott a' hatalom, hogy alattvalóikat keserítsék, és szerencsétlenítsék, hanem hogy azt azoknak hasznára fordítsák. Azért midőn hív Baráti megintenek, hogy igen sok kegyességet mutat az emberek eránt, azt felelé: olly Ura akarok lenni alattvalóimnak, a' milyen Urat akarnék én, ha alattvaló volnék. *Eutrop. L. 8. 15.*

II.

A' VÍZ' VÉDELME.

GRÓF DESSEWFFY JÓSEFHEZ KASSÁRA.

Paszmoson 1827.

Ἀριστον ὄδωρ.

Pindár.

Bachus' ékes Szószóllója!
Haj! milly nagyot vétkezél,
Midőn mint bor' pártfogója
A' víz ellen versezél.
Méltán hogy ő ezt siratja —
'S jó lélekkel elmondhatja
Midőn tollad megsérte:
Et tu mi fili Brute! *)

Bort víz ellen hogy tűzével
Védelmezed, be hibás!
A' feketét — feketével —
Egyik rosszabb mint a' más.
Midőn házam földig ége, **)
Láttam mi a' tűznek vége;
'S a' bal fátum reá vitt,
Hogy esmérjem érdemit.

A' munkás nap' haladtával
Elcsendesült már a' ház —
'S im' őrzője rivásával
Nyugalmadból fellármáz.
Tűz! tűz! — hangra borzadozva
Midőn ébredsz, sikoltozva
Kedveseid' keresed,
Hogy bár őket menthessed.

Terjed a' láng' veres nyelve —
Az egész ház már egy tűz. —
Füst-felhővel minden telve —
Melly't kerengve a' szél űz.
Itt a' végső veszedelem —
'S ah! mentésem mibe lelem —
Lássd barátom mibe bízz?
Mi segíthet? — ? Csak a' víz!

Nézzd ellenben ekkor hasznát
Dicsért szőlő-levének.
Rosz' cseléded pinczéhez lát —
'S ott áldozik kényjének,
'S a' helyett hogy segitene,
Iszik mint a' szomjú fene,
'S hol a' tüzes láng forog
Kábult fővel tántorog.

Szemre-hányva említetted
Az özön-víz' árjait,
De festeni felejtetted
Annak méltó okait.
A' Kereszttség egy bűnt mos-le —
'S minthogy földünk akkor tele
Volt bűnnel, a' víz-özön
Köz-keresztelése lön.

Emlited hogy roszt figurát
Jádzik vendégségeken;
Nézzd Dámáink' ***) — — kiki Urát
Lesvén, — mit látsz szemekben?
Kedvetlenül tekintenek —
Végre rendre mind kimennek;
'S kérd-meg csak bár egytől mért?
Halld mit felel — a' borért.

Hát bor Uram milly' figurát
Jádzik a' szép Dámánál?
Ott bort soha senki sem lát,
'S Toáletjén nem is hál;
Mert ott kristály üvegekbe
Csak a' kedvelt víz mehet-be
Hó fogait tisztítani,
'S liljom bőrét frissíteni.

*) „És te-is fiam Brutus!” Julius Caesar' utolsó szavai, midőn fogadott fiját, a' nagy lelkű Brutust földökölői között látta.

**) 1824 Aprilis' 27-én. estve a' Paszmosi kastély több kerti mulató-épületeivel egygyütt egészen elégett.

***) Angliában a' Dámák, mikor a' férjfiak italhoz kezdenek, felkelvén az asztaltól, elmennék.

Nála nélkül sem thé-dánszán,
 Sem maszkarás piknik 's bál,
 Akar mennyi pénzt-is kihány
 A' gazdája, fel nem áll.
 Mandula-téj — lemonadé —
 Herbathé — 's a' több czifra lé
 Ezerféle nevekkal —
 Mindegyikhez friss víz kell.

A' szegénynek menyegzőre
 Midőn híjják szép lyányát,
 Mit csináljon? nincs tüköre —
 Hogy czifrázza-fel magát?
 De tekints rá, — még-sem búsul —
 Mert kis szilvás-kertjeken túl
 A' forráshoz mendegél,
 'S jobb tükör ám nem is kell.

Tisztel a' két Haza Téged'
 Mint igazat, barátom!
 De szokott jó lelkűségd'
 Most benned én nem látom.
 Meghal táncz közt honnyi ró'sád,
 Még a' híres Doktor Jo'sád *)
 Sem segíthet, — 's ekkor te
 A' víz't szidod érette.

Kérd-meg Jo'sát, hogy halálát
 Valjón mibe nyomozza?
 Sebes tánczát — fűzött-vállát —
 Meghallod mint átkozza.
 Hányszor ivott ő még vizet?
 'S attól rosszszul soha sem lett.
 Langáusz, — 's Kálop' ugrása
 A' mi neki sirt ása.

A' víznek bár merre nézel
 Számtalanok kellemi,
 Néki, akármint intézel
 Számtalanok érdemi.
 Hallal táplál, — malmad' hajtja,
 Kerted' diszét-is ő adja,
 Hol majd mint a' kígyó, fut,
 Majd tánczol mint szökő-kút.

Enyhít — frissít — gyógyító-szer —
 Mulattató — 's kerítő —
 Mert általa csókot is nyer
 A' szemérmes szerető.
 Mikor mint hó számkáztatja,
 Az Úr kocsist felbiztatja;
 'S ez a' hölgytől csókot kér,
 Melly törvényes kocsis bér.

Bús szívednek panaszszait
 A' magányban halgatván,
 Csendesíti zugásait,
 'S részvétellel téged szán.
 Vig a' viggal, — cseveg vele,
 Fördeni hív friss kebele,
 'S a' csintalan gyermekkel
 Kovacsokra szökik-fel.

Gondatlant, (ha nézegeti
 Rendre eltűnt hajkait)
 Példájával integeti
 Hogy használja napjait.
 Mert úgy a' mint ezek múltnak,
 Emberek is rendre hulnak;
 'S tanítja mint Professor
 Hogy majd rá-is jön a' sor.

Szelid — 's báj'ló nyájassága —
 A' szegényhez irgalmas —
 Hasznos az ő méltósága —
 Ha neheztel hatalmas —
 'S a' vétkesnek mint víz-özön
 Igasságos büntető lön;
 Nézzd barátom tükredet,
 Vízbe látod képedet.

Megengedj hát, — (bár tisztellek)
 Versed borhoz még-sem visz';
 A' miben én kedvet lelek,
 A' míg élek csak a' víz!
 Nem kapsz még-is te kosarat,
 Töltök én is egy poharat,
 'S neked nyujtván kezemet —
 Így öntöm-ki szívemet:

„Éljen Hazánk' nemes kara
 Egygyesülve fényesen!
 'S Téged' Hazánk' hív Magyar
 A' nagy Isten éltesse!
 Éljen Hazánk és Királyunk!
 Érttek mindég készen áljunk,
 'S szívünk' végső ütése
 Az is híven szeresse.“

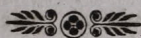
Gr. Teleky Ferencz.

*) Szabolcsnak híres Orvosa, kit Gróf Dessewffy verseiben említett.

FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI

MINERVA.

Harmadik Füzet.

Mártziusz 1827.

12.

MARTINUZZI GYÖRGY ÉLETE.

Ut fulmina paucorum periculo cadunt, omnium metu: sic animadversiones magnarum potestatum terrent latius. . . Quia frequens vindicta paucorum odium reprimat, omnium irritat: voluntas oportet ante saeviendi, quam causa deficiat. Seneca de Clem. I. 8.

A' Martinuzzi' Századában a' Papi Rend kormányzá az Országokat és az Országok' kormányzójit. Így Spanyol-országban Ximenesz és Hadrián; Francia-országban XII. Lajos alatt Cardin. Amboise, I. Ferencz alatt Dührát; Flandriában Granvella; Angliában Vollsey. A' magyar Martinuzzi ezek mellett nem áll méltatlanúl. De mi őt inkább egy Katonával hasonlítjuk-össze. *Wallenstein* egy köz-nemes törzsök' csemetéje vala, bölcsőjéből a' sors jobb kezével emelte-ki, kevés idő alatt hatalmas Fejedelmek' Vezérévé tette, 's hajdani Uraival nem sokára bátran mérkőzött. *Martinuzzi* szalma-fedél alatt született, későn lőn Szerzetes, 's rendjének kemény köntösét III-dik *Juliusz* Pápa, susongó biborral cserélte-fel, 's ha valóban nem viselte is a' Kormányozói nevet, de kezében vőlt a' Királyi-pálcza; nevének zengése félelmet 's vidámságot szűlt, homlokának egy ráncza reszketést öntött szerte, 's egy könnyű mosolygása a' legkomolyabb arcot is, mint a' nap a' hajnalt felderítette. Amazt rendíthetetlen lelke, 's béható szelleme emelte, ezt mind a' kettő követte; és ha *Wallenstein* árulás és hitetlenség elolták, *Martinuzzi* a' kettő köz'tt gyenge nádszálként ingadozott. A' szerencse mind kettejeket makacs szesszel kapta-fel a' legfőbb tetőre, de hogy mind kettejeken űzze

F. M. O. Minerva 1. Negyed 1827.

kegyetlen játékát. Ferdinánd alatt éle mind ketteje, a' Pap az I-ső, a' Katona a' II-dik alatt; mind kettejét orzónak gyilokjai ölték-el, és éppen akkor, midőn magokat még feljebb emelni, másokat még lejjebb nyomni igyekeztek.

Wallensteint a' német Shakespeare szédelgő fennségében festi bájos Költői-tollával: a' magyar Nagy felől egy rövid Kőirásnál a' Gyula-Fejérvári templomban egyéb semmi sem szóll, és az az egy emlékecske is (melly már ma nincs-még) nem monda egyebet, mint ezt: *Omnibus moriendum est*; még ekkoráig egy honi Költő sem meré képét festeni. Honnan ez a' hidegség? Vagy talán attól tartanak, hogy honi történetinkből az igazat meríteni nem volna szabados?

MARTINUZZI GYÖRGY 1480-ban Horvát-országnak Kamisatz nevű falujában szegény Szüléktől vette származását. Való neve UTISENICS vala; kényes füle nem tűrheté a' nevet, 's azért azt elcserélé anyjával, ki Velenczei 's patricius Velenczei származék vala. Szükségben élő Atyja a' gyermeket már nyolcz esztendő korában Corvinusz Jánosnak, a' Nagy Mátyás' fiának udvarába küldé szolgálúl, a' kinél Hunyadon 13 esztendőt töltött mint egy ügye-fogyott kályha-fűtő; elméje itt míveletlen maradt, 's szép lelki tehetségei közül egy se fejlett-ki a' fa-hordásnál, 's kályhák' füstjénél; megúnta Corvín' kenyerét, és Zápolya' Annyához ment, 's nem tudhatni, sorsát únta é meg? vagy lelkébe néminémű világosság lövelt é? ő Szerzetbe vágyott, 's kíványa Budán Sz. Pál' Szerzetébe tellyesítetett, koronáztatott. Itt is tán dűrvaságába megmaradt volna a' ritka tűzű drága-kő, ha az anyáskodó sors, melly nem gyéren csekélységgel kezdi sok halandó' bődögségát állapítani, őt' egy jószívű Szerzetessel szorossabb ismeretségbe nem szötte volna; ez némelly elme-villámot látott György' bárdolatlansága' homályából fel-fel lobbanni, 's őt' olvasásba oktatni, 's írásra tanítani kezdette. Munkája nem volt sikeretlen; a' mag jó földbe esett, és búján fizette az uzsorát. György az imádságtól és tisztí foglalatosságaitól ment óráit mohon a' tanulásra fordította, 's valamint a' bányász mennél mélyebben halad az akna' ürében, annál drágább kincseket hoz napvilágra; úgy György, mennél bizodalmasabb meghitségbe 's barátságba ereszkede a' tudományokkal, annál szebb tulajdonságokat, annál hatalmasabb behatású elmét mutatott. Társai' kedveket 's hajlandóságokat annyira megtudta nyerni, hogy személyében, több Monostorok, a' bölcs kórmányozót örömmel és szeretve félték, és tisztelték; de láng-esze elszűnnyadt volna a' Klastrom' reteszszébe, ezen sok isteni emlék' tömlöztébe, 's sok istenibb szülemények' sírjába, mellyek a' szabad levegő alatt csuda hasznokat hajtának, elszűnnyadt volna mondom György' esze, ha az eset őt' tulajdon körébe nem helyhezte volna — kiragadván őt' a' nagy világ' zajába, szababban, bátrabban, dicsőőségért 's halhatatlanságért munkálódni. Hír-szomjúzó lelkének, az örökülés' gondolatjánál nem kellett más ösztön.

1528-ban Zápolya a' Magyar korona' Competitora Ferdinánd' katonái által megverettetett N. Szombatnál 's Nyitránál, hadának vezére Bodó elfogattatott; Zápolya bal állapotja' jobbra fordítása végett, nagy gyűlevész csoporttal Kassa elébe hatott, hol Kazianer jól gyakorlott hadi kézzel várván, mérészségéért nyomosan megbűntette. Ekkor látván Zápolya, hogy ereje, mellybe minden reménységét helyezé, hatalmasan megcsökkent, Lengyelországba Tarnovszky Jánoshoz, Tarnov földje' Urához futott; futása közben György ba-

rátal, (így nevezték Martinuzzit közönségesen) megismerkedett, a' ki ötet jó-szántából követte, 's ekkor veté-meg jövő nagyságának alapját, mellyről ő később két Királyt kegyelme' 's hajlandósága' vadászására kényszerített.

Három ízben volt ő Zápolyával a' Magyar-földön, — 's mikor Zápolya a' külföld' Fejedelmeit hívogatja ügye' támogatására, akkor Martinuzzi, mint síma nyelvű Szónok Magyar-országba iparkodik Zápolya' barátjait eránta a' hűségbe megerősíteni, 's számokat nagyobbítani megalapúlt erszényét tömni, sereget gyűjteni, hogy mindenkép' szembe szállhassék az ellennel. Zápolya megismerte a' foglalatost, és tehetős Szerzetes' érdemeit, 's mind azért, hogy jobban lekötötte, mind hogy ösztönözze, 's talán azért is, hogy háládatlannak ne neveztesse, őt' Kincstárnokjának nevezi. — Találmányos elménél fogva Martinuzzi ezen hivatalra termelt, 's nem kellett bizonynyára Urának kincse hamari kipusztulásán aggódnia.

Martinuzzi az őltár előtt, ájtatos Pap volt, halk szava benne a' dicsőiségre vágyást az alázatosság' palástjával fedezte, 's az együgyű Szerzetesben éles szemű ember-ismerő rejtezett; igen ügyesen feltudta kinek kinek gyengeségét fedezni, 's azt mint a' környülmény kívánta, hasznára fordítani; feltételétől ritkán tágitott, és olly dolgokat, mellyeknek véghez-vitele a' lehetetlenséggel volt határos, bámulandó könnyűséggel végeztet. A' lassú Szerzetes, ha az állás-pont úgy kívánta, olly ügyes, olly gyakorlott hőslőn, hogy bizonynyára a' páncél alatt senki sem kereste volna Szent Pál' fiát; ő vezette népet a' csatára, 's ez által olthatatlan tüzet gyújtott keblében.

Zápolya tudta, mi hatalmas tagja ingadozó 's kétes koronájának Martinuzzi; nem egyszer tapasztalta tanácsai' sikerességét, 's plánjai' súllyát Ferdinánd csak igen is fájlálá; el-is követett mindent, hogy Martinuzzit pártjára hódítsa, 's nyilván vallá, hogy ha Martinuzzival gazdagodnék Tanácsosai' sora, úgy kétség kívül Zápolya' minden reménye elfojtatnék, 's Magyar-ország' Királyait, a' Habsburgi vértől zivataros had nélkül tisztelné. Zápolya, hogy inkább lekötötte őt, 's szolgálatjait némi-némükép' megjutalmazza, őt' 1534-ben vagy némelylek szerént, a' mi hihetőbb, 1539-ben Cibáknak szomorú halála után, a' Nagy-Várad Püspöki székebe ültette. Zápolya ekkor Ferdinánd' tapasztalt vezérértől mindenkép' tarthatott, azért ismervén György' fortélyosságát, őt' Solimánhoz akarta küldeni, hogy azt részent ajándékival, részent ékes-szóllásával segedelemlere hívja. Zápolya ez időben már sínle egészségét, 's azért ámbár György' elmenetelére 1540-re vőlt határozva, továbbra halasztatott; félt tudniüllik, hogy míg ő a' hatalmas pogányt mecsetes várossából segítségre unszolná, addig jótévője, Ura, 's egyszer'smind dönthetetlen hatalma' oszlopa, elsüllyedne. Zápolya Martinuzzi' restelkedését, távol sem sejtítve, melly kűtfőből ered, minden úton iparkodott megtörni, de ez a' hol egyébként nem kerülheté-el annak ösztönözéseit, ármányhoz folyamodott, 's mind addig játszámeg Zápolyát hitegetésivel, míg mind alapos okokból, mind ármányból kifogyván, nagy nehezen útnak eredt; de alig hogy elhagyá Urát, azonnal meghalt, 's Martinuzzi igaz hálaadatossági könnyűket áldozván emlékezetének, sietve vissza tért.

Zápolya Lengyel-országi Izabellával egyetlen gyermekét, 'Sigmund fiát nemzé, kétes Királysága' 's sok terhei' örökösét. Végő rendelésében ezt Martinuzzi', Petronics' és Török' gyámságára bízta. Majláth István még Zápolya' életében engedetlen volt Zápolya-

hoz, 's Fogaras-várát maga népével megtömvén, sajátává kívánta tenni; nem engedvén fenyegetésnek, nem kérésnek, Györgyöt fegyveres megtámadásra ingerelte. Hanem ellenét nem zaklatta sokáig, mert *Isabella* parancsára a' vívást abba kellett hagynia, 's seregét összehúzáván, a' két gyámatyával 's *Isabellával* 'Sigmonddal egygyütt Budára költözött. Több esztendőök alatt munkával szerzett kincsét, György, Megyéje' anyavárosába, Nagy-Váradra szokta volt lerakni, gazdagsága' híre futamodván, *Prényi* kincs-szomját Nagy-Várad' ostromára kisztette, a' mint a' hír-lebel zúgta; ennek gátolására György a' Nagy-Várad' vár' védelmet hatalmas katona-karral megnagyobbította; hanem ok nélkül volt aggodalma, mert *Ferdinánd* verseng-társa' kimúlta után minden hadi erejét az Ország' fő-városa, megvételeire irányzá, remélve remélvén, hogy ha ezt kicsikarja daczos ellenei' kezéből, úgy kevesb vérontásba kerülend birodalma' megállapítása, thronja' megerősítése, 's nevének az Országba örökösitése. Alig is takarította-el Martinuzzi Ura' romlandó maradványit a' Székes-fehérvári Királyok' temetőjébe, azonnal hatalmas ellen-csoportok tódultak Buda' megvételeire *Rogendorf Vilmos* vezérlése alatt 1541-ben. *Ferdinánd*, *Rogendorf* mellé, emlékeztvén ennek kevés év' előtt nyertt kudarczára, *Prényi* rendelé társul. A' Császári seregek a' dicső vár előtt megtelepednek, 's *Isabellát* egy Követ sürgeté a' vár' feladására, hogy ezt a' várossal egygyütt az ostrom' szörnyeitől aszszonyi gyengédsége szerént megkímélje, 's nyissa-meg végre szemeit, hogy láthassa, melly finom szövvényű veszély-hálóba kerité őt 's egygyetlen magzatját *Martinuzzinak* armánya, fortélyja 's fondorlása, a' ki megvetvén gyámja' állapotját, csak saját ügyét tekinti, erszényét tömi, 's nevét híresíti, — vonná-meg magát Szepesi birtokába, távol a' világ' zajától a' béke' csendes ülében elégléne a' Herczegi czímét. A' veszély, melly az Özvegyet fenyegette, nagy volt; látta 's érzette ezt Martinuzzi, de őt' bátorsága itt sem hagyá-el, 's mint egy hatalmasb' erő' sugallásától hevítve, lelkesítve, a' Követnek illy értelmű választ adott: *Isabella* még nem eszetlen, hogy azon Királyi koronát, mellyet kezében tart, egy csupán ígért Herczegi süveggel felcserélje, egyébként a' had-vezérnek *Rogendorfnak* igaz szívéből tanácsolja és javasolja, hogy mondjon-le Budának ostromlásáról, azon Budának, mellynél nyersebb éveiben nem nyerhetett borostyánt; most midőn ereji elgyengülének, biztosb' lesz' a' környülményeknek engedni, 's az egész ügyet az Istenre, a' ki az igazságot látja, 's a' kinek kezében vannak a' Fejedelmek' szívei, bízni. — Ezen vonás nyilvánozza, hogy György barát *Rogendorft*, a' ki nevezetes hős volt, csak szerzetes szemmel tudá tekinteni. Nem elégléte még ezen idomtalan kemény feleletet, hanem hogy az ostromló sereget, annál inkább boszszantsa, ingerelje, nevének eltörülhetetlen mocskára két Ausztriai fogolyt, gúnyolón és ócsárlón akasztatott-fel a' bástyára, a' harc-sereg által-ellenében — ki ne sajnálná azt, hogy egy lelki-pásztorról ezt kell mondani? — *Rogendorft* ezen czudar bánás módja minden esetre igen sújtotta, 's haragja' feleletjét rettentő ágyú-dörgésekben nyilvánzá — haragja' teljében felfogadta, ha hogy a' nyírott fejű Püspök kezébe kerülend, ezt a' világ' csúfjává teszi, 's vas-kalitkába rekesztve, mutatja a' nép' nézni vágyásának. A' várat fogyatlan szaggatták a' kártékony golyók, egy oldalról *Prényi*, másíkan *Rogendorf* csináltatott gyakorlott pattantyúsaival réseket; a' falak omlani kezdettek, nőtt a' vívók' reménye, 's haldoklott a' vívottak' kinézése. Kétségtelen, hogy a' Vár *Rogendorf* kezébe jön, ha

azon hibát nem teszi, hogy a' védlőknek egy napi fegyver-nyugvást enged. — Ez alatt *Martinuzzi* minden népét a' bédült falak' kifoltozására használja; más nap reggelén zöld öltözetben, ragyogló sisakja zöld gallyal jelen-meg katonái előtt, lelkesíti, buzdítja, & kormányoz mindent, és olly szerencsésen, hogy *Roggendorf* tetemes veszteség mellett, kénytelen a' Vár' ostromáról lemondani. *Roggendorf* mindennemű harcz-cselhez folyamodott, de az ébren vígyázó *Martinuzzi*' figyelmét meg nem játszolhatta; *Roggendorf* puska-porral akarta felvetetni a' falakat, szándéka elárúztatott, 's György Nagy-Bányai bányszaival ellen-minákat ásatott. Kül-ellenével szembe szállhatott, de vára' falai között a' leghatalmasabb háború ellen, a' kegyetlen éhség kezdve nevekedni. Ez a' védlők között szintén a' város polgárai között is, a' rettentő inség' elképzésénél fogva, nem csekély nyughatatlanságot okozott, 's a' Vár' feladásáról kezdettek gondolkozni. Tudósítottatott erről *Martinuzzi*, mérészen körökbe lép a' lázadókknak, és szónoki tüzével nem csak lecsillapítá aggódó lelkek' rémletit, hanem arra bírta, hogy még néhány napig békével türendik a' mostoha állapotot. *Izabellát* is körülvették az ijedelmek, hanem *Martinuzzi*; elfeledvén benne aszszonyát, és jótévőjét tisztelni, minden tekintet nélkül, aggályos nyilatkoztatásaira, durván és bárdolatlan felelt, — 's nyíltan megvallotta, hogy inkább a' Töröknek, mint a' Németnek adja-át a' Várát.

Míg ezek történnek, Stambulba felkészült *Solyman* ajánlottjai' védelmére, 's préda reménységében, számos segéd-csapatial siet Buda felé. A' rendíthetetlen *Roggendorf*, emberi 's polgári vért kímélni akarván, kénytelen az éj' homályában a' Dunán át Pestnél át-menetellel menedéket keresni. *Martinuzzi*, *Roggendorf* eltávozásáról szökevények által korán tudósítottatott, 's ő a' Törököket tudósította, 's ezek mind vízen mind szárazon gyengíték a' Császári hadat. *Martinuzzi* a' Császári istálókban maradt takarmányt mind felgyújtatta, 's ő volt a' Török kény-szerinti pusztításainak vezér-fáklyája. *Solyman* megtérvén az úzésből, föld-rengtető táborát Ó-Budánál telepítette. *Martinuzzi* legfőbb gondja *Ullman Bey* *Solyman*' kegyencze meghódítása, a' kincs-fény, az arany-hang, könnyen esz-közlé ezt, 's ez vásárolható lelkét bérébe adá; sikerült nékie ennek közben-járása által, *Solyman*hoz gyámjával együtt bejutni, alázatossága' 's tisztelete' megbizonyítására.

Solyman a' dúzs Magyar-földet kezéből ki nem csavárható zsákmánynak tartotta; azért, hogy kényelmesen szívhassa vérét, *Izabellát* Erdély-országba küldötte; *Martinuzzi* követte, a' Fejedelem' nevét aszszonyának hagyván, a' Képviselő' 's Országbírája' palástja alatt ő uralkodott.

Po'sonyban Ország-gyűlés tartatott. A' Magyarok látván drága hazájok' sajnálatos sorsát, *Ferdinándot* kérve kérték, hogy igyekezzen a' kétes, vérbe került korona pernek véget vetni; *Martinuzzi*' játékára ezen-közben minden ügyelt, cseleit kikémlelték, 's a' hol csak lehetett, hiúsították. Azomban bánva bánta, hogy Budát egy fő alá nem bocsájtotta, borzadván lelke az iszonyúságok felett, mellyeket pogány frigyesei naponként elkövettek. *Ferdinánd*, ki minden alkalmat használni iparkodott, Magyar-ország' megnyerésére, Követe *Peregi Albert* által, *Martinuzzi*zival, némelylek szerint 's nevezetesen *Sigler Chroniconja*' útmutatása után, Diószegen Septemb. 8-án 1549, mások szerint Bátor faluba 1548. jött össze. — *Martinuzzi* ennek kinyilatkoztatá, hogy *Izabella* hajlandó volna Erdély-országot, 's Magyar-orzágnak királyi-pálczája alatt lévő részét, bizo-

nyos nem kedvetlen feltételek mellett által-adni a' koronával egygyütt, ha t. i. *Ferdinánd* 'Sigmundnak, *Zápolya*' örökösének nem áttallana egy jóvedelmes Herczezséget, mind az Anyja' mind a' fiú öröksége meghagyásánál adni. *Ferdinánd*nál ezen kellemetes hír-hallásánál senki sem örült jobban, nem is késedelmeskedett azonnal a' dologhoz kezdeni, azért Salm Miklóst és Báthoryt meghatalmazottjainak nevezvén, Erdélybe küldé.

Martinuzzi, *Ferdinánd*' Követjeit 1000 válogatott lovaggal fogadta. *Pereghinek* tett ki nyilatkoztatásához még ezt mellékelte: hogy *Ferdinánd* 'Sigmundnak adná leányát *Jankát*, (Johannát) nőül, *Izabellának* örökségéhez az Opoli Vezérséget csatolná, 's neki pedig az Esztergomi-Érsekség mellett, szerezné-meg a' Cardinalis-kalapot; mindazonáltal *Ferdinánd* elég hadi-erőt készítsen, akorra, midőn *Izabella* Erdélyt elhagyándja, ne hogy a' Török, kinek nincs ez egygyezés kedve szerént, a' hazának hasznos munkában gátolja. Salm Miklós félig végzett dologgal 1550. Egerbe tért. *Izabellának*, *Martinuzzi*' lépései nem valának inye szerént, de mivel nem birt *Martinuzzi*val, kéntelen volt tűrni, hanem *Szalanczy Jánost* Solymanhhoz küldé, hogy ennek az elkövetett igazságtalanságokat és sérelmeket, mellyeket Fejedelemsége' nagy támaszsza tőn, bépanaszolná. *Izabella*' vádolása *Solyman*' haragját egészszen fellobbantotta, 's dühében azon parancsot adta, hogy a' Barátot elevenen vagy holtan vinnék Konstantinápolyba, fosztaná-meg minden méltóságaitól, 's üznék-ki Erdélyből. Az ármányos Barát mind ezt sejdítette, azért Solymanhhoz Követeket küldött, a' kik őt' nála mentetgetnék.

Igy álltak a' dolgok, a' mikor Erdélyben kirohant a' rég titokban sustorgó hadláng. *Petrovics* a' Marus melletti erősségeket mind elfoglalta, 's Csanádot a' Rátzok által kerítette kezére: *Martinuzzi* a' Csanádiak' őltalmára *Varkucs Tamást* küldé. *Martinuzzi* egy ideig ellenkező szerencsével forgatta Aszsonya ellen a' fegyvert; *Petrovics* néhány Várakból kiűzte, de nem birhatván *Martinuzzi*' fortélyjainak 's *Ferdinánd*' erejének, hasonló hatalmat ellen-szegezni, Fehérvárig voná magát: ezt *Martinuzzi* bátor ostrommal megszálla, gyámja' kiadásánál nem sürgetvén egyebet. Ezen viszszzázkodásoknak a' béke vetett véget; *Martinuzzi*, *Izabellához* töredelmes szívvel folyamodott bocsánatért, nem kimélé szín-mutatta könnyeit, míg a' gyengédebb Aszszony' haragja a' könnyöktől felolvadott, 's a' természeti hajlandóságnak édes örömet engedvén, Györgyöt kegyelmébe viszsza-fogadta.

Martinuzzi' palástolt kevélysége, 's nagyra-vágyása, elevenen mutatták, mennyi ellent gyűjtött nyakára *Izabella*; azért alig tért viszsza Nagy-Váradra, 's már nem vala nagyobb gondja annál, hogy a' múlt évben *Báthory*val, *Ferdinánd*' meghatalmazottjával kezdett alkudozásokat, miként hozza folyásba. *Izabella* 's Tanácsosai is áttallatták, hogy jobb a' Keresztyén Fejedelemmel, mint hite-szegte pogánnyal egygyezésre lépni; eltökéllé magát *Ferdinánd*dal elvállalható feltételek alatt megbékülni. Elhatároztatott tehát, hogy a' következő 1551. Bécsbe *Ferdinánd*hoz Követek mennyenek. Senki sem örült a' Császárnál *Martinuzzi*nak ez eránti tudósítására; hitten hitte, hogy a' Polgári harcz' fenn-lobogó szövétneke elalszik, 's az egymás. ellen zajgó honfiak, a' gondoskodó Király' kegyelménél testvérülnek. — *Izabella*' szándéka Solymant czéljába gátolta, azért hozzá Követeket küldött: a' nád-szál hajlékonyságú Aszszony kihallgatta a' küldötteket, elállott feltételétől, 's *Csáky Mihály*' és *Kis Ambrus*' unszolására Enyedre Ország-gyűlést hirdetett.

Ferdinánd a' meghatalmazottat minden siker nélkül nevezte volt-ki. Az Enyedi Ország-gyűlés nagy kínos remény között felállott, *Izabella Martinuzzi* rútan festette, 's beszédjével annyira felingerlé Erdély Nagyjai' lelkét, hogy ezek a' Barátot közönséges Haza-el-lenének kiáltották, 's *Izabella* udvarából, szintén Erdély-országból is kitiltották, leginkább *Balassa Menyhárt* ösztönözésére, 's bizgatására. *Martinuzzi*, váratlan állapotjáról *Ferdinándot* tüstént tudósította, 's hadi hatalomért esedezett. *Martinuzzi* sem vólt rest, hanem parancsolatjának hódoló népét egybe-csöditvén, az Enyedi Ország-gyűlést személyes jelenlétével akarta meglepni; hanem útazása közben, egy pataknak mentében felfordulván, tetemes testi sérelmek után alig tarthatta-meg saját életét. Kísérői nyilván ki-nyilatkoztatták, hogy ezt bal-jelnek gyanítják, ő nyugodtan felelt, hogy nem gondol ő földi kocsiájával, mivel a' mennybe helyesebbet készített. — Mindazonáltal az Enyedik' Gyűlését megháborítá, 's parancsoló hangon kívánta az ellene hozott Decretum' meg-semmisítését; 's a' mint ezt a' Rendek egyes lélekkel megtagadták, haragiának felleg-köre heves fenyegetődzésekben hülledezett.

Ezen közben híre futamlott, hogy *Castaldo János* Spanyol származék, *Ferdinánd* hadi-vezére, *Báthory András* — *Nádasdy Tamás* — 's *Lossonczy Istvánnal* 's 6000 fegyveres emberrel a' Tiszához érkezett. *Martinuzzi* eddig se vólt rest, hanem Fehérvárat ostromolta; *Izabella* ezt elhagyta, *Bojnits Horváth* ivadéku Kapitányra bízta védelmét. Húsz napi ostrom után a' falak engedni kezdetek az erőnek, *Martinuzzi* nem akarta a' dúzs várost a' német katonák' zsákmány-szomjának kitenni. *Izabella* súlyos szorongattatásai között *Castaldo* ellen *Balassa Menyhártot* küldötte, hogy addig is, míg a' Török elég segítséget küldene, őt' a' bérontástól tartóztatná. — György Szerzetes áll-tallátta *Izabella*' célzásait; megkérte őt', hogy Fehérvári Kapitányjának parancsolná a' Vár' át-adását, 's nékie egy öszve-jövetelt engedne, ha Fehérvárat és Almást nem vé-delmezteti 's vér nélkül kezére bízza, minden kincseit vissza nyerénde. *Izabella* az ösz-ve-jövetelt Szász-Sebesre rendelte, György az elébbi töredelmes bűnbánó vala, könnyűit nem kímélte, 's *Izabellának* nagy szívbánati jelek közt megmutatta, hogy, minekutánna *Ferdinánd* Erdélyt elfoglaltatta volna, neki az Opoli birtokba legbiztosb 's nyugalmasb élete lesz. Innen Enyedre, a' hová *Izabellát* is hívta, 's a' hol *Castaldo* várta, meg-játszván *Balassát*, alázatos Szerzetes köntösben ugyan, de azon korban felette ritkán lá-tott pompával költözött.

Ritka fényes készületű kocsiját nyólcz délczeg deli mén vontá, — mellette négy dúzs szerszámú paripa vezettetett. A' kocsi előtt 400 Magyar lovag, megette 200 gya-log katona lépdegélt. *Castaldo*' kezéből *Ferdinánd*' parancsát által-vévén, *Izabellához* sie-tett, hogy vele *Ferdinánd*' szándékát közölje. Reá-vették *Izabellát*, hogy Kolo'svárra Gyűlést hirdessen; erre tolakodva gyűltek a' Rendek, Erdély' és *Izabella*' jövődjé függ-vén tőle, a' rettentő nyomorúságban is nagy vólt a' pompa, 's *Izabella* felékesítve eskü-dött-meg, valamint *Ferdinánd*' Követjei is a' kötés' czikkelyeire; Erdélyről lemondott, és Lippát Temesvárral áltadta *Ferdinándnak*. Eloszlott a' Gyűlés, 's *Izabella* régi fé-nye' árnyaitól követve Lengyel-ország felé arányzá útját; György hálaadatosságot színel-ve őt' Szilassig a' meszesi hegyekig hangos zokogással követte; ott csók-záporral vön búcsút gyámjától, 's könny-árjai szíve' csendes örvendezését elboríták. — A' Jobbágy

megajándékozta Királynéját néhány ezer arannyal, melyet annak kegyelméből gyűjtött, 's szintén Szerzetes-köntösben, hogy öltöztetje a' külső szem-vakító fényt annál inkább szembe tüntesse, *Ödönffy Lászlót* rendelvén, kemény parancsokkal *Izabellának* oltalmúl, Kolo'svárra vissza-tért. — Örülvén haszon-kereső lelke kincs-hozó győzelmének, az Erdélyi Kormányozói hivatalt felvállalta.

'*Sigmond, Izabella*' fia, út-közben egészségében változást szenved, 's így vissza-tért Kolo'svárra, mind addig ott mulatni, míg egyetlen magzatjának sérelme elenyészett; azután *Balassa Menyhárt, Patóczy Ferencz 's Petrovics Péter* kísértették Kassáig. Alig tudta-meg *Solyman Izabella*' lemondását, haragja' tengerében *Maltocz Jánost, Ferdinánd*' Követjét tömlöczbe vettette, 's minden vagyonját eladatta, *Begler Bégnek* parancsolatot adott, hogy minden kórmányán tisztelő Basát felhívjon, 's szél-szárnyon siessen *Izabellát* Erdélybe megtartani, *Martinuzzit* elevenen *Constantinápolyba* küldeni. 60000 ember indult-meg Török-országából Erdély ellen, ez alig számlált 14000et. *Begler Bég Szalánkeménynél* a' Tiszán, Dunán át-szállván, csekély veszteséggel megvett némelly Várat, Lippa' és Temesvár' megvételére a' tájbeli Rátzok segedelmeiket ajánlották; Lippát elhagyván a' Császáriak, *Begler Bég* kevés vérrel megvette, de Temesvárat *Lossonczy István* lefeshetetlen ügyességgel, rendíthetetlen elszánással, 's bámulandó hősi tüzrel védelmezvén, nagy veszteséggel kellett a' pogánynak ott hagyni; 's félénk hadjával futással Nándorfehérvárba vonulni. Lippa' megvétele után *Martinuzzi 's Castaldo* hadi-kézszel sietett, de a' Vár helyett, a' Cardinalisi süveget találta útjában.

A' Tábor' gyors haladása búsította a' Császár' Had-Vezéreit, azért hamar segelmért esedeztek *Ferdinándtól*, ez elerőtlenedve lévén, azt lassún is, kajánúl is nyújtotta. *Castaldo* tehát *Martinuzzit* arra ingerlette, hogy ösztönözné az Erdélyieket fegyver-fogásra; e' czélból Szebenbe Gyűlést hirdetett, de lassabban lobbadozó tüze nyilván mutatta, hogy tettét bánva bánja, 's inkább *Izabella* Királysága alatt uralkodna, mint most *Ferdinándnak* engedelmessékedik. *Castaldo* gyanítá, mit forral György' agya — 's még csak attól félt, hogy Erdélyt véletlen a' Török óltalma alá bocsátván, magát veti-fel Erdély' Urául. *Izabella* engedékenysége gyengesége mellett megszokván, a' parancs-osztást és uralkodást, most mind kettejét szív-búval elmellőzte, 's bánatja csípőségbe olvadván, nem gyéren monda gúnyolón, hogy: a' vendégséghez számos vendégeket hívott. Erősíté az ellene gerjedett gyanút, azt mondván, hogy *Ferdinándot* hatalmasabbnak vélte, 's Lippa' elvesztését *Castaldo*' lustaságának tulajdonította. Bár mi volt legyen aránnya, ő azon törekedett, hogy arra hímes szőnyeget szőhessen; azért az Erdélyi-orzági Nemzetségeket azon *Báthory Istvánnak* 1479 eszt. győzelme által örökölt Kenyér-mezőre hívta. Halkan és lájhán gyűltek a' Nemesek, nyilván kinyilatkoztatván, hogy szabad téren készek vívni, hanem olly temérdek ostromlásokat képtelenek elviselni. *Martinuzzi* feloldván őket a' Vár' védlői köteleességtől, csapatonként sereglettek-össze el-annyira, hogy azon had-sereg, melyet *Nádasdy 's Prényi* vezérlettek, a' Magyar-földi segéd-osztályokkal együtt 66000 főből állott legyen. Ezen részent gyakorlott, részent gyűlevész csoportból álló had-lábbal Lippa' megvételére siettek. *Izabella* Erdélyt elhagyta 's *Martinuzzi* a' mint *Ferdinánd* neki megígérte vólt a' Kormányozói és Kincstárnoki hivatalt 20000 aranyból álló esztendői fizetéssel általvelte, 's az Esztergami Érsekség' jövedel-

meit is mint Érsek húzta. A' szerencsének fonáktalan kegyelése, úgy rémlik Györgyöt gondatlanná tevő; temérdek kincse, fényes méltósága, minden nappal nevekedő hatalma, mások' irigy-vágyát felingerlették, 's ehez járult az, hogy 70 esztendő korában kelleltinél többet beszélt, 's néha talán vigyázatlan pillantatiban áradni indult nyelve olly mit öntött-ki, a' mit szíve' legmélyebb redőjébe burkolt; ezeknek köszönheti talán előre nem sejtett szomorú bukását.

Lippát *Castaldo*' hadi-ereje meg nem vehette, hanem az éhség' dúlása a' falak között azt November' 18-kán kezébe játszotta. A' Várat ugyan-azon *Uliman* Basa kormányozta, kivel a' mint említettük, Budánál szoros'b barátságot kötött. — *Uliman* nyomtatva lévén, ha-hogy 5000 emberből 1300 főre fogyott seregének szabad elköltözést engednének a' Császáriak, Csanád' feladását ajánlotta. *Martinuzzi* Ferdinánd' embereit sátorába hívatta, *Uliman*' szabadon eresztésére unszolta, 's látván hogy sehogy sem juthat ozieljához, minden ellenkezések mellett 22 napi fegyver-szűnést köt, 's pogány barátját szabadon ereszti; védelmére 300 lovagot küldvén, 's élelmére táplálatot. *Uliman* jótévedője eránt nem volt háládatlan, őt' egy igen gazdag arany lámpással, drága kövekkel kirakott lánd'sával, 's négy Tatar-vérű lovakkal megajándékozta. Fájt *Castaldo* szemének a' szép ajándék, a' fájdalom szívébe szállt, 's irigység lőn belőle, — ezzel eltökélle György' megbuktatását; *Martinuzzi*' változékonysága mindég függőbe tartotta eránta Császáriját, *Castaldónak* határtalan tekintete vala, tudósítja tehát Ferdinándot, hogy mind addig, míg *Martinuzzi* piheg, Erdély birtokát veszedelmezteti. Ferdinánd *Castaldónak* röviden csak azt válaszolta, hogy minden esetre csak azt teendő legyen, a' mit esze tanácsol.

Illy helyzetben állottak a' dolgok, midőn a' rideg tél zúzos hidegével bétört, 's a' Vezérek között a' katonaság' lakása miatt vetélkedés támadott. *Martinuzzi* nem akarta *Castaldo*' katonáinak Erdélyt lakhelyül engedni, azt állítván, hogy Erdély annyira sínli most is a' viszálykodás' sebeit, hogy alig várhatni kigyógyulását, 's azért inkább helyezné a' határ-várakba. A' villongásnak Batori András véget vetett, azt mondván: hogy a' seregnek azon része, melly Lippa' ostrománál sokat szenvedett, a' téli nyugalomban részesüljön; a' pihentebb fél pedig a' határ-szélsőbeli várak körül lakjék. Ezen végre megnyugodt a' Szerzetes Érsek — a' Maroson átevezvén Alvinczra, mellyet Szamos-újjárral egygyütt saját kölcségein építtetett, sietett. Követte őt' *Castaldo*, 's *Martinuzzi* ennek udvariságból lak-helye' nagyobb osztályát által-engedte, — sőt a' helynek szűk volta miatt közönségesen 1500 emberből álló test-őri csapatját is elhagyta magától — néhány személyen kívül, kiknek azon parancsot adá megérkezése alkonyán, hogy hajnal hasadtakor Maros-Vásárhelyre siessenek a' tartandó Gyűlésre.

Ez alatt setétbe borúlt már *Martinuzzi*' ege, nagysága' oszlopait emésztő féreg dulata. — *Castaldo*' lelke eltökélte hatalma' osztályosát útból eltörteni; lész e' jobb alkalma Alvinczen való mulatásánál? nem remélheté; a' mi lelkében gyökerezett, elhatározá végbe-vinni. — Ugyan azon alkonyon, mellyen *Martinuzzi* Maros-Vásárhelyre készült, *Castaldo*, *Sforcia Pallavicinit*, jó tette', de inkább gonoszainak Titoknokját magához idézte, ez a' jel-adást értette, martalékját ismerte, 's így *Martinuzzi* áldozat vala. Feráriusz Antal, *Castaldo*' híve az említettem czinkossal a' kiirtást magára vállalta. Más nap korá-

nyan az említett czimborák, 's Lope, Scaramuccia, Campegio, Gonzaga, Morin — Martinuzzi' oldalaslag eső lakába mentek. Martinuzzit elhagyta ör-lelke, — Feráriusz azon ürügy alatt, hogy egy Ferdinándnak küldendő levelet alá-írás végett hoz, reggeli négy órakor Györgyhöz ment, midőn ez éppen a' reggeli Hórák' elmondásával foglalatzkodott; ismervén *Feráriuszt*, minden késedelem nélkül bébocsátotta. György a' levelet nyugodtan 's megfontolólólag elolvastván, annak aláírása miatt asztalához lép, pennát fogván, 's kevésbé meghajolván, az ügyes kezű Feráriusz orzó kezével úgy szúrja gyilkát nyak-csigolyájába, hogy az ismételt szúrás elegendő volt ötöt az élők' sorából kitörteni. A' hanyatlott erejű agg össze-omlik, 's hangja töredezővén, kinossan kiáltja: Jézus, Mária! — a' dülő' zörrenésére a' lesben álló társak bérohannak, 's több fertelmes vágásokkal rútítván, bonczolván testét. — Martinuzzi' testi alkotásának kapcsai szilárdabban voltak alkotva, mint-sem hogy lelke hamar költözhetett volna a' szebb lét' kút-forrásához; — a' halállal küzdött, 's hörtyögő melléből tompán nyögdelte: mit miveltetek, mit vétettem? Borzad az emberi szív, ha Feráriusz' dühét képzei; ez látta a' vérrel mocskolt, szúrásokkal undokított Isten-szolgát, mint megmenthetetlen halál' prédát vérebe fetrengeni; vagy lelki-ismérete' félelme, hogy talán még orzóit a' fagyó nyelv-is el tudná árulni, vagy egy embertelen borzadás saját tettétől, egy szív - rázó könyörületesség arra vezette, hogy Martinuzzi' mejjébe lőtt, Karácsony havának 17-dik napján 1551. — Martinuzzinak a' teteme 70 napig maradt a' Kastélyban takarítatlan, onnan egy ocsmány koporsóba vettetvén, a' Fehérvári templomba vitettetett.

Ferdinánd, minthogy sokan nyilván állították, hogy Martinuzzi az ő parancsára esett-el, védelmére két-értelműn azt vitatta, hogy Martinuzzi a' Törökkel titkos levelezést tartott, az Erdélyieket a' hadakozásban gátolta, 's Ulimant, mint Császári ellent baráti módon tisztelte 's segítette. Senki sem háborodott inkább fel a' Pápánál, ámbár Újlaky Ferencz, Győri Püspök minden módon iparkoda, a' véletlen történetet levelével mentegetni; a' Cardinális Kar sem foghatta-meg, hogy azon Férjfi, kit Ferdinánd kevéssel ez előtt szorgosan ajánlott, most parancsára meggyilkoltatott. A' Pápa azonnal Nunciussára, Martinengo Jeronimosra bizta Martinuzzi' esetének nyomos megvi'sgálását. Bécs', Sopron', Erdély-ország', 's Grätz' templomainak falain egy hatalmas hirdetés volt szegezve, mellyel meghívattattak mind azok a' kik Martinuzziról valamit tudtak, hanem mivel maga egyedül a' dolgot el nem végezhetette, több Megyebeli Püspököknek 78 pontot adott, mint vi'sgálati kérdéseket, — de a' Tanúk' felelete, valamint magok a' kérdés-pontok a' Világ előtt meg nem jelentek. — Oderint, dum metuant.

Castaldo' Martinuzzi' halálát Nádasdy Tamásnak így jelentette: „Placuit omnipotentis Deo, Illustrissimum Dominum Cardinalem Varadinensem, felicis recordationis, ad aliam ducere vitam, morte quadam repentina. — — Marcus Antonius primus inter omnes pugione in gutture bis transfixit Reverendissimum.“

Martinuzzi természetére nézve kicsiny vala, vonásai a' vi'sgálódó embert elárúlták, szemei nyugtalanul tévedeztek, mélyen rejteztve a' szemöldök alatt; járása, beszédje alázatosságot mutatott, 's ha ékes-szóllása nem volt kénye szerént, vadon eredtek szavai, 's durván sértették az érzékenyebbet.

Kovácsóczy Mihály.

13.

A' Kereskedésnek a' régi Nemzetek' kipallérozódásokra
való befolyásáról.

A' hajdani kor' legrégibb éveiben, vólt egy munkás és szorgalmatos kereskedő-nép, a' melly egy olly keskeny határú 's terméketlen földön telepedett-le, mellyet a' száraz-földi ragadozásoktól a' Libánus' hegye; a' tengeri ragadozóktól pedig, az ezen hegy' Czedrus-fáiból készült hajók óltalmaztak; a' hol a' függetlenséget, békességet 's a' munkához megkívántatót, és így ollyan három dolgokat feltalált, a' mellyekből vette eredetét annak kereskedési bődogsága.

Még akkor a' pallérozatlanság' durva állapotjába vólt Afrikának nyugoti része, Spanyol, Olasz, és Görög-ország, a' midőn már Fenícia virágzott. E' szállította ezeknek a' külömb-külféle portékákat, és a' megjavított szorgalom' készítményeit. E' tanította a' hajó-építés', és hajókázás' mesterségére, és arra, hogy ebben a' tekintetben a' csillagok' vizsgálása által, miképpen segítsen magán; a' kereskedési számolásra és a' kereskedési foglalatosságok' nyilván megállapított mértékek szerént való folytatására.

A' papos Egyiptom, melly az embereknek inkább megalacsonyítottásokon, mint tanításokon törekedett, egy olly titkokkal telyes Írás-módot talál-fel, melly az ő szent társaságába nem tartozók, az az: a' Polgárok előtt esmeretlen marad; a' kereskedő Fenícia pedig közli az írás- és néphez alkalmaztatott számolás' mesterségét a' nemzetekkel, és ez által a' pallérozódásra leghatalmasabb eszközöket nyújt.

A' Feníciából való Cadmus esmertette-meg az Európaiakkal a' betűket. Ez a' gondolatok elő-adása' segítő eszközének bírása, olly nagy nyereség, hogy abból az újjabb időkbe, kirekesztő just csináltak az emberek (t. i. a' nyomtatási Censurát) a' kiknek, mint minden szabad oktató-intézetek' ellenségeinek, nagy fájdalmat és félelmet okoz az, hogy a' tanítás által, melly még a' nap-számos gyermekeire is kiterjed, a' világosodás sebes lépésekkel megy elő a' nép között.

A' Feníciaiak' nagyságát elő-mozdító lélekről és intézetekről, egy bölcs azt mondja: hogy ők a' hajósokat és kormányosokat, a' lakosoknak leg-kimíveltebb és tanultabb Classisából választották. A' kereskedésbeli foglalatosságok tisztességesek vóltak, és a' Státusban illendő elsőséget adtak. A' Tírusi kikötő, minden hajósoknak 's minden tartománybeli tengeri embereknek ki vólt nyitva, és itt mind az idegen, mind a' hazafi, kereshetett, adhatott és vehetett minden megszorítás nélkül. Ezen kereskedés, felette meg-gazdagított sok tenger-partokon és szigetekeken lakó népeket, és Tírusnak bődög állapottya: bődogságok vólt a' királyoknak. Midőn pedig sok békességes és bődög századok lefolyta után, ezt a' várost szerencsétlenség érte, valamint minden szigeti népeket, úgy azoknak Fejedelmeit is ugyan azon szerencsétlenség érte. Az a' bölcs, a' ki az emberi

nemzetet boldogító, 's a' népeket a' királyokkal össze-kötő kereskedés' elő-menetelének támaszait, t. i. a' tudományt, betsületet, finomságot és bátorságot elő-adja, Ezékiel Próféta.

A' kereskedési szorgalom által nyert, és inkább a' törvények által mint a' fegyverek által gyámolított boldogságnak, fel-kellett az Ásia' hódítóinak figyelmeiket ébreszteni. Eggy ezek közül (t. i. Nagy Sándor) a' ki minden nagy próba-tételekbe szerencsés volt, arra vetette fejét, hogy Tirus Várossát erővel megvegye, és annak kincseit elragadozza. A' Tirusiak azonban tizenhárom esztendőig állottak ellent az ő erőlködéseinek, és a' haszon nélkül való viaskodásba elfáradván, az ellenség szemeláttára építették-meg a' tenger' közepén újj Tirust.

A' lakosok' egy része az Ó-Várost oltalmazta, míg az alatt a' másik része az újnak építésébe foglalatoskodott, azt kőfállal körül-vette, ki-kötő helyet nyitott mellette, és minden kincseit, Véd-Isteneit 's a' t. az Újj-Városba átal-tette; és az Ó-Város ezen vitéz védői, hajóikkal 's fegyvereikkel vissza-vonták magokat, 's meggyőzhetetlen Urai maradtak a' tengernek 's annál fogva a' föld' kereskedésének, és Ó-Tirus' omladékait az ellenségnek hagyták.

Igy állott-elő Újj-Tirus, melynek megvétele a' győzhetetlen Nagy Sándortól vezéreltetett Görögöknek, több erőlködésekbe és veszedelmekbe került, mint a' királyok' kiralya, az az a' Persiai Dárius' Országának meghódítása. —

Az Egyiptomiaktól és Fenicziaiaktól lakosokkal béplántált, és azoknak mesterségeik 's tapasztalásaik által gazdagított Görög-ország, sebes lépésekkel ment-elő a' pallérozódásban. Tenger-partjainak rendetlen formájok, sok alkalmas kikötő-helyei, 's az ő számtalan szigetei, a' kereskedésre és hajókázásra nézve igen hasznosok voltak. Ezért úzték eleitől fogva Görög-országnak csak-nem minden lakosai a' kereskedést és hajókázást.

A' Görögök között, kik kereskedés végett, Feniciát, Egyiptomot, Szíriát és Persiát beútazták; némelyek, olly vi'sgálódó lélekkel felruháztattak is voltak, kik a' tudományok eránt nagyobb kívánsággal viseltetvén, mint a' gazdagság eránt, a' kereskedés, mesterség, tapasztalás és bölcsesség által leghíresebbé lett népeknek törvényeiket, erkölcsöket és tudományokat elkezdették vi'sgálni. Ezek hazájukba vitték ezeket, mely őket törvény-adókká tette.

Azok között Szólon,*) ez a' legnevezetesebb Törvény-adó, a' kereskedésre és pallérozódásra nézve különös törvényeket hozott. Ő törölte-el azt a' törvényt, hogy a' fizetni nem tudó adósok, rab-szolgákká tevődjenek, 's azoknak gyermekeik eladatlassanak; a' törvényes kamatot meghatározta, hogy az u'sorát eltörölje és a' kereskedést még eddig nem esmért bátorságba helyeztette, mely a' Társaságok' gyermeki állapotjukba a' rendkívül való kamatot jobban mérsékelte, mint a' törvények.**) A' mesterségek' mindent ezen törvény által is elő-mozdította, hogy azok a' fíjúk, kiket atyaik semmi hasznos mesterségre nem tanítottak, azokat vénségekben táplálni nem kényszeríthették.

*) Szólon, a' kereskedés által segített vagyombeli megrongált állapotján. Francia-ország' legügyesebb Ministere Colbert is, kereskedésen kezdte a' maga pályáját.

**) Szólon 12 forint kamatot rendelt százról esztendőre. Ez előtt egynekény esztendővel is az ilyen kamat megengedődött az Anglusoktól birt Keleti-Indiába.

A' kopár és termékelen földön épült Athenének, a' maga intézetei által, a' természet megkelletet győzni, hogy a' maga dicsősséges elrendeltetését elérje. Más szerencsésebb fekvésű Görög városok könnyebben jutottak, magokat jól bíró boldogabb állapotra, minéműek voltak a' Hellespontus' legtermékenyebb partjai mellett fekvő Smirna, Efesus, Halicarnassus és Miletum; a' gazdag Sicília, Kréta, Czyprus és az Archipelagus minden szigeteinek tengeri városai, és Nagy Görögországba Nápoly és Tarentum. Illyen kedvező fekvése volt Korinthusnak, melly Corczyrát és Siracusát fundálta, és két kikötőhely közt feküdvén két tenger' kincseibe vett részt. Már a' Homerus idejében is esmeretes volt az ő boldog állapotja, és azt függetlensége egész elenyészéséig megtartotta's olly pompás volt, hogy a' Korinthusba való menetel, a' legszerencsésebb utazásnak tartódott, mellyet nem minden embernek lehetett megtenni. — Innen lett az a' köz mondás: Non cuius hominum contingit adire Corinthum.

Végre említsük-meg a' Rhodusiak' ama' nevezetes városokat, Rhodust. Ezt annyira kedvelték más népek, hogy az ő felséges emlékeinek eggy reménytelen föld-indulás által okoztatott össze-rogyások után, régi fényének és mester-míveinek vissza-állíttatások végett, kiváltképpen pedig a' kereskedést elő-mozdító Intézetekre nézve, Európa, A'sia és Afrika kinyújtotta kezeit a' segedelemre, 's neki gazdag ajándékokat küldött. A' Rhodus' hatalma törte-meg, ama' városok hódítójának *Demetrius Poliorcetes*nek erejét és lelkét. Az ő általa építtetett *Colossus*, mellynek lábai között a' hajók által evezhettek, bámész csudálkozásra indította a' népeket.

A' bölcs, még jobban csudálja az ő tengeri-bátorságot és policziát tárgyozó törvényeit, mellyeket annakutánna mind a' két, t. i. Nyugoti és Keleti Birodalom, mind Olaszország' szabad városai, és idővel a' Német Hanseatica Városok is bevettek és még maig is minden pallérozott nemzeteknél a' tengeri és kereskedési jussoknak fundamentumúl szolgálnak.

Minden bizonnyal nem érdemlette volna meg Görögország hogy az utó-világ példánnya legyen 's csak úgy lehetett volna nézni, mint ollyan Tartományt, a' mellyben a' kereskedés' egyedül való gyümölcse, a' minden eszközök által megszerezhető pénz; hanem az által lett nagygyá, hogy az hasznos munkásságot a' bölcsességgel és esmérettel össze-kötötte.

Pithagorás, Fenicziába, Égyiptomba és Chaldeaába utazván, a' számolás' mesterségét, a' Geometriát és Astronomiát; Anaximander pedig, a' Geomonicát és Geográphiát 's a' mappák' készítése mesterségét onnan vitték Görögországba.

Ezen tudományokat tökéletesítették ezek leginkább, más erkölcsi és természeti tudományokkal egygyütt, kivált a' kereskedő városokban. Athenében tündöklöttek Szokrates, Zeno, Arisztoteles és Plátó; Syracusában Archimedes; Alexandriába és Milétumba híres Oskolák állottak-fel; a' Csillag-vi'sgáló Ptolemeus, kivált pedig Asclepiades és Hippocrates, Rhodus', Cos' és Gnidos' szigetébe kurkászták a' természetet.

A' kereskedés' Istenének kiabrázó képei, az emberrel a' maga hasznát megemesztető ékesen-szöllésnek is példányai voltak, valamint a' békeségnek is, mellynek béfolysa alatt tenyészhet csak a' pallérozódás. —

Igy terjesztették előnkbe a' Görögök a' kereskedésnek a' tudományokkal és mesterségekkel való össze-köttetését, mely a' Perikles' és Nagy Sándor', a' XIV Lajos' és a' Medicis' századjainak ékessége és dicsőssége volt. A' régi Görög- és az újabb Olasz-ország' Pisába, Genuába, Venetziába és Florentziába lévő legfelségesebb emlékei, a' kereskedésnek köszönhetik elő-állásokat.

A' kép-faragás' remekjei, az az ügyesség, mellyel egy maroknyi Görög sereg a' Persák' temérdek sokaságának ellent állott 's más sok mérész és nemes cselekedetek, nyilván való bizonyági annak, hogy a' pallérozódás, a' virtus és szabadság, mit vihetnek véghez. Nyilván bizonyítják azt is, hogy a' kereskedés az emberi nemesedésnek egy eszköze, ha az emberi munkásság, nem a' csupa keresetbe határozódik, mint egyedül való czélba.

De mi lett 20 századok' lefolyta alatt a' Görög-ország' szerencséje, hatalma és kimíveltsége? Miért éri a' szerencse' legfőbb polcza határát, a' pusztulás első kezdetének a' határa? Fájdalom! a' győzelmi kevélységet, csak hamar a' hódító' dölyfössége követi, először csak magát oltalmazza, és ha az ellenség semmivé tétetett, akkor egy ellene-álhatatlan erő hódoltató támadásra ösztönözi, és ez a' hódoltató vágy, magában a' honnyban is kiüti magát, sőt az egyes emberek lelkében is, a' kik a' meggyőztettek' vagyonából kívánnak élni, 's többé munkálódni nem akarnak, és a' fősvénység, tunyaság 's kevélység vesznek erőt és uralkodnak az egyes emberek' sziveiken is. Így enyészik-el az erő és bátorság, és a' győzők meggyőztetnek; az ő vágyaiknak kielégítése által elégtelenné tétetődnek, hódoltatásaik' megtartására.

Mindazáltal Görög-ország, a' maga győzelmeit 's hódoltatásait sok jóval ékesítette-meg: városokat, tanító-intézeteket, csatornákat, utakat és kikötő-helyeket épített, és az által a' kereskedésbe és a' világ gondolkozása' módjába változást tett, mely a' mester-ségi keresetnek, a' tudományoknak és erkölcsöknek kedvező volt, és sok nemzetek' lelkét felemelte.

Nagy Sándor, a' maga Tanítója Aristoteles által a' következő századok' számára, a' természet' legnevezetesebb ritkaságait össze-szedette a' tőle meghódoltatott tartományokba; Chaldeának bölcseitől megkívánta az ő vi'sgálódásaik' gazdag gyümölcseit, a' mellyek a' Görögök által minden nemzetekkel közöltettek; leíratta az ezen Országokba tett utazásokat, mellyek a' Geographiát gazdagították és a' félig vagy egészen eszméletlen tenger-partokat, tengeri hajósai által megvi'sgáltatta. Ő építtette azon nevezetes két kikötő-helyeket, mellyek csak-hamar a' régi világnak fő kereskedő városi lettek; az egyiket az Indus vize' torkánál, a' másikat a' Nilus' tengerbe való beszakadásánál. A' tőle meghódoltatott Országokban és azoknak tenger-partjain hetven, a' kereskedésre nézve kedvező fekvésű városokat építtetett. A' kereskedést a' Tigris és Eufrates vizein megakadályoztató számos vám-szedő helyeket eltörlötte és Babilonba egy nagy kikötő-helyet építtetett, hogy az, a' belső A'sia' kereskedésének lerakodó-helye és közép pontja lenne. Az ő ideje-korán-való halála akadályoztatta-meg őtet, azon plánumának, hogy a' Nilustól, a' Herkules' oszlopáig utat csináltasson, 's Kárthágót meghódoltassa, végre-hajtásától.

A' kereskedést azomban nem annyira az ő idejekori halála akadályoztatta-meg, mint Országának az ő elhunytja után lett feldarabolása 's Vezéreinek egymással való újj-vonásai. — Napkeleten újj és virágzó városok emelkedtek-fel; — Seleucia, Antiochia, Ptolemais, Nicea; és a' Caspiumi vagy Erythréi tenger mellett Heroopolis, a' hol ezt a' tengert a' közép-tengerrel egy csatorna köti-össze.

Seleucus Nicator, a' Napkeleti kereskedést az újj Tartományokra is kiterjesztette, és a' Caspiumi tengert a' Cimmericiai Bosphorussal össze-akarta kötni; melly plánumot csak két ezer esztendő eltelése után hajthatott N. Péter Czár tökéletességre.

Ptolemeus az I-ső volt az, a' ki a' maga alattvalóit, a' kiket mind ez ideig a' bigott vélekedések *) minden külső nemzetekkel való kereskedéstől eltartóztattak, a' kereskedésre és hajókázásra buzdította. Ő vonta őket Alexandriába és a' Pharos szigetén ő építette azt a' legelső világosító tornyot, melly a' világ' hét csudái közé számlálódott.

A' mit Ptolemeus a' kereskedésre nézve tett, az ő követői azt arra fordították, hogy az Egyiptombélieket a' tudomány' és igasság' ösvényén vezéreljék. Cambyes az Egyiptomi templomokat megszenteltelenítette; a' békességes-tűrő Ptolemeus Philadelphus a' papicsalárdságot még jobban megtörte; midőn azomban Alexandriában egy könyvtárt állított-fel és egy Muzéumot fundált. Kevéssel azután történt az, hogy ama' hetven bölcsök a' Teremtés' felséges Históriáját (Theogonia) itt magyarázták. Amaz Apis ökröknek a' szent helyet, istállóval kellett felváltani. A' krokodilus, a' kutya, a' kígyó 's más állatok és a' bébalsamozott Istenségek a' tudományok' világa előtt elenyésztek. Itt tettek az Astronomiában, Geographiában, Geometriában, és más Mathematikai tudományokban Anstilles, Timocharis, Euclides és mások, sebes és nagy lépéseket.

Így terjedt-el a' kereskedés Napkeleten, az esméreteknek és mesterségeknek a' régi nemzetek közt lett el-terjesztések által. Kis-Ásiának Egyiptomnak, a' fekete és föld-közi tengernek Cyrénéig nyúló Afrikai partjain, és azokon a' tenger-partokon, mellyek az Adriai tenger, Olasz, Siczilia, déli Francia-ország, a' Veres-tenger, 's a' Persiai öböl mellett fekszenek, sőt az Indus vize' partjain is Görög nyelven beszéltek. E' volt ebben az időben minden nemzeteknél a' kereskedési, tudományos és szép-mesterségi nyelv. Az emberi lélek szüleményei, onnan a' hol ez a' nyelv esmeretes volt, hirtelen elhatottak minden más nemzetekhez, a' hova azt a' hajókázást és kereskedést űző hódolttatók el-terjesztették.

Karthágó, ebben az időben érte-el a' boldogság' legfőbb grádicsát; az ő köz-jót elő-mozdító mível az idegen nemzetek' figyelmeiket felébresztették; Görög-ország megtanulta tőle a' mesterséges kikötő-helyek' készítését, 's azoknak állandó kő-falakkal való megerősítését, a' mellyekbe a' hajók minden időben bémehessenek, kirakodhassanak, terhelhessenek 's tovább evezhessenek. Mitsoda lábon állottak Karthágóban a' szép-mesterségek, azok a' festések és pénzek, mellyek némelly föld-alatti bázilikaiban találtak, nyilván mutatják. Az ezen várost elpusztító Rómaiaknak megengesztelhetetlen gyűlölségek annak az

*) Az Egyiptomiak igen későn engedték azt meg, hogy az idegen nemzetek vélek kereskedést fűzenek 's azt is csak a' Nameratis kikötő-helyébe. A' Chinaiak is az Európai hajókat csak a' Cantoni kikötő-helyekbe bocsátják be, és a' kereskedő Karavánokat, csak a' Moszka határ-szélen fekvő Kjachta városába eresztik-be.

oka, hogy a' Karthágó nevére még ma is, a' durva tudatlanságnak, útalatos fűsvenységnek, Poenusi hűségnek, és Áfrikai kegyetlenségnek gondolatja bennünk felébred, a' mellyet az nem érdemel-meg. Karthágó soha sem viselt háborút a' kereskedő városakkal, a' mellyek legnagyobb ellenségei lehettek volna: Athénét, Korinthust, Alexandriát soha sem támadta-meg. Sőt Tírus is, mellynek tengeri erejétől leginkább félhetett, Karthágóval, a' legszorosabb szövetségbe völt. — Midőn ama nagyra-vágyó Cambyzes, a' keze alatt lévő Fenitziai tengeri erővel Karthágót megakartá támadni, a' Tirusiak, az ő ebbéli parancsolatjának nem akartak engedelmeskedni, azt mondván: *hogy vétek az, midőn az Anya-ország, a' maga tulajdon gyarmatját megtámadja, hogy annak szabadságát elragadozza.* Európa! Nemzeti! kik virtusaitokkal dicsekesztek, mellyik az az Anya-ország közöltetek, melly tűzzel és vassal ne pusztította volna a' maga fennállását néki köszönt gyarmatainak vidékeit és városait, ha azt büntetés nélkül mivelhette 's abból valami nemtelen hasznót reménylhetett. Feleljenek-meg Vashingthonnak és Columbiának omladécai és sírhalmái.

Karthágó viszszozotta az Anya-ország' szeretetét. Midőn Tírus a' Görögök által ostrom alá vétetett, kebelébe fogadta ezen város-gyermekeit és aszszonyait és a' Nagy Sándor halála után ismét vissza-küldötte azokat, városoknak újjonnan leendő megépítése végett. Illyen völt a' Karthágó' kereskedési kajánsága.

A' régi világ nemzeteinek boldogságokra való befolyása Karthágónak, e' következő: E' rakta-meg lakosokkal Áfrikának és Spanyol-orzágnak tenger-partyait, még a' Herkules' oszlopain túl is. Ama'híres Geographus Strábó szerint, szinte három-száz Szállásokat fundált a' Nigritziai tenger-partjain. Ő terjesztette-el az erkölcsiséget 's ő fejtegette-ki a' mesterségi szorgalmat, az Atlás hegyének meszsze kiterjedő déli vidékein és a' vad nemzetekkel békességes, 's annál fogva kölcsönösen hasznos kereskedést űzött. Hanem azt is meg kell vallani, hogy elég igasságtalanul és haramia módra bánt a' tőle meghódoltatott nemzetekkel, vagy azért hogy ebben a' Rómaiak' példáját követte, vagy hogy azoknak ellent-áljon.

A' régi világ' kereskedésbeli elő-meneteletét elő-adván, rajzoljuk-le Rómának azt a' hatalmát, melly hódítva, zúzva és rabolva, a' legpallérozottabb kereskedő nemzetek' gazdagságokat, és az ő ez által nyert szabadságokat elragadozta, és a' História' folyamatait megváltoztatta. Syracusa, Alexandriának vetélkedő társa 's Korinthusnak leánya, minekutánna egy Földmérőnek láng-esze által minden erőszak ellen meggyőzhetetlenné tétetett, árulás által megvevődvn és kiraboltatván, lassan-lassan az egész Sicília meghódoltatott és a' kereskedés és tudományok össze-zúzottak. Nem sokára Athenét is, Korinthust is ez a' sors érte; Cyprus-szigete' egy Capitoliumi határozásnál fogva békesség idején elfoglaltatott, és ennek végre-hajtására, Porcius Cato a' Római virtus' ama' példányra választatott-ki. Minekelőtte Róma tovább mehetett volna, Karthágót néki semmivé kellett tenni, melly néki három tartós háborúba került. A' második háború alkalmatosságával a' Rómaiak, a' Karthágóbélieknek minden hajóit, mellyekbe állott minden erejek, elfoglalták, de nem tudván azoknak hasznokat venni, a' kikötő-hely előtt számszerént 500 hajót égettek-el. Mindazáltal mind ezen nagy vesztesége 's felette nagy adózása mellett is a' kereskedés által magához jött Karthágó, 's ekkor a' Rómaiak ordítva sürgették a' Karthágó' semmivé-tétetetését, 's a' harmadik és utolsó háborút elkezdettek.

Karthágó utolsó vonaglásai 's szempillantásai közt is olly bátorságot 's olly haza-szeretetet mutatott, melly szerencsésebb kimenetelre lett volna méltó, 's nyilván-való bizonyossága annak, hogy ezeket a' tulajdonságokat a' kereskedés nem fojtya-el.

Leomlott Karthágó és annak össze-rogyása után könnyen meghódoltak más nemzetek is. Ettől a' közönséges hódoltatási szempillantástól fogva, a' kereskedés' folyamatja megváltozott, 's az annál fogva felette sokat szenvedett. Képzeljünk egy meghódoltatott világ' közepén fekvő várost, mellynek szinte három milliommra telnek ragadozó 's telhetetlen lakosai, a' kik henyélve 's bújá gyönyörűségekbe elmerülve élvén, kenyeret és Szín-játékra való kölcséget a' meghódoltatott nemzetektől kaptak. Szicília és Egyiptom gabonát szállít; Áfrikának többé nem szabad az oroszlányokat és tigriseket megölni, mert azoknak a' Római Circus' számára élniek kell. — Minden kétségen-kivül ekkor a' tenger' sok hajót hordott a' hátán; ezek adóval és prédával a' Tiberis' torkába jöttek, és vámosokkal 's haramiákkal megtelve tértek vissza; a' világ' természeti és mesterségi készítményei Rómába fecséreltettek-el; és ez azért halállal fizetett, mivel, a' mint Tacitus mondja: a' tartományok, hogy azokba a' békesség vissza-állíttassék, rengetegekké tevődtek.

A' világ' trónusára felhágott azon sok szörnyetegek között is, mint a' millyenek voltak: Tibérius, Néró, Caligula, Heliogabalus, és Domitziánus, találkoztak némelly bölcssek, kik a' világ' szenvedéseinek véget vetettek. A' kereskedés csak-hamar megérzette az ő uralkodások' hathatós voltát. De mind e' mellett is a' Rómaiaknak naponként mind inkább' nevedő alább bukások által, csak hamar nyomorúságba és gyászba süllyedtek a' szorgalmatos nemzetek. Kevéssel azután, az északi barbarus népek, a' déli tartományokat megszabadították a' Római járom álól, a' mellyel egy új idő-szakasz kezdődik-el és a' mellynek kezdetével én is ezen Értekezést beakarom rekeszteni.

Láttuk eddig hogy a' kereskedést űző nemzetek, melly nemes lelkűek a' szerencsétlenségben, 's a' veszedelem' idején melly vitézek az ő függetlenségeknek hitelt meghaladó erőlködéssel való oltalmazásában; 's azt is láttuk melly dicsőösségesen enyésznek-el, következképpen nem tarthattuk helyesnek azt az idomtalan elő-ítéletet, hogy a' kereskedés a' nemzeti és személyes virtust lerontaná.

Egy nemzet csak két eszköz által közölheti a' maga érdekszóját más nemzetekkel: az egyik a' háború, melly gyakran nagy nyomorúságot von maga után, a' másik a' kereskedés, a' melly mindenkor jót szül. Az okossan kormányoztatott kereskedés, melly az igazságtalan megtámadásokat vissza-veri, a' nemzeteket jó állapotba 's bátorságba helyezteti, 's vitézi bátorsággal tölti-bé honnyoknak oltalmazására; 's ezen kívül az a' haszna is van, hogy a' társasági boldogsággal való élést elkerülhetetlenné teszi 's megemérteti a' békesség' szabadság' igasság' és becsületnek hasznát, melly elmaradhatatlan jutalma a' talentum', munkásság, és a' virtusnak.

Ealajthy Jósef.

14.

A' Posta-kocsis.

„Valóban unalom volna“ — beszéle magában az úton egy Posta-kocsis — „valóban unalom volna minden útazásaim mellett is életem, ha képzetemmel — e' második magammal — nem tudnék mulatozni, midőn így úton vagyok. De gondolatom kedves, igen kedves néma barátom nekem, olly barátom, ki mindenütt velem van, szigorú napjaiban úgy mint az örömmel mosolygókban. Midőn holmi bajok miatt, mellyek a' Posta-kocsist körül-veszik, néha megszorodtam is, hamar megtudám magamat vigasztalni; mert a' mennyire józan eszem' határa megengedi, semmit egy oldalról nézni nem szokván, a' dolgot mindég a' maga' valóságában állítom előmbe, 's vizsgálódásim után csinálhatom magamnak a' következtetéseket. Így midőn magános útamon kedvesem gyakran eszembe juta, 's a' távol-lét miatt bánat kezde szívemen borongani, rövid gondolkozás után így csendesítgetém magam': Itt búsongok olly valamin, a' mit kivülem sok ezren fájlalnak, még azok is, kik nem Posta-kocsisok. Imé, lábaimnál hever a' sok levél; 's talám negyed-része hozzám hasonló szeretők' levele! Oh, még én sokkal szerencsésebb vagyok, mint azok, kik egymást levél által szeretik! Ezeknél százszorta boldogabb vagyok, mivel édesemet gyakran látom; tudom ellenben, minő sok egymástól elbúcsúzott szeretők érzik a' távollét' bádjasztó keserveit. Ki tudja, csak ez itt nyalábban lévő levelekben hány ifjú kívánja kedvesét vigasztalni? Mások betűk által is szeretik egymást, nyájaskodnak, én pedig élő-szóval enyelgek angyalommal; nyelvem a' levél, két ajkom a' pecsét, mellyet ő csókjaival tör-fel. Szomorg ugyan ő is, midőn sípomat indulóra fúvom; de vissza-térvén újra lak-helyemre, boldogság' szava neki most az a' hang, mellyet ugyan-azon sípom szül, melly ő reá nézve — mikor útra menék — a' szívet-ölő hangot adá“.

„Tavaszon, mikor a' természet a' maga' legnagyobb innepeit tartja, — minő szép, majd a' zöld sík-mezőken, majd az ernyős és madár-énekkal báj-zengzetű lúgosokon által-kocsizni; itt egy csinos falut, amott távolról egy falaival fejejlő várost megpillantani, ezekhez gondolatok közt közelíteni 's eljutni. Másoknak az útazási gyönyör nagy summapénzbe kerül, nekem viszont bérem van érte. Tagadnom ugyan nem lehet, hogy télen útazásim elég zordonok; de hol van a' föld-kerekén olly tiszta boldogság, mellynek soha semmi nehézség, soha semmi baj nem volna követője? Látom én, hogy e' világon minden így megyen. Sokszor az örömet új öröm, a' bánatot új bánat követi ugyan nyomban; de csak egy pillanat elég arra, hogy az is emez is másra változzék. Nincs olly ha-

landó, kinél a' jelen édest állandólag édes váltsa-fel; olyan sincs azonban, kinél a' keserv úntalan más újabb és gyászosabb keservnek volna szülő-annya. Sem az, sem ez nem vinne célra. A' sok öröm nem: mert éppen a' mi édes, annak nem jó soka; a' sok keserv nem: mivel akárki mint panaszol és tűrhetlenkedik is, csak-ugyan nem örök szenvedésre, nem örök jajra kárhóztatá a' végzet az embert. A' változás tehát illy esetben drága fűszer az életre nézve; tapasztaljuk ezt a' föld' hatalmas Urától fogva, szintén a' Posta-kocsisig. — Azért, ha mostani kellemes utazásimat az érkező szomorú ősz, és a' komor tél nem hagyják is annyi gyönyörrel tennem: a' változás' reménye mellett soha nem fog egészen az öröm' és a' meglegedés' boldogító szikrája szívemben elfojtatni“.

„Ott ül az útfélen egy Koldus, alig-ha nem vak. Imádkozik már; hihető, azt véli, hogy valamelly tehetős Ur' kocsija csörtet illy gyorsan feléje. Csalatkozol, édes ember-társam! Egy Posta-kocsis megyen csak feléd, de a' kinek talám tisztább szíve van, mint sok olyannak, ki melletted üveges hintóba lapúlva nyargal-el a' nélkül, hogy egy krajczárt vetne. Ne búsulj, szegény öreg, én nem hagyak-el adakozás nélkül; imé itt van egy garas, nem sok ugyan, de jó szívvel adom. — Irgalmas Egek! ő néma; int, hogy emelném-fel őt', mivel tovább akarna menni, 's mankón jár. Felsegítem őt'. Kelj-fel jó öreg, és folytasd utadat tovább! Jó szerencsével járj öreg! már én is indúlok, mivel nekem mindég kikötött órára kell helyre jutnom. Most ugyan egy kis időt veszték, de semmi az. Lehet azomban, hogy Uram szállani fog elmaradásomért; hanem egy kevésbé jobban elbízatom a' szürkéket. Szegény lovak! nem szilaj kény, nem vad indulat annak oka, hogy ez egyszer jobban kell szaladnotok mint egyébkor; hanem az, hogy nyomorúlt ember-társamnak gyámja valék. — Uram ellen — szorosan véve — nem hibáztam, mivel egy elhagyottal jót-tenni mindenkor szentebb tartozás annál, mellyet Urának a' cseléd bérért adni köteles.“

Gyönyöröm lévén az élet' annyi sok nemeiről üresebb óráimban néha-néha gondolkozni, 's mindegyiknek állapotját szem-ügyre venni, — magam sem tudom: mint ötlék egykor elmémbe a' Posta-kocsis' dolga is. Kevés pillanatnyi képzelet után a' leírt szavakat adám utazó Posta-kocsisom' nyelvére, míg arányzott helyére nem jutta; például, követésül és tanúságul ember-társaimnak. Célomat elérem, ha nekik eszekbe-juttathatom itt amaz élet-okossággal tetézt alap-igazságot: hogy *a' tüpisek között is szedhetni rózsákat.*

N. A. Kiss Sámuel.

15.

Polykletus' útazása, vagy Római Levelek.

(Folytatás. — Lásd F. M. Or. Minerva 1826. 970-ik lap.)

Hatodik Levél. Polykletus Philostratushoz, a' második Archon' fiához.

Róma' külsője. — Halmok. — Kapuk. — Hidak. — Kö-falak. — Emlékek. — Appiusi ország-út.

Először van most az az örömem, kedves Philostratusom! hogy neked írhatok. Gyermekségemtől fogva szokásom lévén örömeimet és fájdalmaimat, sőt legtiúkosabb gondolatimat-is veled közölni, kimondhatatlanul fájlaltam, hogy bajomat előtted mind-
eddig el kellett rejtennem. Ezen halgatás, melly reád nézve szerencsétlenségem' nagy voltának bizonyága, már most meg fog szűnni; az Istenek reményem felett egy út nyitottak, mellyen megsebesedett szívemnek panaszai hozzád juthatnak, 's azóta kevesebbet szenvedek, miolta fájdalmaimról veled levél által beszélgethetek. Még eddig csak az Atyámnak írhattam valamit azt arról, a' mi rajtam azon szerencsétlen naptól fogva történt, mellyen karjai közzül kiragadtattam. Nem kétlem, hogy ő ezen híjános tudósításokat közölte veled, mellyek zaj között készülvén, egy erőtlén képzelődésnek, 's egy lenyomatott léleknek gyenge szüleménnyei. Ó melly rettenetes dolog, emberek-től körül-véteve és még-is magán lenni! A' magánosságban legalább vigasztaló álmadozásokba merülhetünk-el; a' csalódás olyankor még a' legkietlenebb pusztákat-is megsze-pitti; de ezen idegen városban még a' magánosságnak sincsen helye. Itt a' számtalan és mindég mozgásban lévő népségnek szünet nélkül való tolakodása terhemre van a' nélkül, hogy gondolatimtól elvonna, 's minduntalan hazámra emlékeztet, 's minduntalan ellenséget mutat. Hányszor nem támadott bennem az a' vétkes óhajlás, hogy vajha sorsomat velem megosztanád? Útálatos gondolat, mellyet szívem kárhoztatott, mi-helyt bennem támadott, 's mellyet itt kifejezni is szégyenlek.

Mindazáltal ne véld, hogy szenvedésem azoktól származnék, kikkel élni kényszerítetem. Szerencsétlenségem csak az által érzem magamat, a' mit elvesztettem, nem pedig annak következtében a' mit találtam. Jóságot, kedveskedést, sőt finom bánást is leltem ott, a' hol csak keménységet és megvetést vártam. Oh mért kell hazámnak, rokonimnak, mért barátomnak elvesztését siratnom. Megbecsülhetetlen, 's elfelejthetetlen sz. nevek, mellyek egész lelkemet bétöltitek, Ti abból utóbb mindent ki fogtok irtani, még a' háladatosságot-is? Nem sokára egy új kötél még szorosabban fog bennünket

egygyesíteni; te az én kedves húgomat Rhodopét jegyzetted-el magadnak, kivel rólad olly sokszor, olly örömet beszélgettem. Jaj! én nem fogom hallani a' ti lakodalmi énekteket, nem fogom látni a' titeket egygyesítő Hymen' fáklyáit, talán egygyesülésetek' kedves gyümölcseit sem soha? Haszontalan igyekezem ezen szomorító gondolatot tőlem eltávoztatni; szünet nélkül kísér az engemet, minden által megújúl bennem, valami körülöttem van; csak történeteimnek leírásával, csak azzal nyomhatom azt-el, hogy ezen város' vidékét, mellynek megesmérése nekem olly sokba került, előtted lefestem.

Kevés idő alatt Rómáról fellyesebb esméretet nyertem, mint a' millyent magamnak hosszabb ideig itt tartózkodás alatt is szerezhettem volna, ha magamra lettem volna hagyva. Ezt annak a' rab-szolgának, vagy inkább pajtásomnak köszönöm, ki engem' mindenütt kísér. Mert valóban nem vagyunk é pajtások a' szerencsétlenségben, nem vagyok é én is szintén úgy mint ő, megfosztva a' szabadságtól? Talán az ő lánczai még előbb lehullanak mint az enyimek; mert ő csak egy embertől függ, én pedig egy egész néptől függök. Én ő nála nélkül ezen roppant nagyságú városban, mellynek szokásai előttem esmeretlenek, semmire sem mehetnék; az időt a' megértésre kellene vesztegetnem, mellyet most az észre-vételek' gyűjtésére fordíthatok. Ó, minthogy Urának bizodalma egész mértékben birja, sok ollyan titkokhoz kulcsot ad, mellyeket egy jövevény fel nem fedezhetne; ezeket közli velem, 's a' maga jegyzéseit is hozzájok teszi, 's míg így mindent közös hazánkra való tekintetből vi'sgálunk, mind a' ketten arra törekedünk, hogy annak a' rettenetes hatalomnak, melly az egész földet nyomja, okait kitalálhassuk.

Azomban akármelly barátságosan bánik is Syrus velem, akármelly nagy is bizodalma eránta, még sem bátorkodtam őtet mind eddig az eránt tudósítani, hogy veled és hozzám-tartozóimmal levelezek. Igaz, hogy ő a' levelezést talám könnyűíthetné 's bátorságosabbá tehetné, de nem volna e vétkes dolog, őtet hit-szegésre birni, 's azután attól félni, hogy szerencsétlen sorsomba ő is bele keveredjék? Ó az Urához határ nélkül való hűséggel tartozik viseltetni, 's a' mit a' szánakozásnak ad, azt ezen hűségtől el kell vonnia. Talán erántam való bizodalma is megfogyatkoznék, ha tudná, hogy minden velem közlött jegyzéseit írásba teszem: mennél nyílt szívűbb ő, annál vigyázóbbnak kell nékem lennem.

Éppen most jövének vissza egy a' városban tett sétálásunkból, mellyben ő ezen városnak egész nagyságát velem láttatni akarta. A' vásár-álláson (Suburra) egy nagy piacon mentünk végig, azután a' Tiberis felé tértünk. Syrus szánt-szándékkal félre lévő útszákon vezetett keresztül, hogy azt a' néző-játékot, mellyet velem láttatni akart, ne-is gyaníthatnám. A' Tiberis' partján felemelkedő emlékeknek megnézésére nem engedett időt. Ezen folyón egy szép kő-hídon mentünk által, azután egy meredek dombra hágtunk-fel, mellynek teteje meg van erősítve. Ez a' domb Janiculusnak hívatatik, melly név némelylek szerint annyit tesz, mint ajtócska, 's azért adatott ezen helynek, minthogy ez Rómának kulcsa; mások ellenben Janus' lak-helyétől származtatják ezen nevet. Az utólsók szerint, Janus nevű bölcs Fejedeleme ezen helyen egy Janiculum nevű kis várost építtetett, 's hasonlóképpen Saturnus is által-ellenben a' Tiberis' tulsó partján a' mostani Capitolinus halmon egy Saturnia nevű városocskát. Ezen két város egymás ellenében való fekvésének kijelentése végett a' Janiculus Antipolisnak vagy ellen-városnak-is hívatatik.

Míg Syrus mind ezeket magyarázgatta, észre-véetlennül felmentünk a' hegyre, 's hogy figyelmemet annyival inkább fogva tarthatná, szüntelen beszélgetett azon történetekről, mellyek ezen helyeken történtek, mind addig, míg végre, midőn a' domb' tetjére felértünk, hirtelen megfordult 's így szóllott hozzám: nézd végig Rómát, az most lábaid alatt fekszik! Oh melly igen elenyészik Athena ezen világ-bíró város mellett! — melly szomorú érzés fogja-el ezen látásnál egy Görög' lelkét! — melly dicsőséges látomány! — melly igen felemelheti a' Rómaiak' szívét az ő erejek' érzésére, holott még ellenségeiket sem hagyja megindulás nélkül!

A' nézés' csendességét félbeszakasztá Syrus, lehetetlen mondá, mindent a' mit látsz pontosan megmagyaráznom, azért csak a' jelesebb tárgyaknál állapodom-meg, mellyeknek ma csak egymáshoz való közöket kívánom megmutatni, minthogy holnap mindnyájokat közelebről meg fogjuk vi'sgálni. Mindazáltal, hogy rajzolatomban illendő rend legyen, legelsőben a' tájéknak helyzetével esmertetlek-meg. Mi most Rómának legnagyobb nyugottibb szélén vagyunk; az előttünk feljövő nap a' napkeleti tájt mutatja, melly felől távolról az Esquilinus kaput látod. Bal felől a' Flóra' Circusának csúcsos oszlopa, éjszakra jobb felől a' Kapenumi kapu az Anio' partján délre mutat.

„A' Róma falai között fekvő hét halmokat, a' városnak legtermészetibb osztályjait tisztán megkülömböztetheted. Ha gondolatodban mostani álló helyünkről a' Tiberis' szigetén keresztül egy egyenes lineát húsz, éppen a' Capitoliumi dombnak megy az, mellynek formája egy fél-kerekhez hasonlít. Két csúcsainak egyikén egy vár van, melly a' Gallusoknak tett eilent-állásáról híres; a' másikat a' felséges Capitolium ékesíti, ez a' dicső és szent emlék, mellyel a' szabad köz-társaság' sorsa elválhatatlanul össze van kötve. Azon kívül ezen tájékon még sok más szent helyek-is vagynak, külömbféle Istenek' tiszteletére rendelve, 's úgy lehet azt nézni, mint a' Római Isteni-tiszteletnek fő-piaczát.

„Jobb felől a' Capitolinus domb mellett a' Palatinus domb fekszik. Valamint egy híres folyónak forrását nézni kellemes, úgy egy nagy vitéznek ifjúságát vagy egy rop-pant Nemzetnek bölcsőjét is vi'sgálni mulatságos dolog. Nézd-meg jól eme' közt a' domb oldala és folyó partjai között. Ott gondolkodott hajdan egy vad ember kevés zsvány társainak közepette, arról, miképpen lehetne a' föld-kerekségét meghódoltatni, még most is áll ott a' szoptatás' füge-fája (*ficus ruminalis*), melly alatt a' híres kettősök találtattak; nem meszsze attól van a' Lupercal nevű barlang, mellybe a' szoptató farkas elbújt. Ezen Palatinusi domb' lábánál vetette-meg Romulus csekély városának fundamentomát; de ezen város olly hirtelen nevelkedett, hogy uralkodásának végén már 47000 fegyverfogható lakosokat számlált.

„Ezen domb' nevezete Görög eredetű. Nem soká a' Trójai háború után Olaszországban ezen helyen Evander' vezérlete alatt Palantion nevű Arkádiai városból egy ki-vándorlott sereg telepedett-meg, 's ősi lak-helyének emlékezetére annak, ezen nevet adta.

„A' Palatinus hegy' eránnýában, azon túl a' Coelius domb látszik, melly a' rajta volt cserfákról Querquetulanusnak is hívatatik. Egy Coeles Vibenna nevű Etruskus Vezér, azon sok és fontos szolgálatjaiért, mellyeket egy Római Királynak tett, jutalom gyanánt ezen helyet kapta birtokúl, ott embereivel együtt letelepedett, 's alkalmatossá-

got adott, hogy ezen dombnak, mellyen Hostilius Király' régi lak-helye most-is fenn-áll, előbbi neve megváltoztatnék.

„A' Capitolinus domb megett a' Viminalis domb emelkedik-fel, melly nevét a' hajdan ott találtatott fűz-fa bokroktól vette. Hajdan egy a' Jupiternek szentelt bük-fa-is volt rajta, de mellyet az idő már semmivé tett. Azomban annak emlékeztét fenn-tartja egy a' Jupiter Fagutalisknak szentelt templom, melly azon bükfának helyére építettett.

„A' Viminalis domb és a' tőle észak felé lévő bástya között a' Quirinalis dombot láthatod a' Romulus Quirinus' templomával együtt, melly elebb Agonálisnak vagy harcz-hegynék hívatatott, míg a' most ott tisztelt Istenség ezen nevet el nem cseréltette.

„A' Viminalis és Coelius dombok között az Esquilinus domb fekszik, melly a' többinél szélesebb helyet foglal-el. Végre nem messze ettől, a' folyó' tulsó partján jobb kéz felől az Aventinus domb vagyon, melly nevét egy Sylvius Aventinus nevezetű Albai Fejedelemtől vette, kinek sírhalma még most-is meglátszik rajta. Azon látta Remus a' madaraknak reája nézve olly szerencsétlen repülését, midőn bátyával az újonnan épült város' elnevezése eránt, vitázkodott. Ezen hely a' rajta történt szerencsétlen esetért a' Rómaiaktól sokáig veszedelmesnek tartatott; soká semmi épület sem tétetett reá, míg végre azt Ancus Martzius Király a' meggyőzetett Latinusoknak lak-helyül rendelte. Az ott lévő épületek között leginkább a' Diána' és a' Győzedelem' (Victoria) templomai tűnnek szemedbe.

„Az Aventinus és Capitolinus dombok között hajdan egy nagy tó volt, melly Velabrumnak hívatatott, 's mellyen csónakkal kellett egygyik dombról a' másikra által-menni. Az idősebb Tarquiniusnak sok hasznos épületekről híres uralkodása alatt ezen tó kiszárított, 's annak helyén most két szép útszák vagynak, mellyeknek egygyike kis, másika nagy Velabrumnak hívatatik, mellyekben leginkább az olaj-árulók laknak.

„Ezen hét dombokat egy erős és széles árokkal körül-vett kőfal keritti-bé, mellynek végei a' Tiberisig érnek; mindazáltal a' Capitolinus dombnak csak egy része van békerítve, minthogy azon a' félen a' Capitolium' erőssége teszi a' város' bástyáját. Az egész kő-fal kerítés mintegy hat Római mértföldeket vagy negyven-nyolcz Görög stadiumokat tesz hosszában, a' nélkül, hogy a' Janiculus ide számláltatnék, melly úgy nézettethetik, mint a' város' toldalékja. Athena is csak-nem ilyen nagy, de az egészen kerítése között fekszik, Róma ellenben kerítésén már régen túl haladott. Igaz, hogy a' Rómaiak egy sz. félelemtől megtartóztatván, a' város' régi kerítését nem terjesztették-ki; de a' helyett azt több helyeken keresztül törték. Valamint az erős ital forr, tajtékzik, 's az edényt eltöri, össze-rontja, úgy a' Római nép is minden czélon túl ront, 's a' régi Róma, most már a' világ-bíró Rómában csak a' szentek' szente.

„Körös-körül akar merre tekintesz, pompás épületek és szép kertek tűnnek szemedbe. Rómának vidéke már mindenütt falusi épületekkel van behintve, 's nem sokára az egész vidék egy nagy várossá fog egygyesülni. A' város' ezen csudálatos kiterjedését igen elő-segítette a' népnek a' falusi élet eránt való hajlandósága, melly attyairól reá-szállott, 's még a' pompázásnak közepette sem szűnt-meg egészen. Midőn Romulus az ő kis tartományját három nemzetségekre (tribusokra) felosztotta, 's minden karnak és rendnek a' maga kötelességeit elébe írta, a' föld-mívelés' jussát egyedül a' szabad szü-

letésűeknek adta. Akkor a' polgár mivelhette földét, a' nélkül, hogy Rómát elhagyta volna, 's a' föld-mívelő együtt lakott a' művészszel. A' tartomány' nevével lassanként nevedett a' tribusok' száma-is, 's Servius Tullius már négy városi 's tizenkét falusi tribusokat formált. Ezen falusi osztályokat Rómának első familiái lakták, 's az által azoknak a' városi osztályok felett, mellyek egészen művészekből és szabadon bocsátottakból állottak, nagy elsőséget adtak. Idő jártával, 's az ország' nagyobbodásával a' tribusok' száma nöttön-nőtt, 's végre harmincz-ötre szaporodott. A' mi a' falusi tribusok' kezdődésekor gyaníttatott, megtörtént; a' város' tőszomszédságában az újabb polgárok telepedtek-le, a' jelesebb Rómaiak pedig a' távolabb vidékre vették magokat, a' hol most a' pompának minden vesztegetéseit gyakorolják. A' czél tovább tétetett, de a' nemzeti eredeti vonások megmaradtak.

„Ekképpen Róma saját határjain túl rontván, kicsinyenként olyan kiterjedést nyert, mellyet a' később világ alig fog lehetségesnek tartani; a' melly mértékben ezen nemzet a' világ nemzeteit elnyomta ugyan abban annak fő városa-is elnyelte egész szomszédságát. Harmincz-három városoknak, mellyek előbb Róma' helyén és környékén feküdtek, most nyomok sincsen, csupán neveik maradtak fenn.

„Bizonyára e'féle csudát csupán a' vak szerencse nem tehet. Ezen nemzetben, melly kezdetétől fogva minden egyéb nemzetekkel harczolt, 's őket hol egygyenként, hol öszszeségesen megtámadta, 's végre mindnyájokat meggyőzte, oly rendtartás, oly bátor-szívűség 's vitézség, 's oly bölcs törvény-hozás és törvény-szolgáltatás uralkodott, melly által utóbb győzővé kellett lennie.

„Nem kevesebb csudálkozásra méltó az az álhatatos munkálkodás és szorgalom-is, melly Rómát 's egész Itáliát a' dicsősségnek azon grádicsára emelte, mellyen azt most szemléled. Véghetetlen sok mocsárok kiszáraitattak, mély tavak kitöltettek, halmok lehordattak, és sok mesterséges ország-útak csináltattak, mellyek által a' legtávolabb eső, 's a' természettől örökösen elválasztva látszott tartományok öszsze-kapcsoltattak. Ezen dicső emlékek örökre fenn marasztják a' Rómaiak' nevét; az utól-világ meg fogja bocsátani nagyra-vágyásokat, minthogy jótéteményeikben fog részesülni. — Vallyon nem érdemes e az a' világnak Ura lenni, a' ki annak szerencsáját munkálja? — A' történet-írók ezt nem mutatják úgy meg mint kellene; az ütközetekkel és a' sokszori győzelmekkel gyötörnek bennünket, de ezeknek legszebb 's leghasznosabb következéseikről említést sem tesznek. A' Római birodalom nagyobb bámulást érdemel sok hasznos munkájával, mint hódoltatásával. Több fáradságba került neki a' természetnek mint minden nemzeteknek meggyőzése.“

„Igen-is, által-látom, így szólék Szyrushoz, hogy a' Rómaiakról csak hazájokban lehet ítélni. A' külföldön hatalmokat, itt pedig nagyságokat mutatja minden. De mégis meg kell vallanod, hogy az a' teremő lélek, melly oly sok csudállatot alkotott, itt olyan helyen gyakorolta erejét, melly nem érdemlett-meg annyi fáradságot. Láttam Itáliának déli gazdag részét, a' gyönyörű Campániát. Ott ha az emberi szorgalom a' termékeny természetet segítette volna elő, az emberi észnek és erőnek legdicsőbb emléket lehetett volna emelni. Itt ellenben minden a' természet' mostohaságára emlékeztet: a' pompás paloták között terméketlen föld terjed-el; a' Tiberis mesterséggel készült

partok között hőmpölgeti sárgás habjait, 's majd előnti ár-vizével a' tájéket, majd olly csekély vízzel bír, hogy alig lehet rajta apró hajókkal is járni. 'S ha ezen folyón túl nézek az ott lévő dombok és kősziklák inkább zsványok' barlangjának, mint művelésre alkalmas tartománynak látszanak lenni.“ — „Róma' fekvése, felele Syrus, építőinek eredeti foglalatosságára mutat, kik zsványok lévén, ezen helyet választották mint legbátorságosabbat és hozzá-járulhatatlanabbat. Eme' dombok, mellyeket ezen folyó-víz, és még inkább a' már kiirtott erdők 's elszáritott mocsárok védelmeztek, eggy olyan társaságnak, melly ragadozás végett állott-össze, legjobb menedéket ígértek. Ezen rejtekből saskeselyük módjára rohantak szomszédjaikra fosztogatni, 's a' nyert ragadományt ide hozták mint bátorságos helyre. Nehány szerencsés próba-tételeik egész Látziumból hozzájok vonták a' legbátrabb szerencse-próbálókat; számok' szaporodásával mérészségek is nevedekett, 's nem sokára nagyobb fontosságú próbákat mertek tenni. Az öldöklés' helyébe már most a' vitézség, 's a' ragadozás' helyébe a' hadakozás lépett. Romulus, ki nem-csak bátor, hanem nagyon ügyes-is volt, ezen szilaj csapatot a' maga tetszése szerint tudta igazgatni; törvényeket adott neki, 's a' mi több, azokat meg-is szeretettette vele. Az ő czélzásait, szemek előtt tartották az utánna következett Királyok-is, 's így Róma melly eleintén Itáliának sepredéke 's szemete volt, utóbb annak díszes ékessége leve. Azon helynek, hol illy nagy munka kezdődött, a' nép szemek előtt bizonyos tekintetben szentségnek kellett maradni; külömbféle Oraculumok nevelték eránta ezen tiszteletet, 's jöllehet már most a' Rómaiak' hatalma sokkal termékenyebb és gazdagabb tartományokra terjed-ki, mindazonáltal ők semmi esetre sem eggyeznének-meg abban, hogy fő lak-helyek ezen városon, tiszteleteknek és szereteteknek ezen nagy tárgyán kívül más helyre tétetnék által. Az efféle cselekedet megfertőztetés lenne azoknak szemek előtt, kik a' haza eránt való szeretetet még a' Görögök előtt-is esmeretlen mértékben gyakorolják. Róma a' maga polgárjaitól Istenségnek tartatik, 's ugyan-csak Róma név alatt imádtatik; vannak templomai, Papjai, álló-képei, 's ezen imádást nagy gyönyörűséggel viszik véghez gyermekei.“

„Hogyan hívják, így szakasztám-félbe Syrust, amazt a' tágos síkot, melly a' Capitolinus halom és a' Tiberis' csavarulása között elterjed? Imitt amott jeles emlékek látszanak rajta, 's tele van tolongó sokasággal, mintha nagy innep tartatnék ott?“ — „Az a' Márs' mezeje, Campus Marztius; ez vala a' felelet, 's már ez a' név maga megmondja, mire való az a' hely. Róma' ifjai ott tanulják-meg a' hadakozás mesterségének kezdetét; 's a' polgárok ekképpen serkentik fiaikat a' vitézségre, 's olyan gyermekeket nevelnek, kik atyaikat e' részben felül-haladhassák. Itt minden eggyesül a' haza szeretetnek 's a' becsület-érzésnek felélesztésére; az ezen síkon látszó emlékek részént híres emberek' sír-kövei, részént híres embereknek emelt győzedelmi-oszlopok; a' millyenekkel a' szabad köz-társaság csak az ütközetben elesett Vezéreket tiszteli-meg. Ezen emlékek' látásánál a' nagy bajnokok' lelkei mintegy kijönnek sírjaikból, és serkentik az ifjúságot dicsőség-keresésre. — Végre a' Márs' mezején szoktak a' Római nép' fő-gyűlései-is tartatni. Nem sokára fog eggy ilyen következni, mellyen te is jelen lész', 's ugyan azért nem akarom előre való leírás által annak benyomását gyengíteni.“

„Ama' sziget ott a' Tiberis' közepén, a' Márs' mezeje és a' Janiculus bástya' falai között, szent szigetnek nevezetik; eredete említést érdemel. Tarquinius' elkergettetése után tudniillik, annak jóságai kiosztogattak a' legszegényebb polgárok között, kivévén az általa hatalmasan elfoglalt Márs-mezőt, mely ekkor ismét eredeti rendeltetésére fordított. Ezen tágas térség éppen akkor bé volt fedve ért gabonával; de a' nép, a' ki Tarquiniust igen gyűlölte, annyira megvetette ezen gabonát is, hogy azt learatván 's kékébe kötvén, az akkor igen kicsiny vízű Tiberisbe szórta. A' felhalmozott kékék meggátolták és másfelé vitték a' víz' folyását, 's kicsinyenként iszappal telve, erős part lett ezen kékéből, 's így egy kis sziget támadott, melyen Aesculapiusnak, az orvoslás' Istenének templom építtetett.

„Az a' híd, melyen ezen szigethez közel által-jöttél, Szenátorok' hídjának, (pon: Senatorius) nevezetik, minthogy a' Szenátoroknak némelykor azon által kell menniük, mikor a' Szibilláknak hajdan a' Janiculuson tartatott könyveitől tanácsot akarnak kérdezni. Ezen hidat az Afrikai Scipio építette Ædilis korában.

„Már most a' Sublicius vagy karos hidon, mely a' Janiculust az Aventinussal össze-köti, fogunk vissza-menni házunkhoz; mely alkalmatossággal az Aventinus domb körül külömbféle tárgyakat szemlélgethatsz-meg, melyeket most ezen domb előttünk elrejt.

Elhagytuk tehát magas néző-helyünket, által-mentünk a' Tiberisen, 's annak mentében egy Stadiumnyira haladtunk, 's Róma' bástyáin kívül voltunk. Közel ott, a' hol ezek a' folyó-vízig érnek, a' város' számára kívántató só tartatik, melytől adót kell fizetni, 's ezen adó az ország' jövedelmei közé tartozik. Ancus Martzius rendelte legelőször ezen adót, mely a' Királyok' elkergettetésekor eltöröltetett; de Marcus Livius nevű Censor által ismét megújítatott; kinn a' nép az által állott boszszút, hogy azt só-árosnak hívta (Salinator) 's ezen csúf vezeték-név rajta-is maradt.

Innét útunkat a' város' kerítése mellett kívül tovább folytattuk, mely kerítésnek erős voltát, valamint az egymástól egyenlő meszszeségben rajta felemelkedő tornyokat, és a' mellette lévő széles árkot-is bámulva vi'sgáltam. „Ezen általad csudált erősítések, így szólla Syrus, nem olly rettenetese, mint a' millyeneknek látszanak lenni. A' Gallusok könnyen erőt vettek rajtok, 's hihető, hogy Hannibál is erőt vett volna, ha próbát tett volna. Jusson csak eszedbe Spártának bástyák nélkül való győzhetetlensége, és viszont mely gyenge védelmet adnak Athenének a' Piraeus' kőfalai. Egy vitéz nemzetnek legerősebb bástyáit annak polgárjai teszik; az ilyen nemzet nevezheti az ollyan erősségeket, melyek megett az elpuhult nemzetek olly örömet elrejteznek, 's melyeknek építése több munkába kerül, mint a' tőlök való elszokás. Róma' kőfalai inkább a' hajdani erőtlenségnek, mint a' mostani hatalomnak jelei; a' mostani polgárok úgy nézik azokat, mint régiségek által szentté lett hagyományokat, de védelmeket nem várják tőlök.

„Most az Ostia felé vivő úton vagyunk; ezen részen jöttél-bé Rómába. Mi a' Capenai kapun megyünk haza, mely ide a' második kapu. Azért vezetlek arra, hogy egy ollyan Római emléket megmutathassak, mely tiszteletre méltóbb, mint sok egyéb kő-halom.

Nyugtalanúl vártam ezen ígérlet' tellyesedését, 's minden templomot és palotát, melly mellett elmentünk, kíváncsi szemekkel vi'sgáltam. Syrus, ki kérdezéseimre mosolygott, végre így szólt: „ímé itt vagyon az az emlék, az Appiusok' ország-útja. Talán ezen ország-út nem látszik neked a' figyelemre olly méltónak, mint mondtam. De már ennek hasznos volta-is igazolja állításomat; 's azon kívül ez olly remek munka is a' maga nemében, hogy neve csak híjánosan fejezi-ki mivoltát. Vi'sgáld csak figyelemmel: nagy darab kősziklák, roppant márvány' tör'sökök hozattattak ide a' hegyekből; ezek együl-egyig felhasogattattak, erős fundamentomokra tétettek, 's az egyes részek mesterségesen készült vakoló mészszel ragasztattak és réz-kapcsokkal öntött ónnal kapcsoltattak-össze, úgy alkottatott belőlök egy örök időkre tartó egész. Melly emberi munka érdemli-meg jobban az épület' nevét, mellynek lehet nemesebb és dicséretesebb czélja? — Ezen út Rómából Capuába, 's onnét Brundusiumba visz', mintegy 2800 stadiumnyira, még pedig ollyan posványokon keresztül, mellyeknek meggyőzése emberi erőnek lehetetlennek látszhatnék lenni. Ezen örök időig tartó emléket Róma, Appius nevű Censornak köszöni, ki vezetének névvel Vaknak hívattatott. Sok századok meg rongálhatják azt, de semmivé nem tehetik. A' legkésőbb világnak-is fogja hirdetni, kik voltak régen a' Rómaiak, valamint Homerus hirdeti a' Görögök' hajdani dicsőségét.

„Az ezen út mellett találtató sír-oszlopok, a' legelőkelőbb Római familiáké, mellyek között mindeniknek saját temető-helye van. Idegen rokonság' temetőjébe temetkezni, Istenek' szidalmazása volna, 's a' ki illyen vétket követne-el, nagy büntetésre tenné magát méltóvá. Hasonlóképpen keményen meg van tiltva az ősi kripták' eladása, vagy akármikép' való elidegenítése-is. Ezeknek építőik' maradékaikra a' jó állapotban való tartás' kötelességét bizonyos pénzbeli büntetés alatt reájok teszi, melly pénz a' Papok' kincs-tárába tétetik.

„Egyszer'smind itt némelly tulajdonképpen való emlékeket-is látsz, inellyek a' sír-oszlopoktól abban különböznek, hogy azok a' megholtak hamvait nem fedezik, hanem csak annak emlékezetére emeltetnek-fel, csak nevét adják által a' késő világnak.

„De szükséged van már a' nyugvásra: siessünk a' Coelius dombon által-menni, 's a' vásár-útszába érni. Már estve van; újjítsd-meg magadat csendes álm által, 's az éjtszaka' setétségében vi'sgáld-meg még egyszer képzelődésseddel a' figyelemre méltóbb tárgyakat. A' ki Rómát látja, annak elég materiája van az elmélkedésre.“

S. K. J.

16.

Magyar Hazánk' Tudományos Intézeteinek az Angoly Collegiumokkal köz gyengeségekről.

Hazafi Társaimnak vastagabb hibáikat is bátran szememre lobbanthatja akárki, nem veszem rossz neven, csak gúnyolódva ne ejtse szavait, csak javító szándéka legyen, 's mejjébe ember-baráti szív repessen. Hiszem hogy sok külföldi Tudósok, midőn Magyar Hazámnak némely fogyatkozásait, a' világ előtt fel-fedezék, nemes czélból cselekedték. Thomson nevezetesen, nem hiúságból, nem azért hogy szokott elmélkedését szinte a' szenvedelemig űzhesse, hanem javító szándékkal mondá-ki ránk az igazat: a' Magyarok (u. m.) sárt raknak felül a' sárra, 's azt nevezik töltésnek. És hogy azolta javúltunk is, mutatja a' következet, mert az Angoly Király, Londonból nem szekerkéz-ki maga sem, úgy hiszem Vindsor palotájába, jobb töltésen, mint Gömörbe van, kivált ha vas-salakkal, néhol megporongolják. „Csekélység, (így szól talán valaki) rossz töltést, illy kis tárgyat, kis hibát emlegetni a' világ előtt, nem illik egy Thomsonhoz“. Nem, Barátom, nem csekélység, hald-meg csak! a' Francia Kormány-szék minap, nehezen szívelvén—hogy Szicziát előle véletlen elfoglalák, egy Pair a' sopánkodó Parlamentet így vigasztalá: „mit sajnálják az Urak! Isten-adta nyomorúlt országát, hol még jó utak, töltések sincsenek“.

Tudnék nem-csak csekélységeket, de polgári 's erkölcsi vastag hibákat is nevezni, mellyeket a' külföldiek, szemünkre olly szerencsés foganattal lobbantának, hogy magunkat, eltándorodott lyánka módra elszégyenlvén, azokból nagy részint kitisztúltunk 's minden nap tisztulunk, már nem-csak gyógyulunk de gyógyítunk, 's az ember-barátoknak, kik hibáinkra figyelmetessé tőnek, ezennel hálát is adok. Világ-polgári szabadsággal élni, a' kölcsönt jó szívvel vissza-adni, igazán használni akarván én is, ki mondhatna méltán vakmerőnek, ha az Angoly Oskolák' gyengeségekről röviden szóllok.

Engem nem vakít-meg semmi fény 's pompa, polgári hatalmát Britanniának nem imádom, tudván: hogy én az ő helyeken szintűgy Angoly lennék, 's ők ha itt lagnának nem lennének derekabb Magyarok mint mi. Statisztikai szekerkére egy Professor jó Barátommal fel-ülvén, elindulok nagy világot látni. Londonba érkezvén, hol 12 száz ezer zsúrolódik egymáshoz 's töri öli egymást a' kincsért, hideg vérrel megyek-el a' Napkeleti társaság' Palotája, a' vámház, Börse, 's a' Bank mellett, hol az egész emberi-nemzet' ki-küldött Biztosait egygyütt lehet látni. Czéломhoz-képest sietek csak a' négy nagyobb grammatikai Oskolákat, különösen a' Vesztmünszterit megtekinteni. Kopogtatok—ah de mitü-nemény! mit kell hallani! azt felelik—nem szabad be-menni 's idegennek itt halgatódzni tiltatik. Próbálom a' többeket Londonon kívül szemlélni, az Eton-it Harróv-it Vin-

chester-it, lehetetlen be-menni; Etonba tudtam-meg hogy az öreg tiszteletre méltó — Niemeiert sem bocsáták-be. Teremtő Isten! fel-kiálték, hol az Angoly nagy lélek, emberiség? (Humanitas) hol vagynak a' szelid tudományok 's érzelmek (Humaniora), hol a' Tanítók (Nagy Humánisták) a' Tanulók (kis Humánisták) kikből még valaha talám Humanissimus nem-csak Humanista Voszok fognak válni? Nagy bajjal mesterséggel tanulhatám-ki mit rejteget keblébe a' titkolódzó' Gymnasium. Nehány pint Vidbreadi fajta sert vevék a' Szervitoroknak, csak-hogy tanulás-szünetkor, az üres palota' belső tágasságát meg-láthassam. Csudálkozva hallám, hogy hét különböző Classis, négy, 's öt száz gyermekek, be-gyűlnek egyszerre tanulni a' nagy Szálába. Katedrák (Tanítói - Székek) vagynak egymástól bizonyos távolságra felállítva, 's a' nélkül hogy csak egy szűnyogháló elválasztaná őket, jobb és bal kéz felől, egymás' lármájára semmit nem ügyelvén, tanítanak 's tanulnak. Hetven gyermekek neveltetnek Etonban, a' Collegium' költségén, de nagyon szegény állapotban vagynak, alvó Szálájokon kívül alig húzhatják-meg magokat valahol. Nincs hely, mert a' Collegium egyik udvarának egész közép szárnya, Prépost Úr' pompás lak-helye, ki gazdag jövedelmet, 6 ezer tallért húz, pedig semmi foglalatossága nincs; a' több pompás épületek pedig a' Head Master-é (Rector-é) 's egyéb felsőbb és alsóbb Collegiumhoz tartozó Tisztviselőké. Minekutánna néhány alsóbb rendű Tanítókkal beszélgeték, 's az útszán csoportozó Tanulók' Kézi-könyveiket megnézegetém 's magokat is kérdőre vevém, megtudtam valahára hogy az a' titkos bölcsesség, melyet idegennek halgatni nem szabad, mind özsze Deák és Görög nyelvekből áll. Mi illeti a' valódi tudományokat ezekre már kevesebb gond van. Igaznak találtam Heine' elő-adását, ki a' Göttingai Magazinba, elő-mutatván az Angoly Oskolákba lévő Kézi-könyvek' laistromát, melyek többnyire Grammatikákból, Chrestomathiákból állanak, mind a' mellett is hogy röllok nagyon serényen ítelt, 's velek kímélve bánt, — tudtára akarja adni a' tudós világnak, hogy azok többnyire gyávák, nyomorútlak, czél nélkül valók, 's az idővel egygyütt hágdosó tökéletesedés belőlök ki nem tettzik. A' Historia foglalatúak nevezetesen olly szegények, hogy azokat egy Német-oroszági partikulista (kissebb Gymnasiumbeli Tanuló?) kezébe alig bátorzkodná adni.

Komolyan hagyám-el ezen Grammaticai oskolákat; nyughatatlan valék — óhajtam látni ama világ-szerte híres Oxfordi 's Cambridgi Fő Tudományos-Intézeteket. Magát a' Várost, Oxfordot nevezetesen, keresni kell a' 24 Collegiumokból álló Universitas' Királyi-palotákhoz hasonló pompás épületei közt; úgy-hogy nem a' Városban van az Universitas, de ebben van inkább a' Város. — Mivel én tudományos szempontból akarám szemlélni Angoly-országot, külső fényének 's gazdagságának bámúlásával időmet nem vesztegetém. Szerencsémre a' Christ-Church Palotája' udvarába egy tisztes Fel-lóvval (rendes Professorral) találkozáván, 's kevés tudakozódás után célunkat megtudván, szobájába vezetett, nagy emberséggel fogadott, 's felesége külömben is Német, Hannóverai születés lévén; vele németül beszélgeténk:

Én. Uram! régen kívántam látni e' dicső helyeket honnan egész Angoly-országra sőt az egész földre ki-súgárzik a' tudomány 's világosság. Nyughatatlanul várom az órát, melyben arany szájú Tudósaitokat, tanító-székeikből, a' még fül-nem-hallott tudományokat lemenyödörögni hallhatom.

Fellow. Engedj-meg Magyar! hogy mosolyogva felelek; nagyon idegen vagy Jéru'sálembe. A' mi ránk nem illik, magunkra ruházni nem akarom. Mondjuk-ki az igazat, magunkra is mint másokra, ez az Ángoly karakter. Igaz miénk az ország és hatalom, de a' dicsősség kivált a' tudós világba nem egészlen. A' Francznak, mihelyt újság valami, rossz vagy jó mindegy, már tettzik 's követi; mi ellenben mihelyt valamit a' régiség felszentelt, 's közönségessé tett, avas, bűdös, vagy nem? ahhoz egész illetlenségig ragaszkodunk.

Én. Köszönöm hogy fel-szabadítál, 's nyílt szívvel lehet beszélnem — éppen ezt vártam tőled. Grammaticai oskoláitokat már láttam, megvallom nem vagyok velek megelégedve; a' tudományokban hátra vagynak, egyik Deák Auctort le, másikat felveszik, 's a' Deák nyelv' szeszítől szinte szédelgenek.

Fellow. Úgy van! de mi több ha ide által-jőnek is Fő-intézetünkbe, a' felsőbb helyektől szabott rend-szerént, még egy két esztendeig is csak a' Grammaticai ismeretekkel, 's Auctorokkal bibelődnek. A' tudományoknak halgatására senki őket különösen nem szorította, csak az úgy nevezett Tutor-okkal (alsóbb rendű magános Tanítókkal) correpetálgatnak. Igaz nem is igen sűrűen adunk itt letzkéket, a' tudományokból. Csak 36 hét egész iskolai esztendőnk, elég ha annyi órát adunk; sőt Dodvell előttünk egy híres Professor, három esztendő alatt 20 órát szentelt a' História' tanítására.

Én. Majd csak-nem képtelenségnek tettik beszéded előttem. Hogy-hogy lehet ez! miért vagytok illy vak imádói a' Deák nyelvnek! miért illy restek 's hidegek még a' Fő-oskolai-intézetek is, a' tudományok eránt! Polgári hatalmatok dicsőöségtek hogy-hogy alább nem száll, ha csak az úgy nevezett, imádott *Classische Gelehrsamkeit* virágozik oskoláitokban, 's a' valódi tudományok pedig csak sinlődnék?

Fellow. Régen nem tett senki a' világ' polgárjai között, illy bátor, nagy, és rettenetes kérdést, az Ángoly nemzet eleibe.

Ha te megcsalódtál bennünk, én is bennetek, csak-hogy én szerencsésen, te pedig szerencsétlenül. Ebből is látom, hogy az Isten nem személy-válogató 's minden népből 's nemzetségből vagynak választottai, hogy az igaz politica Ekklé'sia nem mindenkor látható, 's az egész világon el-van terjedve. — Minden erőmet össze-kell szednem hogy kérdésidre megfeleljek: Ne gondold hogy egész Nagy-Britannia 's közelébb egész Ángoly-ország, helybe hagyná oskoláinkban a' tanítás rendjét módját 's a' Deák nyelvvel való pepecselést.

Körül-belől ezren vagyunk Fellóvok, 's alig van egy tized része rendeltetésével megelégedve. De zúgnak a' Hazafiak is, és panaszkodnak, hogy minekutánna egész Európa kiszabadult a' Deák nyelv' jármából, Ángoly-ország még-is rab-igájába görbed, 's a' világ szeme-fénye, vak a' fél-szemére. De hasztalan minden panasz és sohajtás.

A' hatalmas első rendű Reformatusok, a' 39 Vallásbeli czikkelyeknél fogva uralkodnak, 's a' kik neveiket Symbolicus könyveknek alá nem írják, azokat le-nézik, közzűlők Universitásainkban Tanító nem lehet, az úgy nevezett Dissenterseknek, kik pedig nagyobb számmal vagynak Collégiumaink' igazgatásába szólni sem szabad, 's a' híres Ángoly Országos-alkotmányának kövérivel amazok híznak, ezek pedig csak csontján rágódnak. Minap a' Canterburi' Érseket, ki igen felemelkedett gondolkozású kegyes Úr, meg-

látogatván, meg nem áthatám hogy Collegiumainknak gyengeségekről egy két szót ne szóljak. Ő így szólt felőlök; „Fiam csak fussátok a' Deák-pályát — várjunk mindent az időtől, melyet az Isteni-gondviselés igazgat, jól látom a' fogyatkozást, de nem lehet segíteni — némelly elő-ítéletű emberek miatt, kik azt hiszik, hogy a' Parlament, Püspökök, Universzítások, 's a' 39 cikkelyes Fő-felekezet szorossan a' Constitutzióhoz lévén csatolva, mihelyt azok valami változást szenvednek, össze-omlik tüstént mint valamelly régi mohos épület ez is, 's nem tanácsos csak legkisebb oszlopját is megrendíteni; nem lehet javítani azt mondják, mert a' javítás újítás, — az újítás pedig vészedelemes.“ Mosolyogva ejté az öreg kegyes Úr utólsóbb szavait észre-vevém, hogy a' nemzeti Deákok nem nagy barátjai. — Miért gyötrik, olly sokáig nálunk, csupán Deák 's Görög Literatúrával az Ifjakat, talám ez is egyik oka: mert az Angoly komoly természetű, gondolkodni szerető, nagy ítélő-tehettségű, 's ennél fogva méla nyavalyára hajlandó lévén, sok memorizálással, stylizálással, declamálással, száraz Grammaticai gyakorlásokkal, akarják tartóztatni, hogy ítélő-tehettségek hamar ki ne fejtődjön, gyermekekből egyszerre férfiakká ne váljanak, ne mélézzanak, külömben a' lenne belőlle meg-lehet, hogy már 12 esztendő korokban, ezeren meg ezeren örvöngének azon való gondolkodásokban, hogy hogy lehetne olly 100 linea hajót építeni, a' tengerre bocsátani, 's vele az egész világot meghódoltatni, melyre egy élő ember se kívántatna, hanem csak fa-bábokból lennének Hajós - Kapitányok s' Matrótzok. — Nagy parádékat szoktunk pedig mi csapni néha-néha a' Deák beszéddel, mint 1814-dikben meglátogatván bennünket az Orosz és Burkus Fejedelmek, be-gyűltünk a' Scheldon Theatrumba, egy pompás Szalába, melybe négy ezer ember könnyen el-fér, melly tsupán a' végre van hogy benne az Universzítás ünnepi pompákat tartson; szokott czeremoniákkal az említett Fejedelmek, Juris Doktoroknak kinevezettek, a' diplomák által adódván a' Juris Professor egy hosszú sovány Deák beszédet tartott. — Sándor mosolygott, Györgyünkhöz hajolva beszélgetett, Wilhelm néhány-szor ásitott, 's úgy láttzott hogy a' vadonnat új Római orátorba egyik sem gyönyörködött. Nincs ugyan igazak némelly Íróknak, mint Knox, Gibbon, Meiner, 's nagyítják a' dolgot midőn azt mondják, hogy az Angoly oskolák henyeség', puhaság', 's tudatlanság' fészkei; de azt csak meg kell vallani, hogy egy Fellovnál a' világon, senki jobban kedvére nem élhet. Nekem nevezetesen, azonkívül hogy itt közönséges Tanító vagyok, 's jó fizetést húzok, Parochiám-is van, ide mint-egy 7 órányira, Káplánt tartok benne, ki csekély fizetésért helyettem minden kötelességet végez, de az egész jövedelmet én szedem. Ha 4 esztendeig itt lakott az ember mint Fellov, csak meg ne házasodjon, azután akárhol lakhat kedvére, szedheti az egész jövedelmet, minden hivatalbeli foglalatosság nélkül.

Most lehet már most csudálkoznod Magyar! hogy-hogy alább nem száll Nemzetem' polgári hatalma dicsőssége, ha az oskolák így gyengékednek, ha csak Deák Literatúrával bibelődnek, melly az igaz bölcsesség felé csak ollyan világos ösvényt mutat, minőt a' czet-hal hágy maga után, Jó szavai szerint a' 41-dik Részben: „Maga után hágy (úgy-mond) világos ösvényt, úgy annyira hogy a' ki látná azt vélné hogy a' tenger megöszült,“ 's ezt a' szokélló homályt ősz színt, a' pedánt Sereg tiszta napfénynek gondolja. — De hála Istennek nem láttzik, hogy ez a' régi nyavalya hervasztaná Hazám' polgári ábrázatjának rósaít, mert sok az élet-erő benne. Soha még a' föld' színén nem lakott eredetibb

nemzet mint enyém. Az Angoly rendkívül-való valami. Egymással ellenkező nagy tulajdonságokkal bíró valóság. Szereti az életet, Nap-kelet' fűszereivel él, azonban nem fél az haláltól sem, 's tréfából is leugrik a' Waterlói magas új hidról, az iszonyú örvénybe. Kereskedik szüntelen, még-is ritkán csal, szereti a' Szép-nemet, sehol nincs annyi jussa az Aszszonynak mint nálunk, hódolunk nekik, még-is a' Parlament' Elöl-ülője megmondja néha a' Galleriára gyűlt nagy Dámáknak — hogy most haza mehetnek, mert még hólnap fog következni, a' vállalkozó-perbe minden rút 's minden fertelem.

Nincs az Angolynál jobb Hazafi de nints jobb világ-polgár, ember-barát sem, szerény, kevély, fősvény, pazérló, szelid haragos, 's a' t. ilyen az Angoly!

Illyen teremtménytől mit nem lehet várni. Eddig tapasztalás után azt hitte a' világ, hogy az embert a' tanítás 's nevelés formálja, de már nem tudom mit hidjen, mert az Angolyt nem az oskolák teszik azzá a' mi, de ön-maga teremti magát. Száz 's több Túdósok vagynak itt kik soha oskolákban nem jártak. Ama' nem régen el-húnyt halhatatlan Herschel, először csak vándor mu'sikus volt, azután Kántorra leve egy városkába, nappal kótázott 's leczkéket adott, éjjel Mathesist tanult, most kissebb majd nagyobb csillag-néző csöket készített, míg végre közel Vindsor' palotájához György Király szép jószággal megajándékozván, számára ama hires szabad ég alatt épültt Vi'sgáló-alkotmányt nagy kölcséggel elkészíttetett, és sokszor mint szomszédját 's barátját a' tudományokat szerető Király meg is látogatta. Ki nem álhatja az Angoly Ifjú, hogy fülébe egész oskolai esztendőn keresztül lármázzon Katedrájából a' Tanító; ő minket csak Útmutatóknak, vezéreknak tart. Szobájába csendesén olvasgat, a' mi tettzik, Tutorával correpetálgat, néha meg-jelen Auditoriumunkba, 's formát vesz a' gondolkozás' módjába. Ollyan nálunk a' Fellov mint a' plánumokkal rakott fejű építő-mester — maga nem dolgozik a' legényekkel 's inasokkal, csak fel-vigyáz, igazgat, szollongat, dorgál, mutogat, hogy nevekedjen az épület 's hiba ne essen; sok üres óráit melyek megmaradnak hivatalától, szobájában halhatatlan munkáknak készítésére szenteli. Mikor el-jő a' közönséges vi'sgálat' (Examen) ideje, elő-kérjük szorossan, mivel tölti idejét az ifjú, ha p. o. Magyar-ország' Statisztikáját olvasta, nem a' pusztá úgy nevezett dátumokat hordatjuk vele elő, mert azt a' kinek egy kis esze van, és olvas, tudni kell; bár erre nézve is, mit szoktak hibásan elő-adni némelly Írók, el-nem felejtjük. „Nem azt kérjük, hány Vármegyék vagynak? 's hogy hívják az Elöl-ülőket, 's hol tartja üléseit a' Vármegye, hanem azt kérjük, mit ítél a' Magyar Constitutzióról, mi benne felséges, mi hibája van, miért nem egyez meg Diétán sokszor a' két Tábla? miért jobb a' Követeknek instructziót adni, minden tárgyról, mint-sem őket tellyes hatalommal felruházni? „Itt semmi Tudományt nem szabad a' Tanulónak pusztán olvasni 's halgatni, hanem róla elmélkedni, ítéletet tenni, 's az ítéletnek okát kell adni; ha hibázott kötelességünk, fel-világosítani 's vezérteni. A' kissebb Gymnasiumokba, igaz keményen is bánunk talám, a' gyermekekkel, 's ott a' mechanismus uralkodik, de a' 15-dik esztendőbe lévőket, már embereknek ismerjük, 's a' felsőbb intézetekben szabad lélek elevenit mindent. — Könnyű elgondolni az illy Systema mellett, hogy csak a' tanul a' ki akar, de mi azzal semmit nem gondolunk. A' ki lelketlen lévén, nem gyönyörködik a' hasznos és szép Tudományokba, nevettség erőltetni hogy tanuljon. Csak ne heverjen, maga 's ember-társai

javokra tehettsége szerént, valamit miveljen, ha fát vág vagy fűrész-el-is, mind-eggy, már jó Hazafi, már szükség van reá. Nem tudunk mi itt semmit, [a] négy Facultásokról, azt sem értjük mit tesz Philosophiae Doctornak lenni. A' tapasztalásból ki-indult, 's azon fundált bölcselkedés, tettzik ugyan nekünk, 's azt használjuk-is, de a' Kant' Filozofiaja hozzánk soha be nem csúszhatott. Minek is tanulnánk mi, hogy kell mesterségesen mélázni, mikor természet szerént tudunk, 's a' baj, szokszor bódulásig tudunk. Másutt az emberek mindent rakásra tanulnak, mindent tudni akarnak, és utóljára ha igazat kell mondani, jól 's helyesen semmit-sem tudnak. Mi kiválasztunk egy két tudományt, mellyhez különös kedvünk, vonszódásunk van, és azt tanuljuk, arról elmélkedünk egész életünkbe, azért-is viszzük más Nemzeteknél nagyobb tökéletességre. Mi, mikor kikerülünk a' Collegiumokból, csak azt tudjuk, mit 's hogy kell tanulni, csak kezdjük hát még akkor, nem pedig végezzük a' tudós pályát. Villis Urról azt hitte minden, hogy Pap lesz, 's maga is úgy gondolkozott, midőn elhagyá Universzításunkat, de azután neki adván magát az Orvosi-tudományoknak, nagy hírt-nevet szerzett, 's az idvezült beteges Király körül mint Fő-Orvos híven 's hasznosan forgolódott. Nálunk egy közönséges kereskedő 's mester-ember szobájábais, olly kerülhetetlen eszköz a' szép mahagóni-fából készült könyves-théka, mint a' pohár-szék 's az asztal. Csak elbámúl az ember, midőn halja, hogy a' kávéházba egy bóltos — vagy mester-legény, Hazája' ügyes-bajos dolgairól olly mély belátással beszél 's itél, minővel más országba némelly Fő-oskolában tanult Prókátor sem. „Hát a' ki Oxfordba tanulván, a' pompás Radkli' vagy Bodlei' megbecsülhetetlen kincsel bíró Könyves-tárába (melly utólsóbbak csak a' nap-keleti kéz-iratoknak laistromok, két vastag darab mint mondják in folio,) szabadon járhat, 's tanulhat, mi tökéletességre nem viheti a' tudománynak azon nemét, mellybe nem-csak gyönyörködik, de hasznát is akarja venni 's Hazafi-társaira áldást igyekezik árasztani.

Igy tünnek-fel a' tudós világ' lát-hatására, olly halhatatlan munkák, mint Hume' Angoly-országról írt Históriaja, mellynek új kiadása 800 ezüst tallér; mint Hyde Clarendoni Grófnak belső háborúkról írt könyve, melly kéz-íratban örökös által Universzításunknak ajándékoztatván, 's azonnal sajtó alá tétetvén, majd a' nyomtatványokból bejött summából, a' mostani pompás, csak-ugyan Clarendon-ról neveztetett könyv-nyomtató Palota épült; mint Hugo-Blair' predikáziói, ki külön-külön egyért 1000 tallért kapott; sőt hogy élő Poétát is említsek, Lord Byron-nak poétai munkája, mellyért Murray Könyv-áros az Írónak már 84 ezer tallért fizetett, maga pedig meg annyit is nyert rajta. „Nem szólhat hát alább, Hazám' polgári hatalma, dicsőisége, Tudományos-Intézeteinknek gyengeségek miatt, mert véríbe van minden Angolynak, hogy gondolkozzon, okoskodjon, tapasztaljon, 's tanuljon, úgy-hogy minden valamire való házat oskolának, 's benne a' Hazafit Professornak lehet nézni. A' pompás gazdag Collégiумok nálunk csak figúrák, csak fény-űzés. — Valamiképen nem bizza itt Hazája' ügyét, a' köz-polgár, egyedül a' Tisztviselőkre, de maga is felvigyáz, 's a' bevett országglásmód mellett strázsát áll, 's született Prókátornak, 's született katonának tartja magát; sőt a' legkissebb kémény-seprő gyermekze is tudja, hogy neki jussa van a' köz-ügyről beszélni 's itélni: úgy épen nem várja egyedül az Igazgató-széktől, Parlamenttől, Universzításoktól, hogy a' tudományoknak jól-tévő erejek, egész Hazájára kihasson, 's bódogítták F. M. O. Minerva 1. Negyed 1827.

az emberiséget; de munkás benne minden köz-polgár maga is, és kész nagy áldozatokat tenni, hogy a' tudományok virágozzanak 's gyümölcsözzenek. Külömben is 36 's több Collégiumaink között, alig kettő három, mellyeket nem magános, gazdag 's nagy lelkű polgárok fundáltak volna. Míg a' két Testvér-Universzításbeli Tudósok, egymás ellen törnek, fellyebb-fellyebb emelkedni vágnak, Püspökséggel, Parlamentbe ülés-beli méltósággal álmodoznak, (mert mindenik Universzítás két követeket küld a' Parlament-be) míg mondom jól lévén dolgok, hivataljokat immel-ámmal viszik némelleyek, 's ásitozva unalommal halgatják, nevezetesen midőn az Ifjak Virgilius' Aeneását fordítgatják, declamáljatják, majmolgatják; az alatt néhány tehetős polgárok, még pedig nem-csak első-rendű Reformátusok, de többnyire Presbyteriánusok, Methodisták, Qvakerek, társaságot formálnak, ezer meg ezer font Sterlingeget össze-tésznek, és napkeleten utazott, 's lakott felekezetekhez tartozó Tudósok által, külömb-külömb-féle vad-pogány nemzeti nyelvekre át fordíttatván a' Bibliákat, küldik vagy viszik azokat egész hajókkal, napkeleti Indiákra. „Czéljuk egyedül az, hogy az Angoly óltalom alatt lévő 60 millió Jobbágyok, ne csak dolgozzanak már, de tanuljanak, a' Keresztyén-vallás által jobbjúljanak, szelídüljenek is hasznunkra 's gyönyörűségünkre.

Szóba jött Londonba minap egy kávéházban hogy most sok leányok, még pedig tisztos házakból származott leányok elcsábíttatván szüléik' házoktól, megszöknek, csavarognak 's bújá életet élnek; három gazdag kereskedők óldalt halgatván, belé sem szóltak akkor a' beszédbe, de egy hólnap múlva illy hirdetményt bocsátottak közre: Mi alább irtak szívünkre vévén némelley szüléknek keserveiket, tévelygő leányaiknak szerencsétlenségeket, meghívunk minden rossz lépéseket tett 's megbánt leányokat, jelentjük hogy számokra ebbe 's ebbe a' házba boldogító menedék-hely 's iskola nyitattik. Két esztendőig tartoznak benne lenni; rendelést tettünk tisztességes élelmekről 's ruházatjokról, naponként buzgó Lelki-pásztorok 's Orvos-doktorok fogják őket látogatni, Istent-félő Mátrónák velek lakni, 's őket minden aszszonyi szép és hasznos munkákra tanítani. Egyszer'smind bizonyosokká teszszük őket, hogy ha bizonyos jeleit adják megjobbúlásoknak, azon idő alatt szüléikkel megfoglaljuk békéltetni, 's kegyelmekbe vétetni; vagy ha ebbe csak-ugyan nem boldogúlhatnak azon leszünk, hogy hasznos és tisztességes szolgálatba lépjenek, vagy, becsületesen férjhez menjenek 's ekképen boldogságokat mellyet örökre elvesztettnek gondolnak vissza-nyerhessék. Ez ember-baráti intézetből százan meg százan térnek vissza, megbocsátó jó szüléiknek kebeleikbe, vagy férjhez mennek 's tiszta erkölcsű feleségek 's anyák válnak belőlök, imádják az Isteni-gondviselést, és áldják jóltévőiknek emlékezeteket.

Ehez adom még azt is, hogy a' mit mi polgári hatalmunkkal 's dicsőségünkkel vissza-élő, iskolai Intézeteink által-is csak külső fényt űző első rendű Reformátusok elmulatunk, azt helyre hozzák a' Presbyterianusok, Methodisták, és több Dissentersek; mert ők mint láthatni, a' Skótziai Universzításokban, Edimburghban, Glasgóvbán 's egyebütt, a' deák Literatúrában gyönyörködnek ugyan, mint kell-is valóba minden szép lelkű Tudósok; de nem töltik, vesztegetik-el azzal csupán rövid élteket, hanem valódi mind ez életre, mind a' jövődőre, megkívántató hasznos ismereteket gyűjtögetnek, 's meg kell vallani, hogy nálók szembe-tünőbb az úgy nevezett realitás.

Én. Uram! — a' Toverbe letett kincseknél 's drágaságtoknál többet érnek az igazságok, melyekre tanítál. Vajha minden Hazafi-társaim tudnák azokat 's szívekre vennék, nekik különösen szükségek van azokra. Édes Hazám most akar kivergődni a' deák nyelv' rab-igájából, 's a' vele együtt puffadozva járó pedanteria' szöveyényeiből; de az igazság' napjának az indulatok' sűrű ködein kell keresztül eregetni sugárait, 's a' tökéletesedésnek sok akadályi vagynak. Ah be szeretném, ha esmernéd nemzeti szép nyelvünket, de ez a' szép aszszonyka nem a' piatz-úttzán lakik, de egy isméretlen alacsony házacskába. Otthon szorgalmatoskodik, mint jó házi-aszszony, bővibe van minden jónak, de kísértálgatni, 's a' világ' promenádéján magát mutogatni nem szokta 's nem tudja. A' szomszéd Dámák, kik magokat festik, piperézik, első személyeket jádszanak, irigylik házi boldogságát, lenézik, társaságokba nem veszik, parasztnak mondják, azért, hogy piros, egészséges, és csak akkor ereszkednek-le kevésbé hozzá, ha kenyérre van szükségek, 's kamarájokból kifogy az eleség. Én nem szívelhetvén, hogy sokan Hazafi-társaim közzül ez ártatlan egygyűgyű szépséget 's hív Anyát megútálják, — ellenben egy régen megholt Római Matrona' csont-vázát csókolgatják, szájába fúnak, lehellenek, feleleveníteni akarják, mint a' Bál' Papjai Illyés Próféta' idejében, magokat szinte beretvával metélik, hogy őket meg nem halgatja 's nem felel vissza, Magyar válba, ingbe öltöztetik, dróton fel 's alá jártatják, tiszteletére Innepet ülnek, előtte bókólnak 's így köszöntik: „*Gratulamur de felici conspectu amicae svavissimae Hungarorum avitae Constitutionis, Matris Grachorum, Dominae Dominae nostrae clementissimae*;“ — tehát fiúi buzgóságból írtam minap egy kis értekezést, *) (ekkor Oratoria Professor úti-társam és barátom rángatni kezdé dolmányom', hogy ne szóljak) és panaszlám a' világ előtt, hogy iskoláinkban a' deák stylus írással, horalis 's hebdomadalis láborokkal, declamálással eltöltik szép reményű gyermekeink az időt, 's miatta a' tudományokban hátra-maradnak; szóval: a' deák nyelv' tanulásával való vissza-élés akadályoztatja tudománybeli tökéletesedését a' Magyarnak, 's nemzeti szép nyelvét eltolja helyéről. Személyét senkinek sérteni nem akarám, tudja az, ki vi'sgálja a' szíveket és próbálja a' veséket, de a' vastag hályog finom tövel való érintés nélkül le nem esik. Felfedezni, hogy a' felfújt hólyagba csak szél van, nem boszorkány; az elterjedt nyavalyára kedves Hazámfiait figyelmesekké tenni, szent kötelességemnek tartám, 's tartom halálig; és valamint Sz. Pál Zsidó testi atyafiaiért, úgy én-is Magyar Hazámért, különösen honni kellemes nyelvemért, csak használhatnék valamit, kész vagyok lenni átok-is. — Még-is imé Professor úti-társam, kit azért hozék-el magammal Statisztikai szaguldozásra, hogy megelőzzem azon ellen-vetést, melyet értekezésemre meglehetősen színnel tehetett volna; hogy-hogy bátorkodom ugyan-is a' Magyart kellemes deák álmodozásai-ból felverni, 's gyönyörűségétől megfosztani, mikor a' leghatalmasabb, dicsőbb Ángoly Nemzet, (nem ügyelvén semmit a' több pallérozott Európaiakra) iskoláiban meghagyván a' régi rendszabást, a' deák Literaturát ragyogtatja 's kevélykedik benne, még-is (mondom) Professor Úr, vagy engem' érteni nem akarván, vagy deák nyelv-mesteri buz-

*) Lásd F. M. O. Minerva 1825. Dec. Füzet. 4-dik Negyed. 495-ik lap.

góságból, 's talám hogy némellyeknek kedvet-is töltse, (pedig a' Humanitást sok helyeken szemre-hányólag emlegeti 's beszédét-is azzal végzi) ellenem 's Hazám' igaz ügye ellen, sértegetve írni fájdalom! nem restelt. *)

Felov. Róllunk Angolyokról hímet varni e' részben senkinek nem tanácsos. Nemzetem' temérdek élet-ereje más polgári-testbe meg nem férhet, — nyavalyája pedig ki-be találthatik akkor, a' mikor bizonyosan halálos lesz. A' dicső napba 's holdba sem szép a' setét folt, nem kívánatos 's nem követni való. Azomban tudni kell, hogy itt nem tesz annyi kárt a' Deák nyelv' uralkodása mint nállatok. — Itt semmi tudomány Deák nyelven nem tanítatik, hanem virágzó nyelvünkön, a' Deák mellett a' Görög nyelv szintűgy divatban van, egygyiket úgy mint másikat szeretik, 's virágoztatják Collegiumaink, de soha közönséges élő nyelv nem válhatnak. Ha fény-űzésből 's tudós gögből, néha néha palotáinkba valaki beszédet tart-is deákul vagy görögül, de a' beszédbeli düh, a' Nemzet' rendszabásaiba, szokásaiba, 's a' társaságos életbe ki nem hat, nemzetiségünket nem gyengíti, — köz polgár' ajakán sem Görög sem Deák nem peng, úttzákon, kávé-házakba, sőt a' Tanács' palotájába sem hangzik; — hanem mint kihólt tudós, 's a' tudományokat valóba elő-segítő nyelvek, csak a' Collegiumok' kerítésein belől, 's a' Tudósok' körökbe maradnak 's virágoznak. Nagyon szeretném Professor Úr! ha erősségeit halhatnám, melyeket feleletül ezen Antiphlogisticus deák úti-társa ellen elő-hordott.

Prof. Principiumom ez: elő sem kell fordulni ennek a' kérdésnek, vallyon a' tudomány-tanítást elibe kell é tenni a' nyelv-tanításnak? ezt csak mellesegesnek kell é tartani 's csak amaszt elő-segélleni? hanem csak ennek: mi a' visszonos össze-köttetés a' kettő közt? 's miképpen kellessék a' kettőt egymással egyyesíteni? A' nyelv-tanítás éppen olly fontos dolog, mint a' tudomány-tanítás, mert (röviden elő-adván:)

1.) A' nyelv-tanítás által fejlődik-ki legjobban az emlékező tehetség, ezt pedig el nem kell mulasztani a' gyermeki időkben. Ha csak tudományra tanítatik a' gyermek, 's helytelenül talál vezéreltetni, idő előtt uralkodóvá lesz benne a' fantazia. A' pusztá tudományos oktatás, ha éppen úgy elő-segítné-is az emlékező tehetséget, még-is sokkal nehezebb munka az, 's a' Tanító nehezebben boldogúlna benne.

2.) A' nyelv-tanítás igen jó mód arra, hogy az ifjú serénységre, tehetségeinek gyakorlására 's rendes munkásságra szokjon. A' kedvetlen izasztó munkához hozzá szokván, a' mi a' nyelv-tanulással egygyütt jár, férjfi korában se fog irtódnai a' nehéz munkától.

3.) A' nyelv-tanulás rendhez, határozottsághoz, pontossághoz szoktat, a' beszéd' 's írásbeli elő-adásban. Világosan, érthetően, okosan előadni valamit, 's a' gondolatokat jól elrendelni csak a' tudja, a' ki nyelveket tanult.

4.) A' ki a' nyelv-tanulását elmúlatta, soha ki nem pótolhatja a' kárt, a' hézakot egész életében; ellenben a' ki a' nyelvekben erős, híjános tudománybeli isméretét később esztendeiben-is helyre-ütheti.

*) Lásd F. M. O. Minerva 1826. 2-dik Negyed, Majuszi Füzet. 681. lap.

5.) A' tudományokban fundamentomos tudásra (Gründlichfeit) jutni nem lehet nyelv-tanulás nélkül. A' tudományos műveltség' át-látását, annak idő szerént lett kifejtődését, és tökéletesedését, valamint azt a' készségét-is, hogy tudományos tárgyakról magát helyesen kimagyarázza, csak attól a' Tudóstól lehet várni, ki nyelveket tanult.

Fellow. Mondasz valamit Deák-Magyar! de engedj-meg nyílt-szívűségemnek, Aristoteles után az igasság' szeretetét eleibe teszem a' barátság'nak. Az ezüst rostélyba nem arany alma van, csak üveg. Principiumod nagyon gyenge. Mit gondolsz kérlek? a' nyelv-tanítást éppen olly fontos dolognak mondani, mint a' tudomány' tanítást? Azt a' mi keresztül foly, azzal a' min keresztül foly, a' bort a' lopóval vagy hordó' csapjával egyenlő becsűnek ki hinné? én tudok képzelni tudományt nyelv nélkül-is. Ha az egész emberi Nemzet néma volna-is, ha a' gondolatoknak semmi szóval vagy betűvel meghatározott jegyei nem vólnának-is, mellyek által az isméretek egymással közölhetnének, de tudomány még-is csak volna minden okos lelkű valóságba; és így felálhat a' tudomány nyelv nélkül, de minek a' nyelv tudomány nélkül? . . . Hátrább volna igaz a' világ nem tudom hány ezer esztendővel, ha pallérozott nyelvek által a' hasznos és szép isméretek nem terjeszthetnének; de azért még-is csak sokra menne az ember pusztá cselekedet vagy viseletbeli tanítás által-is. — Úgy tetszik jó polgár-társam, hogy te nem is a' kérdésre feleltél. Magyar atyádfiának a' fáj, (mint észre vevém beszédéből) hogy 7 esztendő korában iskolába menvén a' gyermek, 16 esztendő koráig keresztül a' 8 osztályokon (Classisokon) főképpen Deák nyelvel kínlódik (a' Görögöt nem-is hallom, hogy emlegetnétek, pedig a' Római tudomány-patak, görög kútából szivárgott;) 's a' gyermek deákul szüntelen nem annyira beszél, mint harapódzik, a' dolgoknak deák formáikat 's neveiket vervén fejébe gyenge korába, 's ez az első benyomás kihatván szívére 's egész életére, készülget csendesen nemzeti nyelve eránt hideg vérrel viseltetni 's nemzetiségét magába elfojtani. A' fáj, (mint értettem) hogy többnyire a' tudomány' zsenjét is deák ínyével kóstolván a' gyermek, a' felsőbb Intézetekben pedig a' szebb 's nagyobb falatokat még inkább deák fogakkal rágván; Magyar gyomrába meg nem emésztheti, egészségére nem válhat, 's csak sínlódik, míg elkorcsosodott lelkét ki nem adja. — Te pedig a' helyett, hogy ezen avas 's nem századunkhoz illő szokást ki kellett volna mentened, vagy a' hibát szerényen megismerned, a' tudós világ' régi tisztas halottjának a' Deák nyelvnek parentáltál, gyűjtögetett kincseiről, érdeméről 's dicsősségéről (mint hallom) szép beszédet tartál. Ennek a' kérdésnek igazán soha sem kellene elő-fordulni: hasznos é, szép é, gyönyörködtető é a' Deák Literatúra? mert ezt az-is, ki legkisebb a' tudományok' országában, tartozik tudni 's érezheti. A' régi Görög 's Római Bölcsék' könyveikben, számtalan szép jó 's hasznos igasságok vagynak számunkra, mint meg-annyi kincsek letéve, — ezt senki nem tagadja. De tagadja azt velem együtt az egész pallérozott Világ, hogy azon könyvekben minden e jelen életre, a' jövőendő mennyei polgárságra nem megkívántató, de csak egyenesen vezető 's készítő ismeretek is feltaláltatnának; bár akármelly kellemes (szelid tudományok, emberiségünk' bélyegét ránk nyomó, önn-érzésünk', képzésünk', erkölcsiségünk' elő-mozdító) nevezetekkel árulják-is azokat, a' kikiáltott Humanisták. „Tagadom, hogy az úgy nevezett Classicus Auctorokat szöröstől, bóröstől mind úgy lekellene nyeletni a' szegény tanulókkal, — valamint ugyan-azon Au-

ctorokból kiszedegetett 's tudományos formába öntetett, a' 10, 12 esztendő's keresztyén gyermekeknek Istentől való megfogásokat 's egész értelmeket bódító Mythológiában, az öreg Istennel Fija helyett lenyeleté felesége a' darab követ. Nem elég volna é egy pár esztendőt szánni reá, hogy egy Deáknak nevezetethető osztályba (Classisba), a' gyermekek minden külömség nélkül deák nyelvre taníttatnának, — a' könnyebb Auctoroknak értékre vezéreltetnének, — a' szép előmenetelre édesgettetnének, a' többit pedig bizni kinek kinek szorgalmára, — magános Tanítóiknak ügyességekre, buzgóságokra, 's az egész élet-időre, mint a' több hasznos nyelveket. Bizonyára a' ki valamelly tudománynak vagy nyelvnek édességét megízeltette, ha tanulni született, 's ha van vezére, nem fogja félbe hagyni, de Ezredes-Kapitány, Vice-Ispány, Pap, vagy Prókátor korában is gyönyörködve veszi kezébe Cicerót vagy Horatziust.

Gúnyolódva szoktak ugyan a' nagy Humanisták rólunk beszélni, kiknek nem fognak szüntelen kezeinken az említett Auctorok 's így szólnak: „Tudják a' kik ezeket ismerik, melly felségesek, melly temérdek tudományos ismeretek jönnek elő benne.“ Igaz, de csak nem mennyei titkok vagynak benne elrejtve. Kár hát elremítetni a' tanuló sereget, mikor a' ki egy pár esztendőn által jó Vezére lévén, annyira ment, hogy Corneliust, Phoedrúst becsületesen érti, az már elindúlhat ön' eszével-is, a' nagyobb Madárdórok: Virgilius, Horatzius és Ciceró után; és sok Tudósok által készített segéd-eszközei lévén, érteni fogja idővel azokat úgy, mint Klopstockot vagy Wielandot, ugyan annyi szorgalma után; annyival inkább, hogy maga is a' vén Tanító, a' vén Humanista, midőn Virgiliust meggy magyarázni Kathedrájába, elébb Heiné-ből vagy másból dugaszba rá-olvas, hogy ne hibázzon. Ha valamelly országba még mindazáltal bizonyos rendbeli gyermekekre nézve, születéseknél 's rendeltetéseknél fogva megkívántatik, hogy deákul ne csak értsenek, de beszéljenek is; ám legyen mellettek deák nyelv-mester, ki a' tudományok mellett gyakorolja őket a' beszélgetésben-is; mint a' rajz- vagy muzsikai-mesterség közönségesen mutogatgatik ugyan, némelly Intézetekben a' tanulók előtt; azomba kik azzal be nem érik, 's annak különös hasznát akarják venni, vagy hajlandóságok van reá, magános mesterek által tökéletesíttetnek benne, míg magok-is mesterek nem lesznek. Ah! de közönségesen kiterjeszteni Oskoláinkra a' deák nevelést, 's beszédbeli dühöt a' helyet hogy az ifjak gyakoroltatnának, a' Nemzeti szép Literátori, kellemes beszéd- vagy írásbeli elő-adásban, megbocsáthatatlan vétek!

Én. Nálunk Magyar-országon alacsony hitván embernek tartatik, ki deákul folyvást nem beszél; ellenben mihelyt valaki csak egy két deák szókat elegyít is beszédébe, már a' köz-néptől mint tudományos ember tiszteltetik, pedig meglehet, nem tudná megmondani, hány ismeretes fő-részei vagynak a' világnak. — Itt fundálódik rész-szerént a' köz-nép' neveltlensége, tudatlansága, mert az utolsó együgyű kapás-is azon van, hogy fíját az oskola-mester deákul beszélni tanítsa; jól vagy rosszul? nevededik é valamit a' tudományba vagy nem? már a' mind egy, csak egy kis deák gögitselés által másoktól magát megkülömböztethesse. Sőt vagynak olly Collegiumból kijött, 's magokkal onnan néhány deák szóknál egyebet ki nem hozott tudatlan falusi Mesterek is, kik hogy valódi tudományt ne kellessen tanítani, mert a' több fáradsággal esik, tehát csak deák csevegéssel vakítják, ez-előtt kivált vakíták a' szegény szüléket.“ Megtörténik sokszor az-is,

hogya az illy Mesterek szolgálatjokat elhagyják, 's valami csekély világi hivatalba lépnek, nem hogy megvilágosítsák az együgyűbb Atyákat, de lázzadást indítanak az új 's okosabb Tanító ellen a' nép köz't, ki hasznos tudományokra akarja oktatni a' gyermekeket, 's azt kiáltják, (magokat akarván titkon magasztalni:) „Nem ér semmit a' mai tanítás' módja! csak mesélget a' Tanító, deákul nem tudnak a' gyermekek.“ Annyira megy a' dolog néha, hogy még a' nagy tiszteletű Ekklé'siai Felsőség' Atyai tanát'sa 's parancsolatja is, (melly szerint a' Nemzeti-oskolákba még a' deák nyelvet megpendíteni nem szabad) a' vak, elő-ítéletű 's tudatlan emberek miatt sikerellen' lessz. — Szegény Magyar Nép!!!

Felov. „Jut eszembe, hogy tavaly egy Magyar-országba járt, gyapjúval kereskedő Angolytól kérdezvén, hogy tettezenek neki a' Magyarok? így felelt: „Uram! szebb lelkű 's nemesebb szívű Nemzet az Isten' földjén nincs. Azt mondják, hogy Á'siából jöttek-ki mostani Hazájokba, az Europai Kanahánba; csudálkozom, hogy az Isten Á'siába a' gyáva Zsidókat 's nem őket választá tulajdon népének. Csak két dolgot ki nem állhattam köztök, első az, hogy minden posztó ruhás ember deákul beszél, 's a' gubásoknak, szűrösöknek adták-által őrizetül Nemzeti-nyelveket; másik az, a' mit nem szenvedheték, hogy Hitünk' sorsosinak templomjaikban felülről a' Karból ordít, visít-le valami gyermek minden sor ének után, mint ők szólnak, dictál, eleinte azt gondolám, hogy senki sem tud olvasni köztök; az én buzgóságomat ugyan megzavarná, 's nem tudnék idvességesen egy sort sem visitása után énekelni. Nintsen é igaza a' kereskedőnek!

En. „Sok! fájdalom sok vissza-élések vagynak még közöttünk! 's óhajtvá várjuk, hogy Sz. Péter szavai szerint, a' nap megvilágosodjon 's a' hajnal-csillag feltámadjon szíveinkbe. Fájlaljuk azt is különösen, hogy édes Hazánkba sok nagy Urak 's Aszszonyok szégyentlenek magyarul beszélni. Némellyek pedig annyira elkorcsosodtak, hogy midőn magyar becsületes Jobbágiai hozzájuk folyamodnak 's panaszokat előtök kiakarnák önteni, Nemzeti-nyelveket nem értvén Praefectusaikhoz 's Tiszt-tartóikhoz igazítják őket, pedig meglehet hogy épen azon Tisztviselők ellen panaszkodnak. Sőt több az, hogy a' köz-rendből támadt derék Tudósok is, gyermek-koroktól fogva deák levegőt szíván, midőn valami magyar munkát kiadnak, rajta-hagyják a' deák mázat, 's a' Magyar-nyelv természetét nem esmérvén, abbá is deák konstrukciókkal élnek, 's mint Livius egész óldalnyi hoszsú periodusok végire, vigyázva mesterséges verbum regenseket bigygyesztenek, mint ezt egy nem régen kijött Magyar Theologiában láthatni.

Azt hiszik nálunk többnyire a' deák Literátorok, hogy az ékessen-szóllásnak 's szép kifejezeteknek tökéletes formái egyedül a' deák nyelvbe találatnak, 's egyedül a' régi Auctorokból kiválogatott, Freyerus által p. o. öszve-írtt figurák 's tropusok teszik és tehetik széppé, kellemetessé akármelyik nyelvet, 's azokon kívül nincs több tropus, nincs több figura. Meg lehet pedig hogy azon régi Római fűszerek, már nagy részben izeket is vesztvén, nem minden mai Nemzetek' eledeleihez valók, és hogy a' honni méz, só, bors, paprika, kellemesebb lehet mint a' régi Római. Én a' Magyar-nyelv' természetéből 100 figurákkal is szolgálhatok ha kell, azon deák Nyelvészeknek, kik Nemzeti-nyelvünket szegénynek, gyávának tartják, úgy hogy még egy Rhetorica Classist állíthatnak fel belőlök. Csak tessék mindeniknek egy egy görögös deák nevet adni, 's úgy eltalálni, mint Rhetor

fija az egyszeri Parasztnak eltalálá, kit próbálni akarván apja, ha tud é már deákul, sorba kérdezé tőlle, hogy van lőcs, tengely-végszög, bocskor 's csoroszlja deákul? — 's a' fiú egyiket sem tudván igazán, míg tartott a' figurákba mondá hatalmasan, „Epiphonema, Antonomasia“ 's a' t. — utóljára a' Paraszt nehéz szóval akarván próbálni, még egyet kérdek (úgymond:) hogy van csép-hadaró? a' Rhetor fiúnak jutván eszébe még egy figura felelt hirtelen: Hyppotiposis; jól van fijam így szolt az Apa, már látom lessz belöled valami, igazán mondád, éppen úgy szöll, éppen úgy! a' csép-hadaró, Hyppotiposis — Hyppotiposis. „Menjünk hát a' még világot nem látott új figurákra: nem szép 's tökéletes figura é? mikor az ember nem mer valamit egyszerre meghatározni 's elkezdí beszédét vagy-val, azomban a' második vagy-ot kipettyentvén, hirtelen meghatározza magát, hogy csak az elsőbb vagy-ot hiszi igaznak, p. o. Vagy nincs esze ennek az embernek hogy illyeket tselekszik, vagy — ennek az embernek csakugyan nincs esze. — Nem igaz figura é? mikor az ember egy dolognak, szükséges voltát nagyítván, kétszer 's háromszor is ismétli? p. o. pénzre van szükségem, pénzre meg pénzre. Nem derék figura-é? mikor a' töllem keménnyen számot-vevőnek, miért nem tselekedtem ezt vagy amazt? sok előszámlálandó okaim küzt, először-is olyan erőset mondok, 's annyira meg-van vele elégedve, hogy a' többit nem-is engedi elmondanom, p. o. harmintzkét okaink vagynak Uram hogy nem harangoztattunk: *első* hogy nincs harangunk. Nem jó figura-é? hogy többel ne alkalmatlankodjak, mikor azt kérdezvén valaki töllem, melyiket választom a' két dolog közzül, én nem akarván külön-szakasztani egymástól, össze-kötöm mind a' kettőt, és össze-kötve kívánnám megnyerni, p. o. mint az éhes, és hideg-vette kormos új Magyar felelt Földes-Urának, ki kérdezte tőle: eszel-é elébb vagy megfűtőzöl? Uram! (monda) majd csak kenyere-t pirítok.“

Fellov. „Attól tartok, hogy elmékedesedet ismét hiúságra magyarázzák; bár javító szándékod felől úgy megvagyok győződve, mint a' nap' jól-tévő ereje felől. — De ideje már hogy Professor barátod' erősségeire megfeleljek 's beszélgetésünknek véget vessek. Attól fél ugyan-is hogy ha-csak tudományra taníttatik, 's deák nyelvbe szüntelen nem gyakoroltatik a' gyermek, (mert csak az azzal eltölteni szokott sok szép időt sajnálja Barátod) csak a' volt 's a' van szóba; tehát ki nem fejtődik eléggé az emlékező - tehetség. „Ah! ne vedd-el kérlek azt a' kis nap-fényt, melyet nem adhatsz. Ne vess árnyékot az oskolákra, ne hozd vissza a' setét századokat. Az a' baj épen, az a' panasz mindenütt, hogy a' gyermekeknek csak emlékező tehetségek fejtődik - ki, a' többiek pedig alusznak, 's annyira elnyomattatnak, hogy még a' testnek tellyes kiformalódása után sem ébrednek-fel. Ez a' tanítás-módja tartóztatá-le a' setétség' lánczaival lekötözött, külömben nagyra született elméket, hogy érdemlett fennségeket el-ne érhék. Hevert az ítélő-tehetség, pedig ennek kifejtődése teszi az embert emberré, a' megterhelt emlékező-tehetség pedig szajkóvá. „A' jól vezérelt gyermek (rossz Vezérek, Tanítók hogy lennének fel se teszem) nem kell félni, hogy a' tudomány-tanulás miatt gyúladozó fantáziájú legyen. Az elméhez alkalmaztatott szép 's hasznos tudományok, olly kellemesen táplálják a' lelket, mint az anyai édes tej a' csecsemőt. „Ismertem sok gyermekeket, kik azért siettek megtanulni Virgiliusból a' kihagyott 100 Hexametereket, hogy időt nyerhessenek a' csintalankodásra 's a' rossz társalkodásra. Ellenben kinek értelme, 's ítélő-tehetsége megköstolja a' tudomány' édességét, az ollyan ártatlan, vidám kedvű szokott lenni, kérdezősködik,

okoskodik, gyönyörködik, néha ön-magának ellenvetéseket tesz, 's meg is felel reá, szóval nincs ideje rossz alacsony tettekre vetemedni; 's azomba kitudná megbizonyítani hogy a' megmagyarázott, értett, 's könyv nélkül elmondott igasságok által ne gyakoroltatnék, szintúgy az emlékező tehettség. „Csudálkozom azon is, hogy a' deák-nyelv' tanulás által (a' mi kedvetlen 's izzasztó munkával esik-meg szavaid szerént) akarod munkásságra szoktatni az ifjakat, hogy férjfi korokba ne irtódzanak tőlle. Szánom Nevendékeidet, kiknek lábaikat már gyenge korokban szép pántlikával össze-kötöztöd, 's bátran lépni nem engeded, csak azért, hogy nagy korokba meg-lehet csinesért fognak hurczolni, 's előre reá akarod őket szoktatni. Bár kínozza, kinek lelki-esméreti megengedi őket szüntelen deák memorizálással, készítse a' sanyarú élet-nemére, zárja-be egy szobába — hogy a' kihagyott Oráziót, magokba gyötrődve tanulják ilyen formán: Si Dii habitum tui corporis, corporis tui corporis habitum tui, Dii, habitum tui Si Dii corporis Dii habitum tui, 's a' t; én nem rabokat akarok vezetni, de a' szabad lelkű gyermekeket, készítem tudományos tanítás által, hogy helyesen gondolkodjanak, ítéljenek, helyesen különböztessenek, válasszanak, mind a' testi mind az elméleti munkákat igaz szem-pontból nézzék, hasznait átlássák, érezzék, magokon uralkodjanak, 's így az egymást felváltó kedves és kedvetlen érzések közt eltelendő életet, se meg-ne utálják, se fő-boldogságoknak ne tartssák, de kötelességeket híven, jó kedvel tellyesítsék, 's rendeltetéseknek megfeleljenek.

Én Socratessel tartok, először is lekötelezem magam eránt a' kit tanítani akarok, szeretetem felől bizonyossá teszem, sokat tőlle nem kívánok, előtte jó kedvel okoskodom nem komolyan, vigyázok hogy figyelmét el-ne fárasztom, magamat szükségéhez 's gyengeségeihez alkalmaztom, 's az igasságot, melyet fejtegetni akarok, előre olly kívánatossá teszem, tudni-vágyódását úgy felébresztem, hogy ha abba akarnám is hagyni szándékomat maga rimázkodjék 's kérjen, hogy tovább beszéljek 's okoskodjak előtte; így lehetetlen nem boldogulnom. Több fáradságba kerül ugyan az illy Tudomány-tanítás, mint halgatni a' deák declamatziót, megmondani mi szót hagyott-el belőlle, mint corrigálni a' stylust, mint igazítani a' constructiót, de ez a' Tanító' rendeltetése 's köteles ő igazán használni akarni. Nem mondom hogy 20 — 30 sort néha Ciceróból vagy másból, minekutánna jól érti ne tanuljon; de többnyire abban gyakoroltassék, hogy azt a' miről szabad lélekkel elmélkedett, Nemzeti-nyelven leírtt, kidolgozott, 's a' mit a' Tanító rendbe-hozott, megjobbitott, tanulja-meg könyv-nélkül is. „Idegen nyelven soha-sem dolgozzon, született gondolatit leírván, fordítsa ha szükség más nyelvre, így a' gondolatok is igazabbak, a' nyelvbeli kifejezetek is szebbek 's természetesebbek lesznek, megjegyezvén hogy rendkívül való elméről én nem szóllok, mert annak nincs szüksége rendszabásaimra. Szégyen már ma egy Keresztyénnek babonáskodni 's valami dologról természete felett való erőt várni, azt hinni p. o. hogy a' nyakra-valóba vart valami (úgy nevezett Spiritus) vitézi tettekre tenne valakit alkalmatossá, és nem fogná többé a' fegyver: éppen ollyan szégyen felvilágosodott tudományos Századunkba babonáságból a' deák nyelvnek azt tulajdonítani, hogy a' Beszéd- és Iratbeli előadásba pontosságra, határozottságra szoktathatna, 's gondolatinkat jól elrendelni egyedül ő tanítana; hogy a' ki nyelveket nem tanult csak tudományokat, a' hézakot soha ki nem pótolhatná, és nyelvek nélkül fundamentomos tudásra (*Gründlichkeit*) nem juthatna.

F. M. Or. Minerva 1. Negyed. 1827.

Ne tudjak többet pallérozott nyelvemnél, de ha jó Logicát tanultam, fogom gondolatimat jól elrendelni tudni, érthetően, világosan és egész határozottsággal fogok írni 's beszélni. Ha csupán Hazám' Tudósai által kidolgozott, vagy más nyelvekből át-fordított munkákon kívül, idegen nyelven lévőket nem olvastam, nem tanultam is, melyik Humanista fogja megbizonyítani hogy én a' tudós világban nem igaz polgár vagyok. Ellenben megismerem én akárminő erős legyen is valaki a' nyelvekbe, ha tudományos pályáját nem jól futotta. Héjjában fogja pengetni előttem a' deák mester-szavakat, de ha azt kérdezi tőlem, mint minap egy Pesti sok nyelveken beszéllő Gavallér: olyan szarva van e' a' Vizi-bikának, mint a' közönséges Falu-bikájának? akkor megtudom egyszerre, hogy ő a' Természeti-históriába még igen kis Humanista. Mi illeti pedig a' fundamentomos tudást arra is eljuthatni egygyetlen-egy élő tudós nyelv' segedelme által is. De nem ám a' régen megholt deák nyelv által, mert, a' kivált érzékenység alá nem eshető, csak elmével megfogható dolgokat jegyző szónak, mi értelmet adtak 's erőt tulajdonítottak a' régi Rómaiak? mit tett nálók p. o. Virtus, Fides, Religio, egy Tudósa sem tudja ma a' világnak tökéletesen; és ezért vagynak tele a' közép századoktól fogva minden deák Scholasticusoknak munkájik ezer meg ezer Logomachiákkal, melyekkel a' tudós világ mái napig is vesződik, 's ezért vala kéntelen a' szép lelkű Werenfels is írni: de Logomachiis Eruditorum.

Ha a' deák Systemának vége van, ha az újitók megfosztják ifjainkat éjjeli nappali gyönyörűségeiktől, mivel fogják az alsó 8 Osztályokon tölteni idejeiket? így szólnak talán némellyek. „Felelet: Tudomány", mindennemű gyermeki elméhez való tudomány' tanulással. „Az Akadémiai Pályára, vagy a' felsőbb-intézetre kiszabott tudomány-tanulástól pedig miben különbözzön ez? halja-meg kinek füle van a' hallásra, ímé egy példácskát mutatok elő. Felteszem históriai osztály lenne a' hatodik vagy hetedik, el kell beszélni nekik nemzeti-nyelven, mintha mesélne a' Tanító, a' múlt-világi történeteket. Ebben a' nagy erdőben, nem lehet ugyan még velek, minden fát megesmertetni, elég ha a' magassabbakat megjegyzik, ha kedvekre egyiknek vagy másiknak árnyékába pihennek, jádznak majd később vadász korba — a' legkissebb hajlást, dombot, sűrűt, forrást 's galagonyát is ismerni fogják benne. Mikor a' Római főbb Történetek közt, elő-jön Pompejusnak Caesárral volt dolga, édesdeden hallgatja a' 12 esztendő gyermek, hogy indúlt-ki Galliából Caesar Legióival Hazája ellen ellenséges indulattal, minő bódulásba volt Róma, el kell vinni a' gyermeket az ütközet' helyére, hol Caesar meggyőzte Pompejust, 's meg kell mondani, hogy szaladt ez magának hagyatva az Afrikai partok felé, 's ott mi siralmas véget ért. Ez elég a' gyermeknek. Mikor pedig 18 esztendőskorában bemegy az Auditoriumba, 's ugyan ez a' történet elő-fordul, akkor a' Historiarum Professor illy formán kezdi beszédjét: Hallották az Urak gyengébb korokba ki volt Pompejus 's ki Caesar, hallották mi történt közöttük, 's tartoznak tudni, hogy ez amazt meggyőzvén, Rómának határtalan hatalmú Urává lön. — En' ezekről a' datumokról most már semmit se szóllok, olvassák-meg újra, ha tettzik; de figyelmezzenek rám, midőn annak akarom okát adni, 's az emberi esméretből kifejteni, miért hogy Caesar győzte-meg Pompejust, és nem ez amazt, pedig igazság szerint így kellett volna megtörténni. Haj, itt nyílik a' szép mező! Caesar ra-

vaszabb, alattomosabb, kegyetlenebb indulatú, uralkodni vágyóbb, de e' mellett nagy hadi 's polgári virtusokkal ékes férfi volt, Pompejus pedig szelidebb, felemelkedettebb lelkű nemesebb szívű, Hazája' javáért minden áldozatokat megtenni kész; de minthogy a' dicsőség' legfőbb pólczán ülven, 's ingere már nem lévén, gondatlan 's vigyázatlan ember volt. Caesár jól ismerte Pompejust, de Pompéjus nem Caesárt, 's nem képzelheté, hogy olly rossz' Hazafi, sőt Világ' ostora lehessen. Caesár előre sok esztendőkkal készültt Pompéjust meggyőzni, 's e' pedig álmába sem gondolá, hogy valaha annyira mennyen vele a' dolog. Caesár szenvedések 's nyomorúságok által megedzett sereget vitt Pompejus ellen, e' pedig Római puha Úrfiakkal áltt Caesár' eleibe. — Így ha az említett osztályokat elvégezvén a' gyermek, katona, mester-ember, kereskedő vagy föld-míves lesz; Nemzetünk a' több mívelt Európaiak' sorába léphet által, azokból pedig kik az Akadémiai pályát jól végzik Neutonok, Sydenhámok, Pittek, Válpólok válnak.

Én. Látja kedves Barátom Professor Úr! régen mondom, Tudományt, Tudományt, még pedig minden Osztályokba magyarul a' Tudományt. A' több nyelveket pedig nevezetesen a' deákot, csak melleleg, csak játékból, csak idő-közben, hogy ne akadályoztassa tudománybeli tökéletesedését a' Magyaroknak. — Mondjuk eggyező szívvel és szájjal:

Éljen, éljen örökké a' Magyar éljen!!

Terhes Sámuel.

17.

Hazánk' Poëticai újabb szüleményei.

Dicső Nemzetünk' himnuszát valamint anyai Magyar nyelvünkön készültt számtalan Nemes ízlésű, 's felemelkedett lélekkel írtt, és idegen nyelveken a' maga eredetiben majd csak nem másolható Poëticai Munkák bőven bizonyítják; úgy erről még az idegen nyelvekben készültt originális Munkák-is Nemzetünk' dicsőre nem csekély bizonyóságot tesznek.

A' múltt Esztendőben Fő Tiszt. Villax Ferdinánd Apát Urnak tiszteletére beküldetett egy Anonym alatt lévő deák Epigram, mellyen kívül: Honoribus Reverendissimi Domini Ferdinandi a Villax, Abbatiarum B. M. V. de Zircz, Pilis, et Pásztó Abbatis neo-creati — a quonam? quidve? quandove? analysi Poeticâ resolvendum! Belől pedig olvastatott: Ingenio stat sine morte decus. Propert.

Villax Ingenio zelans Epigramma resolves?

Si Abbas Lemma vides: testis ero meriti.

Doctrina Insigni celebrasne Insigne Talentum?

Alte utrumque capis, TU, orbe recente, Jubar!

Ergo Te AUGUSTUS Lauro jubet ire Sacratum?

Fortunam augurio vaticinatur ΕΠΟΣ! *)

Ezen Epigram Zirczről e' következendő módon viszonztatott; kívül a' levelen: Sp. ac Gen. Domino NN. Illmi Episcopus Weszprim. Ord. Geometrae Sümeghini. A' levél belsején pedig írva volt e' következendő felelet:

Mene jubes lucem tenebris affundere? Lux haec

Aut modicum me, aut nil fugit in arte Tua.

Nonne salutem dicit parvo lemmate VIZER?

Germinet Auctori laus, favor inde suo!

In decimam quintam, quod promiss, dummodo sit Sal! —

Ne nodum in Scyrpo (me) Oedipe quaere diu:

Solve

N. N. **)

Zirczű de 1-a Marti 1826.

Ezen 2-dik Epigram, melly Zirczről Sümeghre küldetett, újra az Első által e' képpen viszonztatott:

Manginio Carolo rutilans Sol! Salque! Salusque!

Non TE parvum alto Lemmate lemma fugit? —

Lux Solis sale viva nitet! — tenebrisve solutis

Salve! solve sales! Salne? salusne? sapis?

Quid decimae quintae (quam scribis) quid salis insit?

Nodum sub scirpi germine salve Tui!!!

V....

S.....i die 6-a Martii 1826.

Dauus, non Oedipus. ***)

*) Az 1-ső Epigram' fel-oldása:						
1-ső	Vers'	első	Betűji	Vizer	—	6.
2-dik	—	—	—	SalVteM	—	1055.
3-dik	—	—	—	DICIt	—	602.
4-dik	—	—	—	AVCtorI	—	106.
5-dik	—	—	—	Et aLIIs	—	52.
6-dik	—	—	—	FaVe!	—	5.

1826.

Ezen nem csekély Poëtikai lélekkel készült Epigram, mellynek szerzője T. Vizer István Úr, Magyar-ország' hiteles, és a' Weszprémi Püspökség' Rendes Indzenérje, Chronostico-anagramaticon Epigramnak, nevezethetik a' maga ritkasága miatt.

**) A' 2-dik Epigram fel-oldása: Az első, 's utolsó vég-betűket, mind jobbról, mind balról vévén, ki-jön: Mangin Carolus. Ezen Tisztelendő, 's Tudós Aldofo Pap, a' nagy Tiszteletű Czisterczita Rendnek Secretáriussa felelt a' Fő-Tisztelendő Apát Úrának nevében. — Már ennek-előtte is fényes jeleit adta Poëtikai talentomainak, mellyek' sugára itt is kitündöklök, és ugyan ez az Apátjában, 's rendjében vissza-verődik.

***) A' 3dik Epigram, melly hasonlóul a' Poësis ritkább gyöngyeiből össze-fűzetett, ugyan az 1-ső Epigram' Szerzőjétől vég feleletül küldtetett.

Vajha Hazánk' Tudományai', 's felsőbb kimíveltségének nagy lelkű Baráti, Tudósai, és Elő-mozdítóji illy nemű felemelkedett Hazánkban lévő Talentomok' munkálódásáról, 's ezek eredeti szüleményeiről a'Külföld' példájára a' Tudós közönséget ösztönül többször örvendeztetnék!!!

.... *

18.

Hazai Literatúránkat tárgyzó Tudósítások.

I r i s.

Zeitschrift für Wissen, Kunst und Leben.

Dritter Jahrgang.

Ezen Folyó-írás több rendbeli kedvetlen akadályokkal való küszködései mellett-is (két esztendő alatt olly valódi érdemet és külömbféléseget tartott-meg, melyet egyéb'ként csak a' sokkal hosszabb évű, és gazdagabb forrásokkal bővölködő Írásoktól lehetne várni. Már magok azon mindenkire nézve interesszans tárgyak, mellyeket *Írisz* munkálódása' körébe felvészen, elégségesek lehetnek, annak az Olvasó Közönség előtt becset szerzeni. Ugyan-is ezen gyűjteményes Írás, a' mint a' (Titt.) Kiadók ígérk, különösen a' Hazát, 's annak dicsőségesen virágzó Literatúráját teszi czélul; nevezetesen a' tudományos szakaszban a' Hisztóriából, a' Föld' leírásából, a' Természet' és Régiség' Tudományjából, Asztronómiából, a' Kereskedés' esméréséből merített derék, és érdemmel tellyes feltételekkel kedveskedik Olvasóinak; el nem mellőzvéen mindazonáltal a' szép tudományokat-is; mert a' mulattató szakaszban találunk mindenféle majd szomorú, majd víg foglalatú történeteket, Poétai költséket, Útazásokat, és más egyvelges munkákat; végtére pedig a' toldalékban holmi levelezéseket, és egyéb tudósításokat.

Eddig ugyan úgy látszik, hogy Belletrisztikai részről többet tellyesített *Írisz*, mint a' mennyit a' valódi tudományos tárgyakra nézve tett; 's óhajtani lehet, hogy inkább ezen tekintetben tellyesitené szorossabban ígérétét.

Mivel ezen Folyó-írás egyéb'képpen-is, minden, akár tudományos, akár a' szép kéz-műveket illető jelentéseket elfogad, és Anya-földünk' 's ennek művelése bővebb esmérését közre-terjeszteni buzgóan törekedik, méltán lehet, és kell ennek tartós megmaradást, és virágzó előmenetetelt óhajtani.

Az előfizetés elfogadtatik Pesten a' Redaktzio' dolgozó-szobájában a' Kígyó-Útszában Nro. 390. a'vagy pedig a' Cs. K. Posta-Hivataloknál. Az ára egész Esztendőre Pesten és Budán 8 Rhf. — Fél-esztendőre 4 Rhf. — Negyed-rész esztendőre 2 Rfr. ezüst pénzben. A' Vidékiek megkapják ezen Írást minden hétben kétszer a' Postával; esztendőnként 10, fél-esztendőnként 5 forintokért.

J E L E N T É S.

Fájdalommal tapasztalja a' hazafi, milly méltatlan vélekedések forognak fenn Magyar culturánkról nem csak a' külföldön, de a' magunk közt élő idegeneknél — sőt sok Magyaroknál-is. 'S hogy ennek csak literaturánk' nem ismerése az oka, kétséget nem szenved annál, ki azt ismeri. Azonban meg kell vallanunk, hogy ezen ismertet' megszerzésére mind eddig nem birtunk még systematikus munkát; az első forrásokból való merítés pedig — kivált nálunk, hol azokat egybe-szerezni is mindenkor igen nehéz 's néha nem is lehető — olly módja a' tanulásnak; melly nagy szorgalmat 's időt kíván. Mi ezen hiányt erőnk szerint kipótolni igyekeztünk; 's hogy a' munka közönségesebb hasznú legyen, 's kezdőknek is könnyebbitse a' stúdiumot, Német nyelven szereztük, e' következő czím alatt és plánum szerint:

Handbuch der ungrischen Poesie, oder Auswahl interessanter, chronologisch geordneter Stücke aus den vortrefflichsten ungrischen Dichtern, begleitet mit gedrängten Nachrichten von deren Leben und Schriften; nebst einer einleitenden Geschichte der ungrischen Poesie; einer Sammlung deutscher Übersetzungen ungri-scher Gedichte, und einem Verzeichnisse der im Werke vorkommenden weniger gebräuchlichen Wörter; für Jene sowohl, die bereits einige Fortschritte in dieser Sprache gethan, als für alle Freunde der Literatur im Allgemeinen, und der ungrischen insbesondere.

A' munka két kötetben három könyvre oszlik-el.

Az első könyv foglalja magában Poësisunk' említett kritikai históriáját, legrégibb nyomdokitól fogva e' mái napiglan. Ennek kidolgozásában olly gondnal és hűséggel jártunk-el, a' millyent a' tárgynak nehézségei és fontossága megkívántak; 's tekinteteink mind azon alkotó motívumokra szálltak, mellyek a' Nemzet' lelkéből és belső életéből forrnak-fel, mind azon befolyásokra, mellyek Poësisunkat eleitől fogva sokféleképpen módosították, 's ezt vagy amazt az ízlést uralkodóvá tették.

A' második könyv János Királyunk' korától a' mienkig, idő-rendben legjelesb Költőinket vezeti előnkbe, (XVI. Századb. Tinódi, Balassa, Rímai. XVII. Zrínyi, Liszti, Beniczki, Gyöngyösi, Kohári. XVIII. Faludi, Rádai Pál, Amade, Bessenyei, Baróti-Szabó, Rajnis, Révai, Horváth Ádám, Orczi, Barcsai, Rádai Gedeon, Ányos, Dayka, Bacsányi, Versegi, Szent-jóbi Szabó, Gvadányi, Csokonai Vitéz, Virág. XIX. Kisfaludy Sándor, Kazinczy, Kölcsény, Szemere, Döbrentei, Berzsenyi, Szász, Sipos, Buczi, Szent-Miklóssy, Tóth, Horvát Endre, Kis János, Fáy, Vitkovics, Kisfaludy Károly, Töltényi, Teleki, Bártfay, Bajza, Székely, Czuczor, Vörösmarty, Szenvey, az Erdélyi névtelen Tragoedia-költő); 's kinek-kinek először ugyan biographiáját adja a' leghitelesb forrásokból merítve 's munkájának históriáját; azután minden munkái közzül a' legjelesebb 's a' költőre nézve legcharakteristikusabb darabokat eredeti (magyar) nyelve-

ken, értékekre szolgáló históriai 's egyéb jegyzésekkel. Ebből világos, hogy literátúránk' minden szakaszaiból a' legjelesb Poétai munkák össze-szedettek ezen Kézi-könyvben. Szébb *nép-dalaink'* gyűjteménye öregbíti e' 2-d. könyvet.

A' *harmadik könyv* valami száz illeten magyar remek-mívet közöl *német fordításokban*. Erre nézve nem-csak a' már kinyomtatott német fordításokból választottuk-ki a' leghűbb és legszebbeket, hanem számos új 's egyenesen a' mi számunkra készültek-is adunk: hogy ez által a' magyarul nem értőknek is feltárjuk kincseinket, a' kezdőknek a' tanulást érdekeszűnsabbá tegyük, a' magyar hazafinak pedig kettős gyönyörűséget szerzhessünk.

A' *Toldalékban* azon szavak' lajstroma foglaltatik német tolmácsolattal, mellyek részint szokásból már kimentek, részint csak némelly vidékekben ismertetnek, vagy újdanon vannak származtatva, 's a' válogatott munkákban elé-kerülnek, de divatban lévő szótárainkban vagy nem is, vagy nem elég jól magyarázva taláztatnak. Következnek a' névszerént való és systematikus Mutató-táblák.

Külsejére nézve a' munka Trattner Úrnak legújabbban érkezett Frankforti *Petit* betűjével, medián 8-ad réten 's nagy gazdálkodással nyomtatva, 36—40 árkust fog betölteni, 's a' jövő Pesti Augusztusi vásárra elkészül. Elő-fizetést vagy alá-írást minden hiteles Könyv-kereskedés elfogad 2 frtal ezüstben közönséges, 4 frtal ezüstben velin példányért. A' privátus Szedő Uraknak a' 11dik példány ajánltatik *velínen*, vagy tíz procentum, ha két Előfizetőnél többet szereznek; 's a' pénznek Trattner vagy Kilian Úrhoz való jókori beküldésére kéretnek. Az elő-fizető vagy alá-író Uraknak neveik pedig ki lesznek nyomtatva.

Örömmel és hálá-érzéssel kell jelentenünk, hogy szándékunk Íróinknak legnagyobb 's legjelesb' részétől immár nagy javallással fogadtatott, és *belsejére* nézve többféleképpen elére is mozdittatott. Ugyan-is Nagys. Consil. *Fejér György* Kanonok és Egyetemi Könyvtárnok, T. *Horvát István* Országi Könyv-tárnok, Táblab. *Jankovics Miklós*, T. *Kulcsár István* Urak által eddig már olly állapotba tétettünk, hogy *régi Költőinktől* sok, eddig nyomtatatlan darabokat mi elsők hozhatunk-napfényre. Azonkívül élő jeles Költőink' nagyobb részétől új és hasonlókép' még nyomtatatlan munkákat nyertünk szabad kiválogatásra; úgy, hogy Olvasóink nem-csak annak, a' mit ezek kiadtak, hanem a' mit *írtak*, javát fogják kezeinkből venni. Így mások közt Tábla-bíró *Kisfaludy Károlynak* egy új víg-játékát is mi elsők fogjuk adni. Továbbá Mélt. Gr. *Mailáth János*, ifj. Gr. *Teleki Ferencz*, T. T. *Draut*, *Orosz*, *Paziati*, *Retter*, 's tb. Uraktól remek fordításokkal (magyarból németre) ajándékoztattunk-meg; 's egyáltalában, sokféle össze-kötetéseink által olly karba vagyunk helyeztetve, hogy Olvasóink' meglegedését bizodalmasan szabad várunk; 's egyebet óhajtanunk nem kell, minthogy a' tisztelt Publikum is ezen költséges munka' kiadásában elő-fizetés vagy alá-írás által pártfogoljon. Pest, Mártziusz 20. 1827.

Fenyéry Gyula és Toldy Ferencz.

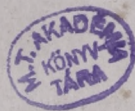
Foglalatja az 1° Negyednek, 1827.

	Lap.
Erdödi Gróf Pálffy Miklós, Nádor-Ispány' Képe. - - - -	1011
<i>Első Füzet. Januáriusz.</i>	
1. A' Bölcsességről. Csontos István. - - - -	1017
2. Bécsi Tudósítások. (Töredék Levelekben.) N. A. Kis Sámuel által. - - -	1028
3. Az Írói tetszésről. Szabó Nepomuk. - - - -	1038
4. A' Keresztyének hogyan inneplik Jéruzsálemben a' Nagy- és Húsvét- Hetet. E. I. P. - - - -	1043
5. Az ifjú, a' borról, és az ivásról. Szabó Jósef. - - - -	1045
6. Hogyan tehetni szert jó Vénségre (Példázat) E. I. P. - - - -	1046
7. A' Halász, Édes Gondok. (Göthe után) Bay György. Az ökör, a' ló, 's a' számár. (Próba-tétel Florián' Meséiből) Terhes Sámuel. - - - -	1047
<i>Második Füzet. Februáriusz.</i>	
8. A' Fátumról. Magda Pál. - - - -	1049
9. Könyv-esmertetés. Elenchus 'Vocabulorum Europaeorum' etc. Beregszászi Nagy Pál által. - - - -	1078
10. A' régi Könyv-gyűjteményekről. Szabó Nepomuk. - - - -	1084
11. A' víz' védelme. Gróf Dessewffy Jó'sefhez Kassára. Gr. Teleky Ferencz. -	1095
<i>Harmadik Füzet. Mártziusz.</i>	
12. Martinuzzi György' élete. Kovacsóczy Mihály. - - - -	1097
13. A' kereskedésnek a' régi Nemzetek' kipallérozódásokra való befolyásáról. Balajthy Jó'sef. - - - -	1107
14. A' Posta-kocsis. N. A. Kiss Sámuel. - - - -	1114
15. Polykletus' útazása, vagy Római Levelek. (Folytatás) S. K. J. - - -	1116
16. Magyar Hazánk' Tudományos-Intézeteinek az Angoly Collégiumokkal köz gyengeségekről. Terhes Sámuel. - - - -	1124
17. Hazánk' Poëticai újabb szüleményei. - - - -	1139
18. Hazai Literaturánkat tárgyzó Tudósítások. - - - -	1141

J o b b í t á s o k.

Az 1069-dik lapon alólról az 1-ső sorban Nemo helyett, olvasd Nunc.

Az 1076-dik lapon felülről a' 21-dik sorban, ezen szóból: vak-történetet, a' vak szó-tag egészszén kimarad.

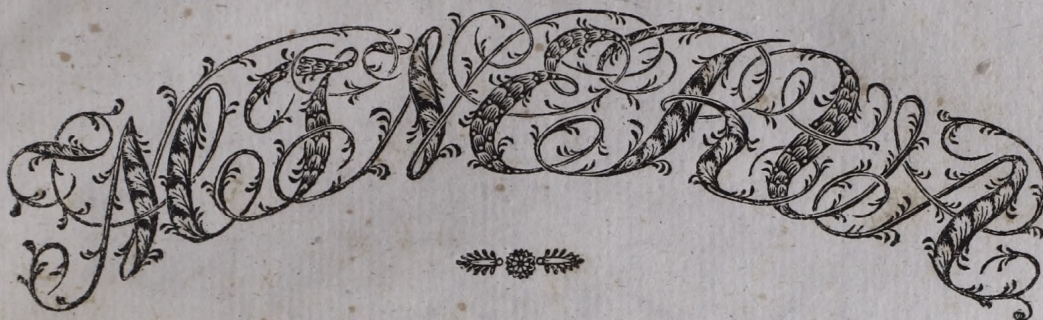

Frühstuck fec.

BACSINSZKY ANDRÁS,
GÖRÖG EGYESÜLT SZERTARTÁSÚ
MUNKÁCSI LEGELSŐ PÜSPÖK
SZ. PÉTER ÉS PÁL TAPOLCZAI APÁTÚR,
Ő CS. KIR. FELSÉGE VALÓS TITKOS TANÁCSOSSA
SZÜLETETT 1720^{BEN} MHT 1800^{BEN} NOV. 19^{ÉN}.

Felső Magyar-Országi

NEMZETI

POLYÓKRÁS.

1827.

Opto tibi vultum multa et praeclara minantis. Hor.

HARMADIK ESZTENDEI FOLYAMAT. — 2^{ik} NEGYED.

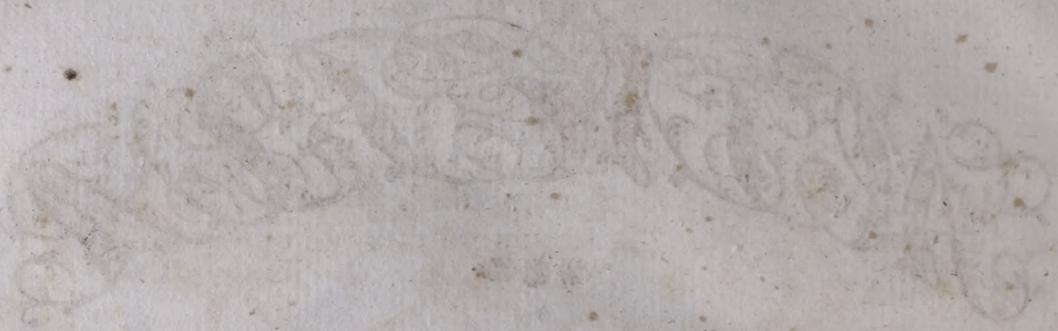
APRÍLISZ, MÁJUSZ, JÚNIUSZ.

A' Felséges Kir. Magyar Helytartó-Tanács' kegyes engedelmével.

KASSÁN,

ELLINGER ISTVÁN', CS. KIR. PRIV. KÖNYV-NYOMTATÓ ÉS ÁROS' BETŰIVEL 'S KÖLTSÉGEIN.

Társ Magyar-Ország

1897

Él Magyar, áll Buda még!

KISFALUDY KÁROLY

1897

HARMADIK EGYENLŐSÉGI FOLYÓIRAT — 1897
KASSA

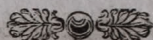

BACSINSZKY ANDRÁS,

Munkácsi Megyés Püspök.

BACSINSZKY ANDRÁS, Ung-Vármegyei fi, 's Bacsinszky Tódor, Benyátinán lakott Pap' fia vala. Született 1729-ben. Gallicziából Bacsina helységből szakada, valódi Nemes Nemzetsége, a' mint az alább nevezendő Írók bizonyítják. De ezt Bacsinszkyre nézve, feszegetni, mutogatni, annyit tenne, mint az Anya-földet, mellyben gyémánt terem, dicsérni. Elég a' fény, melly érdemeiből kisugárzik.

Alsóbb Oskoláit Ungváron, a' felsőbbeket Nagy-szombatba végzé. Szép esze, jó erkölce a' fiatalnak szembe-tűnt, 's maga is még, bár Tanítvány, már Gróf Majláth Úrfiak mellé, magános Tanítónak választatott, és Jesuita Tanítóinak különös kedvezésekből, hogy még a' Clerikából kiszabadulta előtt misézhesen, 's könyveket szerezni módja lehessen; harmad évi Theologus léttére Papnak felszenteltetett. Oskolai pályáját végezvén, már mint felszenteltetett Pap, Dorogra, a' Munkácsi Megye' első Parochiájába Káplánnak, kevés idő múlva ugyan oda Parochusnak 's eggyeszer'smind Fő-Esperestnek rendeltetik, hol 12 éveket eltöltvén, először Munkácson Kanonoki, csak hamar Generális-Vicáriusi, osztán Megyés Püspöki Méltóságra emelé az érdemet felfogott ritka szerencse, 's a' nagyra termett, 3 évek alatt hágdosa csak e' fő polczra.

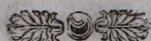

Püspöknek Bécsben szenteltetett-fel az Udvari Kápolnába XIV-ik Kelemen Római Pápától kiadott erősítés után *) 1773-ban, 44 esztendő korában, belső titkos Tanácsosnak kineveztetett 1777-ben, mint Püspök és belső Tanácsos számlált 37 éveket, élte 80-ig terjede. — Bacsinszky alig középszerig magas testében nagy lélek lakott, 's nagy dolgok' megfogására született, elméjének a' sasi éles szem, 's hirtelen keresztül nézés igazán megfelelt, egész ábrázatja méltóságot mutatott, Nemzete, 's Megyéje előtt emlékezetbe fog maradni örökre. Nagy karakterét megismérhetni tüstént könyv-búvári természetéből. A' Püspökség' Könyv-tárja körül-belől 7000. darabokból állott akkor, köztök kevés van, melyet nem Bacsinszky vett volna, többnyire tulajdon pénzén, melyet pedig nem olvasott volna, talán egy sincs. Minden darabban láthatni keze-vonásit, vagy valami jeles érzeményt, (sententia) röviden írt-fel homloka felibe a' könyvnek egész foglalatja felől, vagy jegyzeteket tett reá, vagy érdekesebb helyei alatt vonásokat csinált. **) Szerette ugyan a' Tudományokat, hogy virágozzanak, kész volt nagy áldozatokat tenni, kész utolsó fillérjét is a' Tanúlkra, Tanúlkra 's az Oskolákra költeni; de nem felejtkezett-el a' körülte lévő tárgyakról, mint a' csillag vizsgálatba merült Rudolph Császár' idejében Tychó, az Országba rohant pusztító Törökkel sem gondolván semmit. Tizenhárom Vármegyére terjedt 700000 lelkekből 's 740 Parochiákból állott Megyéjének boldogságát úgy munkálódá, mintha csak egyedül annak élt volna, mintha semmi más foglalatosságai nem lettek, 's egyéb terhek vállain nem feküdtek volna.

Ő alatta a' Munkácsi Püspökség 's Káptalan, a' Római Szerzetesekkel egyenlő méltóságra, 's jussokkal bírásra emeltetett, bár kisebb jövedelemmel, de eleendővel, felszabadulván az Egri Püspöknek hódolástól, megnyerte azt is, hogy annak, ki Püspökségre menendő, ne kellessen szükségesképpen Basilius Rendéből való Szerzetesnek lenni. Ő alatta a' Püspöki Szék, Munkács-ról Ungvárra, alkalmasabb helyre tétetett által, a' Jesuiták' Klastromát Püspöki lak-helynek, a' Klastromhoz mellékelt Templomot Székes-Templomnak, Nevendék Papság Házának 's Oskolájának a' Várat adá által a' Felség, mind a' hármát a' hozzá tartozott jószágokkal, de új czélokra alkalmaztatva, belső bútorokkal ékesen felkészítve. Bacsinszky nyerte a' 10, 's 12 ezer forint jövedelmű Tapolczai Apátságot, 's érdemének

*) Püspöki ékességekkel ú. m. süveggel: pálczával, arany-lánczon függő drága keresztel, gyűrővel, 's ezeken kívül Görög Szerzeteshez képest, mi Templomba szükséges vala, mind azzal Felséges Aszszonyától magától ajándékozott-meg.

**) Ezt a' Könyv-tárat Gotzig Ignátz, Kassai Professor a' nevezetes Könyv-tárok közzé számlálja Közönséges-Históriájában. — Perecsenyi Nagy László pedig így szól felőle: Optandum foret, ut pro novo litterario Patriae emolumento, Nationis Ruthenae honore, et Cleri Graeco-Catholici decore, Bibliotheca haec Episcopi Munkácsiensis, Ungvarini opportunissimo ad usus publicos litterarios collocata loco, ad exemplum Agriensis, Colocensis etc. Bibliothecarum Ecclesiasticarum proxime in publicum proclametur, inauguretur, aperiatur! Quo celebratissimi Bacsinszkyani nominis gloria immortalis, hoc etiam praegrandi merito, illustrior et cumulator, apud gratiam perennet posteritatem.

bőv jutalmával élnek az utóbbi Püspökök is; Ő hivatott először Ország-gyűlésre is 1789-ben, 's hogy jelenlétét kellemes és szerencsés vala, megtetszik azon segedelemről, melyet a' nagy lelkű Rendei eszközének ki az ő Megyéjébeli Papok özvegyei, 's árvái számokra, mellyért áldják most is hamvait a' boldogult Püspöknek, a' fundált segedelembe részesülő szegények. Kiterjedt a' Királyi kegyesség az ő érdemeért nem-csak az Ungvári Lyceum négy Professoraira és 102 Nevendő Papokra, de a' Megye' keblébe némelly kis Oskolákra is, mellyek mind örökösen jövedelmesítve állítottak-fel.

Isten után Istennek földi képviselője a' Király után Bacsinszkynek köszönheti a' Munkácsi Püspökség e' szép áldásokat, az ő szép 's nagy lelkének köszönheti Megyéje 37 évek alatt virágzását. Az Ekklesiái törvényekhez, mellyek szerint igazgatott, oly szorosan ragaszkodott, hogy sokszor keménynek 's durva erkölcsűnek mondhatta volna talám őt az ember, ha szelid barátságos szívet, 's azoknak, kikkel bántania kellett, nevetlenségeket nem ismerte volna. Gyönyörködve lehetett szemlélni, mikép' eleveníté az egész Megyének, mint erkölcsi testnek minden részeit, mikép' tartá kellemes egygyezésbe (Harmonia) Bacsinszky lelke; úgyhogy a' főtonus (vezér-hang), melly a' két Udvartól (a' Rómait értem egygyiken) akár vallásos, akár polgári csendességére adódott a' Clerusnak és Népnak, soha el nem tévesztetett; oly szerencsés közben-járó vala Bacsinszky, 's ezért meg is dicsérte a' Király. *)

Valamint ama' Lessing regés Prometheusa új embert akarván alkotni, több Istenektől kéregetett 's nyert is ajándékokat mivé' tökéletesítésére; így nyert Bacsinszky is a' 4. Uralkodóktól, kik alatt élt, alkotandó embere, a' Munkácsi Megye' számára drága kegyelmeket, Thereziától a' valódi Püspökség' életét, Jóseftől bátorságosítását, Leopoldtól az árváknak, Ferencztől a' Parochusoknak számokra segedelmet; vajha még az úgy nevezett Regulatiót is kinyerhette volna!

Bacsinszky erkölcsi ábrázatja fő vonási közzül egy az, hogy ő egyedül másoknak élt: „De omnibus bene méritus, praeterquam de se ipso“, így szólt egygyik Panegyristája, akkor, mikor már igazat kellett mondani. Ő a' köz-jót, Vallást, Hazát, Megyét nézte először, magát pedig csak azután, ha ezektől jutott egy kis mód és idő. „Élni halni kell a' köz-jónak“ ezt pengetik szájakon az emberek, kivált a' hivatalos viselők, de fájdalom! többnyire csak beszélnek, Bacsinszky pedig cselekedett, 's ez igasságának szép pecsétje halotti környülménye. Mások ugyan is, kik illy gazdag jövedelmük, elkészítvén pompás hagyományos leveleket, kevélyen halnak-el, abban tartván dicsőségeket, hogy másoknak akkor adjanak, mikor magok-

*) Jósef 's Leopold levelei szavai: „Ex peculiari fidelium, non minus ac utilium ejusdem (Bacsinszky) servitiomm, et exinde sibi, de Majestate nostra, et Regno cumulatim comparatorum meritorum reflexione“ 's a' t.

nál már tovább kincseket meg nem tarthatják; Bacsinszkynek temetésére sem maradt pénze — mint ama Római Valeriusnak, kitől ugyan a' sors vont, Bacsinszky pedig maga osztogató-el vagy azoknak, kiknek a' sors nem adott, vagy azoknak, kiknek halálával tartozott. Nem csudálkozhat, hová lett a' Bacsinszky pénze, a' ki megfordult valaha körülte, 's látta, mikép' állott nyitva ebédlő háza minden becsületes vendégnek, erszénye, csürje, kamarája minden szegény útnak, jövevénynek, özvegynek, árvának, ügye-fogyott oskolásoknak, beteg polgároknak, kór-házi katonáknak, akar raboknak. A' vendég-szerető barátságos Bacsinszkyra illet igazán, a' mit a' Református alsóbb oskolás gyermekek Hármas Kis Tükör című, 's a' Vármegyék' isméréteré vezető kézi könyvökben olvashatni:

„Menj Orosz-végre is, hol lehetsz jó kedvel,
Ha megismerkedel az Orosz Püspökkel.“

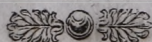
Hát mikor a' Haza' javára, 's a' Király' dicsőségére kellett áldozni, mely szent tüztől hevült Bacsinszky, csak egy Ünnepe ha érkezett a' F. Királyi Udvarnak, mint vala kifényesítve Palotája, Udvara, Temploma, mint durrogtak mozsár-ágyú! szóval: Bacsinszky volt a' Kalendárium, melyből érezhetőkép' olvashatni vala a' Királyi Ünnepet. Mikor a' Tapolczai Uradalmat nyeré, első jövedelméből 12 száz Misére osztogata szerte-szét a' Papoknak pénzt, mint első zsongét bemutatni az Úrnak az adományzó Király' boldog éltéért. Mikor az Ország' szükségeire segedelem kívántatott a' Nemesség' részéről, Bacsinszky úgy adott, hogy háza 3 esztendeig is érezte. Más ugyan még többet adott vagy adhatott tizszerte nagyobb jövedelméből; de annak, ki kevésből sokat, 's majd mindenét oda adá, Bacsinszkynek tűnik-elő szebb fénybe vītusa, legtöbbet bizonyosan ő adott. Meltán írták hát Tisztelői e' nagy Hazafinak, Gyász-kastélya' (Castrum doloris) színére:

„Testentur Reges, dicat Gens, Facta loquantur,
Quanta fides Patriae, qui jacet, hujus erat.“

A' múlt Századról azt jegyzik némelly Tudósok, hogy abban az ember sokat beszélt, keveset cselekedett; e' folyóról pedig azt, hogy ebben beszédünk igen czifra, de nem tudni hová czélzunk. Bacsinszkyra sem a' múlt, sem a' jelen-kor hibája el nem ragadt, keveset 's egyenesen beszélt, „Quod in corde, hoc in ore“ igazán reá illet. *) Rövidek de fontosak valának kifejezetei a' beszédben, és találos elmére mutatók. A' bő beszédüségét nem szenvedheté, 's ilyenkor könnyen kitelt tőle ez a' szó, „hallgass.“ Egyenes nyílt szívét nem annyira Spártai rövid szózatjából, mint cselekedetéből lelete megismerni. Hogy a' tanúlt, **) olvasott,

*) Quod in corde, hoc in ore. — Magyar karakter volt ez csak nem régen is. De már most módizunk mi is, — most nálunk is goromba, ki egyenesen száll, 's ki politicus akar hát lenni, görbén kell szóllania. Furcsa neveléshez fogtunk!

**) Bacsinszky Tagja volt a' Jenai Mineralog. Tudós Társaságnak: 1804-ben Május 20-kán adódott ki Diplomája Jenából, 's megtszítettett illy című könyvel: *Schriften der Herzoglichen Societät für die gesammte Mineralogie zu Jena 1804.* — tartatik az említett Könyv-tárban, a' Tudományoknak illy ágazatjára is kiereszkedett Ő.

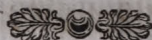
hív 's könnyű emlékezetű, nagy ítélő tehetségű Bacsinszky kímélte magát a' beszédbe, annak oka nem méla nyavalyára hajlandóság, (vig mérsékletű lévén az ember), nem a' helyes, szép beszédre szükséges műveltség héjjánossága vala, mert az egy R-betű nehéz kiejtésén kívül, melly született hibával Demosthenes is küszdött, akármelly derék Szónoknak is keveset engedhetett, de a' bő beszédűségtől, Őt' a' virtus és okosság tartoztatá. Cselekedettel pótolá, mit szóval, hangal elműlasztott, a' magát hosszú, unalmas, tekervényes beszéddel minden jóra ígérő eleibe idéztetett Papnak is ezt szokta vala mondani: „no no! ne beszélj már de cselekedj, 's eredj.“ Szép volt látni Bacsinszkyt, a' kegyesen át-engedett Ungvári Templom' felszenteltetése' alkalmával, a' jóltévő Fejedelem Aszszonyuk M. Theresziának érdemeiről, Gróf Andrássy István Királyi Biztos előtt magasztaló beszédet tartván, mint tört-ki belőle a' Bacsinszky természet, mikép' vált cselekedetté a' beszéd: „Ímé felállok (úgymond vége felé) 's megyek az Oltárhoz, a' Nagy Monarcha' boldog életéért áldozni, — ma midőn e' szent czélből Megyémbé 800 Pap áldozik. Szelid lány érzelmű szívének hív tanúi valának legördült könnyei, sirt ő, mikor valamelly drága kellemes vendégi érkeztek, (sokszor pedig Herczegek is megtisztelvén), sirt ismét, mikor búcsút vevének tőlle, a' helyett hogy beszélt volna. Derék finom Természet! — Az erkölcsi vonások közt legnagyobb, ritkább és csudálatosabb a' rettenthetetlenség, melly szerént meglévén valaki belsőképpen győződve igaz feltetele 's ügye felől, attól semmi veszély el nem tántorítja, bár Juvenális szerént:

— — — *phalaris licet imperet, ut sis*

Alter, et admoto dictet perjuriam tauro.

Tulajdona vala Bacsinszkynek e' nagy karakter. Az ő kiejtett szava (engedelelem a' kifejezetnek) mintegy kis Isteni légen szó vala, egyszeri ígérete, rendelése, fenytése hét pecsétos levél gyanánt szolgálhatott, az idő' forgása benne semmit nem változtatott, ma ugyan a' volt, a' ki tegnap — mindég Bacsinszky. —

A' mi illeti a' Vallásos érzelmeket, ezeket Bacsinszkytól eltagadni annyi volna, mint a' mézet édesség, a' szivárványt színek, 's az égi villám-tüzeket sebesség és erő nélkül gondolni. Vallásos voltát, kegyességét ismerte az egész vidék, 's mint vezér-fáklyát bámulva tisztelte 's tökéletes példányul veheté magának a' Papság. Hitének szép gyümölcse, vallásosságának különös jele volt az alázatosság és a' sanyarító bőjtölés. A' magas czédrusok nem szoktak hozzánk lehajlongni, mint a' szegény szomorú fűz, az önn' szeretet ritkán tagadja-meg magát. A' nagy Bacsinszky kivélt szenved. Alázatosságát akkor tünteté-ki sokszor, mikor azt nehéz mutatni, mikor előtte valaki hízelkedett, 's szemébe dicséré, meghökkenve, megszegyenülve ment-el az ilyen előle; mikor pedig úgy esett, hogy füleit be nem zárhatá az alkalmatos időbe, 's helyen ejtett méltó dicséret előtt; akkor szava' járása volt felkiál-

tani a' 'Sóltár íróval: „Nem nekünk Uram, nem nekünk 's a' t.“ Kevés ideig se hagyá magán maradni a' dicséretet, de által-vivé azt mindjárt az Istenre. Illyen vallásos érzelmű Fő-Pap vala ő, igaz Tanítványa Jézusnak, a' ki azt mondja Szent Máténál: „Tanújátok-meg én tőlem, hogy szelíd és alázatos szívű vagyok.“ A' válást ő egy gyümölcsös kerthez hasonlítá, mely csak akkor eleven 's szép, mikor terem; azt kívánta, hogy cselekedettel koronáztassék. E' nagy Kereszttyén Fő-Pap testére nézve megszűnt lenni 1809-ben 19-dik Novemberben. Úgy tetszik, hogy a' halál nem tett rajta erőszakot, de sok munkássághoz szokott élete lassan-lassan fogyott kín, fájdalom nélkül, 's mint a' köz-jóra világolt fáklya el, csak elaludt. Mire nézve helyesen írja Panegyristája:

„Non illi gravitas morbi, nec cura dolorum,
Dura nec extremum fata tulere diem.
Sed postquam mullos Gestis cumulata per annos
Vita stetit, meritis facta onerosa suis;
Fessa dein longo meritorum pondere tandem,
Nempe, ubi jam virtus est cecidisse, cadit.“

Holt teste harmad napra a' Székes-Templom' halotti boltjába tétellett-le, csak fa koporsóba pompa nélkül. A' gyász-pompa bizonyos okokra nézve elhalasztódott, 's végbe ment osztán 1810-ben 29-dik Januáriusban, midőn négy *) Panegyristák valának készen hirdetni halhatatlan érdemeit; egygyik Kedvesnek nevezé, másik Elsőnek, harmadik Nagynak, negyedik Elfelejtethetlennek; tehát kellett lenni valaminek a' dologban, legalább a' Munkácsi Püspöki Megyére nézve; új arany idő-rendet kezdvén, méltó hogy Neve örök dicséretbe maradjon, sőt édes Hazánk' később fiai 's leányai is róla el ne felejtkezzenek, de sírjára mutatván, mondják:

„Hic Fidei exemplar, Cleri suspiria, Gentis
Deliciae, Regum Vota: Bácsinszky jacet.“

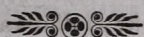
DÓHOVITS.

*) Mind a' négynek munkája ki van nyomtatva Kassán Ellinger István' bethivét 1810-ben. Literatúrai ismerkedés végett kiteszem czímjeit. Egygyik magyarul irt Sz. Beszéd formában, melyet el is mondott, czímje ez: Halotti Beszéd 's a' t. Bányai Antal. — A' többek Latán nyelven: Oratio Funebris occasione exequiarum Excell. 's a' t. per Emericum Fekete, Gymnasii Directorem, mely a' Gymnasiumba el is mondatott. — A' harmadik Poéma Elegiacum, (alagys vers) Epicedion super obitu Excell. 's a' t. Dohovits, az utolsó is Poéma B. J. által.

FELSŐ MAGYAR-ORSZAGI

MINERVA.

Negyedik Füzet.

Április 1827.

1.

A' Szerbus Nép-Költéséről *).

1 §.

Későn idvezelheték csak Polihymniát a' Szlávok, szüntelen el lévén foglaltatva harczaiaktól. A' gyengéd érzésű Lengyeleknek olvasztó, a' merevény lelkű Cseheknek erővel tellyes énekeiket már ismerni kezdé a' világ, azomban, hogy Szervia 's Bosznia' hegyeiben olly kincs rejtezett, melly a' közönséges-lételt sok egyebeknél inkább megérdemlé. A' Haemoszi énekek által-hangzának ugyan már az Adria' lagúnájin, 's a' meleg Olasznak szívét kellemesen illegeték; Göthe is befogadá azon nagy világba melly tág kebelében olly delien viritoz 's földijeivel hangjok' sajátságait híven közlötte, 's mi Magyarok a' munkás Kazinczy által Aszszán Aga' gyönyörű gyász-dalát gyönyörű fordításban bírjuk; de mind ezek a' Szerbus nép-költést a' feledségtől meg-nem menthették volna, ha eggy ujjabb nemzeti Apostol nem támad, ki egyenesen Szerviának bércei között jött, felfedett kincseit a' nap-világgal láttatni. Dr. Wuk Stephanovich Karadgich az első; ki a' Szerbus nép-dalokat egybe-gyűjtötte **), 's híven, a' mint a' romlatlan nép' szájából vevé, élő-társaival megismérteté. Csüggetlen szorgalommal munkálkodék,

*) Prof. Wessely' értekezéséből.

**) Voltak ugyan már előbb is némelly Szerbus dal-gyűjtemények, mellyek közül Fra Andria Caeiché (Velence, 1759) a' legbövebb, de ezek alig-ha igazi nép-dalok. W.

még most is e' hivatalának teljesítésében, 's olly férfiakkal, a' millyenek Kopitár, Dobrowszky, Mussiczky, biztos társaságban élven, szép igyekezete sikeretlen nem maradhatott; 's már híre Macedónia' határaitól elterjedett az északi Európába, 's nem sokára Londonban talán éppen olly tisztelettel fognak hozzá viseltetni, mint Szent Péter-várban. Külömben is hazai nyelvének csinosítása 's bővítésében szerzett érdemei minden nyelvészeknél tudva vannak. Ki volt tehát tárva a' Szerbus költés' egész kincse, de fájdalom, csak a' Szláv használhatta, mert mind magyarra mind németre csak kevés darab volt lefordítva, 's azok is elszorva sok helytt. Hihetőkép a' Góthétól (a' Kunst und Alterthum-ban) nem régiben lefordított „Kraljevics Marko' halála“ köztök az, melly legtöbb olvasót nyere, 's kivált a' Németekkel több hasonló költeményeket kívántata-meg. Elragadtatva ezen Énekek' kellemeitől, 's a' tudós Grimmnek jóvendőlésétől, hogy nem sokára minden Nemzeteket meg fognának bájolni, buzdítatva, Wessely is némelly nász-dalokat fordított *). Kevéssel elébb jött-ki Hallában is egy Szerbus énekek' gyűjteménye, Talviótól németre fordítva, melly sok dalokon kívül époszi énekeket is foglal magában.

2 §. Professzor Wessely a' Szerbus Nép költését három factor' productumának nézi. Az Első az ő ítélete szerént a' Nemzetnek magának lelki-tehetségeiből fejlődik-ki, 's önnön ereje által művelődött: t. i. az erőnek felfogása és elé-adása, melly az ó-cseh és az ó-orosz énekekben is (p. o. az Igorról való hős-költemény) találhatik. Tulajdon egy karakter! melly sem Homéri, sem romános, sem másféle idegen színt nem visel. A' második factor azon nagy nemű görög plastika, melly Homérre emlékeztet, 's ehhez járúl még az énekes' érzéseinek azon egy köz-pontra való célzása, t. i. a' nemzeti köz-szerencsének megállapítására; 's végre némelly hős-költeményeknek belső formája is, melly olly igen Homérre emlékeztet (hány nem ismételtek p. o. ugyan-azon vers más-más irányokban, másnak szájában, 's más-más személyekhez). A' harmadik factor a' napkeleti hívés lyrika, mellynek merész képei kivált az úgy nevezett nő-dalokban igazán kitűnnek, 's Szádit 's Szádi iskoláját híják eszünkbe **). Ezek szerént tehát a' Szerbus nép-költésben a' szlávság, hellenség és napkeletiség olvadtak-össze, úgy mindazáltal, hogy az elsőbbik mindég karvezérként tűnik-ki. Némelly jeles férfiak valamelly hasonlóságot kerestek a' Szerbus és az Oszsiáni 's ó-spanyol énekek közt; 's ez a' felhozott véleményt meg látszik erősíteni, hogy a' Szerbus énekek a' napkeletiekhez (mellyeknek típusa a' Maurok által a' Spanyolokhoz is által-oltatott) sok tekintetben hasonlítanak. Utóbb bizonyos az is, hogy az ezen déli Szlávok elébb a' Görögökkel, később az Arábsokkal is gyakor össze-érintésbe jöttek (hihetőleg Methodius és Cyrillus is Thessalonichobéli Görögök voltak), 's ez által erkölcsaik 's poezisok ezen népekéivel mintegy amagaraáltattak.

3 §. A' módra nézve, melly szerént a' Szerbusok érzeményeiket kinyilatkoztatják: a' Szerbus nép-költése két módra oszlik-el. Az első a' tiszta époszi, a' második a' lyrai, min-

*) Serbische Hochzeit-Lieder, von einer Einleitung begleitet herausgegeben von Prof. Wessely. Pesth, Trattner, 1826. 76 lap.

**) Mi Magyarok ezt a' Német metaforát; in's Gedächtniß rufen, melly magában ugyan kép-ütő, így mondjuk: eszünkbe juttatni, vagy hozni. Meglehet, hogy a' Német metafora jobb és szebb — de minden nyelvet önn' gyéniossza éleszt, és a' Magyar kitételek közt is, sok ollyan metafora van, melly szebb és jobb a' Német metaforánál. Ne lopja hát meg egyik gyéniosz a' másikat — ha azzal sokat és nagyot nem nyer a' kitétel. A' Redakt.

den lépcsőin a' szelíden megható elégiától fogvást a' szabad, merész röptű dithyrambig. Még karakterizálóbban jeleli-ki Dr. Karadgich ezen két ének-osztályt, midőn az első osztálybélieket *hősi*, az utóbbiakat *női* énekeknek nevezi. Amazok a' *Gúzle* *) mellé énekeltetnek, jobbára Bosznia, Herczegovina, Cserna-Gora (Montenegro) és Szervíában; a' női énekeket nem csak aszszonyok és lyányok, hanem férfiak is éneklék, leginkább pedig mind a' két nembéli *iffjúság*, különféle alkalmatossággal, mint p. o. menyegzőkön, aratáson.

4 §. Hogy a' Szerbus hősök más Nemzetek' hőseitől különböznek, azon különböz irányokból világlik-ki, melyekben más népekkel állnak. Valamennyi viszonos érintőpontjai valának virágoztában a' Szerbus birodalomnak más elnyomott, vagy magokat védő népségekkel: ugyan annyi nagyobb vagy kisebb hézagok is választják-el ezektől. A' Szerbus hős (itt csak az énekek' hőséről szóllunk) született ellenségei ellen való küzdésében nem úgy járul-el, mint Oszsián' hősei, vagy mint Arminius, Tell vagy Winkelried, vagy mint azok, kiket az Araboknak ragyogó Kalifjai köz't csudálunk — vagy ha még tovább vissza-megyünk, mint a' találékony Ulysses, mint az Isteni Achilles — vagy mint Heracles, Jason, Theseus. Még kisebb rokonságot lelek a' Szerbusok 's némelly híres viszontagságosok köz'tt, a' millyenek Muhammed, Orlando ('s legfellyebb Kraljevich Marko tartozhatnék ide valamiképp. Azon egy közös pont, melyet talán az imént nevezett — 's a' Szerbus hősök köz'tt találhatnánk, a' *hon-szeretet*, 's tán a' tettek után való szomjúság is. De a' honi-tűzhely' szeretetével még az áldozó-oltár' szeretete is társasul; hon-szeretet tehát és religió testvéresülnek a' Szerbus hősben, és magas tettekre lelkesítik. Hogy illy motiónak hozzá-járulásával egészen másképp' fogja magát a' hősi-erő kifejteni, világos. Ha a' Szerbus csupán csak hitéért küzdött volna, könnyen történheték, hogy — valamint sok egyéb vitézek — fanatismusba merüljön; ha csupán hazájáért 's ősi házáért — talán több józansággal indult volna a' harcza, mert hol a' két ellenfelet azon egy hit' kötele bilincsezi, ott-legalább az első hevülés után kegyesebb a' győzelem; de a' Szerbusoknál, a' balra-értésekből eredt túl csapongások mind eddig hallatlanok. Az, Izraél fiai, 's a' velök határos pogány-népek köz'tt folyt háborúk' közepette termett énekekkel és dalokkal sem lehet a' Szerbusokét össze-hasonlítani. Nem azokkal, melyek Taszszó Gierusaleme' Liberatáját szülték. A' Szerbus hős (a' mint az Eposzi énekekben kerül-elé,) soha-sem ragadott fegyvert kényszerű ellenségét önn' dogmáinak elfogadására. Ő nem támadott-meg senkit is, hanem csak önn' magát védte.

5 §. Szemléljük most a' (nem hisztoriai hanem mythoszi) Szerbus hőst, életének két fő irányában: hazájához t. i. 's házához való viszonyos irányban. Az elsőbbikre nézve első tekintetre azon magas szívű oroszlyán ötlik elénkbe, mely csak ingereltetve lépik-ki barlangjából. Ez *Knézől*'s *fegyvernekéről* egyiránt igaz. *Lázár* sem készül elébb mint a' Törökök' készületit tudná-meg. Marko ellenségét Muszszát nem fenyegeti, csak mikor felhívatik a' viadalra; sőt Smiljanich Ilia (eggy csak keveset isméretes regében) is egy Török mellett nyugtan elhalad, míg a' tusára fel nem szólíttatik. De a'

*) Egy húrú hegedő.

viadalra való készületnél még tisztességes maga a' viadal. A' Szerbus nem küszködik vakon erejébe bízva; ő elmélkedik, fontolgat elébb, a' nélkül hogy gondolatait másokkal közlené; 's végre, ha már maga magával megegyezett, egy fohász által (melly néha imádságba olvad, néha átokká keményül) könnyít kebelén, 's vagy győz vagy hal. Így Obilich Milos senkivel sem közli szándékát, „éjfélig sír,“ éjféli után imádkozik', az'tán hirtelen elsiet merész irányára, Amurát Zultánt átdöfi, 's éltét feláldozza. Hányszor látni a' sz. hős-énekekben Szerbust Törökkel együtt dözsölni, dözsölni míg általa fel nem ingereltetik: de akkor szabljája' élet 's „buzdován“-ja' fontját ellenségével megérezteteti. Nem lehet tehát a' csele a' Szerbus' karakteréből egészen kizárni: de itt nem olyat kell érteni, a' millyent Odysseusnak Homér tulajdonít. De ha egyszer viadalba ereszkedett, *győzelem vagy halál* egyetlen jel-szava. A' meggyőzött és fogoly Szerbus bámúlandó türéssel és állandósággal viseli sorsát. Marko, p. o. Ha pedig maga győzött, győzedelmében nyugszik-meg. A' Szerbus (egy énekben) így káromkodik; ölje-meg az Isten! 's nem mondja: Vajha megölhetném! 's így a' boszszút inkább az Istenre bízza, mintsem tulajdon karjára *).

A' harczra szokott vitézt más csekélyebb környül-állások is mutatják; p. o. mikor a' hős viadalba megy, *lovát* (melly közönségesen valamely bélyegző nevet visel, p. o. Lasztavicza: Fecske! Vila 's t. b.) 's *kardját* vagy egyéb fegyvereit megint. Azomban itt a' Homeri forma tagadhatatlan.

6 §. *Háza'* körében sem kevésbbé intereszsza a' Szerbus hős, kivált ha a' gyengébb nemhez való viszonyait (relációit) tekintjük. A' Szerbusné nem csak Gynaeciumába van szorítva mint a' Görögöknél, hanem szorosán a' férfinak urasága alatt áll, mint a' napkeletiekénél. Elébb hogy sem férjnek adná a' sors ötét, már atyja vagy bátyja által szoros függésben 's vigyázat alatt tartatik. A' győzedelemtől megérkező testvérnek vagy férjnek ő tartja lovát 's kengyel-vasát. Férjét a' lány nem maga választja, sőt *vető*-ra sincs jussa: mindazáltal ezen despotismus olly tisztelettel 's méltatással van össze-kapcsolva az aszszonyi-nem iránt, hogy nem lehet rajta nem csudálkozni. Milly' hízkeldek azon nevek, mellyekkel az ifjú választottját illeti: piros rózsá! bazilikum-csemete! vezér-csillag, arany korona neki szép kedvese. Ebben a' napkeletiség' nyomai világosok **). Mit nem mer lánykájáért a' Szerbus hős! Mennyire nem becsüli ő a' rá-bízott hitvest! De a' háza neki még is elseje marad. Mikor Lázár a' rigó-mezejére szállt, eszébe sem jött Milicza czárnénak, kit különben hévvel szeret, vigasztalót 's védet adjon távolléte' idejére; neki magának kelle szolgát kérni tőle — de ez is ellen nem állhatva a' harczba-vágyásnak, elhagyja. De a' viszonos becsülésnek 's szeretetnek, még is semmi hiánya sincsen. A' nő mindent megtesz' választatott férje kedviért, néha még más szent kötelességeket is megsért — 's általjában bizonynyal több vonzódással van férje iránt, mint ez ő iránta.

*) A' Magyar is éppen így: Űsse-meg az Isten' nyila! De ennél nálunk sokkal kegyetlenebb átkok is vannak, p. o. Egyen-meg a' fene! Ez rettentő! T.

**) Illyenek a' Magyarnál a' gyöngyöm, galambom, virágom, 's a' t. Ezek: kienesem, angyalom-bizonyosan Európai eredetűek! T.

7 §. A' Szerbusok sokszor próbálták igájokat lerázni, de jobbára sikeretlenül: ez, 's egyéb szerencsétlen esetek' hosszú sora, végre talán a' Török szomszédságis, a' Szerbusok' érzékeny lelkökben a' praedestinatio' ideáját támaszták, 's velök a' Vili-ek' (sorsot intéző szüzek') mythosát képeztették. Egy igen hatalmas Vilivel az olvasó Marko' halálában (Göthénél) ismerkedhetik-meg. Egyáltalában pedig a' Szerbus nép úgy képzei magának a' Vilieket mint szöke, repdeső fűrtű nymphákat, fejér lebegő köntösben, ível, puzdrával, nyilakkal. Ligeti friss forrásoknál szeretnek mulatni, ott énekelgetnek, körtánczokat járnak. A' halandó, ki feljök közelíteni 's őket jelenléte által háborgatni mérészli, többnyire bizonyos prédája a' halálnak. Gyakran megjelennek az embereknek, de mindég magányosan, és sorsaikról tudósítják; noha sokszor gonosz indulatúaknak festetnek, vannak még is köz'ök hívek és jók is, kik védenczeiket (Schützling) közelgető veszélyek elől ójják, néha titkos erők által segítik is. Ez ismét Homérre emlékeztet, kinél minden hősnek Véd-istene vagyon *). Azonban a' Viliek, legalább nevök-nél fogva, minden Szláv nemzetségek előtt ismeretesek. A' Trencsényi és Nyitrai Tótok Villyeknek híják, 's olly hölgyeknek lelkeiket értik alattok, kik menyegzőjök előtt haláloztak-meg. Éjféltkor kereszt-úton körben tánczolnak, 's a' férfit, ki elejökbe ötlük halálra tánczoltatják **).

Egyébiránt, minden hős-nemzetek' hitében bizonyos magasabb kények' befolyása az emberek' sorsába, elő-kerül. Illyenek a' déli mythologia' Agatho- és Kakodaemonai; az éjszakinak Sors-szüzei (Schicksalschwestern); Oszsiánnál a' boldogult vitézek' lelkei; a' Persáknál a' jó 's gonosz tündérek, nemtők, 's a' t.

8 §. Úgy látszik, hogy a' Szerbus hős-költemény szép egyszerűségét az elő-adásban Homértól költsönözzé. Egyszerűen és elevenen festi a' tetteket; a' cselekvő-személyek' karaktere inkább műveikből 's beszédeikből világlik-ki, hogy-sem valamely hozzá függesztett személy-leírásból (a' mit némely nagyobb költőknél is találni sokszor); lelni ugyan leírásokat is, mellyek gyakran apróságokba is bocsátkoznak, de a' fő-cselekvéssel szorosan össze-függenek, 's nem valamely elszakasztott egygyes epizódok ***). A' képek és hasonlítások sokkal ritkábbak mint Homérnél, de többnyire helyesek (treffend), rövidek, 's egészen a' Szerbus Nemzet' köréből vétettek. Az elbeszélő forma a' drámaival kellemesen változik; ugyan-azon szók (a' mint már mondatott) másoktól ismételtetnek, a' fontosságot öregbitvén. Noha pedig ezen énekek' legtöbbjei jobbára csak töredékek, 's néha a' hős' életének egy egész idő-szakát sem végzik-be, mindazáltal mindegygyik költemény egy szép, tellyes, tökéletes öntés. Ha ezen énekek' hiányosak nem volnának, idő' rendi szerént egy Egészszé össze-illetve, szép nemzeti-époszt tennének; de ők sem a' Nemzet' ajkain azzá

*) Hát a' keresztlyén népekre nem, hol majd minden ember Véd-szentet tisztel? T.

**) Ki ne ismerné a' gazdag elnéjű Gróf Majláth' gyönyörű regéjét az Auróra' első kötetében? T.

***) Pedig éppen az a' Nép-költésnek egyik bélége, hogy a' sonalat gyakran elereszti 's lyrai ömlésekre, mythoszi kicsapásokra tér: 's hogy ebben nagy szépség fekszik tagadhatatlan, ámbár néha fásasztják a' gyűjtő és kapcsoló tehetséget. De így van magával a' természettel is. Azon egység, közös célra való törekedés 's a' lex necessitatis, melly a' műveltebb költők' műveikben találtatik, éppen az, a' mi által a' művészet a' nagy természetes céljainkra 's vegyületlen, félbe-törtetlen eleményre nemesítette. A' Szerbus nagyobb költemények éppen a' Prof. W. által felhozott tulajdonságoknál fogva, úgy látszik, hogy Karadgichnak köszönik a' művészi elrendelést, mint Macphersonnak Oszsiánié a' magát. T.

össze nem folytak, sem eredetileg arra el nem készültek. A' kinyomásra (Ausdruck) nézve még egy iróniát hozunk-fel, melly naivsága miatt különösen meglepett; egy Vajda boszszúból tenyerével czombjára csap;

„S olly gyöngédeden csapott reája,
Hogy legott a' czomb' skárlátja szöknék“.

Ez az érzékeny irónia, a' millyenre gyakran akadni, Homérnak gyönyörű egyszerűségére emlékeztet, mikor Ulyssesről, kiharagosan szem-közt álla Antinoussal, mond:

„Meggondolta magába' dicső türelmes Odysseus,
Verje e úgy, hogy azonnal elessék lelke-szakadtan,
Vagy csak gyöngéden verje, ötet földre terítvén“.

Odyss. XVIII. 90.

9 §. Az éposznak mértéke a' Szerbusoknál a' rímtelen öt lábú trochaeus. Ha szorosan vizsgáljuk, találni néhol ugyan más lábakat is, de az egész éneken még is azon egy rhythmus zeng keresztül. Az ének-mód a' hős-költeményekben egyforma és nyugalmas, egy vers akként énekeltetik, mint a' másik, csak-hogy némelly versek emeltebb hanggal mondatnak, midőn a' nyomosság kívánja. A' muzsika-szert az énekes közönségesen csak a' vers' vége felé hallatja, rövid kadenciát ejtegetvén rajta; némelly nyug-pontok alatt pedig tovább eljátszik, hogy a' hallgatót el ne fáraszsza. Kimondhatatlan; mennyi kinyomással énekeltetnek sokszor ezen dalok; 's Prof. W. azt beszéli, hogy maga egy vásáron jelen volt, holott a' megaggott vak énekest könnyezve hallgaták a' körül-állók. A' hős-dalok' eléneklésében nem annyira a' modulációt, mint a' szavakat tekintik, azért is az inkább a' declamációhoz vagy melodráma-hoz közelít, mint az énekhez. Karadgich szerint ritka Szerbus az, ki a' *guzlét* (lantot) ne játszhatná, 's mivel ének nélkül az soha sem játszatik, világos, mi nagy becsben állanak a' hős-énekek is Szerviában. A' tudós Vater ezen hang-szerrőlezt jegyzi-fel: Szerviának beljebb és magára hagyott részeiben minden háznál találtatik egy ilyen guzle; a' tulajdonképp úgy nevezett Szerviában, holott már több a' polgári rend, legalább minden falu bír egyet vagy többet; Magyar-országnak tökéletes polgári rendű részeiben pedig, mellyeket a' bévándorlott Szerbusok laknak, senkinek sincs, némelly szegény világtalan véneket kivéve, kik a' hazai énekeket ott fenn-tartják, 's énekelgetve keresik kenyeröket. Itt Prof. W. még azt vesz' észre, hogy Szerem-Vármegyében, Tóth-országban 's a' Bácskaságban aljassnak tartatik a' guzle mellett való éneklés, 's a' lant vakok' hegedűjének, az ének vakok' énekének neveztetik gúnyolólag. Ezen vak koldulók egy czéh-forma társaságot képeznek, mellynek gyülekező-helye Ireg (Szerem-Várm.); a' vének közlik azokat az ifjabbakkal úgy, hogy nekik kell fenn tartásokat köszönni. Énekelnek pedig ezen koldulók vásárok', búcsú' 's egyéb nép-gyülekezetek' alkalmával; 's noha vannak köz'ök olyanok is, kik csudálatra méltó kinyomással adják-elő énekeiket, sok az ügyetlen is, ki gyakran közepén a' dálnak, más dalra téved, vagy maga változtatásokat tesz' benne. Ugyan is

ezen énekeknek lassanként való elfelejtetését azon környülállásnak kell tulajdonítani Szeremségben és Tót-országban, hogy azok ott a' kolduló al-népre maradtak.

Minekeltötte a' nő énekekről szólánk, hasznos lesz' a' Szerbus nők' karakteréről némelyeket elmondani. Azon viszony, mellyben a' férfi 's a' nő egymás köz't áll Szerbiában, már érdekeltetett. Az aszszonyi nem szorosan függ az erősebb nemtől, de a' szeretet, 's az ezen despotismussal össze-kapcsolt tisztelet teszi, hogy ezt a' függékenységet nem is érzi. Szűk határok közzé van ugyan szorítva a' Szerbus nő, de nem hadi-fogoly' módjára, hanem olly formán, mint a' szelíd madár, kit gazdája magához szeret édesgetni a' kalitkából, 's édes falatokkal táplálni. Illy madárka nem is óhajtja a' szabadságot.

A' Gynaecceumban, rokka vagy takács-szék vagy hímző-ráma mellett hallgatja a' lyánka bátyjának vagy szolgálójinak elbeszéléseiket az idő' történeteiről, eme' vagy ama' vitézről, hős-tetteiről; 's mellye buzog, eleinte csudáltában, utóbb vágytában látni a' dicsőt, vagy tán bírni is. De ez a' vágyás hiú, mert a' Szerbus lyánynak nem szabad érzéseit kinyilatkoztatni. Az ottani ideák a' női szerénységről azt kívánják, hogy a' lyánka a' férfiak' tekintetét kerülje, 's e' szerént soha nem bátorkodik szemeit férfi' jelenlétében felvetni. De ennél is még keményebb törvényeket szab az elő-ítélet: az özvegynek tilos meghalálozott férjét siratni, mert szívből ömlengő érzelmei, elvesztett érzéki' élmény után való keservnek vétetnének. Még nagyobb gyanúba esnék azon lyánka, ki korán elhunyt kedvesét könnyekkel tisztelné.

Mindazáltal — a' mi ugyan különös — a' nők egészen másképp festetnek az énekekben, mint a' millyenek az életben. Például ez:

(1) Az anya és leánya.

Leány.

Egy ifjú ment által mezőnken;
Az alkony néznem nem hagyá.
De én megszorúltam tikkadásig.
Ah hívd szállásra, anyám!
Istenre kérlek, hívd-el anyám.

Anyá.

Lyány! hadd te az ifjút:
Városi ifjú ő;
Az ifjúnak szesz-bor,
Az ifjúnak vacsora kell,
És városi lány nyoszolya.

Leány.

Ah hívd szállásra, anyám!
Istenre kérlek, hívd-el anyám,
Szesz-bor neki két szemem,
Arczajm sütemény neki,
Édesség a' fejeér nyak;
Harmatos gyep neki lány nyoszolya,
Szép vidám ég leple neki,
'S fej-párnája kezem.
Hívd szállásra, anyám!
Istenre kérlek, o hívd-el anyám *)

*) Ha ezen kimondhatatlan' bájos dal fordításom által minden naivságból ki nem lön vetkezve, örülnöm kell. Fülem és érzésem a' legszabadabban játszó dactylusokat hagyá választanom, 's ha nem csalódom, ezek igen hajlékonyan simulnak a' tartalom' természetéhez. Szesz-bor az éppen nem poétai égett-bor, 's a' még aljash' és idegen pálinka' helyében áll. T.

Olly lyánkát, ki így énekelne, minden érzékeny dáma férfi-kórsággal vádolna — de ez szerencsére csak költemény. Még a Szeremi és Szlavóniai módibb lyányok sem beszélnék-ki illy őszintén szívök' titkait.

A Szerbus nő' karakterében az első és fő vonás a szerelemben való hűség és erősség. A második a takarékoság, szorgalom a házi munkák' végre-hajtásában, 's a csínosság. A mi a Szerbus-nők' munkásságát illeti, annak eleven példáját láthatni a Szeremi lyányoknál és aszszonyoknál, menj által egy illy falun 's munkátlanul egy aszszonyt sem látsz jární az útszán: övében guzsaly van, a len-fonal fejlik, az orsó fürgén szököll a járdalló' kezében; így mikor kaszálni, aratni mennek, az orsó hű kísézőjük. Lépi valamelly házba, 's egy aszszony-kezet sem látandsz helyélni: itt fonnak, ott szönek, amott hímeznek, vagy kenyeret sütnek 's a t. az-alatt hogy a' férjfiak pipázva körül-heverik a' tűz-helyet. A' tisztaság és csín hasonlóképp bélyegző virtusa a Szerbus lyánkáknak. Hajai tisztán kivannak fésülve 's ékesen össze-fonva, a' ruha fehér, az ingök csínosan mosottak, a' ház' udvara jól kisépt. Nevezetes még a virágokhoz való szeretetök; mindenek felett pedig tiszteltetik a *perpetuell* 's a nagy-levelű *bazilikum*. A' szép perpetuellt a' lyány 's az aszszony még mai napiglan szereti füle mellé tűzni, midőn Szeremi falun mégy keresztül, azonnal tudhatd, leányok vagy fiatal hölgyek hol lakjanak, mert ott a' vityilló' ablaka minden bizonnyal a' legékesebb virágokkal tarkállik. Továbbá tulajdon egy vonása a Szerbus-nőnek azon rend-kívül-való kellemetessége és nyájassága, mellyel a' férfi-nemhez is, de egymáshoz is viseltetnek; 's mikor egygyik a' másikat nevezi, az mindég hyperbaton vagy valamelly *symbolicus* cím által történik, p. o. szerelmem, galambom, rózsám, szívecském, 's a t. De ez a' férfiakhöz mutatott nyájasság csak az innső Szerbus-nőket bélyegzi, mert Szervia' belsejében a' lyányok szeméremből minden férfi elől kitérnek, 's szép szókkal azt illetni nem bátorzkodnak.

Az aszszony általjában ritkán jut olly környülállásokba, mellyek élet-módjokban tetemes változtatást szereznének, 's rendkívül-való cselekvő-erőt kívánnának; vagy is, az aszszonyi életnek kevés szökö-pontjai (*pointjai*) vannak. Ugyan így van a' dolog a Szerbusoknál is: az aszszonyi életnek legnagyobb epochája a' hajadon életből a' házasságba való áttállás. A' Szerbus leányka' szívét az a' lépés annyival inkább érdekelheti, mert az majd nem mindenkor kénytelen tétetik. Ha a' leánynak atyja nem él, férfi-testvére parancsol kezével, ha ez nincs, nagy-bátyja (Onkel) vagy más valamelly férfi-rokona. A' lyányka tudván, hogy szabad választása nem jutott, maga-magát hogy vígasztalja szükség, ha a' választás nem történt szíve szerént, mihelyt tehát észre-veszi, hogy atyai házat nem sokára el kell hagynia, mindenképp' azon van, hogy jövendő sorsáról hű tudósításokat gyűjcsön. Akkor folynak a' tanácskozások, értekezések barátnéjikkal, a' hútnál, vagy a' vászon-fejéritőn, a' fonó-körben 's egyéb össze-jövedelemben. Szíves jó fogadásra a' leány mindég tarthat számot, mert minden ház (Szeremségben közönségesen több família patriarchális relációkban él egygyütt) örül két új munkás kéz' nyereségének. Továbbad, a' Szerbusoknál szokás korán megházasodni, 's minden leány örvend, ha minél előbb pártáját elvetheti. Azon kívül a' menyegző az az egyetlen egy triumphus, melly az aszszonyi hiúságnak megengedett. Akkor minden arra fog kezet, hogy a' menyaszszonynak kedveskedjék. Hozzá vevén még azt is, hogy sok szegény

leánya igen is érzi bátyja' uraságát, 's más uraság-alá kíván jutni, mely talán szelidebb lesz' — világos, miért a' Szerbus-lyány annyi engedékenységgel hajlik új sorsa alá.

A' mi már a' házasszszonyt illeti, az ő alá-rendelt rangja ugyan meg nem szűnik; de szabadsága még is terjedékenyebb. A' Szeremségben maga Prof. W. látta, miként a' férfiak ebéd felett az asztalt körül-ülték, míg hölgyeik megettök állva, vállok felett nyúlának az étkek után. De a' szabad kijárás tőlök meg nincs tagadva. Továbbá jól eshetik a' fiatal hölgynek, hogy neki, kinek szülőji' házában csak engedelmeskedni kelle, most magok uraltatnak néhány cselédek felett. Mind ezen környüállások, melyek a' bölcsőtől a' sírig egyformájúak maradnak, természetesen egy bizonyos nyugalmas, szenvedélytelen melegséget szűlnek az aszszonyi kebelben, mely minden nő-énekekből is kitűnik. A' Szerbus nő hasonló a' fiatal csibéhez, mely szobában neveltett-fel: ez kedves marad neki annyira, hogy a' magvakkal tele hintett szabadabb udvar sem fogja kicsalhatni szűk lakjából. Így a' Szerbus nőt is egy bizonyos báj-kötélék tartja lecsatolva házához. Milly meleg 's érzékeny panaszra legyen képes a' Szerbus nő, nem csak sok valóban elégiai karakterű énekek, hanem az élet is mutatja. Menj-ki egy Szeremi temetőbe, 's egy-némelly lyánykát vagy hölgyet ott lelendsz korán elhunyt bátyja' sírján térdelni, 's illy módon keseregni: „Vallyon mért haltál-meg illy korán? mért kelle nekem magányosan hátra-maradnom? Ah, te én mindenem! húgod vala, mért költözél-el tőle? mint szerettelek téged, mint ápoltalak, lábaidat szorgalmasan megmostam, lágy fekvet készítettem neked“ 's a' t. — Ezen halotti panaszok sokszor igen érdeklők, 's tanújik a' nők' gyengéd-érzésének, 's azért valóban különös, miként Csaplovics Úr ezt a' szokást nevetségesnek tudá találni, mondván: hogy sírás helyett énekelnek; e' szerint a' *requiem*-eknek is nevetségeseknek kellene lenni.

Már most magokról a' nő-énekekről szóljunk. Ezen nevezet nem azt akarja értetni, hogy csak a' fejeér Nem éneklí, vagy hogy csak ezt illetik; hanem karakterökre czéloz, mely a' hős-énekhez olly viszonyban áll mint a' nő a' férfihoz. A' hős-ének erővel tellyes, az érzés kifelé omlik; a' nő-ének szelíd, befelé vonuló érzéssel. A' nő-énekek egy vagy két személytől énekeltetnek egyszerre, 's inkább az éneklők' gyönyörűségére szolgálnak, mint a' hallókéra; a' hős-énekek megfordítva. Muzsika-szer' kísérése nélkül ugyan, de sokszor karral énekeltetnek; a' melódia benne már nem alá-rendelt alkotórész mint a' hős-énekekben; hanem szorosabban a' fülhez van szabva, sőt néha a' tánczot is kíséri. Hogy tehát ezeknél fogva egészszen más a' rythmusok, mint a' hős-énekeké, magából értetik. Karadgich azt beszéli, hogy a' déliebb Szerviában és Boszniában a' nő-énekek énekeltetnek leginkább a' városokban; mert valamint dél felé a' férfiak is lágyabbak, úgy a' felföldeken az aszszonyok (legalább a' városiak) keményebbek: ezek inkább kedvellik a' hősséget a' szerelemnél, Szirmiában, Bácskában 's a' Bánságban, a' városokban nő-énekek többé nem énekeltetnek, hanem más, tanultabb ifjú emberektől költöttek. De ezen újabb dalok távol esnek a' nép-költés' karakterétől, gyenge gyermekes utánozásai más költőknek, 's a' romló ízlésnek eleven tanúji. Ehhez járul hogy a' régi, édességes, 's a' Szláv karaktert annyira kitüntető moll-melódiákat megvetvén, textusaikat a' legújabb Operai áriákra alkalmaztatják — de még is *felices errore suo*, mint Lucán mondá:

F. M. O. Minerva 2. Negyed 1827.

De egyáltalában úgy találjuk, hogy a Szeremi, Tót-országi, Bácskai és Bánsági Szlávok sokkal szegényebbek a poésisban mint a Szerbusok és Bosznyákok, noha ugyanazon egy törzsöknek ágai. Egygyik oka a Geographiai helyhezet kétség-kívül. A Szerbusok, Bosznyákok, Montenegrinek hegyek közt lakoznak, 's tudva van, hogy a hegy-lakók keble mindenkor fogékonyabb a poézis iránt mint a síkság lakosaié. Ez a különség a Szeremség 's a többi Tót-Vármegyék közt is nyilvánosságos. Azon hegység lábán, melly Szirmian keresztül vonúl (*Mons almus*-a a régieknek) sokkal gyakrabban az ének, mint Szlavóniának iszapos vidékein. Olyan vak énekészek a millyenek Iregen tartják gyűléseiket, 's kikről már feljebb emlékeztünk, Szlavóniában sokkal ritkábbak mint a Szeremségen. Egyéb környülállások közt, mellyek a nemzeti poézis ele-menteit a felsőbb tartományokban gátolják, nem csekély befolyású sok újabb Literátorok kórsága, a nemzelinek vesztésével is új formákat behozni; 's ez már annyira megy, hogy már a paraszt-lyány is jobb szereti az idegen Walzert a hazai Kólónál.

Viszsa-térünk a nő-énekekhez, különösen pedig technikájokat veszszük itt tekintetbe. A mérték, mint más nemzetek lyrai énekeikben is, igen sok-féle. Dactylusok és Trochaeusok váltogatják egymást, a mint a nyugalmasb' vagy elevenebb indulat kívánja. Dr. Karadgich tíz osztályait állítja a mértékeknek, több al-osztályokkal együtt.

Magok az énekek ugyan az szerént hét rendre oszlanak-el. I. Nász-dalok. II. Dalok a király-játék felett. III. Kaszállók' énekei. IV. Dodola énekek. V. Ünnepi énekek. VI. Énekek a Fő-véd-szent' ünnepeire. VII. Szerelmes 's egyéb dalok. A' mi a második rendbelieket illeti, a király-játékról azt kell tudnunk, hogy az, Szerbiában és Tót-országban a Szent-háromság' vasárnapján minden esztendőben, 10—15 leánykáktól vitétik véghez. Egy közülök (kinek szépnék 's közép magasságúnak kell lenni) a királyné, egy másik a király, egy harmadik a zászló-vivő, egy negyedik udvari-dáma. A királyné fátyolt visel; a király egy virágos férfi-fej-ékességet fejen, kezében szablyát; a zászló-vivő egy veres 's fejér zászlót. Mikor a sereg egy ház' elébe jön, a királyné egy alacsony székre ül (a millyenekt. i. Szerbiában szokásban vannak), az udvari-dáma megette áll, a többi leány félkörben veszi körül; akkor a zászlós jobbra tér, a király balra. A félkör két lépést tesz' balra, kettőt vissza jobbra; a király 's a zászlós, kik a félkörrel állanak szemközt nem tánczolnak vele, hanem különösen, 's amaz egyszer'smind a szablyát villogtatja, ez zászlóját lobogtatja. Így egy háztól a másikhoz költöznek, 's mindenkinnek a házban (kisdednek, megnőttnek) egy dalocskát zengenek. Ezek közönségesen egy kis ajándékot kapnak.

A dodola egy hasonló leány-processió, mellyet nagy szárazság' idején tartanak, hogy az által az égtől essőt nyerjenek. Egy leányka egészen meztelenre vetkezik, 's magát füvel, virággal úgy befedezi, hogy a testnek egy pontja sem látszik-ki, 's ezt a leányt híják *dodolának*, (innen van aza köz-mondás is: „úgy fel van cifrázva mint egy dodola“, a' mit azokról mondanak, kik szerfelett sok virágokat fonnak hajaik közébe.) Minden ház előtt megállapodik a sereg, a dodola tánczol, a többi lyány pedig körben állva mindenféle dalokat énekelnek; azután a gazdaszszony vagy egy szolgáló egy veder vízzel leönti a dodolát, ki folyvást tánczol és meg-megfordul. Ezen dalok minden sorához

ezen szavakat ragasztják: *Oj dado, oj dodole!* Ezen szokás csak Szerviában van még fenn, a' Száván innen nem régiben a' Papság által eltiltatott.

A' *véd-szentelek'* ünnepeiken énekelt dalokról azt kell tudni: hogy Szerviában, hol a' név-napok nem tiszteltetnek, minden háznak van egy véd-szente, kinek ünnep-napja a' házbéliektől megületik; 's az akkori lakozás felett énekeltetnek az említett dalok.

A' menyegzői énekek a' nász-vendégek' karától énekeltetnek mindenkor azon actusra való tekintettel, melly éppen végbe-vitetik.

Próbául itt némelly nő-dalokat adok, Talvij' Német felette hű fordításai után nagy hűséggel dolgozva:

I. Özvegy és Szűz.

Sólyom repdes Szárájévón,
Húst keres hevét lehűtöni.
Szárájévón egy fenyőt lél,
Friss forráskát lél alatta,
'S özvegy jáczintot mellette,
'S illatos szűz rózsa-szált is.
Ekkor fontolóra vészi,
Özvegy jáczintot, vagy a' szűz
Rózsa-szált csókolja é meg?
Végre, egygyezvén magával
Halkan így szól ön-magához:
Többet ér az ó arany, mint
Szép ezüst, ha új mivű is.
'S özvegy jáczint érzi csókját;
'S boszszúval mond a' szűz rózsa:
Szárájévo! bú jövend rád,
Mert gonosz szokást gyakorlasz:
Özvegycet szeretnek ifjaid,
Szép szűzet megaggott véneid!

II. Egy Szerbus szép leány' leírása.

O Szendrőnek szép leánya!
Kérlek, fordúlj én felém már,
Lássam arczod', bájos arczod'!

„Idv, egészség, néked ifjú!
Vásáron valál e immár,
Látál é ottan papírost?
Imé, orcám éppen olyan.
Hát tanyán valál e immár,

Ott látál e szép piros bort?

Íme arczaím éppen ollyak.
Hát mezőn jártál é immár,
Ott látál e szép kökény-fát?
Ím' szemeim is éppen ollyak.
Hát tengernél jártál e már,
Ott látál e kis nadálykát?
Én szemöldökeim is ollyak“.

III. Meghűlt szív.

Szent György' napján hó esett, igen nagy,
A' madárka nem repülhetett:
Meztelen láb' gázolt a' leányka,
És cipőjével kíséri bátyja.

„Nemde fázik lábad, jó hugocskám?“
„Ó én bátyám! lábam? az nem fázik,
Ámde fázik én szegény szívem.
De nem a' mély hó hűtötte azt meg:
Én anyám hűtötte azt nekem meg'
Ahhoz adván, a' kiért nem égek.““

IV. Szerbus lány' erkölce.

Nagy szemöldökű a' szép Milicza!
Bélepik piroska arczaít,
Arczaít 's feje árbrázatját.
Három hosszú évig láttam őtet,
Szép szemébe még sem nézheték,
Szép szemébe 's hó árbrázatára.
Ekkor tánczra hívtam sok leánykát,
Szűz Milicczát is kör-tánczra hívtam:
Vallyon még sem nézhetnék szemébe?

Szép derült ég volt, hogy a' virányon
Tánczolának, ámde nem sokára
Rút felhők terültek-el az égen,
És villámok villogtak közöttök:
'S égre néztek sorban a' leánykák.
Csak Miliccza nem nézett az égre,
A' zöld fűbe nézett, mint szokott volt.
Erre hát susogtak a' leánykák,
Szép Miliccza! társunk és szerelmünk!

Bölcs vagy é, vagy inkább dőre, mert hogy
Szűnet nélkül a' zöld fűbe nézesz,
És velünk az égre nem tekintesz,
Mellyet gyors villámok hasogatnak?

Erre szűz Miliccza ezt felelte:
„Nem vagyok se' bölcs, se' dőre én,
Wila sem, ki felhőket von össze:
Lyány vagyok, 's azért a' földre nézek“.

A' következők a' Wessely által fordított nász-dalok közül vétettek:

V.

Bosznya' partján megpatkolja ménjét
Mila, ám - de nem közös szokásként,
Mert patkolja ónnal és ezüsttel.
Megpatkolja — és a' mén kirugdal.
Csendesen mond Mila ő lovához:
Állj lovacsám, állj-meg jó lovacsám!
Majdha most *javat* viszünk hazánkba,
Nékem és neked jó életünk lesz':
Jászolt fon neked majd szép juharból,
Bázilt nyújt 's perpétuellt tenéked;
Jól lakj' egy nap, kettőig enyelghetsz.
De *gonoszt* ha most viszünk hazánkba,
Nékem és neked *rosz'* életünk lesz':
Kínos jászolt fon tenéked akkor,
Keserű hunyort fog adni étkül —
Jól lakj' egy nap, kettőig beteg léssz.

VI.

Várba' fenn zendül arany lövő-szer,
'S a' leányhoz jött a' nász-kiséret.
Jól tudá a' lyány hogy jóni fognak,
És egész nap bázil-magvat hintett,
Ezt tevén-fel férje' végzetéről:
„Ha szerencse férjének mosolygand,
Még az estve kelnek a' bazilkák,
'Éjfélig keresztbe elvegyülnek,
'S hajnalig bokrétát képeznek majd,
'S a' Szerencse férjének mosolygott;
Még az estve keltek a' bazilkák,

Éjfélig keresztbe elvegyültek,
'S hajnalban bokrétát képezének.
Minden vendég egy bokorra tón szert,
Vőlegény menyaszszonyára tón szert:
'S csak a' nász-legény maradt hjiával.
Ekkor a' szép lyány így szólla hozzá:
Kedves nász-legény, ne légy szomor's bús,
Szebb bokrot fogok tenéked adni,
Szép barátnémat adom tenéked.

VII.

Új Jegyes, te Bázil-csemete, szólj!
Mit busúlsz szívemnek bánatára?
Tán fogatkozást értél javaidban?
Vagy lovacskád fáradt-el inában?
Vagy talán gáncsolták a' leánykád?

„Sem fogatkozás nem ért javaimban,
Sem lovam nem fáradt-el inában,
Ám de gáncsolták hüvem', leánykám'.
Ez mondá, hogy aljas születésű,
Az, hogy kígyót ér-fel a' gonoszban,
És *amaz*, hogy aluszékony 's álmos“.

Erre boszszúsan felelt a' szép lyány:
„A' ki aljas születésűnek mond,
Vériből ne lásson ivadékat.
A' ki kígyónak mondott gonoszban,
Annak szívét a' kígyók öleljék;
'S azt, ki aluszékonynak csufolt-ki,
Kórón fekve, fussa édes álom.“

Nekem úgy látszik, hogy ezen kevés nő-énekekből, melyeket nagy részint mértéki hűséggel is adtam, a' Szerbus dalok' karaktere elegendőképp' kiviláglik. Mindenik egy kis történetet ad elébe, 's ennél fogva mindannyi kis románczhoz hasonlít; de ezen történet sokszor csak egy gyöngéd allegória (I.) lyrai tendenciával, t. i. *érzésnek* képbe való öltöztetése; vagy *vehiculuma* az *érzésnek* (II. IV. V); vagy végre tiszta románcz ezen két állató eszközből (III. VI. VII). Tónussok általjában naiv; nem virágos a' nyelvben, de annál poétaibb az *érzésben*; a' történet' menetele épikus-egyszerű, a' drámai előadás a' remekségig emelkedik-fel tömörségével 's természetességével. Az egészt egy hasonlíthatatlanság-aetheri illat lengi-bé.

Köztünk *Vilkovics* tevé a' próbát ezen tónust némelly dalaiba behozni, milly szerencsével, azt örömmel éreztük azokban, melyek Kulcsár által közöltettek. *Vörösmarty* pedig egy Szerbus manierban dolgozott dallal ajándékoza-meg *), mellyben egyszerűsmind a' Szerbusoknál szokásban lévő quinárius trochaeust is megtartá.

A' nagyobb kiterjedésű hős-énekekre (p. o. Marko Kraljevics, Milos, 's a' t.) átmenegetélül szolgálnak a' *balládák*, melyeknek fő-része a' történet, de elő-adások gyakran igen is még lyrai, mindenkor pedig érzékenységgel. Azzán Agát Kazinczy adá (Poétai berek lap 211), az originál' mértékében, 's megfoghatatlan, miként ezen gyönyörűének nálunk legkissebb figyelmet nem tudta nyerni. Tiszteletre méltó barátom *Vilkovics* közölt nem régiben egygyet a' Hasznos Multságokban (1826, I, 28), 's egy másikat melly a' Bácskaiak' ajkain forog az Auróra' utolsó kötetében (1827. I. 262); de amazt jambusokban dolgozva; ezt Magyar schémában, kimondhatatlan naivsággal 's könnyűséggel, 's csudálandó ügyességgel a' népi-nyelv' utánazásában. Imitt pedig van szerencsém kéz-írátaból egy eddig még nyomtatatlan fordítását közleni, melly ismét jambusokban dolgoztatott, mindazáltal — ha nem csalódom, a' tónust tökéletesen vissza-adja.

Szerbus Balláda.

(*Vilkovics*).

Láték csudát, milly' nem történe több:
Ország királyát meg nem ösmeri,
'S király rokon vért ont kegyetlenül.
Már vére közzül más nem áll vala,
Csak Ilka húga, térén Boszniának,
Kinek maradt még egy Gábor fia,
Nagybátyja készül ezt is veszteni;
Hugának így ir gyakran a' király:
Küldd, Ilka húgom! hozzám gyermeked',
Hogy azt az egygyet is halálra vessem;
Ne szálljon ország tőlem a' fiúra,
Midőn negyedszer írt már a' király,

Könnyel borongott Ilka' szép szeme,
Könnyel borongott, 's hívá gyermekét:
Jer Gábor! ó jer, kedves magzatom!
Már négy levél jött hozzám a' királytól,
Téged magához kíván, hogy megöljön.
Vedd tőlem ezt a' kendőt, magzatom,
'S menj a' királyhoz, és borúlj elébe,
'S mondd a' miket most én mondok neked:
„Kegyes király, te tündöklő Napunk!
„Fényes Nap itt a' földön, ég alatt!
„Az én anyám kér téged általam,
„'S kérése mellett küld üdvözlötet.

*) Auróra, 1827. I. 140.

„Király ha főmet majd elütve látod,
 „E' keszkenőbe kössd azt véresen,
 „S akaszd lovamnak hátán a' nyeregbe:
 „Elmegy lovam, 's a' főt is elviszi,
 „Mellyet kiszáraszt a' napon szülém,
 „Sírván felette, nagy keserve köz't'
 „Siratni fogja egy kedves fiját.
 Elméne Gábor 's a' kendőt vivé,
 Sok férfi, sok nő kíséré menését --
 Elméne Gábor túl a' sik-mezőn.

Meglátta jöttét távol a' király,
 Meglátta 's így szólt csendesen magához:
 Isten, ki jön ott? melly derék lovag!
 Hozzám ha térne, szép váramba be,
 Országomat megosztanám vele,
 'S nem kérdeném, nős é vagy nőtelen?

Alig beszélt így szívben a' király,
 Várába nyargalt a' derék lovag,
 'S megy a' királyhoz, és borúl elébe,
 'S így kezde hozzá Gábor szólani:
 „Kegyes király, te tündöklő Napunk!
 „Fényes Nap itt a' földön, ég alatt!
 „Az én anyám kér téged általam,
 „S kérése mellett küld üdvözlötet.
 „Király, ha főmet majd elütve látod,
 „E' keszkenőbe kössd azt véresen,

Eredeti balládát, *Szerbus stílusban* nálunk első 's eddig egyedül *Vörösmarty* ada; 's én annak kéz-iratát a' Költő' barátságából bírván, annak közlésével kívánom olvasóimat elereszteni:

C s á k.

(*Vörösmarty*).

Mélyen alszik sírja' éjjelében
 Csáki' szűz szerelme, szőke Zolna,
 Hallgat a' szél hamvadó fejénél,
 Zárt szemébe nem hat nap' világa,
 'S dallos ajka csendes a' por-ágyon,
 Bús panaszszal repkedik fölötte
 Kis gálambja, 's csermelyek' vizéből
 Reggel, estve öntöz egy virágot,

„S akaszd lovamnak hátán a' nyeregbe;
 „Elmegy lovam, 's a' főt is elviszi,
 „Mellyet kiszáraszt a' napon szülém,
 „Sírván felette, nagy keserve köz't',
 „Siratni fogja egy kedves fiát.
 'S mint gyermek ekkor úgy sirt a' király,
 És sírva Gábort vette karja közzé:
 Kelj-fel te kedves, kelj-fel magzatom!
 Király elütve főd' nem fogja látni,
 Országá' kincse bár elveszszen is.
 Im kincseim! végy a' mennyit vehetsz,
 'S menj-viszsa vigan hűv anyád felé,
 'S keress magadnak hölgyül szép leányt,
 Én is jövendek vig nász-ünnepedre.
 Felkelt örömmel Gábor akkoron,
 'S csókolja jobbát 's lábát a' királynak;
 Vett kincse közzül mennyit bírhatott;
 Tüzes lovára gyorsan felszökölle,
 'S nyargalva ment - el a' kedves szülőéhez.

Ez látja jöni távol a' lovat,
 'S jajgatva ment-ki a' lónak elébe,
 Látá lovát, nem látta gyermekét.
 De Gábor így szól hátán pej-lovának:
 Kérlek, ne jajgass, kedves jó anyám!
 Keress te nékem hölgyül szép leányt:
 Király is eljön vig nász - ünnepemre.

Hogy ha megjő Csáki, fölszakaszsa,
 'S hervadozni tűzze kebelére.

'S megjön a' hős, és óhajtvá szóll:
 Zolna, szűz szerelmem, Zolna, Zolna!
 Hol mulatsz te, szőke szép hajaddal,
 Hol mulatsz az édes ajakkal,
 Hókaroddal, téjhab-vállaidal?

Hoztam gyöngyöt széke szép hajadra,
Gyöngye fátyolt téjhab-vállaidra,
Csókot, édes csókot ajkaidra!
Zolna, szűz szerelmem, Zolna, Zolna,
Hol mulatsz te, Csáki' bánatára?

És felelt a' bércz' Tündér-leánya:
„Vessd a' gyöngyöt vissza tengerébe,
Tépd a' fátyolt össze száz darabra —
Zolna nem hú hozzád, és nem él már,
Csók helyett végy átkot ajkaidra,
Forró szíved hűljön-el halálra;
Zolna nem hú hozzád, és nem él már;
Bűn miatt van 's hamvad itt alakja“.

Elborzadva fordul-meg porában
E' szavakra a' szegény leányka,
'S felnyög a' sír' barna sátorából:
„Csáki, szívem' gondja és szerelme!
Zolna itt van a' halál' kezében;
Bűn miatt nem, hit-szegés miatt sem;
Szíve rám haragván, értted égvén
A' Tűnő-lány búval ölt-meg engem“.

Csáki sóhajt, 's gyilkoló haraggal
Fölkel a' kín szíve' tengerében,
Kél az átok ajkán mennydörögve,
'S síkot erdőt eltölt átka' hangja,
Hallja a' bércz nyílt üreg-fülével,
'S vissza-bögi égne és pokolnak;
Hallja bérczén 's reszket a' Tűnő-lány.
Most elhallgat Csáki, szörnyen hallgat,
Harczol szíve' lángoló dühével,
Harczol rengeteggel és vadakkal,
'S harsog a' hegy harcza' vad zajától,
Szirt-tetőket tördel buzogánnyal,
Karddal írt és sérteget fenyőket,
Nyíllal ölyvet 's minden szárnyalókat;
Hogy, ha fába, szirtbe vagy madárba
Tűnt-el a' gonosz lány, megtalálja,
'S össze-rontsa gyilkos fegyverével —
Nem találta, hasztalan vesződött.

Este jött a' sírhoz Csáki vissza,
Késő estve, búban, lankadásban.
A' galamb remegve szállt előle,
Hervadozva dült-el a' virág-szál;
Hervadozva dült-el Csáki hős is,
Várta álmát, várta jobb halálát.
Jött az éj, de Csáki' álma késett,
Jött az éjféli, 's Csáki ébren ült még;
Nézte a' sírt csendes hold-világnál,
Haj, ki ül ott a' porok' tetőjén?
Szép leány ül hó-szín köntösében,
Nyögve és sohajtva kedveséhez.
Zolna ül ott szél-fodorta hajjal,
„A' halott is fölkel hát porából?
Zolna, Csáki' szűz szerelme, Zolna,
Hogy nyugodtál a' sír' éjjelében?“
Szólt az ifju 's ált-ölelte a' lányt;
Hőnek érzé 's csókkal érte ajkát;
Csókkal érte keblét, ékes arcát,
És örült az éjnek és magánynak.
Akkor rázta-meg magát kezében
A' leány és elveszett előle —
A' Tűnő volt, 's tűnte' kezdetében
Gúny-ajakkal ezt suhogta vissza:
„Zolna, Csáki' szűz szerelme, Zolna,
Hogy nyugodtál a' sír' éjjelében?“
Halva dült-el a' hős, és alább szállt
A' leányka szenvedő porában.
És legottan a' Tűnő' nyomába
Fereteg kelt a' hivek' nevéből,
'S téren erdőn kergeté üvöltve.
Csáki, Zolna, hangzott a' hegyekben,
Csáki, Zolna, völgyek' mély ölében,
Közben hangzott a' Tűnő' nyögése,
'S mennydörögve harsant rá az égből:
Csáki' szűz szerelme, széke Zolna,
Hogy nyugodtál a' sír' éjjelében?

Toldy Ferencz.

2.

Az érzékeny-szívűségről.

A szívnek érzékenysége, vagy finomsága olly szép *karakter*, hogy azt, kit az adakozó természet azzal megajándékozott, egyenlő-érvésű hajlandósággal kényszerítetünk szeretni, mert csak ez által lesz' az ember igazán emberré. Kedvelteti magát, ha csak arcz-vonásiban sajditjuk is azt valakinek a' nélkül, hogy annak kifejlését az emberi cselekedetektől váránánk. Lehozza a' Nagyot az ő méltóságáról, de csak úgy, hogy a' tisztelet, félelem mellett annál könnyebben férjen hozzá a' mi szeretetünk; egyszer'smind felemeli az alacsony állapotút, 's nálunk figyelemre méltóvá teszi. Halmazzon bár a' Hős győzedelmet a' győzelemre, szövethessék bár a' játszi szerencsével, prédállya-fel bár az egész világot, de ha szíve a' finomabb érzésektől üres, akkor ő nem egyéb, hanem a' Nemzetek' ostora, országok' pusztítója, 's a' nyomorodottak' jaj szavára mindenkor süket lesz'

Érzékeny-szívűség nélkül bár melly hatalmas az országló, *Tyrannus* lesz', nyögni fognak terhes *sceptruma* alatt a' jobbágyok, és benne minden nemes ösztön elfojtatik; félni ugyan fogják őtet, de szeretni soha nem, 's még az a' dicséret is, mellyel az alacsony hizelkedés néki tömjénezni szokott, véle egygyütteltemettetik, az ő emlékezetére emelt oszlopok pedig mintegy szégyenlik, hogy annak dicséretét olvassa rajtok a' maradék, ki semmi dicséretesset nem cselekedett. Az illy érzéketlen szívű Fejedelem' országából távozni fog az igazság, a' szűkölködők hijában fognak hozzá segedelemért folyamodni, számtalan ártatlanokat eget hasogató jaj szavakra fakaszt, 's még a' néki emelendő emlék-oszlopokhoz is siránkozva hordják a' köveket az Emberek, ha bár vannak is néha hizelkedő magasztalói, de még azoknak öröm énekeik közzé is a' szorongattatott Népnek síralmas panaszsza vegyült; felírják végre nevét is a' Történetek, de csak egyedül azért, hogy tudhassa a' maradék, kit átkozzon.

Ellenben melly szép, 's mi dicső, midőn egy érzékeny szívű Hős a' csata mezőn az elesteknek vérével egyelíti könnyeit! midőn egy Császár fejedelmi méltóságát nagy emberiséggel mérsékelvén, nem örül ama dúzs nyereségnek, mellyre az adózó nép sirva néz, és midőn egy érzékeny szívű kegyes *Titus* elveszettnek tartja azt a' napot, a' mellyen senkivel jót nem tett! szóval, minden akár belső, akár külső jelességeink és tökéletességeink csak egyedül ezen szeretetre méltó *karakter* által szépülnek, melly az ő kedveltető sűgarit azokra kiterjeszti.

Vannak engesztelhetetlen kemény szívű emberek, kik semmi szelidebb megilletődésre nem alkalmasok, kiknek viseletében szüntelen valami erőltetett feszesség uralkodik, melly őket valamint a' társalkodásban unalmasokká, szintűgy írásaikban igen izet-

lenekké teszi. Veszni kellene a' barátságos társalkodásnak, ha mind ilyen érzéketlen emberekből állana, mert akkor mindenik elzárná szívét más elől, látván másnak szükségét senki könnyörületességre nem indulna, szánakodás nélkül menne-el az ember azon víz mellett, mellyben egy szerencsétlen fulladozna, kinek jaj szavai illy esetben nem találnának segedelmet nyújtóra.

Minő embertelen volt hát ama *Philosophia*, melly azt tanította: hogy az ember úgy megkeményítse szívét, hogy abba többé a' külső dolgok semmi bényomást ne tehessenek; melly azt akarta: hogy az ő követői legkissebb részt se vegyenek a' mások eránt való szánakozásban. — Kiből az érzékeny szívűség már egészen kihűlt, az inkább hasonlít egy törzsökhöz, vagy legfellyebb is egy gépelyhez, mintsem emberhez. Azért én alig tudok még csak képzelni is magamnak szerencsétlenebb embert, mint egy érzékeny szívűség nélkül valót, mert az illyent azon felséges tárgyak között, mellyeket a' jó-tévő természet örömeinkre rendelt, egy sem érdekli. Reá nézve éppen olly kecsegtető a' virágos kellemekkel békösztöntő szép tavasz, mint a' legzivatárosabb fergetegekkal tellyes zordon tél; — reá nézve egy gyönyörűséges kert, mellyben minden érzékenységi szívet vidámító ártatlan örömben merülhetnének, nem egyéb egy sivatag vadon pusztánál; ő a' legbájosabb képnek tekinteténél is minden megilletődés nélkül áll; szóval: a' természet, és a' mesterség hiába iparkodnak ő beléje érzékenységet lehelleni, ő nem tudja mi a' szép, 's önnön magával meg van büntetve; — midőn ellenben az érzékeny szívű mindenből örömet tud meríteni, mivel nyitva áll szíve a' kellemes bényomásoknak.

Az érzékeny-szívűségből nem származnak ugyan valami jeles vitézi erkölcsök, deszármaznak sok szép más tulajdonságok. Az érzékeny-szívű emberben meg van már az igaz felebaráti-szeretetre való hajlandóság, mellynek szerencsés következése az, hogy tud mások' szerencsésén örülni, és önnön szerencséje nevelkedésének tartja, ha másokat boldogított, ha pedig már a' közönséges emberi szeretetből ennyit tesz, hát még mit nem lehet tőle várni mint privát barától? az érzékeny szívet érdekli a' nyomorultak' szüksége, 's minden tőle kitelhetőképpen iparkodik őket attól megszabadítani ha lehet, vagy ha ez nem lehet, legalább azt könnyebbé, elviselhetőbbé tenni.

Az érzékeny-szívűség forrása a' nagy-lelkűségnek, vagy is az ellenség szeretetének, mert a' gyűlölség nem soká fészkelhet az érzékeny szívben, 's a' mindennapi tapasztalás is bizonyítja, hogy senki nem hajlandóbb a' bocsánat adásra, mint az érzékeny-szívű ember. Továbbá, az érzékeny-szívű felettebb nyájas, egész társaságot fel tud vidítani, finom az ő beszédje valamint szíve, tekintete kellemes, és természetes; sőt még testének minden mozdulat is szint annyi biznysági érzékeny-szívének, mellyek minden szavaival éppen nem erőltetett egygyezésben vannak.

Végre én előttem azért kedves az érzékeny-szívűség, mivel az első kezdete, 's úgy szólván talp-köve egy Költőnek, mert tágassabb értelemben azt mondhattuk a' költésről: hogy az nem egyéb, mint finomul, vagy is szépen gondolkodó tehetség, készség. Ha a' *Poesis*' természetét jól figyelemre vesszük, tapasztalni fogjuk: hogy az érzékeny-szívűség valójában legjelessebb *karaktere* egy *Poetának*. Ugyan is minden költésben érzésnek, és finomságnak kell uralkodni, és szükség: hogy a' *Poeta* mindenkor elől tudja találni az ő halgatónak, vagy olvasónak legérzékenyebb részét, ezt pedig nem tehetné, *F. M. O. Minerva* 2. *Negyed* 1827.

ha csak magának is érzékeny szíve, és finom gondolkodás-módja nem volna. Ezen okból a' *Poétának* igaz nevét nem érdemli-meg az, kinek költeményét én hideg érzéketlenséggel olvasom, vagy halgatom, ki nem tudja indulatimat érdeklenni, ki nem képes bennem majd örömet gerjeszteni, majd szomorúságot indítani, majd ismét könnyhullatásra fakasztani, vagy rémitő borzadással meglepni, szóval: ki szívemet nem tudja érzékenységre hozni. Ide illik a' mit e' dologról Hazánk' koszorús lantosa *Kisfaludy Sándor* Pop' után mond, így szólván Regéinek elő-szavában: „Az a' Poeta, ki szívemet ezer fájdalomra tudgya bírni; ki velem minden indulatot, mellyet költ, és ír, éreztetni tud; ki engem több mint bűbajos mesterséggel fellobbant, és szívemet irgalommal, és ijedelemmel szaggattya; ki engem a' földről felkapván, a' levegőn által, valamikor, 's valahová tetszik, kényne szerint elragad“.

Eddig az érzékeny-szívűséget úgy tekintettük, a' mint az minden egyéb tökéletlenségektől ment, és a' mint más szép tulajdonságokkal való szerencsés szövethetés, és mesterséges kimíveltetés által nevelkedett. Most tehát lássuk azt is, hogy minő alkalmatlanságokat hordoz magával.

A' minő szerencsések azok, kik természeti érzékeny-szívűséggel bírnak, éppen olly nagy szorgalommal is kell lenniük, hogy ez az ő szép tulajdonságok el ne korcsosodjék, hogy igen erős ne legyen, ne talántán rajtok erőt vévén, mások' gyámola nélkül maradjon. Az érzékeny-szívű embert minden, még a' legkisebb benyomások is érdeklik, minden kis változás ő benne is változást szül, és így ha nem vigyáz, az érzékeny-szívűség könnyen álhatatlanságra vetemedik, elenyészik, elkorcsosodik. Ugy tetszik, hogy ezen véleményemet bizonyította a' szép Nem is, melly tagadhatatlanul olly nagy szívbeli érzékenységgel bír, hogy ebben neki a' férfi nemből a' valódi költőkön kívül senkit eleikbe nem merek tenni. De melly gyakran elfajúl ez az ingerelhető karakter álhatatlanságra!?

Kinél igen nagy az érzékeny-szívűség, a' ki úgy szólván csupa érzés, annak egy átallyában nehéz bátor-szívűségre jutni, a' mostani időben pedig hogy lehetünk bátor-szívűség nélkül szerencsések? Azért én senkinek sem tanácslom, hogy magát érzékeny-szívűségének egészen rabjává tegye, mert az ollyan ember mintegy nem is bír magával, az ő boldogsága egészen külső történetektől függ; eggyetlen-eggy bal eset lesujthattya őtet, és legnagyobb szomorúságba ejtheti, azután pedig egy örvendetes történet borultt felleget oszlatván, szívét felvidámíthatja, 's így az ő szíve a' szerencsés, és bal esetekben nem tudja a' szükséges egyenlőséget megtartani, mivel igen érzékeny. Ugyan azért egy ollyan ember, kiben nagy az érzékeny-szívűség, a' szerelemreis igen hajlandó; őtet minden szépség megbábolja, és rémség vadászatra vezérli, élete, és halála Istennéjének hatalmában áll, kinek birtokában helyhezteni minden boldogságát; végre az ő szíve minden indulatoknak tér-mezeje lesz, 's mindenkor tele háborgó indulatokkal.

Ezen néző-pontból szokom én vizsgálni karakterét egy olly költőnek, kinek már a' természettől nagy az érzékeny-szívűsége, mellynek midőn magát egészen által-adja, midőn azt semmi egyébbel nem mérsékli, midőn minden benyomásra nagyon megilletődik, különös *fátumának* pedig magában nagy befolyást enged; — majd ez, majd amaz az indu-

lat háborodik-fel benne, 's végre azoknak örvénnye egészen elsodorja őtet. E' mellett még az ilyen embereknel az erkölcsnek és gonoszságnak néha olly különös keverékére is találunk, a' millyent csak az illy kettős teremtményektől várhatni.

Mind ezekből kitetszik hát, hogy egygy igen nagy érzékeny-szívűség, melly semmi más tulajdonsággal nem szövetkezik, nem szerzi-meg az embernek azt a' boldogságot, melly a' szívnek csendes nyugodalmával elválhatatlanul egybe van kötve; mivel az igen érzékeny szív ollyan mint a' fa-levél, melly minden kis szellőtől mozgásra kél, vagy mint egygy hajó, melly a' háborodott tengernek vészes hullámi között tévelyeg, pedig a' valódi földi boldogság a' szívnek nyugodalmát, és csendességét kívánja. Jól által-látták ezt a' *Stoicusok*, azért egygy tellyes érzéketlenséghez akarták magokat szoktatni, 's szíveket mint-egygy megkeményíteni, hogy abban semmi külső eset nyughatatlanságot ne okozna; hanem igen felhúzták a' hurt, és az emberi nemet számkivetni akarák, a' mi lehetlenné tette szándékjokat.

Melly szerencsés egyenlőséget tud ebben tartani *Sophron*! az ő szíve igen finom, de ő mérsékli ezt a' finomságot, és nem engedi nagyra nevelkedni. Tud ugyan ő érezni, és lelke belsejében megilletődni, de egyszer'smind tudja ezen indulatokat a' közbe jövő okossággal úgy kormányozni, hogy rajta erőt ne vegyenek, ellene fel ne zudulnyanak. Minap meghalt egy barátja, *Sophron* siratta, és érezte ezt a' halált, mivel barátja halt meg; — de a' szomorúság őtet le nem verte, szívét meg nem győzte; ő nem sokára erőt vett azon, és nem valami rút álhatatlanság által, mellyel a' kicsiny lelkűek segítenek magokon, hanem a' józan észnek felséges rend-szabási által, mellyek az ő fájdalminak hathatós orvoslási valának. *Sophron* kóstolja az életnek minden ártatlan örömeit, de legnagyobb mértékletességgel, azt lehet felőle mondani: hogy ő birja azokat, nem pedig azok őtet. Igaz ugyan, hogy ha egygy reméntelen eset éri őtet, az ő érzékeny szíve nagy sebet kap, de azért ő el nem csügged, tud magán segíteni az illy kis zavarodásban. A' szerelemre való hajlandóságot sem lehet tőle megtagadni, és szerelmese által szerencséssebbnek véli magát, de annak elvesztével sem lehet őtet éppen szerencsétlenné mondani. Szóval: *Sophronnak* érzékeny szíve van, melly a' bényomásoknak könnyen helyet ad ugyan, de egyszer'smind hatalmában is áll azokat megtartani, rendbe-szedni, vagy bizonyos távolyságra eresztetni.

De melly ritkaság egygy *Sophron*! majd csak nem azt lehet mondani, hogy egyedül a' közép, és érett kornak lehetséges ez a' mesterség, mert közönségesen az ifjúság igen érzékeny, az öregség pedig többnyire fás, érzéketlen. Csak egygy nagy *Genie* viheti ezt tökéletességre, és nem más úton, mint a' mindennapi gyakorlás által. Azért én azt tartom legnagyobb *Philosophus*-nak ebben a' dologban, kinek tehetségében áll akár érzékenyen, vagy szépen, akár *stoice*, vagy *abstracte* gondolkodni, vagy ezt mind a' kettőt okosan egymással egygyesíteni.

Szabó Nepomuk.

3.

Polykletus' útazása, vagy Római Levelek.

(Folytatás.)

Hetedik Levél. Polykletus Philostratushoz, a' második Archon' fijához.*Romának belseje — Emlékek — Kapuk — Templomok — Víz-csatornák, — saját szokások — Külömbféle.*

Az én olly sokféle képzetekkel megtölt képzelődésem alig engedett egynehány szempillantatig tartó álmot, midőn Syrus ismét felkeltött. Jöjj velem így szólla, járjuk-meg egygyütt Rómának legnevezetesebb helyeit. A' mit Janiculusz' teteiről láttál, most majd az bővebben szemedbe tűnik; a' tegnapi sétálásunkkal egészszen ellenkező úton megyünk ma, menjünk ma a' város' egygyik fertályából a' másikba 's vizsgáljunk-meg közeleb'ről minden figyelemre méltó tárgyakat. Ezen nagy roppant képnek minden egygyes része szintén olly bámulásra méltó mint maga az egész. Az e' féle látás által arra birattatik az ember, hogy ember létében kevélykedjek; elfelejti ha Görög e vagy Római, gazdag e vagy szegény, szabad e vagy rab; csak ember-társai' műveleinek örvend 's dicsőségekben részt vesz. Melly egyéb város mutathatna illy felséges tárgyakat; Thebát, Spartát, Corinthust láttam; a' dicső Athene lak-helyem volt, de mind ezen jeles városok alig lehetnek Róma dicsőségének csak árnyéka is.

„Még alig kelt-fel a' nap, 's azért minekelőtte a' Polgárok össze-sereglének szabadban megvizsgálhatunk mindent, mind a' Piaczokon, mind az ollyan helyeken, mellyek idegenek előtt el vagynak zárva. Ma éppen ollyan heti vásár van, a' millyenek minden kilenczedik napon szoktak tartatni. Erre a' mint meg fogod látni, falusi föld-mivelők, gazdag birtokosok 's gögös Nemes Urak (Patritziusok) egygyaránt bérjönnek a' Római birodalomnak külömbféle részeiből, némelleyek azért, hogy a' közelgető nép-gyűlésre magoknak felekezetet szerezzenek, mások hogy ezeknek mesterkedését semmivé tegyék 's mindnyájan, hogy a' közjó ál-orczája alatt a' magok hasznát keressék.

Elindulánk, mély csendesség uralkodott még az útszákon, mellyek nem sokára azután megszámlálhatatlan sokaság' zajával teltek-el. „A' városnak ezen fertályában, így kezdé beszédét kísérom, Rómának leg elő-kellőbb familiáji laknak. Ezek birják eme roppant épületeket, mellyek egymástól sziget modjára el vagynak válva, 's azért rendszerént szigeteknek (insulae) neveztetnek. Ezen pompás palotáknak mind egygyikében olly sok ember lakik, mint valamelly Görög Mező-városban.

„Eme márvány-oszlop-sorokon: nyugovó boltozatok, mellyek alatt mindenütt padok készitettek, a' Clienseknek ház gyanánt szolgálnak, kik itt seregessen össze-gyűlnek,

hogy Pátrónussaiknak szüntelen udvaroljanak. A' legszegényebbek ezek közül Pátronussaik házának küszöbeit őrzik 's ott csekély alamizsnára várakoznak, melly semmire valóságoknak ára szokott lenni. A' ház' ajtaja szent 's nem csak különös Istene van, hanem annak minden részei is egy tulajdon Istenség' védelme alatt állanak, Limentinus az a' küszöböt őltalmazza, Cardea az ajtó sarkakat, Forkulusz az ajtót magát.

„Ez a' pompás útsza, melly a' most általunk elhagyott piac-útszára (suburra) következik, Szentnek nevezetik (Sacra), minthogy azon a' Papok minduntalan seregesen mennek a' Capitoliumba. A' bal felől való tájék hajó-farnak nevezetik (carinae vagy ad carinas) minthogy a' benné lévő házaknak fedelei a' hajók' farának formájához hasonlítanak. Tovább a' jövődőlők' kapuja van (Porta carmentalis) melly a' Marsz' mezejére vezet 's átkozott kapunak is nevezetik (scelerata) azon 306 Fábioszok' emlékeztetére, kik Róma várossának 274 esztendejében ezen a' kapun mentek-ki a' Vejentesek ellen és mindnyájan elestek azon háborúban, mellyet egyedül magok viseltek Clienseikkel egygyütt.

„Itt a' fő piacon vagyunk, melly a' Római Historiában olly igen híres (forum). Minden egyéb piacok is forumnak nevezetnek, de ez különösen 's tulajdonképpen Római piacznak (forum Romanum) hivattatik. Eleinten csak egy tágas köz volt ez minden ékesség nélkül. Tullusz Hosztiliusz körül-kerítette azt oszlopos bóltzatokkal és Kalmár-bóltokkal, mellyekben kiváltképpen a' pénz-váltók folytatják foglalatosságaikat. Az olta roppant paloták építettek ide, mellyekben törvényt szoktak szolgáltatni (Basilicae) 's némelly környülményekben a' nép is tartja benne gyűléseit. Ezeken kívül láthatsz még ezen piacon, Templomokat, Oszlop-sorokat, közös tanító-intézeteket és más pompás épületeket. Azon számtalan álló képek között, mellyek azt ékesítik, egy régiebb mint maga Róma; azt egy régi rege szerint Evander Király szentelte Herculesznek, 's még most is győzedelmeskedő Herculesznek hívják, mint-hogy azon nagy Innepek' alkalmával, midőn Róma a' szerencsés hadi-vezéreknek győzedelmi jutalmat rendel, győzők' ruhájához hasonló öltözetrel ékesíttetik.

„Eme' 12 megaranyozott álló-képek a' 12 fő Isteneket ábrázolják.

„Itt Jánusz Istennek Temploma van, melly ezen Istennek több Templomai között a' legrégibb, minthogy ezt Romulus építette. Numa ebbe Jánusznak egy ollyan álló-képet tétetett, melly két ábrázatú, 's mellynek újjai úgy vagynak készítve, hogy a' 365 számot jelentik annak emlékeztetére, hogy legelsőben Jánusz tanította az embereket az esztendőt 365 napokra osztani.

„Ez a' másik sokkal nagyobb és pompásabb Templom Szaturnusnak van szentelve. Abban tartatik a' Légiók' zászlóival egygyütt az Ország' kincse, minthogy ezen bölcs Fejedelemnek uralkodása alatt, melly arany időnek hivattatik, a' hűség soha sem sértetett-meg. Mindazáltal ezen Isten még is vért-szomjúhozónak tartatik. A' Hadászok vagy karddal vívók vért áldoznak oltárjára, 's a' gúnyoló versek Szaturninusoknak nevezetnek, minthogy ezen Istennek vad és bárdolatlan indulat tulajdoníttatik.

„A' Forum a' Rómaiaknak egygyik legkedvesebb helyek. Ott árúltatnak a' legtöbbet érő portékák 's mindenféle drágaságok; ott kótyavetyéltetnek-el az ellenségektől elvett prédák, valamint az Orzágnak árendába adandó jövedelmei is, ott tartatnak a' választások, és a' Római fényes játékok, egyszóval: ez az a' hely, a' hol a' Római Bi-

rodalomnak közös dolgai végeztetnek, 's a' hol ez a' föld kerek séginek sorsát meghatározza.

„Ez a' különös emlék a' Forum' közepén legelsőben azon hajóknak orraiból készített, mellyeket a' Rómaiak, Róma Várossának 416-dik Esztendéjében az Anthiumi Polgároktól elvettek. Ezen hajó darabok győzedelmi jelek gyanánt állítottak itt fel, felyül a' tetejeken egy szék van, mellyről az Orátorok a' néphez szólni szoktak. Az idő ugyan az eredeti alkotmányt semmivé tette, de utóbb ismét felépítették azt hasonló formában és hasonló haszon-vételre. Rosztrának hívatatik ettől a' szótól rostrum, melly hajó-orrot jelent. Erről a' Jupiter tronussához hasonlítható helyről lövöldöztettek azon menykövek, mellyek a' Nemzeteket olly sokszor megrémítették. Az ezen emlékhöz legközelebb lévő kép a' Marsyas nevű Szatirus álló képe kevesebb felséges gondolatokat támaszt, melly a' végre állított ide, hogy a' peres-felek meggondolják, melly veszedelmek szoktak gyakran a' törvénykezéssel járni. Nem meszsze attól a' Capitolinus halom' oldalán egy Hosztilia nevű épület fekszik, mellyben némelykor a' Senátus gyűléseit tartja; grádicson kell beléje felmenni, és ezen grádicról taszította-le Tarquiniusz hajdan Szerviusz Tulliuszt.

„A' Forumhoz által ellenben a' Capitoliumot látod; most nem szabad beléje mennünk, csak kívülről vizsgálód tehát azt. Utóbb lesz' alkalmad azt belül is látni és meg tudni, inllyen Inneplések szoktak benne tartatni.

„A' Capitolium megett a' Tarpejus' köszikla van, mellyről a' 12 táblák törvényei szerint a' Haza-árulók letaszíttatni szoktak. Úgy látszik, ezen hely a' végre választott, hogy a' győzedelmi pompát tartóknak a' dicsőség' veszedelme, 's a' jutalomnak és büntetésnek egymáshoz közel-léte terjesztessék szemek eleibe.

„Ama' szépen épült Templom a' kopasz vezeték nevű Venusznak van szentelve, annak emlékezetére, melly áldozatot tettek légyen egykor a' Római aszszonyok. Midőn t. i. a' Gallusok a' Capitoliumot ostromolták, a' Rómaiak fogatkozást láttak a' kézívek' húrjaiból; ekkor a' Római aszszonyok saját hajokat adták oda, hogy abból hurok készíttessenek. Ezen szép tettnek megjutalmazása végett a' Senátus ezen Templomot szentelte az ő védelmező Istennéjeknek; 's Vénusz ámbár egygyik legszebb ékességétől a' hajától megfosztatott is, még is annál több imádókat talált.

Éppen midőn Syrus ezen beszédet végezte, egy sereg emberek mentek-el mellettünk, kiket öltözetek és lassú menések Papoknak mutatott lenni. Egy hasas tehenet vezettek, mellynek megaranyozott szarvai virág lánczal körül voltak fonva 's utánna egy aszszony ment hosszú gyász ruhában egy földig érő sűrű fátollal befedve. Csudálkozva néztem ezen gyászos sereget, 's el nem tudtam találni, mi czállal tért légyen Júnó' temploma felé. „Hogy hogy mondék Syrushoz, hát Rómában ilyen áldozatokat visznek az Isteneknek? Az ilyen áldozatok természet ellen valók 's még a' legvadabb népeknél is útálattal tekintetnének.“ — A' bölcs Numa rendelte ezen Isteni tiszteletet, felele Syrus, 's már csak ezen név is vissza-tartóztathatja kemény ítéletedet. Ezen neked vissza-tetsző szokás a' házi békességet megzavaró kicsapongásoknak gátolások végett rendeltetett. Az özvegy aszszonyoknak t. i. meg van tiltva férjek' halála után kilencz hónapok előtt férjhez menni; azok pedig, kik különös okokra nézve ezen időt

meg nem várhatják, tartoznak új őszsze-kelések előtt Júnó' oltárán egy hasas tehenet áldozni. A' már magában is csúfos áldozati barom külömbféle gúnyolásra ad alkalmat, 's csak ritka aszszony tudja az ezen szégyentől való félelmet meggyőzni. Ugyan azért választotta ezen aszszony is a' reggeli időt, reménylven, hogy a' néptől most nem vétetik észre, de még most is fél az észre-vétetéstől, 's a' rajta lévő sűrű fátyol nem annyira a' szemérmességnek, mint annak bizonyossága, hogy a' szemérmeg sértette. Ezen Isteni tisztelete is nehezen menthetné meg őtet, ha észre-vétetnék a' kigúnyoltatástól; a' köz-nép házáig kísérné, 's azt vélné, hogy az ezen aszszonytól megsértetett ilendősegen új illetlenség által bosszút állana.

„De hagyjuk mi ezen aszszony' titkos áldozatját 's folytassuk tovább útunkat. A' Quirinális dombon legelsőben az egygyet-értésnek (concordiának) temploma tűnik szemmedbe, melyet Furiusz Camillusz Róma várossának 387-dik esztendejében a' Patricziusok és Plebejusok őszsze-békéllésének alkalmával építtetett, 's mellyben némelykor a' Senátus tartja gyűléseit. Azt lehetne gondolni, hogy ezen hely a' szó értelme szerint az egygyezések' véghez-vitelére van rendelve, ha az eféle egygyezések némelykor a' had Istennéjének Bellonának templomában is nem köttetnének“.

„Továbbá a' férjfiúi szerencsének (fortuna virilis) temploma van, Szerviusz Tulliusz Királynak emlékezetére, ki azt az ezen Istennétől vele egész életében közlött jótéteményekért építtette. Ezen Istenné az ezen Király után következett Királyokat is szerencsésekké tette. Ugyan azért ez mint minden Istenségek között a' leghatalmassabbik a' Rómaiaktól mindenkor nagyon tiszteltetett, 's külömb-külobmbféle nevek alatt néki sok templom építtetett. Ugyan is tiszteltetik itten az aszszonyi szerencse (fortuna muliebris) kinek temploma a' Város kerítésén kívül azon a' helyen van, hol Coriolánusz' haragját, annak anyja és felesége lecsendesítették; a' kicsiny szerencse (fortuna brevis) az eredeti szerencse (fortuna fors) az engedelmes szerencse (fortuna obsequens) 's a' t. Az áhítatos Római nép eleitől fogva érezte, hogy gyarapodását több mint emberi hatalom segítette-elő, 's midőn ezen hatalom eránt tartozó háladatosságot mutatott, szüntelen újabb jótéteményeket nyert“.

De már az útszák kezdenek megtelni emberekkel; nézd mint sietnek egymáshoz, egymástól tüzet kérni. Valakitől a' tüzet megtagadni véteknek tartatik, 's még sokkal nagyobbak azt az oltárról elvenni. Ezek itt Cliensek, kik nap-költével Patrónussaik' ajtaihoz menni el nem mulatják; amazok ott Birák, kik külömbféle törvény-székekhez tartoznak, és most üléseiket mennek tartani. Seregesen követik őket a' peres-felek, szüntelen törekedvén részszerént őket ügyök' igazságáról meggyőzni, részszerént ígéretek által az igazság' útjáról eltántorítani; eme' két ifjak prémes ruhában (toga praetexta) egy Consulságot viselt férjfinak fiai, kik minden reggel egy híres törvény-tudóhoz mennek, tanulás végett: utánnok egy rab-szolga megy, ki őket oda és vissza szokta kísérni, és hón-alatt egy iskátulát visz' (scrinium) mellyben viaszos táblák, író veszszők és egyéb íráshoz tartozó eszközök vannak. Amazok a' fiatalok, kik csoportosan mennek alsóbb rendű polgárok' fiai, kik közös Tanítóhoz járnak iskolába, hol csupán a' polgári társaságban legszükségesebb dolgokat tanítják. Az a' vídámság, melly most rajtok lát-

sík, alkalmasint el fog enyészni, ha az oskola-mesteri pálczáat látják, de ismét megújúl és még jobban felelevenül, ha egyszer az oskola ajtón kijönnek.

„Vedd észre a' Rómaiak' köszöntésének módját. A' reggeli köszöntés ebből áll: Isten áldjon vagy idvez légy (ave) estve ezt mondják egymásnak: Isten hozott (salve) és mikor egymástól elválnak, Isten hozzád, (vale). Reggel el nem mulatják azokhoz elmenni, a' kiknek tiszteletet kívánnak tenni, vagy a' kiktől valamely fontos szolgálatot várhatnak; és ez a' szokás még a' táborban is gyakoroltatik. Ott t. i. a' katonák korán reggel elmennek Kapitányaikhoz, (centuriones) ezek elvezetik őket az Ezredesek vagy Obersterek' (tribuni militares) sátorába, 's onnét mindnyájan a' Fő-vezérhez mennek, 's azt közös kiáltással (acclamatio) megköszöntik.

„Minden felől láthatsz falusi köz embereket, kik mezejek' termését a' városba hozzák eladni. A' kik közzülök azon nagy és szép utszán jönnek, melly a' Quirinalis dombtól a' Capitolium allyáig nyúl, és tágasságáért széles útnak (via lata) neveztetik, azok azon hegyek' tájékáról valók, hol a' Tiberis ered. Onnét hajtatnak-bé a' legtöbb marhák az oltárok' számára, és a' városi lakosok' táplálására, az ökör piacra (forum Boarium) mellynek közepén rendeltetésének jelentéséül egy rézből öntött nagy bika áll; a' sertések a' disznó piacon árúztatnak (forum suarium), a' külömbféle főzelékek pedig a' a' Carmentális kapun kívül a' káposzta-piacon (forum olitorium), míg a' hal kereskedés a' Tiberistől nem messze a' hal-piacon (forum piscinum) üztetik. Így minden enni-valónak saját piacza van. Külömbféle nyalánságot a' napnak minden részeiben lehet kapni az úgy nevezett csemege-piacon (forum cupidinis). „Ezen külömbféle piacokon vagynak mindenkor az Aedilisek által rendelt felvígyázók, kiknek kötelességek a' rendet fenntartani, 's a' csalásnak minden nemeit gátolni. Ezen foglalatosságot még a' nép' szószóllói (tribuni plebis) sem szégyenlik, kik közzül egy mindenkor a' disznó-piacon való felvígyázást gyakorollya.

„Hozzánk által-ellenben nagy számú mester-embereket látsz, kik dolgozó szerszámaikat vállaikon viszik és műhelyeikbe mennek, fáradságos de csendes napszámaikat folytatni. Mind ezek különös czéhekbe (collegia) vagynak egygyesülve, mellyek közzül mind-egygyiknek egy fő mestere van, ki Praefectusnak hívatatik. Ezen rendtartás már Numa idejében kezdődött, ki népét boldogítani akarván, fáradhatatlanul törekedett azt kötelességének és hazájának szeretetére szoktatni; különösen nagy gondja volt az alsóbb rendű polgárookra, minthogy ezek az országra nézve azok, a' mik a' gyökerek az élő-fára nézve; és az élő-fának csak úgy lehetnek szépen zöldellő és messze terjedő ágai, ha gyökerei mélyen hatnak a' tápláló nedvességet adó földbe.

„Ezen alsó rendű köz embereknek legnagyobb része a' Quirinális és Eszquilinus dombok' oldalain lakik; a' melly tájék a' Város' belsejétől távol lévén a' csekélyebb értékűeknek olcsóbb lak-helyeket ad.

„Balfelül a' Romulusz temploma van, melly az egész városban egy a' legpompásabbak közzül. Ezen Fejedelem' harminczhét esztendőig tartott uralkodása után, hirtelen elenyészett egy rettenetes égi háború által félben-szakasztott nemzeti innepnek alkalmával. A' csudálatos történet az ő hozzá nagy fiúi szeretettel ragaszkodó népet, igen fel-lázasztotta, míg az eltűnt Király eránt való 's könnyen veszélyt okozható nyomozódás-

nak gátolása végett Július Procullusz, egy előkelő Patriciusz esküvéssel nem erősítelte, hogy neki Rómulusz Isteni dicsőségben megjelent, 's minekutánna Rómának igen fényes sorsot jövendölt azt parancsolta, hogy számára templom építtessék, 's ő abban ettől fogva Quirínusz név alatt tiszteltessék. Egygy illy fedhetetlen hírvű férjfiúnak esküvése lecsendesítette a' nép' zendülését, melly örömet reá-állott a' mind Fejedelme eránt való hűségének, mind a' maga nagyra-vágyásának hízelkedő kívánságra. Róma építője ettől fogva Rómának védelmező Istene lett, 's az ellenséges kéz által megöletett Fejedelem a' halhatatlanok közzé számláltatott.

„Ha útunkat egyenes lineában tovább folytatjuk, annak a' szegletnek végéhez érünk mellyet a' város' falai észak felől formálnak. Túl azon bal felől a' lovagló-hely van, mellyen tavasszal, midőn Flóra osztogatja javait, a' híres virág-innepek (floralia, ludi florales) szoktak tartatni. Én láttam őket de általlom leírni; azért elégedjél-meg azzal ha azt mondom, hogy akkor egész nagy sereg aszszonyok, a' szemérmességnek nem csak ruháját leteszik, hanem nyelvét is elfelejtik, 's az esze-veszett köz-nép' nagy sokasága ezen szemtelenségnek nagy örömmel tapsol. A' virág-innepek előszőr Róma városának 513-dik esztendejében innepeltettek, 's csak különös esetekben újítottak-meg, míg végre 500-dik esztendőben egy sokáig tartó termékeltenség után esztendőnként előlforduló innepökké tétettek. Nehéz által-látni, mimódon vélhették a' már valamennyire felvilágosodott emberek az Istenek' haragját illy erkölcstelen cselekedet által lecsendesíthetni. De az bizonyos, hogy még az erkölcsök' tisztaságára legbuzgóbban ügyelő Cenzorok sem merték ezen a' vallás' fátylával bétakart rendtelenségeket eltörölni; vagy inkább nagyobb volt a' népnek tetszeni-vágyás mint az annak megromlásától való félelem. A' sanyarú erkölcsű Cátó ezen innepet, mellyen tisztje szerint megkellett jelenie, elhagyta, hogy a' népet ne gátolná az olyan zabolátlan örömkben, mellyeket jelenléte vissza-tartóztatott, virtusa pedig jóvá nem hagyhatott.

„A' legszélső házak és a' város kerítése között egy széles közt fogsz látni minden épületek nélkül, melly köz kívülről is találtatik. Ez Pomoeriumnak hivattatik két latinus szóktól, mellyek ezt jelentik, bástya-melleyék (pone moerum); ezen hely szent, senkinek sem szabad rajta építeni, még szántani sem, talán azon félelemből hogy a' kerítő-fal' fundamentoma megmozdítottathatnék, vagy talán azon tiszteletből mellyel a' Rómaiak a' régi cleik által húzott kerítés eránt viseltetnek. Bizonyos helyenként beásott megye-kövek jelelik-meg a' Pomoerium' határát, mellynek külső részén a' madarak' repülése vizsgálattik, mint Isteni-jelentés (auspicium). Ezen innepi szertartás csak a' mezőn vitethetik véghez, a' mi által az auguriumoktól különbözik, mellyek mindenütt eggyeránt jó foganattal gyakoroltathatnak“

Itt félbe-szakasztám Szyrus' szavait: „haljuk mit hirdet ez a' kikiáltó“. Hírül adatik ezennel, hogy a' Római piacon kilencz napok alatt az utolsó táborozásban a' Görögöktől nyert hadi prédák' törvényes eladása a' Cenzor előtt elkezdődik. — Ezek Porszena' jószágai! „Hogy hogy? kiálték: miköze van egy már több mint 400 esztendők előtt megholt Etruszkusz Királynak a' Görög-országban nyert hadi prédákhoz?“ „Ez, felele vezetőm egy régi történetnek emlékezetére történik. Midőn t. i. Porszena Róma várossának 246-dik esztendejében a' Rómaiakkal békeséget kötött, által-engedte nekik az ezen hábo-

rúban bizonyított vitézségek eránt való tiszteletből egész táborát minden sátorokkal, valamint a' seregnek minden pódgyászszát is a' magáéval egygyütt. A' Rómaiak ezen gazdag ajándékért háládatosok kívánván lenni, az e'képpen nyert hadiportékákat az ország' nevében kótyavetyére bocsátották, még pedig a' most hallott kikiáltás' szavaival, melyek azóta mindenkor szokásban maradtak.

„Már most a' halom-kapuhoz (porta collina) értünk, így folytatá szavait Szzyrusz, melly só-kapunak is neveztetik, minthogy a' város' számára megkívántató sôt, a' Szabinusok kik ezen kereskedésnek kirekesztőleg birtokában vagynak, ezen hozzák-bé. A' várost elpusztító Galluszok is ezen mentek-bé, 's Hannibál Róma várossának 542-dik esztendejében közel e'hez hozta táborát; melly cselekedet egy a' maga elenyészéséhez közelgető népnek esztelen próbája volt.

„De mennyünk-fel most az Eszquilinus dombra, melly a' maga nevezetességein kívül a' városnak mind azon jelességeit is hátúlról megmutatja, melyeket a' Janiculuszon előlről láttál. Itt van elsőben Szerviusz Tulliusznak a' hatodik Római Királynak szerény lakása. Ezen mindenkor nagy tiszteletben maradt Fejedelem' emlékezete felyül-élte a' királyi méltóság' elenyészését. Ő benne a' Nagyok az ő hatalmok' fundálóját tisztelték; 's a' Plebsz vagy köz-nép egy szolgaságban született embert látott, 's mintegy osztozott fényes szerencséjében. Egygyik felekezet sem felejtette-el soha is, melly jótétemények áradtak tőle az Országra negyven-négy évekig tartott uralkodása alatt. Ő a' szegényebb sorsú Polgárok' adósságait eltörölte, a' törvények erejét megújította, 's azokat bölcsesbbséggé tette. A' Viminális és Eszquilinus dombokat össze-kapcsolta a' várossal, melly mostani kerítését is néki köszöni, 's a' Rómaiaknak bizonyos tekintetben új polgári alkotmányt adott a' százanként való nép-gyűlések' (comitia centuriata) béhozása 's elrendelése által. Ezen rendelkezésnek hasznos volta utóbb sok szerencsés foganat által megbizonyodott. E' szerint Romuluszt nagy esze, Nómát Isten-félelme mindenkor híressé fogja tenni; Szerviusz Tulliusznak pedig az ország' dolgaiban való mély-bélátása mindenkor a' legjelessebb törvény-szerzők között fog helyet adni.

„Vizsgáld eme polgárt, a' ki számos kísérekkel egygyütt a' szűlni segítő Júnónak (Juno lucina) templomába megy a' grádicson. Ez egy fő rendű férfi, ki minthogy fia született, barátjainak és clienseinek társaságában jó az Istenné' oltárára bizonyos pénzt áldozni. Ez a' szokás is Szerviusz Tulliusztól vette eredetét, ki népe' nevedését szorossan számba akarván venni, azt rendelte: hogy minden szülék valahányszor gyermekjek születik, a' Júnó Lucina' templomában egy meghatározott értékű pénzt adjanak; egy másféle értékű pénz az ifjuság' Istennéjének (Juventa) templomába adatik, midőn az ifjak a' férfiúi tógát (toga virilis) kezdik viselni, 's szintén-úgy mikor valaki meghal, annak rokonai a' halotti Vénusznek (Venus Libitina) szent ligetében is tartoznak a' kincs-tárba hasonló áldozatot vinni. Az e'képpen adott pénzeknek esztendőnként való megszámlálása pontosan megmutatja a' népesedésnek mindenkori változását 's a' Vallás szentül megtartatja ezen az országglási okosság által javalt rend-szabást.

„Amott az az álló-kép is melly Rómában legrégibb megérdemli Sgyelmedet. Őnből van az, 's a' műv is hasonlít materiájához, mindazáltal a' régiség eránt önként való 's Istennifélelemmel össze-kapcsolt tisztelet becsessé teszi azt. Mamuriusz Vetúriuszt ábrázollya, azt a' híres művészt, ki Numa' uralkodása alatt azon szent paizsokat készítette, melyek kö-

zött egy a' köz-vélekedés szerént égből esett paizs is vagyon, 's úgy nézettetik, mint az ország' boldogságának záloga. Ezen művésznek a' nép' háládatossága ezen képet állította, 's neve azon énekekben, mellyeket a' tánczoló-papok (Salii) a' had' Istenének innepein énekelnek, mindég emlékezetben van.

„Fordulj már most a' templomoktól és a' művészség' emlékeitől az emberi nyomorúság' utolsó menedékének vizsgálására. Ez a' szomorú tekintetű 's ártalmas gőzölgésű tájék rothadás' gödreinek (puticuli) neveztetik, még pedig azon árkokról, mellyeket körös-körül látsz; ide hanyattatnak rakásonként az olyan nagy számú szegényeknek holt-testei, kik anyival sem birnak, a' mennyin nekik holtok után nyugvó-helyet lehetne venni. E' szerént egy csudálatos ellenkezéssel, de a' millyen minden Nemzetek között nagy számmal találattik, a' város' kerítésén belől való temetkezés, melly külömben egy vitéz hadi-vezérnek is alig engedtetik-meg, a' nép' szemetének adatik, melly a' nyomorúság' tetején a' legghiressebb hadi-vezérekkel egyenlő just bír; húséges képe az emberi nagyság' semmiségének.

„A' Viminális és Eszquilinus dombok között van a' város' falának azon része, melly Tarquinius' sánczának neveztetik. Tarquinius Prizkusz Király a' városnak addig csupán egymás-felibe rakott, és jól öszsze nem foglalt kövekből álló falát erősebben kezdte rakatni. Faragott és jól kisimított kövekből csináltatta tehát azt, mellyek között egy-egy darab egy szekér-tereh volt, és különösen azt a' részét mellyet itt látunk, igyekezett a' Latinuszok ellen kik egyszer mászszor beakartak ütni, legjobban megerősíteni. Az ifjabbik Tarquinius' vétkei, ösének dicsősségét nem temelhették feledékenységbé, 's a' Római nép még gyűlölségében is igasságos lévén, fenn-marasztotta ezt a' nevet, melly őtet jó-téteményre emlékezteti.

„Most az Eszquilinus kapunál vagyunk. Nézd melly számlálhatatlan sokaság tolong-bé a' Római Birodalom' napkeleti feléről. Semmi sem sejdíttetheti veled jobban ezen nagy városnak bámúlásra méltó népességét, mint a' mindennemű elegeknek, mellyek minden kapuknál szüntelen hozatnak-bé, és tüstént elenyésznek szer-felett-való sokasága. Itt négy ökrös hosszú szekerek jönnek búzával, árpával 's külömbféle egyéb gabonával megterhelve, amott hosszú sorban egy-lovas szánok (trahae). Tovább egy szegény polgár egyetlenegy rab-szolgájával egy-kerekű talicskán kerti veteményt vitet-bé. Egy szóval mindenütt mozgásban vagynak mindenféle munkások és mester-emberék, a' városi lakosok igaz vagy képzelt szükségüknek kielégítése végett; a' gazdag a' szegénynek munkájából él, kit ő viszont táplál, és ez az egymásra-szorulás nagy előmenetelére van a' társasági életnek.

„De nagyobb tiszteletre indító tárgy mutatja magát itten. Csudáld ama' roppant nagyságú víz-csatornát ott, melly Rómában a' legrégibb, és mellyet Róma várossának 442 esztendejében Appiusz Klaudiusz Cenzor (ugyan az a' kinek az Appiuszi utat köszönjük) csináltatott, midőn a' szüntelen nevedező város' lakosai a' Tiberis' partjaitól naponként tovább estek. Ezen csatorna 10 mértföldnyire hozza Tusculum, hegyeiről, a' vizet Rómába majd völgyeken majd magas hegyeken keresztül. Egész Folyó-vizeknek megkellet ennek kedvéért a' természettől eleikbe szabott útjokat változtatni.

„Ezen csatornának víze kirekesztőleg a' városé, 's egy polgárnak sem szabad abból a' maga számára kisebb csatornán a' vizet kiereszteni. A' városon belől 120 csőforrásokra oszlik, (castella dividicula) melyekből ön és cserép-csőben (calices) a' ferdőkke szűkő-kútakba és egyéb köz-hasznú intézetekbe foly. Külömbféle műhelyek' birtokossai is kapnak belőle részt bizonyos árendáért, és az e'képpen bėjővő pénz viszont a' csatornák' fenntartására fordíttatik“.

„Végre van még Rómában valami, a' mi figyelmedet megérdemli, sőt megérdemlené csudálását is ha csömört nem okozna; értem a' szemét- vagy emésztet-csatornákat. De az a' ki a' köz-jót szereti, mindent méltónak tart figyelme a' mi a' köz-jót elő-mozdítja. A' köz-jó szeretete olly szent tűz, melly mindent megtisztít a' mihez hozzá-ér, és még a' csömörletet is megneemesíti. Azomban a' kisebb városok' lakossai soha sem láthatják tökéletesen által, melly véghetetlenül fontosak az e'féle nagy készülétek az igen népes városokra nézve. Ez az olly sok tekintetben csudálkozást érdemlő Róma nem sokára kifogy-na lakossáiból, ha föld alatt elrejtett roppant szemét-csatornái nem volnának. Ezek a' föld alatt számtalan ágazatokból állanak, melyek utóbb egy fő-ágban (cloaca maxima) egyesülnek, melly mindnyájoknak tisztátalan és élet-emésztő moslékát a' Tiberisbe viszi. Nagy, csak-nem romolhatatlan erősségű boltok fedezik ezen alkotmányt, mellynek kiterjedését képzelheted ha azt mondom, hogy midőn egykor az Aedilisek' gondatlansága miatt ezen csatornák megdugultak, azoknak kitisztíttása 1000 talentomban került *). Ezen szembe nem-tünő épületet is az idősebbik Tarquiniusznak köszöni Róma, de a' ki azt tökéletességre nem vihette. Az ifjabbik Tarquiniusz (Superbus) végezte-el ezen munkát, és az ő önkényes hatalmaskodása sokkal hamarabb elvégezte mint más mérséklettebb uralkodású Fejedelem elvégezhetne volna“.

„De felelek én, csak-nem megfoghatatlan előttem miképpen vihetett véghez egy olly kicsiny országnak Fejedelme olly nagy fontosságú munkákat, melyekre a' még csak kezdetében lévő városnak szüksége sem volt. Hol találhatott elegendő kezeket a' munkára, elegendő pénzt a' kölcségre, és eléggé ügyes építő-mestereket a' plán' kidolgozására? soha sem szokott egy gyermek korában lévő Nemzet is ilyen óriási munkába kapni; a' honnét arra a' gondolatra lehetne jönni, hogy azon a' helyen hol Róma fekszik, már az előtt egy sokkal régibb város feketett“.

„Ez a' gondolat nekem is sokszor jött eszembe felele Szyrusz, 's talán nincs is az fundamentom nélkül. Sőt sokszor hallottam értelmes és tanult emberektől hogy Rómának hajdan más neve volt 's ez is azt bizonyíthatná hogy már Romulusz előtt volt Róma helyén más város; de az a' név nem tudatik. Azt a' vallás és az országlási okosság titokban tartották, 's a' nép melly mindenkor hajlandó mindent a' maga erejének tulajdonítani, örömet elfogadta eredetének homályba fedeztetését“.

„Ez más Nemzeteknél is így szokott történni, mondék én; eredetek mindenkor kétséges. De minekutánna nagyobb fényre tettek szert, dicső eredetet kívánnak magoknak keresni.“

*) A' mi pénzünk szerint mintegy egy millió száz negyvenöt-ezer ezüst tallérba.

Ekkor nem messze tőlünk egy rab-szolgát láttunk, ki Szyrusznak esmerősse vőlt, 's kit ő midőn hozzánk értt e'képpen szöllita-meg: „honnét, honnét ezzel a' kosárral édes Cratesem? úgy látszik igen elfáradtál. — „Valóban el is fáradhattam felele amaz, mert az Uramnak falusi házából jövök, melly ide jó négy mértföld 's egész birtokát ezen kosárban hozom“. — „Kérésemre úgy e megmutatod ezen kincsedet?“ — „Igen örömet“ — 's ezen szókra levette a' kosárról az azt betakaró lepedőt, 's abban egy gondossan betakart darab földet láttunk. Szyrusz mosolyga, 's én meg valék zavarodva. „Te az én kíváncsiságomat csúfolod, mondék a' rabszolgához“. — Tellyességgel nem Uram, felele az „ezen darab földnek megnyerése vagy elvesztése határozza-meg szerencsénket vagy szerencsétlenségünket“. 'S ezzel felvette a' kosarat 's tovább ment.

Alig távoztak-el tőlünk midőn Szyrusz így szolla: „A' mit most hallál az csupa igazság; ezen rab-szolga' Urának minden birtoka egy szép falusi jószágból áll, mellyet maga munkál; egy gazdag szomszédja pert indított ezen birtokért: ügyök a' Fő-bíró (Praetor) előtt forog, 's ma fog szententzia hozattatni. Az előtt a' Bírák a' peres tárgy' vizsgálása végett a' tárgy' helyére ki-szoktak menni, de az e' féle eseteknek gyakori elő-fordulása a' Bírák útazását lehetetlenné tette; most mind a' két fél a' peres jószágból egy-egy darab földet mutat-bé a' törvény-szék előtt, 's az nyertes a' kinek mind a' két darab föld ítéltetik.

De vessünk véget útunknak. Által-ellenben hozzánk a' Coeliusz domb emelkedik-fel lassú domborodással. Itt végezzük-el mai sétálásunkat, hol a' tegnapit is elvégeztük. Már most láttad Rómát; de melly távol vagy még attól hogy ezen várost egészszen esmernéd, mellyben minden lépten-nyomon új bámulásra méltó tárgy fogja magát mutatni, valamint az azt körül-vévő lát-határ úgy a' keresett czél is mindég tovább terjed a' bámuló vizsgálónak szemei előtt, ki egy egész világot vél benne látni, 's egy bizonyos gyötrő érzést el nem kerülhet, midőn ahozképpst a' maga személljét olly igen csekélységnek tapasztalja lenni. —

4.

*Florián' Meséiből próba-tétel.*Az Igazság és a' Mese.

Az Igazság kijött egykor
 Csupaszon rejtekéből,
 Már egy keveset a' vén kor
 Fogyasztta kelleméből;
 Hát, vén 's ifjú, mind szaladnak
 Tőle, 's ott fagyoskodik,
 Hogy csendes lak-helyt nem adnak
 Könnyezve panaszkodik. —
 A' Mese tollas bodrosan
 Sok hamis gyöngy 's Cseh gyémánt
 Csillogván rajta, módosan
 Elébe áll, 's jót kívánt;
 Mit mivelsz, úgymond, itt magad?
 Jaj! felel az Igazság:
 Tüstént megfagyok, és nem ád
 Eny-helyet a' rossz világ.
 Mikép' váztól fél a' madár
 Tőlem is minden; igaz
 Kelletlen a' vén aszszony már; —
 Hogy hogy? mi különös az?
 (Mond a' Mese) alig ha nem
 Vénebb vagyok illy hatnál,

Nem azért mondom, de bennem
 Sok ember kedvet talál.
 De hogy is vagy így meztelen?
 Jó aszszonyom sajnállak,
 Nálunk ez igen disztelen,
 Nosza adj kezet, jer csak;
 Rejтеzz köpönyegem alá,
 Azon egy haszon tegyen
 Mind kettőnket barátokká,
 Egy útunk, 's célunk legyen. —
 A' bölcs megútálni engem'
 Nem fog, hiszem kedvedért,
 A' bolond pedig érettem
 Téged' nem üldöz, nem sért.
 Ah! hálá józan eszednek
 Hálá bolondságomnak,
 Mert szolgálhatunk mindnek
 Szívek' indulatinak;
 Meglásd húgom hogy mindenütt
 Mennyire kapnak rajtunk,
 Mi jól jön ki, ha mi együtt
 Kettecskén együtt tartunk.

A' Potyka és a' Potyka fiúk.

„Fijacskáim vigyázzatok!
 A' parthoz zsúrolódní
 Nem jó, befelé tartsatok
 Bátrabb itt hivalkodni.

Ott ama gyilkos sinórtól
 Féljete, 's az annál még
 Gonoszabb halász-madártól,
 Még a' nagyobb ellenség“.

A' Potyka így szólt egyszer a'

Kis halaknak, de rá se
Ügyeltek jámbor szavára.

E' történt Áprilisbe,
Mikor olvadván a' jég 's hó

A' hegyekről rohannak,

'S a' Folyó-vizek duzzadó

Árkaiból kicsapnak.

Mit locsogsz nekünk vén bolond,

Horgászoktól féltesz e?

A' kis potyka-sereg, (úgymond,)

Tekints csak széjjel meszsze,

Mit látsz vízen egen kívül?

Tengerben lakunk már mi,

Vizünk a' fákon is felül

Özön-víz akar lenni,

Miénk az egész világ már.

Jaj! mond a' vén el vesztek,

Egy percz neki, hazudjak bár

Lefolyhat sok vizetek.

Csak ne menjetek meszszeré,

Roszszerű jártok ti még ma,

Jobb ide a' fenekére,

No már csak azt vitalja.

Felcsattan az apró sereg,

Rajta! megyünk, pá! anyó,

Újj birtokunkat nézzük-meg.

Megy hát már a' sok bohó

Az ár-vizekre kicsaptek

Oda hagyják a' Tiszát;

Mi történt velek, mit kaptak?

Megadják ám az árát;

Rólok a' víz leapada

Fertő-sárba maradtak,

Mind kifogták őket, mind a'

Vas róstokra rakattak. —

Kérdés miért hagyák ők el

Folyó - vizek' derekát?

Azért, mert módiba van fel-

Kapva, hogy kiki magát

Szüleínél okosabbnak

Tartja, mert az emberek

Szélesebben ki akarnak

Hatni, mint van erejek.

Bőrökbe alig férhetnek,

Nem fontolnak-meg semmit,

Még több okok is lehetnek,

Mert, — mert, — sok mert van még itt.

A' két Útazók.

Tamás Koma és barátja

Lubin, gyalog indultak

A' szomszéd városba, 's látja

Tamás a' mint ballagtak,

Hogy egyg erszény pénz ott hever

Előttök, ő is kapja

Hamar mint eleven ember

Tarisznyájába csapja.

Mi jó lesz e' nekünk, monda

Lubin! Nem (felel Tamás)

Nekünk, ez nem jól van mondva

Hanem nekem, már a' más. —

Lubin szegény elnémula

Azomban hogy sietnek,

Néhány zsvány kitódula

A' sűrűből ellenek.

Oda vagyunk! Tamás, monda,

Óh nem, Lubin felele,

Vagyunk, e' nem jól van mondva

Hanem vagy egyedül te.

Azzal lódul a' berken át,

És elkerül minden bajt,

Tamást oda hagyja magát

'S rá legkissebbet se hajt.

Ez olyanná lett mint egy holt,
 'S tüstént álló helyébe
 Megfogták, a' mi kincse volt
 Oda adá féltébe.

Kinek arany idejébe
 Csak magára van gondja,
 Az, rend szerént keservébe
 Más játéka, 's bolondja.

A' Macska és a' Tükör.

Vakmerő Filozófusok
 Kik egész' életetek'
 Megfoghatatlan nagy dolgok'
 Fejtésébe töltitek!
 Halljátok-meg! egy vizsgáló
 Híres macska hogy jára:
 Felszök egy asztalkán álló
 Tükör' bámulására,
 Bepillant, 's ím azt gondolja,
 Hogy más macska fülel ott,
 Bajszos képét felé tolja,
 De hozzá nem juthatott.
 Csudálkozik, 's eszébe jut
 Hogy tám a' tükrön lát át.
 Fogja hát, háta megé fut,
 De így se leli társát;
 Viszsa jön, újra ott látja,
 Gondolkodik mit tegyen?
 Tartván, ne-hogy macska bátyja
 Míg ő kerül, elmegyén,
 Fel ül a' tükörre, lába
 Két fele mint egy lovon,

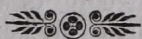
Hogy megkapja hamarjába
 Akarmellyik oldalon.
 Illy jól elhelyhetvén magát,
 A' tükör' világához
 Lepillant, 's egy fület meglát,
 Meg mást, nosza! viczkándo, z,
 Jobbra, balra készül csapni,
 Azomban megbillenvén,
 Lefordúl, 's nem tudta kapni
 Semmit, soká küszködém.
 Ő is nem veszi tréfára,
 Vi'sgálódásról letesz,
 Viszsa-megy élte' módjára
 Egér fogdosóvá lesz.
 A' titkos tükört ott hagyja
 'S olly nagy törekedéssel
 Nem keresi, felfogadja
 Mit soha tám meg nem lel.
 Mit ér, (úgymond) feszegetni
 Nagy és mély dolog titkát?
 Mit, nem lehet jól érteni,
 Nem vesszük soha hasznát.

Közlí Terhes Sámuel.

FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI

MINERVA.

Ötödik Füzet.

Május 1827.

5.

Az egész látható Világ' Rende tudományosan elő-adva,
a' legujjabb Felfogások szerint.

(Tiszta eredeti Munka.)

Elmaradtam. A' tavalyi 's harmad-évi Minervában a' 451. 577. 667. lapokon elő-bocsátott Fogásimat ide kell gondolni — vagy olvasni, a' következendők' megérthetése végett.

Most leakarom írni a' Világ' systemáját — az e' látható roppant nagy Mindenség' alkotmányát — azt, mellynek Isten tudná, hány ezredik parányi részetskéje (de tán egy szem-pora sem) ez a' mi Földünk; mellyet mi még is, minthogy kimondhatatlan kicsinyek vagyunk, hozzánk képpest nagyításból *Világnak* szoktunk nevezni — alkalmasint csak annyi jussal, mint mikor a' régi bölcssek az embert is annak nevezék. — Ez az, a' mit én az egész gondolkozás' virágjának mondtam §. 54.

A' Munka, olly temérdek tárgya lévén, tudni-való hogy nehéz; reám nézve pedig annál nehezebb, hogy e' járatban semmi kalauzom nem vala, a' minthogy illy felfogásom szerint nem is lehetett; mert én Isten nélkül indultam-ki — a' mit már több, mint ezer esztendő óta nem cselekszenek a' rendes Filozofusok. Azért kérem a' tudós Olvasót, kedvezzen nekem tudományos Sympathiával, a' mennyire csak lehet — főképp' ott, a' hol látni fogja, hogy magam indulok jeget törni. Nem kívánom, hogy apodixisnek tartsa mondásimat; de azt is fájla!nám, ha költeménynek tartaná, — mikor helyesen állapítom a' feladásokat. Mathesis' segédjével már keveset élhetek ezután, mert állásom fellyebb van az ő körénél; azomban élek okokkal, mellyekkel illő megelégedni, ha mások nincsenek.

A' ki ezzel meg nem nem elégszik: nyakába vetem, hogy tehát maga csináljon' jobbat. Egyéberánt én keveset gondolok akár kívül is; mert magam fejemből írok, a' mit írok.

Vísgálat alá veszem a' világot: 1-ször külső formája szerint, 2-szor belsőképpen; 3-szor azon resultátumok szerint, mellyek ezen theoriából folynak.

F. M. Ó. Minerva 2. Negyed 1827.

1.

A' Világ, külső formája szerint.

56. Akkor lehetne ezt a' látható világot, mind valamennyi csillagok' öszszeségét, rendbe szedettettnék, egy valódi Systema' formájában lévőnek gondolni, ha kinézhetnénk benne egy fő csillagot — ezerek és milliommok között egygyet — olyant, mellynél a' kezdet és a' vég lenne a' többinek határozására. E' lenne osztán egy közönséges *Szék-pontja* az egész mindenségnek (Centrum Universalissimum) vagy az általam felvett dialectuson szólván, *utolsó Székes* a' Világon (§ 4) mellynél a' vonszódásbeli processus' végére jutna, és a' forgás, kerengésbeli ott kezdődne eredetiképpen. — Illyet keresni indulok én, és azután Systemát alkotni. — Kedves képzelményem! juthatok e' hozzád valaha?! — Tudományosan kellene ezt kikeresni; mert a' rest ohajtások megvannak e-ránta akármi előkelő Astronomusnál — főképp' a' mostanibb időbelinél.

A' tudós Olvasót intenem se kell, hogy a' csillagok, mellyekről szó van itt, nem valami parányi fényes szuratok a' kékes egeken, nem olly kicsinységek mi hozzánk képpest, mint a' millyeneknek láttatnak a' nagy meszszeségről; hanem-hogy azok egygyenként tetemes részei a' nagy világnak és ki-ki magában egy-egy különös világot képeztető temérdek nagy Golyóbis — olyan mint a' mi földünk, mellynek felületén 9 millio quadrát mért-földnél is több térség foglaltatik körös-körül; mellyek hát egygyütt véve teszik ama' közönséges nagy Világot — az Universumot — a' *Mindenséget*.

57. Kezdjük a' mi Napunk' országától. Ez legalább annyiban esmeretes előttünk, hogy Vezér-fonalat adhat a' többinek labyrinthusához; külömben oda veszünk észszel a' számtalan égi testek' tengerében — nem tudhatván honnan kezdeni, és merre felé indulni.

A' mi Napunk — ez az égi fényes tányér, melly a' mi világunkat, a' földet, világosítja 's melegíti — legfelségesebb csillag ezen a' környéken — részént azért, hogy a' földhöz és hozzánk-képpest szörnyű nagy épület — ezerszer-ezerrel nagyobb a' földnél; részént, hogy a' felsőbb rangú csillagok között legközelebbik hozzánk, noha úgy is 20 millio mértföldnyire távol van a' földtől az Ég-vizsgálók' mértéke szerint.

Ez igazán fejedelem csillag nálunk, maga Országának fénye, oszlopa, szék-pontja. Maga alatta-valóit — 11 plánétát és 20 holdat — egygyütt véve 600- szor múlja-felül testi nagyságával! (volumen). A' mi földünk holdjával egygyütt, úgy a' mint most van, kerengőt járhatnék bent az ő odvában, (ha belől üres lenne) a' nélkül, hogy széléhez botlanék.

58. Ezen nap' országában a' mi földünkön kívül még 10 esmeretes és szinte olyan különös Világ rangú bujdosó csillag a' földdel egygyütt jár a' nap körül szünet nélkül; és azért az ő tartományába való drabantnak tartatik — hozzája húzván, mint közvetlen székeséhez. Mindenika' napba törekedik belé rohanni; de a' nap' hatalmas forgása által ki-jádszodva lévén, arra vetemedik, hogy kerengőt és forgót járjon — a' nap' forgó-körében. §. 22.

Többnek ezek között maga drabantjai is vannak, és ezek nem a' naphoz hanem hozzájuk, mint közvetlen székesökhöz húznak, és körülettek járnak különösen, mint amazok a' nap körül. Ezeket *holdoknak*, amazokat *planétáknak* fogom nevezni, más csillagoktól való megkülömböztetés végett.

Melly távolnyira legyenek ezek a' naptól és egy-egy mástól is, mekkora nagyságúak, mennyi idő alatt végzik azon kettős mozdulásbeli pályájokat meghatározott mérték szerint: azt meg lehet tudni akármelyik Astronomustól. Nékem azonban a' fő dologhoz kell látnom. Fő dolog itten a' nap' forgása (motus vertiginis); mert kétség-kívül forog ő is, ha egyszer drabantjai vannak. (§. 19) De különben is, bizonyosan tudva van az Astronomusok előtt, hogy forog.

59. Kérdés: Minél fogva forog a' nap — hol és miben van az az ok, melly miatt arra vetemedik? Mert olly nevezetes és nagy jelenség nem eshetik-meg ok nélkül — és pedig nevezetes ok nélkül. Ezen theoria szerint onnan kerekedik a' forgás, hogy az A csillag mint drabant, húz a' B-hez, mint székeshez — hozzá vágni való indulattal; de a' B-től forgó-köre hatásánál fogva elüttetve lévén, kerengése mellett forgásra is vetemedik egy-szer'smind a' 22 §-ban leírt módon. Ha tehát bent a' nap' országában van az az ok, melly forgásra vetemíti a' napot; az nem más lehet, hanem vagy valamelyik drabantja, az elő-számláltak közzül egy; vagy minnyájan öszszesen; vagy csak néhány. Minden esetre lehetetlenség jön-ki, és mi kéntelenek leszünk a' nap' országán kívül keresni azt az okot — valami más, székes rangú csillagban, a' napnál nagyobb hatalmúban.

60. Lássuk hát a' lehetetlenségeket:

1) Ha egy a' nap' országában lévő drabant — p.o. Merkúrius — lenne az, a' mi miatt a' nap forgásra vetemedik; akkor a' napnak a' Merkúriushoz kellene húzni, és hogy Merkúrius forgása által a' forgás' indítóját, az elüttetést kaphassa, bemerülni az ő forgó-körébe; mert csak ekkor támadhat az elüttetés ezen theoria szerint. Ugye a' napnak is forgó-köre van, tehát ennek bele kellene merülni a' Merkúrius forgó-körébe — az az: a' nagynak bele férhetnie a' kicsinybe; — a' mi képtelen. Mindegy, akármelyik planétát választunk arra; mert a' nap' forgó-köre mindenikénél, sőt minnyájokénál is nagyobb. Ugyan azért a' nagy csillag nem járhat rendesen a' kisebb körül; hanem tehát a' székesnek mindenkor nagyobbnak kell lenni, és a' drabantnak kisebbnek. Ha pedig a' kérdésben lévő planéta nagyobb lenne a' napnál: akkor ez lenne az ő tartományába-való, és akkor a' kérdés képtelen.

2. Ha minnyájok által forgattatik a' nap: úgy minnyájok szerint intézi forgását; a' mi megint képtelen. Mert forgását ugyan a' nap nem intézheti egyébként, hanemha mozgások szerint a' plánétáinak, és tehát vagy forgások, vagy kerengések szerint. A' mi a' forgást illeti: képtelenség csak gondolni is, miképpen a' plánéták minnyájan egygyik hamarébb fordulván-meg tengelye körül, a' másik későbbben, egygyik közelebből, a' másik távolról; és 11-en a' nap' forgásával, ha ez azon egy tájék felé forog, hol egygyezőleg forogván, — egygy öszszeseges arányt adhatnának az azon egy tájék felé forgónak? De hiszen, a' székes' forgása soha sem eshetik a' drabant forgásától, haneha kerengésétől. De itten ez is lehetetlen. Gondoljuk csak meg: Merkúriustól fogva Mársig sebes a' pálya-köben való körül-futás; Jupiter, Szaturnus és Urániánál lassú; Márstól fogva Jupiterig középszerű; itt 3, 4 esztendő alatt egyszer fordul-meg nap körül a' planéta; ott, az első rendbelnél 100, 300 nap alatt; és ott a' szélsőknél 10, 30, 80 év alatt; azonban a' nap 25 nappal alatt megfordul tengelye körül, és ez mindég egyenlően

szoros pontossággal, minden kivétel nélkül. Mi ez? Mellyik szerint intézze hát forgását a nap? Quot capita tot sententiae! Ha minnyájok szerint: akkor kellene egyszer lassan forognia, egyszer sebesen; néha meg is állania, és akkor némelly planéták beléje is rohanának, mások meg' közelebb jönnének; amakkor meszsziire esnének-el a' naptól; a' nap hol egyhez, hol máshoz ide-tova vetődne és mintegy tébolyodna a' zavarodás miatt.

Nevtonék ugyan ezt a' képtelenséget is néha-néha meghadják, mikor e' járatban lévő kérdés eránt megszorulnak; és azért a' napnak valami *rebegés* formát (oscillatio solis) tulajdonítanak. Nézze az olvasó, millyekre szorulnak! Lesz' szó rólok alább.

Ha végképpen azt akarja viltatni az ember még is, hogy a' nap maga drabantjaitól indítva forog: úgy arra e' lenne a' legelméssebb feltalálás, hogy t. i. nem egy, sem minnyájok a' planéták, hanem csak kettő, körüllette kerengőt futó drabant arra vetemíti a' napot, hogy forogjon, — az, a' mi harmadik eset volt. Mert ekkor a' nap egygyik oldalával egynek, másikával másnak maga körül azon tájék felé kerengülő menését követvén, természetesen fordulna maga tengelye körül — azon egy helyen maradván 's tehát csak forogván, nem kerengvén. De látni való osztán, hogy ezen két drabantnak mindenkor ellentétben (oppositio) kellene maradni egy-egymással; és azért egyenlő távolságra lenni a' naptól, és egyenlő sebességgel futni 's tehát egyenlő nagyságúnak 's hatalmúnak is lenni; külömben a' kisebb területű, bellyebb merülhetvén a' forgó-körbe (§ 46) közelebb jönne a' naphoz; de ám olly erejűnek is, hogy ketten birhassanak a' nap' testével annyira, hogy ez miattok forgásra induljon; és a' többi közt a' naphoz legközelebb is helyheződvé lenni, hogy mások ne zavarják-még a' 3 közt eshető közösületet. Egy illyen két drabant annyit tenne a' nap' forgattatására, mint az 38 §-ban említett általó, mellynek két vége két ellenkező tájék felé indul. Ez két szárny gyanánt lenne a' napnak arra, hogy forduljon tengelye körül, két oldalával utánnok intézvén mozdulását. Igen, de a' nap' országában nincsen ollyan két drabant, sem ollyan helyezet, sem ollyan környúlállás. Tehát lehetetlen néki maga drabantjaitól adott oknál fogva forgásra vetemedni.

Haneha ollyan forma kifogást tennénk itten, mint Nevtonék tesznek, hogy t. i. a' szék-pont (centrum) melly körül járnak mind a' plánéták mind a' nap, nem izmos test, hanem csak valami köz-hely; és tehát hogy nem égi nagy golyóbis forgatná a' planétákat, és a' napot; hanem valami punctum mathematicum. Nevetségre méltó feltalálás! —

61. Hogy az Olvasó mindezekben, mind ezután velem egygyet értsen: szükség megintennem, hogy a' *Húzás* (gravitatio nem attractio) fogása eránt az én felvételem szerint intézze gondolatjait, 's olvassa-meg 19 §-mot. Nevtonéknál a' test *mást* húz magához; nálam *maga* húz máshoz — éppen megfordítva. Ott hát szenvedő, itt *cselekvő* értelemben van felvéve a' Húzás. E' szerint hát mozgásra való határozás bent magában a' húzó testben van — abban, melly máshoz húz, nem abban, mellyhez húz. És tehát a' húzás, illy értelemben véve, mind-egy az indulással, sőt az erányozással is (directio). Ha A test húz a' B-hez: már oda erányozik is magától, indul is, mozog is; és ha ezeket nem cselekszi: nem is húz. (Gravitatio in sensu activo, seu *tendentia*.) Már hiszen látni való ugyan, hogy ez által a' testek' országa nagyobb *crédit*re van emelve, mint Nevtonéknál; mert azon reá-fogott *bitang természetiség*től (inertia) melly szerint csak úgy indul a' test, ha taszítják mint a' golyobist; és ha egyszer indult, soha sem áll-meg

magától, — ki van véve általjában 's mintegy valami önkénység' (spontaneitas) privilegiumára méltatva. De csak hagygya-meg ezt nékem az Olvasó, 's e' szerént gondolkozék, minthogy ez lelke a' felvételemnék — próbára felvéve, ha vallyon nem jobban esik é így a' dolog?

E' szerént hát a' Nap nem is igen húzhat egyszerre több'höz, mint egygyhez; mert a' hová húz: oda erányozik is, indul is egyszer'smind; már pedig képtelenség, hogy két ellenkező helyre egyszerre induljon. Ez az egy pedig nincsen sehol a' Nap' országában.

62. Newtonéknál másképpen sül-el a' viszony. Itt mindenik test húz magához mindeneket, valamint nálam megfordítva: akármellyik akármellyikhez. Tehát a' nap' 's akármellyik székes' minden drabantjait egyszerre húzza magához (attrahit), vagy inkább ragadja — akár kettőt, akár húszat, akár százat; de ezek közzül is mindenik húz megint magához viszont már a' székesből annyit, a' mennyit bir; és én csudálom, hogyan nem huzzák széjjel magokat már egyszer.

De hiszen, ezen theoria szerént is szintűgy lehetetlen a' napot megforgattatni. Mert noha minden planéta a' szék-ponttól szökő erő szerént (vis projectilis), azon egy tájék felé fut 's úgy futván a' nap körül húzhatna rajta az oldalánál fogva maga után valamit, a' mellyből, ha minnyájokat öszsesen vesszűk, legalább annyi lehetne a' fogá-nat, hogy a' nap forduljon tengelye körül az ő futásaikat forgásával követvén, ha azon egy helyen maradna is ollyatén, mint a' malom kerék, mikor a' szárnyait csapdosó víz-rohanás után fogásra indul. De képtelen nagy nehézségek adják-elő magokat így is.

1. A' nap' területe ollyan nagy, hogy calculus szerént 600-szor nagyobb a' planéták öszseségénél; tehát nem bírhatnak vele, — annál-inkább, hogy 2) az attractio fogy a' távol-lét koczka - lapja szerént; és így az Uránus' meszsésége, a' Ceres, Pallás, Júnó, Veszta — kicsínysége miatt nem is húzhat a' napon, 3) üstökösök' nagy serege, mellyeket a' nap' országába valóknak mondanak a' Newtonék, és mellyek külömben segédül lehetnének a' planétáknak, ellenkező arányon vágnak a' nap' országába; ezek hát más arány szerént rántanak a' nap' testét a' planétákkal ellenkezőleg; sőt 4) magok a' planéták a' nap' egyenlítője' táját, melly szerént forog, külömbféle szegletek alatt vágják orbitájaikkal, 's tehát nem járnak azon egygy.tájék felé pontosan olly megegyező út-vágásban, melly arra megkívántatnék, hogy a' nap őket kövesse forgásával. 5) A' mi kevés erejek maradna is a' planétáknak azon summából, melly arra szolgálna, hogy a' nap utánok forogjon, azt, minthogy nem egyenlő gyorsasággal futnak, magok ellen vesztegetniek kellene, ollyképpen t. i. hogy a' gyors akadályoztatnék a' lassú által 's a' t. 6.) Ide-járúl az a' zavar a' külömbféle mozgásokból, melly miatt az előbbi §-ban láttunk a' nap' forgattathatásai eránt való lehetetlenséget.

Osztán: ha a' planéták forgatják a' napot: hát a' planétákat mi forgattatja, 's mi kerengtetí? A' nap' forgása? Ezt a' circulust nem lehet szenvedni illyen környülményekben, mint a' millyenben a' nap és a' planéták vannak egymáshoz-képpest. A' planéták a' naphoz-képpest csak akkorák, mint az almák a' malom' kerékhez-képpest.

A' nap 25 nap alatt körül-fordul egyszer. Mellyik planéta végzi-be futása-páillyáját a' nap körül ennyi idő alatt — mikor Merkúrius is, a' legközelebbik, a' legesebebb is csak 80 nap alatt egyszer futja-körül a' napot? Már pedig ha a' planéták forgatnak:

ezeknek még sebesebben kellene kerengniük. Szóval: Ha a' nap maga drabantjaitól forgattathatnék kölcsönbe, úgy azon módon a' Jupiter is foroghatna maga holdjai által; és így nem lenne szükség őtet hozzá-kötni a' nap' systemájához. Így elmélkedve darabolták-el a' világot Newtonék! és ők ugyan így menve még csak a' nap' systemáját se okoskodták volna, ha csak asztronómiai csövektől nem tartottak volna, mellyek a' szemnek is mutatják, hogy Jupiter a' napnak hódol.

63. Következésképpen, — ha a' nap' országában nincsen, nem is lehet az az ok, melly miatt ő forgásra vetemedjék: annak hát a' nap' országán kívül lenni kell valahol. Mert olly rendes, olly hatalmas, olly pontos mozgás, mint millyent a' napnak tengelye körül való forgásában a' tányérján idő-szakaszokra rendesen kitűnni, eltűnni, 's megint azon formában elő-tűnni szokott mocskok egész' pontos meghatározásig mutatnak, lehetetlen hogy egy bizonyos, nagy és állandó ok nélkül megessék. De hát hol és miben léssen ez az ok? Bizonyosan nem in puncto mathematico, hanem egy izmos nagy testben a' napénál ezerekkel nagyobbban, mint már míg felsőbb rangú székesben, mellynek Országában, a' nap is drabantoskodik nem különben, mint az övében a' planéták, még pedig maga planétájival, seregestől, forgó - köröstül, mint ezek az övében, holdjais-tól egygyütt kerengőt járván körülette szünet nélkül és rendesen, mint drabant a' székes' egében. Legyen a' mi napunknak *A* neve és ama nagyobb székesnek *B*.

Ha tehát nap az *A*: akkor a' *B*-is nap, még pedig nagyobb rangú nap; de a' melly az iszonyú távol-létből csak egy kis csillag képeben csillámlik-le ide hozzánk az *A* nap országabeliekhez. És nincsen é ollyan csillag a' fixumok közt ezer meg ezer a' sok egek' térjein? Mellyik legyen a' *B* nevezetesen. *Syrius* é, vagy *Aldebaran*, vagy más: az nem ide-való kérdés. Itt azt kelletik mutatni, hogy szükségképpen kell egy olyan-nak lenni általában a' sokak közt, mellyhez, mint már maga székeséhez, az *A* nap húz szintűgy, oda beléje rohanni való indulattal, de az ő hatalmas forgása után forgó-köre csapásai által vissza-hatásokat minden szempillantatban szenvedvén, kerengése mellett forgásra vetemedik maga is (§ 59) és forogván okot ad arra, hogy planétái körülette járjanak, 's forgó-körében járván magok is forogjanak. — Tehát a' *B*-is forog? Forog: különben lehetetlen lenne az *A*-nak forgásra vetemedni. § 19.

Az *A* nap forgása tehát kapocs, mellynél fogva további össze-köttetésébe is ereszkedhetünk a' világnak, és világokat a' világokhoz köthetünk. Drága kapocs ez. Hanem ez csak illyen felvétel mellett áll, millyent én próbálok.

64. De az *A* nap' országának egész kiterjedését nem esmérjük! ki tudja, hát ha valahol a' széle körül — túl az *Uránian* — találkozik ollyan két csillag, ollyan környűl-állásokkal, millyenek a' 60 § 3-dik számja alatt levannak írva; és akkor az *A* napot nem szükség másnak tartományába hódíttatni?

A' székes' országa addig terjed, meddig a' forgó-köre hathatószkodik (§ 46, 47). Már pedig az *A* nap forgó-körének hathatóságát a' 46 §-ban adott principium szerint könnyű felmérni észszel; és így az ő birodalmát is. Mert Jupiter-től kezdve Szaturnuson, és *Uránian* menvén, a' kerengésnek lassabodása mellett lépcsőnként sebesesbedik a' forgás — az a' mi a' forgó-kör gyenge voltára, és így vége felére mutat (§ 45). *Merkúrius* 24, *Uránia* mintegy 6—7 óra alatt egygyet fordul tengelye körül (§ 54), tehát ez 4-szer sebes-

sebben forog amannál. Merkúrius 1° alatt 6 mértföldnél többet halad pályá-körében futván. Uránia egy egészet se fut-be az alatt; tehát Uránia 6-szor lassabban halad, mint Merkúrius. Ime, mennyire ment a' változás a' forgó-körnek közelebb, a' székeshez erősebb és távolabb, gyenge volta miatt! (46) pedig csak néhány planétákon keresztül ment a' sor még, és Merkúriustól fogvást Urániáig csak 385 millió mért-föld a' távol-lét. Úgy de az úgy nevezett álló-csillagok, — hogy ne szörnyítsem a' dolgot annyira mint némelly Asztronomusok, kik parallaxis nélkül is mathematicae akarnának szollani az égi testek' távol-létéről, — 100-szor is távolabb esnek mint Uránia a' naptól (ők 20,000-re is teszik a' legközelebbiket). Ha tehát addig terjedne az A nap forgó-köre, az a' képtelenség következne; hogy arra felé lévő drabantja 1—2 percz alatt fordúljon tengelye körül, és azomban semmit se haladjon. De, ha csak még egyszer annyira teszszük távol a' nap egének határját, mint a' mennyire Uránia a' naptól; már is az ott körül-belől tébolygó drabantnak 3 óra alatt meg kellene fordulni tengelye körül, és alig 2—3 emberi lépésnyire haladhatni pályá-körében. Mitsoda proportzióban lenne osztán e' szerint a' kívánt egy pár drabantnak mozgása, nagysága, távolléte a' nap' forgásához, 's határozthatásához képpest? Az A nap forgó-köre még annyira sem terjeszkedhetik-ki, és fixumok közt bizonyosan nincsen semmi drabantja; de inkább székes van ott, és ehez-képpest ő a' drabant.

65. Lépjünk hát által a' B nap' tartományába és esmérjük-meg ennek uradalmát, a' mi napunké felett — ha nem akarunk ok nélkül okoskodni, ha nem akarunk olly tetemes jelenést, olly nagy befolyású mozgást, mint millyen az A nap' forgása, csak vaktában felvenni, mint Newtonék; vagy egy praktikáns angyal, a' ki azt forgassa, oda gondolni, mint a' régi Filozofusok; vagy Istenre bízni az egész dolgot, és semmit se filozofálni.

A' B nap tehát egy sokkal hatalmasabb test az A-nál, sokkal szélesebb országú székes; mert vissza-rugóképpen hathatószkodni kell a' törekedő A ellen 100-szor is meszszebbre, mint az A-tól az Uránia csillag; már pedig ez is annyira van távol, hogy egy ágyú golyóbis a' napból kilöve csak 400 év múlva érhetne oda az Urániához. E' szerint hát rémitő nagynak kell lenni, a' B nap forgó-körének, hogy annyi meszszi-re még is az A nap benne merülve úszszék. Minthogy pedig a' forgó-kör' nagysága a' csillag nagyságától függ, — attól, melly körül-lebeg—tőle vévén eredetét, arányát, mozgása' mennyiségét: (§ 29, 32) a' B testének képtelen nagynak kellene lenni, ollyannak, hogy ide mi hozzánk is, noha szörnyű meszsze, nagyobb figurában láttassék, mint az A nap; a' mi mivel ellenkező a' tapasztalással: az egész dolog botránkozására lenne egy helyesen gondolkozonak, ha csak egy más tekintet nem adná-elő magát itten; melly szerint igazodjék a' gondolkozás; az t. i. hogy a' székes forgó-körét a' benne járó drabantok száma továbbra terjeszti, elő-mozdítja, bővíti nem csak maszszája szerint, mellyről alább bőven, hanem hatalmára nézve is — arra felé kerengvén, merre felé a' székes forog. (§. 29). Ha tehát nem is képtelen nagy a' B nap' teste, még is azért nagyra mehet a' forgó-köre, ha számos benne a' drabant. Ezt az A nap forgásának kieszközöltethetése végett kéntelenek vagyunk felvenni, — azt, a' mit a' józan gondolkodás egy természete-

tes analogia szerént felvenni önként javasol — az A nap' országában lévő székes rangú drabantok' példáját szemlélvén, mellyek több azon sorsúak' társaságában egygyütt bujdosnak a' nap' országában.

E' szerént hát a' B napnak sokkal számosabb drabantjai vannak, mint az A-nak. Mik lehetnének pedig azon drabantok egyebek, hanemha, mint-hogy itten, az első rendbéli drabantokról, azokról t. i. mellyek a' székes forgó-körével paroláson kerengnek, van a' szó, olyan sorsú vándorok, mint az A nap, 's tehát néki társai a' B nap tartományában való pálya-köri futásban, és tehát hasonló napok? mellyekkel egygyütt az A nap is kereng maga drabantjai seregével — plánétákkal 's ezeknek holdjaikkal — egész Országostól, egestől egygyütt — egy bujdosó csillag képében, csak úgy, mint az övében a' Jupiter, vagy Szaturnus maga holdjaival, atmosphaerájával, társaival — Merkúriussal Vénussal Földdel 's a' t' egyetemben. — Így a' B nagysága is mérsékelte, a' forgó-körének meszsziére hatása is nem képtelen és a' gondolkodás olly sorban megy, hogy nem tétet ugrást a' Természettel.

66. Már megvan egy kis Systemánk, de még nagyon kicsiny azon nagysághoz-képpest, melly a' számtalan csillagokban kitűnik a' világnak minden oldalairól. Azomban már csak eddig is menve egy ollyan *nyílásra* (Ostium) jutottunk, mellyen meszsze-tartományokra kiláthatni már innen is; és én előttem hajnalik a' remény, melly biztat egy öszszeséges systemával. Én látom előre, hogy így menve egybe fogom kötni azt a' lánczot, mellyet Newton félbe-szakasztott (§ 9) és végtére az egészszet öszsze-kötve, befejezve mutathatni-elő az Olvasónak egy tökéletes karika' formában, a' hol meg van a' kezdet, és a' vég ugyan; de egybe van forrasztva a' kettő.

67. Ez az: 1) A' Jupiter holdja Jupiternek hódol mint kisebb csillag a' nagyobbak; a' Jupiter maga hasonlóul az A napnak, mint még nagyobbak; az A nap a' B-nek szintűgy mint még nagyobbak. 2) A' Jupiter holdja a' legalsóbb rendbéli vagy is *utolsó* drabant, az az: ollyan, melly sehogy se székes. Jupiter maga már székes rangú drabant, az az: holdjához-képpest székes és az A naphoz-képpest drabant; A nap már kettős székes rangú drabant, az az: két rendbéli drabantok' ura, és csak egynek hódultattja; a' B nap már hármasszékes rangú drabant — ha még C van, mellynek ő a' drabantja. 3) Jupiter csak *első* rendbéli drabantokkal (alólról, vagy utolsóktól kezdvén a' sort) vagy csak egy rendbeliekkel hódol az A napnak; mert az ő tartományában nincsen több rendbéli; az A nap a' B-nek már első 's *második* vagy két rendbeliekkel; mert az ő tartományában már két rendbéli találkozik. Ha még egy C. székes lenne a' B felett: akkor a' B hódulna a' C-nek első, második, 's *harmadik* vagy három rendbeliekkel már; vagy ha a' Jupiter holdjának holdja lenne magának is; akkor szemmel látnánk, a' mi eránt okoskodunk — látnánk a' több rendbéli alá-tartozásokat, a' lépcsőket, a' procedurát. Hogy (?) nem vándorol-be valami kóborló üstökös Jupiter' tartományába, és nem áll-bé drabantnak a' Jupiter 3-dik holdjához; mikor ez olly nagyságú, mint a' föld, és a' földnek van drabantja?! Megmentene bennünket a' mélyebbi ész-töréstől! 4) Jupiter holdja több társaival drabantoskodik a' Jupiter egében; ez még többel az A napéban; ez még többel a' B napéban. 5) Jupiter' tartománya, országa, ege az A napé alatt foglaltatik mint kisebb kiterjedésű a' nagyobb alatt; az A napé hasonlóul a' B napé alatt — mint különös tarto-

mány a' közönségesebben. 6) A Jupiter alá-tartozása *első* grádus, az A napé 2-dik; a' 3-dik még hibázik!

Észre kell itt venni a' lépcsőket (grádusokat) és azt, hogy meg van kezdve, csak folytatás hibázik — mind a' 6 példában; azomban a' kapocs nyilván áll-ki minden kezdetnél, 's továbbra utasítja a' szemlélőt.

68. Áljunk-meg itten futólag és okoskodjunk egy keveset. Ha a' természetnek, és nem az Istennek tulajdonítjuk azt a' foglalatosságot a' világ' alkotmányával, melly szerint a' küszdések, antagoniák, törekedések, 's külömbféle változások után önként valahogy eszközöltetik-ki az az elrendelés, az egy egy-mással való közösület eránt, hogy több kicsiny alá-tartozandójává lőn egy nagyobbnak, és megint több illy nagyobb egygyütt-véve megint egynek még annál nagyobbak (a' nagyságot itten nem csak mathematicae, hanem dynamice is kell érteni) és megint illyen több — a' nagyobbhoz képest még kicsiny — egy még-még nagyobbak, és így tovább; az az: mikor a' fellyebbi 's fellyebbi egységnek mindég több és több rendeltetik alája, úgy meg kell adni a' Természetnek, hogy az ő e' járatban foglalatoskodó munkássága *organizálással* megy véghez, sőt hogy ez nem más, hanem ő szinti organizálás; vagy mint is nevezhettem volna másként a' sokaságnak egység alá való elrendelését, vagy a' különösnek közönségesítettését? De ezen organizálás mellett arra is kell vigyázni osztán, hogy ugrást (saltus) ne tétessünk a' természettel, ha egyszer az Istenség' befolyása ki van zárva az ő munkájától; mert az ugrás már teremtésbeli dolog, melly csak magát az Istenséget illeti. Ugyan azért helyesen ítélték a' Filozofusok mindenkor, hogy mikor a' természet' munkáit vizsgálni kellett; azt vegyék, a' gondolkozást t. i. kormányzó törvényül: hogy a' természet *ugrás nélkül* *lépcsőnként szokott menni* munkájában (Lex continuitatis).

Az organizálás, a' lépcsőnként való menet, és a' mi ezen kettőtől el nem válható, a' rend-szerességre (proportio) ügyelet, leszen immár az a' *kompász*, vagy a' mint fellyebb neveztem, az a' nyílás, melly után ezentúl tovább indulunk.

69. Még csak harmadszál grádusnyira léptünk eddig a' Világ' nagy Zodiacusán. (§67) Keveset léptünk, és már tán' félbe is akarnánk szakaszatni a' Természetnek nagyot célzó organizálását, és végét vetnénk annak a' mi még csak kevéssel több, mint a' kezdet? Egek mentsenek! Ez restség lenne — de csunyaság is. A' természet majd be is fejezi azt, a' mit megkezdett; ez örökös szokásában van nékie. Nézzünk hát most, mit fog tenni megkezdett organizálásával.

Minekeltötte tovább indulnánk, tekintsünk vissza az előbbeni lépésünkre, ha vallyon nem követtünk é el ugrást valamiben; hogy bátrabban mennyünk tovább, meghitve, hogy a' természet' törvényi mellett híven maradunk.

Szturnus, az A napnak leggazdagabb drabantja, 7 holddal bír, és ezekkel egygyütt hódul maga székesének, az A napnak; ez a' nagyobb rangú székes 11. planétával, mint felsőbb rangú drabantokkal egygyütt alája tartozik a' B. székesnek; tehát ama egygyesekkel, eme már tízesekkel hódul székesének. E' jól van, itten nincsen ugrás. Ha az üstökös csillagokat is az A nap országába való rendes drabantoknak tartanók, és ha azoknak számát Newtonékként sok százakra, sőt ezerekre tennénk; akkor egy csunya ugrás lenne a' 7 drabantos Szturnusból közvetlenül lépni által a' százokkal 's ezerekkel gazdag szé-

kesre — az A-ra. De itten említés se volt arról. Addig is, míg bővebben fejezem-ki magamat az üstökösök eránt: előre jelentem az Olvasónak, hogy ezeket én nem fogom tartani rendes drabantoknak, olyanoknak t. i. melyek egy valamely székesnek országában állandóul maradnának, sem annyi számúaknak, mint a' mennyiről az Asztronomusok álmodoznak; azért tehát számba se jönnek előttem most ezen rendbeli organizálás' lineájában; hanem majd a' systema' végén ki fog ütni, hogy ők is az universalis organizációkhoz tartozandók, és minnyájokkal a' többiekkel egy tökéletes systemát, egészet tesznek.

De nem ugrás é a' Jupiterből, vagy Szaturnusból, mint magában homályos planétából közvetlenül lépni által a' napba, mint magától fényesbe? Nem. Utóbb ki fog jönni az, hogy a' fényt a' nap se viszi magától, hanem a' világ' köz magazinjából, melyben a' nap csak azért bővebben részesül, mert nagyobb kiterjedésű test és nagyobb rangú székpont.

70. Előre-felé tovább indulni akarván hadjuk-ki már tekintetből ezt a' mi napunk' systemáját és magát a' napot is; ne legyünk kötve a' helyezethöz és különösséghez, ne hogy ez zavart okozzon a' gondolkozásban, a' hol már közönségesen és általjában okoskodni kell. Azon kompászsza, melyet a' mi napunk' országából kiindulva kaptunk egy természetes organizálás' Ideájában, orientálhatjuk magunkat akármely tájékon a' csillagok' tenger sokasága közt, akár honnan kezdjünk, — csak azt kell tartani, hogy az utolsó drabantoktól — olyanoktól t. i. mint nálunk a' föld' holdja, mely sehogy se székes már — kezdjen az ember, és az utolsó székes (§ 56) felé intézze az utat, ha lehet. Én azomban ezután is A-nak fogom nevezni a' második grádusbeli székes rangú drabantot, olyan felhatalmazás' rendbelit, mint millyenben a' mi napunk áll; B-nek pedig az A székesét — egy grádussal annál fellyebb-valót; C-nek még annál is fellyebb-valót egy grádussal, és így tovább. A' mi napunkat pedig, melyet eddig A-nak neveztem, csak simpliciter a' mi napunknak.

71. Már most kérdés: Ha vallyon a' B. nem utolsó székes é, nem egy közönséges székpontja é az egész mindenségnek? Ó nem még! Képtelen ugrás lenne, hogy-ha a' B-nek mindjárt milliomosai lennének, mikor az A-nak csak tizedesei vannak. Mert A rangú székes' egében akár e' mi napunk, akár mellyik más vevődjek-fel, százakra nem mehet-fel az alsó grádusbeli székes rangú drabantok' száma — nem mehet-fel ugrás nélkül. B-nek pedig a' kérdésben való Felvétel szerint milliomosai, sőt billiomosai is lennének; mert annyira megy-fel csak azon csillagok' száma, melyeket hol pusztá szemmel, hol meszsze-néző csővel láthatni. Hát még a' melyeket vagy meszszeségek, vagy kicsinységek miatt sehogy se láthatni, de organizáció törvénye szerint feltehetni?! szörnyűség, mennyi sok a' csillag! Ezeket hát mind oda kellene csatolni a' B-hez; a' mi más tekintetből is lehetetlen. Mert a' legszélsőbb AAAAA csillagok soha sem fognának húzhatni a' B-hez, sem közösületbe jöhetni vele annyi képtelen billiomos, trilliomos meszszi-ségre; de inkább húzni közelebbikhez, minthogy mindenik húz akármellyikhez (§ 62) ha nem lehet válogatni. — Az organizálni indult Természet' scálája szerint a' B-nek csak százados számának kell lenni körül-belül (quadratum szerint számot vetvén) ha A-nak tizedes számai vannak; — a' felsőbb rendbeli vagy közvetlen drabantokat értvén, és nem ügyelvén az alsóbb rendbeliekre, melyek' számának rendszerént mindenkor nagyob'nak kell lenni, 3, 4, 5 annyinak is, — a' mi napunk országának példájából ítélve,

a' hol a' holdak' száma 30, mikor a' planétáké 10. 11. — És ez így fog menni mennél tovább, annál inkább.

72. Osztán: a' Természet mind-össze is eddig csak még $2\frac{1}{2}$ grádust mért a' Mindent tárgyazó organizálása' lánczával a' nagy világ' territoriumán (mert úgy mind az övé, ha Istennel nem osztályos). Hihető é hogy már tovább ne mérjen (?) az az ne sorozzon egybe osztályokat az osztályokhoz — világokat a' világokhoz, (?) hihető é mikor előtte van még a' mi szemünk' láttára a' nagy tábla — a' megmérni való territorium — az új Világ — az az égi Amerika, mellyet Herschel, és Schröter fedeztek-fel — a' Tej-út, a' köd foltok, a' pusztáknak látszó térségek, mellyekben ama megnevezett éles-látású csillag-vi'sgáló sasok egy óra alatt 50 ezer csillagot a' meszsze-nézők (telescopium) ablaka előtt át' futni láttak, — és még a' tej-útban, a' köd foltokban miket nem láttak?! Mind ezeken keresztül kellene menni folytában az organizálás lánczának — annak az egygynek, melly most az A-nál és még csak a' B-nél foglalatoskodik. Ezeket mind egybe kellene kötni, 's egy fejedelmet adni közzéjük, mellyhez-képpst ki se mondhatni, minő kicsiny a' B. székes. — Hadjuka' Természetet, hadd menjen az organizálás' útján lépcsőnként, a' mint kezdett, és mi csak ész' szemével kövessük menését a' mennyire lehet; ne is hirtelenkedjünk. Bizonyos, hogy ezen scálája szerént dolgozván a' Természet, nem fogja tenni azt a' képtelenséget, a' mit mi rest vi'sgálók gondolhatnánk, hogy t. i. a' B-t tegye mindjárt utolsó székesnek. De éppen ezeknél fogva a' C-t se fogja tenni annak; de még a' D-t sem; az F-t sem; még a' G-t sem. Sok stáziókon által kell itt menni, hogy lépcsőnként menve az utolsó székesre — a' világ' székpontjára jusson a' sor!

73. De tán hát ez így fog menni már vég nélkül? Nem fog. Mihelyt lépcsőnként megy: már nem mehet vég nélkül. A' lépcsők a' végre járhatóra mutatnak. A' végtelennek nincsenek lépcsőji — nem is lehetnek. Az organizátzió mindenkor egy vég-célra néz-ki — a' befejezést, 's tehát a' bevégezést tárgyazóképpen dolgozik; a' mi képtelen lenne, ha véghetetlenségre ütne-ki a' processus. — Azomban ez eránt az elő-bocsátottak' következtetésében így kell okoskodni.

Minthogy a' B-nek sokkal nagyobb serege van az A-énál, és a' C-nek még több mint a' B-nek; 's ennél fogva a' testi nagyság is lépcsőncsként nevededik: Hogy ezen több és több egybe-sereglések ne zavarják-meg sorjokat: a' B-nek sokkal meszszebb esnie kell az A-tól, hogy sem ez a' maga drabantjaitól; és a' C-nek sokkal meszszebb a' B-től, hogy sem ez az A-tól. Mivel pedig annál tompább a' futó-szeglet (§§ 23, 45) mennél meszszebb a' drabant a' székestől, és mennél tompább az a' szeglet, annál sebesebb a' forgás (§46). A' B nagyobb sebességgel forog, mint az A, és a' C még nagyobb, mint a' B. Éppen azért C-ről D-re, D-ről E-re és így tovább, nem mehet a' processus vég nélkül; mert mivel mennél tovább, annál inkább nevededik a' nagyobb székes rangú csillagok' mind nagyságok, mind sebességük. A' testi nagyság és a' sebesség véghetetlenre menne-fel; a' mi képtelen.

74. Tehát: a' székesről-székesre mindig nagyobb, 's nagyobb egybe-seregléssel befelé halmozó processus, csak végére jut valahol 's befejeződik valami utolsó székesnél — a' számtalan tenger csillagok' valamelyikénél, és e' lesz' az egész világ machinájának köz székesé, az egész Mindenségnek *székpontja* (centrum universalissimum), mellyet

én az én fogásomhoz-képpest, hogy az által is meg legyen különböztetve a' punctum mathematicumtól, *Fő-napnak* fogom nevezni.

75. Ha így van a' sor: látni való, hogy az utolsó holdoktól kezdve, befelé a' közönséges szék-ponthoz, hol tovább annál több bújdosók vándorolnak, ugyan egy egy székes körül, de annál inkább ritkúlnak is, 's kevesebb számmal hagyatnak vége-felé a' nagy székesek — annyira, hogyha ez a' kevesebbedés természetesen, az az lépcsőnként, következik egymás után, (de hogy következne is különben?) úgy utoljára csak két székes marad, melly közösül az egy szék-ponttal (a' Fő-nappal) közvetlenül, és melly mint a' többi csillag sokaságának azon egygyel való közbe-vetett közösülését eszközli-ki, 's minteggy vezérül szolgál a' nagy processióban. Legyen azért nevek *Vezér-nap*. Lesz szó rólok; de előbb nézzük a' *Fő-napot*.

76. Fő-nap! te rémítő képzelmény — te engemet, 's e' roppant plánétát, mellyen lakom, egész a' semmiségig kicsinnyé tévő temérdek test, — te fényes 's tán éjszaki homályt sem esmerő boldog lak-hely! — Nem álhatom-ki fogadásom ellen, hogy ne említsek egy *Mindenhatót*, mikor a' te képed tűnik eszembe, ha-csak annyi picziny portréban is, mint a' millyent az én eszem meg tud fogni! — Vallyon hát micsoda elrendelés tett téged' az egész világ' monárchájává, — ollyanná, mellynek törvény-széke előtt megáll utoljára minden vonszódás, minden további nyughatatlanság; megáll ott, és ugyan onnan indul-ki először minden mozgás az egész világra széjjel? Mert már csak abban van a' dolog, hogy csak úgy mozog a' többi számtalan sereg, úgy dolgozik kiki maga járásában, ha te mozgatsz, a' te forgásodból függvén mindeniknek járása. — Ez a' kérdés: Noha a' Fő-nap nem járhat kerengőt valami más körül, ha egyszer ő az utolsó székes, és szék-pontja minden kerengő golyóbisoknak; de kell forognia, mert csak az ő forgásánál fogva következhetik a' két Vezér-nap' járása, és ennek közbe-vetése után mind a' többié; — tehát a' Fő-nap micsoda indítónál fogva forog?

A' vi'sgálódással tündő ész erre is kíván feleletet, és nagy híjának nézné egy theoriában, ha azt elmellőzné az ember. — Könnyű volna itt felelni, ha az ember Newtonként Istent állítana első Mozgatónak, a' ki teremtéskor a' Fő-napba azt az arányt adta, hogy forogjon; és így forog. De tökéletlen műszer az, melly külső erő által mozgattatik! — Járjon magától, mint egy jól felkészült óra, mozogjon mint egy eleven állat; hogy bent legyen az ő készülétében egybe-kócsolva, mind az ok, mind az okozat; az-az: légyen ő egy tökéletes, és magától fennálló Egész. A' tökéletes gondolkodás' módja, és kimíveltebb ész illyennek kívánja a' világot, nem tekintvén, ha teremtdött e valaha, vagy soha sem.

77. Én így fejtem a' kérdést: a' két Vezér-nap szintúgy, mint más csillagok székesekhez, húz a' Fő-naphoz; de ennek forgása miatt nem kaphatván beléje, kereng körüllette, és forog mint más csillagok, rendesen; de minthogy itt a' Fő-napnál, mint utolsó székesnél, és a' Mindenség' köz szék-pontjánál vége van az alá-tartozás' útján továbbra mehető processusnak és Fő-napnak, már nincsen kihez húzni magánál nagyobb rangúhoz, mint székeséhez: kéntelen az ember, hogy még is természetesen magyarázhassa a' dolgot, felvenni a' 60 §. 3-ik szám alatt érdekelt kölcsönséget — azt t. i. hogy nem máshoz már, hanem fordulást tévén a' processusban, maga két fő drabantjához,

a' két Vezér-naphoz, hűz hát kölcsönbe a' Fő-nap, olyan környűl-állású viszonyban lévén vele, millyen ott le van írva az említett §-ban. Tudni-illik: ha a' Fő-nap' hatalma, nagysága egyaránlában van ama' kettőnek egybe-vetett hatalmával, nagyságával, és ama' kettő egyenlő mekkoraságú egymásra nézve egyenlő mozgású, egyenlő távol-létben a' Fő-naptól: a' Fő-nap mint a' kettőhöz egyaránt húzván, egygyikhez se indúlhatki helyéből, hanem egygyik oldalával az egygyiknek, másikával a' másiknak maga körül-forduló járását követvén, természetesen arra vetemedik, hogy forogjon kerengés nélkül. Itt az utolsó székesnél szűnik el-felé a' kerengés, valamint az utolsó holdoknál a' forgás. Jele hát, hogy rendesen megy a' Theoria.

Igy hát a' Fő-napnak is meg van az indítója, a' két Vezér-nap. Minthogy pedig e' kettőtől úgy indítatik a' Fő-nap, hogy ő is indít: kölcsönbe mozditják-elő egymásnak mozgását, s tehát annál hatalmasabban mozognak, s ez által minteggy kivágják magokat hárman a' többi seregtől, és hárman egygyütt-véve teszik az egész világban lévő mozgásoknak fő széke-pontját, — azt a' *primum Mobilis*, melly által minden csillagok' rendes mozgása (a' kerengés és a' forgás) határoztatik mind kezdetére, mind mennyiségére nézve. Innen indúl először ki a' rendes mozgások' folyamatja, és a' húzás' útján menő nyugtalanság utóljára itten e' háromnál jut végső pontjára.

Igy minden mozgásbeli ok és okozat be van kócsolva egy Egésznek szövvényébe, mind akármilyen tökéletes műszerben — a' nélkül, hogy valami külső ok hozzá járúlna. Így a' világ' systemája lehetségesítettik olly hatalmas principium mellett.

78. A' ki ezen kölcsönös mozgás voltának lehetőségén felakad: annak én ezeket jegyzem a' felgondolásra:

1.) A' természet' műveiben találatik éppen illyen példa-darab, csak-hogy kis fogásban, az állati test' organizmusában. Itt e' kis terményben a' szív a' hozzája mellékelt két nagy csatornában megforduló vér által indítatik mozgásra: (systole, diastole) mozog szűnetlenül; de eggyyszer'smind ő mozgatja a' vért, vagy is ő az indító ok. Soha se tudná az ember, mellyik itt az első — mellyik az ok, mellyik az okozat; de azért csak természetes dolog az. Miért tehát ne lehetne a' természettől adott példát gondolkodással követni, és a' mi kicsinyben, mellyet látunk, történik, által-vinni a' nagyra?

2.) Itt csak a' kezdet nehéz, — az, t. i. hogy mellyik Fél kezdett először mozogni, — a' Fő-nap é, vagy a' két Vezér-nap, valamint az elő-hozott kis organizmusban a' szív é, vagy a' vér? Mert azután, ha meg van kezdve, megy folytán örökké, megakadás nélkül. Úgy de én csak a' most mibelétét vállaltam-fel magyarázni valónak, nem a' kezdetét; nem fogtam Cosmogoniához, hanem a' világ' természetes Statisztikájához.

3.) Egy mesterséges machinában, p. o. az órában, rugó hajtja mozgásra a' kereket; a' világ' machinájában széke-pont az a' rugó. Az órában legkevesebbet halad a' rugó-kerek, vagy ide való nyelven szólván, az utolsó székes; az inquires pedig, vagy is az utolsó drabant, legtöbbet; mert ez legalább 60-szor fordul-meg, míg amaz eggyyszer. A' világ' nagy órájában éppen megforditva mén a' dolog: a' Fő-nap legsebesebben forog, az utolsó drabant, — az inquires — legkésőbbben. A' föld' drabantja eggyyszer fordul-meg tengelye körül, míg a' föld 12-szer. Ez is egygyik jele annak, hogy a' világ' alkotmánya nem machina fog lenni, hanem organismus, melly szerént hát nem csuda, ha magától mozog.

79. Innen már helyesen szólhatni ama' nagy kérdéshez, mely eránt a' Filozofusok tüzesen perelnek, arról, t. i. hogy a' világ véges e', vagy véghetetlen kiterjedésű? — Ha van egy közönséges szék-pontja: úgy nem véghetetlen; mert úgy közepe is van, 's következőleg szélső kerületének, és így körül-határozásának is kell lenni. Osztan: a' mi organizálva van: nem lehet annak határ nélkül valónak lenni. (§. 73.) Azomban, a' ki az egész világ' alkotmányának vizsgálása mellett észre-veszi, hogy mi kicsiny tehát az ember az ő lak-helyével — a' földdel egygyütt; annak igassága van, ha azt mondja, hogy a' világ véghetetlen nagy — igassága azért, mert az ember ahoz képpest véghetetlen kicsiny; tehát meg nem foghatja eszével a' világot egész elterjedésében, és olyant helyesen mond véghetetlennek — t. i. magához képpest.

Legyen hát véges ez a' leírtt Universum; de hát ha a' véghetetlen térség' üres tábláján (mellyet kéntelen az ember képzelni) éjszak felé van megint egy azon kívül, és déli tájékán megint más olyan, napkeleti tájékán megint más, — felette, alatta, utánna megint más és ezer meg ezer más-más olyan különös systemájú; és tehát a' világok' világa véghetetlenre terjed? — Így rezonéroznak Nevtonék is — csak-hogy egygyűgyűbb fogásokban, mikor a' napok' országait, különösen széjjel-hányva a' végtelenség' pusztá téreiben képzelik. Ez a' kérdező egy quadratummal feljebb emelkedik Nevtonék felett; és a' ki ennél is fellyebb kérdezne — a' sok képtelen Universumokat megint egy gyanánt képzelvén, és hozzája több hasonlókat gondolván; ez egy cubussal fellyebb háгна amannál. És így tovább vég nélkül.

E' játék-szó és képzeletbeli; mely sípot ad egymásnak a' nélkül, hogy értené egymást. Attól van, hogy az ember (a' kérdező) nem bír nagyot képzelni maga kiterjedéséhez képpest; tehát felcseréli a' polaritást: a' nagyot kicsinynek képzei, az Universumot részelékeny systemának, 's ezt nevezi nagynak. Ebből megint képzelete által, hogy képzelése kiljebb szélesedve dolgozni láttassék, csinál kicsinyt, 's megint felnagyítja szóval; 's ez alatt úgy tetszik néki, hogy feljebb-feljebb hág, azomban csak fel 's alá ugrik és mindég egy helyen van; fantáziája a' szó után kapott inger mellett egyszer kifeszíti magát, egyszer össze-húzza — systolediaistolét — játszik. Képzeljen csak az alatt az exponens alatt, mellyel az Universumot címezi, egy quadrilliomos fractáját az egésznek, és ezt tartsa egy B vagy C rangú székesek' systemájának: nem fog jádszodhatni. Ez a' gondolat megállítja Systole — diastolójét — ez: Ha a' világ nagy: az azt organizáló természet is nagy; tehát a' száz-ezer Universum is csak az ő hatalma alatt fog lenni; ő csak úgy fogja azt is organizálhatni, mint a' mi napunk' systemáját — ezt a' kicsinyt. Az organizátumot pedig, végtelennek, vagy a' végtelent organizátumnak a' Mindenhatóság se teheti; mert itt mindeniknek közösületben kell lehetni mindennel; a' mi képtelen, ha vég nélkül messze van egymástól.

80. Ezt kellene kimódolni már most: a' két Vezér-nap számtalan felső 's alsó rendbeli drabantjaitól körül-véve, és ez által minteggy elfogva lévén a' Fő-naptól, hogyan közösülhet ezek miatt a' Fő-nappal közvetlenül; és a' Fő-nap megint, hogyan hat-hat azokon keresztül a' náloknál temérdek messzebb lévő, sok seregeknek közepén béburkolt Vezér-napba? Lépcsőnként kell menni: a' Szaturnus hét holddal be van burkolva, és még is azért közösül az A nappal; az A nap 30-al be van burkolva,

még is azért kell közösülhetnie ezeken keresztül valami meszsze-lévő B nappal, mint székes rangú drabantnak maga székesével! Ha a' kezdet lehet; miért ne lehetne a' vég? Mert itt grádusonként következik a' sor végig, a' nélkül, hogy a' proportio változzék. A' drabantok' száma nő, de a' székesek' teste is ahoz képpest nagyobbodik. Az A napnak a' B-vel való közösülhetése eránt maga hathatóságához képpest csak annyi akadályára lehet a' 30—50 drabant, mint Szaturnusnak 7 a' magáéhoz képpest. Ezen proportió szerént át-menvén a' B, C, D, 's a' t. székesen az utolsó székesről — a' Vezér-napról — hasonlóúl okoskodni kell, és bezárni a' sort. Nem csak ez, hanem az is lehet, hogy a' Fő-nap' egében, a' két Vezér-napon kívül még sok különös (privat) drabantok járnak mellette közvetetlenül, mint az A nap körül a' Mercurius és Vénus, a' nélkül, hogy ez hátrálására lenne a' Vezér-napokkal való közösülhetésnek; valamint az A nap példájában a' Jupiter, Szaturnus, székes rangú drabantok azért, hogy holdokkal vannak körül-véve, nincsenek elzárva a' székesekkel való közösüléstől. A' Fő-napnak csak a' Vezér-napokkal, mint a' seregekben kitűnő Nagyokkal, köze van; az aprókkal pedig csak ezeknek közbe-vetése után közösül. Minden rendszeres alkotmányban így kell ennek menni.

81. Ez csak általjában volt mondva. Külömben pedig az ég, az athmosphéra, a' forgó-kör (minteggy aérrel teli kerület) sokat teszen ezen Theoriában. A' Vezér-napnak a' Fő-nap' egében merülve kell lenni, és ott járnai kerengőt, forgót; ugyan abban tehát a' Vezér-nap' drabantjainak, és mindeneknek szükséges megfordulni maga székesek körül való pályáját futván, mikor perigaeumban megfordulnak, (*perigaeumnak* fogom én nevezni innenső oldalát a' drabantnak a' székesből nézve, vagy is a' székes és a' drabant között lévő tájékot; a' túlsót pedig *apogaeumnak*); úgy de ezen theoria szerént a' pályakör futás' útját — az *Eclipticát* (ennek kell neveznem akármelly csillag' járásának út-vágását, az orbitáját; külömben majd nem érthetni a' kifejezésemet) a' székes' egyenlítője' erányába formálhatni kell, hogy ezzel paroláson essen-ki a' székes teste körül; mert ekkor legnagyobb divatja van a' hozzá-húzás, és a' vissza-rugás között lehető játéknak. Így pedig minthogy számtalan sok drabant jár egy-egy Vezér-nap' osztályában: a' sok eclipticák egymás felett annyira felhalmoznak (mint a' sok nagyobb kisebb abroncsok paroláson rakva egymásba) hogy egy képtelen nagy kereket formálniok kellene utóljára, mellynek szélső kerülete majd a' Fő-nap' oldalához érhetne, a' mellett, hogy a' Vezér-nap állása teméntelen meszsze esnék a' Fő-naptól. Ez lehetetlen; mert a' Fő-nap maga sebes forgása szerént hatalmas ege (forgó szele) elcsapja a' testtől perigaeumban megforduló drabantokat: nem enged magához közeledni kisebb erejűeknek, mint a' Vezér-nap, — kivévn ha kis területű test mellett, nagy a' Fő-naphoz húzó erő a' csillagban; a' mikor osztán a' Fő-nap' egébe át-mennie kell, nem pedig a' Vezér' osztályában drabantoskodni (§. 46). E' szerént hát nem lehet formálódnia azon keréknek, hanem itten az egész osztályra nézve változni kell az eclipticák polaritásának, — változni, és a' Fő-nap' hatósága miatt másfelé helyzet szerént állapodni — a' szerént t. i. hogy a' Vezér-nap osztályában lévő drabantok nem az ő egyenlítője' parolájában formálják eclipticájokat, hanem tehát az Egyenlítőt bizonyos szegletek alatt keresztül vágó-képpen hol ez, hol amaz sarka felé elrándúlt arányban, és ugyan pedig, a' mint a' környül-állást változó

okokból látni való, mennél távolabb a' Vezér-naptól, és a' Fő-naphoz közelebb: annál nagyobb elhajlásban. Így hát a' Vezér-nap' osztályában lévő csillagok' eclipticái a' Vezér-nap' közepe tájáról ugyan annak két sarka felé elhajolván, 's mind magokat, mind az egyellitöt keresztbe vágván, egy három szegletű formájú nyílást, mellynek talpa a' Fő-nap felé esik, hagynak, mellynek ductusán a' Vezér-nap közvetlenül közösülhet a' Fő-nappal athmosphérájára nézve is, és Zenitjénél fogva nem sokkal távolabb eshetik, mint maga serege szélső kerületbéliék.

E' szerint okoskodni kell minden főbb rangú székesekről általjában az alattok lévő osztályokban formálandó eclipticák' állásának megváltoztatása eránt; e' szerint magyarázni az eclipticák' hajlását a' Fő-nap' tájékától kezdve, a' hol legnagyobb grádusonként lefelé a' kisebb és kisebb kiterjedésű osztályokra menvén egész az utolsó holdokig. E' szerint hát ezen mi tájékunkban lévő planéták' eclipticáinak volta azon nagyak, és közönségesnek vagy folytatása és nyoma, vagy kisebb fogásokban való mímélése. Az, a' mire egy szót se tudnak felelni Nevtonék.

82. A' mi az aerrel megtelt forgó-köröket illeti: ezeknek eredete, aránya, 's egy-más mellett megálhatása felől által kell nézni a' 26—24 §§-kat és ide alkalmaztatólag így gondolkozni:

A' világ' alkotmányában illy rend szerint, a' mint le van írva, egy résznek se szabad határtalankodni vagy feletteskedni, hanem mindeniknek a' többihez mérsékelve és hozzá-képestnek lenni kell. Ugyan azért a' Fő-nap' forgó-köre eredetére, 's arányára nézve szoros értelemben maga erejéből 's hatóságából nem terjedhet-ki az egész világra? úgy, hogy abban mint az ő tulajdonában merüljen-el 's járjon kerengőt az egész Mindenség; annál inkább, hogy minden csillag általjában maga tehetősége után készíti magának, a' maga körül-járó athmosphérát vagy a' forgó-kört. Osszszuk-el hát gondolattal a' Fő-nap' forgó-körének határos territoriumát 9 egyenlő részre — fél általójával vagy sugárjával mérvén a' tért körös-körül. Ezen térnek 1-ső, 2-ik, 3-ik része — ez az első harmada — a' testtől kifelé menve számlálván — vissza-csapásra nézve legtehetősebb; mert olyan részetskékkel megtelt, mellyek leginkább húznak a' testhez, és tehát az ő sebes forgása szerint indulnak is vele egygyütt körös-körül kerengvén, holott a' könnyebbek a' tovább repülhetők kiljebb és messze haladtanak. Ellenkező oknál fogva a' szélső kerületnél lévő rész a' 7-ik, 8-ik, 9-ik szám alatt, leggyengébb; a' 4, 5, 6 szám alatt lévő része táján hát amazokhoz képest közepszerű hatalmú a' forgó-kör. Ehez képest tehát a' Vezér-nap — valamint minden drabant — addig ront a' Fő-nap egén befelé a' testhez közelebb, a' meddig csak lehet a' leírt forgó-kör' vissza-hatása miatt; de minthogy a' Vezér-nap is a' Felvétel szerint, szinte nagy test, és még a' közelebbi athmosphéráját is oda kelletik számlálni a' területéhez: bizonyos, hogy a' legbelsőbb harmadba nem ronthat-be (§. 46.) de azon ereje szerint, melly szerint fél hatalmasnak tétetett a' Fő-naphoz képest, külső kerület' részében se maradhat járása, hanem tehát középsben valahol az 5, 6, szám alatt lévő osztály' táján. Hasonlóképpen gondolni kell minden más nagyobb székes rangú drabantokat, az ő székesek' forgó-körében való járása felől.

83. Már most: a' Vezér-nap' forgó-köre apogaeumban minden nehézség nélkül kivágja magát; mert már itt gyenge lehet a' Fő-nap forgó-körének hatósága, ú. m. szélső rétegben — 8, 9. Szám alatt lévő részében. Perigaeumban pedig, minthogy a' 81 §. szerént itt a' Fő-nap forgó-körének helyt kell engedni, és e' miatt félre törödni a' Vezér-nap ege' helyzetjének mindenestől — a' drabantjainak forgó-köreikkel 's járásaikkal egygyütt; itt is mindenkor kivághatja magát a' Vezér-nap' forgó-köre a' Fő-napéban — annál inkább, hogy szabadabb helyre vonúlt, a' hol kisebb erejű vissza-hatásnak ki van téetve; annál inkább, hogy mennél keskenyebbre vonult, 's kisebb kiterjedésű az ég; annál tehetősebb a' nagyobb égben való kivághatására nézve a' materiának sűrűbb voltánál, és kisebb területénél fogva — a' mint ezt a' víz-örvényében lévő kisebb örvények'; vagy az aërben kerengülő füst örvénykedése példájából világosan láthatni. Már pedig a' Fő-naptól kezdve a' Vezér-napokon, 's ezeknek drabantjain kifelé menve mindég kisebb-kisebb kiterjedésű egekre jön a' sor, valamint kisebb területű csillagokra is, mivel ezekhez képpest szabva lehet amazok' nagysága — az ő gőzölgések 's tehetségektől függvén amazok' létele 's aránya, de a' kerengésbeli hathatósága is.

Ezen móddal tehát a' kisebb ég mindenkor kivergődhetik a' nagyobbban, — keskenyebb környékű forgó-kör a' szélesebbikben; és tehát a' Fő-napéban a' Vezér-napoké, ezekben a' fő drabantoké; ezekben az utánnok való drabantoké, és így tovább a' világ azon egy térű Sphaerájában kisebb és kisebb körök egész az utolsó holdok' atmosphaerájokig — hogy így osztán egybe legyen zárva minden — mint Cartesz' Oceánjában a' sok örvénykedések. Itt sincs nehézség.

84. Szoros értelemben ugyan ott már vége felé van az egygyik forgó-kör, hol a' másik kezdődik; de azért lehet mondani, hogy a' Fő-nap' forgó-körében be van merülve az egész világ — olly értelemben t. i. hogy a' Fő-nap forgó-köre materiájára nézve az ő tartományában lévő drabantok' gőzölgése által az elő-hozott §§-ban érdekelt, és ezután bővebben leírandó módon (olvasztás útján) kiljebb 's kiljebb folytatattatódik egész' a' Mindenség' végső határáig. Arányára nézve pedig az által, hogy a' micsoda tájék felé (p. o. kelet felé) a' Fő-nap forgó-köre indul: arra felé fordúltni kell minden különösnek — a' Vezér-napokénak, és a' drabantokénak is. Mert a' kisebb forgó-kör a' nagyobbak, mellyben forog, aránya szerént mozdul (§. 35.) és mennél továbbra széleseedik kerületével; annál közelebb jön a' nagynak közönségéhez, és így különös léttére közönségesíti magát, míg figurája 's aránya el nem vész az egészben, mint a' vízbe hányt kő után támadott parkányos víz-karika' formája, melly mindég szélesebbre-szélesebbre terjed, míg el nem vész a' víz' masszája felületén. Ebből osztán válni kell végtére, hogy minden forgó-körök' öszszesége egy mindenséges maszsa formában kerengjen, 's úgy tekintethessék, mint az egészre elterjedett folytatása a' Fő-nap forgó-körének. És így a' forgó-körök' részéről is egy Egészet fog tenni a' Világ.

85. Ez a' Theoria nem áll jót az eránt, hogy némelly csillagok, főkép' a' nagyobb terület mellett csekély masszájúak, — könnyűk — és azért csak a' szélső kerületekben járók, ne rangjanak-ki magok volt székesek forgó-köréből 's ne vándoroljanak-ki más-hová — más székesnek tartományába, — a' forgó-körök' öszsze-jövésénél fogva máshoz

csatolódni való alkalmat kapván; mert a' forgó-körök össze-folyása 's egymásba vágása mellett majd elmellőzhetetlen ez a' történet azon említett környülményekben.

Ugyan is: a' hol a' C kör az A-ban, mint kisebb ég a' nagyban, forgót járván vagy oldalaslag hozzája érvén, kivágja magát 's mint más vagy kisebb ég tőle megkülönbözteti — akár pólusaival essen-meg az a' vágás, akár egyenlítője' tájával. — Ott — azon a' határ-szélén, azon a' közön, hol az egygyik szűnik, a' másik kezd; lehetetlen nem támadni valami megválasztó lineának körös-körül, 's mintegy *neutrális párkálynak*, mellynek mind a' C-étől, mind az A-étől külömb arány 's külömb mozgás' mennyisége szerint járnia kell — mint valami közbeni forgó-körnek, mint harmadiknak, mint B-nek. Mert ugrás lenne, ha a' C forgó-köréből az A-ba közvetlenül egy határ-línea nélkül, egy neutrális párkány nélkül — B nélkül, menne által a' folytatás; a' mi természetesen annál fogva is lehetetlen, hogy itt az aer — 's tehát legkönnyebben össze-folyadékony materia' közösülete foly, a' mellyet soha sem vághatni-el olly pontosan bizonyos határban; mint az izmos kemény testet. — Immár ezen a' párkányon mint valami néki vetett lépcsőn — a' B-én — legkönnyebb (mert itt csak a' lehetőségről kell gondoskodni) legkönnyebb a' székes körül járó csillagnak át-menni egygyik forgó-körből a' másikba, egy tartományból másba, és úgy keresztül-vándorolni a' világot, 's vándorolni hol egy, hol másfelé hánytatva, vettelve, míg valahová be nem fészkesedik, a' hol osztán állandóul maradjon egy rendes járásban, mint nálunk a' planéták.

86. De azért ám nem kell itt tartani valami roszt következéstől, mint Nevtonék Theoriájokban. Az a' vándor csillag kirughat maga járásából 's máshová eshetik csendesén, a' nélkül hogy más székes' tartományában, mellybe most költözött, össze-ütközzön valami Ősi polgárral, vagy ha ütközött is, kártékony revolútziot okozzon az Egészben. Mert azért ugyan minden égi test, melly maga tengelye körül forog, jót áll; mert magához még csak közelíteni se enged, forgása által mindenkor kész lévén vissza-csapni a' hozzája arányzott közeledhetést. A' mellynek pedig gyenge a' forgó köre; azzal való ütközet az Egésznek tökéletesítésére szolgál. Tegyük-fel: Törjön-be a' mi holdunkhoz, mivel ennek restes forgása miatt gyenge forgó-köre van, és ütközzön vele össze egy ide bevándorlott üstökös csillag. Mi lenne ebből? Az alább adandó okoknál fogva össze-ragadnának ketten — egy masszává lennének. Hát ebből mi lenne osztán? A' hold most már nagyobb területűvé válván, még távolabb esne a' földtől, még kiljebb az ő forgó-körében (§ 46). Hasonló akadály miatt a' Márshoz, vagy Vénushoz se eshetne közelebb; hanem vagy a' Föld' forgó-körében — ha ez még távolabb is terjed, vagy ha nem, más planétának tartományába váгна magának járást állandóul; 's néki hódolna. Üssön még beléje ezen dupla holdba egy vagy két más vándor üstökös — vagy többen is idő-jártával; akkor még távolabb esik minden planéta forgó-köréből, és minthogy ezek apróbbak 's erősebbek, ki is esik egészen belőlök a' közönséges forgó-körbe, a' napéba; 's tehát beáll első rendbeli drabantnak. Így álhatott-be valaha planétának a' Mars, így nagygyá nőhetett a' Jupiter, így tán Jupiter holdjából planétává lett az Uránus — ada törvényt magának a' nap' országában járást, a' hol a' többi bujdosók miatt lehetett. Hát ebből mi? Az hogy a' nap' tartománya kiljebb terjed, forgó-köre erősödik; másé pedig valahol, a' honnan a' vándor üstökösök ide költöznek, gyengül — mint

a' földi világban, mikor egygyik politikai ország' elgyengültével mások állanak-fel, erősödnek. Hát ebből mi az Universumra nézve? Az, hogy a' megerősödött forgó-kör 's a' megszorodott tartomány kimozdítja helyéből az elgyengültet, és ez által mind ennek, mind magának más helyzetet okoz a' világ' tájékára nézve; és így férkeznek-meg egygyek mások között, kiki maga illendő helyéhez-képp, a' világ' alkotmányába; így alapítódnak a' részek; de így változnak is időről-időre! Mi zavar ebből? Semmi; csak változás a' részekben a' mellett, hogy az Egészben azon egyy rend megmarad. Már pedig hiszen arra való a' világ, hogy változzék.

Ez a' Theoria könnyen viszi-ki majd azt a' nehézséget az üstökös- csillagok eránt, mellyel Nevtonék nyakig terhelődnek. Ő az üstökösöket azon érdekelt vándor testeknek fogja tartani és azok' miben-létét, sorsát elégedésig megmutatni.

87. De hogy van az a' világ' rendé' leírásában, hogy A húz a' B-hez ez a' C-hez ez a' D-hez 's a' t. az az: csak drabant húz a' székeshez; és már visszason nem, hogy t. i. már a' székes is huzna a' drabanthoz — kölcsönbe, mint Nevtonéknál? — holott, ha természet, és nem valami praedestinatio szerint esik-meg a' húzás, annak kölcsönbe kellene esni? Erre átaljában meg van a' felelet a' 61-ik §-ban. Itten a' helyhez-képp ezt adom még hozzá különösen:

Ha a' B drabant a' C székeshez indúlt, vagy beléje törekedik; már oda húz, oda erányoz is egyszer'smind (dat sibi directionem); tehát a' Húzás' cselekvő értelme szerint lehetetlen hogy az A drabanthoz (maga drabantjához) induljon és húzzon — akár azon egyy időben, akár idő közben. Az első azért nem lehet, mert a' C székes B drabantnál nagyobb hatalmú lévén, egész erejét foglalatoskodtatja a' B-nek: C-hez van fordítva az egész húzás; következőleg az A-ra semmi se juthat. A' második azért lehetetlen, mert ha egyszer a' B beállotta a' C-nek hódúlni: a' rendszerént egyy más után folyó kerengés' forgás' munkájában szüntelenül foglaltatva lévén, nem érkezik a' rendből kirugni, és maga drabantjaihoz is intézni, vagy beléjek hatni másként, mint vissza-rugólag, forgó-köre által.

A B pedig mint kisebb test a' világ' alkotmánya' rendében (nagy fogásokban értvén a' manipulátziót) azért húz a' C-hez, mint nagyobbhoz inkább, sem hogy maga drabantjához az A-hoz, mint kisebbhez; mert nagyobb forgó-kör nem férhet-meg a' kisebbekben. — Ez is természetesen van, úgy tetszik. — Egyébaránt a' kisebb és apró testekben, a' hol kevés számba vétetik a' terület, sokat tehet, teszen is az atyafiság, — a' mellyről majd tovább.

88. Okoskodjunk egyy keveset: A' Fő-nap maga drabantjaihoz húz — a' két Vezér-naphoz, mint kisebbhez — hogy van ez? Igen, de már nagyobb 's feljebb rangú székes nincsen. Kettőhöz húz egyszerre, mert egyy nem merítheti-ki egész erejét — nem foglalatoskodtathatja az ő hatalmához-képp — felényi tehetségű lévén; a' kettő pedig egygyütt véve, vele egyenlő nagyság. Forgó-körébe nem merülhet egygyiknek is, mert egygyikhez nem közelíthet jobban a' másik miatt, azért hát középben 's tehát maga forgó-körében megmaradni kénytelen. Forgása neki alkalmasan esik, mert ama kettőnek kerengéséhez szabva van pontosan. Itt már más féle a' viszony, mert itt fordulás esik a' nagy processusban, itt a' vég és a' kezdet. — Hát a' Föld' holdja miért nem húz a'

naphoz inkább, minthogy ez még nagyobb székes? Azért, mert oda állott-be drabantnak, és már most nem érkezik kirugni a' szüntelen foglalatosság miatt. Oda állott pedig és nem más-hová azért, mert az atmosphérák' környül-állásához 's maga constitútiójához-képpest csak oda lehetett. Hát ha (tegyük-fel) a' Vénus vagy Mars vagy valami Üstökös — nálánál nagyobb, közelebb vetődnek hozzája, mint a' Föld; elhagyná é a' földet 's csatolná é oda amához? A' hold ugyan alkalmasint azt tenné, mert rest a' forgása 's ennél fogva kirughat a' rendből. De tehát egyaránt, válogatás nélkül, húz akármeltyik csillag akármeltyikhez? Egyaránt; csak-hogy osztán nem érkezik tétovázni, ha valamelyikhez béállott. De hát a' vándor csillag, mellyről a' 86-ik §-ban szó volt, hogyan érkezik-ki rugni a' rendből és vándorolni? Ez még nem állott-be a' rendbe. 'S hát rendtelenség is van a' világon? vagyon; és éppen ebből jön-ki a' szép rend. De erről alább bőven.

89. A' mi a' Világ' külső formáját illeti, ennek ugyan az eddig mondottak szerint, egy teméntelen nagy gömb figurájúnak kell lenni. Középit foglalja a' Fő-nap, mint székpontja az egész Mindenségnek. Két oldaláról a' Fő-napnak, egyenlítője táján egyenlő távol-létte hozzája van mellékelve a' két Vezér-nap. A' Vezér-napot körül-veszi maga osztályabeli nagy sereg — a' sok fő 's al-rendbéli drabantok — de eleinte 's közelebb a' nagy székeshez (a' Fő-naphoz) csak egygyik feléről, t. i. apogaeumban, mert perigaeumban eclipticájik nem halmozhatnak egy-más felett a' Fő-nap egyenlítője ellen § 68; hanem tehát egygyik a' hátulsó fél-golyóbis körül apogaeumba vonulva 's keresztül-kosúl vágván egymást, ezt szövevényezik-be egy fél-gömb figurában, míg a' drabantok' drabantjai további sorozásaik után nem esnek messze a' Fő-naptól, a' hol inár ennek forgókörétől nem hátráltathatván járaaikban, a' másik oldal-tájékaira is, a' perigaeumra, kirugnak az ecliptikák, és így az össze-állás' külső színére nézve egy belől horpadt fél-gömb formáját ábrázolják. És ez az egygyik Vezér-nap osztálya' részéről; a' másik Vezér-nap' részéről hasonlóul — egy olyan fél-gömb formában; melly kettő hozzá-mellékelve lévén a' Fő-nap két oldalához; a' Fő-nap belől esik a' középben, mivel a' két osztály perigaeumban lévő széle közel jön egymáshoz, mindenfelőlről beburkolva a' csillagtól; — az, a' mi egy magában bezárkozott Egész — egy gömbölyűség. Tökélletes Ideák ezek.

E' csak képzelet ugyan; de ha van egy Fő-szék-pontja az egész Mindenségnek; lehet é képzelni ennek alkotmányát illendőbb össze-állásban — akár az eddig alapúl feltettekkel, akár a' józan gondolkozással megegyezőleg? Azomban, nekem úgy tetszik, hogy az égre való felnézés is parolázni fog az én képzeletemmel. Az az égi öv, melly egy fejr útsza gyanánt csillámlik-le mi hozzánk — ha csak-ugyan hinni kell, a' mit Herschel látó csövei kinéztek (és hogy ne hinné az ember a' felfegyverkezett és nem hibásan, nem is hamisan néző szemnek?) hogy az t. i. a' temérdek messze-lévő csillagok tengerének csak ennyiben ide tűnhető zavart tekintete: mi egyéb lenne; haneha a' tulsó Vezér-nap' (mi hozzánk képpest) osztálya? Melly pedig a' nagy távol-lét miatt semmikép' nem közösülhet a' mi Vezér-napunk' osztályával, ha csak egy harmadik, t. i. székpont' közbe-vetése által. Ha hát szíveli az ember a' világ' systemáját; szükségképpen illy formán kell róla képzelődni is, gondolkozni is.

Hogy pedig ez a' leábrázolása a' világ színének nem olly formában látszik a' Föld-ről felfelé néző szem előtt, mint a' mellyben azt a' rendesen gondolkozó ész rajzolja; erről nem méltó szollani is valamit a' tudományos emberhez; mert ez csak a' Néző' helyzetétől és kicsinységétől függ.

90. Mind ezek szerint tehát, mind valamennyi csillagnak a' világon mozogni kell szünet nélkül, — járni kell, még pedig az egy Fő-napon kívül, egy egy-más körül keringőt járni, mindeniknek; azomban mi semmi hely-változást nem veszünk észre az úgy nevezett álló-csillagokban a' nagy hosszú idő után is — hogy van ez? Ennek oka a' mi szörnyű kicsiny létünk a' világnak mind térségére, mind időre nézve való teméntelen nagyságához-képpst. A' Nagyokban nagy a' Calculus! A' mi időnk mértéke — ez a' mi kis napunk, az A nap; ez a' kis por-szem a' Föld, és ennek még 50-szer kisebb drabantja a' hold. Míg ez, vagy amaz egygyet fordul tengelye körül; mi hosszú időt számolunk; a' lepke pedig, kinek unokája se éli-ki egy fordulását a' holdnak, még hosszabbat. Mi ez? Hát illy csekélységgel kellett fogni a' nagyok méréséhez? — Dehogy! A' csillag-vi'ssgálók veszik észre már lassan-lassan, hogy az álló-csillagok állása's egymáshoz képpst helyezete itt ott megváltozott, és hogy ez a' változás 50"-re mén-fel esztendőnként; calculus alatt van már jó darab időtől fogva; 's tehát-hogy, nem állanak azok, hanem egyre-másra járnak, csak-hogy a' kisebb területű testeknél később haladással; a' mi attól van, hogy messzére esnek egy-egymástól; a' hol tehát sebes ugyan a' forgás, de a' haladás lassú. (§ 50).

91. Vallyon hát mi földiek, a' mi lak-helyünkkel — ezen kis világgal egygyütt — hol vagyunk hát — mellyik szuglyában ama képtelen nagy Mindenségnek? — és mik vagyunk mi hozzája-képpst?

Noha az ember milliomszor is kisebb a' föld' golyóbisához, mint egy hangya a' Kárpátok lánczához-képpst, — (hát még a' naphoz, és még a' B, és még a' C 's a't. — hát a' Fő-naphoz, hát az egész Mindenséghez-képpst?!) még is nagygyá teszi őtet az, hogy az ő képzelhetetlen kicsiny planétájának még annál is számtalanul kisebb planétátskájában lakik egy eleven *kompász* (Spiritus rationalis), mellynek vezérlése után minek-utánna az egész nagy világot megjárta eszével, kérdést teszen magának: Hát én tehát hol vagyok — mellyik tájékán a' világnak, és mi vagyok én? Kérdi maga, 's felel reá — fel tudja magát találni, 's el se veszhetni annyi számtalanságok közt. Csak ez a' kérdés is egy morális Itélő-szék előtt nagyobbra becsültetik, mint a' Fő-nap' egész rangja. Ő mikor a' temérdek Universumnak világ nagyságú golyóbisain nem bír felfogni képzeletével; kölcsönöz magának gondolattal óriási szemet, 's úgy tekinti-le csoportonként a' sok égi nagy testeket magok nyugtalanságaikban, mint a' gyermek tavaszkor az aérben keringülő legyecskék' seregeit külömb-külobb föltekban. Olly kicsinnyé teszi a' nagyokat! Ezek közt osztán kinézi maga lak-helyét is az ő helyzetével, viszonyával, alá-rendelésével egygyütt; 's elcsudálkozik rajta, hogy csak ennyi az ő világa! — Ti égi roppant épületek, ti méltóságos nagy napok, te mindent egygyüvé organizáló hatalmas Természet, — nem adhattátok ti beléje ezt a' csuda kis spiritust!! Mert ez kicsinysége mellett nagyon eleven — ollyan, hogy meg se tudna halni! —

Környékesen ugyan nem lehet meghatározni, mellyik osztályában helyheztetve van földdel egygyütt e' mi Napunk' országa; mert mind össze is nagyon kicsinyek vagyunk a'hoz-képp, hogy végig-nézhesünk rajta a' világ' symmetriáján; mindazáltal ezen Theoria szerint annyit mondhatni, hogy igen messze estünk a' Fő-nap tájékától, mivel ezt maga felséges nagysága szerint koránt se láthatni ide; ugyan azért a' mi Osztályunk-beli Vezér-naptól is nagyon messze lehetünk, és a' mi Napunk ezek szerint bizonyosan nem közvetlen drabantja a' Vezér-napnak; azt pedig, hogy hányadik grádusbeli osztályosa néki ez a' Nap; ki merné határozni? azomban minthogy annyit láthatni a' földről, hogy mindenütt, minden tájék felé sűrű a' sok csillag, és pusztá kárpitokat sehol se láthatni magunk körül; világos jele annak, hogy tehát a' mi Napunk' országa nem éppen széle körül van a' nagy világnak, mert így utánnunk is sok ezer csillagnak kell lenni még. Az is meglehet, de természetesen úgy is kell annak lenni, hogy a' mi Napunk' széke-se tartományában, nem-csak, hanem a' szomszéd tartományokban is körül-belül, alább való rangú székesek, drabantok, és kisebbek is vannak mi Napunknál, és az ő orszá-gabelieknél; mindazáltal hihető, hogy már a' mi utánnunk valók után alkalmasint csak nagyobb területűek következnek, ha azon ranguk a' mi napunkkal; mert nagyobb terü-le-tű csillag killyebb esik a' forgó-körben, — az történik t. i. mi nálunk is a' planétákkal.

Egyébaránt, az a' kérdés szűnik ezen Theoriában, hogy csak mind Napok lenné-nek e' a' fixumok; vagy némellyek planéták is, de az ország szélei körül járók, és mint-hogy az ilyenek többnyire nagy testűek, szintűgy láthatók mi hozzánk; (?) Mert a' napi rang itten csak relativum quid; minden csillag' a' Fő-napon kívül, drabant, 's tehát plané-ta — bujdosó-csillag; minden drabant, az utolsó holdakon kívül, Nap — csak-hogy kis-sebb rangú. Mert a' fény, vagy is a' világosság, majd meglátjuk, hogy akár-mellyik csil-lagnak tulajdona, csak-hogy kisebb grádusban, és kicsiny a' nagyhoz-képp, 's homá-lyos. Umbra est lux minor in confinio majoris. Azért mondhatni ugyan, hogy mind előt-tünk, mind utánnunk a' világ ecliptikáji' sorában Napok ugyan a' látható csillagok, de ki tudná, hányadik Classisbeliek?

Meg kell jegyezni, hogy ezen Theoria szerint, hol a' forgó-körök felit játszá a' Rol-lának, valamint mindennek, úgy a' csillagok' távol-létének is proportio 's grádusok sze-rént kell következni; és így azt a' képtelenséget nem lehet meghagyni, hogy a' fixumok olly temérdek messzire essenek egy-egymástól, mint a' mennyire azt az Asztronomusok gondolják; hanem, ha a' D disproportionate messze van az A-tól: ott köznek is kell len-ni, és tehát más kisebb — ide nem látható csillagoknak, C—B - nek.

92. Meg van az egész Világ' rendének szövetje nagyjából. Minekelőtte tovább men-nénk, nézzünk futólag azon a' szöveten keresztül.

Két rendbéli erőlködésből költ processus, melly a' Világ' alkotásán viszsza-nakodókép-pen (antagonice) dolgozik, alkotója itten az egész össze-állásnak. Az egygyik a' vonszó-dás' útján a' külső-kerülettől fogva befelé vág a' sok székeseken, mind meg annyi státiókon keresztül egész a' Fő-napig, a' hol végére jut — kezdetét adván a' másiknak; a' másik, melly az előbbennek megszüntével kezdődik éppen a' Fő-napnál, innen kezdve előttetes útján indul kifelé a' drabantok' drabantjain keresztül, a' Fő-szék-ponttól fogva egész a' végső kerületig folyván, míg az utolsó drabantoknál be nem végződik, a' hol kezd a' má-

sik; tehát olyképpen, mint az eleven állati testben a' vér kerengülés (circulatio). Egygyik ellen-játéka a' másinak; (be- 's kirugás) egygyiknek vége másinak kezdete — karika formában. Egygyik se szakasztatik sehol is félbe, míg meg nem járja az Egészszet, csak-hogy ellenkező arányú úton. Az egygyik a' Fő-szék-pont', mint fő-rúgó' indulatját folytatja egész végig — a' legkülsőbb határig, mindég különösebb osztályokban, mindég kisebb-kisebb kiterjedésű sphérákban, míg el nem ényészik az osztályhatatlanokban — a' holdakban; a' másik minden különös csillag' berugást tárgyazó indultát közönségesítve viszi tovább, nagyobb-nagyobb egybe-sereglésben folytatván ügyét egész az utolsó állásig — a' Fő-szék-pontig. Mind a' két rendbeliben minden székesnél félbe-szakad a' láncz mint különös, de tovább folytatódik mint közönséges; és megfordítva; félbe-szakasztatik mind közönséges, és tovább folytatódik mind különös.

A' berugást tárgyazó erőlködésből a' lenne a' kimenet, hogy össze-ragadjon — egygyé váljon mint valamennyi test a' világon; a' kirugást tárgyazóból az, hogy a' világ' testét alkotó darabok véghetetlenbe szélesztessenek-el; — de minthogy el se végeztetik az egygyik, a' hol már a' másik kezd, és egygyik a' másikat mérsékelteti; egygy egész világ nagyságú nagy antagonia támad itten, és a' kimenet az Egészre nézve nem történhetik se ennek, se amannak aránya után, hanem mindenkor egy harmadik jönki — egygy közbeni kimenet — az t. i. hogy a' világnak minden darabja, minden égi golyóbis egymástól külön-választva maga határai között rendesen maradván, szünetlenül mozogjon, és mozgására nézve mindenik határozottassék mindenektől. És éppen ezért egygy Egésznek olly szerkezetjébe jön mindenik, hogy-ha egyszer megindult a' mozgás az Egészben, lehetetlen képzelni is, hogyan szünhessen-meg valaha a' legkisebb részben is. Mozog itten minden rész, minden darab — egygy se nyugszik; és az Egész is csak a' csupa mozgásnál fogva képzelhetni illy rendben fennállhatónak.

Ezek szerént hát a' Világ egygy valóságos képe az *örökké mozgó*nak (mobile perpetuum). Avagy nem illő képzelet é ez a' Világ' alkotmányához, mikor egygy szemmel is látjuk, hogy minden a' világon mozog, és mi is mozgunk?

93. Így hát megvannak az egygy valódi systemához megkívántatott fő vonások: a' Kezdet, és a' Vég az egygy Főtől való lefüggések mellett mindeneknek; megvan a' Részek és az Egész közt egygy olly közösületű folyamat, melly a' kezdetet a' véggel egybe-foglalván, egygy Tökélletest ábrázol előttünk. Tehát megvan az alkotmány, csak hogy még nem eleven. Adjunk hozzá meleget és világosságot; eleven lészen. Ezt hajtásom én ezután! —

Dóhovich.

6.

Az Élet nem fő java embernek.

Eggy Tavasz - reggeli Beszélgetés, Guzmics Iszidor által.

Eggy a' Hazának legszebb reményű fiát gyászoló sok szív az ezer nyolcz-száz kilenczediki háború' végével. Lászlót a' haza' szeretete, — adjuk hozzá, a' dicsőség' vágya is — kiragadta kedveltjeinek karjaik közül. Vasat ragad, 's lóra szökik, hogy a' haza' szabadságáért megvívjon ő is. Eggy gyengéd érzésű atya, eggy tiszta keblű szűz jegyes, a' jegyesnek atya, 's két testvére, voltak azok, kiktől válnia kelle Lászlónak. A' megválás' szív-szaggató jelenetét elmellőzöm; az ellágyult szíveket Lászlónak szavai: — „Méltatlan volnék szíveitekre, ha titeket inkább szeretnék, mint a' hazát“ — hirtelen a' legszentebb hévre ragadák, 's László iramlott délczeg ménén Győr alá.

László, bátor tüzes ifjú, tüzét, hol idő volt a' meggondolásra, mérsékelni tudá, és soha veszedelmes vég-szélre nem rohant. Bátran küszde, de vígyázva; míg nem látván társainak fogytokat, elkeseredése vég-szélre juta, 's elvesztve erős jobbát, midőn a' gyenge bal csak bádgyattan ereszti csapásait, lehulla vérebe, 's korán végzé dicsőn kezdett pályáját. Sok szív jajdult utánna, sok szem áldozá hamvainak könnyűit; 's a' haza utóbb emléket állíta szép nevének.

De vígasztalatlan maradt özvegy, 's most már gyermektelen atya, 's a' szép rényű jegyes. — *Búsfí*, így nevezék már most az agg atyát szomszédi, szomorún lecsüggedt fejjel állá most egyedül, mint a' magános tölgy áll a' pusztá mezőségén. Fejét a' csendesen emésztő bú hirtelen belepé őszeivel; magába zártan, némán járdalla, mintha körülötte kiholt volna minden, 's az egész világ eggy nagy temető. Így bolyongott ő most, eggy szép tavaszi reggel, a' szomszéd Szálasban, hol ember-arcot nem sejté. De *Bölcsí*, a' szomorú jegyes' atya, ide vezeté gyermekeit, hogy a' jegyesnek szorult keblét az új természet, a' könnyed leveg, tágítsa. Eggy ligetet választá pihenésre, melyet körösleg borítának a' Szálas' árnyai; 's apróbb csemeték' füvek' virágai eregették illatjokat hozzá lágy zephyrek' szárnyaikon. Eggy forrás is csergedeze a' fentebb sziklából mellette, 's a' szárnyas kar vígan zengedezé az új természet' szépségeit.

Eggy ideig néma csendben ülének, csak *Bölcsí*nek eggy-két a' természet' szépségéről ejtett szava, 's a' szomorú jegyesnek azt követő mély sohajtása, ingaták-meg a' nyugovó leveget. *Búsfí*, szokása szerint elmerülve, észre-vehetetlenül eggyyszerre közöttök érzé magát eszmélleni. Fordulni akara, 's tovább állani; de *Bölcsí* kezénél fogá, 's hogy maradna, 's adna szót fájdalmának, igen szívesen kéré. A' jegyes is megragadá most remegő balját, és hirtelen kiömlő könnyűjével fereszté. „Ah Lina! mondá keseredetten,

csak mi érezzük mit vesztenk,“ és egy nagy csepp pottyant-alá kiszáradt szeméből Lína' kezére. — Bölcsi keresztbe tett kezekkel szemlélé a' lágyító jelenetet, 's potyogtak könnyűji. Ott állá Imre is a' tizen-négy esztendősi fiú, és a' tizenkét évű Etelka, mind ketten zokogva. A' mély csendet csak szapora zokogások, fuldokló sohajtások szakaszták-meg. Búsfi szemeiből most patak gyanánt folyt a' víz; ellágyultan nyugodt ő a' jegyesnek karjain, 's a' két gyászolónak könnyűji vegyest öntözték a' liget' fűveit.

Végre Bölcsi neki erősítve magát, 's megtörölvén szemeit „E' kelle, úgy mond, ez az a' drága bal'sam, mellyel holtainknak áldozunk, 's szívünk' gyötrelmét enyhítjük“. — „Valóban, felel Búsfi, enyhültnek érzem magamat, 's e' parányi nyugovás, karjaidon lányom, igen jól esett szívemnek. Ah de mit használ mind ez? Őt', a' kedves fiút, vissza nem adja nekem senki, sem szomorú emlékét ki nem törölheti szívemből semmi! Volna ő csak! ha bénna, ha sánta, ha vak is; csak volna ő! Nemde Línám, fiam szerette Línája, ő mindenképpen kedves volna neked is, csak volna ő?“ — „S ő van, kiált Bölcsi, higgyetek nekem, ő van, ha létével mindenképpen meg vagytok elégedve“. Bámulva nézé most Bölcsit mindenszem, mert szavai nem a' hideg ész, hanem a' legmelegebb szív' hangjai gyanánt csendültek-meg mindegygyik fülében. „Üljetek-le kedvesim, mondá Bölcsi, észre-vevén bámulásokat, üljetek körül; az áldozat, a' legszebb, a' legemberibb, meg van téve, mind az elhunyt emlékének, mind a' szív fájdalmának. Szíveitekbe a' könnyük nem csak enyhülést csöpögtettek, de utat is nyitottak az ész józanabb tanácsának, mellyet hallanotok nem különben az emberiség parancsol.“ Ezeket mondá Bölcsi, 's Búsfi 's Lína között akara helyet foglalni, hogy szavait mind a' kettő megérthesse. De Búsfi „Beszédedet nem ellenzem ugyan barátom; úgy is tetszik, hogy szívem készen van annak elfogadására; de Lína mellől én nem mozdulok; fiamat csak ő szereti úgy mint én, 's benne fiam' mássát tekinteni; midőn kezem karján nyugszik, úgy tetszik, mintha fiam gyámolyitná öregségemet.“ Bölcsi nem szólva fogá a' szélső helyet; Búsfi középre esett, de mintegy félkörben ülének hárman, hogy Lína is ne csak hallja, hanem lássa is a' beszéllőt. Imre, Etelka, ellenbe ülének a' forrás' partján, megszokva már csendesen ülni, mikor attyok beszél vala.

Bölcsi. Nem akarom vitatni, mit a' nagy lelkű bölcs Szokratesz, mondott halála előtt szomorgó tanítvány barátihoz, hogy a' halált jó-tétemény gyanánt kell Istentől vennünk; nem akarom, mondom, ezt vitatni, ne talán előttetek hiú, nevetséges dolgot láttassam vitatni; bátor minden Keresztyén embernek Szokrateszszel kellene e' dologban éreznie.

Búsfi. Ha az a' te Szokrateszed fiatal lett volna, nem fogta ezt állítani. Én megagott, enyéimtől megfosztott ember, a' halálban csak jótéteményt tekintenek; de egy fiatal, a' legszebb tehetségekkel 's gyönyörű reményekkel tellyes ember, csak életének örvendhet, 's csak ezt tekintheti jó tétemény gyanánt.

Bölcsi. Azért mondom, hogy ezt vitatni előttetek nem akarom; de hogy az élet nem fő java embernek, még pedig csak e' földön is, azt ezen esetben sem félek vitatni előttetek, sőt reméllem, hogy erről titeket tökéletesen meg foglak győzhetni.

Lína. Ugyan mi lehetne e' földön nagyobb jó az életnél? Hiszen az étellel minden földi-jó megszűnik.

Bölcsi. Igen barátom, 's hálá Istennek, hogy éppen ellenkezője volt. De csak általad még is, hogy nem a' csupa élet az, minek elveszte bennünk keserit; hanem inkább az elvesztett ifjúnak nemesen gondolkozó lelke, szép érzésű szíve; szóval, virtusai. Azomban vegyünk közép utat: László sem különös jó, sem különös rossz tulajdonokkal nem bírt; olyan volt ő, mint száz más: attyát szerető tisztelő, vagy csupa szokásból, vagy természeti ösztönből, vagy haszon-vágyból. A' rút vétket kerülő, mert vagy gyáva és félénk; vagy természetesen nem hajlandó a' rossz'ra. A' közönséges, mindennapi erkölcsöket gyakorló, mert gyermeksége oltá megszokta, 's nagy maga megerősítésébe nem kerül. Lina neki van szánva viszont barátságunkból, 's Lina nem ellenkezik, mert attyát szereti, 's az ifjú nem éppen rossz, 's egy jó feleség mellett még jobb lehet, 's mert férjhez csak kell menni 's a' t. László kész elvenni, mert attyával mindenben szokása volt hidegen megegygyezni, 's a' leány nem rút, 's van vele mit remélnie; de szinte úgy kész tőle az oltárnál is elválni, 's akármi más leányt, csak-hogy rút ne legyen és szegény, attya' kezéből elfogadni. Itt a' nemes felkelés' ideje: attya akarja, hogy menjen, tapasztaljon valamit, 's nemes kötelességét tellyesítse. Vonakodik, kifogásokat teszen; de csak ugyan elmegy, mert az ellenkezés neki mindég nehezen esik. Elmegy; az első megütközésre megfutamlík, éjente a' Duna' partján bolyong; beleütköznek néhány úton-állók, elveszik pénzét, 's köszönetül a' Dunába vetik, 's ben fül. Hogy halála neked édes barátom, mint atyának szomorú lenne így is, nem hozom kétségbe, azért sem, mert fiad, 's nem éppen rossz' fiad; azért sem, mert az atyai szív a' különben engedelkeny fiában mindég több szép tulajdonokat lát, mint egyebek. De arról is meg vagyok győződve, hogy szomorúságod sem olly súlyos, sem olly tartós nem volna, mint az most, a' valóban derék fiúnak halálán. Egy-két nap felednéd bánatodat, illy formán szólván magadban: „A' gyáva esztelen ifjú! maga volt szerencsétlenségének oka. Ha nyúl-szívű nem vala, megmarad a' többivel, 's vagy dicséréttel hal-meg, vagy becsülettel tér-viszsa“. Nemde így gondolkodnál barátom? Legfőbb az fájna még, hogy kivüle nincs gyermeked.

Búsi. Nincs különben. De Lászlóm, magad is jól tudod, 's esete nyilván tanúja, nem illyen volt.

Bölcsi. Nem barátom, 's ismét hálá Istennek, hogy nagyobb volt. De mi teszi hát előttünk életét olly kedvessé, halálát illy keservessé? — Éppen az, édesim, a' mi őt' elveszté; az ő virtusa, lelkének nagysága, haza-szeretete, zászlójához hívsége. Tudta ő azt, 's mélyen érezte nemes lelke, hogy az élet nem fő java embernek; hogy vannak esetek, mellyekben még csak kétkedni sem szabad, ha vallyon kedvezzünk e életünknek, 's ne áldozzuk é fel azt egy szentebb tárgynak. Illyen szentebb tárgy általlyában minden valódi, a' rendülhetetlen törvényből szükségképpen következő kötelesség, melyet mihelyest életünknek utánna tennénk, azonnal méltatlanoknak éreznénk ön-magunkat az életre. Illyen kötelesség miolta az emberek polgári társaságba egygyeztek-meg, a' köz-jó, a' haza' boldogsága, szabadsága, függetlensége. Ezt a' törvények, ezt a' derék polgárok, áthatatosan elébe teszik minden személyes, egygyes boldogságnak; mert az egygyes polgár' boldogsága, szabadsága és függetlensége, a' hazáétól függ egyedül: hol a' haza szabad, független és boldog, ott szabad, független, boldog a' hazáját sze-

rető polgár; hol a' haza szolgálai járom alatt nyög, szegény, boldogtalan, olyan annak minden egygyes polgárja is, nyomorú rab-szolga. Szokratesz, jól-lehet ártatlan, igaz férfiú, megvété a' szökést, az idegen földön javallott szarándok életet, 's a' halált választá; mert a' tanács, a' törvény-adó 's védő hatalom, halálra ítélé őt; mert gonosz példa volna, magát a' közönséges törvények alól kivonni, mellyek őt mind eddig védték, boldogíták a' haza' kebelében. Kodrusz, Athéne' Királya, magát halálra önként száná, hogy a' köz-társaságot a' fenyegető veszélytől megmentse. Leonidász, és a' mi Szigeti hősünk Zríni, derék bajnokaikkal egygyütt erős elszánással küszdék-ki a' bizonyos halált. 'S ten-magad barátom, midőn Mária Therézsia anyánk' szavára kardot fogál, többre becsüléde az életetja' haza' szabadságánál, a' kötelességnél? Nem az élet szeretete, hanem csak a' szerencse tevő, hogy élne; holott életedet mindannyiszor veszedelemre tevéd, valahányszor szemközt állál a' haza' ellenségével. Csak gyáva, alacsony, gonosz lelkek szeretik inkább életeteket, mint a' kötelességet.

Mondsza már barátom, nem lőn e a' különben is derék fiú kétszerte, háromszorta nagyobb, mint volt előttd, midőn amaz örök emlékre méltó szavakat kimondá: „Méltatlan volnék szerettetni tőletek, ha titeket inkább szeretnélek, mint a' hazát,“ mellyek valamennyünket megszégyenítve némított-el? 's tudnátok e ti arról csak egy pillantatig is kételkedni, hogy életénél ő titeket is inkább szeretett, mellyet, ha kívántatik vala, érettetek nem egyszer lett volna kész letenni? 's azolta, hogy bajnok halálának híret vevéd, nem lett e hasonlíthatatlanul nagyobb előttd, 's valamennyünk előtt? — Ez, barátom! ez a' nőttön-nőtt nagyság, ez teszi Lászlót előttünk olly igen kedvessé, halálát keserűbbé. De fogott e ő illy nagy előttünk lenni, ha épen, vagy mint mondád, bennán, sántán jő haza? Forrón fogánk ugyan mellyünkhez szorítani így is a' derék fiút; de olly nagy, olly elfelejthetetlenül kedves nem leszen előttünk. — Hát ha azt mondom, barátom, hogy fájdalmadat, 's a' tiédet leányom, 's valamennyinkét, egy titkos szent öröm neveli? Te hajdan hazád' hű bajnoka, most érdemes atya, te ne örvidenél e lelkedben, midőn hallod, mint hala dicsőül oda fiad, személyed' mássa, a' haza' szabadságáért, szent kötelessége' teljesítése közepén? Midőn hallod, hogy az, kit a' haza, ez a' mindnyájunk' köz-annya, az érdem' legigazságosb' bírāja, megdicsőített, 's nevét örök emlékre ítélé méltónak, hogy ez az ifju, a' te fiad, a' te véred? 's a' te lelked lányom nem emelkedett e titkos szent örömében, midőn értéd, hogy az, ki téged' szerelmére, nagy szívének birtokára fogott méltatni, hogy ez a' haza' első bajnoka? Ha ebben örömet nem érzétek, méltatlanok vagytok, te barátom olly fiúra, 's te lányom olly jegyesre; 's engedjétek elmondanom, hogy e' nélkül az érzés nélkül fájdalomatokban sem lehetne semmi nemes érzés, 's László maga pirulna, kit illy érzéketlen szívek gyászoljanak. A' titkos szent öröm nevelé tehát fájdalmatokat, vagy inkább maga ez az öröm lőn bennetek fájdalommal; fájt, hogy illy jeles fiútól, jegyestől, kelle elszakasztatnotok. Szeretnétek, ha László, mint illyen, mint a' haza szabadságának derék, közönségesen tisztelt, dicsőített áldozatja, karjaitok közzé repült volna, 's elmondhatnátok neki, mit érez eránta, derék tette eránt, szívetek. Hiszitek e, hogy ha választás engedtetnék, Lászlót ismét látni, de úgy, hogy fényes tette álmoként tétessék semmivé, — hogy mondám, a' szép tettek valóságát kibocsátni emlékezetetekből még

fájdalmas' b lenne néktek, mint László' halála? Tegyük: László most itt terem közöttünk, hogy ő koránt sem holt-meg; sőt hogy ő mindjárt a' csata' végével, melyben közönséges részt vőn, Olasz-országba ment tapasztalás végett. László ugyan kedves lenne így is előttünk; de egy oly üresség fogná-el szíveinket a' szép tett' megsemmisítésével, melyet Lászlónak ezer élete sem volna képes kitölteni, 's mellynek kitöltésére olykor, legalább titkos érzésünkben, mostani fájdalmunkat vissza-ohajtanánk. Lászlóban nem annak örvendnénk, kit most kesergünk.

Még egyszer kérdezem most tőletek, mit szeretétek Lászlóban? Szép alkotása volt igaz; egyenes növése, sudár teste; sokat mondó szemek löveltek-ki magasan kelt homloka alól; nyájasság mosolygott gyönyörű arczáról felénk. Mind ezek jeles adományi a' természetnek; meg mind annyi tükrei lelke, szíve nagy szép tulajdoninak. De ti még ezekben nem szerettétek Lászlót; legalább Lászlót ezek nélkül is fogátok szeretni, mint magatok mondtátok: volna csak ő, ha bár sánta, bénna, vak 's a't. Nagy lelke, tisztán érző szíve: ezek voltak, miket ti Lászlóban, 's mikért magát Lászlót szeretétek. Te ugyan édes barátom, nem nézsz fiad' szemébe, nem olvasod homlokáról lelkének munkálódását; 's te lányom, nem lebegsz a' szeretet' karján, simulsz ölébe a' szerető férjnek; de mi nem nagy veszteségek ezek, azon nyereségekhez hasonlítva, mellyeknek birtokokba csak halála helyhezett bennetek! Te öreg, néhány esztendő múlva elhálnál fiad' oldala mellett, 's többé nem néznél szemébe. Te lányom korán anya lennél, 's férjedet már nem magában, legalább nem oly forrón, hanem inkább szerelmetek' zálogában ölelgetnéd; 's ki tudja, mi fogna történni még idővel. Most pedig az ő lelke, a' maga tisztaságában, nagyságában, melly, ha így oda nem hal, soha oly nyilván nem fogott előttünk lenni, lebeg szüntelen közöttünk; sőt nem csak közöttünk, hanem a' haza' mindenkori hű fiai, 's lányai között. Ő ugy halt-meg, hogy e' földön sem szünik-meg élni mind addig, míg Magyar leszen e' földön. Te barátom csak most levél a' szó tellyes értelmében a' hazának valódi attya; 's te leányom a' haza leánya: mind a' ketten a' haza' tiszteletére, szeretetére tagadhatatlan számot tarthattok, 's a' hálás haza ezt tőletek meg sem is tagadja. Valaki csak lát bennetek, a' ki neveiteket hallja; mint valamely Istenségek előtt, buzdul tiszteletetekre. Boldognak kiáltja azt az atyát minden nyelv, ki illy fiát nemzett; azt a' leányt, ki illy ifjúnak nyeré meg szerelmét; 's kik egygyütt illy szépen áldoztatok a' hazának. Mind e' mellett László a' tiétek, inkább a' tiétek, mintsem valaha volt, valaha lehetne. László, a' testi hüvelyből kiköltözött nagy lélek, köztetek van, lelketekben, szívetekben van ő elválhatatlanul.

Félve tehát kedvesim minden alacsony búsongástól! könnyezetek, nem bánom; de a' könnyük az öröm' könnyűje legyenek, mellyek ne gyengítsék, sőt emeljék lelkeiteket. A' jobb élet, mellynek László birtokában már, 's mellyre előbb-utóbb mi is feljutunk, még szoros'ban fog vele bennünk egyesíteni. Legyen addig emléke feledhetetlen Szent előttünk; legyen dicső példája a' haza fiataljainak ösztön ugy szeretni a' hazát, mint ő szereté. Így az ő lelke jóval tovább fog munkálni, 's hathatós'ban munkálni, mint bármi hosszú földi élete munkált volna. — Te barátom, oda hagyván magányodat, költözzél-ált hozzám; lássd, öleld Linában fiad' mássát, 's Linában benned kedvese' képét: lelke tőlünk távozni nem fog, míg emléke kedves leszen közöttünk.

Igy végzé Bölcsi beszédét, mely alatt viszont válták egymást a' legszebb, a' legboldogitobb érzések. Búsfi felemelkedve lelkében a' legboldogabb atyának érzésével; Lin át a' szív méltóságának magas érzete ragadá-el. Imre égett a' nagy hős' nyomdokiba lépni, 's úgy halni-meg, mint az halt-meg, a' hazáért. És Etelka csak olly szív eránt tudta érzékeny lenni, kit még a' mennyegző előtt kelljen elvesztenie. Azt pedig mindnyájan érzék most, hogy az élet nem fő java embernek. —

A' beszéd' végével néma csend; utóbb új könnyük, de a' mellyekből szent öröm, felemelkedés, nagyság ragyoga-ki. Viszont ölelkezések, mellyeknek közepettek mindegyik Lászlót érzé lebegni. — Meghatározzák, hogy ezután minden nyáron, László szép halálának elő-forduló napján, ide fognak kijönni, s' e' szent helyen ünnepleni emlékét. Erre nézve magok emelének a' forrás' partján egy halmot, mellyet Lina és Etelka virágokkal ültetének-be; 's naponként váltva öntözik azt a' forrás' vizével. Az ünnep' napján Bölcsi utolsó beszédét szokta elmondani, mellyet ének rekeszte; a' megdicsőültnek, hős-halála, a' haza' szeretete, a' kötelesség' sérthetetlen szentsége, énekeltetett.

7.

Á r p á d - V á r a . *)

Öröm-könnyek között szorítá magához az öreg Tybold, fiját Sigmondot, a' mint O, tajtékzó ménjéről, az Árpád-vára' udvarán leugrott.

„Csakugyan láthatlak még Fiam! monda: az Isteni Gondviselés megadta érnem; hogy benned, magyar-emberséggel át-élt öreg napjaimban, romlott Hazánkra nézve egy hű Magyar, 's fiamat ölelhessem? Isten hozott!“

Éppen akkor szabadult-meg Sigmond Egri török-fogságából, 's csak kölcsönös alku-pontok alatt tarthatá-meg kisded várát, melly úgy is, a' Pogány' dühének, soha ellent nem állhatna. Czél-irányos intézet volt ez, azon zivataros környülállások között, szükség' idején magát a' jobb időkig, az erősebb félhez alkalmaztatni; 's ez által a' Hon' kincsét 's az ember-vért kimélleni, 's népét is jobb karba helyeztetni. Gyengült már

*) Borsod-Vármegyének Egri Járásában, Tybold-Daróc és Kács Helységek között, állott hajdan Árpád-vára. A' már ma alig esmérhető sánczai, a' jelenkorig is így nevezetnek. Hajdan Eurs' Magyar-vezér' szélesen elterült Uradalmához tartozott ez. A' Kácsi templom' falába berakott egy darab kővön, melly Eurstől állíttatott szobornak lenni mondatik, máig is olvasható: „DUX EURS DEO SUO. ANNO 900.“ — Ezen Uradalom később Tybold, majd Borsi Némzet-ségekre szállván, most már leány-ágon bíratatik.

akkor a' Félhold' ereje Hazánkban; 's részéről is, olly eszközökhöz nyúlást tett szükségessé, melly a' csigázva lenyomatott népnek könnyebb hódolását hathatósan elő-mozdítja. Ennek elérésére, legalkalmasabbnak látszaték a' béke-kötés. Illy szem-pontból tekintve, nyeré-viszsa 'Sigmond is szabadságát.

Nyugod'tt szív: bélyege a' lelki-esméretnek, nem boldogíthatá 'Sigmondot. Iszonyú tette, rémítő ábrázatban komorúlt eleibe, 's azon gondolatra: hogy szív-tolvaj leve, felébred'tt benne a' lelki-vád, melly minden lépésein, hálátlan tettét lobbantá szemére. Előre kieszközlött módokon ragadá ő e'la' szép Mimit, Rusthán Basa' akkori Egri Fővár-kormányozónak keresztyén tartományból származott kedvesét. Leány-rabló! Érzésgyilkos! E' gondolat' súlya, porig lealáza őt, 's a' mint várába ért: megszűnt az indulat' titkos hatalma, a' rabság' vas-igájú erőszakában láng-ölelésre gyúlt hevek elaludtak; 's andalgó szív-vágyai, a' kecsegtető újabb kinézések által meghűlvén, örömtelen bágygyadozásba merülének. 'Sigmond' hős-lelke, szégyenlé kitört érzeményét. Híjjában! a' rabság' komoly súlya, elébb utóbb, kit-kit köz-létbe avat. 'Sigmondot a' szépség, e' földi mindenható, bájoló-meg; a' gyönyörű a' szeretet-viszszonozó Mimi feledteté-el vele azon hála-érzést, mellynek elmúlasztása, nem hagyá büntetetlen a' vétket.

Komor kedve, nem tűnhetett az öreg Tybold' szemébe, mert ezt gondosan titkolni megtaníták őtet fogságának gyász-óráji. Mimit az erdőség között, 'Sigmond, vadász-gunyhójába rejté; 's e' titkába csak egy hű szolgája, kivel a' kietlen' gyönyörűjét látogatá, volt beavatva.

Megbánta Mimi szökését. Csapodár-indulat é, vagy a' vadonnak unalma volt ennek oka: nem bizonyos. Talán azon mérték-iránynak vi'sgálása, melly egy hatalmas Basa' élete' módja, pompáji 's mostani szűk köre között határozottatott, talán egy hiú fény-vágy vagy gög, melly egy Basa' Adózójának tett hódolását ellenzé, szűlték benne azon feltételt: hogy 'Sigmondot elhagyja; 's űnt sorsának csak derülő alkalmára várt.

Ritkán fontolunk jól a' szerelem' tűz-hevében. Ott is örvények ijesztenek itt: midőn már azt hittük, hogy célunk el van érve. Mimi' elszökése zavarba borítá az Egri várat; tűzre lágra gyújtá a' szerelem-féltéstől ostromoltatott Basát. Mimi' Török-gondviselője, 'Sigmondra szórá gyanúját a' Basa előtt, 's ez, az egybe-vetett környülállások' össze-függése után, vég-pusztítást esküdött, Mahomet' koporsóját említve, Árpád-várára, 's halált kedvelt tárgya' tolvajának fejére. Egy intése, a' villám-csapású Hatalmasnak, hamuba dönté Árpád-várat, rab-lánczra fűzé az öreg Tyboldot, 's Ez, méltatlan zsaroltatásait, az Egri vár' setét fogházában, keservesen panaszlá az Égnek, 's a' szabadító halál után esdék.

Fontolatlan lángjait útálva, rettentő képzetekkel léptetett utóbb 'Sigmond elpusztított várához. Disze, ékessége, gyász-omladékká vált már akkor ennek; 's Mimijét sem találá rejtekében. Fellángolt érzéssel suhant-ki Ez onnan már az előtt; 's a' kétes sorsra bízván tökéletét, határt nem ösmért, vágygyal sietett Eger felé; 's kedvező szerencse követé nyomait az Egri várig.

Rontó villámként hirczoltatott-be Mimi Rusthán által a' várba, 's már a' neki szánt halál' félelmei megtompíták a' leánya' érzéseit, már előtte lebegett egy kin-halom, 's

a' halálos csapás' vég-órája, midőn a' szépnek fedezetlen hó-keblén győztek a' keilemek, 's Rusthán' feltétele' iszonya meglágyulván, kegyelmet adott hűtelen foglyának. A' majd elszunnyadandó élet' vég-órájától való félelem, 'Sigmund' iránt kihűlt szívének érzése, 's a' még netalán kedvezhető alkalom' reménye, kivallaták most vele, az Árpád-vári ifjú Hőssel folytatott szerelme' titkait. Rusthán' boszszúja dühhé vált; 's hogy csapását annál tűrhetetlenebbé tegye, rabjának, a' szerencsétlen öreg Tyboldnak fejét véteté; szép szökevénye pedig, szorosabb gondviselés alá bízattatott.

Eltűnt reményeinek halál-gondjai között vált-meg 'Sigmund, feldúlt várának füstölő omladékeitől; 's atyjának rabsága, és várának feldúlattatása, annyira megzavarák értelmét; hogy sem okát e' váratlan csapásoknak feltalálni képes nem volt, sem Mimije nem jutott eszébe. Egerbe sietett tehát a' Basához, a' neki kiadatott hit-levelé szerént, elégtétel végett.

Haj! de Rusthán első boszszú-hevének csendesülése után, a' javai' feldúlattatásán panaszkodó 'Sigmundot, kegyetlen kínok' fontolgatása között bilincse vereté; 's hogy gondatlan szerelmét ne feledné: az öreg Tyboldnak lelketlen testét eleibe vettetni parancsolá. A' marczona Jancsár, gúny-mosollyal, lábán fogva vonta mellé a' testet; 's a' mint 'Sigmund, a' történetek' rettenetes zavarából feleszmélvén, Atyját elősmérné, tiszteletének most fájdalmas érzése leszédíté őtet, 's tébolyodva borúlt a' megmerevült tetemre. Az indulat' hatalma vívott most a' kebelben; 's fontolatlan lángjaira szórt átkai, és a' természet' szavának felébredéséből elő-állott küszködés, vissza látszattak hívni a' megholtak lelkét: hogy 'Sigmundét annál inkább földhöz sújthassák. Hőn óhajtá most a' halált, mely irigyllette tellyesíteni a' kétségbe-esés' reménykedéseit.

Igy múlt az aggodás' kedvetlenebb óráival néhány megátkoztatott nap, 'Sigmund felett azon reménnyel: hogy megváló pillanatja, világot kölcsönöz majd Mimijének, kit feldúlt vára' környékén képzelt most is utánna sóhajtozni. Most ismét rettegte a' halált; mert iránta szeretete újra fellobbant.

Azomban a' Basa csak fontolgatá a' kínok' neveit, midőn az állhatatlan Mimit, meghatotta az emberiség' szent ösztöne; 's eddig véres áldozatokkal táplált szerelme megilleté szívét: 'Sigmundnak szabadságát kieszközleni.

Egy boldog percz eloszlátá a' szíves szánakozó' kétségeinek özönét, 's komoly meg hittséggel vallá-meg nemes-érzésű Gondviselőjének aggodalmát, virág-korának tévedezett hiúságait, 's ellangyúlt szeretete, zokogva esdék szabadítóért 'Sigmund' részére.

A' szűnhetetlen keservek, elhatározák végre a' Gondviselőt: 'Sigmund' rab-lánczait feloldani. Egy jól intéztetett megvesztegetés által, a' setét éj' palástja alatt, a' szabadba lépett 'Sigmund, 's a' mint ezt, föld-zárából a' szíves Gondviselő kivezeté, búcsú-vételkor, neki Mimi' gyűrűjét át-adá. Vedd ezt — így szólla ő — nemes Ifjú! 's enyhítsd fájdalmaid' azzal, hogy szabadságodat Mimi adja. Szerelmed, 's Mimi' elszökése felfedeztetvén, várad, a' Nagy-Úr' rendeléséből dőlattatott-fel. Mimi' állhatatlansága hasznodra van, mert ha ő nem lenne, most úgy te szerencsétlen! már a' sír' hideg fenekén rothadnál. Isten veled!"

Pillantatjában boldog reményei' hanyatlásának, mint villám-ütött álla 'Sigmund a' sánczok megett; 's csak az egymást felváltó Vár-őrök' jel-szava, az éjnek komor csend.

dében, juttatá eszébe hol-létét. Bánattal sietett-el az irtóztató helytől, szívében hordozván a' rettenetes vádakát: mellyek lelkéig marczonglák őtet. Várát omladékaiba hagyván, ettől távol a' rengetegben, remete-öltözetben, tartós nyomorúság után végzészerelmének 's életének hosszas fájdalmait.

A' gondos maradék, e' helyet máig is, Tybold' kövesének nevezi.

Mimit is leveré utóbb a' forró hideg' súlya, 's kellemei' hervadozásával, örökre megszűnt szíve verni.

A' Daróczi Tybold-ágnak, 'Sigmondban magva szakadván, a' Geszti és Sályi Tybold-vérek, 'Sigmond' testét a' már össze-dült régi Tybold-Daróczi Templomba tették. Fedező sír-köve most, midőn az Új-templom' alap-fala megvettetett, kivétetvén, ma is látható, e' Felül-írással: „SIGISMUNDO TYBOL — “**)

Árpád-vára is, az idő' hatalma által halomba rogyott; 's csak alig esmértethető csánczok tartják-fel emlékét.

Debreczeni BÁRÁNY BERTALAN.

8.

I L O N A,

a' világtalan II-dik Béla' Hölgye.

Hányattatások, 's néha hajó-süllyedések után, nyugalmas rév-part, egy szép lelkű Hölgy. Boldog, kit illy szív kormányoz rokon-érzéssel; sziklái, 's örvényei köz'tt az életnek; boldog, ki megoszthatja lánczait, közölheti örömeit egy hűvel; 's nem kénytelen, talán szíve' első tárgyának változó, vagy meghült vonszódása után, futni az életet; magányban, sivatagban, 's távolban bolyongni, 's bújdosni mint egy Fakír.

Hazám' szép Neme! milly édes magamba-szállással enyészik-el férjfiúi keménységgem ott, hol nyomos elrendeltetésekről elmélkedem; milly lelkes hódolás feszít, üdvezleni bennetek az angyal-szépet, a' dicső jót, 's a' felséges nemest!! Midőn magas, 's a' jövők' messze-ható korába is befolyó szép pályátok, bástyául szolgál majd a' nemzeti Al-

***) Hihető: hogy a' kö-szélén, a' D betű elporlott.

koványt ostromló láng-viharok között; midőn a' Nemzet ön-erejét érzi, és lételét tudja, nincs é jussotok erősíteni azt: hogy az anyai első ápolás' 's nevelés' dajkáló zsengéje azon kalaúz-fény, melly a' valónak azon világánál vezeti az élet' később ösvényein keresztül a' nevendéket, mellyet egykor az anyai kéz, (szív-epedve a' kétes jövők' homályán) gyújtott-meg szeretett gyermeke' számára.

A' világtalan II-dik Bélát, rettenetes érzései között, anyai indulattal, 's tiszta hűséggel ápolá Ilo na hölgye. Belátó észszel iparkodék a' királyi pálczát erőssé, 's maradékaira is eljuthatóvá tenni. Ama Szerviai nagy Fejedelemnek, 's egykor Magyar-országi Nádor-Ispánnak, Uros vagy Urosius Jánosnak leánya, Primiszlávnak, Belusnak avagy Belusiusnak, és Dessa Szerviai Herczegeknek testvére volt Ő. a.) Még számkivettetésében, házassági életre lépe Béla, Ilo ná val, II-dik István Magyar Király' életében: de Thuróczy, 's mások, ennek idejét, 1138-dik évre határozzák; ámbár ezen idő-számlálásnak helytelen voltát, a' környúlállások' szorosabb egybevetése elenyészteti b).

II-dik Béla, 1131-dik évben, Mártiusz' 1-sőjén vette-át úgy látszik a' hon-kormányt c). Ilo ná t királynéjának fogadá a' Hon, kinek az országlás' titkaiba, 's terheibe belátó elméje, magának sokat tulajdoníthat. Béla' egybe-keelésével terjede a' Magyar-birodalom' határa, 's Boszniával szaporodék az, mellyet Uros, leányával Ilo ná val, a' világtalan Bélának jegybe-adott d). Valóban a' kit-kit kisebb, vagy nagyobb mértékben súlyosító bal sorsnak csápkodásai között, Ilo na' szívének belső keresztjévé válhatott volna, az örökös sötétet küszdő Béla' sorsa. De nem oldozá ez fel ama' szent láncokat; 's csak a' sir' fagya repesztheté azokat meg. Ilo ná t a' múltak' szenvedése' emlékezete epeszté titokban; 's nem feledheté férjének bánatosan át-élt történeteit.

Tudjuk: mint tolák-ki a' Magyarok, Bélának 's Atyjának' szemeit. A' Marczonák most remegtek Béla előtt; 's rettegtek a' bűn' büntetésétől. Ezek mesterkedtek kivált, Kálmánnak Predslava feleségétől született Borichius nevű fijának, a' királyi székre lehető emeltetésén. Ezekbe bíztaban tört-be Borichius Magyar-országba hadi-seregével, 's Béla 1132-dikben, táborával elejébe sietve, a' Sajó' vizénél állapodék-meg; és hogy a' hadnak igaz vagy igazságtalan voltát megítélhesse; Feleségének Ilo ná nak tanácsából, főbb Embereit egybe-hívatá, 's azon kérdést tette-fel: ha vallyon Borichius igaz fija lenne é Kálmán Magyar-királynak? Nehányan igennel felelének a' kérdésre; 's halállal lakoltak azért. e).

a) Bonfin. Rer. Hung. Decad. II. Libr. VI. 's mások. b). Ilo na 1159-dik év' táján húnyt-el 's 6. Gyermeke volt. Innen hamarabb kelle egybe-kelnie Bélával, mint sem Thúróczy állítja. c). Thúróczy Béláról írja: hogy ő 9. évig, 11 hónapig, 's 12 napig országla; 's meghalt 1141-ikben (idib. Febr. FERIA V.) 's e' szerint az akkori vasárnapi E betű szerint 15-dik Februáriusban. Chron. Part. II Cap. 64. secund. Edit. Brun. et Aug. Innen vissza-felé számlálván az időt, a' kétség elenyészik. Ezt mondja Katona: in Epit. Chron. Part. I. pag. 280 et seqv. d) Buday È'saiás Magy. Orsz. Hist. I-ső Rész. 165. lapon 's többek. e) Ugyan az ugyan olt.

Lelkéből fájlalá a' hű Ilona, Bélának világtalan voltát. Nem nyugod'tt addig: míg az elkövetett rettenetesért bosszút nem állá, 1136-ban, 's Thúróczy szerint Aradra f) gyűjté-összse az Ország' Rendeit. A' Gyűlés' első napján, midőn királyi székén ülne Béla, megérkezik a' Királyné is fíjaival; 's a' Király mellett foglalt helyet. Ilona így kezdé a' beszédet: „Minden hű Nemesek, Öregek, Ifjak, Gazdagok, Szegények halljátok, „mivel az Alkotó mindnyájotokat természetes látással ajándékoza-meg, akarom hallani: „miért fosztatott-meg szemeitől a' mi Urunk Királyunk; 's kinek tanácsából történt az? „Most nekem fedezzétek-fel, 's e' helyen álljatok bosszút azokon, 's nekünk elégtételt „adjatok. Mert imé az Isten, Királytoknak, két szeme helyett, négy fíjat adott.“ E' beszéd után a' Nép reá-rohant azon Ország-nagyokra, kiknek vétkéből Béla, szem-világától megfosztatott; 's közülök néhány megköttötetett, néhány karóba húzattatott, néhány felkonczoltatott. Pető Gergely' szavai után ezek között volt Lampert is, ki a' Király' lábaihoz borúlva, keresvén menedék-helyet, tulajdon Testvérétől, — talán Hypolitustól — egy szék-darabbal föbe verettetett elannyira; hogy agyveleje, a' csontok' hasadécai közül, szerte omlott-ki. Lampert' fíjának, Miklós Grófnak, ugyan ott feje véte-tett. Hatvannyolcz húnyt-el ott kegyetlen halállal; 's azoknak mind két ágon lévő Mara-dékai számkivettettek, javaik pedig a' Székes-Egyházak között osztattatának-fel. Béla csil-lapítá a' vér-ontást, kárhoztatá hitvesének bosszú-vágyát; de a' felgyúlادott érzést, csak vérrel leheté már oltani. Ilonát e' tette — a' Királyi méltóság' megsértetésén való bosszú-állás, 's férjének örökös éjbe temettetett kínos élete, és így a' szíves szeretetből származott fájdalom — bírhatá-reá.

Ilona' ház-as-élete termékeny volt. Négy fíjat: Gejzát, Lászlót, Istvánt, 's Álmost, az elsőbb hármát később' Magyar-ország' Királyait nemzé Ö. Két leánya ösméretes, Gertrud a' Lengyel Mieceslaushoz 1149-ben adaték férjhez; 's 1156-ik évben húnyt-el g). 'Sófia Konrád' Császár' fíjának Henriknek jegyeztetett-el 1138-ikban; de Henriket egybe-kelesök előtt eloltá a' halál, 's 'Sófia az Admontensisi Apácák közé íratá magát; 's megvetvén a' világi örömekeket, az Istennek szolgált ott h).

Mások, Bélának több leányáról emlékeznek. Huebner, az Ausztriai Márk-gróf Albert' hitvesét Hedviget, Béla' leányának tartja; ki azomban ennek testvére, 's így Álmos' leánya volt i). Ferrari 'Sigmund azt állítja: hogy Ilona, a' vak Béla' leánya, az Egmundi klastromban őrizteté magát; 's idővel isteni ihletés által elfogadá a' Szerzet' törvényeit. De Ilonának ezen tettei, a' névben fedezik-fel a' botlást; 's Ferrarinak, Ilona helyett 'Sófiát kellett volna említeni k). Némellyek Adelaidot és Konstantziát is felhozzák; holott emezt III-dik Béla' Unokájának leányai között fellelhetni; amaz pedig Álmos' leánya volt.

f) Reginae Hung. Primae Stirp. authore R. P. Xysto Schier pag. 105. — Thúróczy P. II. Cap. LXIV. — Katona Epit. Chron. Part. I. pag. 276. — Buday Ésaids, a' fellyebb írt lapon, Buday Ferencz után írja: hogy a' Gyűlés, a' régiek által úgy nevezetett O r o d o n tartatott, mellynek helyén ma Glogovácz fekszik. g) Xystus Schier ibid. pag. 106. post Hennelium p. 255. Tom. I. Script. Siles. Sommersbergii. h) Idem Schier: post Acta SS. T. I. Julii in vita S. Ottonis Babenberg. Ep. p. 421. et Chron. Admont. T. II. Scrip. Austr. coll. 187. 188. és mások. i) Huebner Tab. Genealog. 125. Otto Frising. in Chron. Libr. VII. Cap. XXI. 's mások. k) Sigis. Ferrarius (P. II. Libr. II. Cap. IV. Provinciae Hung. Ord. Praed. pag. 225.

I l o n a bevégzé kötelességnek vélt boszszúját; 's más gondba merült. Álmos' boldogult hamvainak ohajta most eleget tenni, ki a' Demesi Prépostságot felállítá ugyan, de tökéletesen bevégezve, el nem rendelheté. 1138-dik évben adá-ki Béla, 's I l o n a, az ezen Prépostságot elrendelő, 's megerősítő levelet l). Kevéssel ezután úgy látszik: hogy I l o n a elhunyt, ha Seyfridból egybe-vetést lehet tenni. Ugyan is ő 'Sófia' leírásában, ennek Anyjáról I l o n á r ó l egy szóval sem emlékezik; kit ha mint leánya' halálán bánkodót felhozott volna, az indulatok' érzékenyebb kifejezése azzal sokat nyerne. I l o n a úgy tetszik: elébb múlt-ki 'Sófianál, minthogy ugyan azon klastromnak halotti Jegyző-könyvében olvastatik: *VII. Kal. Junii Helena Regina*. És így elhúnytát 1139-dik tájra lehet határozni m). Bélát hölgye' halála megzaklatá. Elveszté gyámját, 's ápolóját I l o n á v a l; 's rabja lett indulatinak, utóbb minekutánna a' mértéktelen ital, kezdé árnyékozni eddig dicsően viselt dolgai. Lelkét por-köteleiből nem is sokára feloldá a' halál, 1141-dikben; Februáriusz' 13-ikán n). Fija Gejza, ült-fel utána a' Magyar-királyi székre, ki Szüléi' hamvainak áldozva, az Esztergomi Szent-Egyházat, adakozásaival gazdagítá o).

I l o n a, testvérét Bélust, gyermekeivel egygyütt, a' királyi udvarban nevelteté; 's Gejza különös vonszódással 's szeretettel viselteték iránta, mellyet országlása ideje alatt, be is bizonyított Bélus iránt, ki Királya' javára nemes lélekkel törekedett. Ezen hajlandóság mind addig tartott, míg a' mint némellyek állítják: Bélus, Gejza és István testvéreket, egymás ellen fel nem lázítá.

I l o n á n a k örök-emlékkel tartozik a' Magyar. A' hon-kormányt igazgatá belátó elméje annak; 's betölté e' mellett a' hölgyi, 's anyai kötelességeket. Szívének jóságát nem pörölheti - el az Aradi boszszú, mert Férjét, 's nem önnön dolgát tárgyázá az. Nyugodj hát sírodban csendel, Magyarok' egykori nagy Királynéja!

Debreczeni B Á R Á N Y Á G O S T O N.

l) Az erről költ királyi pecsétes levelet Xystus Schier fentnevezett Munkájában elő-adja.

m) Bonfin-Rex Hung. Decad. II. Lib. VI. 182. lap. — ellenkezőt mond, midőn azt írja: hogy Bélát, 4 Fijai, és Helena Felesége, Fejérváron temették-el. Holott-akkor már I l o n a elhunyt. n) Katona. Epit. Chron. ibid. pag. 280. és Xystus Schier ibid. pag. 108. o) Az adomány levélnek eleje ez: „In nomine Sanctissimae Trinitatis, et individuae Unitatis, Amen. Anno ab incarnatione Domini nostri JESU Christi, millesimo, centesimo, quinquagesimo septimo, indictione quinta, I. Epact. VII. Mensis Martii. Ego Geysa, Dei gratia Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Ramaeque Rex. Anno Regni mei decimo septimo. Martirio Archi-Episcopo Strigoniensi, sedi praesidente, Belo Palatino existente, pro animae meae remedio, et pro salute animarum Matris et Patris mei, sales tributarios, de Nana, et de Kokát, quotcunque in partem meam evenerint, Ecclesiae S. Adalberti, interveniente G e u r i n e n s i Episcopo, et eodem etiam verbo, tribuente, perpetuo concessi. Ne autem etc.

9.

Elég szükség van!

Óh bár-csak a' pénz ne lenne szűk, ezt mondja
 Sok olyan, a' kinek nincs egyébre gondja.
 De hát csak a' pénzre kell é panaszolnunk?
 Nincsen egyébről is qkunk e'ként szólnunk?
 Vallyon mink van bőven, miben duzskálhatunk?
 Mi az, a' mit szűknek lenni nem mondhatunk?

Nem elég szűkek é az igaz barátok?
Orestest, 's Piladest még egygyet se látok.
 Soholt sincsen *Dámon* a' hiv *Pithüással*;
 A' kik nem kedvelték egymást változással.
 Ma ha megtekintjük a' barátságokat,
 Látjuk, hogy csak haszon tartja fenn azokat.
 Ha ajándékozhatasz, százan is ölelnek,
 Ha nem, ugyan azok reád se ügyelnek.

Nem elég szűkek é a' jó házasságok?
 Vagynak é ezekben tellyes bődögságok?
 Híjában adódnak Pap által a' szívek
 Örökre, mert gyakran, csak hetekig hívek.
 'S akkor a' jó Paptól elválhatást kérnek,
 Mellyben, hogy szolgáljon, akármit ígérek.

Nem elég szűk é az olyan Istent-félő
 Bíró, a' ki a' pert igazán ítélő?
 A' kiben nem lakik részre-hajló szándék,
 'S félre nem hajtja sem *nexus*, sem *ajándék*?
 Mert sok pert, ez a' két nagy kinézés vezet,
 Mellyekért semmit ér a' jó igyekezet.

Nem elég szűk é az érdem' becsülése?
 Hol van ennek igaz megítéltetése?
 Hány derék ember nincs a' porban felejtve,
 Ülvén magánosság' homályába rejtve?
 Ellenben hány csekély tanulású főket
 Nem látunk hivatal' pólczain ülőket?
 Sok városi Dámák ablakokban álván,
 'S előttök többféle ember elsétálván,
 Hoszszasabban nézik az olyan ficzkókat:
 A' kiken szemlélnék újmódi frakkokat;
 Mint egygy öreg vitézt, a' ki Hazájáért
 Vértzett, és nyomorék lett szabadságáért.

Nem elég szűk é az Írók' tekintete?
 Van é munkájiknak illő becsülete?
 Nem mardossa gyakran *Recensens* ezeket?
 Mellyel elnyomhatja igyekezeteket.
 Mert nem csak hibákat kíván megjobbítani;
 Hanem személyeket is úgy kissebbíteni
 Kitételeivel, hogy azokat nagyon
 Megsérti. — Erdélyben még más rosz' is vagon.

Nem szűkek é itten a' nyomtató sajtók?
 Mellyben igazítást én is rég óhajtok.
 Látván, hogy a' munkás elmék ennél fogva
 Úgy elfojtódznak, mintha ülnének fogva.
 Csak nálam is szinte negyven írás-darab
 Hever nyomtatatlan bészárva mint a' rab.
 Többnyire Nemzeti jeles történetek
 Közzül, nagy munkával játékokká lettek.
 E'féléknek másutt sok pénz lenne bérek,
 De én itt érettek keveset se kérek.
 Végának a' Spanyol theátrum' számára
 Készült verseinek, olly' nagy vólt az ára;
 Hogy a' Játszók annyi aranyat adtanak,
 A' mennyit azok a' fontban lenyomtanak.
 Az én játékimat ingyen megkaphatja
 Akárki, a' ki jól 's szépen kinyomtatja.

Nem elég szűk é a' hazai termések'
 Becse, mellyért kicsiny lehet a' kelések?
 Némelly Urainknál a' gazdag asztalok'
 Adásakor olly' fény-űzést tapasztalok,
 Hogy egymást váltják-fel az idegen, drága
 Csemegék' 's italok' egész sokasága.
 A' *Puncs*, a' *Sámpáner* 's más külföldi borok,
 Mellyeket nem esmert régen Magyar torok,
 A' szűk pénzből is olly bővséggel vétetnek;
 Hogy a' hazaiak értek megvettetnek.

A' Magyar, és kivált Erdélyi érdemes
 Ménlónak helyébe, a' mellyeknek nemes
 Tüzek és fajzások még régen elérte
 Azt, hogy meszsze-lévő Ország is dicsérte,
 Nem képzelhetjük, mi lehet az a' nagy ok,
 A' minél fogva már némelly gazdag Nagyk
 Magoknak *Arabsat*, vagy *Anglust* hozatnak,
 'S a' miénkek ezzel alább szállíttatnak.
 A' jó Magyar mester-ember ne kívánja,
 Hogy mindennek tessék az ő csinálmánnya;
 Mert sok Dámáinknál csak a' vagyon becsben,
 A' mi készítettik *Párisban*, vagy *Bécsben*,

Nem elég nagy é a' szűke — mind ezeknek
 Utánna — a' gondos és hív cselédeknek?
 Kik a' ház-tartásnak legfőbb eszközei,
 De majd mindnyájoknak hidegek szívei.
 Ezeket pénzzel sem lehet melegekké
 Tenni, 's gazdáikhoz érzékenyebbekké.
 Csak a' *Szerecsen* kész, ha megkapja bérét,
 A' maga Uráért kiontani véré.
 De ezt nem teszi más nemzetbeli szolgál,
 Bár akármilyen jól legyen is a' dolga.

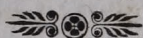
Mindenfelé elég szűkséget szemlélünk,
 Szenvednünk kell, a' míg e' világban élünk.
 Nem a' *Voltér* dicsért *Eldorádójában*,
 Mellyről annyit költött ő egy románjában.
 Nem-csak a' pénznek van tehát szűke nálunk,
 Mert né! fogyasztást mennyiben találunk.
 Ne panaszzoljunk mind annak szűk vóltára,
 A' mi az elébbi pénz' bővségnek ára.
 Akkor igen sok vólt, 's zugolódtunk érte;
 Most reánk ezt a' sors büntetésül mérte.
 Tűrjük hát békével, ha magunk szerzői
 Voltunk, legyünk már ma csendes szenvedői.
 Mert nem lehet egyéb igazítás ebben;
 Hanem csak az az egy: — hogy költsünk szűkebben.

Boér Sándor.

FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI

MINERVA.

Hatodik Füzet.

Június 1827.

IO.

A' RÁDAYAK.

A' Ráday-ház' alkotója egy Ratoldo nevű Normann vala, ki a' XI. Század' vége felé Casertából jöve közzénk *), hihetőleg, midőn Rogérius Sicíliai Fejedelem a' maga leányát, Busillát, Kálmán Királyunk' jegyesét, 1097. ide ált-küldötte.

A' Ratold' maradékai két ágra szakadának, 's egyike ezeknek a' HASZNOSY és PÁSZTHÓY, másika a' RÁDAY név alatt tette magát fényessé, a' nekik most már harmadik hazában **). Amaz Domonkosban 1320. Nádort is ada a' Nemzetnek, 's ennek fija, János, Mária és Zsigmond alatt, Ország-Bírája vala; és már Domonkos előtt, a' III. Béla' idejében, egy újabb Ratoldus híres Hadi-Vezér. Hogy pedig a' Ráday-ház és az a' két másik, a' Hasznosy és Pászthóy, azon-egy törzsökből sarjadzottak-fel, Oklevelek teszik kétségbe-vehetetlenné. Dobos Helység' Statutoriájában 1348. említetik Jacobus, filius Blasii de Ráda, de genere Ratoldi.

Történet-íróink Balázson, Jakabon, Gergelyen, Bálinton, Istvánon kívül nevezik Mátét is, rokonát Várdai Pál Primásunknak. Ez a' Máté II. Lajos alatt Dévént, mint annak Várnagya, Ferdinánd alatt pedig Babocsát (a' Dráva' szélén) a' Török ellen vité-

*) Lásd Thuróczi Jánost, Chronol. II. 17. és Kézai Simont. — Post hos intrant Oliverius et Ratoldus tempore regis Kolomanni, de regno Apulorum, de Caserta (Nápoly melletti) ortum habentes.

**) A' Normann-nép Dán, Svéd és Norvég-országokban lakott. Megszaporodván ott, lejöttek Európának melegebb tájaira.
F. M. Or. Minerva 2. Negyed 1827.

zúl oltalmazá. Egyszer'smind a' béke' mesterségeiben is olly nagy vala, hogy az akkori idők' szokása szerint, mint tudományokban nevelt férfiú, *Mathaeus Literatus de Ráda* (Ráday Máté Deák) nevet visele, 's elmúlván a' háborgások, Al-Országbírói méltósággal tiszteltetett-meg. Ez a' Máté Deák az által is hagyá-fenn emlékezetét maradékinál, hogy a' ház' czimere, egy lilomot-tartó Unikornis, Ferdinándnak 1552. April. 4d. költ Adomány-levele által egy kiszáradni látszott hárs-fával bőviteték-meg, mellynek egygyik gallyán a' galamb még találá zöld levelet. — A' kisded tekintetű történetet elhallgatánk vala, ha a' Ház' régisége általa világosan nem bizonyíthatnák.

Péter, Máté Deáknak fija, Vezére vala a' Ferdinánd' hajó-sergének, 's Ursinus Velius szerint a' Törökök által elfogattatott, 's szabadságát nehéz sarcz-fizetés után nyerte-viszsza.

András, Vice-Ispánja volt Pest és Nógrád Vármegyéknek, 's Követ az 1647-diki Dietán. Pestnek Vice-Ispánja vala Gáspár is, Andrásnak fija.

Gáspárnak Libercsei Rozinától született fija PÁL olly díszet ada a' háznak, hogy az az elsők között ragyogna, ha csak Pálon kezdődött volna is. Született a' lelke, tudományai 's tiszta és nagy érdemei által tündöklő Hős 1677. Július' másodikán. Neveltetését leginkább a' Losonczy Collégiumnak köszönheté, mellyet midőn 1695. elhagya, deákul, németül, francziául írt is, szólt is. *)

Patyarián Kajali Pál Nógrád és egyszer'smind Hont Vármegyei Notáriusnál vala. Itt vonta magára figyelmét Horvát-országi Bán, Borsod Vármegyei Fő-Ispán, és Generális Gróf Forgács Simonnak, ki a' húsz-esztendős ifjat 1697. Titoknokjává választotta, 's tapasztalván mind hűségét, mind ügyességeit, katonai parancsaival is tisztelte-meg. Jelen volt a' Bihács' ostromán; és midőn Forgács az I. József menyegzőjére, (Wilhelmina Amália Braunschweig-Lüneburgi Herczeg-aszszonnyal, Bécsben 1699. Február. 24d.) egy csoport Magyar-Nemes lovagokat az Udvarhoz vezérle, Forgács a' seregnek Századosa volt, Ráday annak Strázsa-mestere.

Ugyan-azon eszt. kihalván Kajali, a' Nógrádi Rendek a' huszonkét esztendős Rádayt ülteték egykori Principálisá' helyébe.

Ráday 1703. gyűrűt váltá Kajali Klárával, Principálisának Fáy Borbálától született leányával, midőn a' békéltenségek' hamuban pezsgő tüze világos lángra lobbana, 's a' Nógrádiak, megragadva a' félelem által, nagy számban, a' Gácsi várba zárkóznak. Ezek közt vala Ráday is. Gács azonban a' háborgóknak kaput nyitá. Kármán András, Rádaynak Temetési-magasztalója, a' történetről ezt mondja: „Ferunt heroem nostrum nec minis, nec maledictis, nec nece pugionibus intentata, induci potuisse, ut fidem factiosis hominibus addiceret; neque illud prius praestitisse, quam ubi ad capita seditionis perductus, nullam aliam elabendi viam inveniret. Possem ego hic multa, et vix apud

*) Sárkány Dávid Ragyistváni Predik, később Pataki Prof. Ráday Pálnak ekes-írást magasztalván Halotti-Beszédében, ezt mondja: „Erről az ő eloquentiájáról mindenek előtt elégséges bizonyosság lehet a' mostani folyó seculumnak az elején ő tőle concipiatott, és nyomtatásban is kibocsátott deák stílus; mellyben a' deákságnak tisztaságát, az Oratióknak ekeségét és hathatóságát méltán akárki is csökölghathatja.” — Kiki ismeri azt a' deák stílust; cifra, 's nem szép; deák, nem Római szinü.

posteris fidem habitura, de amplissimis muneribus, quae ille intra fatale illud septennium obiit, plura de legationibus, quas ad plerasque Principum Europae Aulas suscepit, commemorare, et quidem tanto potiore jure possem, quod et de Caesare nostro clementissimo verum sciam illud, quod olim Ovidius de Augusto cecinit: Saepe fidem adversis Caesar laudavit in armis, Inque suis amat hanc Caesar, in hoste probat. Quia tamen illa in vulgus passim nota sunt, nunc consulto relinquo.“ — És Sárkány Dávid: „Lássátok-meg! Ez, a' ki most olly állhatatos vala Királyához való hűségében; ez, a' ki nehezen engedte magát meghódoltatni; ez, a' ki, akár mentségesen, akár mentség nélkül, kénytelenítetett elhajlani, ismét azon állhatatos hűséggel viseltetett Ahhoz, a' kihez a' bal szerencse lekötözte. Melly ő hűségét és azon kívül ritka bölcsességét, az akkori factiónak fejei látván, gyakorta való nagy Követségekre a' hatalmas Potentiákhoz, úgymint Királyokhoz és Fejedelmekhez, küldözték. Mellyekről nekem nem szóllanom tanácsosabb, tinéktek nem unalmasabb.“ — Szomorú emlékezete a' vétkes és haszontalan, sőt káros megtévedéseknek, de egyszer'smind hasznos intés azoknak, a' kiket vad tűzök valaha megszedíthetne! Ront az ollyan; nem használ. —

Ráday itt is tündöklött, 's még el nem érve életének harminczadik évét, Cancellarius Jánoky Zsigmond alatt a' Confoederatio' egygyik Titoknokjának neveztetett-ki. Menyegzőjét a' csendetlen idők miatt nem előbb, mint 1705. tartotta, 's a' Gácsai várban.

A' vétkes bel-had' inségeit megszünteté 1711. a' Szathmári Béke. A' nagy Pacificátor Pálffy János (Nádorunk Mária Therésia alatt) tellyes feledést hirdettete azoknak, kik kötelességeikhez vissza-térnek, 's a' Feltámadtak' elsőji, 's ezek köz'tt Ráday Pál, felmenének Bécsbe, 's Gróf Herberstein Hadi-Tanács' Elöl-ülője előtt a' hűség' eskét felmondák.

A' követk. eszt. 1712. Ráday Nógrádnak Rendei által Követnek választaték a' VI. Károlyt megkoronázó Dietára. Ráday ott nem csak a' Megye' és Haza', hanem Felekezete' ügyét is védé, és ez eránt Pozsonyban egyszer, Bécsben kétszer, fényes kihallgatást nyere.

A' Porták' megigazítása végett XXVI. Vármegyék által 1714. ismét felküldetett, 's ohajtott válaszszaal tére-viszsza.

1715. tagjává választaték azon igen nevezetes Bíztozágnak, melly az Országlási, Gazdasági, 's Katonai dolgokat alkalmasabb folyamatra vette; 's 1723. ismét megjelent, 's mint Követ, az Ország-Gyűlésén.

A' nagy férfiú a' nyugalom' napjait sem élte henyén. Illyenkor dolgozá *Benderi Követsége' megírását*, és a' maga korabeli mozgások' titkos *Történeteit*; ezen utóbbat a' Bécsi Udvar' kívánságára, 's deák nyelven. Magyar nyelven és nyomtatásban egyedül *Könyörgei és Szent Énekei* jelenének-meg, *Lelki Hódolás* cím alatt. Nyelvünk' és Literatúránk' barátjai előtt pedig az által tette tiszteletessé magát, hogy valamit magyarul nyomtatva talált, nagy gondnal össze-vásároltatta, 's így ő leve első, ki Magyar Bibliothecát állított. Az eml. Sárkány Dávid dicsekedve hirdeti Hallgatóji előtt, hogy a' nagy Megholtnak e' részben szolgálni neki is vala szerencséje.

Megvagnak, 's nyomtatásban, azon Halotti Predikáziók is, mellyek Kajali Klárának koporsóba-tételekor Ludányban (Nógrád Várm.) 1741. Január. 22d. 's Losonczon

Febr. 26. a' Templomban 's annak kerítésében mondattak. Megholt ez 1741. Január. 18. életének ötven-egygyedik eszt. (Talán eltéveszték az esztendő; mert 1703. történnén eljegyeztetése, Klárának tizen-három esztendő korában kellett volna gyűrűt váltani.) Őt gyermekei között három, Kristina és Klára igen hamar, Pál később, elhalának, 's csak Gedeon és Eszter maradtak-meg. Veresmarti Sámuel Péczeli Predikátor, ki Prediká-tzióját a' Losonczy Templom' kerítésében mondotta, boldognak nevezi gyermekeit, hogy illy anyának emlőjit szophaták. Az áldott anya tehát maga táplálá kisdedeit, nem daj-kák által tápláltatá.

GEDEON, született Ludányban 1713. Octób. elsőjén. Tizenhét esztendő vala, midőn az Odera mellett fekvő Frankfurti Academiába kiutazott, 's három esztendőt töltvén tudományos utazásaiban, kevéssel elébb érkezék-meg honjába, mint hiven-sze-retett atyja elholt. El vala végezve, 's nagy részben azon veszélyek' emlékezete miatt, melyekben atyja olly közel vala az elsüllyedéshez, hogy ő minden idejét tanulásban éli-el, 's erejét egészen a' Nemzeti Míveltség' emelkedésének fogja áldozni. Folytatá tehát, megosztva gondjait tiszteletes hitvesével, ki a' Magyar Munkák' gyűjtését vette magára, a' mit nagy-lelkű atyja elkezdé; de azon külömbözéssel, hogy ő a' gyűjtést minden nyelveken írt nevezetesebb Munkákra kiterjesztette. Weingand Pesti Könyváros, 1770 körül, gyermeki éveim' egygyik barátjának, Esperest Komjáti Ábrahám Úrnak, az én jelenlétemben mondá, hogy ő akkor még Rádaytól magától annyit veve-be, mint minden Vásárlójától egyetemben; 's mennyit küldének neki Levelezőji a' Kül-földről! A' ki e' nemes vesztegetés' igazi becsét akarja megszabni, emlékezzék, hogy még akkor ha-zánknak nem voltak annyi nagy és kis Bibliothecái; és hogy a' köz Bibliothecák éppen azon munkákat nem bírták, melyeket az idők leginkább kívántanak.

Hogy e' kincseinek illő templomok légyen, Ráday lakását által-tette Ludányból Péczelre (Pest Várm.), 's ott azon két-szárnyú, két ablak-sorú, tágas és pompás Kastélyt építé, melly a' helyt ékesíti. — Később Olvasóinknak nem lesz kedvetlen érteni, hogy Ráday Gedeon és Szent-Péteri Katalin, leánya egy régi, nagy-birtoku, 's a' férfi-ágon a' mi időnkben egészen kiholt Borsod Vármegyei háznak, azon szobákat lakták, föld-színt, hova a' Vendég, bejövén a' Szála alatt, jobbra térve lép; fajok és menyek, a' Kastélynak ugyan e' szárnyában, a' felsőket. A' tulsó szárny üresen álla a' Vendégek' számára; a' homlok-sor pedig innepi özsze-jövedelekre rendeltetett. A' könyvek a' Rá-day által lakott alsó szobák' szomszédjában állottak, a' Kastély' bal szögében, az az, a' Szála alatt érkezőnek jobbra felé. A' Bibliothéca' nagy szobájának boltozatját két sor veres-márvány oszlop tartá, 's így azt szűknek nem képzelhetni. De az igen is hamar megtelvén, mellé véteték az oldal-szoba is, a' nagy-kapu felé, a' Szála alatt. A' szapo-rodásnak ez a' két rekesz sem vala elég; a' minden nyelven dolgozott Poetai munkák tehát egy kisded Cabinetbe költözének-által, melly az Olvasó-szoba mellett az Udvar felé nyílt. Ráday életének nagy részét ezen Olvasóban élte-el. — A' Magyar Könyvek a' ház' aszszonya' szobájában rakattak-le. Igen sok Pesten tartaték, és valami Ludányban.

A' Kastélynak templom-magasságú Szálája, a' homlok-fal' közepében, a' kapu felett, nem érdemli kevésbbé a' hazájához hív vendég' figyelmét mint a' Bibliothéca; mert a' mit itten lát, örök tropéuma a' Ráday-háznak és a' Magyar-nyelvnek; 's a' szent Öreg-

nek nem lehet soha maradéka, ki e' falaknak, bár mit sugalljon a' később ízlés' macacssága, egyéb ékesítést adjon *). Szerencsés vala a' gondolat, szerencsés a' tellyesítés. Ráday az 1764-diki Dietán olly fal-festőnek juta ismeretségébe, kit méltónak talált Péczelre lehozatni. Elébe tévé Ovidnak Picart által rezekkel ékesített Metamorphosisait (Amsterdam, 1732. fol.), és egy *Temple des Muses* című más Munkát, 's azt kíváná tőle, hogy az innen maga Ráday által kiválogatott rezeket vigye a' falakra, fejrben és feketében; mintha ott colosszális-nagyságú Réz-metszetek függenének. Minden illy Tábla alatt egy-egy magyar hexameter áll, 's mindenike Rádaytól. A' mennyezet 's a' falak, a' Táblák között színekkel vagynak festve.

A' Plafondban a' Nap' lovai ragadozzák Phaetont, e' két hemistichium közt:

Nem szül jót a' maga-hittség.

Vesztét köszönje magának.

Az egygyik ajtó felett Phaeton térdelve kéri atyját Apollt, hogy neki engedje-által lovait, 's ez felel:

Többet kérsz, Phaeton, mint-sem próbátlan erőd bír.

A' másik ajtó felett Phaetonnak hűgai ennek hamv-vedre körül síráknak, 's a' kép alatt e' sor:

Itt igazán bétölt, hogy bú járása bolondnak.

A' harmadik ajtó felett, ált-ellenben az ablakokkal, Silénuszt látni, szamarán-bal-lagva, 's üritve az edényt:

Ha bora van, nem vágy Phaeton' szekeére Silénus.

Az ablakok' falán: 1. az egeket-vívó Titanidák; 2. Enceladus nyögve az őtet elborító hegy alatt; 3. Jupiter és Merkúr szíves vendéglőjknél; 4. Tantalusz, éhen és szomjan, bővségeinek közepette. Imhol a' sorok:

1. *Vallani ha kívánsz szégyent, vágyj nagyra, 's elérted.*

2. *Menj most a' hegy alól ostromnak. Nem lehet, úgy e'?*

3. *Philemon és Baucis tud gazdálkodni kevésből.*

4. *A' fűsvényeknek nem övék még a' mi övék is.*

Ált-ellentt az ablakokkal: 1. Arany idő; 2. Ezüst idő; 3. Deucalionnak özöne; 4. Az özön' elmúlta.

1. *Már az arany ártatlan idő csak hiribe' van fenn.*

2. *Nincs ingyen semmi, jár minden már ma dologgal.*

3. *Rettenetesség még csak látni is, hát így veszni!*

4. *Nap-fény váltja-fel a' felhőket, és öröm a' bút.*

Az oldal-szobák felé: 1. Narcissusz; és ennek alatta 2. Ulyssz. — a' tulsó falon: felül 3. Icarusz, alól Deucalion és Pyrrha, köveket hányva.

*) Oda van a' hazának és a' Ráday-háznak ez a' dícsősége is. — 1825. Martius 31d. a' faluban történt gyuladás által-csapott a' Kastélyra, 's annak zsindelyezetét elégette. A' Phaeton' boltozott plafondja beszakadt; a' falak' festése be van füstölve; a' Gróf Ráday Pál theátroni Bibliothecája és theátroni decoratiójí 's a' garde-des-robes elégett; mert a' Gróf néhány észendeig árendában tartotta a' Pesti nagy Játék-szint. Elégett egy szobában a' Kép-gyűjtemény is. A' kár hatvan-ezer forintba mégyen. De a' Bibliothéca az alsóbb szobákban semmi sérelmet nem szenvedé. —

1. *A' ki magát szereti, az nem jól nézte magát meg.*
2. *Dugd-bé jól füledet, mert szép-hangú szavok ámit.*
3. *Így jár, a' ki tanács nélkül jár; csak maga kényén.*
4. *Ez noha csak költ'mény, de jelentő czélja valóság.*

Rádayt a' hexameterek' merésére vagy füle vezeté, éreztetvén vele, hogy Nyelvünk, a' Görögök' példájának követésére alkalmasabb, mint minden más új Nyelv; vagy a' Silvester (Erdősi) példája, melyet a' gondos Deltophilusnak nem ismerni nem lehetett. 'S ő ezt előbb merete mint Kalmár György, a' Szilágyi Sámuel' tanítványa; sőt előbb mint maga ez a' Szilágyi is. Magától vettem az ál-fényen nem kapkodó férfiútól, hogy ő a' görög szchemákat még nőtelen korában, 1740 előtt tehát, bátorkodott közzénk által-hozni. Klopstock, a' Németek között, azt 1748 körül merete, 's Klopstock is régibb német példák után.

Verselésünk Rádaynak egy más szolgálatot is köszönhet, melly az itt említettnek nem kisebb, sőt össze-hasonlíthatatlanul több, legalább egy tekintetben; mert a' mit Ráday a' görög szchemák' behozásával mere, vele egy időben, vagy hamar ő utánna, mások is merék; ezt senki nem merete más, és Ráday nélkül talán csak most mernék legifjabb Íróink; — az, hogy ő taníta bennünket rímes verseinket scandálni is. Így a' sor kettős kecsesl csiklandozza a' fület; az éneklésre készített dalokban pedig elkerülte az a' dissonantia, melly a' hang-mivész' hosszú helyein megvonatja, a' rövid vocálist, a' rövidéken pedig a' hosszú tagokat is rövidék gyanánt ugrattatja.

Verseit nem bírja többé a' Ház; azok elvesztek, vagy talán elégettettek, azon hamis szégyenből, hogy a' mesterség' emelkedésével a' névre homályt ne vessenek. Két holnapos-írásaink, a' Kassai Muséum, az Orpheus, 's a' Heliconi virágok, némelly Verseit fenn-tartották. Nálam bekötve állanak hozzám 1786. Jún. 6-dika oltá 1791. Február. 6-dikáig írt harmincz-öt levelei. Lész' egy idő, mellyben nyelvünknek egy később barátja ezeket végig-tekinti, 's holmit belőlök, mint Literatúránk' régiségeit, sajtó alá cseszt. Versei alkalmasint sárosak; de a' jó szem a' sár között is rá-ismer az arany- és gyöngyszemekre. *)

Ráday, mint Ember, nem érdemel kevésbb tiszteletet, mint a' mit tudományi-tekintetekben kívánhat. A' legszentebb férj volt, a' legkegyesebb atya, a' leghűbb barát, 's a' legnemesebb lelkű Ura alattvalójának. Tisztjeinek általjában meg vala tiltva minden kemény fenytés; azt magának tartotta-fel, ha midőn kívántatnék. 'S illyenkor a' vétkes, nagy bosszúságokra a' büntetésen előre örvendő Tiszteknek, vereség helyett ajándékkal ereszteték-el, még ha verem-bontáson kapatta is meg magát, hogy ezután lopni kénytelen ne légyen; de egyszer'smind azon intéssel, hogy ha még egyszer követ-el effélét, el lesz' üzve a' Telekről.

Lelke nem ismeré a' gögöt, 's szeretett ifjúvá válni a' szerény ifjak között. Pesten múltván, a' Játék-színből ritkán marada-el, 's nem a' Lózsikban foga helyt, menye és

*) Gróf Ráday Pál úgy hitte, hogy Naty-alyjának verseit az atyja, a' Korona-ör, égelle-el, mert azokat olyanoknak tekintette, a' mellyek a' tiszteletes öreg' nevére későbbi Verselőink' dolgozásai mellett, nem fényt, hanem homályt fognak vonni.

fija mellett, hanem a' Párteren, hogy jobban hallhasson, láthasson. A' melly ifjak nem merék felkeresni házánál, megette vevének ülést, 's legördülvén a' kárpit, egygyike a' másikának fél-hangon mondá-el ítéletét a' játszott darab felől, mintha nem akartak volna a' tisztelt Öregtől értetni. Ráday megfordult, hogy vagy javálja értelmöket, vagy azon igazítson, 's leczkéket tartá nekik a' Dráma' három Egysége felől, 'stbb. Így jula ismeretségébe Földi János, Szent-Jóbi Szabó László, és sokan mások, 's Ráday az igyekezőknek szabad bejárást engede házához.

Ifjabb esztendejiben el nem marada a' Vármegye' Gyűléseiből, 's az elnyomott ártatlanság mindég hív Védőt lele benne. Pest Várm. 1764. Követi méltóságával tisztelémeg, 's ő a' Nemzet' legtiszteltebb Képviselői közzé számláltatott. Még emlegetik, hogy midőn ott, bizonyos tárgy' folyamatja alatt, nem tudhatom most már, melly tekintetekből, jobbnak látta hallgatni mint szólni, a' kik ismerék értelmét, felkiáltának: „Ráday Uram akar szólni.“ — Ez felrezzene; mutatta hogy szólni nem vala szándéka; de el nem akaszthatván a' felszólító kiáltást, vissza-vevé nyugodalmát, 's szóllott, 's úgy szóllott, a' mint várták. Hallgatást neki engede tisztasága: nem soha fondorkodást.

Ráday Pálnak és Pálnénak képét Mányokitól, a' Gedeonét és Gedeonnéjét egy más valakitől, a' Második Gedeonét és Gedeonnéét Stundertől bírja Péczel, 's igen hív dolgozásokban. Az Első Gedeont nekem crayonnozta Klímes Tamás 1788., mellyet osztán Mark Quirin Orpheusom' II. Kötete elébe metszett; 's abban a' szent Öregnek vidám, szelíd, más meg más ideák által el-el-kapott lelke, gyermeki ártatlansága egészen el van találva. Növése közben állott a' magas és alacsony között; teste vékony, hajai valaha szeg-színűek, mert kopaszsága miatt parókát visele; szemei kékek; színe igen tiszta; arcza ellepve nagy korának sűrű, apró redőjével. Öltözete, a' háznál és a' házon kívül, soha nem más, mint magyar mente, térdet-érő; 's özvegysége olta, kora' szokása szerint, nem színes többé, 's nyárban nem selyem, télben nem bársony, hanem posztó, és fekete.

Megholt 1792. Augustus' 6dikán, 's Péczel, a' közönséges temető' kriptájában, kevélykedve bírja egykori diszeinek, áldott Urának, áldott Aszszonyának, hamvait.

Midőn Kajali Klára 1741. meghala, Gedeon már férje vala Szent-Pétery Katalinnak, 's akkor huszon-nyolcz esztendő. Kármán András, a' Halotti-Orátor, gyermekeit nem említi; igen azt, hogy Eszter, Gróf Teleki Lászlóné, Erdélyből megjelent anyjának látogatására, 's ennek halálakor 's temetésekor jelen vala. Eszternek Pál, László, József és Eszter gyermekei említetnek. Később leve Klára, Generális Gróf Wartensleben Wilhelmné Gyömrőn, Pest Várm. József a' Korona-őr és Ugocsa' Fő-Ispán a' Teleki-háznak egy új ágát kezdé; Eszter pedig Gróf Toroczky Zsigmondné leve, 's bátyja' Jó'sefnek lelkes Elegiája által marad örök emlékezetben Literaturánk' barátjai előtt. Pál és László elholtanak.

Gedeon, a' Második, egygyetlen fija, egygyetlen gyermeke az Elsőnek, szület. 1745. Máj. 30-dikán, József Császár' uralkodása alatt mint Hont Vrgye' Fő-Ispáni Adminisztrátora (1783. Jul. 28.) kezdé szolgálni. Később (1785. Apr. 11.) a' Kir. Táblának Assessorává leve, melly akkor nem Pesten tartá. Üléseit, hanem fenn a' Budai várban. 1786-ban Septemvirré; végre pedig, 1792. Jún. 6-dikán a' most uralkodó Felség' koronázta-

tása' napján, B. T. Tanácsossá nevezetett-ki, taksza fizetés nélkül; 's Nagynénje' fiának Gróf Teleki József Ö Ekszellenciájának halála után 1790-ben Korona-örvé. József alatt ez (1782. 8-d. Martz.) atyjával az Első Gedeonnal egygyütt, Báróvá, II. Leopold alatt pedig (1790. 18-d. Nov.) Gróffá nevezetett. Meghólt 1801. Júl. 10-én.

A' II. Gedeon, Feleségétől, Gróf Fáy 'Su'sánnától — (szül. 1749. — Férjhez ment 1767. — meghólt 1816. Febr. 29-dikén;) csak két fiat hagyta maga után, Pált és Gedeont a' III. 's Gedeon is kihala, 's még nőtelenül; 's így PÁL, Cs. K. Kamarás, (szül. 1768. 31-d. Mártziusban, Péczelen,) ifjabb esztendejiben Assessora az Eperjesi District. Táblának, később a' Dunamelléki Reform. Ekklesiák' Fő-Curátora, ismét maga maradott a' kihaláshoz olly sokszor közel jutott házban. Ez elvette (1739. 31-d. Májusban) Csánád Vármegyei Fő-Ispán Báró Prónay László Excell., Radványi és S. Kazai Radvánszky Rosáliától született Ágnes gyermekét, az 1790-diki Dietán a' haza' egygyik legszebb leányát, most legtiszteltebb Matronájának egygyik nagy díszét. E' szerencsés házasságból születek: 1. László; (szül. 1804. 31-dik Augusztusban) 2. Gedeon, a' IV.; (szül. 1806. 23-d. Júniusban) 3. Anna, Gróf Nádasdy Lászlóné; és 4. a' szép Er'sebet, Báró Prónay Albertné. — Gedeonra által-méne az első Gedeon' lelke, 's a' szeretetre méltó ifju lantja által tartja-fenn őseinek dicsőségét.

Pál meghala 1827. Január. 22-d. Pesten, élete' 59. eszt. Tisztább lelket, szeretetre méltóbb társalkodót, hívebb barátot lehetetlen találni. Életét a' házi boldog egygyesülés' örömei közt szerette töltöni, és a' Szép-mesterségek' ápolásában. Midőn a' Magyar Szín-játszó Társaság 1790. egygyüve állott, az Ennek köszönheté mind organizációját, mind leczkéztetéseit; és hogy a' Játsszók csak-nem mind, de kivált a' felejthetetlen Rehákne, akkor Mór Náni, Hallgatójikat csudálkozásra ragadozták, 's a' kajánság' szava forró magasztalássá, álmélkodássá változott, az ugyan egyedül ennek a' Thália' és Melpomene' kedveltjének míve, 's Ráday nélkül a' sok ellenkezésekkel küszködő dolog könnyen elsüllyedhetett volna. Én, a' ki a' Gróffal egygyütt valék ezen alkotás' munkájára kirendelve, de a' kinek e' részben semmi tapasztalásim nem voltak, örömmel vallom, hogy minden jót ilt az én szeretett barátom teve; én semmit nem.

A' Ráday-ház' történeteit adván-elő, nem hallgathatok a' II. Gedeonné, Gróf Fáy 'Su'sánná felől *); mert külső fényét a' ház ennek a' nagy-szépségű, nagy-geniejű, 's ragyogni vágyó és tudó Aszszonynak köszönheté. Házasságának talán első holnapjaiban történt, hogy Mária There'sia meglátogatván Gödöllőn, Pest mellett, a' maga kedvelt Grassalkowicsát, ez az egész környéket magához gyűjté, hogy az imádást-érdemlő Fejedelmet lássák. A' Császárné' szemei is felakadának a' szép Magyar hölgyecskén, 's ezt még érdeklőbbé tette, hogy a' Császárné' kérdésére tolmács nélkül felelni sem tudott. De kalácsot csak tudsz hát sütni? kérdé a' kegyes Aszszony. A' szép hölgy repült Péczelre, süttette aszszony-cselédjei által kalácsait, 's más nap megjelent kosaraival, most még bájosabban a' házi-alakban, mint tegnap gyémántjaival, gyöngyeivel. A' Császárné, 's férfi és leány gyermekei, 's szeretett veje (Albert) és minden Nagyok vetekedve kap-

*) Leánya volt Györgynek és Bárczay Erásébetnek, 's Consil. Fáy Ábrahám Úrnak testvére.

tak az osztogatott ajándékon; 's a' szép Rádayné' lelkében talán e' történet támasztá azon nyugtalan vágyat, hogy az Udvar' közellétében, vagy azok' körében, a' kik oda tartoznak, ragyoghasson. Rádayné a' Socrát' hazájában az Aspasiákkal vetekedhetett volna, 's elbájolta volna a' Pericleszeket.

A' Rádayak felől más helytt fogok még szólni. Légyen az, a' mit itt tészek-le, halotti-áldozatul nyújtva azon barátom' emlékezetének, a' kinek ez idén történt kidőltét minden jókkal én is mély fájdalommal keserzem. Sógorának, Bárá Prónay Simonnak, és annak a' Szépnek-Jónak öt hónap alatt atyjoktól és anyjoktól megfosztott gyermekei benne, nemes-lelkű hitvesében, 's gyermekeiben találtak atyát, anyát 's hiv testvéreket; 's ez elakasztja szavamat, de szemeimet könnyezésre olvasztja.

KAZINCZY FERENCZ.

II.

NEMESZISZ

a' Hellen Költőknél és Kép-művészeknél.

Herder után Guzmics.

1. A' Hellen Költőknél.

Nemeszisz, mellynek fogatját a' későbbi Mythologia annyira megzavarta, 's mellyel költőink olly gyakran rosszszúl élnek; az ő gyönyörűn oktató, és sok rosztól megóvó tiszte miatt megérdemli, hogy valódi értelmét a' legrégibb Hellen művészek után kifejtsük, 's előnkbe, kivonva zavarjából, tellyes tisztaságában, méltóságában állítsuk.

Nemeszisz tehát nem agyarkodó, nem kielégíthetetlen vér-szomjúhozó, nem megengesztelhetetlen ostorozó Istennéjek volt a' Helleneknek; hanem félve tisztelendő, igazság és egyenlőség, mérték és érdem szerető Istennéjek; kit a' jók tisztelének, szeretének, csak az érdemetlenül szerencsések, vagy szerencséjekkel csúfosan vissza-élők rettegék őt, mint az őket méltán üldő istenséget.

Homérnál még ismeretlen ez az Istenség, bátor szelleme, melly hőseiben folyvást fenlebeg: Szerencséjekben el nem bízni magokat, 's engedni a' fentebb, az isteni erőnek; 's az igazságtalanságot érdeme szerint büntetni 'sa't. eléggé jelenti, mennyire tisztelte legyen a' vén Homér a' nevével még ismeretlen Nemesziszt. — De már ez a' szó: F. M. Or. Minerva 2. Negyed. 1827.

νεμεσις, különösen a' tagadó részecskével- ου νεμεσις. a' miben semmi gáncsolni, megvetni való nincsen, gyakran elé-fordul nála.

Hesziodnál már mint személyes lény jelenik-meg, ki egygyik költeményében így énekel: 1) „Nemeszisz és Aidosz (szemérem) elhagyák a' tér-földet, 's feje'r öltözetbe rejt-vén a' szép tagokat, felszállának az Istenekhez Olümposzra; minekutána az emberi gonosz-ság legmagasb'ra lépett: csak gyengítő aggalínakat, 's örök inséget hagyván magok után a' föld lakosinak.” — Ha bár világos fogata nincs is még itt Nemeszisznek, elég, hogy ő és a' szemérem (az eggyszerű tiszta ártatlanság) tevék a' földieknek egygyetlen boldogító kincseket; kik irtódzván a' szemtelen gonosz-ságtól, ide hagyák e' boldog-talan földet, melly azolta tele legyen nyomorúsággal. Ki ne sohajtson-fel az eltűnt Isten-sége után!?

De már egy más költeményében Hesziodnak úgy jelenik-meg Nemeszisz, mint kinzó Istenné, kit a' veszekedésen (Ερις), fortélyon (Απατη), és az emésztő öregségen (Γηρας ουλομενον), kívül az éj (Νυξ) szült légyen több szörnyekkel egygyütt. 2)

Jó 's rossz' értelemben találjuk tehát Nemesziszt ugyan azon egy Költőnél. — Ki ne rettegje a' szüntelen kinzót, a' vak éjnek szülöttét testvéreivel egygyütt? De mi egyre nézve rossz', az másra nézve lehet jó is. Azt hiszem, hogy a' két ellenkezőnek látszó értelem nem annyira a' két különböző igétől: νεμειν, és νεμεσσειν, hanem inkább a' szóval tett éléstől függ. Alap-fogatja csak-ugyan a' νεμειν igétől van, melly igazságos osztályt teszen; νεμεσσειν neheztelni az igazságtalan osztály miatt' amannak csak származékja. Minthogy azonban ez a' neheztelés könnyen az irigységgel lehet határos, nem csuda, hogy sokszor a' kettő egy-mással felcseréltetett, míg nem egy finomabb gondolkozás-mód a' fogatokat külön vevé, 's a' Filozofia, és művészi láng-ész, a' Nemesziszt végre egy kemény ugyan, de igen nemes lényé alkotá. — De hát már a' megromlott emberi Nemnek nem türhetetlen é a' szerencsét mérséklő, csak érdem szerint osztó, az érdemetlen birtokost korbácsoló isten-ség? Így pedig nincs e' megbékéltetve a' két ellenkezőnek látszó értelem? Nincs e' meg-mentve Nemeszisz nemes természete a' Költőnek második helye ellen?

Mikor Pindar hősenek azt kívánja, hogy Zeüsz hozzá soha más gondolkozású Nemesziszt ne küldjen; 3) mikor a' hyperboreuszoknak szerencséjüket abban találja, hogy sem betegségeknek, sem az emésztő agg-kornak nem szabad egy szent néphez közelíteni —

„Melly távol lakik harctól 's aggságtól,
'S tiszteli a' fenyítő Nemesziszt” 4)

hát a' fogatnak nyilván egy félve tiszteleendő Istenséget jelentő értelme vagyon.

Mikor Euripidesz-nél a' kar így énekel:

„ Adresztéa, lánya Zeüsznek,
Tiltsd nyelvem' lenni irigynek,
Ki most szívem szerint
Akarok énekleni.” 5)

1) Εργ. v. 198. — 2) Θεογον. v. 225.

3) Ολυμπ. Η' v. 114. Νεμεσιν διχοβουλον.

4) Πυθ. I. v. 68. — 5) ΠΗΣ. v. 542. —

Hát, ha Nemeszisz és Adrasztea egy, a' kifejezés szelídebb nemű; mikor az Istenséget, ki mind azt, mi kevély és felfujt, utálja, e' meghívással engeszteli. Ő maga sem lehet vad kedvű irigy, kit az esedezők azért szóllitanak, hogy őket szerencséjekben, 's az ebből eredt örömben, minden kajánságtól óvja-meg.

Mikor Szophoklesznél 6) a' gonosz Klütämnésztra tulajdon fiját, a' megholt Oreszteszt, csúfolja, kihez folyamodhatik nagyobb bizodalommal a' fájdalmas Elektra, mint azon Istennéhez, ki minden gögöt utál? —

„Halljad, oh halljad Nemeszisz, a' most elhunytat!“ 's midőn a' roszt' anya így mer reá felelni:

„Hallotta mikor kellett, 's igazságosan ítelt“ — Elektra megmarad értelme mellett:

„Gúnyolj csak, hisz' te boldog vagy!“

A' nemünket üldő Istenséghez így nem folyamodunk.

2.

Nemeszisz a' Kép-művészeknél.

Egy Áttikai Mű-kép.

Rhamnoszban, Athéne mellett, áll a' egy igen szép kép. Hogy ezzel az Istenné megtiszteltetnék, egy gyönyörű rege szerint, több körülállások tevék, mellyek az ő nevével 's tisztével szépen egygyeztenek. A' rege így szóll:

Phidiasznak két nevezetes tanítványa, Alkménész és Agorakritosz vételkedve dolgoztak Küprisnek egy kép-szobrán: 7) amaz Athénei, emez Párosi volt; 's mivel az Athéneiek, talán részre-hajlásból, hazafioknak adák az elsőséget, Agorakritosz Nemesziszre változtatá-el munkáját, és nem Athénnek, hanem Rhamnosznak ajánlá. Phidiasz maga segíté a' mindenek felett kedves tanítványt dolgozásában, innen a' szobrot Phidiaszé gyanánt tekinték; 's mivel Küpris az aszszonyi szépség főfogatja volt, Nemeszisz tőle nem csak nemes alkatot, de szerelmes tulajdonokat is veve-ált. 8) Fejét korona ékesíté, mellyet szarvas és egyéb diadalmi jelek képzettek; baljában alma-lomb, jobbjában csésze, Aethiopi műv. 9) Ez az a' híres Rhamnoszi szüz, egy tíz ölnyi magas kép-szobor, alkata Nemeszisz-Küpris.

Ezt az elváltoztatást méltánolja az is, hogy a' Hellenek jó korán két nemű Küpriszt különböztettek-meg: egy Olümpiait, menyeit, és egy földit; az a' menyei, kit Nemeszisznek neveztek, minden pulyaságnak, vakmerőségnek ellensége, szülé mint Léda,

6) HLEKTR. v. 795.

7) Plin. l. 56. Secl. 4. n. 5. p. 725. V. 2. Ed. Harduin.

8) Pausan. Attic. c. 33.

9) Az Aethiopoknál, mint egygyűgyű jó szívű népnél örömet mulatoztanak az Istenek.

Helenét, és a' Dioszkurokat; innen ismeretesek: Léda- Nemeszisz, Adrasztéa-Helena, Rhamnoszi Helena.

Még egy rege, melly inkább dicsőíté a' művészt. A' Persák, mond Pauszaniasz ennél a' szobornál, Hellaszba tett beütéseknél annyira elbizták volt magokat, 's annyira bizonyosok valának jövő győzelmekről, hogy egy darab Pároszi márványt vinnének magokkal, melly tropäum gyanánt szolgáljon. De ők, a' magokat elbizott Persák, Marathonnál megveretének, gyalázatosan futának vissza a' tengerre. És éppen ezen hátrahagyott márványból készült a' szobor. 'S mi is illett volna ide jobban, mint az az Istené, ki minden gőgöt, minden felfuvalkodást utálván, a' Persákat megszégyeníté, és a' megvetett Athéneieknek fényes győzelmét szerze, 's szabadságot, — az isteni Nemeszisz? — Ezen történet világosítja-fel előttünk a' szobor' billyegeit: a' futó szarvas mi egyéb mint a' szaladó Persák? A' lomb, a' csésze, győzelemnek, 's az ezt követő örömmek, vendégségnek jele; erre czéloz az Aethiopi alak, alakja a' vendég-szeretésnek. — Azonban valamint más több művészi regékről, úgy erről is elmondhatni. *ha igaz nem volna is, megérdemli hogy az legyen.* „Szerencsés találmány!” — Ezt a' képet Plinius bizonyítása szerint, Rómának nagy tudósa, M. Varro, Hellasz' minden képei között leginkább becsülé. — Nem egy epigramma dicsőítette-meg a' Rhamnoszi Nemesziszt; és Athéne méltán sajnálá, hogy falain kívül állott.

Persiai Nemeszisz.

Engem mint fényes márványt hozza Persa hajóján,
Hogy diadalmi jelül légyek Athena felett.
Hogy de Marathonnál a' kevélynek szarva lekajlott,
És maga a' véres tengeren élni szaladt:
Már Nemesziszt készít a' győztes Athéna belőlem,
Hősöket hogy szüljek, 's gőg letiprója legyek.
Igy lépdellve fogom kerekét a' csalfa reménynek,
Persa néked Nemeszisz, néked Athéna Nike. (győzelem).

Nemeszisznek egyéb Mű-képei.

Nemeszisz első templomának képéről csak annyit tudunk, mennyit Strabo¹⁰⁾ hagyott-fen Antimakhoszból. Ez pedig a' következő:

Még vagyon egy Nemeszisz, kinek a' szent Istenek egykor
Mindeneket törvénye alá hajtottak, Adrasztosz

10) Strabo l. 15. —

Aeszep szent partján oltárt raka néki előszer.
Tisztelik itt most is, 's neve Adrasztéa azolta.

Nemeszisz' adtributumait így adja elő egy Epigramma:

Mért Nemeszisz, mért van mérték és zabla kezeden?

Mérték a' tettnek, nyelvre a' zabla való.

„Mert Nemeszisz vagyok én, 's mértéket tartok; eredj hát,

Hirdesd: mértéken túl cselekedni ne merj.”

A' Szmürnai Nemeszisz, mint az éjnek lánya, tiszteltetett Pauszaniás szerint; 11) 's ezt a' régi pénzek is bizonyítják. De az ő adtributumai legnyilvánabban le vannak festve egy hümnoszban, melyet Philadelphiai János valamely Mészodemosznek tulajdonít; 's mely minden bizonnyal művészi képekből van össze-szedve. Itt a' gyönyörű Hümnosz:

Nemesziszhez.

Szárnyalló Nemeszisz, te az élet' bírása,
Komoly tekintetű Istenné, lánya Dikének (az igazságnak)
Te ki a' halandót büszkén tajtékzó futásában
Ércz zabláddal mérséklek,
És utálad veszélyes kevélységét,
'S a' kék irigységet ellököd.
Körösleg kereked, a' mindég mozogó,
Az ember mosolygó szerencséje körül forog;
Tükon követed őt' lépteiben,
'S elfordulsz a' kevélytől.
'S mértékre veszed a' halandó' életét,
'S szemed le kedledbe komolyan tekint,
Míg kezéd a' jármat tartja.
Légy oh kegyes, te dicső, igaz osztó,
Szárnyalló Nemeszisz, te az élet' bírása.
Nemeszisz! téged, csallhatatlant, zengünk;
'S a' ki téged bír, Dikét,
Dikét, a' ki meszsze meszsze fen repül,
A' nagy hatalmut, ki a' halandó magasra törő szívét
Nemeszisz 's maga Tartaros ellen védi.

E' szerint a' derék Hümnosz szerint tehát Nemeszisz nem az éjnek, nem is Okeannak, hanem Dikének, az igazságnak, lánya, kinek mindég oldala mellett a' felséges anya, 's itéletét, bár mi csallhatatlan is, mérsékleni tudja, 's a' nagy lelkeket, kik nemes céljok mellett olykor a' mértéken túl lépnek, ellene 's a' Tartarosz ellen oltalmazza.

3.

Nemeszisz fogatának kifejtése.

1. Nemeszisz nem boszszúló, nem nyomorgató Istenség: a' Mythológusok rosszul eszelekesznek, ezeknek egygyikével felcserélvén őt. Aténak, a' kártékony Istenségnek, képe Homerből ismeretes. Zeüsz lánya ez, ki még az Isteneknek is örömet árt: magának Zeüsznek kedvetlenséget szerze, azért a' nagy atya őt' szép hajánál fogva penderíté-le Olümpről. Azolta földünkön jár-kél, és a' halandóknak örömet rosszat javall, hogy őket kedvetlenségbe döncse. Nemeszisz nem ilyen, sőt éppen ellenkezője, midőn az igazságtalanságot elüzni, és az irigységet távoztatni törekszik. 12)

2. Még keves'bé tartozik ő a' boszszú-álló, 's üldő Istenségek közzé, kik vért, latorságot lehellnek, az ugy nevezett Eümenidák, Furiák közzé. Legalább Áskhülosz Eumenidái ugy vannak karakterizálva, hogy ezt a' csendes, erkölcsös Istenséget senki közikbe nem fogja számlálhatni.

3. Közelebbi rokonságban van ő Dikével, kinek a' Hümnosz lányává teszi; de azért vele nem egy. Dike tud és jutalmaz minden jót; megfontol 's büntet minden rosszat; olykor későn büntet, de annál rettenetesebben, 's itt szolgálóji neki az Eumenidák, Furiák, Erinnék. Illy meszszeható fogata az igazság lányának, vagy mint Pláto nevezi, felvigyázó követének, Nemeszisznek nincsen, kinek tisztébe, mint Hümnoszunk tartja, az anyának betekintni jussa vagyon.

4. Végre nem Fortuna (Τύχη) Nemeszisz, bátor a' kettőnek fogati közel határosok; míg ugyan is a' jó szerencsét (αγαθή τύχη) kíséri, áll az; de ha kedvetlenül tekint reá, szerencsétlenséggé változik. Tehát nem szerencse, hanem a' szerencsén és szerencsétlenségen hatalmaskodó Istenné, a' szerencsének mérséklő felvigyázója. — Röviden

5. A' mérték és közepetti megállapodás Istennéje ő; a' vágyoknak felvigyázójok és szelidítőjök; ellensége minden gögnek és mértéktelenségnek; ki mihelyt illy valamit az emberi dolgokban észre-veszen, megfordítja kerekét, és az arányt helyre állítja. Ebben az értelemben mondja Claudian: „Sed dea, quae nimiis obstat Rhamnusia votis, ingemuit, flexitque rotam.“ És Ovid: „Adsensit precibus Rhamnusia iustis“.

12) Nem akarom vitatni, hogy egy Hellen Költő sem cserélte valaha fel a' két Istenséget egymással; de ezt Theognisz (v. 207.) és Aeskhülosz (Pers. 818) nem tévők. — A' legjobb szülék hagynak gyermekeiknek egy intő Nemeszisz; Atét csak a' gonoszok. Ezt mondja Theognisz.

Rekessezük értekezésünket egy Orpheosznak tulajdonított gyönyörű énekkel 13

N e m e s z i s z h e z .

Egy Orpheoszi Hümnosz.

Halld Nemeszisz, hozzád hat-fel szavam, égi királyné,
 Mindeneket látó, szemed ált-hat az emberi szíven.
 Oh te igen tisztelt, ki arany törvényeket osztasz,
 A' ki halandóság' habozásit tudva letorlod.
 Mérséklő zablád' minden jó tiszteli, hordja
 Nyögve a' rosszsz: lelkünk mert nyitva előtted egészen.
 'S hogyha ki rosszsz vágyból jármát le akarja az észnek
 Vetni, te ezt látod. Mindent mérsékel hatalmad,
 Mert te hatalmas vagy, 's a' halandó sorsa kezédben.
 Jöszte dicső hozzám, kedves mert néked a' tisztán
 Áldozatot nyújtó szív; adj de te értte nyugalmas
 Elmét, és tilts-el minden vad háboruságot;
 Minden irigységet, 's a' gőg rút szellemit öld-el.

Nemesziszt Istenné gyanánt mi ne tiszteljük, de képét szemeink előtt tartsuk állhatatosan, ha elménk és szívünk nyugalmit szeretjük.

12.

Próbák Socrates' nevezetességeiből.

Az Első Könyv' hatodik Része.

Azt is illő elő-adni, a' mit Antiphonnal a' Sophistával beszélgetett, 's a' mi hasonlóképpen betsületére válik. Ez Socratestől tanítványit elakarván idegeníteni, hozzája ment egykor, 's azoknak jelenlétekben így szóllítá-meg:

Artiph. Kedves Socratesem, én mindég azt gondoltam, hogy a' bölcselkedőknek leginkább boldogoknak kellene lenni, nálad pedig a' bölcsességnek, úgy látszik, egészen ellenkező következése van. Ugy élsz, hogy egy szolga sem maradna meg a' szolgálatban, ha az Ura jobban nem tartaná őtet, eledeled a' legalábbvaló étkekből áll, a' legközségesebb italokat iszod, 's az a' palást, mellyet viselsz, nem csak nagyon hitvány, hanem télen nyáron ugyan azon eggy, 's a' mellett mindég mezétláb 's alsó köntös nélkül jársz. Tanításodért sem vész-el pénzt, mellynek pedig szerzése kellemes, bírása pedig függetlenné tesz és gyönyörködtet. Ha tehát, valamint egyéb mesterségek' tanítói tanítványait magok szerint formálják 's magokat teszik nekik például, úgy te is magad szerint formálod tanítványaidat. Hidd-el, boldogtalanság' tanítója vagy.

Socr. Te, a' mint látszik, olly nyomorúságosnak képzeled az én életem' modját, hogy, bizonyos vagyok benne, készebb volnál meghalni, mint az én módom szerint élni. — Jer tehát vizsgáljuk-meg, mit találsz olly igen bajosnak az én életem' módjában: Talám azt, hogy én, mivel pénzt nem veszel-el, nem vagyok kénytelen ollyanokkal beszélgetni, a' kiket nem szeretek; holott ellenben azok, kik magokat megfizettetik, az elvett bért megszolgálni tartoznak? Hát eledelemet miért tartod olly rosznak? Talám étkeim nem olly*egészségesek és olly táplálók? vagy talám ritkaságok és drága voltok miatt nehezebben megszerezhetők? vagy nekem nem olly jó izüek, mint neked a' tieid? Nem tudod-e, hogy sem az éhség nyaláncságokat, sem a' szomjuság drága italokat nem kíván? — És a' mi a' ruházatot illeti, tudod, hogy ezt csak a' hideg és meleg miatt szokás változtatni, 's lábbelit csak azért szokás viselnünk, hogy a' járásban semmi által, a' mi a' lábokat sérti, ne akadályoztassunk. Vetted-e már valaha észre, hogy én a' hideg miatt egyszer vagy másszor szokásomnál tovább házamnál maradtam, vagy a' meleg miatt valakivel az árnyékért pereltem, vagy lábaim' fájási miatt ide 's tova nem jártam volna? Nem tudod-e hogy az olly emberek, kik a' természettől gyenge test-

alkotást vettek, gyakorlás által azokat, kik erősebbek, de a' gyakorlást elmulatják, az ilyen dolgokban fellül-haladják, és ezeket könnyebben eltűrik? Nem hiszed-e tehát, hogy én, ki minden bajnak, a' mi testemet érheti, eltűrésében magamat gyakorlom, könnyebben elszenvedem, ha mi ér, mint te, ki magadat nem gyakorlod? És ha én sem a' hasznak, sem az álomnak, sem a' gyönyörűségnek nem szolgállok, azt gondolod-e, hogy ennek más oka van, nem egyedül az, minthogy más jobb örömeket esmerek, mellyek nem csak a' vélek élés közben gyönyörködtetnek, hanem tartós hasznót is ígérnek? Azt is tudod, hogy azok, kiknek dolgaik vélekedések szerint rosszszúl folynak, kedvetlenek, ellenben azok, kik az ő föld-míveléseket, hajózásokat, vagy akármi egyéb foglalatosságaikat szerencsés folyamatuaknak tartják, örülni szoktak: Hiheted-e, hogy mind ezekből olly nagy öröm származhatnék, mint abból, ha a' felől meg vagyunk győződve, hogy magunk is jobbakká leszünk, barátinkat is jobbakká teszszük? Én részemről az ezen meggyőződésből származó örömmel dicsekedhetem. — Ha ki barátjainak vagy a' Hazának valami szolgálatot akar tenni, mellyiknek van arra a' kettő közzül több ideje, annak é, a' ki úgy él, mint én most élek, vagy annak, a' ki a' te tőled dicsért mód szerint él? Mellyik katonáskodhatik a' kettő közzül könnyebben, az é, a' ki drága ételek italok nélkül nem lehet-el, vagy az, a' ki megelégszik azzal, a' mit kap? Mellyik adja-fel elébb az ostromlott várat, az é, a' kinek szükségei nehezen elégitethetnek-ki, vagy az, a' ki a' legközségesebb dolgokkal is megelégszik? — Ugy látszik, te azt hiszed, Antiphon, hogy a' boldogság a' puha és pompás életben áll; én pedig azt tartom, hogy semmi nélkül nem szükölködni, Isteni, 's mennél kevesebb nélkül szükölködni pedig, az Istenséghez legközelebb járuló elsőség; már pedig az Isteni legfelségesebb, 's a' mi az Istenséghez legközelebb járul, az legközelebb van a' legfelségesebbhez!

Viszont más alkalmatossággal ezen Antiphon Socratessel beszélgetvén, így szólla hozzája: Socrates, én igazság-szeretőnek ugyan tartlak tégedet, de bölcsnek éppen nem. Ugy látszik, ezt magad is megesmered; mert pénzt a' tőled tanulóktól nem vész-el, holott sem palástodat, sem házat, sem egyebedet, a' mit pénzt érőnek tartasz, nem csak ingyen nem adnád senkinek, hanem illendő árán alól sem. Tanításodat sem adnád illendő árán alól, ha azt valamit érőnek tartanád. Igazság-szerető tehát lehetsz, minthogy fős-vénységből senkitől pénzét el nem csalogod; de bölcs nem vagy, minthogy tudományod semmit nem ér.

Mind ezekre Socrates ezt felelé: A' bölcsesség, valamint a' szépség, jó is lehet, rossz is, a' szerint, a' mint valaki vele él. Az ollyan személy, ki szépségét akárkinek is pénzért eladja, fajtalan életűnek, az pedig, a' ki valamelly jó erkölcsű és becsületes szeretőt magának örökösen kiválaszt, tisztességes életűnek tartatik. Ugy van a' dolog a' bölcsességgel is. A' ki azt mindenkinek pénzben eladja, az Sophistának hivattatik 's fajtalan életű aszszonyhoz hasonlít; a' ki pedig valamelly jó indulatu 's jó eszű ifjat arra, a' mi jót maga tud, megtanít, 's az által barátjává tesz', az, az én vélekedésem szerint, jóra való polgár kötelességét tellyesíti. A' mi engemet illet, Antiphon, valamint némelylek szép lovakban, kutyákban és madarakban gyönyörködni, úgy részemről én még nagyobb kedvemet találok a' jó barátokban. Ha valami jót tudok, arra ezeket megtanítom, 's ajánlom nekik azt, a' mit a' virtusban való nevelkedésre hasznosnak tartok. Az előttem élt bölcsnek

F. M. Or. Minerva 2. Negyed 1827.

könyvekben hátra-hagyott kincseit is barátimmal egygyütt felkeresem; 's ha valami jót találunk, azt kijegyezzük, és nagy nyereségnek tartjuk egymásnak használni.

Midőn ezeket tőle hallottam, elhitettem magammal hogy maga is boldog, 's tanítványit is a' virtusra vezeti.

Ismét másszor azt kérdé tőle Antiphon: miképpen jut eszébe, másokat polgári köz dolgok' folytatására oktatni, holott maga abban, ha szintén talám ért is hozzá, nem foglalatoskodik. — Mit gondolsz, Antiphon, így felele, vallyon több részt vennék é a' polgári dolgok kormányozásában, ha azt magam folytatnám, mintsem ha sokakat alkalmazatosokká teszek, annak folytatására.

Az Első Könyv' hetedik Része.

Vizsgáljuk azt is, ha vallyon Socrates az ő barátjait 's tanítványit az által, hogy a' hiú kérdéstől elvonta, igaz érdem' keresésére serkentette é? Ő szüntelen azt mondotta, hogy nincs szebb út a' dicsőosségre, mintsem ha valaki valósággal azzá lesz', a' minek tartatni kíván. Ezen állításának igazságát következőképpen mutatta-meg.

Gondolatok magatoknak, így szólla, valakit, a' ki a' sipolás' mesterségéhez nem ért, 's még is jó siposnak akarna tartatni, mit kellene ennek cselekedni. Vallyon nem kellene é neki külsőképpen a' siposokhoz hasonlítani? Így tehát először is, valamint ezek cselekesznek, szép sipokat kellene szereznie, és sok muzsikáló társokat kellene fogadnia. Továbbá minthogy ezek sokaktól dicsértetnek, bérben kellene sok magasztalókat felvenie. De a' mesterség' gyakorlásába nem volna neki tanácsos kapni; külömben tüstént nevetségessé lenne, 's nem csak hitvány művésznek, hanem kérkedékeny embernek is tartatnék. Minthogy tehát minden költsége mellett is nem csak semmit nem nyerne, hanem rossz' hírbe is keverednék, mit várhatna egyebet, hanem hogy nagyon nyomorúságosan, haszontalanúl és gyalázatosan kellene életét töltenie. — Hasonlóképpen ha valaki jó Generálisnak, vagy kormányosnak akarna tartatni, a' nélkül, hogy az volna, gondoljuk-meg, mi történnék vele. Ha bár akár mint kívánna is az ilyen foglalatosságokra alkalmasnak nézetni, hitelt nem talál; nem volna é az szomorú dolog? Vagy ha hitelt talál, nem volna é még sokkal rosszszabbúl dolga? Mert ha kormányossá vagy vezérré tétetnék a' nélkül, hogy szükséges esmeretekkel birna, nyilvánságos, hogy akkor azokat, a' kiket legkevesebbé akarna, ejtené veszedelembe, 's maga szégyennel é gyalázzattal kénytelenítenék magát vissza-huzni. — Szintén olly világosan megmutatta azt is, hogy semmit sem nyerhet az is, a' ki gazdagnak, vitéznek vagy erősnek akar tartatni, a' nélkül, hogy az volna. Az ilyen emberekre, így szólla, erejek felett való tereh tétetik, 's ha nem bírják-meg azt, a' minek elviselésére elégségeseknek nézettek, senki sem bocsát-meg nékik.

Csalárdnak nevezte azt, még pedig nem kevéssé csalárdnak, a' ki mézes szókkal pénzt vagy egyéb portékát kölcsönözne valakitől, 's a' kölcsönt vissza nem adná; de

legcsalárdabbnak nevezte azt; a' ki a' nélkül, hogy valami érdeme volna, a' világgal álnokul elhiteti, hogy alkalmas a' polgári igazgatásra.

Az ilyen beszélgetések által, az én gondolatom szerint, tanítványit minden hiú kérdésenységtől vissza-tartóztatta.

S. K. J.

13.

A' Tökéletesedésről.

Mint a' Tudományos Gyűjteményben, úgy a' Magyar Minervában gyakran serkentünk, és hathatós okokkal buzdítottunk a' Nemzeti tudományos tökéletesedésre, és a' Hazai nyelven-való előb-menetelre. Vagynak olly buzgó Hazafiak, a' kik jutalombeli ígéretek által is ébresztik az igyekezőket, serkentik a' restelkedőket. Köszönjük mind a' két rendbélieknek Hazafiúi érzéseket; és azokat akarjuk magunkban nevelni, és táplálni.

De bátorkodom feltenni jámbor Hazámfiainak, ezt a' kérdést: Hogy ilyen helyhez-tetésben, a' millyenben vagyunk, mehetünk é' előbb? mert, ha nem lehet, miért is ösztönöztetünk, vagy haszontalanul, miért igyekeznénk? Sokan vagyunk, a' kik tanulni kezdettünk az Oskolában; onnan kikerülvén is, Tudományunk után élünk: örömet szaporítanánk esmeretünket, és azt másokkal is közlenénk; hogy az emberi, közelebbről a' Magyar nemzeti csinosodást elő-segéllelénk, de némellyik állapotban annyi szükséggel, 's olly sokféle akadállyal kell küszködnünk, hogy a' kik jól kezdettünk is az Oskolában tanulni, az Oskolán kívül nem előbb, hanem hátrább megyünk. Sőt talám csak szó 's beszéd is az, hogy előbb mehet, 's megyen az ember a' tökéletesedésben. Lehet vitatni ezt a' kérdést, vitatták is, és még most sincsen eldűjtve. T. S. Úr, Collegiumainkat akarná jobbitani, de mások azt hiszik, hogy jól van úgy, a' mint most van, és jobban nem lehet, nem is kell.

Bonstetten, — az a' XVIII-dik Századbéli nevezetes Helvetziai Tűdős, a' ki olly nagyon igyekezett volna a' Helvetziai szabad Népet a' tökéletességre segíteni, és a' ki több Helvetus barátival egygyütt, 3 jutalmat tett-fel annak, a' ki legjobb, legtökéletesebb tudósítást tenne a' Helvetziai egy vagy más Cantonban lévő nevelés módjáról, és annak megjobbitására a' legjobb lehető eszközöket megmutatná, — azt mondotta, hogy mi azt hisz-szük, hogy előbb megyen az ember, de valósággal nem megyen. — Brandes, — Hannoverai nagy Politicus, a' múlt század' végén és ennek az elején — a' Historiára halgatván: abban az emberiségnek felmenetelét, viszont alá-szállását, felemelkedését, ismét le-

esését találja, éppen úgy, mint a' Természetben; mindazáltal ezzel a' külömbbséggel, hogy a' Természetben hamarébb és könnyebben esik ez, mint az Emberiségnél. Sokan azt hiszik, hogy mind egygyik következő Század, elébb van az elmúltnál; mások ellenben úgy vélekednek, hogy valamint reggel fel-kél a' nap, estve pedig lemegyen: úgy a' Század' elején felkél 's elindul a' világosság, a' Század' végén pedig elenyészik, alá-száll, úgy hogy a' Nemzeti közönséges Cultura egygyik Században csak ott áll, a'hol volt a' másokban. Így hát egygy-forma körületet csinálna minden teremtettt dolog e' Világon. — Illy külömböző vélekedések között melyikhez álljunk? — Mit ítéljünk előmehetésünk felől? Legtanácsosabb lesz' talám a' Poetával tartanunk, a' ki azt költötte Sysiphus felől, hogy, midőn a' követ a' Hegy-tetőre nagy nehezen felgörgette, azt, onnan, a' mélységbe vissza-szalasztotta.

Ha a' Történetek' tudománya, a' História, nem bizonyítaná, vagy nem erősítené is meg az emberi Nemzetnek, az értelem' tekintetiben való elő-mentét, de azt meg sem táfolhatja; mivel a' melly útát még eddig tett az Emberi-nemzet, azt ahoz nézván, a' melly még előtte áll, olly kicsiny, hogy abból nehéz az eddig tett elő-mentét bizonyosan megítélni. Valamint az Égi-jegyekből eddig tett tapasztalásból nehéz meghatározni azt a' futást, vagy útát, mellyet a' Nap, a' Földeivel egygyütt tészén, a' megmérhetetlen Álló-csillag alkotmányában, *Systemájában*; ha szintén ez a' kerületi futás bizonyosan meghatározódik is, azon valóságos tapasztalásokból, mellyeket eddig tettek, és most is tésznek a' Tudósok. Ez ellent. nem állván; a' Históriat fellehet úgy venni, mint az emberi elő-menetelnek bizonyosságát. Csak-hogy ezt általán fogva nézzük, és magunkat ne hagyjuk megvakíttatni, az arany, vagy valamelly jobb időnek poétás elő-adásával.

Ritkán történik ugyan az, hogy valamelly Nemzet azzá lehessen, a' mivé lehet az Emberi-nemzet. Ugy lehet nézni egygyes Népeket, mint nyomról-nyomra, grádicsról-grádicsra fellépőket, a' mellyekre felléphet az Emberi-nemzet virágzó állapotjáig. Ugy lehet a' Népeket nézni, mint az egész Emberi-nemzet' sok formájú ált'-változásait, *metamorphosisait*. A' História, ámbár néha a' hátra-esésnek, de az elő-menetelnek is szép példáit adja. A' hátra meneteleket, csak nyugvó pontoknak, és kifejtődő betegségeknek tarthatni, mellyek által elébb megyen, és hamarébb következik a' megjobbulás. Kísoda vádolhatná méltán az Embert, hogy nem megyen elébb, hanem-csak egy helyben marad? Senki sem. Valamint az egész Emberi-nemzet, egy egygy Ember, elébb megyen, elébbre igyekszik, hogy önnön jól létét eszközölje, 's magát tökéletesítse. Maga a' Vallás erősíti ezt a' vigasztalással tellyes Hitet; melly az Isten' képére teremtetett Embertől azt kívánja, hogy az Istenhez hasonló légyen. Ez hát a' czél: hogy kifejtődzván az emberi értelem, elébb menjen. Kifejti pedig tehetségeit az Ember, vagy tökéletesebbé teszi magát a' társasági élet által. Közlődnek egymással a' gondolatok, érzések, Ideák, egymásnak által adódnak. Egy helyt ugyan hamarébb, mint másutt, 's itt jobban, mint amott. Ebből lehet észre-venni, hogy elébb megyen az Ember, mind az egészre nézve, mind pedig egygyenként. Természetünkre tartozik, hogy nem csak egygyes Emberi lélek iparkodik elébb-menni a' gondolkozásban, esméretlen tudományban; hanem minden emberek, a' szerént a' mint a' Világ öregszik. Az új Filozófia, új találmány nem csak ott talált kedvet, a' hol feltalálták azt, hanem másutt is. A' mi történik egygyes

Emberök életük idejére nézve, az esik-meg mindenkinek egymásután való következésére nézve; úgy annyira, hogy sok Század' lefolyta alatt, úgy lehet nézni az egész Emberi-nemzetet, mint egygyes Embert, a' ki több esztendő alatt többet olvas, többet tanul. Ha nem mehetnének elébb, miképpen esnének a' pallérozódásbeli csudállatos elő-menetek. Mennyire ment Északi Amerika 1776-dik Esztendő óta. Csak 10 Esztendő alatt: 1810-től 1820-ig. 400,000. Lélekkel szaporodott. Van ennek a' többek között Locupert nevű Városocskája, a' Niagari Kerületben, mely 1821-ben 5-dik Juliusban csak 3. Familiából állott, és már öt hónappal későbbben, 337. lakossa volt, volt Patikája, 4. Magazinumja, 5 Vendég-háza; sőt már Heti olvasó és tudósító Újsága is volt magának, és a' Vidékének. — Mi az egész Magyar- és Erdély-országban nehezen tudunk hármat közön-ségessé tenni. — Így mehet-elő az ember csudálkozásra méltó módon; ha a' lélek' tehetségait, a' külső dolgok is elő-segitik. Bámuljuk Angliának Culturáját. Nagy a' népessége, Capitalissa sok, gazdag Coloniái vagynak, különös szorgalom, industria, jeles mesterség' darabjaik, vas utak, víz alatt csinált híd, Hiberniát Angliával egybe-kötő láncz híd 's a' t. Tudom, hogy sok kívántatik az elő-mehetésre. Kell egészséges Ég' hajlat, hogy a' munkás a' szorgalom' műhelyekben az egész napi benn-ülést ki állhassa, kell kő-szén, vagy tüzelő matéria elég, Sziget-fekvés, Kikötő helyek, Folyó vízi egygyesületek: a' millyenek, egyben vagy másban vagynak Angliában, és Északi Amerikában is. Nem csak Föld-mivelőknek kellene lennünk; hanem Fábrikákban is kellene dolgoznunk. Így serkentetnének a' Mechanikai erőknél feltalálására, haszná-vételére. Illyen fekvés, illyen okok, dolgok, 's ezekhez hasonlóknak kívántatnak-meg a' Nemzet' elő-mehetésére.

Nem lennének vad és durva, csinos és pallérozott Nemzetek, ha az Emberi-nemzet a' tökéletesedés útján nem állana. De ne felejtjük-el, hogy van a' Tökéletesedésnek olyan grádicsa, a' hová az emberi erőtlenség miatt felhágni lehetetlen. Változhatatlan Törvényeknek vagyunk alá-vetve, csak az a' szerencsénk, hogy még a' fő pontot, a' meddig ellehet jutni, nem tudjuk, azért az igyekezetünk lehet határtalan. Nem tagadhatni, hogy az Emberi-nemzet a' mint szaporodik, úgy elébb is megyen, gyengeségéből erősödik. Igaz, hogy néha hátra marad. Mert nem érzi, nem érti erejét, nem tudja mennyi tehetség van nálla; és annak hasznát venni nem tudja. Hát nem több telne az Oskolákban jól elkészült Papi és Világi embereinktől, mint a' mennyit most mutatnak? Hát egészen elfoglal é, vagy a' predikálás, vagy a' törvénykezés; úgy hogy ezek mellett másra reá nem érhetünk? Azt állítom, hogy sokkal több telne; hanem a' bölcs Baco' állítása szerint: *sem erejeket, sem tehetségeket nem jól nézik az Emberek. Arról a' mijeik van, fent gondolkoznak; arról a' mit tehetnek, csekélyül ítélnek.* Ez nagy akadállya az Emberi-ész elő-mehetésének. Az erőnkhez való bizodalomtól és az akarattól függ tehetségünk. Eltartóztatnak a' munkától, elijesztenek bennünket; mert mindjárt tökéletest nem mutathatunk. Nem érik meg egyszerre semmi. Olvassuk tehát a' mások Elméinek probáit, szüleményit, a' Tudományos - Gyűjteményben, a' Minervában. — (De hát ennyi sok Predikátor nem győz-ne-meg a'vagy csak egy Katedrai Gyűjteményt? — mert én leginkább most Papi-társaimhoz beszélek. —) Majd így mi is merünk apróbb darabocskákat írni, és ezeket mások kezébe is adni. Imé reá ért Idvezült Péczeli Társunk, a' Predikátzió' iráson kívül, a' Mindegyes Gyűjtemény' össze-szedésére, irására és kiadására is: úgy szintén néhai Budai Fe-

renczünk, Fabiánunk, Diószegink, Katona Mihályunk jó Munkák' készítésére. Ma is mutogatják némelly Társaink olvasások' és tudományok Darabjait *). Köszönjük, ezektől többeket is várunk. Patak dolgozik, nem marad-el Debreczen; Pápa sem. Böszörményből, Szoboszlóról, M. Túrrol, Kardszagról, Kis Új-Szállásról, Vásárhellyről, Öcsödről, Szentesről, Makóról, Szalontáról, N. Váradról, Dió-Szegről, Székely-hidról, Károlyból, Szathmárról, Szigetről, Kállóból, Szántóról, Kassáról, Ujhelyből, Tólcsváról, Tállyáról, Miskolczról, Szent-Péterről, Szepsiből, Szesztáról, Fonyból, Vilmányról, Korlátról, Ongáról, E. Horvátiból, Kásmárkról, Rima-Szombathból, Losoncziól, Körösről, Kecskemétről, Halasról, N. Harsányból, Patajból, Kún Szent-Miklósról, Szabad-szállásról, Czeglédről, Pestről, Vácziól, Csákvárról, Komáromból, Farkasdról, Ácsról, B. Füredről, Veszprémből, — 's a' t. Munkákat várunk: mert tudjuk hogy telik. Akár régi Classikusokat fordítsanak, akár új nyelvekből adjanak olvasó darabokat; kedvesen vesszük, olvassuk. Az olyan Superintendenseink: mint Kis János, Budai, Batori, Szathmári Urak, a' mire magok nem érnének, arra másokat serkengessenek, mint Heyne cselekedett a' Classikus Könyvek körül való munkálkodásban: *Fungantur vice cotis*, kivált midőn magok is, *non sunt expertes secandi*. Így majd csak megyünk mi is valamire a' többek között. Ha egy maga nem győzi a' Magyar Literaturát, mert szegény; de meggyőzik többen; *vis unita fortior*. Egy kis Olvasó-társaság segíthet a' dolgon. Lehet itt is a' tökéletesedés. A' Magyar Nyelv, ha nem írna is minden Irónk helyyesen, el nem romlik. A' Beregszászi principiumai a' nyelvünk természetéből vagynak véve; azért azok maradandók lesznek. A' Minervában mutatott példái a' rövidségnek tetszők lesznek, a' rövidséget kedvellőknek. Azok is találnak kedvességet, a' kik a' kerekébb, telyésebb írás' módját, milyen volt régen a' Ciceróé, követik. Mert ez a' figyelmetességet fen-tartja; az elmét hirtelen sokkal nem terheli. Olvassunk, nem csak más nyelveken, hanem Magyar nyelven irt munkákat is, nagy örömmel, és még örömeőbb ezeket mint amazokat. Így az Irók írnak, a' Typographusok nyomtatnak. Így azokat a' Hazafiakat, a' kiket a' Vármegyék, a' Haza vizei, a' különböző Felekezetek, és Oskolák egymástól elszakasztanak, a' Hazai Literatura egygyéveszi. Így tartja a' különböző Fejedelemség alatt való Németeket, és így köti egygyév a' jó Német Könyv. Panaszunk van ugyan, hogy kevés a' pénz, — melly a' Literaturának is akadállya, — de majd bővül ez is apródonként. Azomban még most, a' próbák, a' munkák is, a' pénz' szűkihez képp estnek, és tétetődnek. A' mennyi Magyar Könyv jön ki, ha mind magunk nem is, de többen, egygyik egygyet, másik mást, megszerezhetjük, egygyütt olvashatjuk. Így szaporíthatjuk egymásnak esmeretét. Ne a' paradoxomokon kapjunk; hanem a' köz-hasznúakon. — Ha mi magunk nem segítjük-elő magunkat, Literaturánkat: más Nemzet, idegen Nemzet, minket nem segít. A' Literaria Historiát író Német várja a' Literaturánkról való pragmatica Tudósításunkat; adjuk tehát valahára kezébe. Mikor *Eichhorn* a' Literaria Historiáját írta, Göttingában, 1804-ben, én előttem panaszolkodott, hogy a' Danus, Svekus, Lengyel Nemzetek Literaturájára több, 's jobb segedelmek vagynak kezében, mint a' Magyarokéra. Szégyenlettem. Ha még sokban

*) Kovács. Balajthi. Jérémiás. Terhes. Dobosi. Sárvári. 's a' t.

hátrább állunk is, mint mások: de nagy szerencsénk ez, hogy mehetünk elébb. Menjünk azért egy szívvel lélekkel; nem tévén fére a' régi Görög és Deák Könyvek' szorgalmasabb olvasását; sőt mennél jobban akarunk Hazánk' nyelvére figyelmezni, amazokat annál inkább tanuljuk. Serkentsük egymást Phaedrusnak ezen versével: *Cur somno inerti deseram Patriae decus?* Még az Oskolában serkencsük a' Tanulókat az Írásra. Ezen okból, tegyünk-fel nagyobb Tanulóinknak az írásra matériát: ha jót írnak, nyomtattassuk-ki írásokat; hadd kapjanak tüzet a' Literatúrához.

Varga István,

Szakszai Refor. Predikátor.

14.

Felséges koronás Fejedelmünkhöz édes honi Nyelvünk eránt írott
K ö n y ö r g é s e m, melly mostani Pó'sonyban kezdődött
Ország-gyűlésen nyújtodott-be Magyar és Német nyelven.

Felséges Császár én Királyom!

Ífjúságom' virágjának serdülő esztendeiben a' Felséged' Udvari Magyar Kamarájának kormányja alatt öt egész évekig ingyen fedhetetlen hívséggel szolgálván Felségedet, Jobbággyi kötelességemnek koránt eleget tettem.

Ezen Hivatalomról (mellynek viselésére éltem' fogytáig édesdeden tekintek vissza) önkényes lemondásom után, élet-időm, a' Haza törvényes Ügyek folytatására szálltván, az Isten szent nevére letett hitem, 's édes Nemzetem' szeretetért vérző szívem' buzgó-sága, mint szinte II-dik Ulászló Király' 17-dik végzete' 12-ik cikkelye, 1655: 49, 1715: 14. 1723: 7. és 29. 1792: 16-dik Cikkelyek (mellyek minden Nemes embernek azt parancsolják, hogy az Ország-gyűlés' alkalmával a' magános tárgyakat félre tévén, az Ország' és a' Nemzet' köz javára ügyeljenek, azt elő-mozdítani iparkodjanak) kénszerítenek arra, hogy Nemzetemnek egy a' legtetemesebb ügyét, Felséged megbírálásának 's atyai elintézésének térd-hajtvá terjeszszem eleibe.

Az ártatlan gyermek világra jövéen, több hólnapokig még édes szülőjének is csak sírás vagy kiterjesztett gyenge karjainak remegése által adja tudtára kívánságát, erőssöd-vén inai, lábra kap; benővén feje' lágygya tisztábban eszmél, 's a' szent természet' édes ösztönétől ingereltetve, gagyogni kezdi rebegő nyelve azt a' mit léte' fenn-tartására szükségesnek érez.

Kezdenek már finomabb tehetségei kiburkolódzni, a' lélek kész, a' tagok erőssek, izmosok, ajakaira tódúlnak lelke' kívánságát kifejező érzései, görgeti nyelvét, de a' mellyet még egy ártalmas fonál-csimbók akadályoztat a' tökéletes forgástól. — Hódolólag könyörgöm Felséged előtt, atya lévén, azt az orvost, a' ki ezen ártatlan gyermek nyelve' forgását akadályoztató hártját fel nem metszené 's ez által azt esztendőkről-esztendőkre nyomorútnak lenni elszívelhetné, nem tartaná é vétkesnek könyörületességre teremtdött ritka jó szíved?

Éppen ilyen állapotban sínlődik édes Nemzetem, kiburkolódtak finomabb tehetségei, lelke kész, tagjai erőssek, munkás részei izmosok, ajakaira tódúlnak lelke' kívánságát kifejező érzései, míveli nyelvét, de a' mellyet egy veszedelmes holt tetem (a' volt Latán szó), az Igazgató és Fő Törvény-székekhez csimpajgodzott despotizmusa által akadályoztat a' tökéletes forgástól.

Nemzetem' érzékeny attya! Fő-orvosa! Felséges Királyom! csupán egy Intésed' hatalma lemetszeti e' kártékony fekélyt, figyelmedre valoban méltó Nemzetem' gyönyörű nyelvéről, 's azt a' dicsőiséget szerzi-meg nagy nevednek, hogy az a' nyelv, mellyet ily rothasztó sebétől tisztítottál-meg, még az ezeredik Unokák' szájában is a' legtisztább ezüst hangon fogja harsogtatni érdemeidet.

Ints hát Felséges Uram! hadd pendüljön-meg az említett Igazgató-székeken az eleven nyelv, hogy az elhunyt Nemzettel együtt megholt nyelvnek a' tartozott béke valahára megadódjék, — a' mint szabad a' Káldeusok' nyelvét is megtanúlni annak, a' ki abban gyönyörűségét találja, legyen szabad a' kinek téttzeni fog ezután is, a' volt Latán szókon rágódni, de ne feküdjék-meg tanulásának kötelessége járom gyanánt édes Nemzetünk' szabad nyakán, holott az inkább szükséges eleven nyelvek' megtanulásával is erőlködve kell küszködnünk édes Hazánkban, midőn más Országok' ifjai, anyai téjjel beszívott nyelveken kívül alig tanúlnak mást, azon kezdenek beszélni, azon tanulják tudományait, azon szerzik-meg emberekkel való ösméreteiséjket, azon fejtődznek-ki elmebeli szebb tehetségeik, azon nyájaskodnak szépjeikkel, 's ez által kimívelődések óriási lépésekkel halad elő, míg a' mi semmit nem vétett ifjaink, a' néma könyvek' kedvéért a' holt Latán szavak' tanulásán sínlődvén, elméjük a' kénytelen igába nyögve nem látja, hogy nyelvek a' honi szavakon való pergéstől annyira elszokott, hogy midőn feleszmélkednek, magok magoktól szégyenlik hogy csak névvel Magyarok. — Az újságon kapás fejekbe ötvőlén a' Külső-országi nyelveket megtanulják, 's mivel szégyenlik, hogy Magyar léttükre tökéletesen magyarul nem beszélnek; társalkodásaikban, sőt még Szépjeikkel is inkább idegen Nyelven beszélnek, azon reménytől csalattatva, hogy talán azon nem ejtenek annyi hibát (holott tíz annyit, csak-hogy nekik nem annyira tűnik szemekbe). De még ha tudják is hogy idegen Nyelven még több hibát ejtenek, azon beszélnek ama silány nyereségtől kecsegtetődve, hogy az idegen Nyelven ejtett hibáikat nem tulajdonítja nekik a' világ olly vétkül, mint a' magok született Nyelvén ejthetőket, 's így vált a' tökéletességre teremtdött ember korcsá, a' mitől egy épségben maradni kívánó Nemzetnek, egy ditső fénnel uralkodni kívánó Fejedelemnek inkább kell őrizkedni, mint á' Skorpió' mérgétől, parancsolj hát Felséges Uram! 's a' mi sebünk meggyógyúlt.

Hadd buzogjon, lelkünk azon édes öröm' érzésével, hogy Felséged' bölcs kormányja alatt érte-meg e' Nemzet azon boldog napokat, melyekben a' más Nemzetek' igazi bölcs példáját követni elkezdette. — Minden okos ember tulajdon Nemzete' nyelvét tanulja-meg először, mint a' mi csak nem egyedül különbözteti-meg más Nemzetektől, 's ha van ideje és szüksége idegen nyelvre, úgy tanulja azt meg. De Hazánkban sok ezren alig sejdítnék valamit a' honi nyelven, már a' harmadik Ország' nyelve' tanulásán kapkodnak, csupán abból húzván következtetést, hogy ha a' fent-tisztelt Székeken holt szavak' hangja szab törvényt, a' honi Élő-nyelv' megtanulására nem kényszeríti őket semmi szükség. — Az ilyenekből válnak osztán Felségednek hivtelen Jobbágysai, a' Haza' boldogságának a' Nemzet' dicsősségének gyökerén rágódzó fene férgek.

A' ki Hazájához hív, szereti az annak nyelvét, a' ki Hazájához nem hív, gyűlöli az Fejedelmét, mivel a' Haza' romlásával annak Királyi Székének enyészete egy nyomon jár. — Eszközöld hát Felséges Uram! e' ritka hívségű Nemzet' szent ügye ápolása által, ön Javad' boldogságod' 's késő Örökösiednek fénylő díszben mozdúlhatatlanul való megmaradásokat.

A' Magyarak hite szent. Ereje ellene álhatatlan. Mind addig bátor lesz' Trónusodat fenyegető hét ellenségedet máskor is szét-zúzni, még eredeti valóságában megmarad. — Mikor esedezhetném pedig Felséged előtt e' Nemzet nyelvének feloldozásáért alkalmazhatóbb időben, mint most, midőn ez, hív lelke' buzgó indulatját követvén, azt a' Felséges Császárnédát koronázza Királynéjának, a' ki Erdélyben illy mennyei hangon nyitotta-meg angyali száját „Idegen nyelvet tanulni nem kötelesség, a' hazai nyelvet nem tudni szégyen.” Szabadittsa-fel hatalmad' egyintése annyi sok ezer hazánk-fijait a' gyalázat' békójából, forraszsza egygyé a' Hazát kapcsoló láncznak megrepesztett szeméit, hogy így egy szívvel lélekkel egybe-vetett vállakkal munkálódjunk a' Haza' boldogsága' elő-mozdításán a' Nemzet' dicsőssége' fentartásán, erőlködjünk a' világ előtt megbizonyítani azt, hogy egy olyan Nemzetnek Fejedelme vagy, melly ön' gyávasága által Felséges Királyi Széked' ragyogó fényét soha örökre nem fogja homályosítani, sőt atyai szeretetedet századokról századokra inkább megérdemlenni iparkodik.

Tudván hogy Könyörgésem meghalgtatott, lelkem' ömledező fohásszait a' Királyok' Királynának mennyei Trónusa elébe azért bocsátom, hogy Felségedet kedvelt Császári nőjével hódoló tisztelettel imádott kegyes Királynénkkal egygyütt tartsa hoszsú és boldog életben, Nemzetünk' igazi gyarapítására, hogy szemeinkkel láthassuk azt, hogy Felségednek bölcs Intézetei, Hazánkban valódi javára, Nemzetünknek tökéletesítésére, az egésznek boldogítására történnek azért, hogy minden egygyes személyeknek jól legyen dolgok.

Felséges Uram! ezek a' Nemzet' szavai, az édes Nemzetem' Ügye, melyet Felséged' eleibe terjeszteni bátorkodtam; ennek elhatározása két Ország-gyűlésen halasztódott már el, könyörgöm állapítódjék-meg a' harmadikon.

A' ki egyébaránt kegyelmedbe ajállott Jobbágysai hódoló tisztelettel vagyok.

Felségednek

Pesten, Augustus 1-ső napján 1825,

aldzatos szolgálja
Budafalvi BORS SÁMUEL m. t. k.
Királyi Táblai Ügyvéd.

F. M. Or. Minerva 2. Negyed. 1827.

15.

Az Aszszonyi Virtusokról.

Alig van olyan tárgy, a' melly most legközelebb lefolyt időben, Iréinkat annyira foglaltoskodtatta volna, mint az, *hogy a' szép Nemnek mitsoda tulajdonságokkal kell felruházottnak lenni? mellyek legyenek annak kötelességei? 's mennyire kell annak jártasnak lenni a' Tudományokban?* Külömböző értelemmel, bölátással 's itélettel vitatódik ez a' Kérdés, mind a' Tudományos Gyűjteményben, mind a' F. M. Or. Minervában. Nevezetesen a' Tudományos Gyűjteményben, nem kis Penna-háború támadt ezen kérdés miatt; az egygyik álitólag, a' másik tagadólag szólván a' dologhoz és vitatván a' kérdést. — Nem külömben a' F. M. Or. Minervába is van szó erről a' már csak nem felesleg vitatott tárgyról az 1825-ki Eszt. II-ik Negyed 176-ik lapján az 1826-dik Eszt. II-ik Negyed 739-ik és III-ik Negyed 821-ik 's a' t. lapjain. Mennyiben van 's mennyiben nincs igassága ez vagy amaz Irónak? én annak vitatásába 's megítélésébe, belé-ereszkedni nem akarok, annyival inkább, minthogy mind a' Szent-Irás, mind a' Hit-Tudomány, mind főképpen az Erkölcsi-Tudomány; valamint a' Polgári-és Házassági-Törvények is, a' szép Nemnek mind helyheztetését, mind kötelességeit elegendőképpen elő-adják és világosan tanítják; és minthogy kinek kinek szabadságában áll, a' maga értelmét ezen tekintetbe is, ügyelő-adni, a' mint érez 's a' mint a' dolog felől meg van győződve; csak-hogy azt az illendőség hozza magával, hogy az az érzékeny 's annál fogva könnyen ingerelhető szép Nem' természeti méltóságának 's finomságának sérelme nélkül essék-meg. — Annyit még is, mint természet vizsgáló, mint a' fővebb és kisebb társaságokba 's házakba járatos, sok esztendei tapasztalások után irhatok, hogy a' Természet' Ura, hevesebb indulatokkal teremtette az Aszszonyt, a' mellyek az ész és hideg-vérű megfontolást véle gyakran elmellőztetik. Bizonyos az is, hogy az Aszszony, valamint a' szerelembe és hiúságba, úgy a' gyűlölségbe is sokszor nem esmér határt; hogy a' ravaszkodásra igen hajlandó, a' mellyel némelly nem dicséretes Uralkodó Aszszonyról 's Uralkodók' ágyasaikról való Históriai-Könyvek tele vagynak. Sőt hogy mennyire érzékenyek legyenek az Aszszonyok, nyilván bizonyítja az: hogy még a' dicséretessen uralkodó Aszszonyok közzül is némellyek, valamint a' vallásosságba, úgy a' jó-téteményekbe is túl mentek a' határon, a' mellynek annak-utánna káros következései lettek. Ezeknek okát abban lehet feltalálni, hogy a' Teremtő az Aszszonyokat hevesebb indulatokkal ruházta fel, a' honnan a' szerelembe is valamint érzések, úgy gyönyörűségek is nagyobb; innen lehet megmagyarázni azt, hogy az ezzel járó terheket mind magokra, mind gyermekeikre nézve könnyebben viselik. Ez az oka annak is, hogy az Isteni és emberi Törvények, az Aszszonyokat, mint mind lelkekre mind testekre nézve gyengébb teremtetéseket, a' Férfiúi hatalom alá rekesztették; mert ha az Aszszonyi indulatok és ravaszkodások (Intrigue) ártalmasok, annak egyedül csak a' Férfiak' engedékenykedéseik az okai, 's ebben az esetben

azt mondhatták az Aszszonyok, a' mit a' Milton elvesztett Paradicsomában, az alma' meg-
ételéért szemre-hányásokat szenvedő Éva, Ádámnak felelt: Ha ugymond Férjfiú voltál,
miért engedted oda menni. —

Én megvallo, hogy sok tapasztalásaim és olvasásaim után is, az Aszszonyokról való
értekezésekben és Írásokban még egy summában nem találtam olly sok igazt, olly szívre-
hatót, és mindenre olly kiterjeszkedőt, mint a' melly ebben a' Halotti-beszédben van befog-
lalva, mellyet Kolosvári Ref. Predikátor T. T. Herepei Károly Úr, a' múlt 1826 Eszt.
Julius 2-dikán, a' Kis-Solymosi Ref. Templomban néhai Méltóságos Kohányi Kacsándi
Su'sanna Aszszony, néhai Méltóságos Gróf Maros-Némethi Gyulay Ferencz kegyes Özve-
gye felett elmondott. Minthogy pedig ez a' lelkes Beszéd, édes Hazánkba nem terjedhe-
tett-el annyira, hogy ez valamint Dámáinknak, úgy több Aszszonyainknak is kezeiken kö-
zönségesen foroghassék; tehát méltónak ítélttem arra, hogy annak veleje a' F. M. O. Mi-
nervába béiktatódván, ezen az úton, nem-csak az egész Olvasó Közönséggel, hanem
különösebben a' miveltebb szép Nemmel is közöltethessék 's elterjesztessék. Minthogy pe-
dig ez a' derék Orátor a' Kathetrában némelly dolgokra ki nem ereszkedhetett az ide tar-
tozó jegyzéseket és magyarázatokat a' *) jegy alatt fogom elő-adni. Utóljára ezen Előljáró
Beszédem bérekesztéséül azt jegyzem-meg, hogy itt a' többségről van a' szó, mert vala-
mint minden dolgokban, úgy a' szép Nem' tagjai között is vagynak kivételek, mert voltak,
vagynak és lesznek is tudós Aszszonyok; de ezek kiléptek a' nékiek a' Természettől kisza-
bott helyheztetésből, és annál fogva lemondván a' Házassági életéről, mind a' Tanitói-székekben,
mind az Írók között szembe-tűnő helyet szereztek magoknak, mint p. o. a' mi időnkben
Madam Staël, a' ki egy tudós Barátjával Európát bójárván, a' maga híres utazását és a'
tőle béutazott Országok' állapotját leírta. Nem külömben Madam Genlis is finom és érzé-
keny pennával írt Románjai által nagy hírt nevet szerzett magának; de a' ki utóljára ma-
gát a' Keresztyén Vallás' Polemicájába avatván, a' Recensensektől vastagon megítéltetett. —

Midőn mi az Aszszonyi-Nem' érdemeiről, 's az ő virtusairól akarunk ítélni, ak-
kor azt, hogy igazságosok légyünk, és helyesen ítéljünk, mindég azon szem-pontból kell
nézni, a' mellyből az aszszonyi munkásság kiindul, — 's mellyre a' természet is, mint
látszik, szülte az Aszszonyt. A' Férjfiúnak más, és az Aszszonynak megint más elhí-
vattatása. — A' Férjfiú egy fényes és dicsősséges pályán izzadhat, a' Haza', Státus' és
Társaság' ügyében, — tollal és fegyverrel, az asztal mellett, Ítéző-székekben, a' Kormá-
nyon és a' Harcz' mezején, érdemet arathat. Az Aszszony egy csendes és keskeny kör-
ben, egy Familiának és kicsiny Háznak falai között, halgatva és gyakran nem láttatva
és nem bámúltatva munkálódik. De vallyon azért, hogy az Aszszonynak keskenyebb
kör szabott munkálódására, nem tiszteletet érdemel é egy jó Aszszony, ki a' maga
elhívattatásának megfelel? Én a' társaságos életet úgy nézem, mint egy nagy Karikát,
mellynek széleit a' közönséges Törvények, Ítéző-székek — Státus' ereje, tehát a' Férj-
fiak őrzik; de valamint minden tökéletes Circulusnak egy közép-pontjának kell hogy
légyen, így a' Közönséges-társaságnak is centruma, vagy magva a' házi élet. — A' ház-
nak lelkét pedig mindég az Aszszony teszi. — Itt egy háznak boldog kebelében fogan-

szik-meg, — itt terem és virágzik minden földi öröm és boldogság, — itt nevednek a' Haza' derék fiai és leányai, — innen, mint egy közép-pontból, mint a' Napból, ömlik szerte minden áldás, öröm, — minden jó és boldogság. — Az egész nagy systemában is a' közép-pontból indul ki — és oda tér vissza minden erő és valóság, — a' társaságos életben is a' háznak lelkéből, az Aszszonyból foly minden boldogság. — és a' világi lármából ide vonódik-vissza. Az örömek' legtisztább forrása a' házi életben van — mihelyt ez kifoly annak boldog kerületén, megvesztegetődik a' világi szenyben, — tisztán azért a' boldogságot csak az kóstolhattya, ki annak eredeténél, egy jó házi Aszszony' és Feleség' szívéen és kebelén, tiszta érzéssel merítette azt. — A' világi láрма — csak conventionális boldogságot adhat az embernek, ott csak ambíció — 's nagyra-vágyásunk elégtettik-ki — a' szív szomjan marad legtisztább vágyakodásaiban. Hirt, nevet, fényt és dicsőiséget az élet' piaczn, a' terhes hivatalok' magos polczán szerezhettünk, — az élet' édességét, a' boldogság' csendesen nyíló virágait, mindég csak a' házi élet' kebelében kóstolhatjuk. — Azon boldog arany-időben, melyet olly bájolólag festenek a' Poéták, nem volt még a' Státus' köteleinek, a' mai mesterséges szövevénye, melyet csak a' Férfiak kötöttek, és ők is oldhatnak-meg, — az egygyes házak magánosan állottak a' szabad mezőben, 's egyedül csak a' Házi öröm volt, mely illy boldoggá és meglegedetté tehetett, — oh bizony! minekutánna a' Paradicsomot elvesztettük, hogy a' vétkek annyi törvényeket — 's ezek annyi hivatalokat szültek, minekutánna a' külső élet teli mesterséges fogásokkal — factiókkal, a' nagyra-vágyás, irigység, — erőszak és más vétkek uralkodókká lettek, — attól-fogva a' boldogság elköltözött a' nagy Világból, 's csak az egygyes házak' magános kebeleiben húzta-meg magát — Azt mondják, az Aszszony szülte a' legelső rosszat a' világra, — ám légyen — de bizony az Aszszony is az egyedül, ki a' vétkek' sujját mérsékelni tudja, — ő az, a' ki a' Férfiúnak boldogságot, 's az élet' örömeinek édességet adhat. Virágokat az élet' ösvényre ti szórhattok Aszszonyok! — rajtatok teremnek az öröm' ró'sái — csak kár hogy a' ró'sának tövissei is vagynak!!

Az Aszszonyok' foglalatosságok ezek szerént mindég közelebb van a' természethez — csendesebb mint a' Férfiúé — de kedvesebb és sokkal állandóbb. Míg a' Férfiú tanuló asztalánál könyvekben merülve, a' régi világ' Piramissait bámúlja, vagy egy papiros-mappán kíséri *Hannibált* az Alpeseiken keresztül, addig az Aszszony otthon a' Ház' szükségeseit folytatja, 's ügyel arra, hogy férje ezen gondolatbeli expeditióból haza-térvén, éhen ne maradjon. Míg a' Férfiú a' régi Paradicsom' helyét fáradva akarja keresni, — az Aszszony szívéhez öleli az ok-nélkül keresőt — 's érezteti velle hol van ma a' boldogság. Míg a' Férfiú a' csillagok közt vi'sgálódik, 's a' napok' Sistemáit karimázza, addig az Aszszony, mint a' hajdani Leányzó, az egen andalgó *Thalesnek*, lába-alól a' követ elhengergeti, hogy a' magosban járkálván gondolatjaiban, itt alatt meg ne botoljék, — míg a' Férfiú a' csillagokat kíséri, addig a' jó feleség férje' szerencsésének csillagát vezeti. Míg a' Férfiú a' Cathedraban a' kötelességekről beszél — az Aszszony azokat addig Házában tellesíti. Míg a' Férfiú a' Státus' kormányában izzad — a' Jó gazdaszszony addig háza-népét kormányozza, — és végre, míg az erős karú Férfiú egy darab földért embereket vagdal a' háborúban, — addig a' gondos édes anya gyermekeit pólálja — 's

dajkálódik szelíd kezekkel a bölcső mellett. — Egy szóval az Aszszony mint ember, csak abban él, érez és munkálódik, a' mi egyenesen a' Természet' célja, — a' Férjfiú ritkán élhet mint csupa Ember — az ő munkásságának, nagyobb kerülete házában kívül esik, — és akármennyivel is légyen ez nagyobb amazénál — még is az Aszszonymnak a' kisebb körben nagyobb, vagy legalább is annyi érdemei lehetnek, — csak-hogy — a' mit itt el nem halgathatok — egygyik is a' másiknak kerületében soha se vágjon-bé. — A' Férjfiú éppen olyan rossz' az Aszszony' helyén — a' milyen haszonvehetetlen ez amazén, és én azt hiszem, hogy a' legrendetlenebb hely volt a' világon, azon Sziget, hol az Aszszonyok pánczéban öltözve, a' mezőn vadásztak, 's dárdákat hajgáltak, — míg a' Férjfiak otthon szoknyában — főztek, sütöttek, és gyermeket póláltak. — Nem — mindeniknek megvan a' maga helye, 's érdemeket csak ebben szerezhethet magának. —

Ezen hely és elhívattatás szerént már — különböző természetet, különböző tehetségeket, és virtusokat adott is a' gondos Természet mind a' két félnek. Az Aszszonymnak már születésénél-fogva, teste sokkal gyengébb — érzései fínábbak és kényesebbek — 's bár ebben sokat tehet a' nevelés is — még is én azt hiszem, bölcs célokra rendelte a' Természet ezt így. — Az Aszszonyt gyengesége — a' Férjfiúhoz és Házához köti, — engedelmességre és háziságra szoktatja — ezekben pedig a' Familia' boldogsága segítődik-elő. A' Férjfiúnak virtussai kemények, hajthatatlanok és erősek, — az aszszonyi virtusok mint elhívattatása kívánja — átaljában véve, szelidek, csendesek — halgatók, és alázatosok. A' Férjfiú ellent-áll a' zivataroknak, mint a' kemény gyökerű Cser, ereje által, — az Aszszony, mint a' gyenge nád - szál, hajlékonyságával. — Oh de hányszor törik-ki a' kevély Cser? — midőn a' lehajlott nád, újra felemeli fejét mellette, akarom mondani, az Aszszonymnak ereje, gyengeségében áll. — A' férjfiúi indulatok, mint a' sebessen rohanó patak, melly gyökereket szaggat és köveket hengerget, 's vad lármával ömlik-le a' vidékre; — az aszszony' érzései, szeliden hömpölyögnek, mint a' rét' tiszta forrása, 's ártatlan mezei virágok koszoruzzák partyait. A' Férjfiúnak elsősége az okosságban, ezen hideg diplomában áll, melly gyakran csak világít, a' nélkül hogy melegítne. — Oh az Aszszony, a' jó Aszszony — csupa szív — csupa lélek és érzemény — ő sír és könnyezik ott, hol a' Férjfiú ránczos fővel okoskodik. — Boldogságot érezni — 's másokkal is éreztetni azt — vagytok ti oh Aszszonyok! — Légyetek kevélyek — de hogy azok lehettek, légyetek Jók előbb, 's feleljetek-meg elhívattatástoknak! —

Az Aszszonyt a' Természet elsőben ugyan csak embernek szülte, de úgy hogy ő feleség — anya, és egy háznak aszszonya légyen. Hogy tehát mi őtet annál jobban megítélhessük, virtussait kifejthessük — e' négy pontból kell különösen nézni minden Aszszonyt: —

Az Aszszonymnak Virtussai, I. mint Embernek:

1.) *A' Tisztaság.* Ez a' legelső, 's alapja minden aszszonyi virtusoknak. — Az aszszonyi erkölcs az angyalokéi után legtisztább a' világon, azt még csak egy rossz' gondolat — egy buja szem vagy lehellet is meghomályosíthatja, mint a' tükröt, — 's a' mi több,

ezt osztán letörölni sem lehet. — A' mit elvesztettünk talám minden könnyebben vissza-szerezhető, sőt még a' megholtakat is vissza-adja egyszer a' temető, — az aszszonyi tisztaság vissza-szerezhetetlen. — Mint a' *Rómaiak* által kiűzetett 'Sülóságnak nem volt szabad, csak esztendőben egyszer, 's akkor is csak sírni vissza-térni a' *Jérusálem*' falai közé — így az elvesztett ártatlanság' hazájában sem engedtetik-meg többé vissza-menni, 's csak sírni borúlhat-le annak omladékaiba is. — A' Paradicsom' ajtaján, hová két angyalt állita kivont kardal az Úr, talám könnyebben vissza-lehetett volna menni. Legalább az Idvezítő az ott elvesztett Jóknak egy részét vissza-állíthatta; de a' melly Aszszony, tisztaságát egyszer elvesztette; azt, a' mit ő talám egy pillanatban vetett-el magától, soha többé az örökké-valóság is vissza nem adhatja. — Mentől kényesebb már ezen virtus, annál szebb. Itt az Aszszonyok minket jóval feljül-haladnak, 's igazán egy tiszta Aszszony legszebb a' teremtésbe. Ő csak egy lépéssel áll hátrább az Angyaloknál. — A' tiszta Aszszony olyan mint a' Nap, melly bésüt mindenfelé, 's nem mocskolja-meg sugárait. Által-mégyen ő a' világ' tisztátalan fiai közt, és tisztán marad, — által-futja, mint *Camilla*, az élet' keserű tengerét, 's láb-ujja' hegyeit sem érteti belé. — Az ő gondolatjai tiszták, mint az imádság — érzései szentek, mint az Angyaloké. — Ő felnő, ember és anya lesz, 's nem tud semmit a' rosz'ról, mint a' csecsemő, mellyet a' bölcsőben renet. — Az Aszszony' erkölcsében nem szabad annyi foltnak lenni, mint a' Napbanis, külömben érdemét veszti. Egy *Ninont* a' világ csudált, az ő háza mívhelye vala a' jobb ízlésnek — tudományoknak, — gyűlő-helye az akkor élt Tudósoknak — Vitézeknek, és Státus-embereinek, — a' nagy *Conde* — derék *Coligni*, és a' finom *Roche-foucault*, imádóji közzé tartoztak; — de mit ért az idegen hódolás, — ő maga nem becsúlhatta magát, 's késő öregségében, midőn orczájának ró'sáji csak sirja' szélénél hullának — megvallotta hogy soha boldog nem volt. Igen, — mert valamint a' virágok az élet-nedvességet gyökereiken szívják-fel, — így az aszszonyi virtusoknak is gyökere a' tisztaság, a' nem tiszta Aszszony azért olyan mint a' leszakasztott ró'sa, hijában teszszük friss vízben, hijában öntözzük kívülről — elhervad a' legczifrább bokrétaban, az arany-medenczében-is. Ez a' tisztaság a' forrása minden más virtussainak, — a' tisztátalan aszszonyban, mint a' rosz' edényben, megromlik minden egyéb virtus, 's a' millyen szép a' tiszta, olyan rettenetes csuda a' nem tiszta Aszszony. Egy *Aspasiába* megvan minden aszszonyi tökéletesség — a' tisztaság hibázik, 's ő egy egész nemzetet ront, és buktat-meg. — Egy *Cleopatrának* meghódolnak a' világ' hódoltatói, — ha tiszta lett volna, *Róma*, talám még tovább állott volna. A' szépség, kedvesség, elme és okosság, éles és pusztító fegyverek tisztaság nélkül, 's száz rosz' életű férfiúnak kicsapongásai, valamint nem olyan szembe-tűnök, nem is tettek olyan tetemes károkat, mint egy buja szép Aszszonyéi. — Angyal az Aszszony, ha tiszta. Oh de az ördögök meg-esett angyalokból lettek!

Ezen nagy kincs' őrizésére, két hív véd-angyalai vagynak az Aszszonynak: a' *Szemérmesség*, melly azt eszeleksi, hogy az aszszonyi szív olyan légyen, mint azon plánta, melly mindjárt egybe-húzza kebelét, mihelyt idegen kézzel illetik, — mint a' hajnal' piros színe, úgy tetszik-fel a' szemérem az orczákon, 's előre jelenti a' közelgető Napnak érkezését, melly itt az *aszszonyi méltóság*' érzése. Ez a' felséges virtus egy királynévá változtatja a' legszegényebb aszszonyt is, 's a' legszilajabb férfit is kénytelen előtte tisztelettel meg-

hajolni. — Ez adja azon erőt egy *Lucretiának*, hogy midőn ártatlansága' gyilkosságát meg-nem boszszulhatta, tört vér azon szívébe, mely csak szeretni teremtetett. E' fegyverkez-tette-fel egy derék *Dámának* gyenge kezeit, hogy egy *Ország' Marschalját* az Udvari fényes Bálban vágja pofon csak egy illetlen szóért. Oh a' tiszta Aszszony legszebb a' Teremtésben! *)

II-dik Virtusa az Aszszonynak mint Embernek:

Az Okosság. **) E' nélkül az Aszszony csak egy szép lárva, mellynek szépségét mentől inkább szeretjük, annál jobban sajnáljuk. — Az okosságon nem tudományt értek. E' kettő két különböző dolog. Okosnak kell, tudósnak nem szabad lenni egy Aszszonynak. — Az aszszonyoknak rendszerént a' Természet, egy éles, könnyű, eleven, és helyesen ítélő eszet adott, és soha egy Férjfiú is a' jelen lett örömeit, nem tudja olyan helyesen kóstol-ni, 's az időnek hasznát nem hajtja úgy bé, mint egy okos Aszszony. — A' Férjfiú' tudománnya csak speculatio, csak száraz theorea, az Aszszonynak életbéli okossága van. — Az *Apostol*, midőn azt mondja: *légyetek okosok mint a' kígyók, szelídek mint a' galambok*, mind a' kettő helyett aszszonyt tehetett volna. — Bennek mind a' kettő nagy mértékbe meg-van, 's valójában egy könyvek közt penészedett Tudós, minden Sylogismussaival nem tud annyit kivinni, mint egy szelid Aszszony természetes okosságával. — De ha már a' Tudománnyokban nem is engedünk igen széles mezőt az Aszszonyoknak, annál tökéletesebbek ők nálunknál.

3-szor: a' Szív' érzéseiben. Én a' világon a' szívet tartom legnemesebb résznek az em-berben. — Itt ezen szent helyen kelnek-ki, nőnek, virágoznak és teremnek az élet' örömei, itt születik minden szép, jó, és nemes. Ez az erkölcsiség' hazája, 's ha valahol, itt lakik, és itt van legközelebb az Istenség mi hozzánk. — Hijában van a' fő, mint egy Archivum tömve mindenféle tudományokkal — hijában gyűjtjük magunknak-egyben a' világ' bölcsességét, ha hideg, és érzéketlen a' szív, olyanok vagyunk mint egy lélek nélkül való Szó-tár, mely rakva holt betűkkel. — A' szívet nemesíteni czélja minden tudomány-nak, és a' mit, mi férjfiakul sok bajjal, és tanulás után érünk-el, arra az aszszonyokat készen szülte a' Természet. — Nékik sokkal finomabb érzések van — ők a' még nem szüle-tett embert szívek-alatt hordozzák, és azután is sokkal elevenebbül, és érzékenyebbül tudják szeretni. — Minden szép, és jó könnyebben megfoganszik az aszszonyi szívében, 's a' legkissebb jelenés egyszerre könnyekre olvasztja őket.

*) Ellenben a' tisztátalan Aszszony a' legutálatosabb és legveszedelmesebb a' Teremtésben. a' mint a' mi nagy tapasztalású Orvosaink elő-adják: mellynek az' illyenekre nézve a' fejtér, és a' méhnek rothadása a' következtése; az' illyenek élve rothadásba ment testel mennek által az halálra, a' legiszonyúbb fájdalomnak közt, a' mellyeket semmi Orvosi szerrel meggyógyítani nem lehet, és minekelőtte erre a' szánakozásra méltó sorsra jutnának, minden hozzájuk közelébb esőket, 's egész Generációkat ezen benne sokáig lappangó méreggel megmérgezik. —

**) Az okossághoz nem tartozik, a' házi foglalatosságok' elmellőzésével való Ujságok' olvasása, 's az azokról való ítélet-tétel, az Országos dolgokba és Férjfiú hivatalkba való befolyás, a' Törvényes dolgokba való avatkozás 's a' t.

Tudom én azt ugyan, hogy sokan azt is elakarják disputálni, 's egy ellensége ezen Nemnek, nem átalta azt állítani, hogy „*az aszszonyi könnyek, csak a' szem izzadságai*”. — Tudom, hogy sokan, az érzékenységet csak nevelésbeli kényességnak nevezik; de akármit mondjon az ellenkező Fél, élő igazság az, hogy az aszszonyoknak szívek sokkal érzékenyebb. *)

4-szer. Innen folynak már sok szép virtusok, mint a' *Könyörületesség*. A' szenvedő emberiség' sorsa mindjárt megilleti a' hajlékony szívet, 's ha nékem alami'snát, segedelmet kellenék keresnem, akkor mindég Aszszony-szívhez folyamodnék. — A' hideg Férjfiú principiumokat keres, tanácskozik még előbb, mint *Róma Saguntum* felett, — a' szükségben lévőknek pedig nehéz várakozni. — A' szüléi, gyermeki, 's emberi kötelességeket is az Aszszony mindég inkább érzésből csinálja — oh pedig a' tiszta érzés legszebb a' világon! — Az ő kezek sokkal gyengébbek — módjok szelidebb, bánások nyájassabb, szívek inkább nyitva áll. — Ezért tudnak az Aszszonyok a' betegekkel jobban bánni, ezért jobb vigasztalók ők, ezért kedvesebbek a' nyomorúltak előtt.

5-ször: Az érzékenységből foly az is, hogy az Aszszonyok közönségesen *Vallásosabbak*. — A' Vallás' hazája a' szív. — A' hit, és reménység, olyan kényes nemes plánták, mellyek bajosan teremnek a' fő' hideg climája-alatt, — csak a' szív' melege költetheti-ezeket. — Innen buzog ki az Isteni-tisztelet, a' Gondviselésbe való bizodalom, 's azon gyermeki szép érzés, mellyel az érző szív, mint egy felsőbb Sympatiával, belé-olvad a' Vallás'szent titkába. Ezért buzgóbb minden Aszszony, kinek szíve meg-nem romlott — Őket a' Természet érzékenyeknek szülte, 's minthogy nékiek minden egyben-köttetések az érzésen fundálódik, ezért ők mindég valóságos érzésből, és szívből vallásosok, 's a' Leg-főbbel, az Istennel is, a' legtisztább érzéssel kötődnek-egyben. — Ezért, én a' gyermekek' vallásos neveléseket előbb mindég az anyákra bízám, 's minekutánna megszoktak érezni, azután tanítanám őket okoskodni.

Minekutánna közönségesebb virtussairól szóltam az Aszszonyoknak, lássuk az Aszszonyt úgy

II. mint Feleséget.

Mikor az Isten az első Férjfiút teremtette, megnézte a' világot, és így szólla: Nem jó a' Férjfiúnak egyedül lenni, 's formálá a' szerető segítő társat. — Légyetek büszkéek Aszszonyok! nálatok nélkül csorba van a' teremtésben, 's pusztának tanálta a' Mindenható a' Paradicsomot is. Szép, és felséges az Aszszonyoknak mint Feleségnek elhívattatása, 's valamint az Aszszony, úgy a' Férjfiú is csak fél-ember magára: egészszet a' kettőnek szép egyben-köttetése tehet — Az előbbeni virtusokon kívül már megkívántatik az Aszszonyba mindenek felett.

1.) *A' Hűség*, melly a' tisztaságnak testvére. — Az a' tiszta, és állandó szeretet, mellyel egy hűséges Feleség Férjéhez ragaszkodik, fellyül-múl minden szeretetet. — És igazán ezen pontban is, nem mondok én sokat, ha azt állítom, hogy az Aszszonyok kö-

*) Itten az Orátor, minden bizonnyal a' valódi érzékenységet érti, nem az érzékenykedést, mellyet némelly Aszszonyaink és Leányaink a' Románok' olvasásából szivnak magokba, mellynek az a' következtetése, hogy mivel a' Románokba leírt ideális Férjet, a' házasságba fel nem találják, sorsokkal meg nem elégedvén, mind magokat, mind Férjeiket szerencsétlenekké teszik.

zönségesen véve hűségesebbek a' Férjfiaknál. — Vallyon nem azon gyengeségből é, hogy nékiek a' Férjfiakra több szükségek vagyon? Nem tudom — 's nem is akarom meghatározni — annyi igaz, hogy az aszszonyok hívebben szeretők, 's hűségtelenségeknek többnyire férjek' hibája az oka. — A' jó Feleség' szíve szorossan van egybe-nőve a' jó Férjével, 's az egyikbe lévő fájdalom és gond, által-ömlik mindég a' másikra. — Ő nem kótolhat semmi édest nálla nélkül, 's még a' tereh is jól esik, mellyet a' férje vállairól emelt-le. — Egygyütt osztja-meg szeretete' tárgyával az életet, 's ha, a' Fatum úgy hozza, halálával is megpecsételi hívségét. — Sok felséges példákat mutat a' História ilyen hűségese Feleségekre. — Egy *Arriának*, a' *Pactus'* feleségének, ki, hogy férjét a' *Tyrannus'* gyilkosainak kezekből kimentse, maga is tört üt hűséges szívébe, 's füstölögve adja-átal a' reszkető Férjnek, hogy kövesse őtet, — egy *Paulínának*, ki férjével egygyütt vágat eret magán; hogy élete annak vérével egygyütt folyjon-ki, kivel eddig olly szépen tölt, — és egy *Alcestének*, ki beteg férjének meggyógyulásáért magát áldozza-fel a' halálnak, — nevei örökösen tündökölnék az aszszonyi érdemek' fényes egén. — Nem kisebb rangu csillagok ezeknél a' *Grotius'* és *Ármánd'* Feleségei, kik közzül egygyik, egy könyves' ládában, a' másik egy hordóban menti-ki férjét élet-veszedelemmel a' halálos fogságtól. — Sőt többet mondok, *nem látunk é egész városokat*, mellyekben, midőn ostrom alatt lévén, az aszszonyok szabadságot kaptak volna legdrágább kincseiket kivinni, mindenik férjét vette hátára, 's úgy hagyta-hátra minden kincseit az ellenség' prédájára?! — Szép és felséges példák! Örökös emlékei az aszszonyi tiszta hívségnek, 's egyszer'smind nagy-lelkűségnek. — Oh Aszszonyok millyen szépek vagytok ti, ha hivatástoknak megfeleltek! — *)

2.) Egy házban a' csendességet, és az egygyességet mindég az Aszszony tarthatja-fenn, és akár millyen légyen a' férj, még is hatalmában van az aszszonyi erőnek őtet a' maga akarattya szerint hajtani. — Ezen nagy erőre, éppen a' kívántatik-meg, a' mit különben az aszszonyban gyengeségnek nevezünk, de a' mibe áll még is legnagyobb hatalmak az aszszonyoknak.

Ezt a' virtust *engedelmességnek* nevezik, és igazán az Aszszony leginkább parancsol midőn engedelmeskedik, — nincs könnyebb a' világon, mint egy férjet zabolán tartani, — az erős, és büszke Férjfiú mindennek ellent-áll; az engedelmes Aszszornynak meghódol. — Megbecsülhetetlen az a' Feleség, ki ezt a' gyengéjét férjének kitanulván, okosan tudja vezérelni. A' Férjfiak a' házban rendszerént megelégednek azzal, ha ők láttatnak parancsolni, különben a' kormány lehet a' Feleség' kezében. — Az a' természetünk van nekünk, hogy tartozásból semmit sem, önként mindent megcsinálunk. — A' Férj, mint az *Ánglus Uralkodó*, megelégedik a' Titulussal, különben valamint itt az ország' dolgát a' nép, úgy a' házban az aszszony viheti. — Az aszszony a' férjfiutól kell hogy függjön, 's mihelyt ő szóval ezen függését megesteri, cselekedettel mingyárt uralkodhatik. — Valamellyik félnek engedni kell, 's szomorú azon háznak sorsa, hol az aszszony ezt nem tanulta-meg: lárma, veszekedés, és vissza-vonás ott az egygyütt létel;

*) Ha körül nézzük magunkat, több házakat fogunk olyanokat találni, a' hol az Aszszonyok' hűségtelenségek, Férjeik' és gyermekeik' boldogságokat eltemették.

a' hol pedig a' Feleség engedni tud, ott ő csak nem mindenható, 's ezen virtussa által uralkodik ő a' házban.

Erre a' végre megkivántatik még egy jó Feleségbe:

3.) *A' békességes-tűrés.* — A' férfiúi természet hajthatatlan, 's a' mit egyszer a' makacs Férj fejében vészen, attól nem könnyen áll-el, — az aszszonyoknak itt tűrni — 's el kell várni a' kedvezőbb pillantatot, melyet okoson ragadván-meg, nyertes lehet. — A' türelem is tehát inkább aszszonyi virtus, 's helyesen; mert a' gyengébb félnek mindég e' volt a' legnagyobb ereje. — Ez azon erő, melly egy házban, a' békességet feltartja.

4.) Van még egy pár fűszere ezeken kívül a' házi életnek, melyeket a' jó Feleség ad-meg, — ezek a' *Kedvesség*, és *Nyájasság*. — A' Férjnek komor homlokán szabad olykor-olykor ránczoknak is lenni. Az aszszonyét ez egészszen eldisztelenítené. — Nincs unalmassabb a' világon, mint a' morgó aszszony, 's még a' *Példa-beszédek* bölcs írója is azt mondja: *hogy jobb lakni a' háznak egy szegelyében, mint a' morgó aszszonnyal egy fedél alatt.* Egy jó kedvű, és nyájas Feleség, egy megbecsülhetetlen kincs — ide siet a' Férj, midőn az élet' gondjai közt elfárad, 's annak egy mosolygására egy élet' terhet felejt-el. Mint a' Tavasz virágokat, úgy természet boldog órákat a' kedves Feleség. — *Vénusnak* lábai' nyomán ró'sák fakadtak, az Aszszony' nyájasságán új élet terem a' Férjfiú' szívében. — Ez, és csak ez, a' mi a' házi élet' örömeit megadhatja. — Ó ti kedves, és nyájas Aszszonyok! ti könnyűk és elevenek vagytok, mint az ártatlanság, és szelidek, mint az angyalok. Légyen áldott a' ti szép Nemetek! *)

De ki győzné mind rendre számlálni az aszszonyi érdem' drága tár-házát? és még hátra van *két Fő-pont a' Jó aszszony' virtussaiból*, — és ez az, midőn én az Aszszonyt, mint

III. Anyát gondolom.

Az aszszony arra rendeltetett, hogy feleség — a' feleség, hogy anya légyen. — E' nélkül az ő munkássága meg van fojtva, és legszebb érdemei is terméketlenül maradnak. — Ezek nélkül minden aszszony csak egy szép és cifra mobilia. — A' házassági kötelet a' gyermekek szentelik-meg, 's ez az kiváltképpen, a' mi egy anyát az élethez, 's Társasághoz köt. — Legszebb hivatal a' világon az anyai, legterhesebb, és még is legkedvesebb kötelesség. — Ti hordozzátok szívetek alatt oh Aszszonyok! azon remekét a' teremtésnek, kit az Isten csak egyszer teremtett. — Ti szülitek a' világ' Urait, 's angyalokkal szaporítjátok a' mennyek' országát. — Oh millyen felséges, és nagy a' ti elhívatástok!

Midőn a' feleség anya lesz', akkor egy méltóságos, és addig esméretlen érzést kap, 's innen folynak megint számtalan sok virtusok. — Csak négyet említek:

1-ső *Az anyai szeretet.* Ha van valami tiszta a' világon, ez az. Az anya a' halállal még szembe, valahányszor egy új kis polgárnak ad életet, és ezért ez már nékie an-

*) Itten talán az Orátor, az engedelmisséget, békességes-tűrést, kedvességet és nyájasságot, mint tükröt, ellenébe tette né-melly Aszszonyok azon engedelmisségének, melly csak a' kéntelenség' fanyar gyümölcse, és melly csak akkor esik-meg, minekutána magokat ki zörögték.

nyival kedvesebb. — Még az állatok is megneemesednek, mikor anyák lesznek. — Az aszszony ekkor egy felsőbb valósággá válik. — Olcsó, és semmit ér minden kincse e' világnak ő előtte, gyermekeihez-képp. — Minden gondolatja, egész élete a' jó anyának, csak gyermekei' boldogságok. — A' vér, melly egykor az anyai szíven, és a' nem született csecsemőn ment keresztül, azután is mind végig, mintha külön nem vált volna töllök, csak azokért foly. — Semmit én annyira tisztelni nem tudok, mint a' jó anyát. — Semmi sem tetszik nékem inkább, mint midőn *Cornelia* gyermekei' fejére teszi kezeit, 's azt mondja: *ezek az én legdrágább ékességeim!* Calculáljátok-fel csak mennyit szenved, fárad, nyughatatlankodik, aggódik, és igyekezik egy anya gyermekeiért, 's meglátjátok, hogy egy Státus' kormányja nem kerül annyi munkába a' fő-hivatalon lévő Tisztviselőnek. A' hány gyermeket szül egy anya, annyszorosan él ő, oh de annyszorosan is szenved, 's mindeniknek halálában annyszorosan is hal-meg. — Mint az Istennek szeretete leírhatatlan, az anyai szeretet is; azért nem is mondok többet róla.

2-szor: Ezen szeretet egy méltóságot is ad az anyának, melly már csak tekintetéből is kitetszik. — A' leányi jádzáság, és eleven könnyű elműség elmúlik a' homlokról, 's egy csendes majestás ül-ki helyette, a' kacsingató szemek méjében néznek, 's egy felsőbb érzést sugároznak. — A' legintereszsantabb kép, az anyai ábrázat; 's egy híres kép-író avval remekelt egykor, hogy egy anyát, anyai elragadtatással, és gyönyörűséggel, szemlélni festette ölében alvó kicsin gyermekét — valósággal, jól találva, felségeskép lehet. Ezen méltóság.

3-szor: Egy erőt is ad az Aszszonynak. — A' legfélénkebb állat is bátor lesz' magzatiért. — Az aszszony megharczolna ezért a' vad-állatokkal is. — Ez lelkesített egy *Octáviát*, 's oroszlányt csinált belőle, midőn gyermekeitől megakarták fosztani. — Ez által lépett egy régi aszszony a' Tyrannus' eleiben, 's annak, a' kitől országa reszketett, test-örzői között, éles tört tartván kezében, így ordított fülében: *Tyrann add-vissza Fiamat!* azt mondják, a' menydörgés nem olyan rettenetes, mint midőn, a' megfosztott nyöstény orosz lány kölykei után ordít az üres fészeknél, erre őtet a' természet tanította, 's az anyai érzés' hangja teli erővel, és méltósággal. Mind ezekből foly már

4-szer: A' nevelés'szent kötelessége. — A' kik szülik, azok táplálják, első esztendőben ápolgatják, 's különösen a' leány gyermeket végig is nevelik. A' nevelésnek, így tehát a' következő élet' boldogságának fundamentomát, mindég anyák vetik-meg. — Az ők gondos kezeik között vészi a' gyermek szívének, és érzésének első directionját, 's bár melly kurta legyen is ezen Periodus, még is többnyire az életen keresztül mindég meglátszik. — Már csak az anyai téjjel is szívunk-bé természetet, úgy hogy mi, mind testünket, mind lelkünket főképpen anyánktól vettük. — Jó anya már az, ki a' nevelés' közép útját el-tudja találni. — Ebben többnyire a' kényesztetés által hibáznak az igen szerető, vagy rosszul szerető anyák. — A' kényesztetés éppen úgy nem szeretet, mint mikor a' majom olyan forrón öleli kölykét, hogy körmei között megtikkad. — Ezek a' testet, a' kényesztető anyák a' lelket ölik-meg. — A' derék anya mindent megszerez — mindent csinál gyermekeiért, magától meghúzza, és nékiek adja: de tud parancsolni, tiltani, és okosan büntetni is — egy szóval, ő gyermekeinek él — az ők boldogságokra munkálódik, 's mikor meghal, csak ezen gondolat terhes előtte, hogy elkell hagyni gyermekeit.

Még csak egy vonás az Aszszony' életéből, és ez

IV. a' Gazdaszszonyi munkásság.

A' ház' terhet az Aszszony viszi. A' férjfiú' kötelessége a' szerzés, az aszszonyé a' megtartás — már pedig, ha csudálatosnak látszik is, igaz az, hogy könnyebb tizet szerezni, mint egygyet megtartani. — A' házi gondviselés' módjában is tehát egy széles mező nyílik az Aszszonynak, 's számosak itt újjolag érdemei, és virtussai:

1-ső ezek között a' *Gondosság*. — A' jó Gazdaszszony olyan a' Házban, mint a' Nap, melly midőn feltetszik, munka, szorgalmatosság, 's új élet kezdődik mindenfelé. — Ő mint az anya-méh a' kosárban, nálla nélkül minden kezek nyugosznak. A' legkisebb dolog szemei elől nincs elrejtve: tud és lát mindeneket szemeivel — a' helyhez, időhöz, és körülállásokhoz szabja munkásságát, és minthogy a' rend a' háznak a' lelke, azért

2-szor: *Ő rendet tart mindenkben*. Mindennek ki van szabva nálla munkássága, 's az egész ház olyan mint egy jól elrendelt machina, mellyet ő mint rugó, mozgat. Egy kicsiny tag, a' maga helyén többet használ, mint egy nagy, rendjén kívül — azért az ő házában az elsőtol az utolsóig minden rendben történik — és így a' jó aszszony egyből kettőt, és a' kettőből már tizet csinál. — Az ő háza nékie mindene, azért ő ott legörö-mestebb mulat, és így a'

3-dik *Szép vonás a' jó Gazdaszszonyságban a' Háziság*. — A' Csiga a' maga házat hátán hordozza — a' jó Gazdaszszonynak olyannak kell lenni. — Légyen ő serény mindenben, 's csak házából való kimozdulására rest. Az aszszony házán kívül nincs a' maga elementumában. — Nékíe nem szabad idegen helyen keresni gyönyörűséget, hanem azon közép-ponton, mellyben elhivattatása állította, forogjon a' maga tengelye körül, mint a' Nap, a' nélkül hogy helyéből távozna. — Mi lenne a' Világ' Systemájából, ha az azt melegítő és éltető Nap, a' maga határán kívül menne. — Mi lesz' a' házból, midőn annak lelke, az aszszony, azon kívül munkálódik. — Egy jó aszszonynak, semmi gyönyörűséget nem szabad házán kívül keresni, annyival inkább adni. Az ő háza légyen nékie mindene, 's ő ebben minden.

4-dik *Szép virtus egy jó Gazdaszszonyban, a' Takarékoság*. Egy boldogító közép-út a' fősvénység, és a' vesztegetés között. — A' legnagyobb Capitalis a' világon, egy gondos és takarékos Gazdaszszony. — Ő minden helyre ad a' hová szükséges, soha sem, a' hová nem kelletik. — Ezen virtus megadja a' Ház' erejét, 's azt cselekeszi, hogy a' gyermekek nem kénytelenitnek szüleknek vétkét sokáig lakolni. Tisztán, rendben, és épen öröklík ők a' jószágot, 's midőn sok örökösnek egész élete csak abban telik, hogy szülei' adosságát fizesse — addig az illyennek Maradékí új erőt szereznek. —

Ha minden érdemeit rendre akarnám számlálni a' jó Aszszonynak, úgy vég nélkül való lennék. — Nem akarván azért Olvasóimat unalmaztatni, elhalgatok, csak ismétlem: hogy az aszszonyi érdem' sűgarai: „a' tisztaság — okosság — az érző szív — könyörűletesség — „jóltevőség — vallásosság. *Mint Feleségnek*: a' hűség — engedelmesség — békesség — tü-
rés — szelidség — és kedvesség. *Mint anyának*: az anyai szeretet — méltóság, és okos
„nevelés. *Mint Gazdaszszonynak*: a' gondosság — rendtartás — háziság, és takarékos-
„ság.” — Sok, valójában sok, és tiszteletet érdemlő tökéletességek!

16.

Koszorúk Mivészek' fejére.

RÉVAY JÓ'SEF.

Hazánk' szép hangi már már haldoklának,
 Nyelvet, szokást kölcsönzött hij Sequana:
 A' hon sirt, 's hogy végkép ne romlana,
 Te lettél védje ősi hangzatának.
 Hodultak a' nyelv-hős buzgó szavának
 'S hogy társ erővel hobbén lángzana,
 A' hűk Szittya vére lángra lobbana
 'S oszlott homálya a' mély éjszakának.
 A' jók, neked miként örültenek
 Nyögött az üldözött szegény haza
 Dalodból zengett szebb jövő' sugára.
 A' régi lángok szárnyakra keltének
 Hunn-voltunkban Isten oltalmaz —
 'S nyelvünk csak mi most hobbén egybe zára.

KAZINCZY FERENCZ.

Bájos kert nyílik a' Költő szemének,
 Szörnyek, hab, szirt, tűz szokták védeni,
 Irigy moraj viruló partját körzeni,
 Te mertél, 's ellenid lecsendülének'.
 Hazámba szárnyalt sok nem hallott ének,
 Tanítványok kezdtek seregleni,
 Simúlt nyelven csudásan zengeni,
 'S köszönve, vallunk, Szép, 's Nagy Mesterének.

Alcid megküszdvén bátran száz bajokkal,
 A' Heszeridák' álmait szakasztja
 'S megküszdvén, diszlett Istenek' körében —
 Élted röpül, enyelgve lágy dalokkal
 Közöttünk él buzgó munkád' malasztja,
 'S lész' daljaidban, 's hűid' köny — szívében.

KISFALUDY SÁNDOR.

A' honba hol száz csuda virúl,
 Virág ajkak felett száll bájos ének,
 Tanítja a' szív 's menny langyos hevének
 'S korányi arczon szebb ég napja gyúl,
 Ábránd tűz olvad szerte lángitúl,
 Felköltve Istenit a' Költő keblének,
 Petrarca nem bira sokkal tűzének
 A' mennybe tért késértve hangitúl.
 Hogy szállt a' tisztulási fenyletön
 Lantját neked búját visz-hangzva nyujtván
 Csak teste tűnt, él benned szelleme
 'S búdhoz boldog szerel'm' fátylóját gyújtván
 Hazánkba zeng Vaucluse nyelv-kelleme,
 Petrarca te, Lizád szép Laura lön.

DAYKA GÁBOR.

Mint a' midőn virág, kecsit kitárja,
 Tavasz — szellő — nap játsztanak körül,
 Dalokba olvadt lelke kiszáll belüle
 És búját tudta csak a' hold' sugarja.
 Szelid lelkének nem a' föld határja
 'S homályos bánatjának bár örüle,
 Remény fáján gyümölcs itt nem zsendüle
 'S alatta leng át hol szebb regje várja,

Még reng keblébe végső szerelme,
'S hálát mosolyogva a' föld' szép körére
Felejtí földi szenvedéseit;
Pendítí könnyűs lantja' idegjeit,
Bámúlva száll utánna az elme,
'S a' szem titkos bút érez énekére.

UNGVÁRNÉMETHI
TÓTH LÁSZLÓ.

Tövis közt nyíltanak ibolyáid,
'S te dal-hős hattyúként zengél felettek,
Sirtak sokan, sirtak mind kik szerettek,
'S korán némultak édes ajkaid.
Felbájlád a' Helle név' titkait,
A' hősek tetti Pharuszként vezettek,
Magas zengtőkben húrjaid repedtek,
'S csak a' sír-szellő sírja karjaid.
Hármoniává lettek zengeményid,
A' szellemnek lehúlt por-bilincse
Üldözve hogy könnyét többé ne hincse.
Szárnyakra keltek hajnalló reményid
Dagadt kebledből szét folyt-éneked,
'S itt a' Hon ott Múzsád font dijt neked.

Kovacsóczy.

Foglalatja a' 2^{dik} Negyednek. 1827.

Bacsinszky András, Munkácsi Megyés Püspök.

Lap.

1147 ✓

Negyedik Füzet. Aprílisz.

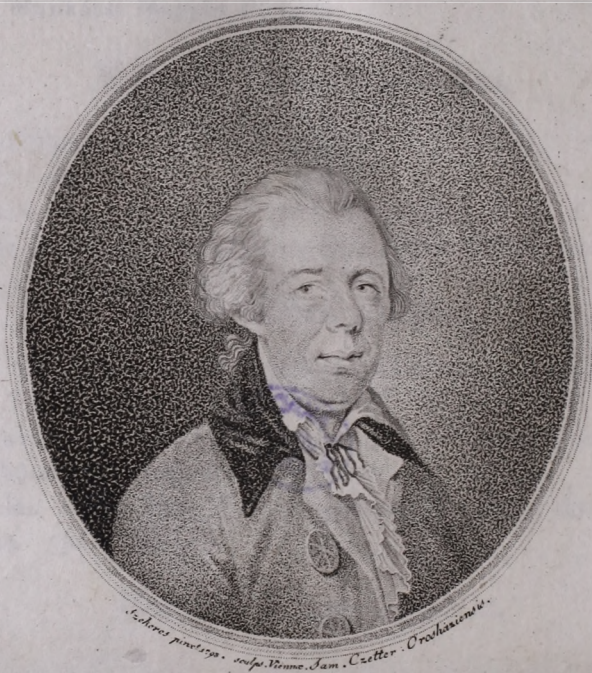
1. A' Szerbus Nép-Költéséről. (Toldy Ferencz.)	1153
2. Az érzékeny-szívűségről. (Szabó Nepomuk.)	1168
3. Polykletus' utazása, vagy Római Levelek. (Folytatás.) S. K. J.	1172
4. Florián' Meséiből próba-tétel. Az Igazság és a' Mese. (Közli Terhes Sámuel.)	1182

Ötödik Füzet. Májusz.

5. Az egész látható Világ' Rende tudományosan elő-adva, a' legujjabb Felfogások szerént. Tiszta eredeti Munka. (Dóhovichs.)	1186 ✓
6. Az Élet nem fő java embernek. Egy Tavasz-reggeli Beszélgetés. (Guzmics Isidor.)	1208
7. Árpád-Vára. (Debreczeni Bárány Bertalan.)	1215
8. Ilona, a' világtalan II-dik Béla' Hölgye. (Debreczeni Bárány Ágoston.)	1218
9. Elég szükség van! (Boér Sándor.)	1222

Hatodik Füzet. Júniusz.

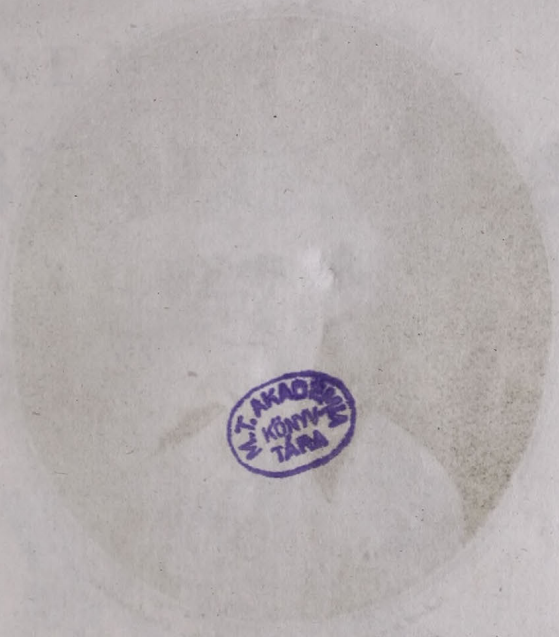
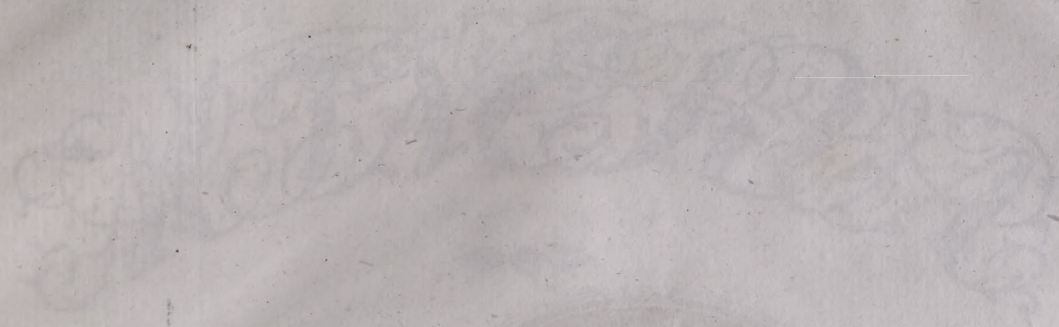
10. A' Rádayak. (Kazinczy Ferencz.)	1225
11. Nemeszisz a' Hellen Költőknél és Kép-művészeknél. Herder után Guzmics.	1233
12. Probák Socrates' nevezetességeiből. (S. K. J.)	1240
13. A' Tökélletesedésről. (Varga István.)	1243
14. Felséges koronás Fejedelmünkhöz édes honi Nyelvünk eránt írott Könyörgésem, melly mostani Po'sonyban kezdődött Ország-gyűlésen nyújtódott-be Magyar és Német nyelven. (Budafalvi Bors Sámuel.)	1247
15. Az Aszszonyi Virtusokról. (D. M.)	1250
16. Koszorúk Mivészek' fejére. (Kovácsóczy.)	1261

KIS-VICZAI
VICZAY JÓSEF,
TORNÁVÁRM. ÉS KASSA VÁROS. ORVOSA.

—♦♦♦♦♦—
VIRO·ANTIQUAE·VIRTVTIS·CONSTANTI·INTREPIDO
SERVATORI·CIVIVM·FRANC·KAZINCZY·VT·INTVENTIVM
ANIMI·AD·EIVS·EXEMPLVM·ACCENDANTVR·MDCCCIII

1918-1919

1918-1919

VICARY JOSEF

1918-1919

RECEIVED BY THE OFFICE OF THE
SECRETARY OF THE
ARMY AND NAVY DEPARTMENT

1918-1919

Felső Magyar-Országi

NEMZETI

FOLYÓÍRÁS.

1827.

Opto tibi vultum multa et praeclara minantis. Hor.

HARMADIK ESZTENDEI FOLYAMAT. — 3^{ik}. NEGYED.

JÚLIUSZ, AUGUSZTUSZ, SZEPTEMBER.

A' Felséges Kir. Magyar Helytartó-Tanács' kegyes engedelmével.

KASSÁN,

ELLINGER ISTVÁN, CS. KIR. PRIV. KÖNYV-NYOMTATÓ ÉS ÁROS' BETŰIVEL 'S KÖLTSÉGZIN.

Él Magyar, áll Buda még!

KISFALUDY KÁROLY.

KIS-VICZAI
VICZAY JÓ'SEF

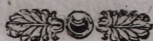
Tek. Torna Vármegye' és Szab. Kir. Kassa Városa' rendes Orvos-Doctora'

ÉLETRAJZA.

Örömmel újítjuk-meg itt egy Férjfiú' emlékezetét, midőn ennek igen hív képét *) Munkánk' homlok-lapja elibe függesztjük; ki Kassának még nem régen nagy dísze volt, és a' kinek neve itt századokig fog tiszteletben, áldásban fennmaradni.

Kis-Viczai VICZAY JÓ'SEF, Torna Várm. és Kassa Szabad Kir. Városa' rendes Orvosa, huszon-öt esztendőskorában tére haza Bécsből, hol öt esztendei szorgalma után a' Doctori czímet megnyerte; 's szerencsés gyógyításai, kötelességének hű telyesi-

*) A' következő Negyedet B. Vesselényi Ferencz' a' Nádor' képe és élet-írása fogják díszesíteni.

tése, számtalan jótétei betegek körül, mellyek szinte a' vesztegetésig mentenek, kevés holnapok alatt olly hírbe hozzák, a' mit mások minden nagy érdemek mellett egész életekben sem tudnak megszerzeni. A' Városnak akkor még csak két Orvosa vala; most csak-nem minden egyedül Viczay által kívánt gyógyíttatni. Pitvara, korán reggel olta nyolczig, tömve vala azokkal, a' kik segélyét kívánták. Akkor elkezdé kerengését, melly szinte délig tartá. Háromkor újra kezdé azt; hatkor rendesen kertjébe vonta magát, 's az estvét a' barátságának 's szerelemnek szentelé. Most még egyszer járta-bé nehezebb betegeit, ki, a' legtávolabb külvárosig, olly hűséggel a' legszegényebb viskóba mint a' leggazdagabbak' palotájikhoz, 's akkor éjfélig tanult, 's újra írta betegeinek laistromát az úczák szerint, hogy valakit ne felejtse. 'S ezen rendében megmarada napjainak végéig, mert az ő betegeknek száma, azért hogy itt megszorodának az Orvosok, soha meg nem fogyott.

Munkássága tovább terjede ki Vármegyéje' 's Városa' határainál. A' nehezebb betegekhez nem ritkán Falukra hívatott-meg Orvosi tanácskozásra. Ment éjjel, nappal, ifjabb esztendejiben lovagolva, de úgy, hogy minden Státión új ló várja; 's nem ritkán történt, hogy a' ló kidőlt alatta. Magát soha nem kímélte, 's fő gondja betegek voltak, kiket a' Városban elhagyott.

Soha ember a' pénzt kevésbé mint ő nem szerette. Ingyentette szolgálatjait a' nem gazdagoknál; a' szegényeknél nem csak a' patikát fizette, úgy hogy e' költségei esztendőt által két három ezer forintra mentek, hanem a' hol inséget látott, marokkal szór-

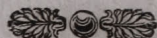

ta a' pénzt a' beteg' ágyába. Ezt maga soha nem beszélt: betegek hirdették-el, áldva jóltévőjüket, 's csudálva ennek nemes lelkét. *Plurimum facere, minimum de se loqui.*

Ifjabb esztendejiben elkezdte gyűjteni réz-metszéseket, csigákat, ásványokat, pénzeket, de legfőbb szenvedelme kerteskéje vala, a' Hernád' bal szélén, a' malmok' szomszédjában. Itt pihene-meg eltikkadva fáradságos napi munkája után; itt élte életének legkedvesebb szempillantásait, barátinak szent és zárt körökben. A' kik nem érték, ez a' Remete-ház, ez a' Kápolna, ez a' Templáriusi Rom, ez a' térden-álló Szobor, könyörgő kezekkel mit jelenthet, felakadhatának az egymást toló tárgyakon: a' kik érték, megbocsáták a' Kertészi-tudomány' törvényeivel ellenkező hibát. Örököse, Tornai és Kassai Orvos Sihulsky Friedrich Úr, tiszteli boldogítójának emlékezetét, 's a' kertet úgy változtatá-el, hogy tetteit maga Viczay is javallaná; 's máshová vitetvén-által a' könyörgő Aszszony' szobrát, annak helyén egy elmés rajzolatú Templomot állíta, mellynek kuppoláját három fekete-márvány oszlopok tartják. Ezeknek közepekben áll a' Viczay' büsztje egy három-szögű oltáron, Gróf Dessewffy Jó'sef Úrnak felírásaival:

I.

Illustris Viri
JOSEPHI VICZAY
Medici
Benefactoris
Magistri sui
Cineri
Gratus Heres
FRIDERICUS SIHULSKY
M. DCCC. XXI.

II.

A' jók a' jót el nem felejtik.

Szomor füz' levelek

Borítják hamvai' vedrét

A' Méltónak,

'S a' bús Emlékezet

Nyögve vagy remegve,

Él mindég felette.

III.

Der Weise, Gute, ist nun Staub!

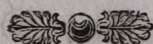
Belebend alles Was hier lebt,

Einst pflanzt' er dieses dichte Laub,

Jetzt weht nur noch sein Geist,

Und jedes Blatt erbeht.

Úgy hitte minden, hogy Viczay e' neki kedves kertbe temteté magát, és hogy hamvai az említett három-oszlopú Peripteron alatt sorvadnak, de a' dolog nincsen úgy; Viczay a' Lutheránusok' temetőjökben akara eltakaríttatni, hol nagy-atyja Péter, a' Magyar Felekezet' Predikátora, 's atyja Jó'sef, Abaúj Vármegyének és Kassa Városának Seb-orvosa, fekszenek. Barátjai pénzt tettek-össze, hogy a' kedves Megholt' sírja felett Egyiptuszi ízlésben emelkedjék egy Kápolnácska, 's az már áll, de nem tellyesen elvégezve. — I. b. Keresztszeghi Gróf Csáky Emánuel, Szepes Földe' örökös Ura, val. b. t. Státus Tanácsos és Szepes Vármegye' örökös Fő-Ispánja, ezen valóban jóltévő Ember-barát'

és szép lelkű Férjfiú' emlékezetét, e' következő Felül-írással óhaj-
totta a' maradék' számára fel-tartani:

Simplex. Moribus. Fortunarum. Contemptor.

Dispensando. Salutem. Aegris.

Langvidis. Lenimen. Inopibus. Subsidia.

Sui. Immemor. Concivibus. Vixit.

Magnatem. Civem. Colonum. Mendicum.

Pari. Complexus. Charitate.

Obiit.

Dignus. Hygeiae. Sacerdos.

Ereptum.

Publica. Flevit. Calamitas.

Molliter. Ossa. Cubent.

Sic. Vult. Amicorum. Corona.

Statque. Tumulus.

Boni. Memoriae. Viri. Sacer.

Azoknak, kik a' Felejthetlent ismerték, kedves lesz' tudni, hogy a' Kávé-ház előtt álló olasz-nyárfák, gesztenyék, juharok, sorbusok, Viczaynak kezével vagynak ültetve. Az eszes különözéseket nem hiuságból, hanem ízlésből kedvellő ember nem tartá magához illetlennek, kivenni a' nap-számosok' kezéből az ásót és kapát, 's itt mindenek' láttára tevé, a' mit kertjében, elrejtve a' mások' szemei elől, mindennap csinált. Bár e' fák' susogása az itt mulatókat a' dicső Férjfi' tetteire emlékeztesse!

Lelke hevesen szerette a' szépet, hevesen utálta a' rútat, 's nem szégyellé kimutatni érzéseit. Betegeihez sietvén reggelenként, mindennap felméne egy házhoz, ott forró csókot nyoma

eggy tisztelt kézre, minteggy áldást kérve munkájához, 's ment, a' nélkül, hogy egy szót szóllott volna; de éppen ez a' láng-lelkű Férjfiú, a' ki ezt tevő, lángoló haraggal, irtózva fordúlt-el egy embernek csak nevét is hallván, kit, némelly másokkal egygyütt, ő is nem szerethete.

Teste' alkotása erős volt, és zömök, alkalmatlan kövérség nélkül; termete közészer magasságú; haja szög, szemei kékek. Ötven-negyedik esztendejéig minden hétben háromszor ferde-meg hideg vízben. Itala víz, és, a' mit kárhoztata, de el nem hagy-hata, kávé. Nyaka télben nyárban kendő nélkül, mejje mindig nyitva. Éhséget, szomjat, hideget, meleget tűrt a' csudálhatá-sig, 's a' legkeményebb télben is egyg köpenyegbe vonta magát.

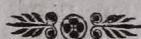
Született 1746. Martzius' 23-án megholt 1810. April. 5-én 's benne, a' nőtelenben, holt-ki nemes familiája; eltemettetett 8-án. Koporsóját nem-csak az egész Város, de annak minden Hostátjai, sőt a' közel-fekvő falukból is felgyűlt' háládatos szegény Nép, nagy számmal kísérte, 's soha Kassa embert inkább nem kesergett.

A' Kiadó és a' Red.

FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI

MINERVA.

Hetedik Füzet.

Július 1827.

I.

A' földi Boldogság' ideájának fejtegetése.

Ferguson Adám, nagy-nevű Anglus Filozófnak ezen Munkája után: An Essay on the History of the Civil-society, Part. I. Sect. 7. 8.

Ezt a' sok. jelentményű, és társalkodásunkban olly igen gyakran elő-forduló, 's már nyelvünkre járó szó-ejtést *Boldogság*, fontolóra véve talán legkevésbé értjük. Szolgál ez megelégedésünk' kifejezésére, midőn valamelly kívánatunk bétellett; fohászzkodással mondatik-ki, midőn tárgyunk meszsze vagyon; jelenti azt, a' mit megnyerni óhajtozunk, de a' mit vizsgálat alá venni ritkán állapotunk-meg. Mi akármelly tárgy' böcse felől, annak haszna és boldogságunkra lehető befolyása szerint ítélünk; de úgy vélekedünk, hogy az a' haszon és boldogság nem is kíván magyarázatot.

Közönségesen olly embereket tartunk legboldogabbaknak, kiknek vágyjai leggyakrabban tellyesednek. De ha valósággal, az óhajtott dolgok' bírása és húzomos elélése volna szükséges hozzá-valója a' boldogságnak; az emberek legnagyobb részökre nézve, sorsok felől méltán panaszkodhatnának. Mert a' mit ők gyönyörködésnek hívnak, mind az általjában csak szempillantatig tart; és a' forró vérű kívánatnak tárgya, mihelyt elnyerve van, nem foglalatosítja többé az elmét; új szenvedelem járul utánna, és a' képzelődés — valamint annakelőtte — ismét csak távol eső boldogságra van függesztve.

Hány efféle gondolatokat nem sugallottak majd a' melankhólia, majd következései annak a' lankadtságnak és tunya renyhességnek, mellybe olly örömet bele-süllyedünk a' bú-
F. M. Or. Minerva 3. Negyed 1827.

gondtól való mentesség' ideája alatt! Maupertius p. o. így okoskodik *) „ha az emberek' számára készen álló örömek' és szenvedések' számba-vételébe forma szerint bele-ereszkedünk; csak elvétve fogjuk úgy találni, hogy nem a' fájdalom, élességénél, tartós és gyakor voltánál fogva, haladná föllül sokkal is az örömet. Az a' munkásság és heves buzgódás, mellyel az élet' egygyik lépcsőjéről a' másakra ált-sietünk; az a' kedvetlenség, melly bennünk felébredne, ha az általunk már megjárt ösvényekre vissza-térnünk kellene; az a' vonakodás, vagy vénségben az ifjú kor' vigadozásait elől-kezdeni, vagy férjfiui korban a' kis gyermekek' játékait ismételni; mind megannyi össze-szólló bizonyosságok arra, hogy a' multak felől emlékezetünk, a' jelen-valók felől érzéseink egy-eránt alája vagynak vetve a' nem-tetszésnek és komolykodásnak". Melly következtetés, jóllehet azt sok egyébhez hasonlólag az okok' feltett esméréteiből hozzuk-ki, a' tapasztalással nem egygyez-meg. Minden utszán, minden faluban, minden mezőn, a' velünk össze-találkozó személyek nagyobb részint olly ábrázatot mutatnak, melly vidám, vagy gond nélkül-való; vagy közömbös, vagy rendbe szedett, foglalatos, vagy megelégedett. A' földmivelő kedvére fűtörész jármás ökrei mellett; a' kéz-míves helyén érzi magát hivataljában; a' vig természetű és nyájas emberek, egész lajstromát kóstollyák olly gyönyörűségeknek, mellyek kút-forrását mi nem is tudjuk. Azok szinte, kik az emberi élet' nyomorúságos voltát bizonyítgatják-bé, míg elméjüket tárgyakra függesztik, megszöknek gondoljaik elől, és tűrhető idő-töltést találnak annak megmutatásában, hogy az emberek boldogtalanok.

Talán hát e' kifejezések *gyönyörűség* és *fájdalom* egy érteményűek. De ha — mint sok bölcselkedésinkben úgy látszhatik, — egyedül csak azon érzelmekre vagynak beszorítatva, mellyek viszonyban állanak holmi külső tárgyakhoz akár a' multak' emlékezetében, akár a' jelen' érzésében vagy jövőd' sejtésében: nagy botlás, feltenni felőlök, hogy már magokban foglalják boldogság' nyomorúság' minden állodalmait; és hogy a' rendszerinti élet' jókedvét olly gyönyörűségek elő-uralkodása tartaná-főn, mellyek tulajdon néven hívattnak, és fontolóra vetetve külön-külön említettnek-meg.

Az elme, míg létének nagyobb része tart, munkás önn-nyilatkoztatásokban foglalatos; nem pedig fájdalom' vagy gyönyörűség' érzeményire való pusztá figyelésben; és tehetségének lajstroma, az ész, emlékezés, vigyázatosság, érzelem, akarás és igyekezés, csak külömbféle munkálkodásinak neveit foglalja-be.

Ha, mind azon nemű érzemények távol maradván tőlünk, mellyekre közönségesen vagy az öröm' vagy szenvedés' nevét ruházzuk, valódi létünk a' boldogsággal és nyomorúsággal ellenben álló tulajdonokat nyer; és ha az, a' mit gyönyörűségnek vagy fájdalomnak hívunk, az emberi életnek csak csekély részét foglalja-el ahozképest, a' mi mesterkedésben és végre-hajtásban, törekedésben és várakozásban, igazgatódásban, elmélkedésben és társas kötelességekben telik-el: úgy kell látszani, hogy munkás törekedéseink, legalább az ő tartósságokra nézve, legnagyobb figyelmünket érdemlik. Ha hol pedig azokra szolgáló alkalmak nem voltak: ott a' kérdés nem gyönyörűség, hanem holmi ten-

*) Essai de Moral-jában.

ni-való felől vagy; és a' szenvedőnek pusztá panaszai soha sem olly bizonyos jelei a' szerencsétlenségnek, mint az ellankadtnak megmerevült pillantása.

Még is mi azon kötelességeket, mellyek' végbe-vitelével tartozunk, ritkán számítjuk az élet' áldásai közzé. Mindég tiszta öröm' korára vagy háborúságink' végződésére törekszünk; és elmellőzzük azt a' kútfőt, mellyből jelen örömeink legtöbbnyire és valóssággal ránk áradnak. Kérdezd bár a' szorgalmasokat, hol az a' boldogság, mellyre vágnak: azt felelik, hogy talán jelen törekedéseik' tárgyai valamelyikében feltalálható. Ha pedig tovább kérdjük, miért nem tartják magokat szerencsétleneknek azon boldogság' nem-létében is: majd azt felelik, mivel reményjök van ahhoz eljuthatni. De vallyon egyedül maga a' reménység e, melly az elmét a' bizonytalan és változékony kénytől függő kilátások' közepettén támogatja? — És vallyon a' jó kimenetel felől bizonyossá tétel, a' várakozás' idő-közeit több édes gerjedelmekkel tölténé e be? Add oda a' vadásznak, prédáját; add oda a' játszónak az aranyat, melly a' játékban feltéve áll; hogy ne legyen kénytelen, amaz fárasztani testét, emez nyugtalanítani elméjét: — mindkettő bizzonnyal nevetni fog esztelenségeden; egygyike, pénzét ujra felfogja tenni, hogy hadd legyen nyugtalanított; másika ismét mezőnek fogja ereszteni szarvasát, hogy hadd kergethesse veszélyen akadályon keresztül, és hallhassa az ebek' csiholását. Vond-el az emberek' foglalatosságait, szabj határt kívánataiknak: 's létök tereh, és az emlékezet ismétlése gyötirelem lesz'.

„Ezen tájéki emberek (ugymond egy Kis-aszszony) tanulnának varni és kötni: ez megakadályozná, hogy idejök ne lenne tereh önn-magoknak és más népeknek“. „És ez igaz is (ugymond egy másik); én részemről, jöllehet soha sem nézek kifelé, reszketek a' „rossz' idő-járás' szemlélésére: mert akkor az Urak szunyátolva jönnek hozzánk mulatságra; és egy férjet fogságban látni, igen gyászos látomány“.

Az emberi élet' nehézségei és bajai felől azt tartjuk, hogy azok Isten' jóságából elhúznak. Úgyde azon mulatságok közzül is, mellyeket emberek magok választanak, többen rakvák nehézséggel 's vesződéssel. Az emberi élet' játékának nagy feltalálója jól tudta, hogyan kell elrendelni a' játszókat. Vak-történetek panaszra adnak ugyan alkalmat; de ha ezek eltávoztatva volnának, maga a' játék sem mulatná többül a' feleket. Midőn plánt választanak és kivisznek, a' gerjedelem és érzemény' kötelén vezetettvén: úgy tetszik az elmének, hogy saját létezését fejtí-ki, és önn-magát éli-el. Gyakran szinte mind arányt mind tárgyat kevés hasznúnak esmervén is, tálentominkat és képzelményünket erőssen megfeszítjük; és, akár munka akár játék, egygyeránt mulattat bennünket. Mi egyedül csak olly végre kívánunk pihenni, hogy határozott és fogyó erőnket újra helyre pótollyuk. Ha tisztünk' követése fáraszt: a' multság gyakorta nem egyéb, mint foglalatosság' változtatása. Nem vagyunk mi mindég boldogtalanok éppen akkor, midőn panaszkodunk. Van olly neme a' viszontagságnak, melly az elmében kellemetes állapotot eszközöl; és a' jajgatás maga is néha gyönyörűség' kifejezése. Kép-írók és Költők támaszkodnak is erre a' fogásra, és úgy találják, hogy a' mulattatás' eszközei között, mint az a'-féle mivek, kedvezőleg fogadtatnak-el, mellyek szomorú érzéseket gerjeszteni készítetttek.

Ollyan lényre nézve tehát, minőt itt leírtunk, jótétemény, munkálkodási ösztönözésekre akadnia, akár a' gyönyörűségek' kívánásában, akár a' bajoktól őrizkedésben. Ez ő

munkássága fontosabb, mint maga az a' gyönyörűség, melyet keres; és az elhagyatkozás nagyobb gonosz, mint a' szenvedés, melyet kerül.

Az állati kívánság' kielégítéseiről rövid tartósságúak, és a' testiség nem egyéb elmei nyavalyánál, melyet vissza-émlékezéssel kell gyógyítani, ha csak reménység által még fölötté igen felhevítve nincsen. A' vadászat nem kevésbé bizonyosan, elvagyon végződve a' vadnak halálával, mint a' buják ember' örömei, csapongásait kielégítő eszközök által. Az érzéki tárgyak, mint a' társaság egygyik köteléke, és mint meszsziire ható törekedésünk célja, — az emberi élet' rendszerében mindenkor fontos részt foglalnak. Ők vezérlelnek a' Természet' arányainak teljesítésére, az Egygyes' megtartásában és az egész Nem' örökítésében: de reájok úgy támaszkodni, mint a' boldogság' fő állodalmára, hiba lenne az okoskodásban, és még nagyobb hiba a' cselekvésben. Maga a' Szerálj Nagy-Ura kinek számára a' birodalom minden kincsei kicsikartatnak, ennek rettegő lakosítól; kinek kedvéért egyedül, a' legválogatottabb smaragdok és gyémántok ásatnak-ki a' bányából; kiért minden levégecske tömjénnel van gazdagítva; kiért a' Szépségek minden tájról össze-gyűjtve találtnak, és olly szennyvedelmektől tüzeltenve, melyek csak a' verticális Nap alatt érnek, kedve kénye szerint való véők-élésre, rostélyok közzé záratnak; — még is talán nyomorultabb, mint azon nép' serege, melynek dolgozása és vagyona csak arra való, hogy mentse meg (Urokat) az aggodástól és szerezzenek neki öröm-élet.

A' testiséget könnyen meggyőzhetni valami ollyas dologban való gyakorlódás által, melly a' munkás elmét foglalatoskodtatni szokta. Midőn a' tudás-vágy fel van ébresztve, vagy más szenvedelem felhevítve; szinte midőn vendégség' közepettén a' társalkodás tüzesen foly, majd tréfásan, majd komolyan; tudjuk, hogy illyenkor még az asztal' javait is elfeledjük. A' gyermek megveti azokat játéért, a' meglett férjfiu lemond rólok dolgaiért.

Ha azon környül-állásokat számba vesszük, melyek akármelly állatnak, de legkivált az embernek természetével össze-illők; minéműek a' bátorságos lakás, hajlék, élelem, és az öröm 's megőriztetés' más eszközei; néha azt gondoljuk, hogy találtunk érzéki és erős fenekű alapra, mellyhez annak szerencsáját támaszthatjuk. Azomban, a' kik legkevésbé hajlandók morálizálni, azok tesznek olly megjegyzést, hogy a' boldogság, a' szerencsével semmi össze-köttetésben nincsen; jóllehet a' szerencse magában foglalja egyszerűsmind a' megélhetésnek és érzéki gyönyörködéseknek eszközeit. Azon környülállások, melyek önn-mérséklést, bátor szívet és jó magaviseletet kívánnak-meg, vak történetre tesznek-ki bennünket, és lerajzolásban már veszélyes fajúak, hanem az alkalmas, derék tüzes ember akkor látszik önn-magát leginkább elélni, midőn bajok' közepettén áll, és birásában való erejét kénytelen elő-venni. Spinola tudósítván, miként Vere Ferencz Úr megholt abba, hogy nem vala semmi dolga; így szollott: „bizony elég is volt az eggy „Generálisnak megöléséhez.” 'S hányan nincsenek, kiknek maga a' had-viselés is csak mulatkozás; kik önkényt választják a' veszélyekre és szakadatlan fáradásokra kitett életét a' katonának; vagy a' hajós-legényét, mindennemű bajjal küszködésben, és minden könnyebbségtől megfosztatva; vagy a' törvény-tudósét, kinek kedv-telése, a' pörös feleket és a' vizsgálkodókat védelmezni; és a' kik, semmint henyélnének, inkább készek folytatni emberek' és nemzetek' tisztét, még a' helyett is, ki legkissebb érdemmel sem bír? Az illyetén emberek nem úgy választják a' fájdalmat, mint gyönyörűségnek eleibe teendőt; hanem

nyugtalan vágytól ösztönöztetnek, eszöket és elszántságokat valami módon folyton-folyvást kinyilatkoztatni. Ők vijódásaik közepettén is diadalmaskodnak; és epedeznek, lankadoznak, mihelyt munkájokra az alkalom megszűnik. Mi volt az öröm-élés annak az Ifjúnak értelme szerint, ki (mint Tacitus írja) a' bátor-szívűségnek jobban szerette veszélyeit mint jutalmait? Micsoda kilátás vagyon ott az örömré, midőn a' kürt vagy trombita-szó; az ebek' csiholása vagy a' hadi lárima felbuzdítja a' Vadász' és Bajnok' hevét? Az emberi élet leglelkesítőbb környülállásai, meg-annyi veszélyre és küszködésre szállítások; nem pedig bátorságos és könnyű életre való édesgetések. Az ember maga is az ő fűnségében, nem gyönyörködésre termett állat; nem rendeltetett csupán elélni, mit az élemények hasznolására természetnek; hanem rendeltetett, — hozzá adott társaihoz, kutyához, lóhoz hasonlólag, — természetének gyakorlásait követni (inkább mint azt, a' mit gyönyörködésnek hívunk); a' könnyű élet és bővelkedés' ölében is buslakodni, hervadozni; és a' létét fenyegető zajok között is tapsolni. Mind a' mellyekben az ő cselekvésre izgató hajlandósága, csak egyenlő lépést tart azon tehetségek' külömbféléségével, mellyekkel felruháztatott; és természetének legtisztelendőbb sajátságai, a' nagy-lelkűség, vitézkedés, bölcsesség, nyilvánosság viszonyt mutatnak azon nehézségekhez, mellyekkel megvívni elrendeltetett.

Ha az állati gyönyörködés izetlenné válik, midőn a' lélek valamely különböző tárgytól felgerjesztve vagyon; tudnivaló, hogy hasonlóképpen a' fájdalom' érzése is megleltetik, midőn a' lélek valamin igen erősen megindul. Sebek, mellyeket szenvedelem' hevében, zürzavarban, felgerjedésünkben, vagy a' csata' rémítésiben kaptunk, soha sem érzetnek tőlünk mindaddig, valamíg az elmének forrásban léte el nem csillapodik. Kínóztatások szintén, mellyeket kész-akartva mérnek reánk és szánt-szándékkal hosszabbítanak, általunk áthatatossággal és a' könnyűség' külső színével viseltetnek-el akkor, ha az elmét valamely elevenítő érzemény foglalja-el, vagy Vallás, vagy entuziasmosz és emberi Nemhez-vonszó szeretet. A' babonás kegyeskedők' folyvást tartott kínzásaik a' Keresztyén Egyház' külömbféle idő-szakaszaiban; a' kegyetlen penitencia-tartások, mellyeket mindazáltal a' Napkelet' Szerzetese több esztendőken is kész-akartva eltűr; az a' megvétel, mellyel sok vad Nemzetek éhség és kínzás eránt viseltetnek; a' katonának vidám vagy csak megátalkodott béke-tűrése a' mezőben; a' test-töredelmek, mellyeket a' Vadász mulatkozásából kiáll, — mutatják, melly igen hibázunk, ha az emberek' nyomorúságait annak a' vesződés- és szenvedésnek mértékei szerint számoljuk, mellyben léledezni láttatnak. És ha valami elfinomítás volna is azon állításban, hogy boldogságjokat nem kell az ellenkező öröm-élésekkel mérni; elfinomítás igazán, a' mit Regulus és Cincinnaus még a' Filozófiának dátuma előtt tettek. Fabricius tudta ezt, midőn csak az ellenkező oldalról halgatta-meg a' győző-okokat. „Vagyon olly elfinomulás, mellyet minden gyermek esmer „játékánál, és minden vad ember bizonyít, midőn erdejéből a' békés városra nézdel; és „megveti azt a' plántát, mellynek gazdáját utánnozni nem aggódik.” (Plutarch. in vita Pyrrh).

Az ember, meg kell vallani, minden elmei munkássága mellett is állat, ezen kifejezésnek egész terjedtségében. Ha a' test rozzanik, az elme is elfogy; ha a' vér folyini megszűnik, a' lélek útnak ered. Ön-megtartásáról való gonddal megterhelve; gyönyörűség'

vagy fájdalom' érzésétől megintetve; és a' haláltól ösztöni félelem által oltalmaztatva; bátorságos létét a' Természet nem bírta egyedül sem eszének vigyázatosságára, sem kétes gondolkozásinak kormányjára.

Az elme és test között önálló különbség igen nagy fontosságú következtetésekkel jár. De a' melly tettekre mi most célzunk, azok nem épülnek egygyikféle állítványon is. Eggyeránt igazak ök, a' kérdési különbsézt akár megengedjük akár vissza-vetjük; vagy, akár azt tesszük-fel, hogy ez az élő Ágens képezve van ugyan azon eggyféle természetből, akár, hogy különböző természetek' össze-állítása. És a' materialista Filozóf, úgy bánván az emberrel mint géppel, históriájának mivoltában azért semmi változást se tehet. Olyan lény az, melly látható műszereinek okneműsége által különbséfe cselekedeteket vis' végbe. Hajlongatja tagait, össze-húzza vagy kifeszítti inas-húsait szemünk' láttára. Folytatja melyjében a' szív' verését, és a' vér' folyását, alkotmányának minden részeire. Más munkákat is vis' végbe, mellyeket testi mű-szernek nem tulajdoníthatunk. Észre vesz', visz-sza gondol, előre is tekint, kíván és megvet, csudál és gyűlöl; gyönyörűségeit eléli, fájdalmait kitűri. Mind ezen különbséfe cselekvések, némely tekintetben, jól vagy reszszúl eggyütt járnak. Ha a' vér' forgása bágygyadt, az inas-húsok megereszkednek, az ész rest, a' képzelődés szárnya-szegett. Ha nyavalya éri, az orvosnak figyelmeznie kell nem annyira arra, hogy betegje miről gondolkodik; mint arra, mit eszik; és meg kell vizsgálnia a' pulzus' löktetésével eggyütt szenvedelmeinek fordulásait is. Minden éles eszével, előre vigyázásával és ösztönével, mellyek neki létére megőrzésére adatva vagynak, egyéb állatok' sorsában részesül; és egyedül a' végre látszik alkotva lenni, hogy meghaljon. Műtiászkok elvesznek előbb, semmint Nemők' tökéljére eljutnának; az Eggyes pedig azon választás mellett is, hogy ideig tartó pályája hosszabbulását köszönhesse bátorságának és önn-igazgatódásának, vagy pedig elvetemedett félénkségnek: többnyire az utóbbit választja, és félénkségre hajlandósága által csak keseríti azt az életet, mellyet oltalmazni olly igen törekedik.

Az ember néha még is ki van vétéve ezen lélek-kinzó sors alól, 's úgy látszik cselekedni, mintha élete idő-szakaszának hosszabbítására semmi tekintettel sem volna. Mikor igen mélyen gondolkodik, vagy hevesen kíván: gyönyörűségek és fájdalmak akármi másfelől hijába támadják-meg. Szinte haldokló óráján, az inas-húsok tónt nyerne szellemétől; az elme, mintha vérmességében költöznék-el, és bajvivásinak közepettén jutna-el vesződéseinek új céljához. Moluck Muley targonczáján vitetve, és nyavalyától megtöretve, még is harczolt azon ütközetben (a' Portugallusokkal), mellynek közepén lelkét felad; és utolsó erőlködése, mellyet eggyik ujjával ajakain tett, arravaló jel-adás volt, hogy halálát titkolják-el; minden addigi elő-vigyázásai között talán a' legszükségesebb a' megveretés' eleítésére!

Vallyon nem segíthet e bennünket gondolkodás, a' lélek' ez ügyességének megszerzésében, melly olly haszna-vehető arra, hogy magunkat az élet' rendszerinti sok szcénáján által-vágjuk? Ha mondjuk, nem segíthet: az élet' boldog létének valósága azért nem kevésbé bizonyos. A' Görögök és Rómaiak a' gyönyörűség' megvetését, a' fájdalmak' elűtését, az élettel nemgondolást úgy tekintették, mint emberben felséges tulajdonokat, és a' fenytéknek fő-tárgyát. Ők elhitték, hogy a' vérmes lélek talál magának méltó tárgya-

kat, melyeken erejét gyakorolhassa: és hogy az első lépés eféle tárgyak' előkéllett választása felé ez volna: lerázni magáról az aggódó és félénk elme' alacsonyosságát.

Az ember átaljában mindég kereste az alkalmat, bátor-szívűségének kinyilvánítására, és gyakran a' csudáltatás' vadászásában olly látományt előzményített, mely azokra nézve, kik a' vitézséget önn-magáért böcsülni megszűntek, irtozásnak tárgya. Scevola tűzbe tartá karját, hogy Porzenna' lelkét megrázkodtassa. A' vad-ember megsütögeti testét a' kinztatásra, hogy a' próba-órán ellenségen tapsolhasson. Még a' Muzelman is össze-marczongolja húsát hölgye' szívének megnyeréséért, és vidámon jön feléje vértől lefolyva, hogy így megmutassa, miként böcsülésére érdemes. Némelly Nemzetek a' fájdalommal megküszdésben vagy velök-játszásban annyira vitték a' gyakorlottságot, hogy vagy kész utálat vagy kegyetlenség; mások a' testi szenvedés' akármelly kis alakját legnagyobb gonosz gyanánt tekintik, és inségeik közepettén minden valódi bajt a' gyáva és csüggedező képzelődés' rettentményeivel tesznek még keserűbbé. Mi nem tartozunk felelni sem egyik se másik esztelenségei mellett; de az emberi természethez tartozó kérdést fejtegetvén, böcsüt sem teszünk erős vagy gyöngye voltok felől, 's azon gyakorlottságok- vagy ész-fogatokról, melyek bizonyos Nemzetnek vagy kornak különösen sajátjai.

Valaki csak emberek' azon különböző szokásait és sorsait össze-hasonlítottatta, melyeket nevelés és szerencse szűlnek: meggyőződhetett arról, hogy helyzet maga egyedül nem teszi nekik sem boldog-sem boldogtalanságjokat; és hogy a' külső tisztelkedések különbfélesége sem foglalja magában, erkölcsiség dolgában való ellenkezéseit az érzeményeknek. Kifejezik ugyan különbféle cselekvésekben, az emberek' jó hajlandóságát és ellenséges indulatját: de a' jó hajlandóság vagy ellenséges indulat az emberi életben még is fő-cikkelye a' tiszteletnek. Foglalatoskodnak különböző munkákban, vagy megnyugosznak különböző sorsokban: de szenvedelmektől indittatván, majd-nem ugyan azt cselekszik. Nincsen az ön-alkalmazásnak semmi olly kiszabott mértéke, mely az ő illendőségök' követéséhez megkívántatnék; se veszélynek vagy bátorságban létnek olly lépcsője, melyen a' cselekvésre különösen alkalmasok volnának. Bátorság és nagy-lelkűség, félelem és irigység, nem sajátjai külön az emberek valamelly Karzatjának vagy Rendének; nincs is semmiféle sors, melyben az emberi fajból néhányan meg ne mutatták volna, hogy lehetséges használni, tulajdonképpen vett értelményben, Nemök' talentumait és virtusait.

Mi tehát ez a' titokkal telyes dolog, mit *Boldogságnak* hívunk, ha azt ennyi különbféle állapotokban helyezhetni; és körüle olly körülállások — melyek egygyik korban vagy Nemzetben ahoz szükségeseknek íteltetnek, — másokban viszont ugy tartatnak, mint kártékonyok vagy csak foganatlanok? Az nem állati gyönyörködések' egymásra következése; melyek azonkívül, meddig foglalatoskodtatnak és társaságul szolgálnak, az emberi életben csak kevés pillanatokat töltenek-be. Főlöslég ismételtetve az illy gyönyörűségek csömörré és utálattá válnak; messze üzetve, szélyt-szagatják azt az elrendeltetést, melyre fordittatniok kell; és az ószakai villámláshoz hasonlólag csak arra szolgálnak, hogy még inkább besetítsék azt a' homályt, melyen elő-adandó alkalommal át-áttörnek. Boldogság nem nyugalomnak amaz állapotja, vagy a' bútól-gondtól képzelt szabadosság, mely tőlünk távol, olly sokszor tárgya kívánságinknak, de közelgetésével unalmat hoz vagy lankadságot, — a' mi sokkal elviselhetetlenebb magánál a' fajda-

lomnál. Ha vallyon e' tárgyról tett előre-járt jegyzeteink méltányok é: kitetszik akármelly aránnak hajsolásából inkább, mint eléréséből, és minden új helyzetben, mellyhez eljutunk, — szintén a' szerencsés élet' folytatában is, — több függ azon mértéktől, mellyben elméink tulajdonképpen foglaltosok, mint azon környülményektől, mellyekben munkálkodni elrendeltettünk; azon materiáléktól, mellyek kezünkre adatva vagynak, vagy azon eszökeztől, mellyekkel felfegyverkezve vagyunk.

Ha ezt megkell vallani foglaltosságin' azon klaszsisáról, mellyeket a' *mulathozás* neve alatt különböztetünk-meg; és mellyek az embereknek legboldogabbnak tetsző állapotokban a' földi élet' nagyobb részét elfoglalják; megérthetjük, miként igazzá lesz' ugyan az, sokkal többször, mint rendszerint gyanittanánk, a' valódi foglaltoskodás' sok eseteiben is, — hol pedig a' megnyerendő czél, és nem maga a' munkálkodás tartatik főértékűnek.

Maga a' fűsvény is (mint e' felől tudósítva vagyunk,) néha úgy nézheti gazdagsága körüli agságait, mint mulatságot; és szemre-hányást tesz' Örökösének, hogy az több gyönyörűséget kóstolt a' gazdagság' elbitangolásában, mint ő annak gyűjtésében. A' közönbesség' ezen mértékével, minek is neki másfélével foglaltoskodni? Gondjának ezen beszorittásával, minek választana magának más hivatal-kört; kivált ha magában meggyőzte a' féltékenység' és kajánság' szenvedelmeit, mellyek a' telhetetlen elmét gyötörni szokták? Miért ne foghatnánk meg, hogy az az ember, kinek tárgya a' pénz, mulatságos és gyönyörködtető életet él; nem is pedig csak ollyanképpen, mint a' pazarló, hanem szintén olly igen, mint a' virtuóz, az iskolás, az izléses férjfiú, vagy akárki azon személyek rendéből, kik találtak-ki módot, mint töltsék üres idejüket botránkoztatás nélkül; és a' kinek az ő különbféle-úton szerzett vagyonj ik vagy kibocsátott munkájik talán szintén olly haszontalanok, mint a' fűsvénynek az erszény, vagy a' fizető kis-pénz azoknak, kik csupán idő-töltésből játszanak, vagy ügyességet kívánó vagy csak koczkától függő játékon.

Mi hamar bele-ununk olly mulatságokba, mellyek a' mivelődés tulajdonaihoz nem közelitnek; az az: mellyek nem gerjesztenek valamelly szenvedelmet, vagy nem nyujtanak talentominkhoz és tehetséginkhez mérséklett gyakorlást. A' vadászat és játszó-tábla, mindenik bír olly veszélyekkel és nehézségekkel, mellyek az elmét serkentik és foglaltoskodtatják. Vetélkedéssel járó minden játékaink iparkodásinkat élesztik, és a' fanatizmusnak mutatják némünémű színét. A' mathematicus csak szövevényes feladásokkal szeret mulatkozni; a' törvény-tudó és cazuista olly esetekkel, mellyek elméje' élességét próbára teszik és ítélői tehetségét munkásságba hozzák. Azért legtöbb örömet is ott találja az ember, hol legtöbb erejét fordíthatja valamire; vagy hol legalább nem jelenik-meg erőtlenség. Szinte midőn merén szemlélődés által kell örvendeznie, figyelmezzéssel kíván erőt mutatni. Már a' közönséges képzettségű emberek azt keresik örömeik' tárgyaúl, a' mi mellett olly erőt fejtenek-ki, vagy hoznak hatósságba, mellyet szokás szerint nem gyakorolnak. Innét a' testi gyakorlatokhoz való kedv azoknál, kik elmei munkákkal bajolódnak; innét fiatal kéz-mívesek Vasárnapon olvasgatni szeretnek. A' virágzó elmék és felemelkedett karakterekben pedig az emberi lélek, — minekutánna érezte és megesmerte tárgyait, mint amaz állat, melly prédája' véréből kóstolt, — nem is alacsonyodhatik-le többé olly foglaltosságokra, mellyek talentomit és erejét henyélve hagyják.

A' munkálódó foglalatосkodás' vágyját, mint akármi egyéb természeti kíváнатot, kicsapongásig is vihetni; mulattában ember dőzsölhet úgy a' bórral, mint más részegítő folyadékokkal élésben. A' Játékosnak eleintén csak csekély rá-tevés, és mérsékelt szenvedelemtől elfoglaltság szolgáltatott mulattatást: hanem a' fűszer, ha egyszer azzal igen megbarátkozott, elhibázza foganatját; a' seb mélyyedik, nyeresége olly igen meggyarapúl, hogy figyelmétfelebreszti; lépcsőről-lépcsőre vitetik odább, és végre annyivá lesz', hogy mulatságot keresvén, azt egyedül a' szorongatásnak, reménynek, kétségbe-esésnek azon szenvedelmeikben találja-fel, mellyeket egész szerencséje' kockáztatása gerjesztett.

Ha már emberek az ő mulatkozásait így elfordíthatják komolyabb és érdeklőbb látományra mint maga a' munkálkodásé; nehéz volna meghatározni, miért nem lehetne a' munkálkodást és az emberi élet' sok foglalatosságait — függetlenül minden ide távol-eső következtől és jövőndő esettől, — választani mulatkozásúl, és azonidő-töltés okáért, mellyet magokkal hoznak, elfogadni. 'S talán ez is a' fundamentom, mellyen, minden gondolkozási segítség nélkül, a' meglegedő és gyönyörködni tudó ember vér-mérsékleti vídamságát építi. 'S ez talán az erősségnek legtömtebb alapja, mellyet gondolkozás lehet. Maga a' boldogság is bátorságosítva vagyon, ha az igazgatódásnak bizonyos nemét mulatságunkká tesszük; és ha az életet, mind böcsének általános mérésében, mind pedig egygyes alkalommal úgy tekintjük, mint csupán az elme' gyakorlására és a' szív' elfoglalására szolgáló játék-szint. „Mindent elkövetek és megpróbálok, (ugymond Brutus;) soha „meg nem szünöm vissza-vonni hazámat e' rab-szolgasági állapottól. Ha a' kimenetel kedvező lesz', örömmül fog szolgálni mindnyájunknak: ha nem, én magam mindazáltal örvendezni fogok.” Hogy-hogy örvendezni, reménysége' csalódásában? Miért nem elkedvetlenül inkább, midőn hazája meghódított? Talán, mivel a' bú-bánat 's kedvetlenség nem tehet jót. Nem! el kell tűrni, ha ránk jönnek. „És honnét jöhetnének én reám? (mondaná „a' Római;) én hajlandóságot követtem, 's azt követhetem még most is. Történetek „megváltoztathatják ugyan azt a' helyezetet, mellyben munkálkodni elrendeltetve vagyok; de azért akadályozhatják é, hogy emberi tisztemet tegyem?” Mutass nekem helyezetet, mellyben az ember se nem munkálkodhatik, se meg nem halhat, 's azonnal megvallom, hogy ő nyomorult.

Valakinek elegendő elme-erőssége vagyon, az emberi életet áthatatosan illy szempontból nézni: ne tegyen mást, csak jól megválaszsa foglalatosságait, 's azonnal hatalmába fog kerülni a' léleknek az a' szabadossága és gyönyörködési állapotja, mellyből áll alkalmasint, munkás természete' számára elrendeltetett személyes szerencséje.

Az emberek' hajlandóságai, 's következőleg mivelődéseik rendszerint két fő szakaszokra osztatnak; önségesekre és társasokra. Az elsőb bek megengedtetnek az egyedűlségben; és ha van valami közök az emberekhez, tehát az, hogy vetélkedésre, versengésre és ellenséges indulatra szolgáltatnak alkalmat. A' második féliek vonszanak bennünk' egygyütt élni ember-társainkkal és velek jót tenni; oda arányoznak, hogy a' társaság' tagjait összeegygyesítsék; örömeiknek, bánataiknak viszonos közlésén végződnek, és az emberek' gyűlekezetét örömet szerző alkalommá teszik. E' rendbe számlálhatni a' Nemi szenvedelmeket; a' szülék, gyermekek, és általános emberiség eránt való hajlandóságokat, vagy más különös csatolódásokat; mindenek felett pedig a' lélek' azon készségét, mellynél fogva

ön-magunkat úgy tekintjük, mint valamely szeretett Közönségnek egy részét, és mint valami olly társaság' egygyes tagjait, melynek átaljános jól-léte reánk nézve buzgásunk' legfőbb tárgya, és magunk-viseletének nagy regulája. Ez a' hajlandóság kútfeje az őszinteségnek, melly nem esmér részre-pártoló különsegeket és nincsen szorítva semmi határokhoz; fogamatjait személyes esmeretségünkön túl is kiterjesztheti; 's legalább gondolatban, elmében éreztetheti velünk a' mindenséghez és az Isten' egész teremtségségéhez való viszonyunkat.

A' szívnek semmi megindulása sem közbenes. Az vagy élénkség és öröm' cselekménye, vagy szomorkodás' érzete; gyönyörűségtől elragadtatás, vagy szorultság' vonaglása. És különböző hajlandóságink' gyakorlása szintén-ugy, mint az ebből ránk hármló Javak, hasonlóképp' igen nagy fontosságú tárgyúl szolgálnak boldog vagy nyomorult létünkhöz.

Az egygyes ember terhelve vagyon állati ön-eltartása felől való gondoskodással. Élhet ő a' mellett egyedülségben és társaságtól messze félre-vonulva; vihet végbe érzéknek, képzelődésnek és okosságnak cselekményeit. De szinte jutalmát is látja ezen cselekmények tulajdonképpen véghez vitelének; és mind azok a' természeti gyakorlások, mellyek magára szintén-ugy mint ember-társaira nézendők, nem-csak munkásságban tartják a' nélkül hogy megnyomorittanak, hanem némelly tekintetben bizonyos gyönyörködtetéssel is járnak egygyütt, és az élet' óráját kellemes foglalatossággal töltik-bé.

Mindazáltal vagyon egygy lépcső, mellyen felteszszük, hogy az ön-magunkról való gond kínos szorongatódás' és kegyetlen szenvedelem' kútfejévé válik; mellyen az elfajúl fősვნყსégre, hiuságra vagy kevélységre; és mellyen féltés és irigység, félelem és rossz-lelkűség' indulatit ápolván, szintén úgy rongálja öröm-élésinket, valamint ellenséges az emberi Nem' boldogságával. Azomban e' Gonoszt nem a' magunkról való gondban tett kicsapongásnak kell tulajdonítani, hanem csupán tárgyunk' választásában való félre-értésnek. Mi magunkon kívül nézgelődünk olly boldogság után, melly egyedül szívünk' tulajdonságiban feltalálható. Mi véljük magunkat vak-történetektől függeni, és azért bizonytalanságban és töprenkedésben tartatunk. Véljük, hogy más emberek' akaratjától függünk, azért félékenyek és szolgálaiak vagyunk; véljük, hogy szerencsénk olly tárgyakban van helyezve, mellyekért felebarátink velünk vetélkedő és versenes társak, és így a' boldogság' keresésében a' versenesség, irigykedés, gyűlölség, merészkedés és boszszú-állás olly szcénáiba keveredünk, mellyek a' bűnak legmagasabb tetőjére vezetnek-el. Mi — röviden szólva — olly formán cselekszünk, mintha magunkat fentartani annyi volna, mint gyengeségünket megmarasztalni és szenvedésinket örökíteni. Mi a' beteg képzelődés, és megromlott szívből eredő gonoszokat felebarátink' rovására rakjuk, kikre fogjuk elégedetlenségünk' vagy gonoszságunk' gyötrelmeit is; és mivel így nyomorúságinkat tápláljuk, álmélkodunk, hogy az ön-magunkról való gondot nem kísérik édes'b javak. De a' ki megemlékezik, hogy természeténél fogva eszes lény, és társaság' tagja; 's hogy ön-magát fentartani annyi, mint fentartani saját eszét és szívének legjobb érzeményit; nem fog össze-ütközni ezen alkalmatlanságok' egygyikével is, és ön-maga fentartásában egyedül gyönyörűség' és diadalom' tárgyait fogja találni.

Kíváratinknak jótékonyokra és önségesekre felosztása némelly mértékben alkalmasint segítette félre-vezérelni észre-vételünket, a' személyes öröm-élés' és külön-vett (privat) Jónak tárgya körül; buzgódásunk pedig bébizonyítani, hogy a' virtus hasznát nem keres, ennek ügyét alig mozdította nagyon elő. Az önséges kívárat telleyesülése, úgy vélnénk, ön-magunknak hoz hasznát vagy gyönyörűséget; a' jótékony kíváraté ellenben mások' gyönyörködtetésében és hasznában határozódik-meg. Holott valósággal minden vágy' telleyesedése személyes öröm-élés; és annak becse az érzeménynék részszerinti mivoltához vagy erejéhez lévén mérsékelve, — megtörténhetik: hogy ugyan az a' személy nagyobb hasznát arat azon jó szerencséből, mellyet másnak megszerzett, mint abból, mellyet maga nyert - el.

Mivel tehát a' jótékonyosság' telleyesítései szintén-úgy sajátunk, mint akármely egyéb kíváratéi; ezen hajlandóság' pusztá gyakorlását már némű tekintetben úgy nézhetjük, mint az emberi boldogság' első és fő állodalmát. Atyában gyermeke eránt a' kegyes nyájasságnak vagy gondnak minden cselekménnyre; a' szív' minden felmozdulása barátságban; szeretetben, nyilvános buzgódásban, vagy az átaljános emberiségben; meg annyi öröm-élés' és gyönyörködés' cselekményei. Maga a' könnyörülés és sajnálkodás, sőt szintén a' búsulás és melancholia, midőn valamelly gyengéd indulatba van beoltva, részt vesz' a' törzsök' természetében; és ha-bár azok nem tételes gyönyörűségek is, de legalább különös természetű fájdalmak, mellyeket nem óhajtunk éppen kiváltani, ha-csak-nem olly igaz és valóságos öröm-élésért, minéműt tárgyunk' enyhítése által nyerünk. Hajlandóságink' e' nemében szintén a' szélsőségek, — valamint-hogy ezek a' gyűlölségnek, irigységnek és gonoszsnak fordított oldala, úgy — nem járnak soha kísértetve olly gyötrelmes szorongatódástól, féltéstől, félelmeiktől, mellyek az illető elmét marczongollyák; és ha valóban támad holmi gonosz szenvedelem, felebarátunkhoz színtelt ragaszkodásból, — ezt a' ragaszkodást bátran kárhoztathatjuk, mint nem valódit. Ha bizodalmatlanok vagy féltékenyek vagyunk; színtelt jó indulatunk alkalmasint nem több, mint reánk figyelés' és személyes tekintet' vágyja, 's mint olly indítmány, melly bennünket gyakran ösztönöz, ember-társainkkal össze-köttetésben lenni, — de a' mellynek mi sokszor azok' boldogságát akarnánk feláldozni. Mi őket úgy nézzük, mint hiúságunk', gyönyörködésünk' vagy hasznunk' szerszámain, nem pedig mint olly Feleket: kikre jótékonyágunk' és szeretetünk' javait kell fordítanunk.

Olly elme, melly hajlandóságának e' nemére adta magát, — nála szokássá vált mulattató tárgyal lévén foglalatoss, nem jut annyivá soha, hogy azon gyönyörűségeket és mulatkozásokat hajhászssa, mellyekkel rossz' kedvű személyek csümörjöket helyre-hozni kénytelenek. A' mértékletesség is könnyű feladás lesz', ha az érzék' örömeit a' szívéi félre-tolták. Még a' bátor-szívűséget is könnyű felvenni, vagy inkább elválaszthatlan ez, az elmének, társaságban, barátságban vagy nyilvános cselekményben láttatni szokott azon buzgásától, melly elfelejteti velünk minden személyes szorongatódás' vagy félelem' tárgyait, és főképpen heveségünk' vagy indulatunk' tárgyára figyelmeztet; — nem pedig csekély alkalmatlanságokra, veszélyekre vagy bajokra, mellyekkel ön-magunkat össze-akasztjuk, midőn azt birásunkban megtartani törekedünk.

Illy formán tehát úgy látszik, mintha embernek boldogsága az volna, hogy társas hajlandóságait tegye foglalatosságának regulázó kút-fejévé; hogy úgy állapítsa-meg magát, mint egygy olly közönség' tagja, mellynek átaljános javáért szíve tüzes buzogással égjen, — elnyomván azon személyes aggódásokat, mellyek a' kínos szorongatódásnak, félelemvetélkedés- és irigységnek alapja; vagy, mint ugyan e' gondolatot Pope kifejezi:

Ember, mint szeszész bor, küzködés által él:

*Abban nő ereje, ha sokszor harcra kél. *)*

Mi úgy hitettük-el közönségesen magunkkal, hogy szívességet elkövetni kötelességünk, elfogadni boldogságunk. De valóban, ha bátorság' és emberek' javára szentelt szív tesz az emberi boldogságot; az elkövetett szívesség annak hoz-be boldogságot, kitől ered, nem pedig annak, kinn elkövetve vagyon; és a' legfőbb Jó, mellyet erős és nemes lelkű férfiak ember-társaiknak megszerezhetnek, az: ha illy boldogító karakter-jöket azokkal megosztják. Már pedig ha Egygyes-egygyesnek ez a' fő-java, ugyan ez lesz' az egész Emberi-nemé is. És a' virtus nem tesz' ránk többül afféle hivatalt, mellynél fogva köteleztetnének másoknak olly Jót nyújtani, mellytől mi ön-magunkat megtürtőztetjük; hanem felteszi legmagas'b mértékben, mint magunk birtokában álló dolgot, azt a' boldog-lét' állapotját, mellynek világban-elő-mozdítása tőlünk megkívántatik. „Városoddal legnagyobb Jót fogsz tenni, „(ugymond Epictét,) nem az által, ha a' házak fedeleit magasabbra „veszed: hanem ha polgár-társaid' lelkeiket felemelkedteted. Mert jobb; hogy nagy lelkek „szűk hajlékokban lakjanak, semmint elvetemedett szklávok nagy házakban rejtezkedjenek.”

Jótékony embernek, mások kedv-telése öröm-kútfő; és maga a' létezés olly világban, melly Isten' bölcsessége által kormányoztatik, kész áldás. Az elme, olly gondoktól szabadúlva, mellyek pulya- és alávalóságra vezetnek, nyugodt lészen, munkás, félelmetlen, bátor, képes mindennemű szándékozatra, és serény mind azon talentomok' gyakorlásában, mellyekkel ember' természete felékesített. Ez alapon épült az a' bámulandó karakter, melly a' régiség' magasztalt nemzeteit, míg történeteik rövid idő-szaka tartott, megkülömböztette, és erkölcsaikben mindennapivá 's közönségessé tette a' nagy-lelkűség' azon példáját, mellyek, nyilvános szenvedelmekre nézve, nem olly kedvező Igazgatóság alatt, ritkán fordulnak-elő; vagy mellyek, a' nélkül hogy sokan gyakorlásba hozták és értették volna, csudálkozásnak és puffadozó panegyiricának tétettek tárgyaivá. „Így holt-„meg (ugymond Xenophon) Thrasybulus, ki valóban, úgy látszik, jó ember volt.” Minő becsű dicséret, 's minő jelentményes azoknak, kik e' bámulandó személy történeteit tudták. Ezen híres-neves Státusok' tagjai, — már természetökké válván magokat úgy nézni, mint egygy Közönség' részét, vagy legalább a' Státusbeli emberek' valamelly karzatjába mélyen befonódottakat, — nem voltak személy-válogatók. Ők örökkén olly tárgyakat tartottak szemök előtt, mellyek a' lélekben nagy tüzet gerjesztenek; mellyek vezérlik

*) Ugyan ez a' Maxima alkalmaztatható a' Természet' minden részeire által 's ki. Szeretni, annyit tesz', mint öröm-éleést kóstolni; gyűlölni annyit, mint kínlódni.

őket, cselekedni minduntalan polgár-társaikra — tekintésből, és gyakorolni a' törvény-szolgáltatásnak, elő-beszéllésnek, politziának és had-viselésnek afféle művészségeit, minéműektől a' nemzetek' vagy emberek' egész testezetének szerencséjük, boldogságjuk függesztve van. Az illy pályán szerzett elme-erősségnek, és a' rajta haladásban nyert észbeli gyarapultságnak tulajdoníthatták e' nemzetek nem-csak nagy-lelkűségüket, és polgári's katonai Igazgatódások' felsőbbbőségét, sőt szintén a' költés's literatúra' művészségeit is, — mellyek pedig ő köztök csak alsóbb-rendű függelékei voltak egygy másképpen buzogó, kímélt és megfinomított géniosznak.

Elannyira szokva vagyunk, személyes szerencsét gondunk egyedül-való tárgyaképpen tekinteni, hogy szinte köz-népi országlásban és olly Státusokban, hol az emberek' külömbféle karzatjaik, hazájok' igazgatásában részt venni meghívattatnak; és hol a' szabadság, mellynek örülnek, az alatt-valók részökről kívántató vigyázat és munkásság nélkül sokáig fen nem állható: — mindazáltal azok felől is, kiknek (köz-népi szóllás-mód szerint) nem szükség szerencsét vadászni, azt teszszük-fel, hogy foglalatosságról agságoskodnak, és vagy magánybeli idő-töltésekre adják magokat, vagy izlést mívelnek (mint azt nevezni méltóztatnak) kertészkedéshez, építéshez, rajzoláshoz, muzsikához. E' segítséggel igyekeznek egy gondtalan élet' üres pontjait bétölteni, és azt a' kénytelenséget elkerülni, mellynél főgva lankadozásaitak Hazájok- vagy ember-társoknak teendő holmi szolgálattal kellene orvosolniok.

A' gyávák és gonosz indulatúak, ártatlan dologra fordítva, jó helyen állanak; és szerencsések, midőn ollyas foglalatosságot találnak-ki, millyennel eleit veszik azon természetjök' következéseinek, melly csak vagy magokat vagy ember-társaikat feldulná. De azok, kik boldog hajlandósággal, megfogható, serény észszel áldattak-meg, valóságos dőzsölésbe esnek, midőn olly mulatságjuk akad, melly idejük' fölösleg részét elfogja, és valóban meg-salatkoznak boldogságjukban, midőn el vagynak hitetve, hogy valamelly foglalatosság vagy idő-töltés, még alkalmasabb lenne mulattatásokra, mint a' melly azon egy időben ember-társaik' számára is jót eszközöl.

Bizony ez a' mulatkozás neme, zsoldosnak, irigynek, gonosz-szívűnek nem lehet választott része. Becse csak ellenkező természetű személyeknél vagyon tudva, és mi csak azok' tapasztaltságára is utalunk. Pusztán hajlandóságtól vezéreltetve, gondolkodás' segítségével, hivatalos dologban, barátságban és nyilvános életben ők sokszor helyessen felváltják magokat; és a' gerjedelmek' 's' érzemények' kötelein kedv-teléssel hordoztatva, örömmel élők a' jelen órát, az elmúlt emlékezete 's' a' jövő reménylése nélkül. Elmélkedésben, nem pedig cselekvési gyakorlásban vagyon az, mit ők felfedezni képesek, hogy t. i. a' virtus ön-megtagadásnak és maga eránti keménységnek munkája.

E. I. P.

2.

Az Örömök' külömbféle nemeiről. *)

I. A' testi gyönyörökről.

A' természet testünk' minden érző eszközeit bizonyos örömök' forrásivá tette; de ha magasabb forrásokat nem esmerünk, akár mennyi testi örömökben részesülünk is, a' nélkül megüünk - ki a' világból, hogy a' boldogságnak lelkét esmernénk. Azt csak a' bölcs esmerheti és teheti sajátjává.

Mennél kevesebbé illeti valamelly gyönyör lelkünket, annál kevesebbé tartós; ellenben mennél inkább párosodik erkölcsi Ideákkal, annál mélyebb benyomásokat hágy bennünk; 's mennyei gyönyörnek nevezethetik, ha általa Isteni szentség' és tökéletesség' sejdítése támasztatik lelkünkben. Vessünk egy vi'sgáló tekintetet a' testi gyönyörökre, 's észre fogjuk venni, hogy kecsék abban a' mértékben nevelkedik, a' melyben apródonként finomúlnak 's lelkiekké változnak.

Egy képet szemlélek p. o. melly egy tiszteletre méltó öreget és egy gyermeket mutat, 's mellyen ezek mellett egy alami'snát osztó aszszony és egy álmélkodó katona van festve. Csudálom a' rajzolás' tisztaságát, a' színek' igazságát, a' szépség' érzése bennem ki van elégítve; de ha ezen képnek jelentését nem esmerem, hamar elmúlik gyönyörködésem. Ekkor egyszerre ez az írás tűnik a' kép alatt szemembe: *Date obulum Belisario*; tüstént megindúl szívem, lelkemet sok rész-vételt támasztó gondolatok járkál-által, észre-veszem azon szép tanúságokat, mellyeket a' művész akart. Ettől fogva a' kép magához von, gyakran vissza-térek a' szegény Belisáriusnak és annak a' gyermeknek szemlélésére, ki őtet vezeti 's egy sisakba néki alami'snát szed.

Legtovább azon tájékoknak látásánál szeretünk mulatni, mellyek a' békességnek és ártatlanságnak képeit mutatják, vagy bennünk egy véghetetlen hatalomnak lelkünket fel-emelő Ideáját támasztják. A' természetet festő képek hasonlóképpen szebbekké lesznek, ha velek erkölcsi Ideák kapcsoltnak-össze.

Még a' magokban éppen nem szép tájékok is bájolónak látszanak lenni, ha általok kellemes emlékezetek ébresztetnek bennünk. Tegyük-fel hogy valakit a' szerencsétlenség kül-földre kerget, ott barátságos és jó-szívű embereket talál, kik őtet hívják az előtte esmeretlen tájékok' szépségeiben és kincseiben gyönyörködni; 's mind a' mellett ohajtása

*) Droz Jó'sef Úrnak, a' Francia Akadémia' Tagjának Eudaimonia című munkája után.

háládatlan hazájára van szüntelen függesztve. De míg szemeit a' mosolygó tájékon részvétel nélkül futtatja, távolról eggynehány kopár halmokat vesz' észre, melyekre őtet senki sem teszi figyelmessé, azonnal úgy megillettetik, hogy szemei könybe lábbadnak; mert ezen halmok' honjának homok dombjaihoz hasonlítanak. Ettől fogva az egész szép és gazdag tartományban csak ezen másnak szemébe nem tűnő halmok gerjesztenek benne rész-vételt, mindennap felkeresi azokat, hogy képzelődése nálok fogva hazájába annál könnyebben repíthesse őtet.

Minden külső érzéseink adnának állításom bizonyítására példákat, ha az magában is világos nem volna.

A' tapintásból vagy illetésből származó érzet, melly életünk' megtartására olly szükséges, nagyobb mértékben hasznos, mint kellemes. Csak a' nemek' eggyesülésekor vagy-nak vele igen eleven gyönyörök össze-kapcsolva. De ha a' testi szerelem' örömeitől azon gondolatokat és képeket, melyek által a' szív benne részesül, elveszszük; azonnal elvesztik legnagyobb édességeket. Ha ez úgy nem volna, miért tulajdonítanánk a' szemérem-nek, az ártatlanságnak, a' kegynek 's őszinteségnek olly bájoló erőt? Ezt még azok az eivetemedett aszszony-személyek is tudják, kik a' csábításból mesterséget űznek; 's ők sem csupán a' szépség' kecséiben bíznak, 's legveszedelmesebbek közzülök azok, kik olly virtusok' képét mutatják, melyeket vagy soha sem birtak vagy régen elvesztettek.

A' ki az izlés' örömeit csak inyének csiklandoztatásában keresi, az lealacsonítja okos-ságát, 's gyakran lesz' oka mértékletlenségének szomorú következéseit tapasztalni.

Csak akkor lehet az íz-ézésből származó gyönyörnek egy bizonyos becse, ha szebb és lelkibb örömeket mozdít-elő. A' barátság édesebbé, a' társalkodás nyájasabbá lesz', ha egy jól megrakott asztalnál a' megkoszorúzott pohár körül jár, 's a' felbuzdított élet-erő szebb gondolatokat 's elmés tréfákat szül. A' bor ha az élet-erőt csak mértékletesen hevíti a' nélkül, hogy részegséget okozna, — a' jó kedvűséget vidámabbá, a' képzelődést elevenebbé, a' bölcsességet kellemesebbé és szelídebbé teszi, minden tárgyakat mosolygó színbe öltöztet, az elmúltak' és jövődök' szomorú képeire fátyolt von, 's nem-csak az elmúltakat *Lethe'* vizébe meríti, hanem a' jövődöket is megszépíti. De kétség kívül Anakreon és Horác, az élet' örömeinek ezen bölcs barátjai, csak nagyon mértékletesen éltek vele; mert a' mértékletlenség nem csak az örömet elő nem mozdítja, hanem inkább bánatra ad okot.

A' szaglásból származó gyönyörök csak akkor bájolók, ha egyszer'smind a' belső érzést is emelik és minteggy ringatják. Ha a' Napkeletiek bizonyos balzsam-illatokat különösen szeretnek és dicsérnek, ennek az az oka, hogy az ezen illatokkal eltelte levegő képzelődéseket feleleveníti 's édes álmodozásba meríti. —

A' hallás' gyönyöreivel hasonlóképpen van a' dolog. A' fülemüle zengését kedveljük; de melly különbség éneké egy kalitkából, és a' természet' nagy templomában, kivált alkonyodáskor hallani, midőn a' búcsúzó nap' utolsó mosolygása szívünket az édes bánatra olly hajlandóvá teszi. — A' játék-színben mikor egy Opera minden mesterségeket eggyesít a' nézők' szemeinek és füleinek bájolása végett, eggyik eleven érzés a' másikat nyom-ban követi; 's azt gondoljuk, hogy füleink sehol nagyobb mértékben nem gyönyörködhetnek. De talán még mélyebben elandalodunk, ha a' játék-színből haza-mentünkben eggy-

egyszerű éneket hallunk, mely gyermeki korunkból némely édes emlékezeteket ébreszt fel, melyek szívünket egészen elfoglalják.

Lehetne még több efféle jegyzéseket is tennem; de a' mit mondtam, már az is eléggé javálja azt a' tanúságot, mellyel ezen szakaszt befejezem. Ha azt akarod, hogy testi gyönyöreidre utóbb is gyönyörködve emlékezhessél vissza, olyanokat válassz', mellyekkel erkölcsi Ideák vagynak egybe-kapcsolva, mellyeknél következképpen okosság' méltóságát és képzelődésed' tisztaságát fenntarthatod. A' testi-gyönyörök erőtlének, ha velek bizonyos Ideák is nem mulatnak, 's veszedelmesek, ha ezekkel meg nem férhetnek. A' ki az ilyen állati gyönyörökbe elmerül, — az, élete' boldogságát az érző eszközök' mulékony csiklandékozásainak feláldozza, 's az, olyan esztelenhez hasonlít; ki a' gyümölcs-termő fának virágjait leveri, hogy azokból bokrétát kössön. Ezen virágok hamar elhervadnak, 's a' kedves ízű gyümölcsök, mellyek belőlök termettek volna végképpen oda vagynak.

II. A' szív' örömeiről.

A' jó Teremtő olly bő-kezűséggel osztotta-el közöttünk ajándékait, melly a' legszívesebb háláadatosságot kötelességünk' teszi. Hány kellemes és édes érzésekre 's azokkal egygyütt járó örömökre alkalmas az ember! Ha csak a' házi élet' köriben maradunk is, már itt a' gyermeki szeretetben, a' barátságban, a' házas-társaknak egymáshoz és gyermekeikhez vonszó szíves hajlandóságában, a' boldogító érzéseknek kimeríthetetlen forrása vagyon; 's a' mi csudálkozásra méltó, ezen különböző érzések egyszerre lelhetnek helyet szívünkben, 's nem-hogy egymásnak ártának, inkább egymást kölcsönösen nevelik és szépítik.

A' szív' szelid örömei a' szív' érzékenységből származnak; de ezen érzékenységet nem kell felcserélni a' szívnek egy bizonyos gyuladékonyságával, melly az indulatoskodásnak gyökere 's mellytől az érzékenység annyira különbözik, mint az élet' melege a' hideglelési forróságtól. A' meg nem zabolázott 's az okosság' vezérlését megvető képzelődés által, kivált a' henyélő életüeknél a' szívnek egy minduntalan 's minden kicsinyért tűzbe jövése fejlődik-ki, melly az embert mindenkor szerencsétlenné, néha gonosz-tévővé is teszi. Ellenben a' szív' igaz érzékenysége a' virtusnak legjobb gyámola, tiszta örömök' forrása, 's a' mennyei boldogság' elő-érzésének is eszközlője.

Ha ezen itt megállapított különbségre vigyázunk, könnyen megítélhetjük mennyiben van igazok azoknak, kik a' szív' érzékenységétől vagy az érzések' könnyen támadásától félnek, és azt, mint sok fájdalma' kútfejét elakarják fojtani. Ha az elfojtatnék, mindenütt látnánk olyan embereket kik baromi érzéketlenségekkel kérkedvén, száraz szemekkel tudnák a' legnagyobb nyomorúságot is látni, mihelyt az által saját örömeik nem gátoltatnának.

Azon Stoikus bölcssek, kik a' szív' érzékenységét kárhoztatják, kétség kívül azt akarják, hogy a' szerencsétleneket segítsük, de a' nélkül, hogy szerencsétlenségeken meginduljunk vagy fájdalmat érezzünk; 's az okosság ugyan ezzel megelégedhetik; de mi nem

csupán okosságból állunk; 's az illy erkölcs-tudománnyal az emberi szív' természete ellenkezik. Meg van az okosság vakúlva, ha azon erőtlenségeket meg nem akarja esmerni, melyek minden véges valóságnak léteével egygyütt járnak. Még azon álhatalosságnak is vagynak határjai, mellyel a' bölcs a' maga bajait szenvedí; ha valamelly kedves tárgyának elvesztésén könnyeket hullat, ezen könnyhullatásával kezességet nyújt, hogy a' mi bajainkban és szenvedéseinkben is részt fog venni.

Minthogy minden emberi boldogság hijános, a' bajokra számot tarthatunk; ha ez nem volna, semmit sem volna szükség szeretnünk. De az a' halandó van legközelebb a' boldogsághoz, a' ki magának azt mondhatja, hogy a' körülötte élőknek, különösen a' maga háza' népének boldogságát ő alkotta.

Minthogy felteszem, hogy olvasójim előtt a' jól-tévőség' örömei esmereteseek; nem tartom szükségesnek ezen tárgyról hosszasan írni; csak egynehány jegyzést fogok még ide tenni.

Hogy a' minden örömek között legszebbeket, a' jótétel' örömeit tisztán kostolhassuk, ne hagyjuk annak gyönyörű vidékén a' kevélységet lakni. A' jól-tévőség abban a' szerelemhez hasonlít, hogy az is mint ez, csak úgy kostoltatja édességét velünk egészen, ha elrejtetik és titokban tartatik. A' szerelemnek ('s az ember-szeretésnek is) virágja, valamint a' viola az éjszaka' árnyékában legkellemesebben illatozik.

Ha a' bő-kezűség' virtusait vigyázva gyakoroljuk, annál több jót tehetünk kisebb értékkel is. De azért ne kövessük azon gyanúsággal telyes embereket, kik valahányszor könnyörületességre kértetnek, mindenkor attól tartanak, hogy megcsalattatnak. Mikor bizonytalan vagy, ha az a' ki kér, méltó e' segedelmedre, vagy nem, kövesd a' nagy-lelkűség' tanácsát; 's ha megcsalatozol is, ez olyan csalatkozás, mellyet legkevesebbé kísér megbánás.

A' jó tanács és szeretetből származó vigasztalás sokszor olly jó-tétemények, melyeknél nagyobbat az elcsüggedt szerencsétlennel nem tehetünk, minthogy az által az gyakran kétségbe-eséstől menekedik-meg. — A' szánakozás' keze által még a' nagy bűnös is vissza-vezettethetik, ha az ártatlansághoz nem is, legalább a' megbánás' útján a' virtushoz.

Ha nagy birtokú és tehetségű emberek előtt valami tekintettel vagy kedvességgel bírnak, azt szükségben lévőeknek ajánlására fordíthatjuk; de ezen dicséretes dologban nagy vigyázással és okossággal kell eljárunk, ha célunkhoz akarunk jutni. Az ajánló levelek a' Státus' adós-leveleihez hasonlítanak, melyek míg kevés számmal vagynak egy értékűek a' kész-pénzzel, de ha nagyon elszaporodnak, nem egyebek mint papirosok.

A' jól-tévőség olly igen szép és bájos virtus, hogy mikor a' haszon-vadászás annak gyakorlásában gátol, még akkor is becsüljük azt másokon, 's még a' képzelődés' képeiben is szeretjük. Az ember-szeretetből származó cselekedetek' rajzolatjai a' Románokban is igen elevenen megilletnek bennünket; de ha csak a' képzelődés' ezen játékaival megelégszünk, úgy csupán árnyékát öleljük annak az örömnak, mellyet a' jól-tévőség' gyakorlása által a' valóságban kóstolhatnánk.

Még a' legkeményebb szívű emberek is kéntelenek az olyanokat tisztelni, kiknek szívek és kezek a' szerencsétlennel előtt soha sincs bészárva. De különösen megillettetik szívünk akkor, midőn érzékeny szívű aszszonyokat szegény betegek' dajkálásával foglaltos-
F. M. Or. Minerva 3. Negyed 1827.

kodni látunk. Ti nemes és szelid teremtések, kik a' testi betegséget a' béke-tűrés illatozó fűvével, 's a' lelki-erőtlenségeket a' remény' erősítő italával orvosolni tudjátok, ti dicső virtusaitok' szép jutalmát bizonnyal várhatjátok mennyországban, a' honnét azért jöttetek - le a' földre, hogy a' szeretet' atyjának reátok bízott parancsolatait véghez vigyétek.

III. Az ész' örömeiről.

A' durva és kimíveletlen emberben a' lelki-tehetségek mélyen alusznak. Ha testi szükségei ki vagynak elégítve, lelke' szemei sem örömet nem vesznek észre, mellyet ohajtani lehetne, sem fájdalmat, mellytől félni kellene; által-adja magát a' tunya nyugalomnak. Az ilyen negativus boldogság a' kimívelt embernek gyötrellem, ennek minden tehetségei felvagnak elevenedve 's igyekeznek magokat kimutatni; az által egy olly szükségét érez, melly csak húzomos foglalataskodással elégíttethetik-ki. Még pihenése' idejét is könnyű játékok által igyekezik kitölteni, hogy így elkerülhesse az unalmat, mellytől szintén úgy fél, mint az útaxó az ollyan homokos pusztától, hol szomszúságát semmivel sem enyhítheti.

Az unalom egy bizonyos belső üressége a' léleknek, mellytől a' kimívelt ember nem kevesebbé irtózik, mint a' régi Fizikusok' vélekedése szerint a' természet az üres helytől; de az ezen rosszszat eltávoztató eszközöknek választásában az emberek rendszerént igen kevésé vigyázok; innét vannak az idő-töltés név alatt esmeretes számos mulatságok, mellyeknek minden érdeme csak abban áll, hogy az embert valamelly kedvetlen idő-szokon fájdalom nélkül által-emelik.

Minthogy pedig nem minden úgy nevezett idő-töltések ártatlanok; minthogy, a' mint a' tapasztalás tanítja azoknak nagy része a' Charybdisből a' Scyllába, az az, az unalom' karjából a' vétekébe vezet, szükséges megvi'sgálni, mellyek legyenek a' legjobb eszközök az unalom' eltávoztatására.

Mihelyt az ember annyira jut, hogy lelkének kimíveltetésében gyönyörködik, nem fél többé az unalomtól. Multságainak választása már ekkor hatalmában van, 's magánossága úgy szólván sok mosolygó Geniusokkal népesedik-meg, kik ötöt bájos játékaikkal mulatják. A' történetek' mű'sája vissza-vezeti ötöt a' legrégibb időkbe, 's minden idők' és nemzetek' nagy embereivel társalkodtatja 's feleleteket adat neki azon kérdésekre, mellyeket kíváncsisága tesz'. A' kimívelt lelkű ember Plátó' karján Görög-ország' bölcsői közzé elegyedik, hallgatja azoknak tanításait, 's velek egygyütt az emberi nemzet' boldogságának eszközeiről gondolkodik. — Ha vidámabb multságot kíván, a' poësiszengezteti neki arany-lantját; az Eposz' és szomorú-játék' mű'sáji, a' vitézek' harczait nézetik vele, 's ha képzelődésének nézése megelégedett, Anacreon és Horác édes hangjait hallgatja, mellyek ötöt az étellel vidámon élésre mulatva tanítják.

Lehet e csudálni, ha a' mű'sák' barátjai ilyen nemesebb multságokhoz szokván, kerülök mindennapi társaságainkat, holott mi ezekben nem egyébbel, hanem csak játékkal, unalmas czeremóniázással, vagy legfellyebb tánczolásal 's a' bor' Istenének örömeivel

tudjuk az unalmat űzni? Ők olly társaságokat esmernek, mellyekben reájok sokkal éde-
sebb örömek várakoznak.

A' tudományokkal való foglalatосkodásnak végső célja az igazság' esmérete. Már ezen felséges célnak csak meggondolása is szép tüzet gyújt a' felemelkedni akaró lélekben. Mihelyt ezen dicső pályába bélépünk, azonnal egy bizonyos lelki gyönyörűséget érzünk, még minekelőtte törekedésünk' foganatja csak eszünkbe jutna is; mert az igazságot úgy szereti értelmünk, mint szemünk a' szép színt 's fülünk a' kellemes hangot. De még nagyobb örömet ad az, hogy az igazságnak hasznos és jóltévő munkái vagynak, 's mihelyt gyenge értelmünk annak némelly nyomaira akad, lelkünk szép remények' szárnyain felemelkedik a' bölcsesség' ideáljához.

A' tudományokkal való foglalatосkodásnak egygyik legbecsesebb haszna abban áll, hogy az által lelkünk megmenekedik számtalan elő-ítéletektől és bal-vélekedésektől, mellyek az életnek nagy terhére vagynak. Melly sok veszedelmet okoztak csak magok a' valásbéli elő-ítéletek is! Vessünk egy tekintetet a' homályos közép-időre, mellyben sok országos polgári változások után a' szép mesterségek' és tudományok' emlékei a' porba tapodtattak, melly szánakozásra méltó állapotban voltak az emberek, melly remítő képekkel háborgatták nyugalmokat a' babonák. A' szelek' zugását 's a' mennykő' dörgését felhőkben lakó pokolbeli lelkek' szózatjának tártották, 's remegve térdre esvén nehéz áldozatokkal 's testek' sanyargatásával igyekeztek a' haragos eget megengesztelni. Végre némelly megvilágosodott emberek' gondolkodása, és nyomozódása ezen esztelen félelmet szerencsésen elűzte, az-által, hogy a' természet' törvényeit, mellyek szerint ezen csudáknak látszó dolgok történnek, felfedezte; a' képzelődés' ijesztő képei eltűntek 's egy igaz és jóságos Isten' bölcs igazgatása megesmertetett. Azomban ezen szomorú babonáskodásnak, némelly maradványai még most is megvagnak: még ma is sok erőtlen lelkű emberek az Istentől úgy rettegnak mint egy haragos és engesztelhetetlen Fejedelemtől, kit szeretetében a' vak kény 's büntetésében a' gyűlölség vezérelne. Csak az ezen babonás vélekedésektől megszabadult Isten-félő imád az Istenben szeretettel és bizodalommal egy ollyan valóságot, melly a' legnagyobb szentséggel a' legnagyobb hatalmat, igazságot és jóságot egygyesíti.

Még más tekintetben is igen sok tévelygések vagynak, mellyektől a' tudományok' szeretete megőriz. Az az ember, ki a' mősák' társaságában gyönyörűségét találja, nem vesztegeti legjobb esztendeit a' nagyra-vágyás' tárgyainak vadászására, 's esmeretlen előtte az a' mesterség, melly arra tanít, miképpen kellyen ravasz és álnok áskálódások által fényes pályára szert tenni. Ugyan azért a' Görögök, kiknek Mythoszaik többnyire igen szép és elmés allegoriák, a' tudományt és a' bölcsességet azon egy Istenség' védelme alatt gondolták lenni.

A' szép mesterségek' és tudományok' remekeivel húzomosan való mulatozás rendkívül felemeli a' lelket, 's a' felemelkedett gondolkozású ember, jó és boldog. A' hiúságtól és alacsony indulatoktól szabadosnak érezvén magát, a' társasági virtusokat azért gyakorolja, mert azoknak gyakorlásában gyönyörűséget talál. Minthogy sok tárgyakat, mellyekre az emberek' nagy része olly buzgón törekedik, ő egy tekintetere is alig tart méltóknak, kevesebb alkalma van, valaminek meg nem nyerésén keseregni. 'S ha akárm

mostoha sors éri is, az az ellen való orvosságai annál bizonyosabbak, minthogy azokat önn-magában találja-fel.

De ha azt akarjuk, hogy a' tudományok és mesterségek ilyen szerencsés foganatúak legyenek, tiszta szeretetből kell velek foglalatoskodnunk; ha a' mű'sáknak csak azért hódolunk, hogy bennünket tudós hírben részesítsenek, multságunk munkává változik. Ha esméreteink által vagy fényes pályát akarunk keresni, vagy vetélkedőket meghomályosítani, vagy valamely felekezet' vezérjeivé lenni: ezer apró indulatok fogják szívünket nyugtalanítani. Hogy itt alatt semmi se tehessen tökéletesen boldogokká, a' bölcsesség' szeretetéhez a' hírességre vágyás szokott férkezni.

De vallyon nincs e egy bizonyos nemes nagyra-vágyás? Elfojtsuk é ezt és vele egygyütt azt a' buzgóságot, melly a' köz-jóra nézve olly igen hasznos? 'S azon csudálás, mellyel a' közönség esméreteinknek mintegy adót fizet, nem édes örömöknek kútfeje e? A' mint a' dolgok most állanak igen is úgy vagyón 's még igen megelégedhetnénk, ha az emberek csak bölcsesség által igyekeznének magokat megkülömböztetni 's másokat felülhaladni. De még is van a' társaságnak egy sokkal szebb ideálja az t. i. hogy egy erkölcsi kötelekkel felbonthatatlanul össze-kapcsolt egyesületet gondolunk, mellynek minden tagja az emberek' tiszta szeretetből való boldogítását teszi törekedéseinek céljává. A' nagy elmék, kiket a' Genius kiváltképpen való mértékben kedvel elől-járóji ezen köz-társaságnak, 's azoknak vigyázása alatt a' többi társak azon a' fundamentomon, mellyet Eleik vetettek, az épületet fellyebb emelik 's egyszer'smind maradékaiknak kezekre dolgoznak, hogy az elkezdett munka ezek által mindég nagyobb tökéletességre vitelhessék. Ezen ideál ha szintén soha valósággá nem lehet is, legalább egy fényes cél gyanánt van, mellyre törekedéseinket intézni kell, 's már az a' gondolat is, hogy az emberi nemzet szüntelen magasabb tökéletességre emelkedik, kimondhatatlanul édes annak a' szívnek, melly az emberi nemet szereti, ezen ideálban tehát értelembeli örömeinknek koronáját szemléljük.

IV. A' képzelődés' örömeiről.

A' képzelt örömök semmi valóságot sem látszanak magokba foglalni, 's azért azt lehetne gondolni, hogy esztelenség velek élni. De ha a' képzelődő tehetség bennünk egy ollyan érzést gerjeszt; melly minket gyönyörködtet és boldogít, legalább ez az érzés reánk nézve, valóság, akár felel meg néki valamely valóságban lévő tárgy, akár sem. Az a' koldus, kit álma királyi bársonyba öltöztet, ennyi időn boldogabb mint az a' valóságos király, a' ki ellenkező álmadozás által magát koldus-öltözetben látja 's a' szegénységnek bajait érzi.

Melly hatalmas erőt kell a' képzelő tehetségben csudálnunk, melly alkotásaiban semmi időhez nincsen kötve, holott nem-csak a' jelenvalóságot szépíti-meg, hanem az elmúlt örömöket is vissza-bájlolja 's a' jövődőt édes reményekkel népesíti.

Ne hidjunk annak a' közös elő-ítéletnek, melly azt tartja, hogy az okosság és a' képzelő-tehetség egymásnak ellenségei. Az okosságnak, minthogy maga is csak emberi és

véges, egygyetlen-eggy ártatlan örömet sem illik megvetni, 's ha egy bizonyos feszegető eszelősködéstől meg nincs vesztegetve elég szeretettel is bír még egy bennünket gyönyörködtető álmra is kémélve tekinteni. Azon kívül a' képzelődés' örömei csak-nem hatalmunkban vagynak; tetszésünk szerint hosszabbíthatjuk, rövidíthetjük 's ismét megújíthatjuk őket. A' képzelődés mindenkor készen van gyermekeit, a' vidám kívánságokat, bájló lámpásának tündér képeivel mulattatni. Mindenek, kik az örömet esmerték, minden időben szerették ennek játékait, 's elragadtatva szólnak azon szerencsés órákról, mellyeket egy mosolygó képzelődés csudálatos munkásságának köszöntek.

Vagynak az emberi életnek olyan állapotjai, mellyekben maga az okosság tanácsolja ezen szem-fény-vesztő játékokat, hogy velek a' fájdalmat, mintegy megcsalhassuk. Egy jeles érdemű ember, ki az utolsó revolúziós időkben a' tömlöczben húsz esztendőket töltött, egyszer, mint maga beszélte, azt álmodta, mintha felesége és gyermekei örömmel hozzá mentek, 's kiszabadulásának híret vitték volna. Ezen álmól oly kellemes megindulást okozott benne, 's oly mély bényomást hagyott emlékezetében, hogy feltette magában annak megújítását próbálni. Minden estve oly nagy mértékben megelevenítette képzelődését, hogy úgy tetszett neki, mintha felesége és gyermekei körül volna. A' szokás ezen csalódásoknak rendkívül való elevenséget adott, nyugtalanul várta minden-nap az estvét, 's a' meggyőződés, hogy a' nap egynéhány szerencsés szem-pillantatokkal fog végződni, egy bizonyos kellemes indulatot támasztott szívében, melly szenvedéseinek érzését valamennyire megtompította.

Ha pedig a' képzelődés még a' szerencsétlenség' fullánkját is eltudja venni, melly sokkal könnyebb néki szerencsénket szebbé tenni bájló ereje által, kellemes állapotunknak ideális ékességet is ad az által, hogy a' legszebb emlékezeteket és reményeket kapcsolja hozzája, 's elmúlt 's jövőendő örömek' seregével veszi azt körül.

Ezen csalódások, ezt fogja egy komor Filozofus mondani, nem egyebek, mint egy ideig tartó eszelősség' gyümölcsei. Ám legyen úgy; én az ilyen eszelősséget nem adom az értelmes, de kinzó unalomért. Ne bántsa senki az én esztelenségemet, ha az engem szerencsésé tesz', 's másnak nem árt. 'S mi van a' világon, a' mi jól megnézve bizonyos értelemben esztelenség nem volna, 's azok között az a' komor kevélység, mellyet az efféle Filozofusok mutatnak, éppen a' legneveltségesebbik. Tegyük különbséget a' szomorú és vidám, az eltaszító és szeretetre méltó, az ártalmas és ártatlan esztelenségek között; én nem javallok oly esztelenségeket, mellyek nyugal munkát háborgatják, hanem olyanokat, mellyek örömeinket nevelik.

Ki a' legnagyobb esztelen? — Az e a' kinek epéje mindent feketévé fest, ki a' földön csupa semmire-valókat 's a' jövőendőben csupa szerencsétlenségeket lát; vagy az, kinek mosolygó képzelődése minden tárgyakat virágokkal meghint. — Ha felteszszük is, hogy mind a' ketten csalódnak, az első a' bűt és a' tévelygéseket, az utolsó pedig az örömöket táplálja csalódásával. Igen különös dolog azt állítani, hogy a' képzelődés' játékaikhoz csak erőtlen lelkek folyamodhatnak. Erőtlen lelkek azok, kikben a' nyughatatlanság, szomorúság és unalom uralkodik. Az, erős és magas lelket mutat, ki még akkor is, midőn a' sors' mostohasága vagy az emberek' igazságtalansága őtet üldözik,

ártatlan játékokon és képzelményeken mosolyogni tud, 's a' valóságot fogatkozásival egygyütt elhagyván, ideális világban menedéket talál.

Azonban a' képzelődésnek igen nagy szüksége van az okosság' vezérlésére; mert azokhoz a' tündérekhez hasonlít, mellyek kedveltjeiket bájos kertjeikbe ragadják, de egyszer'smind ha megharagíttatnak, ezer veszedelmekbe is döntik. Ha vak kénnyére bízunk magunkat, szintén annyszor megháborítanak bennünket szem-fény-vesztő játékaik, a' hányszor megörvendeztetnek, mert eggyeránt tudja virágokkal szépíteni mind a' vétek' útját, mind a' virtus' ösvényét. Az okosság' tisztje tehát az ő munkásságát kormányozni, 's az utat, mellyet szépítsen, eleibe szabni.

Az okosság' segedelve akkor is szükséges, midőn a' képzelődés' ideáljai e' komor valóság által semmivé tételnek. Ollyankor hasonló állapotban vagyunk, mint az, a' ki valamelly édes álomból felébred; de az értelmes ember a' helyett, hogy az elrepült álomképeken sopánkodnék, hivatala' foglalatosságairól gondolkodik 's figyelmét erős lélekkel azokra szegezi. Sokszor azon kívánságinkat, mellyeket a' képzelődés megszépített, váratlanul bétellyesedve látjuk; de reményünkben nagyon megcsalatkozottaknak érezzük magunkat; az a' boldogság, mellyet magunknak ígértünk, nagyon sok bajokkal van össze-kapcsolva, 's talán vissza-ohajtjuk elébbeni állapotunkat. Mindazáltal ha meggondoljuk, hogy az emberi boldogság soha sem egészen tiszta, sorsunknak igaz javait nem fogjuk elfelejteni, 's képzelő tehetségünknek ekkor is lesz' bájoló ereje, annak kedvetlenségeit enyhíteni.

Mit panaszkodunk, ha ideáljaink megcsalnak? Oh! a' valóság szintén olly sokszor megcsal bennünket. A' sorsnak egygy bal-fordulása, vagy egygy koronás kép-viselőjének komor tekintete elégséges arra, hogy egygy gazdag vagy Nagy a' legmagasabb polczról a' porba taszítottassék. Azon búsuljak e hogy egygy álom eltűnik? Azon kívül emez szerencsétlenek felett még azzal az elsőséggel bírok, hogy levegőbe épült váraimat, ha leomlanak is, könnyű munkával tetszésem szerint ismét felépíthetem, míg emezek az ő javaikat végképpen elvesztik.

Lelki tehetségeink közzül egygyetsem kell figyelem nélkül hagynunk; mindnyájokat egygyarányosan kell gyakorolnunk, hogy eggyemást költsönösen segítsék mikor boldogságunkat munkálni akarjuk. A' megérett férfi-korban mutassa okosságunk a' férfi-kornak nyugalma és érettségét; de akkor is jó, ha szívünk és képzelődésünk a' fiatalság' tűzéből még némelly fényes szikrákat megtartanak.

S. K. J.

3.

Próbák Socrates' nevezetességeiből.

Harmadik Könyv. — Második Rész.

Socrates úgy látszik a' következő beszélgetés által sem kevéssé serkentette tanítványait az ételben, italban, a' szerelemben, az álomban 's a' munkának valamint a' hidegnek 's melegnek ettürésében való mértékletességnek gyakorlására. Tudván azt, hogy tanítványinak egygyike az efféle vétkeknek nagyon neki adta magát, így szólla egyszer hozzája:

Mond-meg nekem Aristippus, ha két gyermekeket kellene olly czéllal tanítanod, hogy közzülök egygyik alkalmas uralkodó, a' másik engedelmes alatt-való legyen, mikép' szoktatnád mind a' kettőt? Ha tetszik beszélgessünk a' dologról 's kezdjük-el az eledelen mint első soron.

Aristippus. Nem bánom; 's az eledel az én ítéletem szerint is első helyet érdemel; mert a' nélkül nem is élhet az ember.

Socrates. Ha tehát enni akarnak 's az evés' ideje jelen van, kétség-kivül illendő mindeniket az ételhez eresztetni.

Aristippus. Ugy vagyon, illendő.

Socrates. Mellyiket kell a' kettő közzül arra szoktatni, hogy mikor szorgos munkái vagynak, azokat minekelőtte ennék, véghez-vigye.

Aristippus. Kétség kívül azt, a' ki uralkodásra neveltetik, hogy a' polgári közös dolgok az ő puhasága miatt hátra ne maradjanak.

Socrates. Mikor pedig inni akarnak, akkor is nem ugyan annak kell e a' szomjúság' eltűrhetését kötelességévé tenni?

Aristippus. Igen is.

Socrates. Hát azt mellyiknek teszszük kötelességévé, hogy az álomban mértékletes legyen, tudjon későn lefeküdni 's korán felkelni; sőt egész éjjel is ébren lenni, ha a' szükség kívánja?

Aristippus. Azt is ugyan annak.

Socrates. Viszont a' szerelemben-való maga mérséklésre nézve is, mellyiket kellene úgy nevelni, hogy a' szerelem miatt tisztí foglalatosságaiiban ne gátoltassék?

Aristippus. Ugyan azt.

Socrates. Mellyiket kellene úgy szoktatni, hogy a' munkát ne kerülje, hanem örömetest felvállalja.

Aristippus. Ugyan azt, a' ki Uralkodónak neveltetnék.

Socrates. Hát ha olyan mesterség volna, melly arra tanítana, mint kelljen az ellenséget meggyőzni, mellyiket illetné ezen mesterség?

Aristippus. Bizonyosan azt, a' ki Uralkodó akarna lenni; mert mit használna neki minden egyéb tudománya ezen mesterség nélkül?

Socrates. Elhiszed é, hogy az, a' ki e'képpen neveltetnék: nem hagyná magát ellenségei által olly könnyen elfogni, mint egyéb állatok? mert ezek közzül némelyek torakosságok miatt csalattatnak törbe, úgy hogy bármely félénnek is, még is az evés' kívánsága őket megfoghatja; mások ital által kerítettnek-meg?

Aristippus. Ugy vagy.

Socrates. Még mások nem a' szerelem miatt lesznek é rabokká, mint p. o. a' fürjek és fogoly-madarak, a' nőstényeiknek szava és a' velek való szerelmeskedésnek reménye által annyira megszárdítottak, hogy minden veszélyt elfelejtnek 's vaktában a' hálába mennek?

Aristippus. Ez is igaz.

Socrates. Vallyon hát nem tartod é az emberre nézve rútnak, ha magát úgy meghagyja csálni, mint a' legoktalanabb állatok? ha p. o. a' házasság-török idegen házakba lopóznak, noha tudják; hogy a' házasság-törő nem csak könnyen azon büntetésbe eshetik, mellyel a' törvények fenyegetik; hanem leselkednek is utánna, 's ha megkapattatik a' legnagyobb gyalázzattal illetetik? Ha tehát valaki minden veszedelem és gyalázat mellett is, 's ámbár elég mód van is a' szerelem kívánságának másképp' eleget tenni—még is önként bele-fut a' veszedelembe, vallyon nem kell é azt eszelősnek tartani?

Aristippus. Ugy látszik.

Socrates. Minthogy továbbá az embereknek sok foglalatosságot szabad ég alatt kell véghez-vinni, mint a' hadi szolgálatot, a' mezei munkát és egyéb nem kevesebbé fontos dolgokat, nem tartod é nagy gondatlanságnak, hogy olly sokan gyakorlatlanok a' hidegnek és melegnek eltűrésében?

Aristippus. Azt sem lehet tagadni.

Socrates. Nem szükséges é tehát azt, a' ki Uralkodó akar lenni az ilyenek' eltűrésében is gyakorolni?

Aristippus. Igen is szükséges.

Soerates. Ha pedig azokat, kik az ilyenekben magokat megtudják tartóztatni, alkalmasoknak tartjuk az uralkodásra; vallyon azokat, a' kik e' félékben mértékletlenek, nem fogjuk é arra alkalmatlanoknak tartani?

Aristippus. Ezt is meg kell vallani.

Socrates. Minthogy e' szerént olly jól által-látod, mellyeket mellyik rendbe kell helyeztetni, gondolkodtál é már valaha arról, mellyik rendbeliekhez számlálhatod magadat igazságosan?

Aristippus. A' mi engemet illet, én éppen nem számlálom magamat azokhoz, kik uralkodni kívánnak. Mert minthogy az embernek elég dolga van magára nézve is, ha

a' szükségesekeket megakarja szerezni, nagy esztelenségnek tartom a' maga foglalatosságával meg nem elégedni, hanem még azon fellyül a' polgárokéit is magára vállalni, sok kellemeseket magától megtagadni, és mint Uralkodó, azon esetre, ha az országnak valamiben fogyatkozása van, a' számadás' terhét magára venni. A' polgáritársaságok úgy akarnak uralkodóikkal bánni, mint én az én szolgálaimmal. Ezekről én azt kívánom, hogy mindent bőven szolgáltassanak kezemhez, a' mire szükségem van, magok pedig semmihez hozzá ne nyúljanak. Hasonlóképpen a' polgári társaságok is azt kívánják, hogy az uralkodók nekik minden lehetségesjót megszerezzenek, magok pedig abban éppen ne részesüljenek. Azokat tehát, a' kik azt akarják, hogy magoknak is sok dolgok legyen, másoknak is sok dolgot adhassanak, az ilyen nevelés által az uralkodásra alkalmasokká fogom tenni; de magamat azokhoz számlálom, kik a' lehetőség könnyen és kellemesen kívánnak élni.

Socrates. Nem volna é kedved reá, hogy azt is megvissgáljuk, kik élnek kellemesebben, az uralkodók é, vagy az alatt-valók.

Aristippus. Vagyon.

Socrates. Elsőben tehát a' mi a' Nemzeteket illeti, azok között, mellyeket mi esmerünk, Ázsiában a' Persák, uralkodó; Syriának Phrygiának és Lydiának lakosai pedig meghódolt nemzetek: Európában a' Scythák uralkodnak, a' Moeotis' partján élők szolgálnak; Afrikában a' Karthágobeliak' fejedelmi, egyéb Afrikai népek pedig alatt-valói állapotban vagynak. Ezek közzül kik láttatnak neked legkellemesebben élni? vagy minthogy Görög vagy, a' Görög nemzetek között az Uralkodókat tartodé szerencsésebbeknek, vagy a' másoktól függőket?

Aristippus. Nekem részemről a' szolgaságot sincs kedvem választani; hanem van egy közép-út, melly mind az uralkodás' mind a' szolgaság' tartományát elkerülvén, a' szabadság' országán megy keresztül, 's legbizonyosabban boldogságra vezet; azon igyekezem járni.

Socrates. Igen, ha ezen út, valamint az uralkodás és szolgaság' tartományain nem, úgy az emberek' társaságán sem menne keresztül; akkor mondanál valamit; de ha emberek között lakván még sem akarsz sem uralkodni, sem alatt-való lenni, sem az uralkodók eránt tisztelettel viseltetni; reménylem által fogod látni, melly igen tudják a' hatalmasok az erőtlenebbeket mind nyilvánosságosan mind titokban kínozni, 's az engedelmességre kényszeríteni. Nem láttál e még soha olyakat, kik azoknak, kik vetettek és plántáltak, gabonájokat learatták, erdeiket kiirtották 's az erőtlenebbeket, ha őket tisztelni nem akarták, mindenféleképpen addig gyötrötték, míg meg nem győződtek a' felől, hogy tanácsosabb engedelmeskedniek, mint az erősebbekkel hadakozniok? Nem tudod é, hogy a' köz-életben is a' hatalmasabb és erősebb a' gyávábbat 's gyengébbet elnyomja 's hasznára fordítja.

Aristippus. Ugyan azért, hogy ez ne történjék rajtam, egy városba sem zárom-bé magamat mint polgár, hanem mindenütt úgy élek, mint idegen.

Socrates. Valóban derék fortélyt találtál-fel! Az idegeneken és jövevényeken mióta Sinis Skiron és Prokrustes meghaltak, azt gondolod senki sem tesz' már erőszakot. Azomban a' Fejedelmek az ő tartományaikban most sem szünnék-meg rendelkezéseket tenni, hogy rajtok erőszak ne történjék; ők rokonaikon kívül más barátokat is keresnek segítségekre; azon kívül városaikat sánczokkal körül-veszik; fegyvereket szereznek az erőszaknak visz-

sza-verésére, sőt még kül-földi szövetségeseket is keresnek: még sincsenek minden megtámadtatástól bátorságban. Te pedig, ki semmi ilyen védelemmel nem bírsz 's idődnék nagy részét az úton, hol a' legtöbb erőszak történni szokott, töltöd; ki akármely városban is, melybe mégy, minden polgároknál alább-való, egy szóval olyan vagy, a' millyenek után az erőszak-tévők leginkább leselkednek. Te azt gondolod e, hogy azért, mert jövevény 's idegen vagy semmi bántásod sem lesz'? Abban bízol e, hogy a' városok mind mikor jössz', mind mikor elmégy bátorságot ígérnek? vagy abban, hogy minden esetre olyan szolga lennél, a' kivel egy ura sem nyerne semmit is? Mert ki fogna ezt gondolod egy olyan embert házában tartani, a' ki semmit nem dolgozván még is igen jól akarna élni? De lássuk, mint bánnak az Urak az ilyen szolgálával? Vallyon a' torkosságtól nem tudják é elszoktatni éheztetéssel, a' lopástól az olyan helyre zárással, a' hol semmit sem vehet-el, 's az elszökéstől a' békóba vetéssel? 's restségét vallyon nem tudják é elűzni veréssel? Vagy mint szoktál magad vele bánni, ha szolgálaid között illyet találsz?

Aristippos. Mindenfélekép' büntetem, mindaddig míg kéntelen jól szolgálni. De tréfa kívül, Socrates, vallyon azok, kik az Uralkodásra neveltetnek, (melly élet-módot te legszerencsésebbnek tartasz) mivel boldogabbak másoknál, kik egyebektől zaklattatnak; ha mind a' mellett ők is éheznek, szomjúznak, fáznak, éjszakáznak és mindenféle bajt önként tűrnek? Én legalább nem látom, miben áll a' különbség akár önként akár kényszerítve korbácsoltassa valaki magát; akár kéntelenül, akár szánt-szándékkal szenvedjen gyötrelmet; ha-csak abban nem, hogy az, a' ki az efféle bajokat önként szerzi magának, még fellyül reá esztelen is.

Socrates. Hogy-hogy Aristippos? Hát nem látsz é különbséget a' között, a' mit önként, 's a' mit kéntelenül tűrünk? Nem látod é, hogy azok, a' kik önként tűrnek éhséget és szomjúságot, azok ehetnek és ihatnak ha akarnak, 's így van a' dolog egyéb önként való tűrésre nézve is; a' kik ellenben kéntelenségből éheznek és szomjúznak, azok nem szüntethetik meg éhségeket és szomjúságokat, mikor akarják? továbbá, a' ki valamely fáradtságot önként vállal-fel, az remény' fejében 's örömet dolgozik; mint a' vadászok ha azt reménylik, hogy valamit foghatnak a' vadászattal egygyütt járó bajokat jó kedvel eltűrik. Nyilvánvaló pedig, hogy itt 's efféle esetekben a' nehéz munkának csak csekély jutalma van. Ha ki ellenben azért dolgozik, hogy magának jó barátokat szerez-hessen, vagy ellenségeit meggyőzhesse, vagy lelkének 's testének erejét nevelhesse, vagy házi állapotját jobb karba tehesse, vagy barátinak jóltévéje lehessen, 's hazája eránt érdemeket gyűjthessen; vallyon, ki ne látná, hogy az olyan sokkal jobb kedvel teheti a' nehéz munkákat, és sokkal nagyobb örömök között tölti életét, magában is megelégedést érezvén 's másoktól is tiszteltetvén és magasztaltatván? Azon-kívül a' henyélés és az igen könnyű gyönyörűségek, a' testi gyakorlások' kormányozóinak ítéletek szerint sem a' testet erőssé és egésségessé nem tehetik, sem a' lelket valami jó és dicséretes dolgok' tudására nem segíthetik. Ellenben a' tűrésnek gyakorlásai, a' bölcsék' vélekedése szerint, szép és nagy tettekre készítik-el az embert. Hesiodus azt mondja: a' vétkeket mindenütt könnyen és seregesen lehet találni; közel laknak, és sima út visz' hozzájuk. De a' virtushoz csak izzadás által engednek a' halhatatlanok jutni; az ahhoz vezető út hosszú, meredek

's darabos eleinten; utóbb pedig mikor egyszer az ember a' tetőre felér, szintén olly kellemessé lesz', a' millyen vesződséges előbb volt.

Epicharmus is így szól: Az Istenek munkáért, és fáradságért adnak mindent. Másutt ismét ezt mondja: Ne keresd, óh rest, a' lágyságot, különben kemény fáradságot találsz.

Hasonlóképpen szól a' bölcs *Prodikus* is *Herkules*-ről írott könyvében, mellyet mindeneknek mutatni szokott, a' virtusról; mellyben a' mennyire emlékezem így ír.

Mikor *Herkules* a' gyermeki korból az ifjak' korába lépett — mellyben ezek már magokra hagyattatván kimutatják, ha vallyon utóbbi életekben a' virtus' útján fognak é járni, vagy a' vétekén — egy magános helyre ment 's ott leült; kétséges lévén, mellyiket válaszssa ezen két utak közzül. Ekkor úgy tetszett néki, mintha két jeles és nagy természetű aszszonyokat látott volna maga felé menni. Az egygyik közzülök díszes tekintetűnek 's nemes mivoltúnak látszék lenni; testi ékessége tisztaság vala, szeme szemérmes, magatartása illendő 's öltözete fejér. A' másik kövér testel és finom bőrrrel, fejér és piros színre festett arczulattal, mesterséges sugárságú termettel, messze kitért szemekkel 's ollyan öltözettel, melly kecséit a' lehetőségig által-látszatta; szünet nélkül nézegette magát 's körül-tekingetett, ha látja é őtet valaki; 's gyakran a' maga árnyékát is szemlélgette.

Mikor *Herkules*hez közel érének, az elsőbb az előbbi mód szerint folytatá menését; a' második pedig ezt megelőzni kívánván, *Herkules*hez futa 's így szólla:

„Látom, kedves *Herkules*em, hogy kétséges vagy, mellyik útját válaszd az életnek. Ha engemet Barátnédnak fogadsz, én téged' a' legkellemesebb 's legkönnyebb útra vezetek; minden örömeikben részesíttelek 's életed minden aggságtól ment lesz', sem háború sem országos foglalatosságok nem fognak bajt okozni; minden gondod abban fog állani, mikép' találhass jó ízű ételeket 's italokat, mivel gyönyörködtethesd szemeidet és füleidet, mikép' lehess kellemes illatoknak 's édes érzéseknek bőségében, melly szeretőkkel kösölhass legnagyobb gyönyörűséget, mint alhassál leglágyabb ágyon 's mikép' tehess mindezekre minden fáradság nélkül szert. Ha talám az ezekhez juttató eszközökről aggódnál, ne tarts attól, hogy testi vagy lelki sanyarúság és vesződség által szereztessen-meg ezeket veled. Nem, a' mit mások munkával keresnek, azzal te szabadon fogsz élni 's nem lesz' szükség semmiü, a' minek hasznát veheted, magadtól megtagadnod; mert az én barátimnak szabadságot adok mindent hasznokra fordítani, akárhol akármit találnak.

„Aszszonyom, monda *Herkules*, midőn ezt hallá, kinek hívnak tégedet?

„Barátim, felele ő, engem Boldogságnak; ellenségeim pedig kissebbítésből Véteknek hívnak.”

Az alatt elérkezék a' másik aszszony, 's így kezde szöllani: „Én is hozzád jövök *Herkules*, esmerem szülőidet, valamint gyermekségedben kitetszett természeti indulatodat 's neveltetésedet is; azért reménylem, hogy az én útamat választván mind magadnak dicséretes és felséges tettekkel szép hírt-nevet szerezni, mind engemet azok által magasztalni és dicsőíteni fogsz. Nem kívánlak én téged' örömeik' álnok ígéreteivel hitegetni 's megcsalni, hanem a' dolgot a' valóság szerint 's úgy rajzolólok elődbe, mint azt az Istenek rendelték. Az Istenek semmi szépet sem adnak az embereknek munka és fáradság nélkül.

„Ha az Isteneknek kegyelmekbe akarsz lenni, tisztelned kell őket. Ha azt akarod, hogy Barátid szeressenek, jót kell velek tenned. Ha valamely polgári társaságtól tisztelt t-

ni kívánsz, annak hasznára kell élned. Ha azt akarod, hogy érdemeidet egész Görögország csudálja, igyekezned kell egész Görög-országnak jól-tévéjévé lenni. Ha azt akarod, hogy a' föld gazdagon teremje számodra gyümölcsét, mívelned kell azt. Ha nyájaid után megakarsz gazdagodni, gondjokat kell azoknak viselned. Ha háborúban akarsz nagygyá lenni 's olly állapotba jutni, hogy barátidat megszabadíthasd 's ellenségeidet meggyőzhesd, nem-csak a' hadakozás' mesterségét hozzá-értőktől tanulnod, hanem magadat abban gyakorolnod is kell. Ha végre testi erővel is másokat felyül-haladni kívánsz, szükséges testedet az okosság eránt való engedelmességre szoktatnod, 's munka és izzadozás által tökéletesítened."

Ezen szókat itten félbe-szakasztá a' Vének. „Látod é Herkules, monda, melly vesződséges és unalmas útát mutat ez az aszszony az örömré: én ellenben kellemes, és rövid úton vezetlek a' boldogságra."

„Boldogtalan, felele a' Virtus, mi jóval birsz? Melly örömet ésmérhetnél te, ki még azt sem várod-meg, hogy az öröm' kívánása benned támadjon, hanem még azon kívánás' támadása előtt magadat mindennel megterheled; eszel, minekelőtte éhes; iszol, minekelőtte szomjas volnál; 's hogy jó ízűn ehess, tanult szakácsokat keresel; hogy jó ízűn ilhass, drága borokat vásárolsz; 's nyáron jeget keresni ide 's tova futkosol; hogy édesden alhass, nem csak puha'párnákat, hanem még ágyad' lábai alá is szőnyeget szerzel; mert nem azért kívánod az álmat, mintha a' munka miatt elfáradtál volna, hanem azért, mert nem tudod mivel foglalatoskodjál. A' testi szercelem' örömeire kényszerítéd magadat minden kitelhető mesterségek által, még minekelőtte természetednek reájok szüksége volna 's a' legtermészet ellen valóbb gyönyöröknek által adod magadat. Ekképpen szoktatod Barátidat, 's velek az éjszakát rút fajtalanságokra fordítatod, a' nappalnak leghasznosabb részét pedig álomban tölteted-el. Halhatatlan vagy ugyan, de az Istenektől számkivettelve 's a' jó emberektől utáltatva. Dicséretet (a' minél kellemesebbet hallani nem lehet) soha nem hallasz, 's azt a' minél szebbet látni nem lehet, soha sem látod, mert még soha sem láttál magad által véghez-vitt szép cselekedetet. — Ki hinne szavaidnak, ki kívánna neked, ha mi nélkül szükségölködöl, kedvedre járni? Mellyik értelmes ember merne barátod lenni; holott barátid fiatal korokban testekre nézve erőtlének, öregségekben értelmekre nézve tompák; az ifjúságot tunyaságban 's kényességben; a' vénséget pedig búban és bánatban töltik; szégyenelvén az elmúltakat 's elkedvetlenítetvén a' jelenvalók által ifjúságokban minden örömöket kimerítvén, 's öregségekre minden bajokat össze-gyűjtvén. Én ellenben társok vagyok az Isteneknek 's társok a' jó embereknek. Én nálam nélkül sem Istenek sem emberek között semmi jó cselekedet nem megyen véghez. Mind az Isteneknél mind a' jobb embereknél mindenek felett becsültetem, mint a' művészek' kedves munkás-társa, a' házi gazdák' hűséges strázsája, a' cselédek' szíves segítője, a' békeességbeli foglalatosságok' hasznos elő-mozdítója, a' háború bajainak álhatatos osztályosa és a' barátságnek legjobb kedvellője. Az én barátimnak jó-ízűek a' nem keresett ételek és italok, mert csak akkor élnek velek, mikor megkívánják. Az álom édesebb nekik, mint a' henyélőknek; még is kedvetlenség nélkül félben-szakasztják azt 's nem mulatnak-el miatta semmiszükséges munkát. Fiatal korokban az öregek' dicsérete gyönyörködteti, öregségekben pedig az ifjak tisztelete késéri őket. Örömmel emlékeznek-viszsa előbbeni tetteikre, örömmel

nézik jelenvaló boldogságokat; minthogy érettem az Istenek előtt kedveltetnek, barátjaiktól szerettetnek 's polgár-társaiktól tiszteltetnek. Végre mikor a' nekik tett czélt eléri, nem temettetnek disztelen feledékenységbe, hanem emlékezetek fennmarad halhatatlan énekekben. Ekképpen, oh érdemes Szülék' gyermeke Hercules! huzomos iparkodás által a' legnagyobb boldogságra tehetsz szert.

Illyen formán rajzolta Prodikus Herkulesnek a' virtus által adott oktatást; de még sokkal szebb szókkal felékesítette gondolatjait, mint én most. Ha ezeket meggondolod Aristippus, által fogod látni, melly szükséges legyen életednek jövőendő sorsáról valamennyire elmélkedni.

S. K. J.

4.

A' Felosztott Szeretet.

Estve volt, suhogó szellő
Fujdogálta a' téreket;
'S egy új életet lehellő
Méjj csend lepte a' berkeket;

Boldog jövődőkön úsztak
Elmém hímes képzelei,
A' mint szemeimre csúsztak
Morpheus' kis szülötjei.

A' Zefir' sziszegésével
Lágy álmra andalodtam,
'S ah! hűsz tél 's nyár eltűntével
Illy szépet még nem álmodtam.

Esztit az Angyalt ölelém,
'S viszont öleltek karjai;
Rá ezer csókom lehellém,
'S vizonozák szűz ajkai.

Néki örök fogadással
Hív szívemet felszentelém;
Ismét egy hűv csók-váltással
A' fogadást pecsételém.

Hó kezét mellyemre tettem,
E' szív tied lesz' míg érez;
'S míg mozgását érezhetem,
Egyedül éretted vér ez.

Menjen más a' vér' völgyére,
Pálma-galyt, babért aratni,
'S vérrel mázolt fénytettjére
Cserfa-koszorút szaggatni!

Más a' Haza sorsán nyögjön,
És biblisként ömledezzen;
Vagy cifra horgon vergődjön,
'S fény-kereszt alatt könnyezzen!

Más esztét versbe temesse,
Ostromolja szűz Mú'sáját
Hogy Horátsként pengethesse
Gyalúlatlan lantocskáját.

Törjön a' hír' Álpesein
Ekképp utakat magának;
'S a' századok' láncz-évein
Legyen csillaga Honnyának!

Szived boldogiton engem,
Nem illy vágyok, nem a' Haza;
'S ha szerelem-dalom' zengem
Azt csak csókod jutalmazza!

Eszli csendes mosolygással
Vette heves szavaimat;
'S egygy édes lágy ápolással
Kölcsönözte vallásimat.

A' mint egy nem-vélt jelenés
Előttünk alá szárnyala;
Egygy Amazon Fél-isten és
Ez volt a' Haza' Angyala.

Mint galamb az ölyv' láttára
Eggy mástól széjjel riadtunk,
'S tekintvén fény-pompájára
Neki tiszteletet adtunk.

Egygy Heroica nézéssel
Mind kettőnket megtekinte;
'S méjre ható hang-ejtéssel,
Engemet ekképpen inte:

Gyáva szülött hogy Honnyodnak
Édes ölébe elhamvadj,
Hogy bölcsőt nyujtson porodnak,
Csak arra is méltatlan vagy.

Hát léted' csendes árnyéka
Hazád, 's ennek szeretete
Ön-kényeidnek játéka,
'S illy megvetttetett lehete?

Nem, szivedet felforrása
Illyen bábbá ne lágyítsa,
'S Esztid' bájos mosolygása
Hazádtól el-ne csábítsa!

Jer! a' Honn' Szent Oltárára
Áldozd-fel vélem szivedet,

'S az Emlék' ércz-táblájára
Feljegyeztetem névedet.

Mellyem' fent-érzés tölté-be,
'Mennyei láng ömle belém,
'S érzésim felhevültébe
Itt van a' szív! ezt felelém.

Esztit sohajtni hallottam,
'S a' mint hátra tekintettem,
Lábaihoz tántorodtam,
Ott termett Ámor felettem.

Mosolyogva fenyegetett
Felvont nyilával, kebelem
Szűken alig lehelhetett,
Lángra gyulván a' szerelem.

Emitt a' hív kedves vára,
Ott a' köz-szerelmű Haza,
Adóssának válaszára,
Hogy szívét kinek adózza.

Egygy férjfiás tökélléssel,
A' mint magamhoz eszméltem;
Vidám fájdalom érzéssel
Mind két Kedvesem szemlélttem.

'S neki fásúlt indulattal
A' szívemet kirántottam
Mellyemből, 's egygy gondolattal
Két részekre szakasztottam.

Egygyik tiéd Hazám! a' más
Esztim' birtokába mégyen;
Kettőtök között választás
Hazafi szívben ne légyen!

Keblem érezvén fájdalmát
Álmom eltűnt, felébredtem
'S szívem ép; de indulatját
Két részre osztva érzettem.

Édes Albert.

A' M e l a n c h o l i a.

Angol Nyelvből (John Ogilvieből) szabadon fordítva.

- Áldassál fellengző Ideák' kút-feje
 Baj-hatalom! ki a' határ nélkül vadon
 Téreken szállongol örömet, 's éjjenként
 Bókolsz halavány Hold' fényinél szabadon. —
- Ö a' kalauzod, míg rezgő sугárit
 Lugas' szent homályin ált' szökdécselteti;
 Ó Istenné! engem is víg zsámolyodhoz,
 Melly tán Hecla' felhős csúcsát ékesgeti.
- De mond-meg: Lybia' kietlen pusztáin
 Lebegsz é? vagy magány-partokat keresel?
 Vagy az Andeseknek szirtos hegyén lakván
 Ott ülsz és Sphaerai zengéseket lesel?
- Vagy egy függő szikla' meredekes ormán
 Állván Ég övedzet' csendes morgásait
 Fül-heggyel halgatod? vagy mohos sír' hantján
 Várod a' fájdalom' epesztő jajjait?
- Csitt! egy hörgő viszzs-hang veri a' füleket
 'S éjj' homály szőnyegi ég' sarkát burkolják!
 Ég' kék boltján úsznak hempelygő fény testek
 'S lelkünk' képzetű a' Sphaerákat felmúlják! —
- Lépésim' ezüstös Hold' fényein vezérlő!
 Hol egy rozzant vár csak magán feketéllik,
 'S barna mohtól kormos tornyában vad bagjok
 Borzasztó hangjokkal vándort nem kéméllik.
- Vezess hóltakat is rémitő térekre
 Hol fene tigrisek friss vért szomjúhozna,
 A' hol hajdan Bábel dicsőn állott, 's mostan
 Vad kegyetlenséggel hyenák oroznak.
- E' Nemzetek' büszke Királynéja göggel
 Szórta-szét táborit Nap-keletieknek:
 'S semmiségbe rohant. -- Vedd szívre: az öröm'
 Rózsái kebleden a' mikor feselnek.
- A' hiú Negédnek rövid tarka álma
 Bár fénylő homlokát borostyán keríti;
 Csilapodott elme e' gőz várt lerontja
 'S Idő' dér szelleme a' földre teríti.
- Mint felvettetendő Várak' fala alatt
 Kaján alant-ásók lappangva dolgoznak
 Úgy váratlan órák lopodzva, hallatlan
 Nevekre 's Pompákra vég pusztítást hoznak.
- Rajzoljon ecseted Caesárt képzet' tükrén
 Legdelibb formában öntve, 's mintremeknek
 Finom vonásira Kupidókat hints bár:
 Egy két czirmos vonás véget vet e' képnek. —
- Tűri fényt lobogó kócsag tollak alatt
 Gond gyilkos műv-szere marczong sok szíveket
 Szemfény-vesztő sisak' csillogási között
 A' dühös Erynnis gyötör hív mejjeket. —
- A' szerelem' zászlós salka (a) kis serege
 Tegzes Ámor' nyila' sebeit megvelve
 Tombol, míg az alatt irígység' férgének
 Mérges fullánkjától rogy földre terítve.
- Egy kiszáradt Nyár-fa' mohos gallyán függve
 Holló képben néztem a' vonagló vétket, —
 Reppenve simul-el az Ég' kék boltjáról
 Setét fellegekben lelven menedéket.

(a) Salka az; a' mi deákul vafer.

Csillámlott a' bérce is, melly a' feneketlen
Üregeken fel az Aethereken nyúlik,
Mellyről hamis dicső kíváncsból hó-tagja
Sapphónak Faunért a' mélységbe omlik.

Tudománnyal kapcsolt képzeted' repülni
Engedd, 's gyanús kétség' hálón bújtasd-ált: —
Itten rózsaszínű szerelem' pamlagja
Lágy keblében féltést, mint scorpíóvá vált

Egy vad szörnyeteget kémlel-ki; amott ha
Fényes rangok' dicső polczán szemlélteti
Beható erejét; harpyaként kínzó
Gondok' mérges rajját felfedve neveti.

Tornyozza a' vágyás felhőkig reménye'
Arany-várát, 's fején zöld-ág fényljen: az ész
E' tündér kárpitot szét-szeldeli róla, (vész.
'S szobron állt nevérol, melly szintűgyűnik 's

Mit ér uralkodás' fényes csillagzatja
Vagy szerencse a' mit szarvából osztogat?
Sphaerák más dalokra tanítják nyelvedet
'S az ész e' lépcsőkön fontos' b' titkokra hat!!

Midőn Véd-angyalod szívedből vért facsar
Vagy könnyid' cseppjei a' sírra potyognak
Nem a' kincs, de jó szív szül nemes érzeményt
'S könnyeket lelki kegy, nem erők árasztanak. —

Mond meg bús Andalgó! penész lepte boltban
Hol már féreg hízik koronás homlokon,
E' márvány oszlopú ormós tető alatt
Mért borong egy fagyos álom e' tagokon

Hát gyengébben hever ez mint szelid Pásztor
Pá'sit dombja alatt? melly hamvát nyugtatja

Kinek bús özvegye itt sorvad hívéért,
'S könny-gyöngy harmatival sírját locsolgatja.

A' zordon szél előtt rejtett lilium-szál
Kertész' rózsá bokros ágyát nem óhajtja,
De csendes lapályán parány magányában
Virít, 's fűszer-leplét Zephirrel szopatja.

A' fény oszlopok, és dőlőt jegyző szobrok
A' bú' csorgó könnyét kiszárasztthatják é?
Midőn halál rakja bársony fényre kezét
E' szörnyű órákban ezek használnak é?

Nem. — Fényes nevekre siket a' Természet. —
A' fennt héjazó gög, 's szépség' zöld viránya
Tarka bábok, 's idő kis laptá-játéki
Kérkedjen bár ilyen sír' vésett márványa.

Indulat' mételye engem, 's silány elme
Tornyozó gőz ködje el ne ragadjanak
Gazdagság' mammonja gunyhóból ne csaljon
Mély eszmélkedésim az Éghez szittsanak!

O! vezess! az öröm' hínáros örvényén
Ált', epesztő gondok' mirigyess fuvalmát
Ösmernem, 's bolondság' üres csengéseit,
Hiú nagyra vágyás' 's gögösség' füst-álmát.

Setét csendben midőn az élet' pulzusát
Verni hallom, 's lélek' harangjai kongnak
Hagyj Miltonnal az Éjj' őn-szárnyitól lépve
Kulcsát keresni sok Mythusi homálynak.

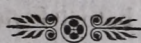
Akkor is, ha éltem' himes álma lefoly,
'S tántorgó koromra idő havát hinti:
Érzés' forrásából Barátomnak könnye
Gördülven szívemre dúzs-malasztát önti. —

Dukai TAKÁCS ÁDÁM,
Vas-Vármegyei Tábla-Bíró.

FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI

MINERVA.

Nyolczadik Füzet.

Augusztus 1827.

5.

Nagy-Daróczi Kovách Florián' Szatmári Püspök',
's Szent-Jobbi Apát' élete' rajza.

A' tudomány, szív' jóságával párosúlva emeli Fél-istenné a' halandót. Ez azon kincs, melyet az idő meg nem emészthet; 's azon méltóság: melyet a' szerencse' változásai nem árnyékozhatnak-be. Hány sír-setét tájat tüntete-fel már ez tiszta fényben, hová a' nap' sugarai el nem hatának! Hány Nemest felfedezének felejtett magányában, e' vezér-lángnak meszsze-ható lobogásai valóítani azt: hogy az üres gögnek csilloghatni, de a' tudomány-nak uralkodni élet-köre.

Bár mint feszeskedjék is a' hiú gög, 's akár mint meredezék kincs-halmain, 's széles uradalmaiban, csillogó nagysága' érzetében, a' tompa 's parlagon marad'tt elme; fel-ütött diadal-zászlójit, mosolyogva leragadja az elme-láng; 's azon ezer fáklyát, melyet Hősének sötét ösvényei előtt, kényes ön-hittséggel gyújta-meg a' hízelkedő felfuvalkodás, a' való értelemnek csak egy gyöngé lehellete is eloltja.

Borsod Vármegyében fekvő, Diós-Győr Mező-városban az úgy nevezetelt *Gyönyörűség' völgye* (Vallis deliciarum) hajdani Királynéink' kedves mulató helye, hozá létre Kovách Floriánt, 1754-ik évben, Május' 4-ikén. Boldog középszerben élő, de nemes származású Atyja, Nagy-Daróczi Kovách István, megyebeli Tiszti-Ügyviselő, 's több Fő-nemzetiség' Tellyes-hatalmazottja, 's szerzett érdemeiről emlékezetes Férjű, Anyja

F. M. Or. Minerva 3. Negyed 1827.

Csák Anna volt. Életének már hajnal-kora, a' jövőd' boldog reményeivel nyílt-meg; 's nyiladozó ifjúságának éveit, erkölcs-gyakorlással, elme-képzéssel, 's forró elő-készülettel az utóbbakra tölté-el. Minden kincseivel megáldá a' kedvező természet; 's így felkészlülve, Egerben ugyan az alsóbb 's közép Oskolájit 1768-ikig; Logikai ösvényét pedig Kassán, az elsőség' díszes jegyével végzé-el. Itt gerjed'tt figyelemre iránta, a' Jézus' Társasága' Szerzete, hova Florián magát beíratván, Klobusziczky Péter Érsekkel 's Paintner Püspökkel Trencsénybe küldeték, 's e' próba-évben, 1769-dik October' 28-dikától, kezdének szembetűnőleg fejleni elme-tehetségei. 1771-ben, az Ember-nemesítő tudományok' gyökeresebb tanulása, 's ismétélése végett, Szakolczára rendelteték; 's Bécsben, hol Bölcselkedési tudományait, 1772-ben folytatá, már az egyházi 4 alsóbb Rendet is fellevé.

Élete' hajnal-dele, terhes pályára bátorítá őt; 's vallásáért, Honjától is célja vala megválni egykor, 's térítői szándékkal az Indiák' egygyikében, hirdetni a' Római Cath. vallást. Már övé volt a' Görög-nyelv; sajátjai az Egyházi, 's világi Ékesen-szólás', Föld-is-méret', Építés', Festés', 's Rajzolás' mestersegei, 's azon tudományok, és ösméreték, mellyek jövődöben, súlyos pályáját könnyebbé, elviselhetővé, 's cél-irányossá tehetik. De édes Hazája, a' Nagy-Therezia' anyai gondjai által, vidorabb életre serkent, Magyar-hon marasztá utóbb is kebelében, a' Nagy-szándék-út: betölteni azon kört, mellynek sok sugárú fényével, bokros érdemei, e' Nagy-lélek' eloszlásáig küzdének.

1773-ban törölteték-el Sz. Ignázt' Szerzete. Floriánt még nem csatolá kötelező Rend elválhatatlanul a' Szerzethez. A' világba lép-ki tehát; 's polgári pályán volt célja érdemet aratni. A' deli természetű, 's szende vonással különböző Ifjú, Bécsset, Egret, 's Pestet választá tanulása' helyéül. Az ember' vég-célját, a' tökéletesedést szeme előtt tartva, 's honjához lángoló indulattal vonzólvá, minden tudományban ugyan de kivált a' Hazai-törvényben, 1774-ben Egerben koszorúkat érdemel, 's még az azon évi Sz. Istváni Törvény-folyamat alatt a' Királyi Ügyek' akkori Igazgatója Szláv Pál' oldala mellé, a' Királyi-Tábla előtt, Jegyzői esküvést mond. Itt avatgatá-be magát gyors-tűzű lelke, a' Themisz' titkaiba, néhai hervadhatatlan érdemű Personális Székhelyi Majláth Györggyel, Hazánk' ingadozást nem ösmert derék oszlopával; 's ma is köz-kedvességben virágzó Méltóságos Dömötöri Németh János, Udvari Tanácsos 's Septemvir Úrral, az 1775-iki Szent-Mihályi Törvény-szünetig; érezvén szép-lelke: hogy a' Törvény-tudomány lehet egygyik csalhatatlan ör, a' nemzeti Alkotványt megrendítő zaklattatások között; 's tudván azt: hogy egygy Magyar-nemesnek nem-csak szép, és illő, hanem szükség is tudni, világ-irigyelte nemze'i igazait.

A' csinosodó XVIII-dik század'szabadgondolkozású lelke, nem volt követésre vonó példa Floriánra nézve. Szíves, megszokott szilárd-alapjain' feküdt; 's erős lelkét nem korcsosíthatá-meg az ál-politika. Futva mindentől a' mi testi, nem süllyesztheté halálalomba a' szerelem' bája, 's a' dévajkodás' mámore, nem; mert az erkölcsiségnek divatjában diszlék. Hír-dicsőítő tulajdonira, a' nagy Eszterházy Károly Gróf, és Egri Püspök, a' távolban is rá-ösmért; 's Nevendék Papjai közzé ohajtja. Örömmel repül Florián, 1775. October' 28-ikán Egerbe; koszorúsan halad nemes ösvényén keresztül; 's az egész Theológiai tudományok' védelmével, Egernek öröm-tapsai között rekeszti-be Kis-

papi pályáját. Ámbár azomban maga Tanuló, 's Nevendék volt is; mindazonáltal 1778-dikban, Gróf Szirmay Antalnak, és Jánosnak Tanítójok, 's Nevelőjök volt; 's ezen év' Mártiusa' 14-ikén Subdiaconussá, Aprilisze' 4-ikén Diaconussá, 18-kán pedig Presbiterre szentelteték-fel, Eszterházy Károly által, az Egri Székes-Egyházban; 's ott is mutatá-be Májusz' 3-kán, első áldozatját az Alkotónak.

Itt formálgatá magát emberré Florián. A' képzett Kül-föld' nyelveit sajátivá tevé, a' hazait ápolá, 's gyakorlá. Üres óráinak kedves foglalatosságaivá váltak egyebek között, Fenelon, Fleury, Bourdaloue, Flechier, Massillon, Bossuet, érzésinek mind meg annyi baráti, szép lelkének tanúji, 's könyv-tárjának ékei.

Munkás társat, Káplánt, el nem csüggedhető férjfiat nyert benne 1779-ben, November' 7-ikén a' Jászberényi Lelki-pásztor. Tanítani, foglalatoskodni, szívet képzeni, fáradhatatlan munkája vala itt, 1783-dik évnek Novembere' 1-sőjéig. a) Ettől fogva, 1784-ikben folytatva, Ungváron diszlék Ő; b) 's tetteivel is bizonyítá azt, a' mi rendeltetésévé vált. Olympiája nyílék-meg most; 's Ungvárról Egerbe tétetik-át, a' Theologia' azon ágazatját tanítani: melly a' Nép-oktatást 's Lelki-pásztorságot tárgyazza. Itt egyszer'smind Könyvtárnoki Segéd volt, 1785-dik évnek Júliusza' 24-ikéig, midőn Novajba, (a' Borsodi Megyében) első Plebánosnak küldetik. Rendetlen felfordulásban talált mindent itt Florián, Szent-eggy-házának szolgálkora vala szüksége; de győzött az akadályokon. A' zivatarok' viszontagságainak kitétetve volt Plébánia-ház, felállítását neki köszönheti; 's a' vallásbeli dolgok' irányában tett költekezései, 's önnön lakási, 's élelembeli szükségei' pótlására, saját nemzetségi jövedelmei is reá voltak fordítva.

Méltalom követé béke-tűrését Floriánnak. Terhes vala az; de Nagy-lelke győzött az akadályokon. 1790-ikben Egerbe szólittaték, a' Püspöki nagyságos alkotású Lyceumnak vissza-állíttatása után, Egyházi Történetek' 's Törvények' oktatójának. Dísz-sugár köríté itt fejét neki; 's lélekkel tellyes tanításai, nagy Férjfiakat c) ajándékozáknak a' Honnak.

Tizenkét évig viselé e' hivatal' terheit; 's ezen idő alatt folytatá a' Sz. Széki, 's házassági Ügy-védletet, 's egyszer'smind 180 $\frac{1}{2}$ -ben a' két fiatal Bárá Orczy' nevelésében is fáradozék. 1798-ban, a' Kassai Orsolya Szerzetes Szűzek' századi ünnepén, d) 's 1799-ben Június' 18-kán, Galanthai Gróf Eszterházy Károly' Egri Püspök' hamvai felett e) mondott, itt ugyan latán, amott pedig ékes magyar, 's a' Jászságban, Borsodban, Hevesben, Ungban, Szabolcsban, és Szatmárban, több alkalommal hallatott, szív-emelő beszédjei, bölcs ítéletének, mély tudományának, 's nemes szívének, mint meg annyi tanúji. A' Szatmári, és Egri Sz. Széki Levél-tárok, Törvény-tudományát ma is hirdetik; 's eggy volt Ő is azok

a) A' Boldogúlnak ez' időben készült alap-rajza szerint építtetett a' Jász-berényi Plébánia-ház.

b) Sz. Donát' tiszteletére, az Ungvári szállók köz'tt építtetett Kápolna' ünnepén, 1784-ben, igen jeles Magyar-beszédet tartott Florián: Látott e az sajátot vagy nem? erről N. J. Lázár János Úr „Érdem-oszlopában” bizonyost állítani nem tud.

c) Illyenek Nagy Mélt. 's Fő Tiszt. Négyesi Bárá Szepesy Ignác Úr, Pécsi Püspök, Ő Exc. Mélt. és Fő Tisz. Hám János Szatmári Püspök 's Fő Tiszt. Frim János Egri Fő Szentegyház', — Fő Tiszt. König János Kassai, — Méltós. 's Fő Tiszt. Gróf Waldstein, Fő Tiszt. Sixt József, Fő Tiszt. Slachta Márton Urak, a' Szatmári Székes-Egyháznak — Kánonokjai 's többben.

d) Ezen Beszéd nyomtatásban, 8-ad réthben, 1798-ikban jelent-meg.

e) E' Halotti-beszéd is napfényt látott, 1799-ben, Egerben, egész levelen.

közzül: kiktől vélemény kívántaték, a' Rosnyai Püspök' sajnos ügyében. Ennyi érdem után, 1802-ben, először ugyan Nagy-Kállói Plébánossággal, 's ugyan azon évbeli October 6-ikán, Szabolcsi Fő-Esperestséggel tisztelteték-meg.

Ezután osztaték-fel a' széles kiterjedésű Egri Megye. Felséges koronás Urunk I-ső Ferencz, a' nemes tulajdoniról ösmért Kovács Floriánt, 1804-ikben, November 24-ikén avatá a' Szatmári új Megye' Nagy-Préposti méltóságába; mellynek Ő mély belátása, pontos ügyessége, buzgósága, a' Fő-Pásztor mellett, annak Egyházi Látogatásai-kor tapasztaltatott munkálkodásai, 's takarékos gazdálkodása által, magasabb díszet kölcsönözött.

Ezen idő alatt, a' Szatmári Káptalant, törvényes hitellességre ohajtá emelni. Érzé Ő felette nagy szükségét ennek; 's felszóllítá a' Káptalan' Tagjait: hogy bár az országos segedelmezés által megcsonkult jövedelmöknek egy részét, az Intézet' cél-irányos valóstítására ajánlanák-fel. Örömmel nyujta segéd-karokat e' célra minden Tag, de némelly hideg-vérű okoskodások, bal-velemények, 's félre csapongó mellékes szem-pontok, elnyomák a' Hon' Gyűlésén is már keményen vitatott szent ügyet, 's az, pusztá javallatban maradt.

Klobusiczky Péter, Szatmárnak második Püspöke, ajánlá maga mellé Floriánt, ki 17 évig, egyszer'smind a' Püspöki Helytartói méltóságot is, példás hűséggel, 's magas lélekkel viselé. E' méltóság' ideje alatt halmozott érdemeit, Klobusiczky' elő-terjesztésére f) nagy lelkű Fejedelmünk, Felséges királyi tetszésére méltatá. g)

Kovács, már közel álla érdem-díjához. El is nyéré azt, a' Szatmári Püspöki méltóságban; minekutána Klobusiczky Péter, Kalocsai Érsekséggel jegyezteték meg. 1821-dik évben, Deczember 18-ikán, már Fő-Pásztora volt a' Megyének; 's nem soká Egyházi látogatásait apostoli buzgósággal el is kezdé, az Isten' tiszteletére Egyházi Szolgákat szentelt; 's a' Bérmlás' Szentségét híveivel közlé.

Floriánnak hanyatló kora, megnehezíté lábait. Fájdalma miatt, a' Posonyi 1822-ik Egyházi Sinatban sem jelenhetett-meg, hanem Nagy-Szalatnyai Bárá Fischer István' második Egri Érseknek halotti vég-pompája után, Orvoshoz, 's ércz-fördökhöz folyamodék. A' mit Posonyban kénytelen volt elmúlatni, Szatmárban hozá helyre. Maga korhadtt,

f) Sub hoc puncto praesumo Majestati Vestrae Sacratissimae, humillime sensa mea, de Capituli mei Praeposito Majore, et meo in Spiritualibus Vicario, Causarumque Auditore Generali, Floriano Kovács, maxima cum demissione, mea propria manu adnotare. Vir iste, (quod jam sub meo Praedecessore, nunc Agriensi Archi-Episcopo Barone Fischer, per certum tempus gesserat) sub me, ab exordio Episcopatus mei, praecitatis officiis ita fungitur: ut Divinae Providentiae gratus in acceptis referam, illum in adjutorium tenuitatis meae datum esse, nihil enim omnino, quod ad haec munia quam exactissime implenda requiritur, a se unquam desiderari passus est. Est praeterea morum placidissimorum, vitae integerrimae, ac prorsus exemplaris, habet insignem agendarum rerum usum: Scientiis tam Ecclesiasticis, quam Patriis eminenter excultus, indefessae denique industriae. Haec Majestati vestrae Sacratissimae, ex positiva scientia et conscientia (qui ante annos 50 cum eodem Novitiatum Jesuiticum Trenchinii simul ingressus sum, et ab eo tempore, maxime autem a tempore Episcopatus mei, vivo cum eo conjunctissimus) de illo referre, omni cum humilitate sustineo. Ac ideo (si Majestatem Vestram Sacratissimam hoc facto non offendo, cum minor sim quam ut id facere possim) Eundem Majestatis Vestrae Sacratissimae Altissimis gratiis, filiali cum fiducia, de genu commendare praesumo etc. etc. Szatmariini 1-a 9-bris 1819.

g) L. I. C. Reverendissime Domine Praeposito Major, et Vicarie Generalis: Sua Majestas Sacratissima, in hic erga Remissionem acclisis Benignis Manualibus, clementer praecipere dignatur: ut Reverendissimae Dominationi Vestrae, inter Clerum meum maxime laudatæ, singularis sua complacentia significetur; quod hisce peculiari cum animi mei solatio exequor. Dat. Szatm. 29. Novembris 1819 Petrus Klobusiczky Episcopus Szatmariensis.

's alacsony épületben, a' tisztes Doboló' tövében voná-meg magát, csak-hogy Neven-dék-papjainak alkalmas lak-helyet nyújtson. Ő állapította-meg a' Szatmári, már felállott Gymnasium' 's Lyceum ingadozó lételét.

Gondjai kihatának gazdasági intézetekre is. Követésre gyűjtő példaként ragyoga ebben Ő. Gyapjas nyárait Hid-vég' 's Kömlő áldott térein megnemesítvén, újakkal váltata-fel Tisza-Nánai Uradalmanak h) több rendbeli épületét. Sarudon (Hevesben) a' roskadozó, 's távol-lévő papi hajlék helyett, újat 's alkalmatost emelt; 's Zsérczen (Borsodban) példás vallásbeli türedelemmel, Helvétziai vallású Jobbágy-feleinek, 1823-ikban, templom-helyet, 's építési segédet nyújtott. Ki nem fog Jobbágyainak szívéből szakadni a' Nemes, ki önnön jövedelmei' csökkenésével is, ápolá, segíté azokat; 's a' haszon-bérlésekben azoknak elsőseget engedett. Nyavalyában sínlődő Alattvalójinak könnyebb épülése végett, Uradalma' kebelében, kész pénzel, telekkel, 's élelembeli szerekkel tulajdonából jutalmazott Orvost tartott; az Árvák', Özvegyek' inségeit enyhítgeté; 's némelly részben rokonainak boldogításokról sem felejtkezék-meg. A' Szent-Jobbi (Biharban) Apátság' igazgatását 1824-dik év' felderültével vette-átal Ő; annak elallyasodott malma helyett, jövedelmesebbet állított; 's a' Szent-Jobbi vár 's Monostor' omladékaiból, a' Berettyó medrébe sodrott köveket, abból kitisztítatá. A' Szatmári új Püspök-palotának derekát, 's csinos homlok-részét, mint építési tudományának, 's nemes ízlésének csillogtatlan bizony-ságát, egy pár tavasz 's nyár alatt felépítteté; 's arra sajátjából is, több ezernyi segédelmet áldozott. Ki képes elő-számlálni azon áldozatokat, melyeket e' Fő-Pap, kizárva ön-hasznát, 's a' dicsekedés' póriságát, sírjáig tett. Nem feledé-el a' Jézus' Társasága' Szerzetét sem. Annak, 's voltaképpen, a' Lengyel-határ-széleken virágzó magyar-születésű Tagjainak neveltetésükre, évenként, több százra hágott segédet nyújtott holtáig. Különös Intézetben nevelteté az árva, 's vagyontalan Ifjakat; eledellel 's ruházattal tartá azokat, 's a' szelid tudományok' 's szép művészetek' ajtajit, sok szegény 's nyomorúlt előtt megnyitá.

Ennyi gond-özönök, munka-súlyok, ellankaszták végre Kovách Florián' erejét; hanyatlása közelite: 's Ő bátor lélekkel siet Szabadítója' eleibe. Sejté már: hogy el-váló órája lehalad. Még egyszer tesz' vallást a' Cath. hitről, a' Tridenti Sz. Gyülekezet cikkelyei szerint; türedelmes szívvel fogadé-el a' makula nélkül-való Bárányt; 's tiszta lelke, 1825-dik évben, Deczember' 11-ikén, estvéli 10 órakor, Szatmáron testétől meg-vált. Holt tetemei, méltóságához illő dísz-rendel, ugyan ott takaríttatának-el.

Tek. N. és Vitézlő Bábai Bay Jó'sef Úr, Borsod, Heves, 's Békés Vármegyei Tábla-Bíró, 's a' megüresült Szatmári Püspökség' uradalmi Praefectusa; Bábai Bay Veronika, T. Kis-Alacskai Bukovics Antal' Tábla-Bíró' Úr élete' párja; 's Bábai Bay Juliánna, T. Szmertnik Jó'sef' Tábla-Bíró' Úr Házastársa, következő sír-írással tisztelék-meg, Püspök-bátyjok' nyugvó hamvait:

h) Az Egri Püspökségből, a' Szatmári, és Kassai Püspökségek alkottattak; 's maga az Anya-megye Érsekivé Pön. A' Szatmári Püspökségnek jutott, Tiszta Nána, Kömlő, Kis-Kőre, Sarud, és Tisza-Halászi egyházzal határos Helységek Hevesben; 's az ezek között fekvő Hid-vég, Magyarad, Ravasz-hát, és Várícnék-puszták. Ezekhez tartozik Borsodban Zsércz Helysége, 's a' Mátra-lükki több ezer hold erdőség.

MÉLTÓSÁGOS ÉS FŐ-TISZTELETŰ
NAGY-DARÓCZI KOVÁCH FLORIÁN,
 SZATMÁRI PÜSPÖK, ÉS SZENT-JOBBI APÁT ÚR,
 TETEMEI NYUGSZANAK E' SÍRKŐ MEGETT
 MDCCCXXV. X-BER XI-kén VÉGZETT, LXXI. ESZT. VII. HÓNAPOS, ÉS VII. NAPOS.
 ÉLET-PÁLYA UTÁN.
 A' HAZA', PÜSPÖK-MEGYE', TUDOMÁNYOS CSÍNOSODÁS', 'S EMBERISÉG'
 SZÍVES ÁLDÁSÍTÓL,
 'S ROKONINAK KÖNNYES SOHAJTOZÁSAIKTÓL KÖRÜL-LEBEGVE:
 KI DIÓS-GYÖRT, MDCCLIV. MÁJUS' IV. SZÜLETÉSÉVEL,
 JÁSZ-BERÉNYT, MINT KÁPLÁN IV. BORSOD-NOVAJT, MINT ELSŐ PLEBÁNUS V.
 EGERT, MINT EGYHÁZI TÖRTÉNET — 'S TÖRVÉNY-TANÍTÓ XII.
 NAGY-KÁLLÓT, ÉS SZABOLCSOT, MINT FŐ-ESPERES II.
 A' SZATMÁRI MEGYÉT, MINT ELSŐ NAGYPRÉPOST, 'S HELY-TARTÓ XVII.
 MINT PÜSPÖK, MAJD IV. ÉVIGLEN.
 Apostoli buzgóságával, lelkes oktatásaival, 's élete' példa-tűkrével,
 's bölcs atyai kormányával, jó-tétivel, kegyeivel,
 dicsőíté, boldogítja.
 Kesergő Testvér — Rokoni:
BÁBAI BAY JÓSEF, VERONIKA ÉS JULIANNA.

Kovách Florián, Istenéhez, Nemzetéhez, 's Királyához hű volt. Buzgó, rokon-
 érző, példára gyújtó, nemes adakozó, könyörülő, tiszta lelkű, bölcs, jó Felebarát, szí-
 ves Rokon, nagy Pap, illendőségig takarékos, háládatos, mennyi érdem-dísz! halhatat-
 lanná tenni nevét. Bizonyítják ezeket a' Hon' 's Vármegyék' Köz-gyűlésein, magas dísz-
 szel megfutott követi pályáji; 's azon bizodalom, mellynél fogva a' mind a' Ciceró', mind
 Árpád' nyelvén eggyaránt ékesen-szólló e' nagy Pap, 's jó Hazafi Floriánt, több ízben
 választá a' Szatmári Káptalan Kép-viselőjének; melly tiszteinek, minden alkalommal,
 nemesen is felelt-meg. Magyar vendég-szeretése, távolt volt a' pazarló vesztegetéstől; 's
 társasági élete' módja, leereszkedés, nyájasság, 's épületes oktató példa volt mindenkor.
 A' Panaszosok' ügyeit elintézni fő gyönyörűsége, 's a' babonaság' gyomait kiirtani fő fog-
 lalatossága volt. Békességes-tűrése csudálatra méltó; 's ezt, az Ötet több évig kínzó láb-
 fájdalomnak csendes szenvedése, nyíltan valja. Élete' fogytaig tisztelé a' Boldog Szűzet;
 ehhez tett könyörgése után tette áldozatját az Egek' Urához. Hoszszabbnak lennem
 csak nem lehetetlen.

Oszlopodat, hű-érzéssel emelé-fel Szatmár Kovách Florián! Én vissza-zen-
 gem sohajtságait a' bánatnak, boldogult Földim' hamvai felett; 's csendes nyugtot ohaj-
 tok Neki!

Debreczeni BÁRÁNY ÁGOSTON.
 Szent-Györgyön Torontál Vármegyében.

6.

Némelly Jegyzések a' Béviteli-tilalomról és a' Béviteli nagy Vámokról.

Töredék, Leusch János Károly' ezen Czimű Munkájából: Gewerbs- und Handels Freyheit, oder über die Mittel, das Glück der Völker, den Reichthum und die Macht der Staaten zu begründen. Lásd Allgemeine Handlungs-Zeitung 134, 135 Stück. 1826.

A' Béviteli-tilalomnak és a' Béviteli nagy Vámoknak az a' céljok, hogy némelly portékáknak bévitelek azok által megakadályoztatódjék, már az akár azért történik-meg, mivel az azokkal való élést a' Kormány-szék ártalmasnak tartja, akár azért, hogy az által azoknak az országba lejendő természetek vagy készítesek elő-mozdittassék. —

Ha az azokkal való élés ártalmas, akkor, látni való, hogy a' Béviteli-tilalom igazságos; minthogy azomban a' tapasztalás megmutatta, hogy a' bévitelt egy Országba sem akadályoztathatta-meg húzamosan a' Béviteli-tilalom; tehát cél érányosabb lenne a' Népet azoknak káros voltok felől meggyőzni, vagy azok helyett jobb portékákat 's jobb azokkal való élés-módját béhozni. Csak így lehet legkönnyebben a' feltett célt elérni. Még a' legkeményebb büntetések, mint példának-okáért az orr és fül-vágás, pelen-gér és fenýtő-ház sem akadályoztathatták-meg sem a' Dohánynak (mellynek bévitele Franciaországba fejtétel alatt tiltott) és Kávénak Európába és Törökországba, sem az Opiumnak Chinába való bévitelét.

Ha pedig az által a' tiltott portékának készítése vagy természetse mozdíttatik az Országba elő; legelőbb is azt kell tekintetbe venni, hogy vallyon annak bévitelét meglehet é valósággal akadályoztatni*). Vallyon a' Kormány-széknek az a' miatt okozott költség, vagy az a' kár, hogy a' nép a' nélkül ellenni kéntelen, és az a' gonosz, melyet a'

*) Azt nem lehet. Sehol sem akadályoztatták-meg, még a' legkeményebb büntetések is a' tilalmas bevitelt. Angliát a' Tenger a' fegyveres Vámosok veszik környúl, még is sok vívódik oda-bé alattomban. Francia-országnak háromszoros Vám-linét-ját 26000 Vám-örök strázsálják és még is nem régen megvallotta egy Minister, hogy a' legnagyobb vigyázat mellett is, azok a' harminczadosok, a' kik egy órányi járó földre vagynak egymástól kiállitva, az alattomban bevitelt portékáknak csak ötöd részét foghatták-el 's tartóztathatták-le. Auszriának és Burkus-országnak határain egy mázsa bélopott portékáért 4—6 forintokat fizet a' tiltott portékákat bélopó, és még azon felyül a' Tartományba jó darabon befuvarozza. Az Orosz Birodalom minden tilalom mellett is tele volt idegen portékákkal, nevezetesen ez előtt a' Magyar borokat az Orosz-birodalomba bevitő, először a' Fő Vámosokat egygyezett-meg, és ha azok sokat nem fizettettek magoknak, akkor bevittek, ha pedig meg nem egygyezhettek, más Passust kerestek 's úgy szállították-bé a' megtiltott Magyar Országi Bort — Ennekelőtte Sile'siába a' gyapjú kivitele halálos büntetés alatt volt megtiltva, és még is a' Szaksz-Fabrikák nem látták szűkít a' Silesiai gyapjúnak. —

népnek a' tilalom' által-hágása okoz, a' reménylhető hasznát nem haladja e felyül; 's vallyon a' kereset' ága bévitelének lehet é politikai vagy más hasznát reményleni, melly azt a' veszteséget felyül-múlja, mellyet a' Nemzet szenved, midőn ezen kereset' neme által egész summákat sok esztendőkre elveszejt 's más sokkal hasznosabb foglalatosságaitól eltartóztatódik?

Ha mind ezek tekintetbe vevődnek, úgy fogjuk találni a' dolgot, hogy felette ritkán esik-meg, hogy a' Beviteli-tilalom hasznát hajtana.

Kereskedési tekintetbe az mindenkor káros. Ha valamelly portékának készítése benn az Országban éppen olcsóba kerül, akkor azt önként fogják készíteni, ha 1-ör, az emberek hasznosabb dolograszorgalmatosságokat nem fordíthatják. 2) ha elegendő tőke pénz, és 3) szükséges eszméretekkel bírnak, és mindeneknek előtte ezeknek megszerzése lenne a' legtermészetesebb 's leghasznosabb út és mód.

Ha nem lehet olly olcsón készíteni, akkor annak készítésével az egész Nemzet vesz, mivel ollyan munkára adja magát, a' melly nem hajt-bé annyi hasznát mint az, mellyet az alatt üzhetett volna. Azzal foglalatostkodtatódnak az emberek, és e' csalta-meg eddig nagyobb részét a' Státus Tisztjeinek. De ugyan azon emberek, sokkal hasznosabban foglalatostkodnának azzal, a' mit eddig, mint kölcsönös értékűt, azon portékáért adtak, már az akár Gabona, akár Bor, akár Fabricátum, akár Pénz légyen; mivel ez az utolsó, példánnya egymás kölcsönös értéknek. És ez többre szaporodván annál, mint a' mennyi eddig a' cserére nézve megkívántatott, kereskedésen kívül tevődik 's annál fogva több nem készitődik. Akkor a' Nemzet azon Fabricátum' készítése által 1-ör magának teszen kárt, 2) elveszti a' készítménybeli nyereséget az elébbeni kölcsönös értékre nézve, 3) a' kereskedésbeli nyereséget és 4) a' tilalom feltartására megkívántató költséget.

Hogy ha pedig idővel valamelly portéka a' Hazába is éppen olly olcsón készitődik el; akkor a' közvetlen veszteség megszűnik ugyan és a' felállított kereset' ága a' Nemzetnek hasznát szerez; hanem a' még itt a' kérdés, hogy az elébbeni kölcsönös érték készítményeiből 's a' kereskedésből származott nyereséget, szembetünöképpen felyül-haladja é ez a' nyereség, 's éppen arra az időre minden tilalom nélkül is nem juthatott volna é oda? Még ebben az esetben sincs semmi haszna a' tilalomnak, 's mind az, a' mit a' Nemzet annak a' kedvéért feláldozott, merő azon veszteség.

A' Béviteli-tilalomnak és felemelt Vámoknak töb'nyire e' következő fogantatjaik szoktak lenni:

1-ör.) A' megtiltott és magába az Országba készített portékáknak megdrágulások. Ezen utolsóknak árrok felhág, minthogy a' tiltott portékák' készítésekre fordítódnak az emberek és tőke-pénzek. Ha a' megtiltott portéka, az abból készitendő Fabricátumokhoz szükséges, akkor az azonnal megdrágul, mivelhogy amaz is drága. A' Nemzetnek tehát mindent drágábban kell fizetni és a' portékák kiviteleknél kevesebb lesz' a' hasznok. A' tiltott portékák' készítői nyernek ugyan e' mellett, hanem a' mit ezek nyernek, azt a' Nemzet veszti-el 's azon felyül még azt is elveszti a' mivel a' kivitel és haszon-vétel megkevesebbedik,

2-ör.) A' jövedelem' kevesebbedése és a' Státus költségének szaporodása. A' Státus egészszén elveszti azt a' Vám jövedelmet, mellyet a' tiltott portékákért nyert, valamint

az alattomos kereskedésre vetett egész adót is, *) mely csak a' lopva-kereskedőt gazdagítja. Továbbá vesz annyiban is, hogy azon portékát, melyre szüksége van, drágábban kénytelen fizetni, és a' tilalom' feltartására nagy költségeket kell nekitenni. **) Ha a' Vámosok nincsenek elegendő számmal, úgy a' tiltott kereskedést nem akadályoztathatták meg; ha pedig nincsenek jól fizetve, akkor megengedik magokat megvesztegettetni, vagy magok úzik azt.

3) A' *Tolvaj kereskedés' béhozása*, mely akkor systematice rendelődik-el, systematice úzódik, a' Nép' erkölcsét megvesztegeti, és ha egyszer béhozódott, olyan portékákra is kiterjed, melyek annak nem voltak az előtt tárgyai.

4) A' *Nemzeti munkásság' megcsökkenése*; minthogy 1) a' hasznos foglalatosságoktól sok emberek elvonódnak 's Vám-fel-vigyázókká tétetnek 2) Mások a' szántás-vetés 's kézi munka helyett, az alattomos kereskedésre adják magokat ***) 3) A' Vám megadásának elküldésének 's a' t. sokféle formalitásai, a' kereskedő 's fabrikás idejének egy részét ellopják. E' sokkal fontosabb, mint az ember első tekintettel gondolná, mert az időnek hamar használatától függ minden. Az Anglusok által-látták ezt és a' munkának felosztása, a' sebes posta össze-köttetés, utazás, sebes munka, szállítás 's a' t. által véghetetlen sok idő kéméllés hozódott-bé. A' munkára és fabrikai dolgozásra fordított költség' fele, arra megy-fel, a' mi az embernek 24 óra alatt az élelemre és ruházatra szükséges. Itt nincs miért takarékoskodni. De ha azon idő alatt két annyi készitődik, akkor annak a' fele, az adótól és költségtől egészszen ment. Mind a' mellett is hogy az a' kenyér, melyet az Anglusok esznek, drága, még is sok ágakra nézve, olcsóbban dolgoznak mint mi, mivel ők 365 nap alatt annyit dolgoznak, mint mi 2000 nap alatt. Azon idő alatt, míg bizonyos számú munka elkészül csak 365-ször eszik a' drága kenyeret, mi pedig 2000-szer az olcsót, és a' kenyér' hegye, melyet mi a' munka alatt megettünk, utóljára is többbe van minénk, mint az, melyet az Anglus a' maga munkája ideje alatt megett ****).

5) A' *kivitel' megcsökkenése*, részszerént azért, mivel benn az Országban minden drágább lesz', részszerént azért, mivel az Ország-lakosának, a' ki a' kivitt portékáért, csupán csak kész-pénzt kaphat, a' kivitelbe kevesebb haszna van.

6) A' *Tereh-vitel-bérnek megdrágulása és a' miatt a' kereskedésnek megcsökkenése*. Ha a' hajósok és fuvarosok vissza-jövet is kapnak terhet, természetesen sokkal kevesebb fuvarbért kérnek, mintha ez meg nem történik, mivel akkor a' tereh-vitel a' vissza-térés' költségét is viseli. Ha az Orosz-birodalom, az Angoly portéka bévitelét megtiltja, úgy az Angliába kendert, fagygyút sertét 's a' t. vivő hajósok, üressen térnek-vissza és a' visz-

*) Svécziába a' Vám Laistrom szerint 180g-dik Esztendőben. 116,507 font Kávé vivődött-bé, holott pedig egy más, még pedig mérsékelt elő-adás szerint 2,823,353 font fogyott-el azon esztendőben. Egy fontnak 12 Schilling volt a' vámjá és 194,881 tallért hozott-be; ha az 4 Schilling lett volna, és a' tiikon bécsúszott rész, rendes vám mellett hozódott volna bé 235,277 tallér jött volna be belőle, és a' Kormány-szék megtarthatott volna egynehány 100,000 tallért, mely a' Tenger-parti öröknek fizetődött.

**) Franciaországba 50,000,000 vám jövedelemből, midőn az a' legjobb állapotban volt, 17,000,000 fizetődött a' vámosoknak. —

**) Midőn az egygyik azon igyekszik, hogy kerölje-ki a' Vám fizetést, a' másik pedig azon, miképpen kaphassa 's csiphesse meg amatt, mind ketten hasznosabb dolgot mivelhetnének.

****) Ez a' megjegyzés Angliára nézve jó, de az olyan gabona minden féle nemeivel gazdag Országra nézve, mint édes Magyarország, nincs helye.

szá-térési költséget a' kender, faggyú, serté 's a' t. vitelre rójjak, mellynél fogva ezek megdrágulnak, következésképpen Angliába kevesebbnek veszik hasznát 's annak kivitele megcsökken.

7) Átaljában véve a' kereskedés' megcsökkenése 1) a' fellyebb említett okoknál fogva. 2) Mivel a' külföldi vevő, a' ki gyakran idegen portékát is vesz' az Országba, azt illendőképben és elegendőképben nem válogathattya - ki. 3) Gyakran nem tartya méltónak hogy a' honni portékáért maga jöjjön, vagy annak hozatala eránt rendelést tégyen. A' vevő mindég nagyobbra becsüli az olyan vásárokat, a' mellyekbe, a' néki szükséges mindenféle portékák' nemeit könnyű móddal és illendőképben kiválaszthattya és összeveszedheti, és a' hol a' néki legszükségesebb portékákat' megszerzi, azokon-kivül, inkább ott veszi-meg még azokat is, ha drágábbak is azok ott mint másutt, a' mellyekre kevesebb szüksége van, *) Ehez járúl még ez is, hogy ő legörömetesebb vásárol ott, a' hol a' magával hozott portékából legtöbbet eladhat és a' hol leghasznosabban árulhat, és ez, az olyan tartományba, a' hol nagy a' vám, nem történik-meg.

Az az egygyes haszon, a' mellyet ennél fogva olly nagy kárral kell megvásárolni ez, hogy az által

8) *Új Fabrikák 's Kereskedési ágak állítatnak-fel, vagy a' régiebbek szélesebben terjesztetnek-ki.* Ez ugyan hasznosnak látszik, de koránt-sem pótolja-ki a' fellyebb elő-adott kárt. Ha a' Fabrikák tilalom nélkül felálhatnak, úgy a' tilalom káros, ha pedig fel nem álhatnak, úgy arra nincs szükség és idővel magoktól is felállának. De azt mondod, hogy a' tilalom sokszor idegen ügyes munkásokat vagy idegen tőke - pénzeket hoz-bé; úgy de más eszközök által is megeshetik az, még pedig könnyebb móddal. — Az, a' Monopolium birtokossa' nyereségét neveli, és a' javítások' tevéseire alkalmatossá teszi; e' meglehet, de még hihetőbb az, hogy az a' haszon, mellyet nem a' nagyobb szorgalom, hanem a' Törvény szerez, csak nagyobb luxusra 's gond nélkül való munkára szolgáltat alkalmatosságot, a' mint ezt a' tapasztalás is bizonyítja. Még Angliába is az óltalom nélkül való Fabrikák jobban virágoztak, mint az óltalom alatt lévők.

Egész helybe-hagyással trombitálódttak-ki azon egygyehány Fabrikák, mellyek a' tilalom és nagy vám által állottak-fel. De ezek, vagy mások is tilalom nélkül nem állhattak volna elő? Szakszónia legelső Fabrikás tartománya Német-orzágnak és a' tilalmat nem esmerte, valamint Norimberga sem. Micsoda Fabrikái vagynak Ó Burkus-orzágnak, minden tilalom, pénzbeli segedelem, megjutalmaztatás 's a' t. mellett is? Micsoda Spanyol-orzágnak? Tilalom mellett állott-fel Petersburgba egy Kocsi-fabrika; de Varsónak sokkal elébb volt illyen fabrikája, a' nélkül hogy a' tilalmat esmerte volna 's az-itt készített kocsiakat meszsze küldözte-el minden-felé. Angliának volt tiltó systemája, de még Smith megmutatta, hogy nem az által, hanem annak ellenére lett gaz-

*) A' Burkus Kormány-szék tapasztalta ezt, midőn az Oderai Frankfuti vásárra, — hogy ott a' Muszkák és Lengyelek csupán csak Honni portékát vegyenek, semmi idegen Fabricatumot bevinni nem engedett. A' Muszkák és Lengyelek, a' kik ez előtti esztendőnként csak nem két milliom árú portékát vettek, a' mellyek között sok volt a' Burkus-orzági is, most nagyobb részént elmaradtak, minthogy ott nem választhatták-ki 's nem szedhették-össze a' portékák mindenféle nemeit 's annál fogva a' Burkus portéka' eladása is kissebbedett.

dagga. Az ő Fabrikájába készült pamut portéka, melly kereskedésének legnevezetesebb ágát tette, tilalom nélkül állott-elő 's a' nélkül nevedett.

Sok esetekbe az új fábrákra 's kereskedési ágakra nézve, a' felemelt vám és tilalom által nem érődik-el az a' cél, hogy azok szaporodjanak, minthogy elég olyan féle portéka vivődik-bé titkon.

Az új Fábrák' szaporítása legnagyobb kárt okoz azokban az Országokban, a' hol az emberek az ekétől vonódnak-el a' fabrikai munkákra, mert annál fogva a' kenyér is drágodik a' népesedés is csönkül.

Az a' principium, hogy minden nagy Ország a' maga belső szükségeinek kipótolására nézve maga-magának elegendendő legyen, nem igaz, minthogy a' luxus, ott nem termelt portékákat és természetményeket is kíván, millyenek p. o. a' Colonialis portékák, és így a' legnagyobb Orzágnak is ha másra nem is, legalább csere kereskedésre szüksége van.

Mindezekből a' következik, hogy a' szabad belső és külső kereskedés vezetheti a' Nemzeteket az indusztriára és gazdagságra. —

B. J.

7.

Folytatása

a' Minerva' 536-dik lapján elkezdett Reminiscentiáknak.

Malherbe híres Francia Tudós, midőn munkájiról más Tudós embereknek akár jó, akár rossz', akár kedvező, akár nem kedvező, akár helyes, akár helytelen Itéltetít halotta, azt szokta mondani: *a' szakács nem a' szakácsoknak hanem az Uraknak főz.* Azt akarta jelenteni, hogy ő azzal legkisebbet sem gondol, akár tetszenek a' Tudósoknak az ő munkái, akár nem; csak az Udvarnak, és a' nagy Uraknak tessenek. Mindenkor eszembe jutottak Malherbének ezen szavai; sőt egyszer másszor említettem is, midőn tanult Jó-akaróim előttem Reminiscentiáimról szóllottak. De ugyan miért is kellett volna nekem a' Tudósok előtt esmérates annyi sok nevet elő-hordani, olly sok Fejedelmeknek, Fő embereknek példájával őket a' Tudományok, 's azoknak palástja alatt a' Nemzeti Literatura' pártfogására serkenteni, a' kik magok is pártfogás nélkül szűkölködnek. Miért kellett volna az Orpheus és Gellert' példáját ő nekik a' végre említeni, hogy elhídjék, hogy a' Nemzetek' első culturája a' verselés? — Azt is jól tudják a' Tudósok, ha én

nem mondtam volna is, és a' Grotius', 's más számtalan nagy Tudósok' példájával nem erősítettem volna is, hogy a' Nemzeti vers-írásnak 's minden képzelhető culturának, Tudománynak fundamentuma a' Görög és Deák Literatúra, és hogy Grótius az által lett nem csak nagy Hollandus és Deák Poëta, hanem a' legnagyobb Jurista, és legalább a' Protestánsok' vélekedése szerint, a' legnagyobb Szent-írást magyarázó, úgy szintén nagy Minister. — A' többi is a' mit írtam éppen nem a' Tudósoknak való mert ők annál sokkal többet tudhatnak. Kiknek való hát? — Némely része a' Tanuló Ifjaknak; de nagyobb része az Uraknak. Mert ha Hazánk' Urai, 's Uri-aszszonyai Magyarok nem lesznek, ha száz annyit írnak is az Irók, mint most; ha százszor mére-szebben buzognak is a' Magyar Literatúra mellett, mint az elmúlt esztendőben buzog-tak, 's még ebben is (a' Tud. Gyűjt. II-dik Darabjában) buzognak: még is csak oda me-gyen-ki a' dolog, hogy, a' mint már sokszor mondották, utóljára is csak a' legalább-való paraszt Magyar marad Magyarnak *még egy darabig*, 's maga maradván, valamikor akkor ez is kénytelen lesz' lassan-lassan valamely más idegen nyelvet felvenni. De on-nat, hogy 900 esztendeig megmaradt, koránt sem következik, hogy még 900 esztendeig megmaradhat; mert ha semmi történhető veszedelmes változást fel-nem teszünk is (mellytől az Isten őrizzen!) számtalan Magyar Iróink és a' dolgok' rendes folyása mellett is, sokkal közelebb vagyunk most ahoz, mint ez előtt 350 esztendővel voltunk, mikor egy Magyar Író sem volt. Száz nyomorult Irónál többet tesz' az, ha egy Deáktalan, írás-tudatlan nagy Ur magyarul beszéll; még akkor pedig egy Pécsi Püspök, a' ki bizonyosan Deákul is jobban tudott mint mink, Jánus Pannonius, Magyar Grammati-cát írt; a' Praelatusok, a' Horváthok Bánjai, Urai, Vezéri még azután sokáig a' Diétán is magyarul beszéltek, sőt Könyveket írtak; most pedig azoknak maradéki protestálnak a' Magyar-nyelv' közönségessé tétele ellen, a' kiket a' Magyar meghódoltatott, *victosque recepit In Gremium civesque vocavit, Quos domuit* (Claudianus). Nagy dicsérettel emlegetik a' Francia-nyelv' történeteinek Iróji, hogy a' X-dik Század' végén némely Francia Prae-latusok, p. o. a' Verduni Érsek Hajmó, igen Tudós Férjfű, az Egyházi Cyülésben is Francia-nyelven beszéllett, és az ujjabb időkből is igen sok példajit hozzák-elő a' Papok' buzgóságának, mellyel a' Hazai Nyelv eránt viseltettek: de talán nincs annak nagyobb példája, mint a' mit ír Bollandus (Act. Sanctor. Tomo 11. mense Martio pag. 612) hogy t. i. midőn 1412 körül Első Ferdinánd Király a' Deák Nyelv helyett a' Spanyol nyelvet parancsolta bevételni a' közönséges dolgok' folytatásába; azon való örömében egy szüle-tett siket néma 8 esztendő Leány megszollalt, még pedig nem az akkori közönséges Paraszt Spanyol nyelven, hanem az annál sokkal magossabb Írás-nyelven. Eza' História akár igaz akár nem, minthogy meg van írva, legalább csálhatatlan bizonyosága annak, melly nagy buzgósággal viseltettek akkor a' Spanyol Papok a' Nemzeti nyelv eránt; de ta-lán nem is volt nekik Canon által megparancsolva, hogy egy más közt Deákul beszél-jenek, mint a' régi Magyar Papoknak. — Nem minden Nemzetek dicsekedhettek ennyire az ő Papjaikkal. Otfried, egy igen tudós és híres Barát a' IX-ik Százban, nagyon ne-heztelt az akkori némely Praelatusokra, hogy a' Nemzeti Nyelvet megvetették; így írt Luitbert Püspöknek: *res nra tam magnos viros, prudentiae deditos, sanctitate praeclaros, usum scripturae in propria lingua non habere*. Maga Otfried az Evangeliumot Német versekre for-dította, hogy a' Nép könnyebben megtanulhassa. — Az Anglusok két Aldelm nevű Püs-

pökjöket, mint igen kegyes és nagy Poëta embereket emlegetnek; az egygyik a' venerabilis Bedának, ki maga is jó Deák Poëta volt, jó barátja, mikor látta, hogy a' nép valami mulatságba nagyon elmerült, elébe 's közibe ment verseket énekelvén, 's mint második Orpheus azt tette a' bárdolatlan néppel, a' mit akart: két három száz esztendővel is énekeltek az ő halála után az ő erkölcsi verseit az Anglusok; bizonyosan szívre-hatóknak kellett azoknak lenni; magát pedig, szintén a' Reformátzió' idejéig Szent Aldhelmnek nevezték, ma is megérdemlené hogy annak nevezzék. Ellenben, egy másik tudós Pap, Walafried Strábó, még azt is véteknek tartotta, hogy az Isten' házáat, a' Templomot, Domum Dei, Németül merik az emberek kimondani, 's Gotteshausnak nevezni. De rebus Ecclesiae nevű munkájában Cap. 7-o. Alcuinus a' maga idejében legtudósabb embernek tartatott; ez olyan csudálatos ember volt, hogy maga Deák verseket is próbálgatott írni, igaz hogy igen rosszakat írt; de a' mellett, éppen úgy mint az előtt, némelly a' felette nagy buzgoságtól elragadtatott Püspökök 's Pápák is, boszszankodott, hogy az Oskolákban Horatiust és Virgiliust magyarázták. Akarta a' Német nyelvet is pallérozni, 's valósággal ő volt Flaccus név alatt Elöl-ülője azon Akadémiának, mely a' végre állított-fel Nagy Károly Császár által, és a' mellynek a' Császár is Dávid név alatt, a' Császár' veje pedig, Angilbert, Homerus neve alatt tagjai voltak: de azért azt javasolta a' Császárnak, hogy a' Deák nyelvet vegye-fel minden közönséges dolgok' folytatására; ebből osztán a' lett, mint mikor az ember két nyergen akar ülni, vagy két okulárt tészén az órára, sem egygyik, sem másik nyelv elő nem ment; a' nép' culturája sok századokkal hátrább maradt; a' valamire való, 's valamire menni akaró emberek csak a' Deák nyelvtől várták elő-meneteleket; — ki-ki gondolhatja, millyen Deák nyelv volt az, 's millyen emberekből állhatott későbbben, 's mire mehetett olyan környülállások közt az Académia, mikor a' hivatalok' viselésére csak a' Deák nyelv kívántatott! — Én csak azt írom, a' mi megesett. Az ellen, a' mit fellyebb mondtam, hogy a' Magyar Paraszt, ha magára lesz' hagyva, elmúlhatatlanul más nyelvet fog lassan-lassan felvenni, azt vethetné valaki, hogy a' mind egy. Itt azt kellene hát megdisputálni: Nyer é a' Nemzet abban, ha más Nemzet' nyelvét veszi-fel? Nyertek volna é a' Magyarok, ha ide jövelekkor, itten a' Tót-nyelvet, Erdélyben az Oláh-nyelvet felvették volna? Továbbá: nyér é valamelly Nemzet abban, ha egy szomszéd nállánál sokkal hatalmasabb, 's talán terjeszkedő nemzetnek nyelvén beszéll, vagy vesz? Több ilyen kérdéseket is lehetne tenni a' nyelv eránt. Én az ilyen kérdésekre csak úgy felelek, hogy: *azt írom a' mi megesett.* A' Hayti Szigetbeli Feketék az általok felvett 's naponként terjedő Franczia nyelv által fognak mind ezen a' világon, mind a' másikon boldogulni. Az Otahajti Szigetbeliek is bizonyosan nyertek az által, hogy az Anglus nyelvet felvették; mert már most egy sincs köztök 20 esztendőn alól, ki Anglus nyelven olvasni és írni nem tudna. Nyertek az Amerikai és Európai Anglusok által a' rabságból megszabadított, 's imitt amott megtelepítette Feketék is; mert taníttatnak; nyertek az Irokézsek, kik Észak-Amerikában a' Catechismust ugyan magok nyelveken, de Törvényeiket Anglus nyelven nyomtattatják, 's ezen perlekednek, ha perlekednek, pedig még 70-80 esztendővel ez előtt az Anglust is megették, ha megkaphatták; már most nem is protestálnak azoknak nyelvek ellen, nem mondják hogy az Anglusok Americában csak Usurpátorok, mint némellyek mondták a' Magyarok-

ról, hogy szintűgy ki kellene őket innét hajtani, mint a' Törököket, ha lehetne; holott ő nállok is elébb laktak itt a' Farkasok és a' Medvék. Egy Magyar-országban született, magyar nevű, de magyarul nem tudó Német Író, veszedelmessen jövendőlt ugyan, mér-gelődvén azért hogy a' Magyarok Jó'sef Császár' halála után a' Német ruhát és nyelvet el-hagyták; de még is, több emberséget mutatott, mert a' Magyarokat csak a' Tatár-országi pusztákra utasította-vissza szép móddal. Ha vagy az Austriaiak magyarul, vagy a' Magya-rok németül beszéllettek volna, nem olyan könnyen szorítottak volna ezek ki a' Mátyás halála után Austriából; de a' volt baj, hogy Zápolya Deák Istvánra (a' ki a' János Király' Attya 's Palatinus is volt) jóllehet 7 vagy 8 esztendeig commandirozott Bécsbe 's Austriába, egy Német szó se ragadott. A' Török Commendánsok Magyar-országon annyiba oko-sabbak voltak ő nálla, hogy igyekeztek magyarul tanulni, de azon ezek sem mesterkedtek, hogy a' Magyarok Törökül tanuljanak. Sőt, mind e' mai napig, mintha irigyelnék a' Tö-rökök, hogy némely Keresztyének az ő nyelveket értik. Azt írja Hammer Ur, hogy nem régen egy tudós Francziát megpirongatott a' Nagy Vezér, hogy előtte igen szép Török-séggel beszéllett: — *Miért beszélsz úgy, miért nem beszélsz parasztosan, elég a' neked, ha úgy beszélhetsz mint a' legalább való Török.* Hogy Nagy Károly Császárnak nem tovább, hanem csak 30 esztendeig kellett a' Németekkel hadakozni, míg őket meggyőzte, az is lehetett az oka, mert az ő Frankjai is németül beszéllettek. A' Kozákok azért hagyták-el olyan könnyen a' Lengyeleket, 's azért állottak a' Muszkákhoz, mert nyelvök ezek' nyelvéhez jobban hasonlított. A' Csehek, a' kika' XV-dik században Hazánkban hatalmaskodtak, a' velek egy nyelvű Tótok közt fészkeltek-meg magokat, 's ha a' Magyarokhoz közelítet-tek, mindenkor szerencsétlenek voltak; utóljára is ott verettettek meg a' Mátyás Király' vezérei által, a' hol a' tiszta Magyarság kezdődik Sáros Patak várossa alatt. Miért tanítat-ják Finnlandiában az Orosz nyelvet az Oskolákban, 's miért fizetnek a' Moskva várossában Muszka nyelvet tanuló Finnlandiai válogatott Ifjaknak hónaponként száz-száz Rublit? bi-zonyosan azért is, hogy Finnlandiai születésű emberek is lehessenek Ministerek, de e' mel-lett azért is, mert-ha Finnlandiába a' Muszka nyelv elterjed, még kevesebbé kívánczik vissza a' Svéddekhez. Nem szükség említenem, mit beszélt egy nagy Fejedelem II-dik Rákóczi Ferencznek Lengyel-országban, mert meg van írva az is; igaz hogy akkor esett, mikor hörpölgették a' Tokajit, a' mellyet Rákóczi vitt; de azt tartják: in vino est veri-tas. — Ha a' győzedelmes Arabsok a' Spanyolok' nyelvét felvették volna, nehezen marad-tak volna olly vitéz, olly munkás, olly szorgalmatos emberek; ellenben a' Spanyolok az Arabs nyelv' felvétele által megtanulhatták volna ugyan a' Mathesist, az Orvosi-tudományt, a' mesterségeket, de örökösen az Arabsok' jobbágyivá, és meglehet, hogy Muhamedanusokká is lettek volna. A' bölcs Virg. illy' esedező szavakat ad a' Junó szájába Jupiterhez: *ne kényszerítse az Olaszokat nyelvek', 's ruhájok' változtatására.* Nem is tette Aeneás az Olaszokat Tró-jaiakká; hanem inkább a' Trójaiakat tette Olaszokká; külömben meglehet, hogy az ő ma-radéki, a' Rómaiak, nem lettek volna ollyan derék emberek. Ellenben: mi lett a' régi vi-lág Urainak maradékiból az ujjabb Olaszokból? a' kiknek, a' számtalan jövő-menő erős Nemzetek által öszve meg öszve lett gázoltatások miatt, jó darab ideig, mind addig t. i. bi-zonyos nyelvök sem volt, míg nekik Dante egygyet nem teremtet, a' kinek munkáját an-

*) Aut vocem mutare viros aut vertere vestes. Aen. L. XII.

nyira nem értették, hogy azokat még azután száz esztendeig is magyarázni kellett az oskolákban, egyszer osztán közönséggé lett az új nyelv; azelőtt az Olasz Irók, ha Deákul nem, többnyire a' Provensei nyelven írtak. A' Német Császárság' virágzásakor pedig, kivált az Ottók alatt, a' Német nyelv volt nállok a' jobb társaságok' nyelve. Azokban a' Tartományokban, a' melyekben a' Görög nyelv uralkodott, kissébb ellent-állásra találtak a' Rómaiak, mint másutt; mert Karthágó' elrontása után ő köztök is csak hamar közönséggé lett az a' nyelv, nagy politicával bíró vezéreik pedig mindenütt a' hová érkeztek a' Tudós Görög Férjfiakat keresték, azoknak hizelkedtek. Már a' Németekkel, Olaszországon kívül, semmire se mehettek, sőt utóljára ott is ezek vettek rajtok erőt. Talán a' Parthusokkal is azért nem boldogulhattak. Galliával is tíz esztendeig kellett Caesárnak vesződni; mert annak is csak igen kicsiny része volt Görögös. Talán a' Dánusok sem hódoltathatták volna meg Angliát olly könnyen, még pedig két izben, ha a' két Nemzet' nyelve elannyira nem hasonlított volna egymáshoz, hogy a' Kanút által a' Dánusok' megtérítésére küldött Anglus Papoknak predikállását a' Dánusok megértették. Ritka történet ad a' Historiákban a' nyelv' befolyását vizsgáló Filozofusnak nagyobb okot a' gondolkodásra, mint a' Normannok' példája. A' hideg Északnak ezen fiai Francia Ország' északi partján megtelepedvén, nem csak egészszén felvették a' Francia nyelvet igen rövid idő alatt, hanem azt Tudosok' és Irók' nyelvvé is ők tették leginkább, a' nélkül, hogy erős vitézi Nagy-lelkűségekből legkissebbet is veszettek volna. Onnat Angliába által-szállván, kevésbe mult; hogy azt az Országot is Francziává nem tették. 200 esztendeig a' Francia nyelv volt ott nem-csak az Udvari, hanem az Ország-gyűlési, a' Törvénykezési, a' becsületesebb Társasági nyelv; mert a' Gyermek az oskolákban arra tanítottak, nem is szabad volt nekik egymás köz't Anglus nyelven beszélni, hivatalt senki Francia nyelv' tudása nélkül nem viselhetett. Az akkor írott Francia munkákról többnyire meg se lehet határozni Angliában írták é vagy Franciaországban. I-ső Eduárd idejétől fogva tusakodni kezdett az Anglus Nemzet' erős karaktere az igazgatás' igyekezetével, 's jobban-jobban gyarapodván a' városi Közönségek, itt is (mint másutt is mindenütt megszokott történni) annyira erőt vettek, hogy ezeknek Képviselői III-dik Eduard alatt a' Francia nyelvet az Ország-gyűléséről, 's Törvénykezésekből úgy kiszorították, hogy csak némely formulák maradtak-meg mind ez ideig belölle; ki is szoríthatták, mert a' *Francziás Fő Nemesség és Fő Papság tudta az Anglus nyelvet is*. Ekkor tétetett le Anglia Nagyságának talp-köve. A' már elébb meghódoltatott Irlandiának is Anglussá kellett lenni; a' Cumberlandi Herczegség bírása által a' szomszéd kis Scotiában az Anglus-nyelv udvari nyelv lévén: idővel ezen Országnak is szükségesképpen össze-kellett a' nállánál hatalmasabb Angliával olvadni. Már most az a' nyelv, a' melly olly közel volt ahoz, hogy a' Föld' színéről eltöröltessek, minden Európai, sőt az egész világon lévő minden nyelvek felett legszélesebben uralkodik, 's legtöbb ember által beszéltetik, még a' Khinai nyelvet se vévén-ki; de külömben is ebben a' Birodalomban éppen a' Nyelv teszi a' rothadás' magvát; mert itt, más a' Nemzet' nyelve, más az Udvaré, melly azt utálatba tartja: természeti következés tehát, legalább némely Irók' vélekedése szerint, hogy a' *Mennyei-ország*, valamikor akkor, ismét annak a' legelső ellenségnek prédája légyen, a' melly hozzá fér. Efféléket sokat lehetne a' Historiákból beszélni, de Sapiienti pauca.

Az Urak' számára írtam tehát én a' Reminiscenciákat, még pedig akkor írtam, mikor még nem tudtam, hogy a' Diétán a' Magyar Academiának fundálásáról szó lesz', annyiaval kevesbé azt, hogy némelly jó Hazafiak arra a' végre adakoznak. Minthogy pedig hallottam, hogy a' nagy Urak nállunk is Francziáson élnek, én is a' többi csemegék közt leginkább Francia eledelekkel kínálkoztam (az az Francia példákkal kívántam őket a' Hazafiúságra serkengetni). Ha úgy nem assaesonnirozhattam (fűszerszámozhattam) mint a' nagy Urak' ízlése kívánta, arról nem tehetek. A' Francia könnyű elmés és kellemetes írás' módját, *mellyet a' Nagy Urak' jóvalta teremtet*, még semmi Nemzet utól nem érte, talán nem is szükséges. Csak az a' baj, hogy a' kiknek szóll, vagy nem értik, vagy nem olvassák a' Magyar Minervát; meglehet mindazáltal, hogy történetből bele tekintvén, és Francia neveket 's verseket látván benne, sejdítik hogy nekik szóll. Ezeket előre-bocsájtván, már most folytatom a' Reminiscenciákat. Sok nagy Fejedelmek kimaradtak azokból, kimaradtak az egész közép időbeli Ritter Poéták, azok pedig mind Urak voltak; mert akkor Miles, Ritter, Eqves, Chevalier, mind egygyet tett; ezek pedig, egy bizonyos idő-szakaszban, mind Poéták voltak. A' későbbi időből is, ha a' Reminiscencia segít, említeni fogok némelly Katona, kivált Francia Poétákat, 's Országos és más TűdősFérjfiakat, sőt talán Aszszonyságokat is.

Közel egymáshoz éltek, de az Uralkodók' hosszú során talán éppen a' két ellenkező Póluson állanak Nero és Titus Római Császárok; mert az egygyik az emberi Nemzetségnek mocska, a' másik annak gyönyörűsége volt. Svetonius mind a' kettőt nagy Poétának írja. Néróról úgy emlékezik Seneca is mint hatalmas Poétáról; említi a' szívárványról írott versezetét, elő is hoz belőlle némelly verseket p. o. *Colla Citheriaceae splendent agitata Columbae*. Plinius' bizonyysága szerint Titus is a' maga idejében feltetszett üstökös-csillagról szép versezetet írt; mind a' két materia természeti, egygyik pedig még Csillag-vi'sgálati esméreteket teszen-fel; meglehet, hogy-ha el nem veszték volna, általok is bizonyosodna, a' mit Neuton maga mond: hogy abból a' kevésből a' mit a' régiek Fizikai, és Astronomiai esmeretéről tudunk, sokkal többet lehet feltenni hogy tudtak, mint sem a' mennyit mink bizonyosan tudunk felőlők. Előbb élt ezeknél a' Fejedelmeknél Maecenas, az Augustus' Ministere, ez maga is verseket dolgozott, nevezetesen Tragoediákat, mellyeket midőn Horátziussal közlött, ez ötet arra kérte, hogy csak folyó-beszéddel írná-meg az Augustus alatt történt dolgokat; alkalmasint által-látta, hogy az ő jó barátja a' Poësisba nem szerezhethet magának nagy hírt, nevet; de hogy a' nagy Úr, a' ki ötet Úrrá tette, meg ne haragudjon, hirtelen más ollyan dologra fordította ez a' fain udvari ember a' levelet, mellyben, mint látszik, mind ketten gyönyörűségeket találták. A' Római Birodalomnak később idejében nincsen a' mi czélunkra szolgáló nevezetesebb idő, mint a' mellyben Ausonius, és Claudíanus éltek. Az első is híres ugyan arról, hogy vers-írói tehetsége után Császári Nevelő, és Római Consul lett; de kivált Claudíanus ollyan ember, kihez hasonló kevés találtatik; született nyelve Görög volt, azon is kezdett verselni; de Olybrius és Probinus Testvér atyafiaknak kérésekre és kedvéért a' Deák Poësisra adta magát, 's legelőször is említett jó Barátinak egygyütt viselt Consulságokról írt, azután Honorius Császárt, továbbá Poétai kötelességből, 's katonai subordinátzióból (*officio vatis militis obsequio*) a' Fő-vezért Stilicót, a' Császár Ipát, a' ki alatt katonáskodott, és még a' két Serenát, a' Császári Familiából való Aszszonyságokat magasztalta, 's mind ezek után,

ez az igen tudós, és minden katona viselt emberek közt, ha talán az egy Horátiust kiveszszük, legnagyobb Poéta, Urrá lett. Midőn a' Nagy Fejedelmekről úgy gondolkodom mint Poétákról, egyszerre jut eszembe az Anglus Alfréd és a' Török Sulimán, a' kiket a' Históriában majd 7 száz esztendő választ-el egymástól. Alfréd, ez az Anglusok' Fridrikje, Nagy Károly, Mátyás, vagy talán mind ezeknél is nagyobb ember; még 13 esztendő korában a' betűt sem esmerete. Ő volt a' legelső Nemzeti Poéták az Anglusoknak (ha a' fellyebb említett hasonlóképpen Királyi vérből származott Aldelm Püspököt kiveszszük) Deákul úgy beszéllet Alfréd, mint a' maga született nyelvén, jól értette a' régi Görög Poétákat, hatalmas Orátor, és Philosophus, nagy Mu'sikus, nagy Mathematikus, nagy Építő-mester, nagy Hadi-vezér, egy szóval minden nagy volt. Solimán a' Magyar, csak úgy képzei magának mint barbarust, mint vért szomjúhozó hódolatot; de a' maga Nemzete úgy tiszteli őt, mint egy bölcs embert *). Csak II-dik Mahomedet, a' ki Stambult megvette, nevezik a' Törökök *hódolatának* (Alfatih) Soliman a' ki fegyverrel is mind szárazon mind vízen a' legmagosabb pontra vitte a' Birodalom' hatalmát, a' kinek Hajós-seregi a' Keresztyének' Hajós-seregit sokszor elörlötték, 's még az Indiai Tengereken is verekedtek a' Portugallusokkal, csak Törvényadónak (Al Kanuni) nevezetik általok; 's úgy látszik, hogy (valamint Napoleonról írják) ő is ezt a' nevezetet tartotta legnagyobb dicsőségének. Mikor legelőször Magyar-ország felé elindult, útjában egy igen derék, és szép Hidhoz érkezett, melyet Mustafa Basa az előtt kevéssel építtetett vala, és a' melly mind e' máig napig Mustafa Hidjának nevezetik; megállapodik a' hid' végén, dicséri azt, 's mondja Mustafának: engedje meg, hogy az a' hid, az ő nevére Soliman hidjának nevezessék. A' Basa irigyelvén azt a' kis dicsőséget a' Császárnak, kikerülte az egyenes feleletet. Akkor a' Császár, mint a' Német mondja, igazán a' kengyelből (aus dem Stegereif) egynehány verseket mondott, napkeleti módon allegóriába tévén ki, hogy a' dicsőségre, 's becsületre nem csak egy út van (*Ha a' ró'sák futnak tölled, magokhoz intenek a' Liliomok 's a' t.*) és hogy szebb dolog a' vízbe fúlni, mint az ilyen embertelen ember' hidján által-menni, 's azzal a' habok közzé beugratott, 's a' sebes vízen, Hazánk' veszedelmére, szerencsésen által-úsztatott. Az ő idejében élt Sidi Ali Egyiptomi Admirál, nagy Mathematicus és Poéta; ezis, mint ő előtte Piri Reisz sokat hadarászott az Indiai Tengereken, utóljára a' szélveszek által megromcsolt hajóit eladván, hajós népével egygyütt, mintegy második Xenophon, a' szárazon gyalog haza ment Constantinápolyba. Ezen útját pedig versekkel elegyítve megírta. Valamint Alfréd legelső Poéta volt a' maga Nemzetében, úgy a' Provensál Poéták közt (a' kikről alább lesz' szó) legelsőnek, 's legrégibbnek esmertetik Vilhelm Poitiersi Uralkodó Herczeg; megírta a' maga történeteit, midőn a' Keresztes-háborúból 1102-ben haza érkezett. Don Dienes Portugalliai Király is legelső a' maga Nemzete' Poétái közt, a' kiket a' História ismér. Mikor Don Dienes Portugalliába született, már akkor Castiliában híres Poéta volt

*) a' Zsidók Salamonjához hasonlítja; különben is: Solimán név, Salamont, Ibrahim, Abrahamot, Jussuf, Jó'sefet, Musa, Moset teszen ő nállok; csak hogy a' Zsidóknak és Keresztyéneknek nem szabad p. o. magokat Ibrahimnak nevezni; de Ábrahámnak szabad, Jó'sef Császárt sem méltóztatták arra hogy Jussufnak nevezték volna, hanem Diplomatice is Jó'sefnek nevezték. Ha Salamon név Zsidó a' Török vallásra áll, akkor lesz' belőle Soliman.

X-dik Alfonsus, a' kit bölcsnek is neveznek; ez is legelsőnek tartatik a' Spanyol Castíliai Poéták közt. Írtt Énekes-könyvet, Satyrát az Udvari Tisztjeire, és az Alchimiáról is egy versezetet. Arragoniában II-dik Alfonsus a' 12-dik százban, II-dik és III-dik Péter a' 13-dikban a' magok idejében híres Poéták voltak. Első János Király Barcellónába 1390-ben egy Poétai Académiát fundált de Gaya Ciencia nevezet alatt, a' Tolosai (des Jeux' floraux) Academia' formájára, mellynek Üléseiben ő, és következői megszoktak jelenni. Midőn 1378-ban IV-dik Alfonsus Arragoniai Királynak koronáztatott, az öccse Péter Herczeg arra az alkalmatosságra nevezetes Comoediát dolgozott töb'nyire versekben. Ezen jeles Poéta unokájának fija Don Enriqve, a' Calatravai Rendnek Nagy-mestere, nem-csak sok Poétai munkákat, hanem még a' Poésis' mesteriségéről is egy Könyvet írtt, de la Gaya Ciencia neve alatt. Filep Poitiersi Herczeg, azután Franczia Király csak olyan Urakat tett Udvari Tisztjeinek, a' kik Poéták voltak, hogy akár-mikor tetszik, Poétai vetélkedéseket tarthasson. Navarrai Király és Champániai Gróf Tibód a' 13-dik Száz' elején az Észak Francziai Poéták (Trovverek) között talán legrégibb, versekbe énekelte az özvegy Franczia Királyné a' Sz. Lajos' annya eránt vonszó szerelmeit, a' kit Házastársul kívánt vala. I-ső Fridrik Császár tudós Fejedelem volt, sok nyelveken írtt, verseket pedig Provençali nyelven. IV-dik Henrik Császár az ifjú Conradus, a' Cseh Király Venczel, 's ennek atyafija a' Brandenburgi Márk - Gróf Ottó, Bécsben VI-dik Leopold Herczeg, (a' ki alatt ez a' Város a' jó ízlés' oskolájának tartatott, de a' melly becsületét az utánna uralkodott Fridrik alatt elvesztette) a' magok Rittereikkel versent verseltek.

A' Vallás eránt való buzgóság, és az Aszszonyok eránt való czerimoniás tisztelet (ma Galanterie, régen Courtoisie) volt a' Lovagi-rendnek (Chevalerie) eredete. Ez a' Rend a' XI-dik Század' közepén már mindengrádusival (Ritter, Knappen, Edelknaben) tökéletesen fennállott, 's egészszen a' Papi Rend' formájára volt ütve. Az Oltár előtt szenteltetett-fel a' Ritter a' Pap által, ott adatott neki által a' szentelt Kard, ott tett fogadást, hogy igazságot fog szolgáltatni, az árvákat, özvegyeket, minden nyomorútlakat, nyomattatkat fogja gyámolítani; soha se fog hazudni, szavát 's ígérétét megfogja állani, a' hitet, vallást, az ártatlan aszszonyoknak jó hírét-nevét oltalmazni. Ha ezen fogadása ellen vétett, szint' olyan gyászos czerimoniákkal degradáltatott a' Ritter mint a' Pap. Ekkor kezdődött a' pallérozódás az Urak' Váraikból 's Udvaraikból a' népre terjedni. Ezen Lovagi-rendnek 's léleknek származására 's terjedésére sokat tett az Islamismus mellett buzgólkodó vitéz Arabsoknak példája, kik Afrikából Spanyol-országba által-jövéen, ottan magokat megfundálták, 's onnan egyszer 's másszor Franczia 's Olasz-országokba is elfordultak. Nevekedett pedig a' Keresztes-hadak által, mellyekben az akkori legelső Ritterek: Gottfried Buillon, később: a' veres szakállú Fridrik Császár, a' Franczia Király Filep Augustus, az Anglus Királyok II-dik Henrik, Richárd az orosz-lán szívű, 's ezeket követő Nemesek, a' vitézségben, nemes lelkűségben magokhoz méltó Hősökkel p. o. a' minden tekintetben nagy Saladinnal megmérkezhettek. Jó 's rossz ragadott vala már ez előtt is Európában az Arabsokról reájok. A' Nap-keleti Birodalom pedig és Constantinápoly éppen olyan volt akkor, a' vándorló barbarus Népeknek pusztításától még helyre se állott Európaiakra nézve, a' millyen most Páris vagy Dresda

Afrika' belsőjéhez, 's az ott a' rab' embereken hatalmaskodó fekete Fejedelmeknek rongyos faluikhoz, 's kunyhóikhoz hasonlítva. Onnét becsület-tudást, emberséget, társaságoskodást, Á'siából pedig a' Nap-keleti csuda mesék által felmagasztalt elmebeli fantáziát, csudás állatokról 's dolgokról való képzelődést hoztak vissza, 's ezekkel nevelték hazai babonás vélekedéseiket a' Ritterek. Ide haza osztán, a' fellengős gondolkodással tele tölt, 's a' képzelődésbeli szerelembe elmerült egygyik országból a' másikba szüntelen kóborlott, a' veszedelmeket keresve keresett, 's néha azokat szerencsésen kiállott Lovagoknak fantáziája annyira felhevült a' Poésisra, hogy az egész Lovagi-rend csak-hamar Poétává lett, 's az Európai nyelveket lassan-lassan pallérozván, Danténak, Petrarchának, Boccationak, 's más Tudósoknak útát készítettt arra, hogy a' régi Irók által izléseket formálván, a' magok nyelveken azokat kövessék, 's a' Ritter-Poésist eltemessék. Ez az egész Ritter-Poésis Rimezésből állott, melyre némelyek szerint az Arabsok' példája, igazabban pedig az adott alkalmatosságot, hogy azok is, a' kik a' Deák-nyelven akartak verselni, azon setét időkben, sőt már a' 8-dik Századtól fogva, nem annyira a' próso-diára, mint a' cadentiára vigyáztak, 's Rithmusokat írtak. Verseltek pedig a' Ritterek mindenféle dolgokról, szintúgy a' vallásról, mint a' szerelemről, szentekről, és haramiákról, angyalokról, 's boszorkányokról, tündérekéről és sárkányokról, oriásokról és törpékről, satyráztak a' királyokról és a' papokról; de legtöbbet énekeltek a' vitézi dolgokról és az aszszonyokról. Valamint bizonyos időkben a' vitézi viaskodásokra özsze-gyültek a' Ritterek, úgy azoknak vége lévén, de másszor is igen gyakran, verselési vetélkedések tartattak, és valamint amazokban úgy ezekben is, magok is az Uralkodó Fejedelmek részt vettek; mind két rendbeli víjaskodásokban pedig a' legfőbb rangú Aszszonyok 's Leányok voltak a' Birák, 's ezek osztották a' jutalmakat. Hazája a' Lovagi-rendnek Provence Galliának Déli Tartományja, a' melyben a' régen magát megfészelt Görög-cultura, a' Rómaiak nyelvének, 's minden további eszmélésnek, culturának elfogadására az elméket régen elkészítette. Ezen a' szép földön, a' legszebb ég-hajlat alatt, sokkal jobban virágzott a' tudomány és a' mesterség, 's jobban gyakoroltattak az emberek minden külső belső tehetségeik, mint másutt akárhol. Változott ugyan itt is a' Népnek szájában a' Deák-nyelv; de koránt sem romlott úgy meg, mint az igazi Franczia-országban Északi Galliában a' Frankusok által. A' Provencei Nemesség' pallérozására tehát sokkal többet tehettek a' Görög-országi 's Á'siai tapasztalások mint más akármellyiknek. Hozzá-járult, hogy ezt a' szép Országot, valamint Spanyol-országnak legszebb Déli részét, más-fél száz esztendeig, a' Tudományok', a' Mesterség', a' Mu'sák' örökös pártfogója, az Arragoniai Berengár Familia bírta, és mintegy örökség szerint vele született bölcsességgel boldogította. Kihalván a' Férjfi-ágon ez a' dicsősséges Uralkodó Ház, a' szép Provence, (más névvel Albigesium) a' pallérozotságnak sokkal alsóbb lépcsőjén álló, 's egészen más nyelven beszélő, a' Provenceieket gyűlölő Francziák alá esett; szép nyelve, a' sokkal számosabb Francziák' még akkor bárdolatlan nyelvével megzavartatott, 's attól elnyomattatott; Jázminnal illatozó mezeje a' rajta született Eretnekség' üldözése, 's attól fogva éppen a' XIV-dik Lajos idejéig tartott vallásbeli hadakozások által vérnek mezejévé változott; az akkori világnak legpallérozottabb része egészen elvadult; sok Tüdössai és Poétáji, hazájok' sorsán elszomorodván, ötödik és utolsó Berengárjoknak 4. Ki-

rálányé Leányi közzül a' legkissebbeket, a' Siciliaiak' Királynéját, a' Mu'sákat ápolgató Nemzetség' utolsó csemetéjét, Neápolisba kísérvén, annak szárnyai alatt vonták-meg magokat. — Hazája a' Lovagi-rendnek, mint mondám, Provense volt, 's ugyan a' volt a' Ritter-poésisnak is; itten származtak a' Provensáli Poéták, a' nemes Trovbadurok, ezektől a' Spanyol Trovaderok, a' Francia Trovérek, innét ragadt-el Anglia, Olasz, Német-országokban egészen Islandiáig a' Lovag-rend között a' verselés, és a' mesés Románozás, innett lettek a' Schvábische Dichter, Minnesänger, Nibelungen, - utóljára pedig Angliában a' sokkal alább való Menetriérek, Franciaországban a' Jongleurs (Joculatores) 'sa't. Hogy múlt-ki e' világból egy vagy más Országban minden Poésisével a' Lovag-rend, elbeszélteni nem ide való; közönséges oka volt az; mert olyan Írók állottak-elő mint a' Párisba tanúlt Dante, Petrarcha, Bocacio, a' kik ugyan mind a' régibb Francia Poétákból boldogultak, nevezetesen az utolsó majd mindent a' Fablierekből dolgozott 's fordított. Továbbá oka volt a' régi Nemességnek vagy kihalása, vagy elszegényedése, 's Jóságainak az új Nemések' kezére lett jutása; utóljára oka volt: a' Városi népnek a' nemességgel vetekedő nevedése, gazdagodása, 's az állandó Katonaság' felállítása. *) Nem is lehet tagadni, hogy a' Lovagi-rend, mikor elszegényedett, első eredetétől elfajult, de csak ugyan igaz marad az, hogy minden későbbi culturának, tudománynak a' volt a' Hajnal-csillaga, melly a' felkelő napot megelőzte, 's annak útát készítette. *Természetes dolog az, hogy minden Nemzetnek első Poésisa csupa Fantázia legyen, azután jön a' Tudományok' Epochája, utóljára az igaz Poésis.* Külömben is felette hibás vélekedés az, melly szerint a' Közép idő' vadságát annyira nagyítják az emberek; számtalan Ritter-poéták a' betűt sem esmerték az igaz, de annál többet tudtak könyv nélkül, annál többet gondolkodtak; a' gazdagabb Urak 's Fejedelmek' hosszas szolgálatjában sokat tanultak, sok nyelveken beszéllettek, szüntelen az Udvarok körül forogván, az egész Európa Nemessége' színével szüntelen közösülésben lévén, az egész Európát esmerték, a' közönséges dolgok' folytatására szükséges világi bölcsességet hosszas tapasztalásból megtanulták. — Az ilyen Ritter érdemlette-meg a' becsületet, nem az, a' ki valami rossz' Deákságot talán tudott, vagy az inassától talán parlírozni is megtanult, de Hazája' nyelvét nem értette, sőt annak Országossá-tételét ellenzette, 's egy két esztendei Dicasterialis de charta in papyrum lett érthetetlen írás vagy íratás által magát országos dolgok' igazgatására alkalmatossá lettnék vélte. De, sok Ritterek voltak tudományos emberek is; az Aeneist, a' Metamorphosist, az egész Bibliát még a' 12-dik Században Ritterek szedték Német versekbe. A' II-dik és III-dik Ottó Császárok **) nem-csak sok Európai nyelveken, nem-csak Deákul, hanem Görögül is beszél-

*) A' Ritter-Poésis megszűnt a' 15-dik századdal; de a' vitézi viaskodások még azután sokáig szokásban voltak; jollehet a' Ritterek nem gyűltek olyan mesziről össze mint az előtt; későbbit nem tudnék mondani annál, a' melly ifjú László Királyunk' idejében Bécsben tartatott, és a' mellyben, a' város' régi Kronikája szerint, Hunyadi László, a' Mátyás Király testvére, a' kinek azután Bécsben fejét vették, kihányta a' vitézeket a' nyeregéből.

**) Harmadik Ottót, ifjúságában, az a' híres Barát, a' maga idejében legrudóssabb ember, Gerbert is tanította; ez, ifjú korában, szomjúhozván a' tudományokat, kéredzett a' Fleury Klastromból az Arabsokhoz tanulni Spanyol-országba; nem bocsátották; elszökték; darab idő múlva vissza-jöven, tudománya miatt üldözést szenvedett; csak-ugyan a' Francia Udvarnál nevelő és Rheimsi Érsek lett; még se maradhatván Ottó Császárhoz ment, az által Pápasságra segítettett; ez a' II-dik Silvester.

lettek; kisebb rendű Rítterek is voltak ilyenek (mert meg kell jegyezni, hogy a' régi Fő-nemesek, az uralkodásra jutott házakkal atyafiságban vagy sógorságban voltak; az uralkodók tehát, sőt a' Császárok 's azoknak fíjaik is nem gyaláztatnak, hanem becsületnek tartották forma szerént, 's grádicsonként a' Ritterségre felvétettetni, még pedig sok szenvedések, és próbák után). Sok Fejedelmi Aszszonyságok, még Apátzák is tudtak Deákul és Görögül jól. Roszvitha nevű Apácza igen jól követte Terentíust 6 Comoediában; ezt Görög és Deák nyelvre Gerberga Abbatissa tanította. Az I-ső Ottó Császár Testvérjének, a' Bavariai Herczegnek Henriknek Leánya, és a' Svecziai Herczegnek Felesége, Hedvig, Deák és Görög nyelvre tanította a' Férjének egyg atyafiát, a' ki azután Abbás lett, 's mikor elbucsúzott tőlle, egy Horatiust ajándékozott neki, 's ajánlotta, hogy azt szorgalmasan olvasgassa a' Klastromban. A' mai tudós világban sokan vagynak é ilyen Dámák, Anglián kívül, nem tudom. — A' mostani Ráczok esmeretes Anacharsisa Európának minden Tartományait tudós fővel keresztül utazván, Angliában vette észre, még pedig az Aszszonyok' társaságában, hogy egy szót se tud Görögül; ott kezdett osztán tanulni egy Fő-aszszonyságnak vezérleése 's út-mutatása szerént. Az ilyen dicsősség csak olyan Aszszonysághoz illik, a' kinek más kötelessége nincsen; más volna, ha a' fíjak' nevelése kívánná, mint Angliában, a' hol egy Parlamentális Tag sincs, a' ki a' Görög és Római Literaturának titkaiba be nem volna avatva; talán ott is meglehetne az olyan tudós nevelés az Anyák nélkül is; nállunk nem is módi; itt más dolog van. Láttam én egy Fő-nemes Uri-aszszonyt, a' ki mellett a' kertben két felől két Szoba-leány vart az ő igazgatása szerént, egy gyermekét szoptatta, a' másíknak a' fejét fűsülte, harmadikat imádkoztatta, a' legnagyobbíkat a' fákra csimpajkodzásért, kűzásért, pirongatta; jön a' Szakács, rendelést vár az ebéd felől; az Ur nincs íthhon, jön az Ispány, beszélli micsoda baj adta-elő magát a' nagy dolog időben, parancsolatot vár; jönnek a' vendégek vagy hívatalból, vagy látogatól 's a't. Láttam olyat, a' ki 75 esztendő korában újra kezdte árván maradt unokáji, 's unokáinak gyermekei körül azt a' kötelességet, melyet 30 esztendő előtt már egyszer híven elvégezett. Ez a' szép, és igazán aszszonyi dolog! Az igaz, hogy a' melly aszszonyságnak egyéb dolga nincs, jobb annak a' tudományok körül forgolódni, mint fíjatltságában bujálkodni, tetszőskedni, vén korában kártyázni! De, a' tudományoskodásban annyira bujálkodtak töb'nyire a' Nagy Dámák, hogy minden örökségek utánna veszett. A' többek között a' szép és tudós Madame Hovliers a' Ricovrati 's Arlesi Academiáknak tagja, a' Filozofiában a' Gassendi' Tanítvánnya; az Erkölcsi Idilliáknak híres szerzője, mind a' mellett is hogy fedhetetlen erkölcsű személy volt, 's szép Jószággal bírt, a' XIV-dik Lajostól tudós munkáíért nyert pensiója nélkül csak-ugyan nagy szorultságra jutott volna. Mert az ő házában szintén egy kis Akademia volt, a' legtudósabb, 's leghíresebb Írók ott gyakran össze-jöttek p. o. a' két Corneille, Qvinault, Menagius, Flechier 's a't. (sokan a' legnagyobb Urak is) ott olvasták munkáikat, 's töb'nyire a' Ház-aszszonya ítélete-alá bocsátották, 's azt, ha mindenkor nem követték is, mindenkor dicsérték, mert tudott is hozzá, jól is vendéglét. Még rosszszabb Gazd'-aszszony volt a' Marsal Coligni' szépségéről, tudományáról, és Poésisáról híres Leánya, Campániai Gróf de la Súsének felesége; ez elválván férjétől, gazdag örökségén már virágzó idejében által-esett, 's mindene a' hitelezők' kezébe került. Még az ágyban feküdt, mikor a' Szoba-

leánya jelenti, hogy eljött a' Bíró a' Palotát foglalni; behivatja, kéri, hogy várakozzon 10. óráig, hogy még utóljára egy keveset alhassék a' maga házában. A' Bíró galant ember volt, várakozott, a' Grófné elalszik; tíz órakor felkél, felöltözik, kimegy a' folyósóra, megköszöni a' Bírónak emberségét, megengedi magát az által leveztetni a' grádicson, kocsiját, lovát, 's mindenét ott hagyván, gyalog elment. Sok példái vagynak az ilyen rosszszul gazdálkodó tudós aszszonyoknak; az igaz, hogy van férjfiaknak is, kivált a' kik a' Szép-tudományok körül fáradoztak. Crebillon, a' kiről sokat beszéltem Reminiscenciáimban, minden örökségét elvesztette gondatlansága miatt, nevezetesen 65 ezer tallérról egész életében nálla hevert kötelező levél mellett, elmúlatta kérni, vagy pörbe fogni az adósságot, 's idő-multa (praescriptio) által elveszett. Lafontainnak is, (a' kiről hasonlóképpen sokat beszéltem) szép falusi öröksége volt, minden nyáron kicsalták őtet oda Párisból sok Poéta pajtási; mindenkor eladott egy-egy részt belőle, 's míg az árrába tartott, vendégeskedtek rajta; e' mindég így volt, míg tartott benne. Plinius egy a' Szép-tudományok' Nagy-mesterei között, *sordida curának* nevezi a' gazdaságra ügyelni, 's inkább vesztett, mint az arra tartozott számadásokat vizsgálta volna. Voltanak ilyenek mindég vagynak most is. De, akár tudósok, akár nem tudósok a' Fő-aszszonyosságok, csak-ugyan ő töllők várnák a' Szép-tudományok, 's a' Nemzeti-Literatúra a' nevelő dajkálkodást, ha a' Nemzet nyelvét értenék; a' nem kifogás, hogy a' Magyar Írók nem tudnak az ő ínyek szerint írni; fognak tudni, csak kezdjék-el a' Dámák őket serkengetni, pallérozni, mint a' Francia Dámákról írtam a' Reminiscenciákban. Az Aszszonyosságok legcompetensebb Biráji a' szépnek, és az illendőnek; az ő helybe-hagyások, útmutatások, jobbitások, sőt dorgálások is elevenítik, élesítik, köszörik az elméket, ők tudják a' hibának kitételét is dicséretté változtatni. Az Aigvilloni Herczegné egykor sok emberek mellett elmenvén, észre-vevé köztök Prévot Urat (a' ki az elmúlt században igen nevezetes Író volt) megállapodék egy szempillantásig mondván: *Olvastam a' munkáját, maga azt jobban is kidolgozhatta volna, mint most van.* — Prévot elsáppad; a' Herczegné egyszeribe utánna teszi: Igen igen, maga azt jobban is kidolgozhatta volna, *de ilyen jól, a' mint most van, senki sem más.* Már ekkor Prévottal madarat lehetett volna fogatni. — Illyen Magyar Dámáknak kellene először teremni, azután lehetne Prévotokat várni; különben, mint fellyebb mondtam, nem vissza-felé megyünk (még a' jó volna, mert Magyarok maradnánk, ha semmi egyéb nyelvet nem tudnánk is) hanem, addig irkálunk magunknak, hogy egyszer csak-ugyan megszűnünk Magyarok lenni; egyebet se fogunk tudni semmit. — A' Ritter-poésisnak is, melyet fellyebb leírtam, az Aszszonyok voltak a' Biráji, elevenítőji, 's jutalmazóji azokon a' Törvény-székeken, melyek Cour d' Amournak neveztettek, de csak a' Fejedelmi-aszszonyok' Udvaraiban tartattak. Szándékom volt ez úttal az ujjabb időkből sok Poétáskodó híres Katonákat, 's Fő-dámákat, Fő-hívalatokba lévő Urakat elő-hordani; de félvén, hogy egyszerre sok unalmas dolgoknak olvasása terhes lenne az Olvasóknak, most azokkal megkíméllem, 's a' Reminiscenciák' további folytatására halasztom; melly megtörténhet, ha az eddig irtakról elijeszlő vélekedést nem veszek észre. *) Azomban, mivel a' Remi-

*) Némely Jé Uraim, sőt a' Redakzio is, mint értettem, Juridicumot várnának töllem, a' mellynek a' Tud. Gyűjt. is nagy híjjával van. Erre sokat lehetne felelni. Most csak azt mondom, hogy talán több Juristánk van mint Literátorunk.

scentiák is részszerént az olyan Ifjak' számára íródtak, a' kik Magyar Poéták, 's Irók akarnak lenni, illő volna, hogy itt is nekik valót is beszéljenek; de, mit mondanék egyebet, mint a' mit már Reminiscenciáimban mondtam? hogy t. i. az ő czéljokra, nagyra nagy Tudományos készüllet, 's a' régi Irók' szüntelen-való tanulása kívántatik; mert igazi originális Író már csak-ugyan senki se lesz', ha új Hollandiában születtetik is; mert oda is csak Európai könyveket fognak az Anglusok vinni, visznek is már. Ki győzné azt várni, míg magoktól kifejtődznek az oda való emberek? — Sok Francia, Anglus Poétákat számlálhatnék, a' kik először Deák 's Görög, azután Nemzeti-nyelveken verseltek. Racine, a' kiről a' Reminiscenciákban szóllottam, először próbálgatott Deákul írni, azután írta a' Sequana' Nympháját Francziául, mellyel XIV-dik Lajostól pensiót nyert, 's becsületének talp-kövét letette. Cassagnes is először Deákul írt, — azután írt egy híres Odát a' Francia Academia' dicséretére, mellyért hasonlóképpen Pensiót és Királyi Bibliothekáriusságot kapott, és 27 esztendő korában ugyan annak az Académiának Tagja lett. Driden 's Adisson, mind ketten a' leghíresebb Anglus Poéták közül valók éppen úgy cselekedtek. Sokáig tanulta Adisson a' Deák Poétákat; leírta Olasz-országi útazását, melly egyedül csak a' Római Classikusoknak értésére szolgál; ott helybe tanulta ő érteni azokat a' Munkákat, mellyek a' Tiberis és Eridanus partjain irattattak, 's minek-utánna azoknak lelkét magáévá tette; azután írt gyönyörű Deák verseket, mellyek *Musae Anglicanae* nevű Könyvben ki vagynak nyomtatva, mellyeket midőn a' Francia első Criticus Despreaux olvasott, Anglus nyelven írt munkáit is, mellyeket ő nem értett, dicséretetni hallotta, azt mondotta, hogy: az olyan Nemzet, mellynek Iróji a' Rómaiakhoz annyira hasonlítanak, a' maga Litteratúráját sokra viheti, a' mi bé is tellyesedett. Nem Ministerségéért, hanem Poétai érdemeiért emeltetett ennek a' Filozofus Poétának a' Királyok' temetője helyén a' Vestmünsteri Abbatia' Templomában emlék-oszlop, valamint más híres Anglus Poétáknak is: Spenternek, Schakespearnak, Miltonnak *) Dridennek, Buttlernak, Thomsonnak, Goldsmitnak, két Jonsonnak, és más némellyeknek; a' mellynél a' Nemzettől nagyobb megtiszteltetést kívánni se lehet. Svift az éles Filozofus, a' mély politikus, a' nagy prédikátor, a' régi Irók' tanulásával, 's Deák írásokkal élesztette elméjét, 's nemzeti tollát, mellyet osztán Irlandia úgy nézett, mint az ő oltalmára rendelt, 's ellene állhatatlan őrző-angyalnak fegyverét. Gellért a' Mesék' az Énekek' Irója, a' Filozofus, soha ki nem ment a' Városból Horátius nélkül. Austria bölcse Sonnenfels, a' Német Geschäftsstilt tanulni kívánókat olyan vastag kifejezéssel utasítja Quintiliánushoz, hogy talán meg is nehezteltek reá a' Német úgy nevezett szép Lelkek. Gassendiről azt mondja Bayle, hogy ő volt a' Filozofusok között legnagyobb Humanista, a' Humanisták közt pedig legnagyobb Filozofus; ez a' Gassendi egyszer'smind híres Predikátor is, tíz-ezer Deák és Görög verseknél többet tudott könyv-nélkül; ez írta a' legerősebb munkát, mellyel a' lélek' halhatatlansága bizonyíttatik; mikor osztán a' mély gondolkodásokban elfáradt elméjét vidámitani akarta, sétálás

Engedjék-meg hogy úgy legyek a' literatúrával, mint a' melly bujdosósok sivatag Országokon 50 esztendeig kóborolván, születésének 's neveltetésének helyére vissza-megy meghalni. Irtam én Juridicumot is hét darabot, öt ki van nyomtatva.

*) A' mit elebben munkámban írtam, hogy mostanában hirtelen kezdettek a' Francziák Miltonról, azt már ez előtt 150 esztendővel is emlegették őt, ugyan az ott említett nyomorult Olasz munka után, melly néző Játékban adja elő az első emberek' esetét.

közben, változtatva, 6—7 száz verset naponként elmondott, 's abban nagy gyönyörűségét is találta; 's emlékező-tehetségét is épségben megtartotta, sőt hóltig nevelte. A' ki Predikátor, Professor, Orátor akar lenni, annak jó emlékező-tehetséggel kell bírni, arra pedig nincs könnyebb, kellemetesebb 's bizonyosabb mód, mint minél több verseket Ifjú korában könyv nélkül megtanulni. Tudják ezt a' titkot az Anglus Parlamentális Urak; igen különös dolgot beszéltem Foxról a' Reminiscentiákban. — Nem minden a' beszédbe bele-szakadt Orátornak akad olyan szerencséje, hogy más segítsen rajta, mint a' Lioni Birónak egyszer találkozott. Francia Királyi vérből való Conti Herczeget útazása közben a' Tanács a' város' kapujában várta; a' Bíró elkezd a' köszöntő Oráziót, csak hamar elakad, Sarrassin, Udvari tudós és Poéta Secretarius név alatt lakott, utazott 's ült a' Herczeg mellett; a' mint a' Bíró megakad, Sarrassin, könnyű legény lévén, csak kiugrik a' kocsiból, a' nélkül hogy az ajtót kinyitatta volna, mellé áll a' Birónak, folytatja annak beszédjét, 's egy igen szép Orátióval, mellyben a' Herczeg' érdemeit, (mert azokon kezdte volt a' Bíró is) és a' város' nevezetesebb történeteit elbeszéllette, megköszönti a' Herczeget a' város' képeben; e' meglévén nagy öröm-kiáltások közt bekísértetett a' Herczeg a' szállására, — Sarrassint pedig a' város, hogy a' Birót kihúzta a' sárból, jól megajándékozta. — Az a' szerencséje, vagy tehetsége sincs mindennek, hogy ha megakad, úgy kívágja, 's feltalálja magát, mint a' Görög és Deák Litteratúrájáról, 's országos esméreteiről, Filozofijáról híres Schaftsburi; ez a' Lord igen ifjú korában Parlamentális Tagnak választatott. Akkor még az a' szokás volt Angliában, (mint másutt is sok országokban) hogy a' Felső-bántással 's Ország-háborítással vádoltatott bűnösöknek nem engedtetett-meg, hogy Prokátor oltalmazza, egyedül magok tartoztak magokért felelni, a' mint tudtak. Mikor az Ifjú Lord legelőször a' Gyűlésben megjelent éppen ez a' kérdés forgott-fenn: engedtessek e az olyan embereknek Prokátor vagy nem? A' Lord is feláll, ő a' vádoltatottak mellett akart szólni, hogy t. i. Prokátort kell nekik engedni; elkezd beszélni; csak hamar felakad, 's leül; az öreg Urak, a' kik esmerték nagy tehetségit, neki biztatják, álljon-fel, ne féljen, szólljon! az Ifjú feláll, 's az Elöl-ülőhöz (a' ki ellenkező értelemben volt) intézvén beszédjét, ezt mondja: *Látja Uraságod, én semmi veszedelemben nem vagyok; azok mellett a' szerencsétlenek mellett kívántam szólni; de annak a' rettenetes állapotnak meggondolása, a' mellyben azok vagynak, úgy annyira elnémított, hogy egy szót sem tudék mondani: ugyan hát azok hogy tudnák magokat oltalmazni, kiknek a' kard a' nyakok felett függ? Sok dicséretet kapott a' Lord, egyszer'smind Orátori becsületének 's az országos dolgokba hathatós és állandó befolyásának talp-kövét is letette. Ennek a' Lordnak legkedvesebb könyvei voltak a' Xenophon', a' Horázius', az Epictetus', a' Marcus Antoninus Császár munkáik, 's mind ezekre tudós jegyzéseket is írt.*

Kövy Sándor.

8.

Polykletus' útazása, vagy Római Levelek.

(Folytatás.)

Nyolczadik Levél. Polykletus Theophaneshez, a' második Archonhoz.

Istenek. — Vallás. — Templomok 's a' t.

Melley nagy köszönettel tartozom néked, érdemes Archon, az Athenei Isteni tiszteletnek Kormányozója! Már eddig is tapasztaltam jó foganatjokat azon buzgó imádságoknak, mellyeket érettem Minervához bocsátottál. Ezen Istenné' közben-járására megenyhültek bajaim, a' mi több itt a' hol csak üldözőket vártam, jó barátokat is találék. — Honnom' Istenei, kik legelső fogadásimat hallottátok, kiknek forró könyörgéseim utolsó lehelletemig szentelve lesznek, melly édes tinéktek szolgálni, titeket tisztelni!

Azon oktatás, mellyet elbucsuzásomkor adtál, nem ment nállam feledékenységbe. Míg az Atyám a' Római polgári igazgatásnak természetéből kívánja ezen birodalom nagyságának okait kifejteni, te más úton az égből akarod azt felkeresni, a' mit a' földi életből meg nem lehet magyarázni, 's a' minden hatalomnak forrásához felemelkedvén kinyomozni, ha vallyon nem valamely más nemzetekénél tisztább Isteni tisztelet tette é a' Rómaiakat méltókká arra a' mindenható védelemre, mellynek segítségével uralkodások olly szépen virágzik.

A' Római Isteni tisztelet belső mivoltában megegygyez, a' miénkel; mert a' mint te nékem mondottad az Istenek igaz tisztelete nem azon nevekben áll, mellyeket nekik adunk, hanem az erántok való belső imáadásban, fiúi félelemben, és azon Sz. törvényeknek, mellyeket ők az embernek szívébe béirtak pontos követésében. Az igaz Istenek az Olympus tetejéről belátnak a' halandók' lelkeibe; megbocsátják ezen erőteleneknek, ha benne olyan tulajdonságokat gondolnak, mellyek az igazsággal ellenkeznek, 's kegyesen fogadják azon tiszta szívből származó hódolásokat, mellyek trónusaikhoz különböző úton járúlnak.

„Ezen tekintelben Görög-ország talán felyül-haladtatik Rómától, hol a' vallás nyilvánóságosabban 's felségesebb formában, vagy inkább úgy mutatja ki magát, a' millyen nálunk akkor lehetett, mikor tőlünk Itáliába által-ment. Az Árkádiabéliek, Oenothrus, a' Pallantinusok Evander alatt Honni Isteni-tiszteletjeket Latiumba bevitték, és azt Albából, Rómába plántálta-által Romulus, kiről, a' Történet-írók azt mondják, hogy városának fundálásakor Herkulesnek Görög, egyéb Isteneknek pedig Albai szokás szerint áldozott. A' jótéteményeknek legnagyobbikát tehát a' Római nép neki köszöni. Numa jobban kiterjesztette, 's rendbe-szedte az Isteni-tiszteleti szer-tartásokat; az Innepeknek nagyobb fényt, 's az áldozatoknak nagyobb pompát adott, az egész Isteni-tiszteletet lelket eme-

Is titkokba takarta, 's olyan méltósággal vette körül, mely századok viszontagságai között is sérelem nélkül megmaradott. A' nép vallás által nemesítettén, 's tisztítván eredeti paraszti erkölceiből nem tartott meg egyebet, hanem csak a' becsülésre gerjesztő egyszerűséget, ezen olly sok virtusok' kútfejét: a' haza-szeretet legszentebb érzésévé vált. Így a' fiatal pálma-fa annál mélyebb gyökereket ver az anyai földbe, mennél magasabban emelkedik teteje az ég felé!

A' Rómaiak bölcsőbbek lévén mint mi, nem esmerik az Istenekről szólló azon tudományt, mely az Istenségeket az által, hogy őket emberekké teszi, lealacsonyítja. Ők megalégesznek azzal, hogy az Isteneket imádják és tisztelik, távol van tőlök az az esztelen viselkedés, hogy azoknak titkos eredeteket fessegetnek. 'S vallyon nem vétek é ollyan teremtményeknek, kik a' magok megismerésében is olly sokszor hibáznak, 's olly kevés ideig élnek, az Istenek' természetéről ítélni! Rómában az Istenek láthatatlanoknak, meggyőzhetetleneknek, megvesztegethetetleneknek, és ollyanoknak tartatnak, kiket csak lélekkel kell gondolni, minthogy test nélkül valók. Numa szüntelen azon igyekezett, hogy az Istenség test nélkül gondoltassék, 's ezen célzásának következtében Rómában az Isteneknek két századokig sem álló-képek, sem melly-képek nem voltak; még a' Palládium a' Római birodalom' tartósságának ezen szent záloga is, mély homályba volt elrejtve.

Melly magasán állanának minden népek felett a' Rómaiak, ha magokat ezen határok között megtartóztatták volna! De ha egy felől a' Fő-istenekre nézve e' részben tartózkodók voltak is, más felől az alsóbb Istenségekre annál szilajabb képzelődéssel ruháztak mindenféle tulajdonságokat, az eleik által megtiltott képeket minden mérték felett megsokasították. Most Rómában nem lehet egyebet látni csak templomokat, 's számtalan esmeretlen Istenek' szobrai és melly-képeit, ezek között a' legbuzgóbb Isteni-félelem is megtéved, 's a' képzelt Istenségek az oltárokat megfosztják a' tömjénytől.

A' Rómaiak leg-főbbképpen Jupitert, Neptunust, Marsot, Merkuriust, Apollót, Vulcanust, Júnót, Minervát, Cerest, Diánát és Vénust imádják, kikhez még Testát is hozzájuk számlálják. Ezeket tizenkét Fő-isteneknek (Dii maiores) vagy szövetséges (Con-sentes) az az Jupiterrel egygyütt tanácskozó Istenségeknek hívják.

Ezek után következnek a' választott Istenek (Dii selecti) mellyeknek mint amazoknak különös templomaik, ünnepjeik 's rendes Isteni tiszteleteik vagynak. Illyenek Saturnus, Janus, Rhea, Plútó, Bacchus, Sol és Luna. Azután vagynak az alsóbb rendű Istenségek (Dii minores), millyenek Pán, Vertumnus, Pomona, Pales 's a' t némmelhyő-sökkel egygyütt, kiket tettheik az Istenek közzé emeltek, p. o. a' nagy Hercules, Castor és Pollux. Ezen két testvérek egygyütt tiszteltetnek egy templomban, de a' mellynek mellette lévő szent liget csak magáé Castoré.

Ezek a' Római Isteni-tiszteletnek tárgyai. De a' Római birodalom mennél tovább terjedett hódoltatásai által, annál több Isteneket nyert, minthogy a' meghódoltatott népek Isteneit is bevette, megengedvén minden népnek a' maga szer-tartásait követni, 's megelégedvén azzal, ha a' Római törvények bévetettek. Azomban új Isteni tisztelet Rómában csak a' Senátus' engedelmével kezdődhetik mint p. o. midőn Róma városának

462-dik esztendejében Itáliát egy rettenetes pestis pusztította, Aesculápiusnak Rómában Istenítisztelet rendeltetett, 's számára a' Tiberis' egygyik szigetén templom építetett.

Az új Istenek' szaporodásához e'képpen a' Rómaiak kicsinyenként hozzá szoktak, 's azokat olly esztelenül megsokasították, hogy még az esméretlen Istenségeknek is templomok szenteltettek; azolta kények szerint teremtnék új Isteneket, kiken eredetek igen szembe-tűnik. A' megvilágosodott Rómaiak magok is mosolyognak azoknak sokaságán; azt szokják mondani, hogy Városokban, az élet nélkül valóknak népessége nagyobb, mint az élőké, és hogy abban töb'szer lehet Istent mint embert találni. Ezer váratlan környülmények szüntelen elő-mozdítják ezen ártalmas szaporitást, mellynek megszűnését nem könnyen lehet reményleni.

Midőn Tátius Király Róma csatornáit tisztogattatta, azokban egy esmeretlen Istenségnek álló-képe találtatott; minthogy senki-sem tudta millyen név alatt keljen aztimádni, azon hely után mellyen találtatott, tüstént Cloacina Istennének neveztetett, és ezen név alatt tiszteltetett.

Tullus Hostilius látván, hogy egy ütközetben seregei az Albaiak elpártolása miatt elhalaványultak, a' halaványságnak (Pallor) templomot ajánlott 's tökéletes győzedelmet nyert.

Midőn Hannibál a' Rómaiaknak Cannae mellett történt megverettetések után Róma elfoglalását elmulatta, ezen hibának emlékezetére a' kinevetés' Istennének (Ridiculus) egy kő-kép állitatott-fel.

A' Gallusoknak Rómába béütések előtt kevés idővel a' Vesta szent ligetéből egy szózat azt jövendölte, hogy a' város egy idegen nép által el fog foglaltatni, ha annak falai sietséggel magasab'ra nem építenek; de ezen jövendölés' fontossága csak a' szerencsétlenség megtörténése után vétetett észre; mindazáltal, hogy annak emlékezete fennmaradna a' szollás' Istene ezen név alatt Aius Locutius egy templomot nyert. Az Orátorok ezen Istent szokták segítségül hívni.

A' Rómaiak a' virtust, a' segedelmet, a' győzedelmet, a' szabadságot, az egygyet-értést, az igazságot, 's a' sorsot is Istenségekbe tették. Nálók a' boldogságnak, a' történetnek, az egésségnek, a' béke-szeretésnek is templomok vagyon, a' reménynek pedig több is mint egy. A' kereskedés a' hűségnek (fides) védelme alatt áll; ez hívattatik a' kötések és köteleztetések alkalmatosságával bizonyosságul, 's legszentebb esküvésnek az tartatik, melly a' Jupiter-Fidiust hívja bizonyosságul.

Találtam Rómában olly tanult embereket, kik az Istenek' illy szertelen sokaságában, megbotránkozván, azoknak tiszteletéről lemondottak, 's lételeket tagadták, sőt még a' legfőbb Istenségnek lételet is megtámadták, 's kételkedtek, hogy az egy Napon kívül más Istenség volna. Igy a' babonáskodás az embereket az istentelenségre vezeti, 's bennek a' költött Istenek béhozása az igaz Istenség eránt való tiszteletet is kiirtja.

Itt Rómában az ember mindjárt születésétől fogva az Isteneké, kik őtet életének minden lépcsőin kísérik. Alig fogantatik már is Viturnus és Sentinus Istenek neki életet és érzést adnak; a' Natio nevű Istenné születését segíti, Nundina őtet kilenczedik napjáig vezeti, midőn szülőtől nevet kap, Vagitánus sirását szünteti, Eduzus enni, Potina inni tanítja, Paventia félelmét enyhíti, Ossilago csontjait erősíti; Virginicuris és Hymaeneus apródonként ifjúságából a' megházasodásáig kísérik, 's Senius az öregseget segíti viselni.

Ezen Isteneken kívül, mellyek az embert az élet' minden lépcsőin védelmezik, van még minden embernek egy saját Véd-istene vagy őrző-angyala, ki őtet soha sem hagyja el. Ezen Istenségeket a' nálunk úgy nevezett Daemonokhoz vagy Házi lelkéhez lehet hasonlítani; a' férfiakéi Geniusoknak, az Aszszonyokéi Junóknak hivattnak. Az ilyenek szüntelen vigyáznak azon személyre, kinek őket a' sor's melléje rendelte, annak szerencsésén örülnek, szerencsétlenségén szánakoznak, 's mintegy közben-járók ezen személy, és az Istenek között. A' népeknek, tartományoknak 's városoknak is hasonlóképpen vagynak Geniusaik, kiknek álló-képek külömbféle jelentésűek. A' Római ember soha-sem mulatja-el születése' napján Geniusának áldozni tömjénnel, virággal, és borral. Eleven állatot a' Geniusok nem szeretnek áldozatúl.

Minthogy a' Rómaiak a' falusi életnek nagy kedvellőji, ellehet gondolni, hogy a' természetet is külömbféle Istenek' neveik alatt tisztelik. Segetia a' csirázó veteményre vigyáz, Nodotius csomókat ad néki, Tutilina a' csűröket védelmezi, Pilumnus a' gabonának őrlését könnyebbíti. Még a' barmok sincsenek elfelejtve, Hippona a' lovakat, Bubona a' szarvas marhákat, Mellona a' méheket oltalmazza 's a' t. Ezeknek képei foglalatosságaikra mutató formában azon helyeken vagynak, mellyeken parancsolnak.

Feronia a' gyümölcsös kertek' Istennéje, 's egyszer'smind a' szabadon bocsáttattak' Istenségének is tartatik, úgymint a' kinek templomában ezek a' szabadság' süvegét kapják. A' mezőn mindenfelé lehet a' Határ- Istennek (Terminus) képeit látni, mellyek négy-szegletű kőből vagy fa-tör'sökből állanak, 's a' megyék' kijelelésére szolgálnak, ezeket helyekből kimozdítani, egy fő véték. Így a' vallás a' tulajdonnak oltalmazásául szolgál. Azomban ezen képzelt Istenségeknek képtelen sokasága még úgy nézettethetnék, mint az igaz Isteneknek hódoló tisztelet' szüleménye. De még a' legcsömröletesebb, legocsmányabb, legigazságtalanabb cselekedeteket is Istenségekké tette a' Rómaiak' esztelensége. Így vagynak Crepitus, Mephytis, Sterculus nevű Istenek, van Pertunda nevű Istenné; végre a' gyalázatos Laverna a' tolvajok' Istennéje még templommal is bír Rómában 's Volupia, egy a' szemérmetességet lábaival tapodó fiatal leánynak képében közösen tiszteltetik.

Nem, a' Görögök soha sem alacsonyították-le magokat ilyen ocsmányságokig; ha szintén Isteni tiszteletekben talán hibáznak is, 's Isteneiknek a' magok erőtlenségeit kölcsönözik is; de legalább azokban a' minden jónak, igazságnak, és virtusnak kútfejét tisztelik.

Mindazáltal meg kell vallani, hogy az esztelenség és romlottság' ezen szüleményeinek legnagyobb része nem rendes Isteni tisztelet tárgya. Külömbféle jelentésű képek a' háznak csak nem minden részeiben találtnak mint szükséges házi ékességek, jól-lehet nem-csak szent gondolatokat nem ébresztenek, hanem még a' gazdának figyelmét sem vonják magokra. Inkább szokásból, mint áhitatosságból hivattnak segítségül, holmi csekély áldozatok vitetnek nékik, 's többnyire meg kell nékiek elégedniek egy egyszerű virág-koszorúval. Ellenben a' Fő-isteneknek 's a' második rangúaknak, sőt még az alsóbbaknak is Rómában sok templomaik vagynak, és számokra mind különösen, mind közösen vitetnek áldozatok. Az ilyen templomok' száma többre megy 400-nál, mellyeknek legnagyobb része a' Consulok', és Fő Hadi-vezérek' fogadásának következtében építetett a' Se-

nátusnak és a Nép-szószóllóinak megegyezésekkel. A' leghíresebbik, és egyszer'smind legpompásabbik a' Capitolumi Jupiteré, melly azt mutatja, hogy minden vallású, és minden nemzetségu emberek' lelke, az egygyetlen egy Istenhez, a' természet' Teremtőjéhez, és Attyához igyekezik felemelkedni. Ezen Jupiter nem csak legelső Istenek a' Rómaiaknak, hanem azt külömböző nevek alatt is tisztelik sok templomokban, mellyek külömbféle alkalmakkal építettek. Legrégibb templom Rómában az, melly a' vivő Jupiterének hivatgatik (Jupiter Feretrius) ez a' Capitolinus halmon áll, és egész hosszúsága csak tizen-öt lábnyi. Benne minden arra az időre mutat, mellyben a' város még kezdetében volt, és szegény. Szent ligetében csupán egy vén cserfa állott, mellyre Romulus a' Caeninusoknak általa egy kettős viadalban megöletett fejedelmének fegyvereit selaggatta. Ezen eredetével megegyező mód szerént ide vitetnek mint ajándékok a' fejedelmi prédák (spolia opima) az az olyanok, mellyeket a' Fő-vezér az ellenséges fejedelemtől saját kezével a' harczban elvesz, és meg van mutatva, hogy ezen megtiszteltetésben még csak két Római Fő-vezérek részesültek. Midőn egy ütközetben a' Római sereg megfutamodott Romulus a' futást-gátoló Jupiter (Jupiter Stator) hívta segítségül, és a' győzelem után ezen templomot építette a' Palatinus domb' alján. A' Látiumi Jupiter (Jupiter Latiális) a' Látiumi 47 népek össze-szövetkezésének emlékezetére tiszteltetik. A' kevély Tarquinius ennek tiszteletére nagy inneplést rendelt, mellyről ezen 47 népecskék' követjei között ki-kí vitt haza magával az ezen Istennek áldozott bika'-húsából egy darabot. A' győzedelmes Jupiter Temploma (Jupiter victor) azon fogadásnak következtében épített, mellyet Papius Cursor a' Gallusokon, és Samniteken nyert győzedelme alkalmával tett.

Júnó hasonlóképpen több oltárokat számlál Rómában. Mint Pronuba a' házasszszonyokat védelmezi, 's mint Cinxia a' férjeknek segíti meny-aszszonyaik övét megoldani. Júnó Lucinát a' vajúdo aszszonyok hívják segítségül, Júnó Matrona a' házi-gazdaságra vigyáz, Júnó Juga a' házasságot teszi szerencséssé, Júnó Moneta az országnak az ő templomában tartott pénzt oltalmazza. Az Aventinus dombon a' Királyné Júnó' temploma (Juno regina) emelkedik-fel, mellybe Camillus Júnó képét Beji városából vitté által.

Mártnak Fő-temploma a' város' kerítésén kívül van. Midőn valamely Hadi-vezér a' hadi-sereghez akar menni, ebben megjelenván az Istennek dárdáját erőssen megrázza ezen szókkal: „Vigyázz, Mars, néped' boldogságára.”

A' had-Istenének gyermekei Bellonáról sem felejtkezhettek-el. Ennek számára a' kerítésen kívül a' Carmentalis kapuhoz közel van egy pompás templom építve; ott fogadjael a' Senátus az olyan követeket, kiket Rómában fél beereszteni; ott kéri a' győzedelmes Hadi-vezérek a' triumphus' dicsősségét, minthogy míg hadi-vezérségek tart, Rómában nem szabad megjelennek.

Jánusz Itáliának legrégibb esmeretes fejedelme még most is szüntelen tiszteltetik attól a' néptől, mellyet szőlő- és gabona-termesztésre, 's kenyér-sütésre tanított, 's az Istenek' számára oltárokat készíteni oktatott. Ő ennyi jótéteményeiért az Istenek közzé számláltatott 's a' jeles innepeken főképpen segítségül hivatgatik. Mint az elmúltaknak, és jövődőknek mély eszű vi'ssgálója, a' millyennek tartatott, kettős ábrázattal festetik. A' házak' ajtai (januae) különösen neki vagynak szentelve 's az esztendő' első hónapja is róla Januáriusznak neveztetik. Templomát, melly a' Forumhoz közel van Romulus építette:

Numa réz kapukat csináltatott rája, mellyek háború' idején nyitva állanak. Midőn ezen szokásnak eredeti felől tudakozódtam azt a' feleletet kaptam, hogy a' templom azzal a' kére-
réssel nyitattik-meg, hogy ezen Isten a' katonákat hozza vissza a' táborból, 's a' hábo-
rú-végével azért zárattatik-be, hogy a' békesség, minekutánna ezen templomba mint
menedék helyre vissza-tért, azt többé ne hadja-el.

Ezen foganatlan hódolások nem igen különbek mint azok, mellyek az esméretlen
Istenek' számára tételnek. Bizonyos is az, hogy Numa idejétől fogva Jánus' temploma
csak egyszer volt bezárva, még pedig az első Punicus háború után.

Lehetetlenséget próbálnék, ha minden templomokat, mellyek a' világ' pompás vá-
rosát ékesítik le akarnék írni. Elég legyen azt mondanom, hogy semmi fontos történet,
semmi közös szerencsétlenség, semmi rend-kivül való cselekedet nem volt, melly al-
kalmat nem szolgáltatott volna a' pompázás, és Isteni félelem' e'féle emlékeinek felállí-
tására. Romulus halálakor csak kettő volt; Numa a' kitudakozás' Jupiterének (Jupiter
Elicius) a' Vestának a' Hüségnek 's a' t. építetett templomok. Néki köszönik a' Rómaiak
Romulus' templomát is ezen fejedelemnek tiszteletére, ki mint Minós az emberekkel tett
jótéteményei által az Istenek között helyet nyert magának.

A' tulajdonképpen való templomokon kívül sok olyan épületek is találhatnának Rómá-
ban, mellyek valamely alsóbb Istenségnek vagynak szentelve. Ezek szent kápolnáknak ne-
veztetnek (aedes sacrae,) 's benne az Isteni-tiszteleti szer-tartások olly formán vitetnek
véghez mint a' templomokban, de a' templomok felszenteltetnek az Augurok által, a'
kápolnák pedig nem, mellyek amazoktól fekvések', és építések' módjára nézve is külömb-
öznek. A' templomok t. i. magánosan 's többnyire dombon állanak, vagy legalább úgy
fel vagynak emelve, hogy grádicson kell beléjük menni, a' kápolnák pedig völgyben is ál-
hatnak 's gyakran házaktól körül vagynak véve.

Az áldozatok' nemei az Istenek' természetéhez képeest különböznek. Az égi Istenek-
nek három, a' föld-alatiaknak csak két oltárok készitetnek; az elsőknak tömjén és bor, az
utolsóknak tej áldoztatik. Az égi Istenek' számára feje, és páratlan számú állatokat kell
áldozni, mellyeknek nyaka a' levágáskor fel felé csavartatik, 's felőlről vágattatik-el, 's
vérek edényekbe vagy az oltárra eresztelik.

A' segítségül-hívás fenn szóval 's ég felé fordult ábrázattal vitetik véghez. A' föld-alatti
vagy alsó-világi Istenek' számára fekete, és páros számú állatok választatnak, mellyeknek
nyakát a' föld felé hajtják, 's alulról vágják-el, 's véreket gödörbe eresztik. Ezen áldozat-
nál az imádságot lassú szókkal, 's lesütött szemekkel viszik véghez 's az imádság közben
időről-időre lábakkal a' földön topognak, hódolásokat akarván a' föld-alatt lakó Istenség-
nek tudtára adni.

A' tengeri Isteneknek a' parton hol feje, hol fekete állatokat szokás áldozni 's azok-
nak belső részeit olly meszsze valamint lehet a' vízbe vetni; ezen áldozatnál bor is önte-
tik nékik.

A' föld Isteneinek oltárjai olyanok mint az égiekéi 's áldozati barmaik fejérek. A' le-
vegő Isteneinek csak tömjén bor és méz áldoztatik. Némely Istenek egygyik áldozatot, má-
sok a' másikat becsülik nagyobbra; Ceres kiváltképpen hasas disznót kedvell, minthogy
ezen állat a' vetésekben kárt tesz'; különös esetekben róka is áldoztatik néki, minthogy

egyszer egy róka, melyet egy gyermek elszalasztott, történetből a képeket meggyújtotta. A kakas is igen kedves áldozat az Istenek előtt.

Általában véve a Rómaiak Isteni tisztelete hasonló a Görögökéhez, s ritkán lehet valamely nevezetes különbséget közöttök találni.

Ugy látszik ugyan mintha némely a helyhez alkalmaztatott szokások, s régi csaknem megmagyarázhatatlan hagyományok ezen nép vallására különös béléget nyomnának; mindazáltal az eredeti vonások ebben is ugyan azok, melyek a Görögökében vagynak, s a Görög ember a Római templomokban a maga hazája Istenét véli tisztelni, mihelyt az Isteni tisztelet szentségétől el van foglalva s a mellyékes környülményekre nem ügyel. Az Istenek, az áldozatok s a hit ugyan azok, csak a régulák apolékosabbak; a mi szükséges következése a jövendülés-mesterségnek, mely a Rómaiaknak minden beszédekbe, cselekedetekbe, és szokásokba béhat.

De a nagy veszélyekben, melyek az országot gyakran végső romlással fenyegették, a Rómaiak egy különös Isteni tiszteletbeli cselekedettel különböztetik-meg magokat, mely Görögországban példa nélkül való, mely szerint t. i. azt fogadták, hogy minden házi barmaiknak a következő tavasszal leendő szaporodását az Isteneknek fogják áldozni. De ezen rendkívül-való áldozat csak a Senatusnak, és a népnek engedelmevel mehet véghez. Az ilyen Tavasz szent tavasznak hívatlatik (Ver Sacrum) s az utolsó Fabius Maximus Dictátorsága alatt volt a második Punicus háborúnak szerencsétlen idejében. Az ilyen áldozatoknak gyakori tétele a fenyegető veszedelemnél könnyen még nagyobbat okozhatott, s az Isteneket inkább ingerelhette, mint engesztelhette volna; mert mi módon lehetne őket az ő jótéteményeiknek semmivé tévése által tisztelni.

De hát azt a kegyetlen áldozatot millyen névvel nevezzük, mellyel a Rómaiak olyankor vélték az Istenektől fegyvereiknek szerencsét nyerni, midőn megmenekedhetések eránt kétségbe-estek. Bátorkodjam e néked megmondani hogy Rómának egy piaczn a Galusok közzül egy férfi, és egy aszszony, s a Görögök közzül is egy férfi, és egy aszszony mindenek láttára megáldoztattak. Illyen iszonyú áldozat, mely Taariának vad lakosaihoz illenék, Rómában több izben is ment véghez; az Róma kezdetétől fogva szokásban volt, ezen Nemzet' legszebb virágzásakor is, egy Paulus Aemilius, egy Marcellus idejében is helyet talált, s csak ez előtt kevés esztendőkkel töröltetett-el a Senátus által. Mikép' vihettek ezen különben felséges gondolkodású nagy emberek illy utálatos vallásbéli cselekedetet, s a népnek képzelt javára illy undok vétet véghez! Így lesznek az emberek a legszentebb dologgal való viszsza-élés által az emberiség' nevében hohérokka s az Istenek' nevében Isten-káromlókká.

9.

Egy tekintet a' Magyar-országi Culturára a' XI-iki Században.

Hogy Magyar-országon már a' 11-dik Században 1. nem-csak a' barom tenyésztés és tartás, 's nem-csak a' mezei gazdaság, úgymint, föld-mívelés szántás, vetés, szőlő-plántálás 's a' t. divatban volt; sejdíthetni azt csak azon intézetből is 1) hogy a' Vármegyék katonáinak minden napi zsold helyett élelmekre bizonyos művelni való földek voltak rendelve 's adva; mellyeket művelni vagy műveltetni nekik kötelességekben állott. Sejdíthetni 2) azon rendelésből, melly szerént a' birtokosok gabonájokból, borokból, 's barmaikból a' tizedet természetben tartoztak kiadni. Hogy pedig azon kívül —

2. több-féle hasznos és szükséges kézi-mesterségek is divatban voltak 's gyakoroltattak, világos azon régi Ok-levelekből, mellyeknél fogva elsőbb kegyes Királyaink a' Keresztyén vallásnak gyarapítására, 's a' nemzeti cultura' elő-mozdítására Monostorokat, Abbátiákat, Praepostságokat állítottak-fel, és azokat királyi módon nem csak fekvő jószágokkal, hanem külömb-külobmbféle ingó-bingókkal is megajándékozták, a' honnan az lett, hogy mindenféle fennállhatásokra szükséges dolgokkal birtak. p. o. a' Péts-Váradinak Baranya-Vármegyében, mellyet Sz. István fundált, 's gazdagon megajándékozott, 110 vintzlérjén, 30. szántóján, 's 12. méhészszen kívül, volt még 1116 szántó-földje; ezek mind-össze 41. Falut tettek, mellyek minden termékeikből tizedet adtak az Apátságnak. A' Sz. Anian Tihanyi Abbátiájának András Király már egy 34. darabból állott Ménes adhatott 's adott.

Kálmány alatt pedig még jóval fellyebb kellett hágnia a' föld-mívelésnek 's culturának; mert külömben meg nem foghatni, hol vette volna Álmos Herczeg azon temérdek sok jószágot és vagyont, mellyel a' Dömösi Prépostságot megajándékozta. Ugyan is az ő adta Ok-levél szerént birt ez a' Klastrom 59 Falut, mellyekben 761. részént Jobbágyok, részént szolgál laktak, bizonyos csapatokra felosztva. Ezen 59 Falu adott esztendőnként a' Klastromnak, a' rendes tizeden kívül 1522. köből (cubulus) búza lisztet, 4 hizott ökröt, 1522 juhót, 30. kövér ürüt, 50. sertést, 70 ludat, 120 tyukot, 81 kő-sót, 1522. akó sert, 175. akó méh-sert.

A' Királyok' 's Herczegek' Ok-leveleiből látni azt is, melly sok-féle mester-emberek találtattak már akkor az Országnek minden részeiben.

Adott Sz. István a' Péts-Várad Apátságnak fazekasokat, molnárokat, arany-míveseket vagy ötvéseket, bodnárokat, timárokat, ácsokat, kovácsokat, kép-faragókat, kenyér, sőt édes csemege sütőket is. A' Sz. Márton-hegyi Apáturságnak is meg voltak adva többnyire a' most nevezttek 's azokon kívül még méh-ser főzők, csizmadiák, 's timárok is;

az András Kir. Ok-levele szerint egyebek mellett asztalosok is (dolatores); az Almos Herczegé szerint esztergályosok (lagenarii) kerek-gyártók, 's szűcsök is (pelliparii) ajándékoztattak.

Hihető hogy timárokat Á'siából hoztak őseink magokkal; mivel ott — a' mint tudva van, a' bőr kikészítés' mestersége elébb ment valami tökéletességre, mint Európában; a' timárok fáin gyenge tapintású fejr bőrt készítettek, mellynek neve magyarul *irha*; innen osztán a' név is a' mesterség is által-ment Német-országba, a'hol hajdan a' timár *irher* név alatt jött, és Nórimerbga várossában az az útsza, mellyben a' timárok laktak, több mint 450. esztendő óta Irher-Gassé-nek irha készítőik úttzajoknak hívatik; sőt végre Franciaországba is által-ment ez a' mesterség a' Németektől; a' honnat azt a' fáin készületű bőrt, mellyet a' Németek Alaun-ledernek neveznek, a' Francziák magyar bőrnek híjják. Lásd: Murr's Journal zur Kunstgesch. und allg. Literat. 5. Th. lap 107. és de la Lande die Kunst das Leder auf ungrische Art zu bereiten. Leipzig. 1767. Cornides Bruchstücke zur Geschichte der Städtisch. Cultur in Ungarn, herausg. v. Engel.

Azok a' sok drága készületű papi és mise-mondó ruhák, 's templombeli ezüst és arany edények 's bútorok, mellyekről az Ok-levelek emlékeznek, mind arra mutatnak azok, hogy abban az időben számosan voltak Hazánkban ezüsstel, arannyal, 's drága-kövekkel dolgozó derék ötvések, és hogy sok-féle kézi-mesterség divatjában volt. A' már többször említett Péts-Várad Abbátzia templomának több papi ruhákon kívül 29 mise-mondó ruhát, 9 Keresztet, 11 Kelyhet, 4 Temjénezőt, 4 Ezüst-kannát, és 6 Gyertya-tartót ajándékozott Sz. István, Úgy a' Székes Fejér-vári pompás templomot is, mellynek falai márványból, oltárai pedig fáin alabastromból készültek, ugyan-csak Sz István, Isten dicsősége eránt viseltető buzgóságából, sok ezüsstel, arannyal 's drága kövekkel ékesített ruhákkal, edényekkel 's bútorokkal, és azok között két olly drága püspöki ruhával ajándékozta-meg, mellyen csak az arany 74 márkot, (5920 aranyat) nyomott.

Továbbá említést érdemelnek még itt e' következők —

1. Az a' koronázáskori öltözetek (Paludamentum) a' Magyar Királyoknak, mellyet Gisela Királyné saját kezével tűdzött 's ékesített-fel.

2. Azon gyöngyökkel 's drága kövekkel kirakott arany Crucifix, mellyet a' most nevezett Királyné a' Regensburgi templomnak ajándékozott.

3. Azon arannyal tűdzött három, és drága kövekkel kirakott két mise-mondó ruha, mellyet Magdaléna egy Márton nevű Grófnak Hitvese a' Tsatári (Szalában) Monostornak ajándékozott.

4. Az az aranyba foglalt drága-kő fülön-függő, és öt arany nyak-szorító, mellyeket a' nevezett Grófné a' maga leányainak testamentomban hagyott.

Ha már mind ezekben nem csak a' matéria' drágaságát, hanem a' tsinálást az az, a' mesterséget is — a' mint illik — meggondoljuk, hinnünk kell, hogy már abban az időben jó mester-emberek voltak Hazánkban, és hogy több-féle mesterségek voltak divatban és —

5. Hogy ezen nevezett Grófné a' Szalavári Abbátziának 20 rőf fáin gyolcsot ajándékozott egygyütt egygyütt és végre —

6. Hogy ezen Abbátziának a' Sz. István Ok-levele szerint, a' Királyi Kamarából (vagy talán Fábrikából) 200 rőf fáin posztó adatott a' Papok' ruházatjokra; arra látszik F. M. O. Minerva 3. Negyed 1827.

mutatni ez is, hogy a' len természet, fái gyölcs és posztó szövés nem volt esmeretlen Hazánkban.

A' Sz. Benedek Rendének, mellynek szorgalma 's érdeme az Ország culturájára, és a' mesterségekre 's tudományokra nézve megbecsülhetetlen, már az időben 15 Abbátiája volt, mellyek közzül mind-egygyik gazdagon meg volt ajándékozva, birtokokkal, földekkel 's egyéb fennállhatásokra szükséges dolgokkal. Az úgy nevezett Vás-hegy tövében fekvő Sz. Benedek Abbátiája, melly születésére nézve ugyan 2-dik de nem a' leg-gazdagabb, a' fundálásáról szőlő Ok-levél szerént, birt a' Klastrom' védelmezésére a' támadható lázzadás' idején, 200. szabad embert, lovon szolgálót 156-ot, szekert 's ló mellett szolgálót 409-et, vinczlért 110-et, majort 36-ot, méhészt 12-őt, vas-szolgálatot 20-at, halászt 50-ent, kovácsot 10, bodnárt 6, kép-faragót 12, kenyér-sütőt 9, szakácsot 10, fazekast 3, vargát 6, édes csemege-sütőt 5, ötvést 5, ácsot 8, molnárt 3 juhászt 13, lovász-mestert 3, sertés mestert 3, a' vendégek' szolgálatjokra szolgát 3, betegek mellett szolgálót 4, harangozót 5, Fördő-melegítőt 6; és mind ezek 41 Faluban 116 Telken laktak, melly Faluk minden termékeiből a' tizedet a' Klastromnak tartoztak adni.

A' Domosi Prépostság — a' mint feljebb láttuk, 59 Falut birt, mellyek a' tizeden kívül még egyebet is tartoztak adni, annak felette kötelesek voltak némelly építés 's gazdaságbeli szolgálatokat is tenni a' Klastromnak. Az ott fenn elő-számláltattakon kívül tartozott még a' Klastromhoz kerek-gyártó 12, kenyér-sütő 6, szakács 6, kapun-álló 5, kép-faragó 2, lovász-mester 2, harangozó 12, szűcs 1, halász 32, halászó hely 5, Erdélyben Telek 30, só szolgáltatásra, szőlő 133, major 12, malom 6, eggy 70, darabból állott ménes, eggy 80, darabból állott nyáj-juh, eggy 64 darabból állott csorda, eggy 94 darabból állott nyáj-sertés, 60 köpű méh, és még 47 szabad ember minden föld birtok nélkül. Lásd; „Die Geschichten der Ungern, erzählet von. Dr. J. A. Fessler Erster Abschnitt des ungr. Reiches 2-tes Jahrhundert. Leipzig 1815. lap. 390, 604 — 689.

Ezek így lévén, ítélje-meg már a' részre nem hajló Olvasó, ha van é igazok azon Tót Tudósoknak, a' kik azt tartják 's állítják, hogy a' Magyarok minden mesterség esméret nélkül jöttek-ki Á'siából Pannóniába, és hogy ők még a' föld-mívelést, szántást-vetést is csak itt, és pedig a' Tótoktól tanúlták-meg. Hiszen a' földmívelés általjában, 's nevezetesen a' szántás-vetés Á'siában kezdődött, és ott terjedett-el, 's jött legelsőben is gyakorlásba, 's onnan ment osztán idővel, a' világ más részeibe is által az Á'siából kívándorlott nemzetekkel 's népekkel egygyütt. 'S hát nem volt é a' Magyarok Á'siában olly sok Századok alatt, ott laktában annyi-féle hatalmas nemzetek közt forogván, 's velek esmeretességbe jöven, elég alkalmatossága föld-mívelést, szántást-vetést, 's némelly ott gyakorlott szükséges mestersegeket látni, tapasztalni 's tanulni, ha bár maga ott, nem szorulván rá, nem gyakorlotta is? Hol van 's ki az a' Tót Tudós, a' ki ezekre eggy, meggyőző okokkal jól meg támogatott *Nemmel* tudna felelni? Szeretné tudni Beregszász Vég-Ardóban

B. Nagy Pál.

10.

A' MŰVÉSZSÉG' BARÁTJAIHOZ.

I. *Magyar Pantheon. Az 1825. 1826. 1827. Pozsonyban tartott Ország-gyűlés' emlékezetére.* Részenként kiadta Ponori Thewrewk Jó'sef, Magyar-or-szági és Erdélyi hites Ügyész.

II. *Malerische Reise auf dem Waagflusse in Ungern.* Von Aloys Freyherrn von Mednyánszky. Mit zwölf Ansichten. Pest, im Verlage bey Conrad Adolph Hartleben. 1826. gedruckt bey Ant. Strauss. 123 lap. 4.

III. *Zweyhundert vier und sechzig Donau - Ansichten nach dem Laufe des Donaustromes von seinem Ursprunge bis zu seinem Ausflusse in das schwarze Meer. Sammt einer Donaukarte.* Herausgegeben von Adolph Kunike, Historienmaler und Inhaber eines lithographischen Institutes. Begleitet mit einer topographisch - historisch - ethmographisch - pittoresken Beschreibung von Dr. Georg Carl Borromäus Romy, emeritirtem Professor der classischen Literatur, der Philosophie und der historischen Wissenschaften, Mitglied der k. k. Societät der Wissenschaften zu Prag, der k. k. Landwirthschafts-gesellschaften zu Wien, Prag, Brünn, Klagenfurt, der königl. grossbritt. Societät der Wissenschaften zu Göttingen, der kön. preuss. Academie der nützlichen Wissenschaften und Künste zu Erfurt, u. s. w. Wien, bei Leop. Grund, 1826. — Atlász formában, kiterített egész ívben, minden lapra három oszlop 42 illyen lap.

Nro I. — E' profil-arczokat igen nagy gonddal és igen nagy szerenésével rajzolta is, metszette is Báró Lütgendorf Ferdinánd. Nemazon törekedett, hogy a' fejnek az ideálo-zás által több nemességet 's kedvességet adjon, a' mit az első rendű Mivészek mindég tesznek; hanem hogy ezen hisztoriai tekintetben nevezetes arczokat a' szerint adhassa, a' hogyan őket a' tükör kapja-fel; 's a' ki azon gondra tekint, mellyel Lütgendorf minde-nikének nézését, haját, ruháját, álmélikodást érdemlő különbözésekben adja, érzeni fogja, hogy az arczok tellyesen el vagynak találva; 's így Lütgendorf, 's Ponori, ki őtet tanácsolgatta, a' most és később élőknek szíves köszöneteket érdemlik. Az arcz magán hordja a' mit az emberről mondhatni, 's gyakrabban mint a' figyelmetlen gondolná; 's ezen állításnak való voltát hány fő bizonyítja itt! ide értvén némelly-kép mellett még a' haj-fésülést, öltözetet, és kéz-írást; mert a' lelkes Kiadó a' képek alá kinek-kinek tulaj-

don kéz-írása szerint metszeté-fel neveiket. Ki nem ismér péld. a' Kajdaci', a' Bittó', a' nagy csinban gyönyörködő Szallopek', a' Császár' lelkeikre? 's melly jelentő vonás péld. a' Bittó' arczában az alsó rész, a' szájtól addig, a' hol tokáját elfogja a' ruha. — A' Jelentést-tevő' Gyűjteménye ezeknek képeiből áll: 1. Asztalos Pál, Máramarosi; 2. Bezeredy Ignác, Győri; 3. Bitto Albert, Aradi; 4. Brogyányi Gábor, Trencséni; 5. Császár Sándor, Temesi; 6. Döry Vincze, Tolnai; 7. Fascho József, Aradi; 8. Földváry Ferencz, Hevesi; 9. Hegedűs Pál, Verőcei; 10. Kajdaci Antal, Baranyai; 11. Maithényi Antal, Honti; 12. Mihanovics Antal, Fiumei; 13. Miskolczi István, Bihari; 14. Gróf de la Motte Károly, Gömőri; 15. Nedeczky Ferencz, Tolnai; 16. Osegovics István, Dalmát, Horvát és Tót-orzági; 17. Oláh Mihály Hajdú-vidéki; 18. Palóczy László, Borsodi; 19. Pázmándy Dienes, Komáromi; 20. Rohonczy János, Veszprémi; 21. Szallopek János Udvarnok és Consil, Verőcei; 22. Szerencsy István, Ungvári; 23. Szinnyi László, Sárosi; 24. Sombory Imre, Bihari; 25. Szmrecsányi János, Árvai; 26. Takács Gáspár, Pozsonyi; 27. Torkos Mihály, Mozsonyi; 28. Zmeskal Jób, Árvai; 29. Ifjabb Bárány Vécsey Miklós, Szathmári; 30. Végh Ignác Fejér-Vármegyei követek. — Mindenik kép mellé vagyon téve két lapnyi nyomtatvány, 's az bennünket a' személy' Élet-írásával gazdagít. Egy képnek ára ezüstben harmincz xr, papiros pénzben hetven-öt és fél. — Nem ezen Gyűjteményben, hanem külön, 's nagyobb formában, 's kőre metszve, jelent-meg a' Gróf Illésházy István Excell. és a' Sopronyi második Követ Felső-Büki Nagy Pál Úré, a' mit itt azoknak kedvéért jelentünk, a' kik e' nemben gyűjtögetnek, az illy gond' becsét értik. Bár az érdemes Kiadó sokaknak pártfogásokkal dicsekedhetnék, 's azoknak képeiket is adhatná, kik elmaradtak.

Nro II. — A' Festői Utazást a' Vág-vizén kevélykedve pillantja-meg minden Magyar, Gyönyörűek a' rajzolások, kivált azon nyomtatványokban, mellyek színelve vagynak; igen szép 's a' rajzolatokhoz illő a' Typographus' munkája; és nem örvend e minden Olvasó, hogy a' textust hozzá a' tudományai, 's lelke és nemes szíve által köztünk annyira tiszteletes Bárány Mednyánszky Aloyz dolgozta? 's úgy dolgozta, hogy ne a' Munka láttassék a' Rajzolatok' kedvéért készülve lenni, hanem azért ezek. A' textus nem csak a' holt természetet festi előttünk, hanem mind azon nevezetesebb történeteket, mellyeknek emlékezete e' varázs völgyön lebeg. A' táblákat a' Bécsi Művész-Akadémiának Professora, a' megholt Fischer, dolgozta, kinek ügyessége közönségesen meg van ismerve, és itt is kívánja álmélkodásunkat, mint azon olajban festett két táblában, mellyet 1800 körül Bárány Orczy László Kamarai Al-Elöl-ülő' számára dolgozott; az első az Orczy-kert' egyik partiját adja, a' másika Pestnek és Budának tornyait, a' mint azok a' nyári meleg' estvelő gőzéből kiemelnek.

A' Könyv' cím-lapja előtt áll Váralja, Thuróc Várm. egygyike a' legbájosbb táblának. Jobbra emelkedik a' kősziklás oldalú, és kékelő fenyők által elborított hegy, mellynek ormán a' levegőben lebeg a' még nem minden részeiben elhagyott Vár, 's annak alatta fekszik a' Helység a' maga Klastromával, a' Vág' bal szélén. Ezzel ált-ellent nyúl-be egy föld-nyelv, 's nyesett topolyáinak képe játszik a' víz' tükörében. A' kép' fene-

kében egy bokros, erdős szigetcske, 's ez megett egy viola-szín hegy, és legtávolabb egy rózsaszínnel elöntött rengeteg. A' lég estvelgyést mutat; a' kép' elején pedig egy Sáfrányos vezeti portékákkal megrakott lovát, míg neki egy itt-lakos az útát mutatja.

2. Hradek, Liptóban; lapályon, de hegyek között, a' Morgensterni Visner Ferencz' szorgalmának 's lelkének örök tropéuma. — 3. Rosenberg, igen kies tábla. A' Vág a' képnek elejét egészen elfogta, 's játszik a' hegy', a' liget', a' város', és a' felhők megé rejtett nap' sugárinak színeivel. 4. Krpelán. Gyönyörű éj-tábla. A' hold telles karimájában a' hegyként elvonult felhő felett, 's rezege a' tengerré vált Vág' habjain. Elöl a' szálakat-hajtó Tótok tüzet raktak, 's ennek fényében a' szálak 's a' körültek forgók veres színt vettek magokra. 5. Margita, szűk és vad vidék. 6. Óvár. Meredek szikla, 's annak tetején a' rom, a' gyalog-fenyő bokrai között. Túl rajta viola színbe csapkodó rengeteg-oldalok. 7. Illava, Mező-város Trencsény Várm., három tornyával 's a' Gróf Königsech' familia' Kastélyával. Túl a' helyen varázs-gőzben emelkedik egy vakmerően költ hegy, és még egy másik, melyet a' szem a' felhők' bíborában sejtetget. Elöl, a' Vág' jobb szélén veres zászlókat lebegtetik a' fehér felső és kék alsó ruhájú búcsút-járók. A' Vág vissza-adja a' lég' és a' bal szélén emelkedő domb' világos és setét színeit. 8. Sztrecsénnek Vára, egy pusztaszirt-hegyen, elrémiti a' szemet, 's megette bal kézre kél egy hóval elfedett Schweitzi-hegy. A' felhő új hóval fenyegeti a' vidéket. 9. Ha Sztrecsén rettegést vete a' néző' lelkébe, Beczkó abba nyugalmat önt, és álmélkodást. Szelíd téren fekszik a' hosszan elnyúlt 's gyümölcs-fái közzé elrejtett Falu, de innen kél-ki egy lapos tetejű, 's perpendiculumból balnak dűlni indult meredek és felőlről alá-repedezett iszonyú szikla, de a' mellynek tetejét a' Vár' romjai egészen ellepék. Mint itt a' játszó Természet, hatóbb képet a' magát kimerítő mesterség sem tudna alkotni. Elöl kérődző fehér marhák a' Vág' dombos szélén. 10. Luka, a' Sándor' ház Kastélyával egy nem közel fekvő domb' oldalán. Fischer gyönyörű egyszerűséggel ülteté-be hol sárgába, hol veresbe, hol barnába csapó bokraival a' víz' jobb széleit. Az estve' párja meleg. A' kép' jobbán szarvas marha legel két terepély tölgy' árnyékában, 's a' Vág minden színeit ellopta a' szívárványnak. 11. A' Pöstényi Ferdők. Pusztalapály; de a' lelkes Mívész életet önté belé. Öt lábon áll a' vízbe bemenő, 's ott elsüllyedt híd; onnan kötél megyen a' másik szélig, melly a' hidast hozza. A' Vágon hat szál, 's ennek mindkét végén egy-egy evező legény. 12. Szered, Posony Várm. Végig a' képen a' kar-fás híd, tizen-öt lábaival, 's a' kertek' lombjai közzül csak a' templom' tornya, és egy négyszögű széles bástya áll. Innen a' hídon Salétrom-főzők' lakásai. A' kép' elején a' szál, az úta-zó' kocsijával. A' képeket metszette Schlotterbeck, 's a' Könyvnek egybe-kötött példánya, 12 színekben nyomtatott képekkel, húsz for. árúztatik papirosban. Bár minél több vevőt kapjon, mind historiai mind artistai érdeme miatt, 's a' melly atyák' gyermekei rajzolgatnak, 's gouache nemből, ezeknek nem adhatnak méltóbb példányt.

Nro III. — A' ki a' Kunike' munkáját látja-meg, elálmélkodik a' szerencsésen végrehajtott gondolat' temérdekségén — a' Rajna' mellékétől a' Fekete-tengerig! — A' Pome-

rániai születésű Bécsi lakos a' nagy út megtételére, Donaueschingentől Belgrádig Alt Jakab, onnan a' Tengerig Erminy Lajos Urakat kötelezte-le; 's ezek a' tárgyakat portréi hűséggel rajzolák; a' staffirozás' figuráinak megválasztásaikban pedig az forga szemek előtt, hogy a' kép a' maga Nézőjít a' hely' lakosainak ruházataival és foglalatosságaikkal is megismértesse. Így látni az Esztergomi, most még csak félig épült Érseki Templom és még épülni sem kezdő Érseki-lak előtt egy innepi ruhájába öltözött Magyar ifjat és egy épen úgy öltözött Aszszonyságot, 's közel hozzájuk egy kert-mívest, kerek kalapjával 's vászon ruhájában. De a' magyar inak nincsenek a' szerint eltágitva mint ezen ifjú lötyögő térdei gondoltatják, 's a' kert-míves tisztelkedve mégyen-el ugyan az Uraságok mellett, de nem lesüllyedt és felpillantani nem is merő tekintettel, mint az Algíriai martalék. A' Magyaroknak vígaságai nem nagyok, de viszont ő terheit is vig bánat közt viseli.

A' Duna a' Magyar földre is hoz áldást és átkokat, 's így a' Kunike' társai a' mi vidékinket is rajzolták. Imhol azok: a' Dévényi Vár' romjai 2 tábl., Pozsony 2, Komárom 4, Neszmély 1, Karva 1, Mocsi, Süttő 1, Esztergom 1, Temploma és az Érseki lak 1, Vizsegrad 3, Vác 1, Ó-Buda 1, a' Margit-szigete 1, Buda és Pest 1, Kis-Máriaczell 1, ismét Pest 1, Hanzsabég 1, Ercsény 1, Pentele 1, Apostagh 1, Duna-Vecse 1, Paks 1, Tolna 1, Mohács 1, Erdőd 1, Dálya 1, Vukovár 1, Opatovác 1, Saringrad, 1, Ilok 1, Nestin 1, Rakovác 1, Cserevicse 1, Begest 1, Kamanicz 2, Pétervárad 3, Uj-vidék 1, Karlovicz 1, Zimony 1, Pancsova 1, a' Buziási Klastrom 1, Ujpalánka 1, a' Néra ömlése a' Dunába 1, Boscséna 1, Új-Moldva 1, az Uj-Moldva' környéke 1, Babakaj 1, Lupkova 1.

A' magyarázó textus' dolgozására Dr. Rummy György Károly Úr kértetett-meg, 's jobb kezekbe az nem juthatott, mind azért, mert ezen tudós és szertelen munkásságú hazánk-fija, ki Magyar-orzágnak Történeteit is dolgozta (a' munka még kéz-írásban áll) erre elő-adásának eleven és kedves volta által istellyesen el vagyon készítve, mind különösen azért is, mert a' megírandó útnak nagy részét, Német-országban kezdve Belgrádig (hol volt, 's az Európai kimíveltséggel nem egészen ismérletlen Basánál ebédelt) látta. Minden hely' artikulusában felleli az Utazó a' mit, ott elmenvén és a' helyet megjárván, látni óhajthat. Egy exemplár' ára 260 fl. ezüstben; de a' ki azt magától kívánja Kunike Úrtól (Bécsben a' József-városi Glacín Nro 44) a' summának egy harmad-részét ajándékul kapja, és így 173 forinton ezüstben.

A' textus sűrűen van nyomtatva, német betűkkel, egy ívre csak két lapot vévén; úgy hogy, negyed-rétben is nyomtatva, tizen-kétszer lehetett volna vastagabb mint itt. Mi kik előtt az kiterítve áll, bizonyosokká teszszük azokat, kik azt megvenni óhajtják, hogy varakozások nem megcsalva, hanem gazdagon felül-múlva lesz'.

Kazinczy Ferencz,

11.

GRÓF KORNIS MIHÁLYHOZ.

1821.

Hijába omlanak, barátom, könnyeid;
Atyád' nem hozhatják - vissza nyögéseid.
Ércz sarkai a' vad Halál' kapujának
Soha nem nyílnak-meg halandó' jajának.
A' vadnak ebből áll egész felelete:
„A' ki lett, ide jut; Zeüsznek ez végzete.”

Türed a' mit tünni kell, 's leljen fájdalomában
Lelked vigasztalást 's erőt önmagában.
A' mi elmúlt, tekintsd örökre elmúltnak;
Így kiált a' Szükség 's az Ész a' búsultnak.
Jó, de míg elfásulsz, áldd a' Természetet,
Hogy a' szenvedőnek lágy sírást engedett.

Élt már Prometheusznak agyagból gyúrt míve;
De csak verni tudott, nem érzeni szíve.
Homlokát illette Pallász világával,
Küpris, a' szép, keblét rózsáló ujjával;
'S im a' buta agyag lát, eszmél, és ítél,
Sohajt, szeret, gyűlöl, vágy, útál. fél, remél.
Igazán emberré csak az által leve,
A' mit e' kettőtől ajándékul veve:
Ész t, melly oltogassa a' Szív' vad égésit,
Érzést, melly fenyítse az Ész' tévedésit.

Tedd te is, bár nehéz, a' mire intenek,
'S midőn fájdalmaid el-el-süllyesztenek,
'S az Ész veszteséged' nagy voltát rajzolja,
'S hogy határ nélkül sírsz, ő még igazolja;
Kérdd a' szívtől, mit sug egy homályos szent hit,
'S derítsd-fel elmédnek komoly képzelményit;
Csald-meg szemed', s' tagadd, a' mit az tisztán lát,
Hajlasz barátodnak ha fogadni szavát.

Mondd, hogy atyád még él, mert még élszivednek,
 'S vége az halálban nincsen az életnek.
 Mondd, az a' szebb és jobb kezdetét ott veszi,
 Hol porond-hajlékát a' lélek leteszi.
 A' mit egy szép álom feste Scipiónak,
 'S Plátó 's Virgil költött, nézzd te is valónak;
 'S meglát'd a' Szív csudát, 's igen nagy csudát tész'
 És hogy az nem rosszabb birtokunk mint az Ész *).

Úgy van; még él atyád, barátja lelkednek,
 Körülötted lebeg, 's tanúja tettednek.
 Lát midőn sírsz, hogy bár Zsigmondtól eredtél,
 Ki Erdélyt kormányzá, még semmit nem tettél;
 'S bár Teleki Károly volt anyádnak atyja,
 Nevedet csak véreid' fénye ragyogtatja,
 Nem az ön-magadé! Lát, 's örül sorsának,
 Hogy illy fiat ada házának 's honjának.
 Sírj, 's ha barátodnak intését tűrheted,
 Szeressd a' ragyogást, 's valljad hogy szereted.
 Így sírt, 's nem titkolá nagy szíve' sirását,
 Ki a' Marathoni Vezér' ragyogását,
 'S a' ragyogást csak a' tettéi irigylette,
 'S később élte 's veszte által érdemlette.

Két út viszen oda, a' hova szíved vágy;
 Ne nézz csak vakító példát; nézzd, ez mit hágy.
 Homály is adhat fényt, és a' házi élet,
 Ha érdemek védik és a' köz ítélet.
 Feledve lesznek majd hazánk' sok Nagyjai,
 Nem soha Festetics, soha nem Ráday.

Néked osztály-részül az a' fényes juta,
 Mellyen sok rosz' kényén, sok jó vésszel futa.
 Járd, de a' Szírenek ellen óvd füledet,
 Ne tagadd-meg soha csillámért tisztetted.
 Haladj-elő, 's boríts homályba másokat,
 Nyugtod múlja-felül lármás halálokat.
 De bukj is, ha hagyja szíved' szent érzése.
 Atyádnak, kit siratsz, erre hi intése.

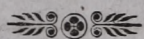
KAZINCZY FERENCZ.

*) Lásd Guzmicsnak szép és jóltéző Értekezését a' Gondviselésről, a' Tudom. Gyűjtem. 1827. Kötet VII. lap. 5.

FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI

MINERVA.

Kilenczedik Füzet.

Szeptember 1827.

12.

Gáspár Süllyedése *).

Térj-viszsa a' hajdan-kor' bús-óráihoz, te borzasztón haladó Emlékezet! 's inisd'-elő a' feledés' sötét homályiba temetett honni veszélyeket! kétkedő érzéssel vegyes édes vonzódással bájold-viszsa a' kérlelhetetlen halálnak hajdan szét-szórt vad-pillantásait, midőn a' Hős, jel-szavára a' Hazának, villám-fegyverét felivedzé, 's midőn előtte leg-szentebb volt a' Hon!

Bú alkony lebegett a' Haza' egén, midőn IV-dik Béla Magyar Király, a' Sajó vizéhez szállított hadait, véres öldöklésre rendelé,

Valkó, a' kietlenben épült vára' tornáczain Kún Gáspár ifjú Barátjával, legdicsőbb hazafiúi érzéstől lelkesítetve, köz-tűrést fogadott; 's a' jelen-álló veszély' hírére, kezet nyújtva egymásnak, néztek-le a' még akkor nem fájdalmas Mohi téreire.

„Fegyverre Gáspár! mondá fojtott hangon Valkó, a' Haza int, lá'sd jó Fejedelmünk, majd halálnak átkozza a' rest Hazafit. Irígy vissza-vonás' lelke gyújtá a' tüzet; lobbal ég az, 's csak Nemes-vér párologhat annak eloltásában.”

„Megyek. — Felel Gáspár. — Ó engedj egy titkot atyai kebledbe öntenem! Csupán egy két pillantat teremti boldoggá a' halandót; 's azontúl sötét bizonytalanság fátyolozza sorsunk' órájit. Boldogan folytak-le napjaim az istenesült szerelem lágy ömlede-

*) E' hely fekszik, Borsod Vármegyének Egri Járásában kebeleltetett Kis-Győr Cameralis Helység' határában, az úgy nevezett Valkó vára mellett.

zésein váradban. Ilka' a' Te Leányod' erő-hatalma, hódítva csapott felém, visszazonozott tiszta szerelme alkota baj-társoddá engemet. Add nekem őt' a' kedvest, 's Hazám véres oltáránál vívom-meg érte adósságomat".

Hős-tűz', 's meleg érzés' egymással küzdő érzelme között, szorítá kebléhez Gáspár eljegyzett Ilkáját, 's villámként nyargaltak kisdéd, de lelkes csoportokkal a' Sajó' 's a' ki-mulhatás' tére felé. Gáspár' egész valója Ilkáján lebegett; 's csak emlékezetére is ezer halált szórt fegyvere; a' szép Ilka pedig, az elválás' bánatiba merítve, a' viszonzlítás' boldog pillantatáért esdék.

Haj! de ritkán van hijány nélkül az élet. Gáspárt 's Ilkát zordon pályára várta a' jövőendő, melyet most a' boldogtalanok, mint reményeik' valószínűségének vég-pontját, olly esdekelve óhajtottak.

Nem a' berohanó Tatár-sereg, 's nem is győző fegyvere ásott sírt a' Magyar-hazának, hanem a' Kún, és Magyar-ellenkezések. IV-dik Bélát részre-hajlónak hitték a' Magyarok, Kúnok foglalák-el ezeknek áldottabb téreit, 's javait; 's e' részbeli panaszoknak Birája nem volt. A' Magyar' szokott hűsége, lankadt kötelességgé vált; 's Dienes Nádor szemének ok nélkül történt kitolattatása, 's több fő Magyar-Úrnak halálos üldöztetése miatt, a' Királyt utálattal tekinték.

Hol félszeg célzatokon alapúl a' meghasonlás, megosztva áll ott a' köz-ügy' szentsége; lassanként szét-bomlik az egész, 's áldozattá válik.

A' véres áldozatnak így lobogott lángja, a' Mohi-pusztá' legázoltatott térein. Öseink, véres ajakkal húltak a' porba; 's a' Nemzet' virága, disze, halomba rogyott. A' veszély' nagysága férjfiúi karokat kívánt; 's Gáspárnak Kún-voltát elfelejteté hős-lelke. Valkónak, csak a' Béla' táborában jutott az eszébe; 's megborzadva a' Haza-árulók' csemetéjétől, epésen taszítá-el Gáspárt barátsága elől; 's e' részbeli eltökéltét, azonnal tudtára adatá Ilkának. A' megvetett Gáspár, itt a' köz-élet' szűk határaiba vonúlva, kárhoztatá a' gondatlan Kúnokat, kik különzésekkel a' romlást siettették; 's nemes meggyőződéssel csatlá magát a' hív magyarokhoz.

Behozák végre, 1241-ikben, Borsod Vármegyében fekvő Mohi *) Helység' síkjára, Kuthen vezérök' meggyilkoltatása' megboszcshúlása' tekintetiből a' Kúnok, az iszonyú számú Tatár-sereget. Bathus volt ennek Vezére. Boldog földje' hantjaiért, elszánással küzdé itt a' Magyar, 's a' szerencsétlen ütközet'-bomlása között a' Tatár-csoporttól körül-vett Valkót, öröm-érzéssel szabadítá-ki Gáspár éppen akkor, midőn Bulzó Csanádi Püspök, a' Tatárok által felkonczoltatott. Valkó csak kevesed magával menekedhetett-meg. Béla a' meghasonlás' gondatlansága által megverettetve, Pestnek elébb 's utóbb Dalmatiának futott. Gáspárt rab-szíjra fűzé a' Tatár; 's bár életet ajándékozott Ő szabadsága' koczkaztatásával Valkónak, ennek első lélekzete is háládatlansággá vált; 's Gásparra, mint Kún-fajtára utálattal emlékezett.

*) Mohi Helysége végső pusztulásra jutott. Feldúlt Templomának omladéka, máig is láthatók, Ónodhoz nem igen messze, a' Szántó földek között.

Szomorú csörgése Gáspár' rab-lánczainak, nem hallatott Valkó' váráig. E' lett a' hűserelem' hős-lélek' 's jó-tét jutalma; 's alkalom volt arra: hogy legszebb reményeit szét-zúzza. Cseleit, a' Valkó' fegyver-hordozóját, rég' megsebzé Ilka' kelleme; 's könnyen jutni e' mellett a' szép szűz után Valkó' birtokához, olly gondolatá vált benne: hogy ő Ilkának egy szomorú elandalodásában, a' Vár-erdő-mezején *) titkos gerjedelmeit megvallá. Néma hideg tekintet visszazonozá Csellemi' érzését; 's a' most képzet eleibe tűnt Gáspárja, könnyet sajtolt a' Szűz' szeméből. Ilkának kellemei hervadozni kezdének. Marokkal dúlt a' bú virágkorán, 's a' virrasztott éjnek csendes óráiban, hő-vágygyal sohajtá Gáspár' nevét. E' történet' súlya, forrón szeretett egygyetlen Leánya miatt, egészen megzavará Valkót. Viszsa-óhajtá, ha bár a' sír' göröngyei közül is Gáspárt, a' megútált Kúnt; 's Cselei is, bánattal színle feledni megvettetését.

Hosszas szenvedései után a' Mindenható, útát módot nyitott arra: hogy Gáspár is, a' Hazában végtelenül elterült Tatárság közzül megszökhetett. A' sorsnak kedvezése úgy rendelé: hogy Gáspár, több bujdoklása után Valkó' vára' táján bukkan ki: kétes érzések szorongaták őtet most. Valkóban kemény Biráját képzelé; de ellent nem álhatott az indulatnak; vakmerő leve, 's csak imádott Ilkája láng-ölelései között, fejlék ki majd borúji közzül. Épen Ilkától lett megvettetésé miatt bosszút-forralva járt akkor e' vidéken Cselei. A' Tatár-köntösbe burkolt fegyvertelen Gáspár felett, már lebege a' halál, de szólása távoztatá el Cseleinek halálos csapását. A' két vetélkedő, mintegymás előtt idegen, béke-érzéssel lépettfel a' várba. Ilkának öröm sikoltása elárulá személyét, Valkó és Cselei előtt. Valkóban győzött a' hála-érzés; 's megengesztelt lélekkel áldá-meg Gyermekéi' tiszta szerelmét, melyet az egybe-kelés, olly boldoggá látszatott tenni.

Megelégedés' öröm-angyala lebegett már Valkó' vára felett, midőn az irigy Cselei eltűnt. Ilka gyanús sejtéssel vevé a' hírt; 's az idő megmutatta hogy gyanúja nem volt helytelen. Nem sokára Gáspár, ki száguldott kevesed-magával, a' Magyar-honnak tüzzel lángal kipusztított vidékeire, a' marczona Tatárok' fekvését kémlelni, 's e' foglalatosságában el is maradott. Cselei, több Magyarral, utóbb, Valkó' várába érkezett vissza; 's Valkóban feleleveníté a' hamis gyanú' hamvadozó szikráját. Nyugtalan érzéssel járt Ilka' Atyja a' sánczokon; 's a' szívében gyökezni kezdő gyanút, Cseleinek benyomást okozó elő-adása, 's Gáspár felől álnokul állított Kún-hite, 's a' Tatárokkal kötött titkos szövetsége annál jobban erősítette.

Egy illy komor pillanatban, hadi lárma esik. A' véletlen esetre ki-ki fegyvert ragadott; 's Cselei megrémülve, Valkó' osztályába törtet. „Itt az ellenség mondá ő, az átkozott Kún Gáspár vezeti a' Tatárt. Ilka aléltan rogyik e' szókra le, Valkó, egy fájdalmas tekintetet tőn Leányára, dühödten a' sánczra fut; 's harsány hangon kiáltá: hogy még a' poklokat is dúlnák öszve vitézei.

Rettenetes! A' kő-szírtok alatt elterült Tatárság-előtt jó-távol, Gáspár már a' meredeken mint út-mutató gyalog járt; boszszú-lángal pillantá-meg őtet Valkó; 's bújának háttartalan hatalmától ösztönöztetve, a' sánczon állttában, a' szerencsétlen Gáspár' mejjét átkok között nyíllal szegezi-által. Méltatlan elhúnytának vég-fohászai között rohant, az

*) Így nevezetik egy hely, Valkó vára mellett.

alatta folyó patakba Gáspár, 's elsüllyedve az iszapban találá-fel sírját. Érdem közt hűny-ni-el, ha bár megalázott sorsban is: dicsőség!

Győzött a' vad-kény. Tűz-láng' sístergései alatt hamvad'tt-összsze Valkó várának dí-sze, 's ékessége; 's a' szállongó szikrák' világánál haladott egy ál-úton a' Várából kibúj-dosott Valkó, 's Társai, 's a' bánatos szívű Ilka is követője lett Atyja' bal sorsának, kit minden a' veszély okának tartott. — Szikla-üregbe ütének tanyát a' Nyomorútlak: hogy a' Tatár-fogság előtt magokat elrejthessék. Sorsosává lett Cselei is Valkónak, ki még most sem feledé Ilkát; 's titkon emésztő méreggel bámulá gyakran, ennek a' bal-sorsban is, erős álhatatosságát, 's békéveltűré, a' Gáspár' kimúl'tta' említésével történt gyilkoltatásait.

Rettegés között haladtak a' napok a' vadonban. Az iszonyú tett, közeledik bünteté-séhez: Éppen, fát hordott Cselei a' barlangba; 's néhány bújosó Magyar' érkezésén szár-mazott örömet készült megvinni Valkónak. A' szirt' élén gondatlanul tett lépése, elhi-báztatá vele a' mérték-irányt; 's hanyat homlok hanyatlott alá a' szirtől. Csörögve töre-deztek a' Gonosznak csontjai össze a' sziklák' ormain; 's szóvalan adá-ki pártos lelkét.

A' véletlen esetet csend követé: Utóbb felszóllalt egy a' többek között. „Valkó! — így szólt ő — átkozd-meg e' dög-testet, igen is ő, ő volt az' —

„Hallyuk hallyuk”!! felkiáltának most többen is; 's amaz folytatá beszédét. „Tatár-fo-goly voltam én. Egy-izben Cselei a' Táborba jön, 's titkos fekvésű Várad vidékeiről tu-dósítá a' Tatár-vezért, 's azon esetre, ha Várad szét dulatik, Gáspár által, — a' mint ha-zudta — tőle elrablott Kedvesét, kérte magának díjúl adattatni; 's egyszer'smind a' helyet is kijegyzé, mellyen Gáspár, a' Tatárokat vi'sgálná. Ő utánna — mondá — könnyen eljut-hattok, a' rejtekben lévő várhoz; 's azon tájról lévő. rabjaid igazolhatják állításomat. Reám, 's több szerencsétlen társamra esék a' talmácsolás' sorsa. Az élet' szerelme erő-tvett rajtunk; 's kivont fegyverek között kelle vallást tenni szavai felől. Ekkor Cselei, nehányad magával szabadon bocsájtattott.”

A' Magyar' beszédére köny-özön borítá Ilka' szemeit, Valkó hűledezve támaszkodott kardjára; a' hív Bekény pedig Kún Gáspárnak szolgája, Társának így folytatá szavait:

„A' mint mi — emlékezhetsz reá — szegény Urammal Gáspárral, a' nyílásokon leér-tünk, a' táj' pusztas és csendes volta miatt, úgy tetszett; mintha a' Tatár már elment-volna. Elbiztunkban a' hegyekről lefelé, Mátyus' földének *) tartánk; hol a' nélkül: hogy észre-vennénk, körül-vétettünk. A' Temérdeknek nem vala erőnk megfelelni; 's a' küzdés között, Gáspár és én, nehány Baj-társunkat kivágtuk. „Bekény! jobbra haladj! — Szólla hozzám szegény Uram, — majd így tán a' Tatárság megoszolván, a' kergetésben elvétí a' vár útát; 's adj hírt ha lehet kedvesimnek hamarébb.” De én elbódulásomban másfelé tér-vén, csak akkor juthattam a' vár' kilátásához, midőn szegény boldogult jó Uram, bizo-nyosan a' Tatárok által keresztűl lövetve, hempelygett a' meredékről alá; 's hozzád e' sze-rint már nem törekedhetvén, a' vadonba vontam magamat. A' Tatár-csorda felprédál-

*) Borsod Vármegyében fekvő Szirma Helysége' szántó-földjei végén lévő tér, — hol most a' gyepen az Uraság' Tisztjének lakása, a' Major Udvarral magánosan áll — Mátyus földének nevezetik, a' Mohitól most már Muhl pusztától — mintegy 1 1/2 órányira. Ez előtt 60 esztendővel járhatatlan 's mivelhetetlen tájék volt a' nádasok miatt.

ván Váradot, Uramnak testét néhány gallyal takarám-be; 's az olta szerte bolygék a' kiellenben, 's hála az Úr nevének, hogy feltalálhattalak.

Az érzés' iszonyú hóhérlási között, tántorgott most vissza Valkó. Gyilkos én! én öltem-meg Gáspárt, Vejemet, az ártatlant!!!

Atyám te! felsikoltott Ilka; 's kedves Gáspárja' nevének szíves említésével, szűz lelke is kiszakadt belőle.

A' legkeservesebb inségekkel küzdött árva Haza végre, megpihent IV-dik Béla' vissza-jöttével. Valkó lelki-ösmérete' mardosási között, épületlenül hagyá-el a' Kedvesei sírjává vált vár-omladékot, Bekénynek pedig ott nagy darab erdős vidéket ajándékoza, melyet máig is Bekény-gallyának nevez a' Nép, mint szinte Gáspár' sírhalmát is, Gáspár süllyedésének.

Valkó' vára, gyász-omladék most. Csak nevét tartá-fel az emlékezet.

Debreczeni BÁRÁNY BÉRTALAN.

13.

Polykletus' útazása, vagy Római Levelek.

(Folytatás.)

Nyolczadik Levél. Polykletus Theophaneshez, a' második Archonhoz.

A' Papi-rend. — Külömbféle Papi-egygyesületek. — Fő-papok. 's a' t.

Valamint a' Rómaiak Isteneik' számát nevelték, úgy ezeknek szolgái is megszapordtak. Rómában a' papokat úgy lehet nézni mint egy nevezetes felekezetet a' polgári-társaságban; mindazáltal nem tesznek azok a' többi polgároktól külön választott osztályt, mint Görög-orzágnak csak-nem minden tartományaiban. Ezen népnek polgári alkotmánya szerint semmi sem oldozhat-fel egy tagot-is a' haza eránt való kötelességek alól, 's más felől ugyan ezen Intézet' következésében az Orzágnak egy tagja sem gátoltatik a' tisztségek grádicsán mindég fellyebb-fellyebb menni. Minden felsőbb tisztviselőnek nyitva van az út a' fő-hadi-vezérségre, valamint a' hadi-vezérnek-is a' polgári fő-tisztségekre. Csak az nyerheti-el a' papságot, a' ki előbb a' hadi-seregeknél szolgált; de ellenben a' papság nem akadályoztat senkit más felsőbb hivatalokra lépni, mert minden nap lehet látni olyanokat, kik a' papságból polgári hivatalokra mennek; sőt némellyek, mint papi mint polgári hivatalt egygyütt is viselnek. Az egygyik utóbbi Cyülés' alkalmával, a' mint

hallom, Jupiter' tulajdon papja (Flamen dialis) többekkel egygyütt a' Consulságot kereszte, 's azt hiszik hogy az első választáskor azt meg is fogja nyerni. Minden vallásbeli tisztségek több vagy kevesebb jövedelmekkel bírnak, mellyek még Romulus és Numa idejében rendeltettek. Nem tudhattam-meg ha ezen jövedelmek egyedül a' templomok' fenntartására 's az áldozati költségekre fordítattnak e, vagy egy részek a' papoké. De ha ezeknek fizetések vagyon is, az bizonyosan sokból nem álhat, mert Romulusnak egy törvénye szerint, a' papoknak olly gazdagoknak kell lenni, hogy a' magok jóságából illendőképben élhessenek. Azon kívül az is megkívántatik, hogy jó familiából származzanak 's hibátlan testtel és fedhetetlen hírrel névvel birjanak. Ha ötven esztendőn túl vagynak, nem kéntelenek a' hadban szolgálni, hol csak úgy jelennek meg mint vezérek.

A' Római papság több egygyesületekből áll, mellyek mindnyájan a' Fő-paptól (Pontifex maximus) függenek, a' ki mindazáltal tulajdonképpen csak a' nagy papok (Pontifices) egygyesületének elől-járója, kik úgy nézettetnek, mint az egész papi rendben első rangbéliék. Ezek ezen neveket Pontifex a' pons szótól melly hidat jelent vették, minthogy Rómában a' legelső hidat saját költségeken tsináltatták. Erre az a' kéntelenség bírta őket, melly szerint hivatalokban sokszor kellett a' Tiberisen által menniek 's a' köz háládatosság jótétemények' emlékeztet tiszti nevekben fennmarasztotta. Numa négy Pontifexeket nevezett-ki a' nemess rendből, de minekutánna a' polgári rend magának az országos főbb hivatalokra lassanként utat nyitott, a' papságban is részt kívánt ez venni, és így Róma városának 454-dik esztendejében polgári pontifexek is négyen választattak.

A' pontifexek' foglalatossága abban áll, hogy az egész templombeli szolgálatra 's annak pompájára vigyáznak, a' polgárokat az Istenek' esméretére és imadására tanítják, 's minden e' részben történhet tévelygéseket és hamis tudományokat gátolni igyekeznek. Ok az elől-ülők az ollyan innepi-játékokban, mellyek a' Circusban és az amphiteatrumban az Istenek tiszteletére adattatnak, de egygyik legfőbb kötelességeknak tartatik a' Róma krónikájának írása is, mellyet egyszerű nemes írás-móddal kell készíteniek, minthogy semmi czifrázás sem illik a' történet-íráshoz, és azokhoz, kik a' késő világnak a' történt dolgokat által akarják adni.

Az innepi processiók 's egyéb közös pompázás' alkalmával a' pontifexek még a' legfőbb országos tiszt-viselőknék is előtttek mennek, 's ok is valamint ezek bársony prémű köntössel (pretexta) ékeskednek; megkülömböztető jelek egy csúcsos süveg (apex) a' pontifexek egygyesülete sokáig azzal a' jussal bírt, hogy mikor benne valamelly hely üresen maradott azt maga töltötte-ki, de utóbb Róma várossának 560-dik esztendejében a' papságról hozott törvény által (lex domitia de sacerdotiis) ezen jus a' tribusonként vagy nemzelségenként tartatni szokott nép-gyűlésekre (comitia) szállott. Eleinten semmi Felsőségétől sem függöttek, semmi büntetés alá nem vettethettek, és számadással sem a' Senátusnak sem a' Népnek nem tartoztak; de most már mind a' Nép-szószóllóinak, mind a' Censoroknak van jussok őket ha kötelességeiket elmulatják megfeddeni 's kötelességeiknek tellyesítésére emlékeztetni. Mindazáltal felette igen ritkán történik, hogy megfeddettetnének. A' Római nép annyira becsüli őket, hogy a' vallásbeli dolgokban annak a' mit három pontifex végez, törvényes ereje van.

A' Pontifexekután az Augurok vagy Madár-jósolók következnek. Romulus három Augurokat rendelt, de nem sokára a' negyedik is hozzájuk adatott. Eleintén a' nemesi rendből vétettek, míg Róma városának 454-dik esztendejében a' polgári rendből is még ötven választattak, és így számok összevéve kilenczre ment. A' papokat illető törvény szintén úgy kiterjedett az Augurokra-is, mint a' Pontifexekre, 's azoknak választása is úgy rendeltetett-el mint ezeké. Nevek a' madarak hangjából való jósolást jelent (ab avium garritu) minthogy főképen a' madaraktól jövendőlnék, mellyeket az emberi egygyűsűség, azért hogy a' levegőben és így az éghez, a' minden világosság' kútfejéhez egyéb állatoknál közelebb laknak, az Istenek' akaratja' megjelentőinek tart. A' jósolók jövendőléseiket a' madaraknak hangjaiból, repüléséből, járásokból, 's evések' módjából 's a' t. veszik. A' harkály, melly a' Rómaiaknál Mars harkáljának (picus Marcius) neveztetik, jót jelentő madár, hihető azért, mert egy Isten' nevét viseli. A' holló ellenben szerencsétlenséget jelent, mindazáltal akkor, midőn a' házasságról van a' szó, jó jelenségű; minthogy özvegyen marad. A' kánya nagy szerencsétlenségre mutat, de legveszedelmesebb a' bagoly, melly csak gyászos eseteket rémítő híreket, rettenetes történeteket jelent, kivált az Országgra nézve. Egykor ilyen madár a' Capitolium' legszentebb helyébe érkezett-bé, rémülés foglalta-el a' népet 's a' legközelebb következő Martzius hónapnak hetedik napja (nonae) különös innepi szer-tartásokkal Róma tisztulásának napjává rendeltetett. A' villámok-is, mellyek Itáliának meleg és nedves ege alatt gyakran elő-fordúlnak, sokszor szolgáltatnak alkalmat a' jósolásra: mikor jobb felől bal-felé szállanak-le, akkor mindig jó szerentsét jelentenek. Nem czélom ezen haszontalan, 's a' tiszta okosság előtt megfoghatatlan tudománynak titkait fejtegetni. Elég az, hogy a' polgári igazgatásnak minden foglalatosságaiiban gyakoroltatik, 's a' nép a' jósoló' szavára, az olyanoknak vak eszközévé lesz', kiknek parancsolatját külföldben bizonyosan megválné. Ugyan azért a' papságnak ezen egygyesülete felette fontos is volt addig, míg csupán a' nemességnek birtokába volt, mellynek hatalmát igen megerősítette, minthogy a' népnek olyan végzéseit, mellyeket nem kedvelt, könnyen elronthatta. Egy Róma építésétől fogva fennálló rendelés szerint, egy törvénynek egy választásnak sincs ereje, ha azon Istenek, mellyeknek nevében az Augur szól, azt helyben nem hadják. De mióta ezen hivatalhoz a' polgári rendből is választatnak, azóta annak hatalma kicsinyenként alá-szállott. Minden nevezetes cselekedetnél megkérdeztetnek a' jósolók, de a' kiknek jövendőlése a' köz-vélekedést a' helyett hogy vezetné, csak megszokta erősíteni, 's megkérdeztetések inkább csupa szokásból történik, mint azért hogy tőlök felvilágosítás kívántatnék.

Ezen Szerzet', fundálói jól tudták, melly erőtlén fundamentomon áll munkájok, 's azért a' jósolókat megsérthetetlenekké tették. Még a' legnagyobb vétek sem vesztetheti-el veleik hivatalokat. A' hivatalából letétetett Augur veszedelmes titkokat beszélhetne-ki; felfedezhetné a' maga tudományának nagy gyengeségét, a' mit eltitkolni mindenkor fontosnak tartatott. Ilyen tekintetből a' jósolók és azoknak foglalatosságaik a' legnagyobb fénnel vétettek körül. Tiszti öltözetek egy bársony prémű köntösből áll (trabea), kezekben egy sima görbe botot hordoznak (lituus), mellyel a' levegőben kerítéseket csinálnak, vagy köröket formálnak, melly körökben a' tudokra eső jelentéseket viágál-

lyák, 's ezekből titkos dolgokat következtetnek. Ha megbetegülnek, minden tiszti foglalatosságok megszűnik; a' ki az emberiség bajait szenved, az nem érdemes többé arra, hogy az Istenektől tudakozódjék. A' papoknak ezen egygyesülete sokszor tárgya volt a' megvilágosodottak csúfolódásának, a' sanyarú erkölcsű Cató azt mondotta, hogy nem foghatja-meg, miképp nézhetnek két Augurok egymásra a' nélkül, hogy ne nevesse-nek. De a' pap csak személyére nézve vesztett valamit régi tekintetéből, az ő semmit nem érő, de a' népnek mintegy természeti szükségévé vált bölcsessége, csak-nem minden Rómaiaknak 'sinór-mérték gyanánt szolgál.

Az áldozat-nézők vagy Haruspekszek kevesebb fontosságú egygyesületet formálnak, jól-lehet foglalatosságok, az Augurokéhoz igen hasonlít. Ők tudniillik a' jövendőt az áldozati barmok' belső részeinek megnézéséből jelentik-meg, 's e' végre a' belek' formájában 's a' belső részek' remegésében találnak jelenségeket; eggy szóval a' megáldozott barmok' belső részeinek vizsgálásából azt hozzák-ki, a' mit az Augurok az eleven állatok mozgásából; mind a' két rendbéliek mesterségének egyenlő fundamentoma 's egyenlő foganatja van. Az áldozat-nézőket görbe botjokról (lituus), rövid ujjú köntösökről 's szakállatlanságokról lehet megismerni. Legfőbb közöttök a' summus aruspex.

A' szent dolgok' tíz emberei (decemviri sacrorum) eggy olyan papi egygyesületet formálnak, mellynek legfőbb foglalatossága abban áll, hogy az országnak veszedelemben forgásakor a' Sibyllák könyveit vizsgálják 's olyan áldozatokat visznek, millyeneket akkor az Istenek kívánnak. Eredeteket méltó megemlíteni. Az utolsó Tarquinius uralkodása alatt eggy esmeretlen aszszony a' királyhoz ment, 's annak jó drágán kilencz könyveket árult, mellyek az ő állítása szerint tele voltak jövendölésekkel. Midőn ajánlása el nem foglaltatott, három könyvet elégetett, 's eltűnt. Nem sokára azután ismét megjelent 's a' még meglévő könyvekért ugyan annyi pénzt kívánt mint előbb a' kilenczért; 's ekkor is eligazíttatván, ismét három könyvet a' tűzbe vetett, 's a' három megmaradottakat viszont az előbbi nagy áron akarta adni. A' Király az Aszszonynak ezen szokatlan magaviselésén álmélkodván, tanácsot kért a' jósolóktól, 's azoknak tanácsára sietséggel megvásárolta a' még megmaradott jövendöléseket, 's nagyon sajnálta hogy azoknak legnagyobb részét elhagyta veszni. Ezen kincs' őrizésére eleintén két híres Fő-nemesek rendeltettek 's ezek mellé két alsóbb rendű szolgálók adattak; de Róma városának 386-dik esztendejében tíz papok választattak, öten a' nemesek, öten pedig a' polgárok közül, kiknek fő foglalatosságok a' Sibyllák' könyveit őrizni, 's azokat a' Senátus parancsolatjára megkérdezni.

A' szent vendégségek három férjfiái (triumviri epulonum) a' mint már nevek is jelent, az Istenek' innepein ezeknek számokra adatni szokott vendégséget rendelik-el. Ezt sokáig a' pontifexek cselekedték; de utóbb midőn ezeknek foglalatosságaik igen megsaporodtak, Róma városának 557-dik esztendejében három különös papok választattak a' végre, hogy az innepekre ügyeljenek 's azokat a' legillendőbb pompával szenteltessék-meg.

Az eddig elő-számlált négy papi egygyesületek ugyan annyi társaságokat (collegia) tesznek, 's úgy nézettek mint a' Római Isteni tisztelet' elrendelői. Minden egyéb papok ha szintén becsületben tartatnak is, még is csekélyebb szolgálatban foglalatoskodnak. Ezek-

hez tartoznak a' szántó-földek papjai (fratres arvales) kik Mező szentelő papoknak is neveztetnek (amb-arviales), minthogy áldozataikkal a' mező termékenységeért esedeznek. Eleinten ezen tisztséget Acca Larentiának Romulus dajkájának tizenkét fia viselték, 's midőn ezek közül egy meghalt, annak helyét Romulus foglalta-el, 's ezen papi egygyesületnek azt a' nevet adta, mellyet most is visel. Ezen papok arról esmertetnek-meg, hogy kalász-koronát és fejeken fejr gyolcs kötöt viselnek, 's nevezetes, hogy a' Királyság' eltörlése után kezdettek először koronát viselni. Hivatalbéli nevek szentnek tartatik, 's azt még számkivettésekben és fogságokban is megtartják.

A' Szövetség' papjai (Fetiales) a' békességek' és egygyezések' kötésére vigyáznak. A' hadizenetkor jelen vannak, 's arra igyekeznek, hogy az ország' jussai meg ne sértessenek. Ancus Martius, ki szerzőjük volt, a' háborút akarta általok megszentelni 's arra nézve azt tenni, a' mit Numa a' békességre nézve tett. Midőn tehát az Ország valamely nemzettől megsejtettetni látszik, egy ilyen pap küldtetetik azon nemzethez elégtételt kívánni. Ha valamely nemzet az elég-tétellel késedelmes, vagy azt éppen megtagadja, egy hónap engedtetik neki a' gondolkozásra, 's ha addig nem tellyesíti azt a' mi tőle kívántatik, törvényesnek tartatik az ellene indítandó háború. Ugyan az a' pap az ország' határára lép 's annak kettős jeléül, hogy Róma a' sérelemért fegyverrel és tűzzel boszszút akar állani, egy olyan dárdát, mellynek egygyik vége vérbe van mártva, 's a' másik meg van égetve, az ellenség' földjére által-vet, 's a' had izenetet fennszóval kinyilatkoztatja. Ezen cselekedetet csak Róma legközelebb lévő szomszédjai éránt vitetelt egész kiterjedésében véghez; miolta Itália határain túl terjedtek a' hadakozások, az olta csak példázat-képpen vitetik az véghez egy a' fő városhoz közel-fekvőhelyen, melly ezért ellenséges földnek (ager hostilis) neveztetik. A' szövetség' papjai, kiket egy szent füből (verbena) font koszorú esmertet-meg, húszan vagynak, 's fejek esküvés atyának hivattalik (pater patratus) minthogy az peccétli esküvéssel a' Római nép' nevében kötött egygyezéseket.

A' Titus-atyafiakat Titus-Tatius Romulus uralkodó-társa rendelte a' Sabinusok' áldozat-módjának fenntartása végett. Midőn Tatius' halála után ezen nép a' Rómaiakkal egészen egygyesítetett, Rómulus a' Szabinusoknak kedveskedni kívánván, meghagyta ezen papokat, kiknek hivatalok a' szent-vendégségek' három férjfiáiéhoz hasonlít.

Az áldozati Király (rex sacrorum) fényes nevet visel 's minden papi rendeknek előttök jár, de hatalommal nem bír, 's egész foglalatossága abban áll, hogy az áldozatoknál azon a' helyen áll, mellyet hajdan a' Királyok foglaltak-el. Felesége királynénak hivattatik 's főbb rangú minden papnéknál, még a' Vestálisoknál is. Lak-helye is Királyi várnak (regia) neveztetik. Mihelyt elől-ülése alatt valamely áldozat elvégeztetik, azonnal kilopja magát, befedett fővel a' gyülekezetből; a' mi elég jele annak, melly nagy utálatban van a' Rómaiaknál a' király név. Ez is mint más főbb tiszt-viselők a' nép' százaz gyűlésében (comitia centuriata) választatik, még pedig a' legrégibb patriciusokból, a' nélkül hogy a' polgári rend ezen méltóságban, mellynek már neve is ötet kirekesztnei látszik, részt venni próbált volna. Az áldozati király, ha szintén koronát visel is, még is alatta van a' fő papnak; egyéberánt minden polgári és hadi kötelességektől mentes, de egyszer'smind méltósága minden országos hivataloktól is ötet végképpen elzárja, 's ha választásakor illyent visel, azt tüstént le kell tennie.

Az itt említett papok 'nem egygyes Istenségnek szolgálnak, hanem a' közös isteni tiszteletre vagynak kötelezve. Azomban minden Isteneknek, kik Rómában templomokat bírnak, vagynak különös szolgálai is, kik még sokkal számosabb sereget formálnak.

Ezek között megkülömböztetik magokat a' tulajdon papok (Flamines) a' millyeneket Numa hármat rendelt, Jupiternek, Marsnak, és Quirinusnak számokra; utóbb számok megszorítottatott, de a' három első a' többinél sokkal nagyobb tekintetben vagynak. Különösen nagy fénnel van felruházva a' Jupiter tulajdon papja (Flamen dialis) Praetextát visel, helye van a' Senatusban, a' Curulis székhöz is van jussa. Mikor kimegy egy Lictor jár előtte, ki minden dolgozókkal félben hagyatja munkájokat, minthogy ezen papot az emberi fáradtságnak és bajnak csak látása is megsértené. Az oltár körül való szolgálai csak olyan ifjak lehetnek, kiknek még szülei élnek, hogy semmi halotti gondolat benn ne támadhasson; némelly szókat nem szabad néki kimondani, lovagolni sem, a' városon kívül hálni, sem hadi sereget ütközeti rendben látni. Felesége Flaminicának hívattatik, villámokkal czifrázott bársony ruhát visel, 's valamint férjének dicsőségében részesül, úgy ő is mint ez, sok titkos regulák alá van vetve. Így p. o. három grádicsnál fellyebb való helyre nem szabad mennie, láb-belijének egy megáldozott baromnak bőriből kell készülni, 's némelly esetekben hajának megfűsölése 's fejének ékesítése is meg van tiltva. Férje soha sem válhat-el tőle 's tüstént tartozik hívatását letenni, mihelyt felesége megholt. Ezen papok a' népnek nemzetségenként tartott gyűléseiben (comitia tributa) a' nemesi rendből választatnak, 's tisztségek holtokig tart.

A' tánczó papok (Salii) a' had Istenének szolgálnak, kit úgy kell nézni mint Rómának első Istenségét, minthogy ennek legbuzgóbban hódolnak. Midőn egykor, a' mint a' rege beszéli, egy az égből leesett paizs Romát egy rettenetes pestistől megmentette, Egeria Nympha azt mondotta Numának, hogy az a' város, melly ezen paist bírja, a' föld-kerekségének ura fog lenni. Ezen király tehát hogy a' paizstannál gondosabban őriztethetné, még más tizen-egy az elsőhöz tökéletesen hasonló paizsokat készíttetett, 's mind a' tizenkettőt a' Mars templomába tette-le, őriztetéseket pedig olyan tizenkét nemes ifjakra bízta, kiknek szülei még éltek. Ezen papok az említett paizsokat minden esztendőn a' Mars' innepén tánczolva körül-hordozzák a' városban megmutatás végett. Praetextát viselnek réz övvel, bal kezekben a' paizst tartják, 's azt egy jobb kezekben lévő dárdával verik, 's egyszer-smint bizonyos homályos éneket énekelnek. Illyenkor a' fejek vezeti őket, ki elől-tánczolónak (praesul) hívattatik. Ezen papi egyesület, egy a' legfontosabbak között, 's a' legjelesebb emberek is dicsőségeket tartják hozzá tartozni.

A' Lupercalia nevű innepeket Evander rendelte a' pásztorok Istenének, Pán' tiszteletére, kinek papjai Lupercusoknak hívattatnak 's több csapatokra vagynak osztva, melyeknek fejei az első nemesi familiákból választatnak, 's a' csapatok ezekről neveztetnek-el. Így p. o. vagynak Quintiliusok, Fabiusok 's a' t.

A' Lupercaliák vagy Farkas-innepek' alkalmával ezen papok fejr kecskéket áldoznak Isteneknek, levetik ruháikat 's a' megáldozott baromnak bőrből egy darabot lemetszván azzal magokat körül-övedzik. Azután mezítelenen futkosnak mindenfelé a' városban, 's valaki eleibek jön, azt egy ugyan illyen bőrből készült korbáccsal csapkodják. Az aszszonyok különösen azon igyekeznek, hogy tőlök megkorbácsoltassanak, minthogy az ál-

tal, a' mint ők hiszik, termékenységek elő-mozdítatik. Az inneplésnek azzal vetnek véget, hogy egy kutyát megölnek, melly állat, mint a' nyájak' őrzője, Pán előtt kedves áldozatnak tartatik.

A' Potitiusokkal egyesített Pinariusok hajdan Hercules' papjai voltak. Azt beszéli a' rege, hogy ezen Isten az alatt míg Evandernél tartózkodott két familiáknak a' Potitiusoknak és Pinariusoknak tör'sük atyaikat megtanította a' maga tiszteltetésének módjára, 's ezen okból ezeknek maradékaik megmaradtak ezen egygyik legrégibb papságnak birtokában. Hanem egy innepi áldozaton későn jelentek-meg a' Pinariusok, melly gondatlanságért hivatalok' elvesztésével lakoltak, 's attól fogva csak úgy lehettek jelen a' szent cselekedeten mint nézők. A' Potitiusok még nagyobb vétek által okozták familiájok' romlását. Minekutánna t. i. a' papi hivatalt több századokig viselték, egykor arra a' vakmerőségre vetemedtek, hogy azt rab-szolgáikra bízák. Ezért rettenetesen megbüntette őket az ég: a' Potitiusok' híres nemzetsége, melly tizenkét ágazatokban harmincz ifjakat számlált ezeknek hirtelen halála által egy esztendő alatt egészen elenyészett; 's az olta ezen papi szolgálat olyan rab-szolgák által vitetik véghez, kiket az ország a' végre maga vásárol.

Gallusoknak a' Cybele' papjai hivattatnak; mindnyájan Phrygeabéliek, hol szolgálatjuk' eredetét vette 's neveket a' mint beszéllik Gallus folyó-víztől kapták, mellynek vize olyan eszelősséget okoz, a' millyen ezen papoknak cselekedeteikben látszik. Oh kiherélik magokat Cybele kedvesének Atysnak emlékezetére, ki ezen Istennének féltékenysége miatt megboszszonkodván, magán hasonló esztelenséget követett-el. Cybele' innepjein örültek' módjára járnak Róma' utszáin 's mellyeiket és karjaikat megmetélik mint hajdan a' dühös Atys. Tulajdonképpen itt kellene a' Vesta' papnéiról szóllanom, de ezeknek hivatala olly fontos, hogy arról külön egy levelet fogok írni.

Ezen papokon kívül, kik közösök az egész várossal, Rómának harmincz' Curiái vagy osztályjai közzül is mindenik tart egy alsóbb rangú papot, ki Curiának hivattatik, 's a' maga osztályához külön tartozó innepeket egy kisebb templomba szenteli-meg. Az ilyen papok egy Fő-Curió alattállanak (curio maximus) ki nékik tellyes hatalommal parancsol, 's a' népnek osztályonként tartatni szokott gyűléseiben választatik, a' köz-rendű Curiókat ellenben mindenik osztály maga választja.

Az áldozatoknál szolgálatban lévő alsóbb rendű személyről nem is emlékezem, a' millyenek az áldozni segítő gyermekek és szolgák (camilli, camillae sacrificatores) az áldozat vágók (popae) (victimarii) áldozati sütemény készítő (fictores) 's a' t. kiknek személyeikre egy bizonyos szentség ragad.

Minden rend és karbéli papságnak legelső elől-járója a' Fő-pap (Pontifex maximus) mint a' vallásnak feje. Hivatala a' legfőbb méltóságokhoz tartozik, 's annak sokáig egyedül a' nemesség volt birtokában, míg végre azt a' nép Róma városának 500-dik esztendejében hosszas és heves harc után egy polgári rendből valónak számára is megnyerte. Minden vallásbeli dolgokban a' Fő-pap ítél; egyedül ő magyarázza a' fő titkokat, ő szabja-ki a' szent tselekedetek' reguláit, ő rendeli-el a' hit-ágazatait, ő szenteli-fel a' tulajdon papokat, valamint a' Vestális szűzeket is ő veszi-be a' szerzetbe, 's ha vétkeznek, ő bünteti-meg azokat. Mindenféle papok alatta vannak, kiknek a' városból való kime-

nést is megtilthatja, ha még oly nagy papi hivatalt viselnek is. Az országot illető irásokban ő vigyáz a' kifejezésekre, 's a' szók' rakására, ő őrizi az ország' kronikáját, ő készíti a' kalendáriomokat, ő szabadithat-fel némelly esetekben egygyik 's másik regulák alól 's a' t. Mindazáltal meszsze kiterjedő hatalma még sem egészen határtalan; vagynak olyan esetek, mellyekben tőle a' Pontifexek' egygyesületére 's ettől a' nép-gyűléseire lehet appellálni.

A' Fő-papság holtig tartó hivatal. A' fő-méltóságbelieknek megkülömböztetett ékességein kívül bársony arcz fedezője is van; az épület is, mellyben lakik az országé, 's a' szent utszában áll nem meszsze a' Capitóliumtól.

Jóllehet ily fontos is ezen hivatal, még is később eredetű mint a' Pontifexeké. Numa' uralkodása alatt a' Tiberisnek egy nagy áradásakor az akkori egygyetlen egy híd nagy veszedelemben forgott. A' parton a' Pontifexek arczra borulva könyörögtek az Istennek a' veszedelem' eltávoztatásáért. Egy közzülök különös nagy áhítatossága által kiváltképpen szemébe tünt a' Királynak, az egész papság könyörgésének szerencsés fogamatja ezen egy áhítatosságának tulajdonított 's Numa ennek a' többiek felett nagyobb rangot adott. A' mi eleinten csak megkülömböztetés volt, nem sokára jussá vált, mellyhez apródonként szüntelen több jussok járultak, úgy-hogy a' Fő-papi méltóság egy a' legnagyobbak közzül az egész országban.

Igy fejtődik-ki az emberi munka; a' szempillantat szűli azt, az ügyesség neveli 's a' köz-vélekedés megerősíti, míg a' dolgok állapotjának változása ismét elrontja 's újjat terem, hogy idővel ez is elenyészszék.

S. K. J.

14.

A' Munkátsi Várról. *)

A' Munkátsi Vár fekszik Beregh Vármegyében, magától a' Várostól dél-nyugotra mintegy 2000 lépésnyire, az északi szélesség $40^{\circ} 25' 12''$ a' napkeleti hosszúságnak pedig $40^{\circ} 22' 10''$ alatt, eggy a' síkon magába felemelkedett hegynek a' tetején. — Mikor vetődött meg a' fundamentoma? 's ki által? Történet-íróink fel nem jegyezvén, bizonyosan meghatározni nem lehet. Eggy régi hagyomány (Traditio) után, dicső Eleinknek az Országba lett bėjövételek' idejére tevődik annak fundamentomának legelső letevése; melly szájról-szájra adódván által a' maradéknak, még ma is így beszéllődik-elő, hogy: a' Lódomériai és Galitziai Fejedelmektől adatott út-mutatók' vezérlések után, a' Vereczkei Passuson bėjö-vén Kalpagos Atyáink, éjszakának idején történt a' kopár hegyek között az kezdődő tér-re lett megérkezések, és itt tábort ütven, Almos Vezér arra a' hegyre vonatta-fel sátorát, mellyen most a' Szent Basilius Rendén lévő Orosz Barátok' Klastromjok díszeskedik; a' sereg' Fő-papja pedig azon hegyen telepedett-meg, hol most a' Vár fénylik. Reggel felkelvén Almos, és a' nap' feljöttével az előtte elnyúló síkságot szemlélvén, szemébe ötlött, hogy a' Vár' hegyén vastag füst gombolyagok tolúlnak az ég felé. Almos azt gondolván, hogy az valami ellenségés őrbeli csapatnak jel-tüze légyen, azonnal szagúldozókat bocsájtott-ki a' dolog voltaképpen való kikémlelésére, kik vissza-érkezvén, hírvül adták néki, hogy a' Fő-pap a' Vándorokat minden akadályokon szerencsésen ide vezérlett Magyarok nagy Istenének nyújt hálaadó áldozatot, (*occiso equo albo pingvissimo, magnum áldomás facit*, mint annakutánna a' Béla nevetlen Írója' bizonyága szerént a' Tarczali hegyen is cselekedett), melly áldomásra maga is megjelent Fő-embereivel, és megtetszvéen néki az a' hely, kérte a' Fő-Papot, hogy azt cserélné-fel véle azzal a' hegygyel, a' mellyen az ő sátora fel van vonva. Sokáig vonogatta magát a' tisztos szakállú Áldozó, míg nem

*) Munkátsnak, ezen mind régiségére, mind nevezetességeire, mind nagy befolyású történeteire nézve nevezetes Magyar Városnak Geographica-, Topographica-, Historica-, és Statistica-Monographiáját, a' melly 30-at meghaladó ívekkel telik figyelemmel, és minden ehhez tartozó Documentomoknak, nagy gonddal és fáradságos igyekezettel való össze-szedégetésével bėjégezvéen, az egésznek csak egy kis töredéke ez az ide iktatott Munkátsi Várról való értekezés. Reménylem, hogy édes Hazánk' történeteit gyönyörködve olvasó Hazámfiainak kedves dolgot fogok cselekedni, ha a' Honnyunk' Historiájára nagy befolyású Munkáts' Monographiáját a' maga egész kiterjedésében kiadom, mellyet az Elő-fizetés' útján kevés idő múlva teljesíteni fogok is; telyes bizodalommal lévén az eránt, hogy ezen igyekezetemben, a' tudományokat örömmel elő-segítő Nemes Hazámai és Leányai által elő-segítődöm, 's így annak oltárára egy kis áldozatot tehetek-fel. —

utóljára sok unszolások után, egy fejr paripát kapván töldásúl, meglett a' csere. Almos az ekképpen birtokába esett hegyre vonatván-fel sátorát, azonnal hozzá kezdett a' Vár' fundamentoma' megvetéséhez, 's az egész sereg 40 napi itt mulatása alatt meglehetősen elő-ment az építésbe. Eltelvén pedig a' pihenésre elszánt 40 nap, az egész sereg Ungvár felé útnak indult, hátra hagyván az építőket, és az azok mellé megkívántatott segéd munkásokat. Minekutánna pedig Almos Ungvárnak megvétele után a' Fejedelemséget koros volta miatt letette volna, és azt a' maga fijának Árpádnak által-adván, a' Magyarokat annak hűségére feleskette volna, Árpád Szerencs mellett sátorot vonatván, midőn a' Munkátsi Vár' építé-én do'gozók másokkal felváltódván, ide megérkeztek volna, és tőlök az építés' ideje alatt vo t állapotjokról kérdezősködtek volna: minthogy a' követ, fát, és egyéb matériálét csak a' vállokon nagy munkával kénytelenítettek a' hegy' tetejére felhordani, így felelték: *Isten ments-meg ellenségeinket is az olyan helytől, felte Munkás hely' vala az.* És e' szerént a' Traditio szerént, innen vette mind a' Város, mind a' Vár a' Munkás vagy Munkáts nevezetet; melly elő-adás jobban is megegygyez ezen név Analogiájával, mint a' Béla nevetlen Írójáé, ki a' XII-dik Részben onnan hozza-le *Munkáts* nevét, hogy Eldődeink nagy munkával és fáradsággal jöttek-bé az Országba.

Úgy látszik, hogy ezen időtől fogva, egész az 1359-ik esztendeig, ha nagyobbítódott is valamennyire, tehetős és sok kincsű birtokosi által a' Vár, de annak nevedése nem lehetett felette szembetűnő: hanem a' nevezett 1359-ben Munkáts, még akkor csekély kiterjedésű Várával egygyütt a' Kiriátovits, vagy Koriátovits Todor' birtokába esvén, ez a' gazdag Podoliai Herczeg, ezt egészen megújította, annak valóságos Vár formát adott, bástyákkal megerősítvén, és a' termés kövekbe nagy erővel és fáradsággal beásott árkokkal vételvén azt körül, és hogy a' szükség úgy hozván magával, a' Vár' lakosi viz' dolgába fogyatkozást ne lássanak, egy szinte 50 öles kútát is ásatott nagy erővel és költséggel a' Vár' kellő tetején a' kősziklába, mellynek bővséges vize elegendő a' Vár ebbeli szükségeinek kipótlására. Ekképpen őltalmazó állapotban helyheztetődvén 's megerősítvén a' Vár, az akkori boldogtalan idő' szokása szerént, ragadozók' barlangjává lett, és az erőszakkal elrablott préda, ide hordódott mint bátorságos helyre; melly nyilván kijő a' Herczeg Koriátovits azon merész cselekedetéből, hogy véletlen Komlósra ütván, Komlóssy Miklóst, a' Komlóssy Egyed Attyát minden ok nélkül a' maga tulajdon házába erőszakosan megtámadta 's magával elhurczolván, esztendeig a' Munkátsi Várba fogságba tartotta, Komlóst és Kövesdet erővel elfoglalta, 's ezenkívül 200 jó forintokat érő 5 lovat is a' nevezett Komlóssy Miklóstól elhajtattott. *)

Munkátsnak a' Herczeg Koriátovits Todor' halála után következett gazdag birtokosi is különös figyelmet fordítottak ezen Várra, és azt mindenkor őltalmazható állapotba tartották. Kiváltképpen az 1526. eszt. történt gyászos Mohátsi harcz után, Zápolya János Király' birtokába jutván, azt úgy megerősítette, hogy I-ső Ferdinánd Király, fegyverrel sem tudta azt az ő kezéből kitekerni. A' János Király' halála után Isabellától az ő Öz-

*) Vid. Literas Inquisitorio-Evocatorias pro Ungriño et Aegidio filiis Michaëlis de Komlos, contra Theodorum Ducem de Munkáts emanatas.

vegyétől sem vehette azt el Ferdinánd Király, mert ámbár az ő Vezérei Telekesi Imre és Perényi Mihály nagy erővel ostromlották is, mindazáltal azt az ő számára el nem foglalhatták, minthogy mind a' Várbeliek vitézül óltalmazták magokat, melly alkalmatossággal az egygyik Vezért Perényi Mihályt egy a' Várból kijött ágyú-golyóbis megölte; mind az ostromlottaknak segítségekre jött Bebek Ferencz és Balassa Menyhért, az alól az ostromló sereget elűzték, és a' Várat az ostrom alól felszabadították. Az Isabelától a' Ferdinánd Király' részére hajlott Balassa Menyhért is igyekezett azt a' maga részére elfoglalni, de szándékába nem boldogúlhatott, hatalmas ellent-állásra találván minden próba-tételei. Maximilián Király is minden módokat elkövetett, hogy azt vér-ontás nélkül a' magáévá tehesse, de minthogy arra békességes alkudozások által nem mehetett, fegyverhez nyúlt, 's Svendi Lázárt és Forgács Simont hatalmas sereggel küldötte annak elfoglalására. Tudtára esvén ez Zápolya János 'Sigmondnak, Békesi Gáspárnak megparancsolta, hogy írjon Forgács Simonnak, mellyben adja tudtára, hogy mind ő, mind Svendi Lázár, a' Munkátsi Várnak hagyjanak békét, mert különben meg fogják keserülni cselekedeteket. Sennyei 'Sigmondra bízódott a' levél' által-adása, a' ki hűségesen eljár ugyan a' reá bízott dologba, de Svendi és Forgács ezen fenyegetéssel semmit sem gondoltak, hanem a' Várat ostrom alá vették, és azt mind addig lövették, míg Lugosi János, és Kerepetzi Demeter, minden vitéz oltalmazások mellett is azt feladni nem kéntelenítettek 1567-dik Eszt. — Ekkor felette megrongáltatott a' Vár, falai sok helyen letörettek 's épületei béomlottak; a' Vár alatt lévő gyönyörűséges kert is a' vadas-kerttel egygyütt ekkor tétetett semmivé. De Maximilián Király a' Várat mint fontos pontot, nem soká hagyta ezen gyászos dűledékeibe heverni, mert még ugyan azon 1567-d.k Eszt. megparancsolta annak újra lejendő felépítését 's megerősíttetését; mellyre való nézve a' nevezett esztendőben Beregh és Ugocsa Vármegyék számos ingyen munkásokat parancsoltattak oda rendelni. 1569-ben Ung és Bereg Vármegyéknek tétetett köteleességekké a' segéd-munkások' adása. A' felső kapu, a' melly előtt van a' felhúzó hid, 1570-ben építtetett, de már akkor a' Várat Magócsi Gáspár birta, 's ennek 1571-dikbe történt halála után az ő fija Magócsi Ferencz folytatta itt az építést, az 1574-ik esztendei Diéta' végezése szerint a' Várhoz tartozó Uradalombeli Jobbágyság izzadozván annak erősítésében.

Az 1622-ki Nickolsburgi békesség 23-ik pontjának erejénél fogva II-ik Ferdinánd Király, Bethlen Gábor Fejedelemnek 300,000 Magyar forintokba elzálogosítván a' Várat, az ahoz tartozó Uradalommal, a' nevezett Fejedelem a' Várat sok bástyákkal és épületekkel erősítette, és midőn az ő halála után az ő Özvegyével Brandenburgi Katalinnal titkos szövetségben élt Csáki István, azt a' Ferdinánd' részére el akarta foglalni, oda Balling János, a' Vár' akkori Fő-Kapitánya, a' Ferdinánd' katonáit bé nem bocsájtotta.

Brandenburgi Katalinnak, az Erdélyi Fejedelemségről lett lemondása, és az Országból lett kitakarodása után, az I-ső Rákóczi György Fejedelem' birtokába jutván a' Vár, ezt ő sok épületekkel nevelte, két Francia Ingenieur által ágyúzók batteriákkal, sánczokkal, 's más oltalmazási eszközökkel vétetvén azt körül 1630-ban, mint megtetszik a' második vagy középső kapu mellett északra eső bástya oldalán lévő kő-táblára metszett esztendő számból. Három kő-tábla van itt egymás felibe helyheztetve, de az idő' viszontagsága és kivált az első a' rajtok lévő írást annyira lemosta, hogy azt többé olvasni nem

lehet. A' középső kő-táblán, a' felső két sorban az itt következő Distichont tudtam csak nagy nehezen leolvasni:

Ars, Natura, Deus, non his tormenta verebor

Aenea si faveant astra perennis ero.

Kár, hogy ennekelőtte, míg az említett kő-táblákon lévő írás olvasható volt, valaki azt le nem vette, és a' maradéknak által nem adta.

Ekképpen a' Vár őltalmazó állapotba helyheztetődvén, 's II-dik Rákóczi György Fejedelem által is újabb erősségekkel vétettetvén környúl, midőn az említett Fejedelem, Lengyel-országi szerencsétlen expeditiója' következtében, a' boszszú-állásra ingerlett Lengyelek 1657-dik Eszt. az Országba léütvén, Munkáts városát 300 Falukkal lángba borították és elpusztították is, a' Vár felé még csak közelíteni sem bátorkodtak, hanem azt kikerülve dühösködtek az ártatlan lakosokon, azoknak oltalom nélkül való hajlékaikat 's Faluikat hamuvá égetvén.

Sikeretlen próbát tett a' Vár ellen I-ső Rákóczi Ferencz is, kit az édes Anyja, Bátori 'Sófia, ágyú-golyóbisokkal kergetett-el az alól ostromló seregével egygyütt, valamint Csomaközi 'Sigmondot és Gábort is, a' kik ezen idő tájba bátorkodtak, bizonyosan I-ső Rákóczi Ferenczel egygyet-értésbe lévén, a' Várat megtámadni 's ostrom alá fogni. —

Generális Caprara is 1686. Eszt. erővel soha se vehette volna azt el a' férjfiúi bátorságú Zrinyi Ilonától, minthogy 5 hónapig tartott ostrom után is, csak a' Vár alatt lévő Palánka nevű Falutskát sem vehette-meg; hanem Radics Andrásnak a' Vár Comendánsának, és Absolon Dánielnek, a' Zrinyi Ilona Titoknokjának segítségével mehetett arra, hogy az Első Szakaszbba elő-adott feltételek alatt, az e' végre megbizott Gróf Caraffának által-adódnék.

Puska-lövés nélkül jött az 1703-ik Eszt. a' II-dik Rákóczi Ferencz' birtokába, a' Várbeliek egyenlő akarattal az ő szolgálatjába álván; valamint 1711-dik Eszt. is kevés elment-állás után adta az fel magát Generális Pálfinak, II-dik Rákóczi Ferencznek az Országból örökösen lett kivándorlása után.

Ekkor a' Felső Ausztriai Házból uralkodó Magyar Királyok' kezébe esvén a' Vár, megmásolhatatlanul megtartották azt birtokokba mind e' mai napig, akkor is kikötvén azt a' magok számokra, midőn 1726-dik Eszt. a' Munkátsi és Sz. Miklósi széles kiterjedésű Uradalmakat VI-dik Károly Császár, a' Várat tárgyzó bizonyos köteleztetések mellett Gróf Schönborn Lotharius Ferencz Moguntziai Érsek 's Választó Fejedelem 's a' Német Birodalom Fő-Cancelláriusának ajándékozta.

Ezen időtől oltá, külömb-külföle fegyverek, ágyúk, és ágyú-golyóbisok' tárja volt a' Munkátsi Vár, mind addig míg 1787. Eszt. II-dik Jó'sef Császár alatt a' Török háború kiütvén, innen mindennemű fegyverek és ágyú-golyóbisok a' Belgrádi táborba nem vitettek, 's azoknak némelly még itt hagyott maradványi 1792. Eszt. a' Francziák ellen nyomuló hadi-seregek után nem szállítottak.

A' Török háború' bévégződésével II-dik Jó'sef Császár több Váraknak lerontatásokat meghatározván, a' Munkátsi Várra nézve is kiment a' vég sententzia; hanem a' Fő-Hadi-Tár-Mester Gróf Colloredo' javaslására a' bölcs és hálhatatlan emlékezetű Fejede-

lem annak megkegyelmezett, 's azt a' maga valóságában meghagyva a' Státus Rabjai' Fenyítő-hellyekké rendelte, és a' fegyver-házat ezen célra fordíttatni, 's készíttetni parancsolván, azolta itt szenvedik méltó büntetéseket némelyek azon szerencsétlenek közül, kik a' Haza, Király 's fennálló Törvények ellen vakmerően vétvén, szent kötelességeik' megtapodásával magokat méltókká teszik arra, hogy bűnös tetteik miatt rab-igába nyögve, elkövetett kárhozatos cselekedeteikért lakoljanak. A' Polgári és Katonai karból való Státus rabjain kívül ide küldődnek az alsóbb rendű Katonák közül is némelyek, kik elkövetett tetemesebb véttségeik miatt bilincsbe való várbeli munkára büntetődnek. —

A' régibb időkben is sok szerencsétlenek siratták itt bal sorsok' mostohaságát. Nevezetesen Taraszovics Basilius Munkátsi IX-dik Orosz Püspök, a' ki I-ső Rákóczi György ellen elkövetett titkos fondorkodásai miatt 1640-ik eszt. a' Klastrom Temploma' Oltára mellől erőszakosan elhurczoltatván 's szinte három esztendeig a' rideg tömlőcz mindenféle alkalmatlanságait szenvedni kéntelenítetvén a' II-ik Ferdinánd maga közben-vetésére bocsátódott szabadon *). Itt nyomorgattattak azok a' Református Predikátorok is, kiket 1670-ik eszt. Báthori 'Sófia Fejedelem Aszszony, a' Romano-Catholica vallásra Férje' halála után vissza-térvén, nagy kiterjedésű Uradalmából ide hurczoltatott 's Tisztjei által minden kigondolható módon sanyargattatott **).

Itt tartotta fogva II-ik Rákóczi Ferencz is 1706-ik eszt. Generális Forgács Simont, néki tulajdonítván, hogy Generális Bonafouxtól, Esztergom Staremborg által (a' kinek háta megett minden élés-házakat a' parancsolat szerint el kellett volna foglalni) elvéteztett ***). Itt töltötte búsan fogsága zordon napjait Gróf Kohári István is 1720-ik eszt. 's itt írta komor oráiba azon Magyar lelket és érzést kifejező Verseit, melyeket az 1823-dik eszt. Szép Literatúrai ajándék 21—26 lapjain olvashatni. —

A' mi a' Vár' mostani elrendeltetését és szerkeztetését illeti; e' 4 fő osztályokra van felosztva, úgymint; a) A' Várbeli Fő-igazgatói kormányra, (Festungs-Commando). b) A' Vár őrző-sereg' kormányára, (Bewachungs-Commando). c) Az Építő intézet' osztályára, (Local-Fortifications-Direction.) és d) Az élelemre ügyelő Hivatal' osztályára, (Verpflegs-Amt).

A., A' Várbeli Fő-igazgatói Kormány áll egy Commendánsból, a' ki mindég Stabalis Tiszt; egy Vár felügyelő Tisztből (Platz-Officier), egy Várbeli Káplánból (Festungs-Capellan), a' ki mindég a' Franciscanus Atyák' Szerzetiből való; egy Fő-orvusból (Ober-Arzt), és egy Al-orvusból (Unter-Arzt. — A' Commendáns' ****) közvetlen felügyelése alatt vagynak, a' most legközelebb elő-számlált Tiszt-viselők 's néki tartoznak egyenesen minden történetről jelentést tenni. A' Commendáns maga, függ a' Bécsi Fő-Hadi-Tanáctól (Hofkriegs-Rath) és a' Budai Fő Hadi-kormánytól (General-Commando). A' Fő-és Al-orvos felvigyázások alatt lévő Kór-házba, vagy Ispotályba, nem csak a' Várhoz szorossabban tartozók, hanem a' Várhoz közelebb eső quártélyokba fekvő Huszárok, Szabadságosok, elnyomorodtak (Invalidusok) és a' Verbungs-Commandónál lévők is, ha

*) Vid P. Joa. Basilovics brevis notit. fund. Koriat. P. 1. Cap. 15. pag. 65.

**) Lampe Hist. Eccl. Ref. in Hung. et Trans. L. 11. pag. 443.

***) Engel Geschichte T. V. pag. 222.

****) A' Vár' Commendánsa most M. Belovári Bellosits Pál Fő Strázsa-Mester, egy talpig derék Magyar ember. —
F. M. Or. Minerva 3. Negyed. 1827.

megbetegednek 's orvoslásra van szükségek ide hozattatnak, 's itten gyógyítatnak. — A' Fő-porkoláb a' Státus' rabjaira, az Al-porkoláb pedig a' köz-rendű rabokra vigyáz-fel. A' Commendáns' felvigyázása 's Jurisdictiója alatt van a' Vár alatt 's körül fekvő Palanka nevű Falu is, melly áll 97 számmal megbélyegezett Házakból 's 800 és egynehány Lélekből álló Lakosokat számlál. Ezek Telekeikért esztendőnként fizetni szokott Censuson kívül, semmi-féle adót sem fizetnek és semmiféle szolgálatot sem tesznek, hanem szükség' idején, a' Vár' oltalmára tartoznak fegyvert fogni. Egyházi tekintetben a' várbeli Káplán' Lelkipásztori gondviselése alatt vagynak, és az Isteni tisztetletet a' Várba lévő csinos Kápolnába gyakorolják, mellyben még ma is meg van az az arannyal gazdagon hímzett veres selyem materiából készült Mise-mondó ruha, melly a' II-ik Rákóczi Ferencz palástjából készített. Van még a' többek között egy más igen pompás 's gazdagon aranyozott Mise-mondó ruha is, melly a' Fels. Mária Theresia ajándéka.

B., A' Vár-őrző sereg (Bewachungs-Commando) áll egy Kapitányból*), egy Fő- és két Al-hadnagyokból, 's a' Strá'sa-Mestertől számlálván 300 és egynehány fegyver-viselők-ből. Most itt a' szolgálatot, a' 2-ik Garnizon Batalionnak egy Osztálya teszi, mellynek a' Stábja Leopold Várában van. — A' Munkátson, Szigeten, Pócskán, Körös-mezőn, Pusztaházán, Tisza Uj-lakon, Király-házán (Königsfeld) Felső-Vissen, Rakón és Szathmáron lévő Királyi Só-hivatalokhoz, és Kamarákhoz is innen rendelődnek, 's küldődnek az örbeli szolgálat' tevésére a' Katonák.

C., Az építő Intézet' osztálya (Local Fortifications-Direction) áll egy Ingenieur-Kapitányból, egy építő Szám-tartóból (Baurechnungs-Führer) és egy építésre ügyelő Biztosból az úgy nevezett Schantz-Káplárból, a' kinek felvigyázása alatt vagynak, azon két Bérese is, kik a' Várba nyolcz aerarialis ökrökön hordják hordókba Latorczából a' vizet, minthogy a' Vár' kútyába lévő víz felette édes, és kivált a' hüvelykes vetemény nehezen fő meg benne. —

D., Az élelemre ügyelő Hivatal (Verpflegs-Amt) áll egy segéd Biztosból (Verpflegs-Adjunct) a' kinek felvigyázása alatt van a.) egy Pék-Mester (Bäcker-Meister) egy Fő süttő Pék (Ober-Bäcker) és három süttő Legények vagy Pékek.

A' Vár szükségének kipótolására 's építésére, a' Tiszti Karok 's Köz-emberek Hó-pénzekre 's a' Státus' rabjaira 's köz foglyokra megkivántató kölcségre, pengő pénzben esztendőnként, a' fegyvert és a' katonák' öltözetét ide nem számlálván, körül-belől mennyi pénz kivántatik-meg, 's ittezen az úton mennyi hozódik fo lyamatba, láthatni e' követ. Tabellából:

			For. Conv. pénzben.
1. A' Várbeli Fő Igazgatói Kormány Esztendőnként felvész	—	—	5000
2. A' Vár-őrző Sereg minden Hónapban 1400 fl. és így eszt.	—	—	16800
3. A' Fortificatio	—	—	6000
4. A' Verpflegs-Hivatal ha készen kapja az élelmet	—	—	8000
5. A' Rabokra tenni szokott költség	—	—	2000
Summa			37,800.

Balajthy Jó'sef.

*) A' mostani Vár-őrző Sereg Commendánsa. Kapitány Tóth Péter Úr egy Nemes érzésű jóles Magyar.

15.

Hazafiúi szó, idegen nyelvű Lakos Társaimhoz!

„Erőszakot szenvedünk, Nemzetiségünkől ki akarnak vetkeztetni a' Magyarok, régi dicső Sax, Szláv, 's a' t. nyelvünk' virágzását ellenzik, Á'siai szabású kemény Tatár faj' nyelvöket igyekeznek tolni ránk, kik e' Tartományt régebben lakjuk, kik már itt szántottunk vetettünk, Király Országlás alatt éltünk, mikor még ők, mint durva pásztor-emberek, az Észak-nap-keleti pusztákon bolyongván, ló-húst ettek.” Illy gyáva panaszra fakadnak sokan köztetek idegen nyelvű lakosok! és most különösen midőn Nemzeti véd-angyalunk mosolyog, 's többet ígér mint valaha, midőn Nagyok Kicsinyek áldoznak, Tudósaink Nemzeti-nyelvökben ízt, csint, tüzet önteni igyekeznek, a' Tudományos míveltség' léptőin bátran előre hágdosnak, 's Német, Franczia, Tanító-mestereikkel, ki-kerülvén már az Oskolából, felszabadulván a' Gyámság alól, sorba állanak, 's most akarjátok e Hazafiúi kellemes érzéseinket megzavarni? — A' Magyar Nyelv' Frigy-ládája köztünk van, előtte a' Filiszteus Dágon Bálvány össze-rogya, azokat kik szentségtelen szemeikkel bele-tekintettek, megverte az Úr. Már kihozánk Abinádáb, ki Obed Edom Házaiból is, hol eddig szent őrizet alatt vala, (megtanulánk Kazinczy, Virág, Berzsenyi, Kisfaludiak, Szemere, Költsei, Thaisz áldott lelkektől szépen írni, beszélni), indulóba vagyunk a' Magyar Sionra készíteni annak örök lakot. — Ah! de mit, 's mennyit kell még igaz ügyünk mellett kiálnunk! imé midőn vigadunk, 's tánczolunk egész erőnkől az Úr előtt, *) nem csak hideg vérral nézik buzgóságunkat, és sajnálnak egy apró barom-fit háláadó áldozatra ajándékozni, **) de némelly Városainkban, a' Magyar búza 's bor' árából felemelkedett paloták ablakaikból gúnyolódyá tekintenek -le reánk, sok finnyás Személyek követvén vétkes példáját Mikálnak, ama dicső Nemzete Őr-állóját Dávidot boldondnak nevező Mikálnak „bennünket szívekbe megutálnak” 's így csúfolódnak: „Bezzeg ugyan diszesek vagytok ma!” ***) De ne haragudjatok reánk leendő kedves Barátink! azért, hogy az Isten képeire teremtetett embernek erejét 's méltóságát valóban kifejező gyönyörű nyelvünket elenyészni, 's Nemzetünket elalacsonyodni nem engedjük, de több mívelt Nemzetek' dicső pályájakat futván, egy Országló-nyelv, és így egy Hazafiúi érzés, elmebeli 's erkölcsi míveltség által, ugyan egy köz dicsőséget akarunk áldott Földünkön megörökösíteni.

*) 2 Sam. 6: 14. **) Sajnálunk sokan Gazdagaink között, szép Nyelvünk' virágzására néhány forintokat kiadni: Magyar Minervát, Tud. Gyűjteményt, Élet 's Literaturát hordatni; a' szép lelkű 's köz-jóra törekedő Kiadók 's Könyv-nyomtatók magok egyedül győzik a' Sajtó költségét, — nincs a' magyar érdemnek jutalma.

***) 2 Sam. 6: 20.

Más, haragosabb mint én, kit talám sokszor felboszszontátok „grober Ungar” ’s „tábi Ahra” szavaitokkal könnyen így szólhat: Fegyverrel nyerték Öseink e’ szép Földet, magyarul adá-ki Árpád napi parancsolatját Ungváron, Szerencsen, Fő Segédjeinek Zabolchnak Gyulának ’s a’ t. Ki ’s merre forduljon Serege’ Szakaszával birtokba venni vérség jussán a’ régi Hunniát, magyarul tanácskoza Hiveivel. Az itt talált népnek Magyar szavát adá, hogy t. i. e’ föld javaival békével élhet, ha magát csendesen viseli, ’s Országlássa alá-adja, és nem nézván úgy azt, mint hajdan Josue a’ Kananeusokat, nem is írta-ki, sőt a’ félénk meghunnyáskodott győzetteket bátorítá mondván: e’ zajos időben, mellyben különben senkinek nincs egy perczig is bátorságba sem élete, sem vagyona, Uratok, ’s Atyátok lesztek.”

Mi csuda hát, ha ezer évek után is, Magyar maradt a’ Magyar, ha parancsol, rendel, országol ma is; rendeli nevezetesen, hogy Árpád nyelve, mint Nemzeti-nyelv virágozzék, ’s minden, ki Hazafi akar lenni értse, ’s tudja. Drága vérral fizettek Öseink e’ szép Hazáért!

Ah! mennyit fáradt, melly sok gond lepte Fejét, mi
Vészes ezer bajokon, sűrű veszedelmeken át-tört,
Míg Országot emelt, ’s örökös lak-helyt mutatott-ki
Scytha Vitézinek a’ szép Pannon ’s Dácia Földjén
Ízmos ’s lelkes törzsök Apánk a’ NEMZETES ÁRPÁD.

De én nem beszéllek illy magas hangon. Szinte szeretném eltitkolni tölletek régi dicsőségünket, hogy ne lenne mit irigyleni, hogy szíveinket tiétekkel össze-olvaszthatnám. Az idő’ lelke, az emberiség, főképpen a’ Keresztyén vallás szerény beszédre taníta engem. Mózes felséges énekébe olvasom: „Emlékezz-meg a’ régi időkről, gondoljátok-meg minden Nemzetségeknek esztendeit. Kérd-meg a’ te Atyádat, és megjelenti néked, ’s a’ te Véneidet, és megmondják néked; midőn a’ Nagyságos Isten örökségeket osztana a’ Népeknek, és mikor elszéleszté az emberek’ fiait.” Ismét az Apostolok’ dolgairól írt könyvben: „Isten az egész emberi Nemzetséget egy vérből teremtette, hogy lakoznának e’ földnek egész színén, elrendelvén az időeknek alkalmatosságait, és az ő lakásokat meghatározván.” Ugy van, Isten határozá-meg itt lakásunkat, ’s Nemzeti szerkeztetésünket, „Ő tölle van ama hasonlíthatatlan bölcs Király’ szavai szerint a’ Nyelvnek Beszéde is”! A’ ki hát irigy szívvel kérdi, miért jövénk ide, mi közünk e’ Földhöz? mi jusson országolunk, ’s akarjuk Nemzeti-nyelvünket is uralkodóvá, közönségessé tenni? akarki legyen az, feleljen előbb ez ím’ kiírt Bibliai Czikkelyekre ’s pereljen a’ Teremtő ’s Igazgató’ hatalmával ’s bölcsességével.

Igaz nem-csak egy csipke-bokorba mint hajdan Mózes előtt, de minden fűbe-fába lángol ez áldott Földön az Úr’ szerelme, mindazáltal szívünk meg nem kövéredik, fel nem fúvalkodunk; sőt megvaljuk méltatlanságunkat dicsőségére az Úrnak, az által is akarjuk hálálni szerelmét, hogy a’ Szent Író’ tanátsa szerint: „Az Atyafiakhoz hajlandó szív mellé ragasztjuk a’ közönséges emberi szeretetet, ember-barátok, vendég-szeretők vagyunk, minden szegénnyel jól tenni, akarki ’s honnan légyen, elég hogy ember, fő gyönyörűségünk, ’s így akarjuk e’ Paradicsom hazát megérdemlenni. — Panaszotok igazságtalan idegen ajakú Lakosok! azt akarjátok e? hogy Nemzeti-nyelv e’ Hazában ne legyen; úgy nem lesz’ egygyetértés’ szeretet, türelem, sem nem lesz’ Tudományos műveltség, sőt szabadság sem, ’s megszűnik a’ Nemzet, Nemzet lenni.

A' Magyar veté-meg alapját ez Országlásnak, ő hozza Törvényeket, megállapítja a' jussokat, ő teszi a' legnagyobb részt, és ti még is panaszkodtok ellene. Köztetek szint-
 úgy ezer meg ezer nemesek, gazdagok vagynak, és kik alsóbb rendűek, nemtelenek,
 szegények, határok közzé szorultabb élet-módúak e? egészségtelenebb levegővel, vízzel,
 nehezebb munkával élnek e? kevesebb jussokkal bírnak e, több köz terheket viselnek e?
 mint Borsod, Heves, Szabolts, Szathmár, Bihar, Békés, Csongrád, törzsökös Magyar Lako-
 sai, kiknek Ős Apjaik Árpáddal jöttek-ki, alatta katonáskodtak, kiknek igasság szerint
 mind Nemes embereknek kellene lenniük, mert Magyartól származni, törzsökös Magyar-
 nak lenni, még is nemtelennek tartatni majd nem képtelenség, de ah számtalan meg-
 sirathatatlan politikai 's fizikai rázódásokon esvén által Édes-Hazánk, kitudja, hogy 's
 mikor, elmaradtak velek egyenlő társaiktól; most már veletek egy rendbe állanak,
 még is senki Hazáját buzgóbban nem szereti mint ők. A' köz-jóért áldozni minden bölcs
 Felsőbb rendeléseknek engedelmeskedni készek, vidám lélekkel bírnak, tudván, hogy min-
 den az Istenen áll, ő aláz, ő magasztat; tudván, hogy az alaton sorsúba, nem zúgo-
 lódni, de helyheztesztésével megelégedni, vidám lélekkel foglalatostkodni, éppen olly nagy
 lélek, jele, mint a' fényes hivatalú hatalmasba el nem kevélyedni, de ember-barátnak
 lenni; tudván, hogy Isten előtt egyenlő becsek lévén, mind a' kettő, egyenlő részre tart-
 hat számot, a' boldog örökké-valóságba.

Nincs több Magyar e' földön csak mi, mi teszszük az egész Magyar Világot, Északi
 Á'siának az a' része honnan kijövének, úgy marada, mint Nyári takarodás után a' Tar-
 ló, láthatta ki utánunk azon Tájékon megfordult, kik jöttek-el 's kik maradtak ott, hí-
 rünk, nevünk eltöröltetett Á'siában. Szegény Kőrösi (ha még él, Isten vezérelje)! Ő mon-
 dom úgy keresi a' Tatár fajok között a' Magyart most, mint a' kis leányka a' kopár liba pá-
 zsiton, a' négy levelű szerencse Lóherét, halván rólla beszélleni szerető 's mátkás Nén-
 nyét. Miért irigylitek hát szerencsénket, hogy ez Ország, Nemzet, Törvényes alkot-
 mány, szóval minden, minden itt fű - fa Magyaroknak nevezetik? miért kedvetlenkedtek
 hogy a' Magyar Vice-Ispánt, Szolga Birót meg kell süvegelnetek? Miért irigylitek, hogy
 nyelvünknek különösen kedvezvén az Ég, épen, tisztán 's egészen megmaradt 's az itt ta-
 lált Tóttal, vagy a' szomszéd Némettel össze-keveredve, egy zagyva nyelv elő nem
 állabelőllök, mint a' Deák - Gothusból Olasz, a' Franc-Celtából a' Francz nyelv. Bár nagyobb
 legyen is itt e' szűk körbe földi dicsőségünk, legyen nem tagadjuk egy kis nemzeti büsz-
 keség bennünk, 's néha uralkodó hangon találjuk is kiejteni szánkából: „Magyar vagyok!”
 Ha azon Olasz Operánál, mellynek Florentziába tapsolnánk, 's azon Német szomorú da-
 rabnál, mellynek Drezdában néhány könnyeket áldoznánk, itthon nem Nemzetinyelven
 adatván-elő, ásitunk 's hideg vérrel vagyunk; ha talám némely vastag Magyar a' Pesti pom-
 pás jádzó Palota mellett elmenvén, egygyet sóhajt 's úgy nézi azt, mint hajdan az idegen Iste-
 neknek szentelt magas berkeket, Templomokat és Oltárokat nézte az igaz 'Sidó Júdeában,
 mind ezekért ne ítéljetez keményen idegen nyelvű lakos-társak. Hiszen ha nem fényletek
 is ti itten, 's Nemzetet nem tesztek is, de Ábrahámba mint minden hívők' Attyába meg-
 vagytok áldva, megsokasíta benneteket a' Jehova mint az Égnek tsillagait, Európa Észak-
 nyugoti oldalát birjátok, a' finom Lengyelek, a' tisztas Csehek és mások, vér szerint atyá-
 tokfiak, hatalmas Országló Nemzetek, Német-ország maga elég volna egy pallérozott vi-

lágnak, köztök a' tudománynak, mesterségnek, kereskedésnek minden ága virágzik. És mi ha hozzájuk kimegyünk, vagy mikor ők bennünket meglátogatnak 's néhány Tallérokért Magyar Kanahán földünkről, az áldott természet' minden javaival megrakodva haza bocsátjuk őket, mi bezzeg velek született nyelveken beszéllünk, tudományos műveltségekben gyönyörködünk, bámúljuk hogy Homér elébb született Cseh mint Magyar-nyelven, becsüljük szép ízléseket, csinos viseletjüket, világ ismérteket, elismerjük felemelkedett gondolkodások' módját, szinte irigyeljük szép világ polgárságokat. Elégedjétek-meg kérlek ezzel, és ha már dicsőbb Atyátokfaitól a' sors elszakasza, és Magyar-országulásunk' oltalma alatt akarjátok a' földön elérhető boldogságot megszerezni, miért nem alkalmaztatjátok hozzánk magatokat? miért nem tanúljátok nyelvünket? mindenütt elsőt nem jádzhattok, dicsőségünk' helyéről el nem tolhattok, a' kihatási megye nektek is mint nekünk hol 's meddig ki van szabva? Hirdessétek egymás közt, hogy azon Rendszabások nemzeti nyelvünkre nézve, melyek édes Hazánk' országosan össze-gyűlt, 's különösen is némelly Nemes Megyék' Vas, Zemplén, Gömör, Neograd, lelkes Rendei által megállapíttattak, nem, (Isten őrizzen a' vétektől!) oh nem rajtatok uralkodni szándékból, de veletek is köz-jóra törekedés tekintetéből Hazafiúi buzgóságból, mint Isten és emberek előtt becses tiszta kút-főből eredtek. Engedjétek-meg, hogy ama magát ügyetekre nézve halhatatlanító Nemes Megyének kedves Hazám' nevében különösen tiszteletet tegyek.

Ah! igen is megkülömböztetve át fogja adni Nemzeti-Literaturánk a' késő maradéknak Nagy nevedet VAS Vármegyé! ARANY betűkkel van felmetszve érdemed a' Dicsőség' templomába, halhatatlan Vicze Ispányi 's Jegyzői Kar és Ti Honni Nyelvünknek az idegen ajakú Lakosok közt leendő terjesztésének eszközölhetésére kiküldött szép lelkű Biztosság! Szegedi Sándor mint Választmány' Jegyzője, Dienes Ferencz Elöl-ülő, Kamondi Lajos Tiszti Fő Ügyviselő' Kocsóczy Ferencz, Békássy Imre, Szita János, Gömbös János, Szluha Márton Szolga Birák, Bitnicz Lajos és Plander Ferencz Professorok „köszöntelek benneteket Szent Pál' módja szerint Szent csókolással!” Láthatja minden világ polgárisággal páros hazafiúságtokból, 's bölcs intézetetekből, hogy az idegen Nyelveket Hazánkban elenyésztetni, 's számkivetésre juttatni éppen nem czélunk, nem akarjuk, hogy belső Szobáik az idegen ajakuaknak csintalanok, 's udvaraik Sár' - fészkek legyenek, bár Hollandiai szép csigákkal rakják is ki nem bánjuk; de azt megkívánhatjuk, hogy velünk együtt a' köz polgári nagy 's széles Ország' útát egyengessék, a' köz hasznú munkákban részt vegyenek, bár házok népe körébe született nyelvekkel éljenek is, de velünk dolgaink' folyamatjába (hogy a' tisztelt Kiküldöttség lelkes Jegyzőjének, mint a' VAS erős, éles, 's mint az ARANY kellemes szavaival éljek) „ha csak a' Hazai Föld és Levegő eránt háládatlanok nem akarnak lenni,” velünk mondom mint az Országló-test' izmosabb 's nagyobb számú Tagjaival Magyarul beszéljenek, 's közelebb e' Hazafiúi szómat is hozzájuk tüstént, addigis míg megérthetnék nyelvekre, átfordíttassák, szívekre vegyék, és valaha egész hazafiakká válván, 's boldogságunkal, dicsőségünkkel egyenlően osztozván, e' szíves vallást tegyék: igaza 's boldogító szándéka volt, Hazáját híven szerette, ki e' sorokat írta

Terhes Sámuel,
Kassai Refor. Predikátor.

16.

K Ö N Y V - B Í R Á L Á S .

Handbuch der ungrischen Poesie, oder: Auswahlinteressanter, chronologisch geordneter Stücke aus den vortrefflichsten ungrischen Dichtern, begleitet mit gedrängten Nachrichten von deren Leben und Schriften; nebst einer einleitenden Geschichte der ungrischen Poesie; einer Sammlung deutscher Übersetzungen ungrischer Gedichte, und einem Verzeichnisse der im Werke vorkommenden weniger gebräuchlichen Wörter. Für jene sowohl, die bereits einige Fortschritte in dieser Sprache gemacht, als für alle Freunde der Literatur im Allgemeinen, und der ungrischen insbesondere. In Verbindung mit Julius Fenýéry herausgegeben von Franz Toldy. — Erster Band. (Titel, Vorrede und Einleitung können wegen Mangel an Zeit erst mit dem zweiten Bande nachgeliefert werden.) Pesth und Wien, in Commission bei G. Kilian und C. Gerold. Ausgegeben im August 1827. Gedruckt in Pesth bei Trattner; igen csinosan, sürűen, de szép és egészen új betűkkel. —

Ez az a' cím, melyet a' Munka' borítékjára nyomtattata a' tudós Kiadó, minthogy a' Nyomtató' késedelve miatt az igazi Cím, az Elő-beszéd és a' Bèvezetés, a' Pesti Vásárra meg nem jelenhetének, és mind ezek csak a' második Kötettel fognak kiadattatni. Recensens nem bocsátkozik-ki itt a' Munka' szoros megítélésére; annak ideje akkor lesz', midőn a' második Kötet is meg fog jelenni; de siet ennek elkészülését mind azokkal tudatni, kik a' Poesist nem egyedül abban keresik és találják, hogy a' beszéd rímekre, vagy lábakra szedessék. Most légyen elég elmondanunk, hogy a' Könyvben mit találunk.

Lap 3. Alterthümer der ungrischen Poesie, oder Zeitraum von König Johann; 's ez tnegyen a' 14-dik lapig. Ez áll négy Énekből: 1. Hymnus Szent Lászlóra. Úgy látszik, ezt éneklé a' Magyar Anya-szentegyház már 1195, midőn a' nagy Király a' Szentek közzé íratott, de egy későbbi, nekünk igen régi megigazítás után. 2. A' Révai által is közlött *Emlékezzünk Régiokről...* 3. Házások' Éneke egy 1503, esztendőbeli Kéz-írat után. 4. Feddő Ének; amaz a' Mátyás', ez a' II. Ulászló' vagy II. Lajos idejéből. — Tiszteletes régiségek, 's a' legelső négy sorú strophákban, de rím nélkül.

Lap.	15	—	22.	Tinódi Sebestyén.
—	23	—	31.	Gróf Balassa Bálint.
—	31	—	35.	Rimai János.
—	35	—	65.	Gróf Zrínyi Miklós.
—	66	—	74.	Báró Liszti János.
—	74	—	78.	Beniczky Péter.
—	78	—	95.	Gyöngyösi István.
—	95	—	104.	Gróf Koháry István.
—	105	—	107.	Ráday Pál.
—	107	—	115.	Báró Amadé László.
—	116	—	132.	Faludi Ferencz.
—	132	—	144.	Bessenyei György.
—	145	—	154.	Báró Orczy Lőrincz.
—	155	—	160.	Barcsai Abrahám.
—	161	—	174.	Ányós István Pál.
—	174	—	180.	Horváth Ádám.
—	180	—	192.	Dugonics András.
—	192	—	199.	Baróti Szabó Dávid.
—	199	—	203.	Rájnisi József.
—	203	—	212.	Révai Miklós.
—	212	—	218.	Gróf Ráday Gedeon.
—	218	—	225.	Szent-Jóbi Szabó László.
—	226	—	230.	Bacsányi János.
—	230	—	243.	Dayka Gábor.
—	243	—	253.	Verseggy Ferencz.
—	254	—	258.	Gróf Gvadányi János.
—	258	—	268.	Virág Benedek.
—	268	—	293.	Csokonay Vitéz Mihály.
—	294	—	349.	Kisfaludy Sándor.

Minden Költő' darabjai előtt annak Élet-írása áll, nagy gonddal gyűjtött, figyelmet érdemlő, és eddig vagy épen nem ismert, vagy hibásan ismert tudósításokkal. A' Szerző szabadon hallatja ítéleteit, de a' mint igaz ítélőhöz illik, hízelkedés és személyes idegenség nélkül. Ezen elsőbb Kötetében, a' mennyire az elkészülhetett, csak a' Versezeteket adja; nem vetvén-meg a' fordításokatis, hol a' Költőt legalább Nyelve és Technikája jegyzi-ki. A' mi az Olvasót mind a' Költővel mind a' Költéssel hozza szorosbb ismeretségbe, az a' második Kötetben fog jönni.

Ha valaha jelent-meg Könyv közöttünk, mellyen Olvasóink, kiknek száma még mindig igen kicsiny, kapva-kaptak, úgy e' szerencsét ennek óhajtjuk. Aestheticai leczkézések még senkitsem tevének Poetává; de jaj annak, a' ki Verseket e' leczkézések értése'sa' legméltóbb példányok' ismerete, gondos össze-hasonlítása nélkül írogat. 'S a' Munka nem egyedül azoknak kívánja részvéteket, a' kik verseket írnak, hanem mind az azokat, a' kik látni akarják, mint emelkedék Nyelv és Mesterség nálunk az alsóbb polczokról a' fentebbekre, hogy végre azon Nemzetek' sorában, mellyeknek a' környülállások korábban engedék-meg a' kifejlést, magához méltólag állhat-meg, 's az idegeneknek is magára vonhatja figyelmét.

A' két ezüst forinttal kihirdetett elő-fizetés a' két Kötetre November' 20-káig fennáll.

KAZINCZY FERENCZ.

17.

Horáitz' levele Pisóhoz és annak fiaihoz.

Ha ki ember-főhez ló-nyakat festene,
Mindenütt más tagot rakna, mint kellene,
'S tollakkal keverné, 's rút hal' formájával
Azt, a' mit fenn kezdett szép leány' arczával:
Nem nevetnétek e, Barátim, művére
Midőn kérkedéssel hívna nézésére?

Elhiggyétek, Pisók, hív mássa e' képnek,
A' vers, mellyben olyan zavartt tárgyak lépnek
Előnkbe, mint beteg' álmadozásai,
Hol a' fő 's a' lábok nem egy test' tagjai. —
Ugy de a' kik képet vagy verseket írnak,
Akármit költeni örök jussal birnak.

Tudjuk, 's azzal mi is szoktunk dicsekedni
'S készek is vagyunk azt másnak is engedni;
De nem, hogy szelidek 's vadak vegyüljenek,
Bárány tigris, madár kigyót szeressenek.

Sok munka van pompás kezdettel hirdetve,
'S rá egy két bársony folt, hogy ragyogjon, vetve,
Diána' temploma szép festés berkével,
'S egy patak, 's szivárvány, Rhénus' nagy vizével;
Szép, de nincs jó helyen: talán a' kép-író
Cziprus-fát is írni nagy elmével bíró;
Mit használ ha festést egy hajó-törős kér,
'S bért azért, hogy kára rajzoltassék, ígér?
Izzad a' fazekas: nagy edényt vársz tőle,
A' munka kész; 's egy kis bögre lett belőle.
Írj akarmit akarsz; csak egy egészt tegyen
A' mit írsz, 's magával megegyező legyen.

Barátim, az legtöbb költőknek hibája,
Hogy megcsalja őket szépség' ál-orczája.
Egy röviden akar írni, 's homályos lesz';
Mást a' sok simítás lélektelenné tesz';

Amaz magasra vágy 's felpuffad írása;
 Ez mász, hogy szelekkel ne vivjon járása;
 'S a' ki, ne mondassék, hogy másoktól tanul,
 Eggy dolgot forgatni akar hallatlanul,
 A' tengeri Delfint erdőbe helyheti,
 'S a' Nereist Vadkan' hátára ülteti.
 A' hibától-félés, bölcs mesterség nélkül
 Regulák mellett is hibára hibát szül.

Emil' oskolája körül eggy kép-metsző
 Eggy avagy más részben méltán lehet tetsző,
 Csinálhat remeknek beillő körmököt
 'S a' rézen lobogni látszó haj-fürtöket;
 Még is kontár, ha nincs a' dolog' veleje,
 Szép egészt formáló mesteri ereje.
 En hogy-ha magamat költőnek vallanám,
 Illyen művész lenni szintűgy általlanám,
 Mint fekete hajjal 's szemmel ékeskedve
 Olly rút ábrázattal bírni, mint a' medve.

Válaszszatok, ti, kik borostyán ágakat
 Vártok, erőlkéhez mérsékelt tárgyakat;
 'S elébb, mint kezdetek akarmiről írni,
 Vizsgáljátok, mit tud vállatok elbírní.
 A' melly munkát bölcs ész fontolva célúl vesz',
 Abban értelmesség, jó rend 's szépség is lesz'.

A' rendnek az, ha nem csalatom, érdeme,
 Hogy a' minek most van kelete 's kelleme,
 Csak azt illeti most; sokat halasztva rejt,
 'S akkor adja-elő, ha illő helyet sejt.

A' szó-rakásban is ízzel 's észszel bíró,
 'S kényes szedegető legyen a' vers-író.
 Sokszor már az által a' mondás szebbé lesz'
 Ha ravasz helykezés szokottszót ujjá tesz'.

A' hol ujan találtt dolgot kell festeni,
 Szabad nem hallott szót kéjünkre költeni;
 Csak a' kéj ne sértse a' szép szerénységet
 'S fog a' nem rég' csináltt nyerni kedvességet,
 Ha Görögök' tudós nyelve volt forrása,
 'S jó módjával esik meghonnosítása.

Mert Caeciliusnak 's Plautusnak mért ad na
 A' Római, a' mit tőlünk megtagadna?
 Ha én gazdagodom, mért irigyeltetem,
 Holott Enniusban 's Cátóban sejthetem,
 Hogy Őseink' nyelvét szokták bővíteni,
 'S képzeiteket új névvel jelenteni.

Szabad volt 's mindenkor szabad lesz' az olly szók'
 Kiadása, mellyek uj vertt pénzek — de jók.
 Mint a' fák elhányják időről-időre
 Leveleket 's szebbet hoznak jövődre,
 Ugy az ó korbeli szók is elhullanak,
 'S az ujak ifjanként frissen virítanak.
 Mi 's a' mink van halál-adózói lenni
 Tartozunk. Bár ezer nagy hajót pihenni
 Dühös szelek elől tág kebelébe hív
 Egy hegylől vájt öböl — Királyi dicső miv — ;
 Bár a' tó, melly elébb volt békák' tanyája,
 Most a' termékenység 's bőség szép hazája;
 'S a' folyó, melly pestis volt a' mezőségnek,
 Most más úton enged a' bölcs mesterségnek:
 Mind ez mulandó miv, 's az idők' zsákmánya:
 Sokkal inkább a' nyelv' dísze 's ragyogványa.
 Sok elenyészett szó nyer még új életet,
 Sok elenyész, melly most bir nagy tekintetet,
 Mihelyt a' szokásnak parancsolja kénye,
 Mellytől függ a' beszéd 's nyelv minden törvénye.

Melly versel kell hadat 's bajnoki tetteket
 Irni, adott arról Homérus remeket.
 Az egyenetlenül páros vers nemébe
 Elébb azok, kiket kínos kelepcebe
 Ejtett a' szerelem, zárták keserveket
 'S utóbb boldogok is öntötték szíveket.
 De gyenge hangjait elsőbb ki kezdette
 Bizonytalan 's a' per most is foly felette.
 Archilochust harag, mint mérges nyilával,
 Fegyverkeztette-fel saját Jambusával,
 A' vig és szomorú játékok' lábai
 Ebből szabattak-ki, mert sebes hangjai
 Mivelést rajzolni legjobban illenek,
 'S beszélgetni 's lármát győzni termeltenek.
 A' lantnak Istenek' 's vitézek' tettei
 'S gyors bajnokok' 's lovak' vig győzedelmei
 Hirét 's a' szerelmet egygyütt a' tréfával
 Engedte a' Múza zengni szép hangjával.

Minden vers-nemnek van saját színe 's hangja:
 Mikép' illet engem a' költőknek rangja,
 Eltalálásokban, ha vagyok járatlan,
 'S inkább mint tanuljam, maradok tudatlan.
 Nem szeret a' nyájas darab olly pompába
 Öltözni, melly illik a' Tragédiába,

'S a' tárgy, melly rajzolja Thyestes' ebédét
 Csömörli a' köz-nyelv' 's vig játék' beszédét,
 Ne legyen helyétől egygyik is megfosztva,
 Melly neki a' sorstól illőkép' van osztva.
 Azonban Thalia felviszi szózatját
 Néha 's Chremes fennyen dörgi káro mlatját;
 'S a' tragödia is ha bűt kell festeni,
 Társalkodás' nyelvén kíván beszélteni;
 Telephus és Peleus, mint szerencsétlenek
 'S hazájokon kívül bolygók, kéntelenek
 A' más-fél lábnyi szók' dagályát elvetni,
 Ha panaszok akar szíveket sebhetni.
 Nem elég, hogy a' vers szép 's hibátlan legyen,
 Édességével is szükség csudát tegyen,
 Mint mosolyogva néz a' mosolyodókra
 Az emberi orcza, úgy sir a' sirókra,
 Könnyet hullassak e? Légy bús elébb magad
 Telephus és Peleus 's fájdalmad rám ragad.
 Ha sorsodat nyelved nem tudja követni,
 Ugy vagy ásítani fogok, vagy nevetni.
 Gyászos ábrázathoz gyászos szók' illenek,
 Haragoshoz ollyak, mellyek rémítenek,
 Játszóhoz enyelgők, 's ha kinek nincs kedve,
 Szóllása is legyen elkedvetlenedve.
 A' hánykép' eseti változnak éltünknek
 A' természet annyi érzést ad szívünknek,
 Örömet kóstoltat, ingerel bosszúra,
 Vagy kényszerít földig nyomó nehéz bura;
 'S úgy kell néznünk a' nyelv' érthető hangjait,
 Mint a' belső érzés' külső tolmácsait;
 'S a' ki másképp 's mást mond, mint sem indulatja,
 A' fő 's al-nép' csufját az méltán várhatja.
 Sok függ attól, ki az, kit versbe foglalunk,
 Isten szóllamlík e, vagy vitéz általunk;
 Értt ősz e, vagy ifjabb kor' heves bohója,
 Tisztas aszszonyság e, vagy hív szolgálója;
 Utaz e, mint Kalmár, vagy üz gazdaságot,
 A' siát lakja e, vagy Görög-országot.
 Tárgyat köz-hírből végy, vagy bár költs kényedre,
 Hihetőség, üsse bilyegét mivedre.
 Achilest fested e? hogy kedvessé tegyen,
 Gyors, heves, haragos, kérleletlen legyen;
 A' kötelességet 's a' törvényt nevesse,
 'S a' kényen nem járót kardal fenyegetse:

Medea legyen vad, Ixion hitetlen,
Jo szép, Iuo lány, Orestes kedvetlen.

Ha tőled alkotott személyt fogsz játszani,
A' millyennek kezded legelől mutatni,
Láttasd azt ollyannak végig a' munkában
'S egygyezzen magával egész mivoltában;
Nehéz a' gondolttat valóvá csinálni
'S külön természetet közösből formálni.
'S könnyebb személyidet Iliásból vened,
Mint ujdón ujjaknak teremőjök lenned.

A' másoktól vett tárgy sajátod fog lenni,
Ha sem mindennapit 's hitványt nem mersz venni,
Sem a' vettet szóról-szóra nem fordítod,
Sem a' követéssel, úgy bé nem szorítod
Szűk helyre magadat, hogy bár kedved lenne
Kijőni, a' szégyen vagy rend rabbá tenne.

Kezdetén munkádnak ne vágj nagy feneket,
Ne kezd úgy, mint ama' költő az éneket:
A' híres háborút fogom énekelni
'S szavának a' gögös mint fog megfelelni,
Mit ád, hogy ígérni olly tár szájjal szeret?
A' hegyek vajudnak, 's kölykeznek egeret.
Melly sokkal bölcsebb az, a' kinek munkája
Minden szépségeknek tüköre 's példája.

„Mond-el, Mu'sa, ama' férjfi' eseteit;
Ki sok nép' városit látta 's erkölceit,”
Nem lobbant olly lángot, mellynek füst a' vége;
Füstből lesz' itt a' tűz' tartós fényessége;
Hogy utóbb a' sok szép eltöltsön csudával —
Antiphates, Cyclops, Charibdis, Scyllával.

Ó ha Diomedest késéri útjára
Nem tér vissza neme' dicső forrására;
Sem a' hadat, mellyet harczoltak Trójánál,
Nem kezdi Ledának iker-tojásánál:
A' dolognak siet kinienetelére,
'S a' hallgatót tüstént rántván közepére;
Mindeneket úgy fest, mint tudva-lévőket,
'S elmellőzi a' szép fényt fel nem vevőket;
'S úgy költ, úgy tud hamist igazzal tetézni,
Hogy a' sok részt egy szép egésznek kell nézni.

Te, ki szép játékot tetetsz-fel felőled,
Halljad mit várok én, mit vár a' nép tőled.
Ha olly halgatókra van kedved szert tenni,
Kik ne resteljenek végig veszteg lenni:

Fessd mindenik kornak híven erkölceit,
'S nyomd-ki a' tündér szív', 's idő' bilyegeit.

A' gyermek, kit csak most kezd hordozni lába,
'S ki most önt hangokat érthető formába;
Szeret hasonlókcal játszani, hirtelen
Haragszik, megbékéll, 's változik szüntelen.

A' serdülő ifjú, megváltván végtére
Mesterétől, siet élni tetszésére,
Lovazni, vadászni, koszorút nyerni vágy,
Szíve minden roszra, mint a' viasz olly lágy;
Pénzét szórja, makacs, ha intetik jóra,
A' hasznost legutóbb veszi gondolóra;
Magasra lát, kíván heves gyuladással,
'S kedves tárgyát tüstént felcseréli mással.

A' férjfi-kort más ész vezérli 's más elme,
Esmeretség, főbb polcz, 's kincs minden figyelme;
Rendet szab élteinek, 's vigyáz ne míveljen
Semmit, a' mit utóbb változtatni kelljen.

Az élemedettet sok baj környékezi,
Vagy mivel a' kincset szüntelen éhezi,
'S szegénységtől tartván fél élni a' készszel,
Vagy mivel mindent tesz', hideg 's félénk észszel.
Lassú, rest, sok időt kívánó 's ígérő;
Komor, panaszkodó, azt a' kort dicsérő,
Melly néki mosolygott hajdan mint gyermeknek,
'S kemény dorgálójok a' nevendékeknek.

A' jövőendő idő sok jót hoz számunkra,
'S a' múltó elragad sokat fájdalmunkra,
Hogy hát aggott öreg' alakját ifjúnak,
'S gyermekét ne adjuk meglett férjfiúnak,
Vigyázzunk mindenik kornak sajátjára
'S tartsuk mindenikét a' maga számára.

A' játékban vagy szem előtt hímeztetik
A' mívelés' tárgya, vagy elbeszéltetik.
A' mi a' fül által száll-le a' lélekre,
Bádjadtabban szokott hatni a' szívekre,
Mint a' mit ama' hív tanú a' szem szemlél,
'S a' néző magának maga beszélni vél,
De még sem kell mindent a' színen mutatni,
Sok van, a' mit illik szemmel nem láttatni;
Hanem beszéltetni olyannak szájával,
Ki tanúi hitelt nyerjen szép hangjával.
Magát se Medea gyermek-öldöklésbe
Se szörnyű Atreus ember-hús főzésbe

Szem előtt ne ártsa, se hogy sebhessenek
 Progne Madár, Kadmus kígyó ne legyenek.
 Az ily elő-adás hennem elhivőre
 Nem talál, sőt számot tarthat gyűlölőre.

Hogy a' játék bájos erőre szert tegyen,
 Öt felvonás, ne több, kevesebb se legyen,
 Istenség se oldja ott a' csomót benne,
 Hol oldani ember elégséges lenne.

Egy tárgyról negyedik személy se beszéljen;
 A' kar résztvevőnek jussaival éljen;
 'S a' felvonások közt csak olyan játéka,
 Legyen, millyent kíván a' költő' szándéka;
 Kedvezzen a' jóknak 's legyen tanácscsal hív,
 A' haragot oltsa, szánjon, ha kéay 's tiszt vív,
 A' mértéklés józan asztalát javallja,
 'S a' bölcs törvényt 's csendes békét magasztalja,
 'S titkot ki ne mondjon, 's Isteneket kérjen,
 Hogy büszkékre átok, jókra áldás térjen.

A' síp, melly éleszi a' kart zengedezve,
 Hajdan nem volt harsány 's nem volt megrezezve,
 Vékony szál 's kevés lyuk csak gyenge zengéssel
 Közlött lelket a' nem nagy számú gyűléssel,
 'S eleget tett, míg még a' színt körülötte
 Kevés, mértékletes, 's jámbor nép töltötte.
 De hogy ez nagy Földet nyert sok diadallal
 'S a' várost keríteni kellett szélesbb fallal,
 'S szabad volt pompásan egymást vendéglelni,
 'S Geniusát borral nap-estig kérlelni;
 Az ének 's muzsika, valamint mindenek,
 Zabolátlanabbak 's pajkos'bak lettenek.
 Faluból, városból, főbbek 's nemtelenek
 Gyülelész sereggel egygyüvé mentenek!

A' síp hát egygyügyü hangját czikornyázta,
 A' táncz buján mozgott 's ruháját cifrázta,
 A' csendes lant számos' b húrokat pengetett,
 'S a' költő is ezek' nyomába sietett,
 A' kart magasabban repülni szoktatta
 Énekét szokatlan szókkal rohantatta,
 'S jövendőt nyomozó szép 's bölcs mondásait
 Ugy adta, mint Delfi titkos válaszait.

A' ki kezdte Bachus' dicsőítésére
 Azt a' játék-vivást, mellynek bak volt bére,
 Nem soká máskép is mulatott másokat
 'S játék-szinre vivén víg Szatirusokat

Előbbi sanyarú módját enyhíteni,
 A' komolyhoz tréfát próbált vegyíteni.
 Mert a' durva népnek, midőn a' bor mellett
 Innepen meghevült inger 's ujság kellett.
 De hogy a' Szatirus' csufja 's hahotája
 Meg ne sértsen tartson mértéket tréfája;
 'S ha melly Isten 's Vitéz, ki elébb biborban
 Tündöklött, jelen van az enyelgő sorban,
 Korcsmán dőzsölökként beszédét ne ejtse,
 Se mászkálni félvén, felhőkbe ne rejtse.
 A' szomoru játék, alatsony dolgokat
 Megvetvén, mint hozzá nem illő tárgyakat,
 Mint a' tisztas aszszony; kinek ellenére
 Innepen tánczolni kell mások' kényére,
 Ugy mulat kéntelen 's szemérmes orczával
 A' durva Szatirok' csintalan nyájával.
 En Szatira író ha kívánnék lenni.
 Nem csupán parasztos szókat fognék venni,
 'S nem járnék olly alatt vig enyelgés végett,
 Hogy a' fül nehezen tenne külömbséget,
 Davust e, vagy ama' gaz Pythiást hallja,
 Ki vén urát ezer tallérral megcsalja,
 Vagy Silenust a' ki ha nem legfőbb is bár,
 Istent nevelt, 's annak társaságában jár.
 Csupa szokott szókból eggy olly uj miv lenne,
 Mellyet kiki könnyen készülőnek venne;
 'S ha próbára kelne a' könnyű munkában
 Fáradna, izzadna, 's kinlódnék hijában.
 Olly fontos a' szókat tudós rendbe venni?
 Olly becsessé lehet az avultat tenni!
 Ha már a' Faunusok a' színre léptenek,
 Tanácslom arra is jól figyelmezzenek,
 Hogy se fő városi urfiak' módjára
 Ne vágyjanak csinos nagy világ' hangjára;
 Se magokat mocskos trágár beszédekkel
 Ne utáltassák-meg jó izlésűekkel.
 Mert csömörlést okoz az illy tréfák' szava,
 Annak a' kinek van lova 's attya 's java;
 A' ki nem mindent tart koszorút érőnek,
 A' mi tetszik holmi dió-'s bab-vevőnek.
 Rövid Syllabának ha tüstént nyomába
 Hoszszú lép, Jambus lesz' a' vers' ilyen lába,
 Gyors láb 's azért a' vers, mellyben hat tétetik
 Hármassnak Trimeter' nevén neveztetik.

Kezdetben mind a' hat egyenlő volt benne,
 Utóbb, hogy nyomosabb 's méltóságosbb lenne,
 Birtokát közlőtte erősb' spondeussal,
 De úgy ruházta-fel a' megosztott jussal,
 Hogy a' másod 's negyed helyből, mint mostoha
 Vendég az örököst ki ne nyomja soha.
 De ritkán láthatjuk ilyen épségében
 Accius' 's Ennius' Músájok' versében.
 'S az olyan vers, mellynek mássát nyomó sulyja,
 A' játék-szint gyötri, rutúl elárúlja:
 Hogy a' gyarló költő vagy igen sietett,
 Vagy mesterségéhez fonákul érthetett.

A' szép hang nem minden birót tud igérni,
 'S mi sok hibát szoktunk e' részben elnézni,
 De azért, ha lelek illy vastag füleket
 Bolyongjak, 's irjak e idétlen verseket?
 'S csak számot tarthassak lágy engedelemre,
 Ne féljek, ha kiki rá lel is vétkemre,
 Gáncs ugyan nem érne az illyen esetben,
 De részt méltatlanul várnék dicséretben,
 Ti kik méltán vágytok felmagasztaltatni
 Ne szünjetez Görög írókat forgatni.

„De Őseink Plautus' versei hangzását
 Szintugy magasztalták mint elmés szóllását”
 Mind kettőt nagy tünök' sőt kábák' módjára,
 Ha nézünk ám én 's ti okos regulára;
 'S ha a' durvát 's elmést megkülömböztetjük,
 'S mi zeng szépen ujjal 's füllel jól felvetjük.

A' Tragédiának Thespis volt kezdője,
 'S azt, hogy mint ujságnak lenne sok nézője
 Társai falunként szekéren hurczolták,
 'S játszáskor képeket seprővel mázolták;
 Utóbb tett szert tisztessé lárvára 's ruhára,
 Aeschilus, 's szint csinált a' játszóknak számára.
 'S mester 's remek is lett felséges szóllásban,
 'S illő méltósággal lépésben, járásban.

Az ó Comédia ezeket követte,
 'S eleinten magát nagyon kedveltette;
 Utóbb szabadsága zabola nélkül járt
 'S a' törvény tartozott néki szabni határt,
 Szabott 's rutúl megszűnt a' kar' víg játéka,
 Mihelyt gátoltatott kártékony szándéka.

Mind ezekben próbát költőink is tettek,
 'S dicséretet kivált azzal érdemlettek,

Görögök nyomáról hogy elmertek térni,
 Mertek honni némes tetteket dicsérni,
 'S a' Szinen Római Bajnokot Romában
 Láttatni polgári vagy hadi ruhában.
 'S nem is volna híresb' Latium' fegyvere
 'Skormánya nyelvénél, ha olly sok embere,
 Ki verset faragni tanul köz szokástól
 Nem félne, mint tüztől, a' vers gyalulástól.
 Ti óh Pompilius' jeles unokái
 Legyetek keményen vádoló birái
 A' versnek mellyet sok törlés nem jobbított,
 'S akarmelley kis rögtől tízszer nem számított.
 Minthogy Demokritus az elmét dicséri,
 A' mesterséget csak szolgának esméri,
 'S eltolt Helikontól, minden nem részeget
 Már lelünk ollyakból eggy egész sereget,
 Kik hoszszú körmöket 's szakált hagyván nőni
 Félnék az emberi társaságba jőni,
 Vélvén, hogy akarmelley híres nagy költővel
 Eggy fő rangban vagynak, ha birnak olly fővel,
 Licin' borotvája, mellyet nem tett széppé
 'S három Anticyra sem lehetne éppé.
 Balgatag én! minden tavasszal belőlem
 Mért irtom az epét! Mi nem telnék tőlem?
 Holott az epésség nagy elmének jele!
 De ha már úgy szoktam, nem törődöm vele.
 Azt teszem hát; a' mit a' köszörű-kő tesz',
 Mellytől bár éle nincs, a' vas élessé lesz':
 Ha verset nem írok, megfogom fejteni,
 Miből készül a' vers, mint kell azt költeni,
 Mi illendő, mi nem benne, a' hibával
 Ki mit veszt, ki mit nyer a' jeles munkával.
 Érts! ez a' jól-írás legfőbb regulája
 Mit 's mint érts, megmondja Socrates' bölcs nyája.
 Ha-hogy gazdag az ész jól értett dolgokkal,
 Könnyen párosítja a' szokat azokkal.
 A' ki tudja, mint kell jó hazafi lenni
 'S gyermek', barát', testvér', 's gazda' tisztjét tenni,
 'S had-vézért, tanácsost 's birót jóvá mi tesz',
 Az minden személynek igaz festője lesz'.
 Nézz, a' világnak is élő erkölcsére,
 'S tégy szert, bölcs himező, természet' nyelv ére.
 A' melly darab híven festi az életet
 Ékesség 's mesterség nélkül dicséretet;

Többszer nyer hasznáért, mint sok kecsegtető,
Kellemes, de üres hangokat pengető.

A' Mú'sa legbecsesbb, legritkább kegyelmét
Az ékesen szólló nyelvet 's dicső elmét

A' görög nemzeten, e' népen tetézte,
Melly a' dicsőséget legfőbb kincsnek nézte.

A' Római gyermek még csecsemő 's már kész
Felvetni, mint oszlik száz részre az egész.

Itt Albinus' fija, tegyünk próbát vele
„Mi marad, ha elkél félforintból fele?”

Öt garas. „Jelesen” a' gazdasághoz ért!
„Hát fél forint 's fertály mennyit tesz?” — fél tallért —

'S annak kit így megfog fősvénység' rozsdája:
Mint legyen nagy becsben-tartandó munkája?

Vagy haszon vagy öröm, czéljok a' Költőknek,
Vagy olly játék, melly ad leczkét az élőknek.

Ha oktatsz: rövid légy; hogy hamar foghassa
Szódat a' gyors lélek 's híven megtarthassa.

Büntetetlen a' szív meg nem terhelteik,
Lefolyt, a' mi reá felesleg töltetik.

Ollyat költs, ha kívánsz csak gyönyörködtetni,
A' mi az igazhoz lássék közelgetni.

Ne mesélj képtelent, 's Lámia tréfából
Mit felfalt, életben ne húzd-ki gyomrából;

Ha csak virág a' vers, az ősz nép gáncsolja,
Ha kóró, az ifjak' serege gunyolja,

A' ki vidít 's oktat 's szépet 's jót egygyesít,
Az minden sziveket magához édesít;

Ó a' Sosiusok' erszényét hizlalja
'S nevét meszsze külföld 's késő világ hallja.

De némelly hibákat méltán kémél a' vád
Mert illendő hangot a' húr sem mindég ad,

Néha fonákul zeng az ész 's kéz trucczára;
A' nyíl sem mindég ér erányzott czéljára.

Nem, ha sok tündöklék valamelly munkában,
Nem ütközöm én meg egy két olly hibában,

Mellyet a' költőnek szül gondatlansága,
Vagy kevéssé óhajt nemünk' gyarlósága.

Hogy-hogy? hát mindenek bátrán hibázhatnak?
Nem, valamint helye nincs a' bocsánatnak,

Ha ki a' vett intést mindég elfelejti
'S azon szó' írását mindég roszszul ejti;

Valamint a' lantos méltán nevettek,
 Ha egy hang általa mindég elvették,
 Úgy Chörilus nékem a' sok-vétkű költő,
 'S nevetve csudálom, ha egy két jó vers jó.
 'S bánom ha Homerus néha szunnyadozik,
 Bár könnyen szunnyadhat, ki hosszan dolgozik.
 Az írtt képhez a' vers annyiban hasonló,
 Hogy némellyik közel, másik távol szép 's jó;
 Egynek homályos hely ad nagyobb kellemet,
 Más fényt szeret 's nem fél bár melly éles szemet;
 Azt, hogy tessék egyszer kell csak tekinteni,
 Ez, ha tizszer nézzük akkor fog tetszeni.

Oh te, ki testvérid közt legidősebb vagy,
 Bár jól indulsz 's reád atyád' gondja is nagy,
 Siess a' mit mondok, jól elmédbe venni;
 Hogy sokakban elég szenvedhető lenni,
 Sok szószólló ámbár nem ér Messalával
 'S nem bír Cascellius' nagy tudományával;
 Még is kedves, de a' középszerű költő
 Istent, embert, kalmárt boszszúsággal töltő.
 Mint a' vendégségben rosz' muzsikájával
 Kesernyés mézével 's dohos olajával
 Megsértne a' gazda, mert vígan tarthatna,
 Ha bár mind ezekből semmit nem adatna;
 Úgy a' vers is, mellynek czélja vidítani,
 Rosz', ha nem hibátlan, 's szokott boszszontani.

A' ki a' Campusi bajnok-játékokat
 Nem érti, próbálni nem meri azokat;
 A' discust, karikát 's lapdát nem illeti
 A' tudatlan 's magát ki nem nevettei:
 'S a' ki nem tud hozzá, írjon e verseket?
 Mért ne? hiszen neme számlál nagy neveket,
 Van néki ezrekből álló jövedelme,
 Nincs becsületének mocska sem sérelme?
 Ám írjon; de téged úgy bír szíved 's eszed
 Minerva' truczczára hogy ezt te nem teszed;
 'S ha még is vágysz utóbb lenni vers-íróvá,
 Tedd Atyádat, Maecust, tégy engem bíróvá;
 'S tartsd a' mit készítesz költői tüzedben
 Kilencz esztendeig fogva szekrényedben.
 Nálad jobbíthatod a' mi benne nem jó,
 Viszsa soha nem tér a' kirepített szó.

Orfeus, az Istenek' szent híve, versekkel
 Az erdőkben széllyel bolygó emberekkel

Szilajság' 's öldöklés' dühét letétette,
 'S fene-vad-hóditó nevét innen vette,
 Amphion is Thebát építvén várával
 Mondják, lantja nyájas zengése' hangjával
 A' kemény köveket elevenné tette
 'Sa' hová akarta magával vezette.
 Hajdan az volt legfőbb tiszték a' bölcseknek,
 Istennek, embernek, népnek, személyeknek,
 Saját jussaikat külön választani,
 Ellent a' fajtalan életnek állani.
 Házasság' lánczával kötni a' szíveket,
 Városokba hívni 's írni törvényeket.
 'S minthogy mind ezekre unszolt a' vers' bájja;
 Hírt 's dicsőséget nyert a' költők' szent nyájja.
 Utóbb Homerus jött magas elméjével,
 'S Tyrtacus a' férjfi szíveket versével
 Buzdította nemes bajnoki tettekre:
 'S Delfi versel-felelt a' tett kérdésekre.
 Azzal a' bölcsesség' útja rajzoltatott,
 Királyi szívekhez menetel nyittatott.
 'S végtére kezdetét az a' játék vette,
 Melly a' nyári munkát vígan végeztette.
 Ha hát Föbus tanít mit 's mint kell költened,
 Az ének' Muzsáját nints mit szégyenlened.
 Mesterség tsinál e jó költőt vagy elme?
 E' kérdésre nem egy tudósink' értelme.
 A' mint én részemről értem 's tapasztalom,
 Sem mesterség nélkül akármelly szorgalom,
 Sem a' míveletlen ész nem elegendő,
 Mind a' kettő egygyütt szép, jó 's irigylendő.
 A' ki pályát futván dicsőség' útján jár
 Az mint gyermek sokat tesz', fázik, 's izzad már,
 Szerelemtől 's bortól magát tartóztatja.
 Pythiában a' várt bért meg nem kaphatja
 Egy sípos is, ha csak leczkét nem hallgatott
 'S kemény mester által nem gyakoroltatott.
 Elég legyen e hát, hogy ezt 's azt fitymálja
 A' vers-író 's magát ekképpen ajánlja:
 Engem verseimmel mindenek csudálnak
 Rühesedjenek-meg, kik hátul mászkálnak,
 A' legutólsók közt melly rut dolog menni,
 'S a' nem tanultban is tudatlannak lenni?
 Mint kótyavetyére a' dobos vevőket
 Úgy gyűjt a' nyerendő pénz hizelkedőket

A' Költőhez, kinek van nagy jövedelme,
 'S kinél jobban tenyész a' kincs, mint az elme.
 Ha az ilyen önként kész látni vendéget,
 Adósért magára venni kezességet,
 'S kimenteni a' kit szorít kelepczéje;
 Csuda, ha van elég esze 's szerencséje
 Esmérni az igaz 's hamis barátokat,
 Kik körül-kerítik a' dúzs-gazdagokat.

A' ki tőled vett 's vél ajándékot venni,
 Ne merd azt verseid' birájává tenni
 Addig, részegsége mig tart örömének,
 Nem talál az határt 's czélt dicséretének.
 Szép! dicső! felséges! ez minden szóllása,
 Sokszor halavánnyá teszi bámulása:
 Sőt örömet festi szeme' harmatjával,
 'S magán kívül tapsol kezével lábával.
 Mint ki bérben szokott halottat siratni,
 A' gyászoló szívnél többet tud jajgatni:
 Úgy a' ki gunyolva magasztal tégedet
 Többet mond, mint a' ki tiszteli versedet.
 Sok nagy Úr barátit korsókkal itatja,
 'S kinzó szerszám helyett a' borral vallatja;
 Ha méltók e hozzá: te csak írd verseket:
 Felfeded a' róka-bőrbe bujt szíveket.
 Quintilius azt, ki tanácsát kérte,
 Hogy itt 's ott jobbitsa munkáját, intette;
 Ha ki azt felelte, hogy már több próbát tett,
 De semmire sem ment; az olyan választ vett,
 Hogy valami nem jó, mind azt kitörölje,
 'S a' rossz' helyett jobbat csináljon pörölje.
 Ha emez ekkor is mentette a' hibát,
 Ó minthogy nem kívánt szerezni galyibát,
 Ezt gondolá: eggy szót sem tékozlok rája,
 Hadd tessék magának ön-maga 's munkája.

A' jó 's okos barát a' lankadt verseket
 Feddi, gáncsot talál, ha lát keményeket;
 Azt, a' mi semmi csint nem bír kárhoztatja,
 A' felesleg-való piperét irtatja;
 Több fényt kér, hol a' szó vagy dolog homályos.
 Mindent jegyzésbe tesz', a' mi akadályos,
 Kész Arisztrachus lesz', 's nem fogja mondani:
 Kár illy csekélységért barátot bántani.
 Az illy csekélységek nagy rosszat szülhetnek
 Azoknak, miattok kik kinevettetnek.

Mert mint azt, a' kinek rühe, hold-korsága,
Nyavalya-törése van, vagy sárgasága;
Ugy kerülök a' rossz' költőt az eszesek
'S csak gyermekek veszik körül 's más szelesek.
Ha ez midőn futkoz, orrát fenn hordozva,
'S verseket buffog-fel magát 's mást kinezve,
Ama madarászként, eggy kútba puffanik
Ki rigókat lesvén veremre bukkanik:
Öltsön, kiáltson bár: jertek segíteni,
Ne próbálja senki őtet kimenteni,
Annak, ki kihúzni akarná kötéllel,
Azt mondanám: hát ha önként viv veszéllyel,
'S bohó Empedokles' gyászos halálára
Mutatnék, ki, vágyván Istenek' rangjára,
Leugrott torkába a' tüzes Aetnának,
Legyen szabad veszni a' rossz' poétának.
Valakit életre kényteleníteni,
Szinget olyan erőszak mint mást elveszteni.
Nem egyszer tett ő így: nem él huzzák-ki bár,
A' híresen-halást úgy megszerette már.
Ugy sem lehet tudni, lantját mért pengeti,
Ha csak bús Nemesis azért nem bünteti,
Hogy vagy megmocskolta attya' tetemeit,
Vagy valamelly szent hely látta fertelmeit.
Elég az, mérgesen dühödik bal kedve,
'S mint a' vas-rekeszből kirontó vad medve,
Őrült hangon 's módon tett olvasásokkal
Kerget tanultakat tanulatlanokkal;
'S ha kit megragadhat, azt által-kapcsolja,
Verse' hallására halálig unszolja,
'S addig szívja vérét, akármelly akadály
All ellent, míg torkig nem telik, mint nadály.

S. K. J.

Foglalatja a' 3^{dik} Negyednek 1827.

	Lap.
Kis-Viczai Viczay Jó'sef Tek. Torna Vármegye' és Szab. Kir. Kassa Városa' rendes Orvos-Doktora' Élet-rajza.	1267

Hetedik Füzet. Július.

1. A' Földi-boldogság' ideájának fejtegetése. (E. I. P.)	1273
2. Az Örömk' külömbféle némeiről. (S. K. J.)	1286
3. Próbák Socrates' nevezetességeiből. (S. K. J.)	1295
4. A' Felosztott Szeretet. (Dukai Takács Ádám Vas-Vármegyei Tábla-Bíró)	1301

Nyolczadik Füzet. Augusztus.

5. Nagy-Daróczi Kovách Florián' Szatmári Püspök', 's Szent-Jobbi Apát' élete' rajza. (Debreczeni Bárány Ágoston.)	1305
6. Némelly Jegyzések a' Bévíteli-tilalomról és a' Bévíteli nagy Vámokról. (B. J.)	1311
7. Folytatása a' Minerva 536-dik lapján elkezdett Reminiscentiáknak. (Kövy Sándor.)	1315
8. Polykletus' utazása, vagy Római Levelek. Folytatás. (S. K. J.)	1329
9. Egy tekintet a' Magyar-országi Culturára a' XI-iki Században. (B. Nagy Pál.)	1336
10. A' Művészség' Barátjaihoz. (Kazinczy Ferencz.)	1339
11. Gróf Kornis Mihályhoz! 1821. (Kazinczy Ferencz.)	1343

Kilenczedik Füzet. Szeptember.

12. Gáspár' Süllyedése. (Debreczeni Bárány Bertalan.)	1345
13. Polykletus' utazása, vagy Római Levelek. Folytatás (S. K. J.)	1349
14. A' Munkátsi Várról. (Balajthy Jó'sef.)	1357
15. Hazafiúi szó, idegen nyelvű lakos Társaimhoz. (Terhes Samuel.)	1366
16. Könyv-bíralás. (Kazinczy Ferencz.)	1367
17. Horáts' levele Pisóhoz és annak fiaihoz. (S. K. J.)	1369

HADADI

CRÓF WESSELENYI FERENCZ,

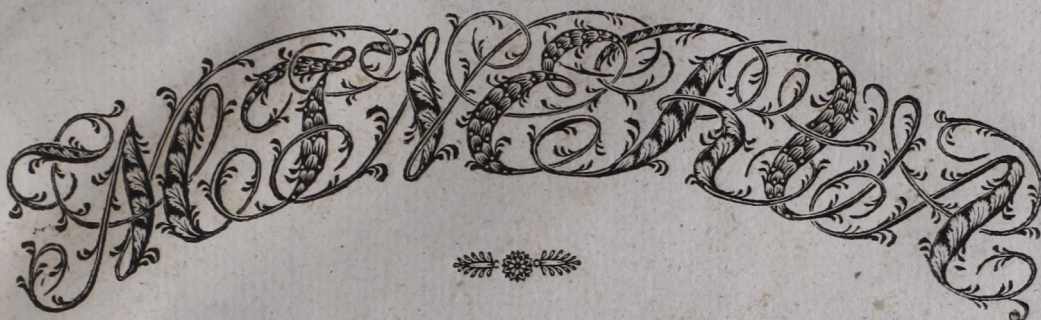
MURÁNYNAK ÖRÖKÖSE

MAGYAR ORSZÁG NÁDORA, JÁSZOK BIRÁJA GÖMÖR
ÉS AZ EGGYESÜLT PEST, PILIZS ZSÓLT VARMEGYÉK
FŐ-JSPÁNJA, ARANYGYAPJAS VITÉZ, I. LEOBOLDNAK
TANACSOSA, KAMARÁSA, MAGYAR ORSZÁGBAN HELYTARTÓJA

MEG. H. 1667 MÁR. 22.

Felső Magyar-Országi

NEMZETI

FOLYÓIRÁS.

1827.

Opto tibi vultum multa et praeclara minantis. Hor.

HARMADIK ESZTENDEI FOLYAMAT. — 4^{ik}- NEGYED.
OKTÓBER, NOVEMBER, DECEMBER.

A Felsőges Kir. Magyar Helytartó-Tanács' kegyes engedelmével.

KASSÁN,

ELLINGER ISTYÁN', CS. KIR. PRIV. KÖNYV-NYOMTATÓ ÉS ÁROS' BETŰIVEL 'S KÖLTSÉGEIN.

Él Magyar, áll Buda még!

KISFALUDY KÁROLY.

H A D A D I

GRÓF WESSELÉNYI FERENCZ,

MURÁNYNAK ÖRÖKÖSE,

Magyar-ország' Nádora, Jászok' Bírája, Gömör és az egygyesült Pest, Pilízs, Zsolt
Vármegyék' Fő-Ispánja, Arany-gyapjas Vitéz, Első Leopoldnak Tanácsosa,
Kamarása, Magyar-országban Hely-tartója.

Nagy idő nagy embert szül, és viszont nagy ember nagy időt teremt; ezt kiáltja az örök tapasztalás. De az egyszer'smind azt is hirdeti, hogy hasztalan minden lelki nagyság, ha-hogy a' törekedést Szerencse nem segíti. Rómának az a' nagy fíja, kit Plutárch, a' maga nemzete' Dionjával egygyütt, a' régiségnek minden más hősei felett magasztal, e' szókkal vesze Philippi mellett: „Rény, nyavalyás izé, én „téged mindennek hittelek, 's most látom, hogy veled a' Sors laptaként játszik!“ — Wesselényinek életére a' még halálában is tiszteletes Brútusznak e' nagy mondása teszi a' textust. Mi lehetett volna Ő egygy jobb időben! mert nem az vala e, valahol hathatott, a' minek Fejedelme, a' minek Hazája óhajtotta?

Születése fényes. Nagy-atyja, FERENCZ, Kapitánya Szerem és Metele Váraknak, 's Báthori István Fejedelem' és Lengyel Király' idejében Kincs-tartója Erdélynek; mint testvére, MIKLÓS, a' Fő-Törvény-szék' Elöl-ülője; atya pedig, ISTVÁN, Báthori Gábor alatt Kormány-széki Tanácsos és Közép-Szolnoki Fő-Ispán; 's ennek testvére, PÁL, Erdélynek Kincs-tartója. Maga fegyverrel szolgál a' hazát, 's már Sztrecsén-Varában tőle függének Trencsén Vármegyének tájékai, 's itt vala az, hol Magyar-Béli Bosnyák Andrásnak leányát, a' szerencsétlen 'Sófiát, elvette. Tovább Füleki Kapitánnyá nevezteték, 's vitézen harczolgata Királya mellett, hol a' Török, hol az elsőbb Rákóczy György ellen, 's ezeknek hadaikat sok ízben feltartóztatta, vissza-nyomta. Murányt nem erő, hanem szerelem által vette-meg 1644. titkon vezettetvén-fel katonáji a' Várba annak aszszonyától, kit osztán, már özvegy, elveve. Váradot, mellynek megtartására 1660. a' német sereg' Vezérével, De-Souches Generálissal, küldetett, és a' hol így nem azt teheté a' mit akart, hanem a' mit ez parancsola, meg nem tarthatá ugyan, vagy mivel az őrizet' száma kisdédé olvada, vagy mivel a' víz a' Vár' árkából lecsapoltatott (Bethlen János az utóbbit adja okúl), de a' veszteség nem az ő vétké miatt történt *); valamint az sem, hogy Érsek-Ujvár, a' tőle-függő, lelkes Forgács Ádámnak ellenzése mellett is, felgyúlván a' puska-por, 's katonáji ez-által elcsüggedvén, 1663. elesett.

Érdemei nem maradtak jutalom nélkül, 's a' Haza őtet úgy tekintette; mint Véd-angyalát. III. Ferdinánd Gróffá nevezte, megörökösítette Murányban, 1647. az Ország' Felsőbb Részeinek Fő-Kapitányságával tisztelte-meg **); a' Nemzet pedig az 1655diki Dietán, Martz. 15d. Gróf Csáky István Ország-Birája ***), Késmárki Gróf Thököli István, és Máramarosi Fő-Ispán 's később Erdélyi Fejedelem Rhédey Ferencz mellől, őtet választá az 1654. megholt Pálffy Pál' helyébe, Nádorrá. Az 1662diki Pozsonyi Dietán, hol az ő bölcsessége, igaz hűsége, 's munkássága olly nagy fényben ragyoga, Első Leopold neki a' Rendek előtt függeszté, a' Franciscánusok' Templomában, nyakába az Arany-gyapi' lánczát.

Sem a' hely' szűk volta nem engedi hosszasan festenünk azon időket, mellyekben Wesselényi élt, mind attól irtóznánk, ha nem tiltana is a' hely; 's így Olvasóinkat, kik magokat elkészülve érzik a' történetek' értésére, kénytelenek va-

*) Minervánk' tavalyi egygyik Darabjában (1826. II. Negyed 758. lap) Babocsay 'zsáknak azon vádját, hogy midőn neki a' Várad' védelmére sietni kellett volna, Rakamazon sípoltatásokkal tölté az időt, megczáfolja az ott elő-mutatott levél.

**) Viselte azt 1659ig; akkor önkényt tette-le, 's helyébe Gerzsei Gróf Pethő Zsigmond neveztetett-ki, 's tovább Gróf Homonnay (Drugeth) György, ki meghalván 1662., azt Wesselényi kénytelen vala 1663. ismét felvállalni, de ismét önkényt letette, 's helyébe 1664. Decemb. 19d. Gróf Csáky Ferencz neveztetett-ki.

***)) Ez vala az a' nagy és szép lelkű ember, kinek gyönyörű levelét Minervánk 1825. lap 477. közlé. E' jegyzésünk nem szükséges, mert a' Familiában többen viselők az István nevet.

gyunk az Ausztriai Monarchia' Historiographusának 's az Udvari Archivum' tudós, és hűségéről 's felemelkedett gondolkozásáról isméretes Őrjének, Báró Hormayr József Úrnak, *Österreichischer Plutarch* című Munkájára (Bécs, XX. Köt. in 8.) útastítani, melly, valamint a' nagy lelkű Báró Mednyánszky Aloyz Úr' *Historiai Zsebkönyve* is, bár minden házainknál találtatnék. Hasonlitsák össze Olvasóink, a' mit ezen Ausztriai Plutarchban, IV. Friedrich és I. Maximilián Császárokon kezdve a' most dicsőséggel uralkodó I. Ferencz' idejéig találnak, nagyobb és kisebb Historicusainkkal, nevezetesen egy Munkával (*Hist. des Revol. de Hongrie*), melly mindent más fényben szeret adni (l. Minerv. 1826. l. 957.) 's ítéljenek el nem foglalt lélekkel, a' mi a' Történetek' Írójának és Olvasójának tágíthatatlan tiszte. Mi a' Hormayr' Plutarchjának kiírjuk egy ide tartozó helyét (IX. 83.) változtatások és kihagyások nélkül:

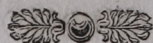
„Dem Kaiser (I. Leop.) war diese bedenkliche Verwicklung um so unangenehmer, - - je tiefer er sich eben dazumal in ein anderes, für die künftigen Kraftäusserungen der Monarchie weit mehr, als alle auswärtigen Unternehmungen wichtiges Werk, in die Bezwungung Ungarns, eingelassen hatte. Ein Theil der Nation glaubte in den Anstalten zu ihrem Schutze und in der Hülfe deutscher Truppen Eingriffe in die Verfassung wahrzunehmen. Unglücklicher Weise hatten eben die Jesuiten, die durch ihren ungestümmen Proselytengeist schon den Unwillen der zahlreichen protestantischen Parthey im höchsten Grade aufgeregt hatten, Mittel gefunden, den Kaiser zu überzeugen, die Protestanten seyen es allein, die ihn hinderten, Herr in Ungarn zu werden, und eben sie wären auch mit dem verabscheuungswerthen Vorhaben umgegangen, ihn, als er seiner Braut, der Infantin Margaretha, entgegen reiste, meuchelmorden zu lassen. Dadurch kam nothwendig in das System der Regierung eine Strenge gegen eben diese Religionsparthey, ein allzusichtbares Misstrauen und Aufsehen, die allmählig zu Extremen und unselige Verbindungen und Verschwörungen und Bewerbungen um französischen und türkischen Schutz herbeyführten, also, dass ein schrecklicher Ausbruch endlich nimmermehr zu vermeiden war. Die ersten Grossen des Reichs waren die Häupter der Verschwörung: der Palatinus Wesselényi, der Ban von Croatien und Dalmatien Graf Peter Zrínyi“ (testvére a' nagy Költőnek, az elsőbb Rákóczy Ferencznének és tovább Tököli Imrénének atyja), „der oberste Hof-Richter (Judex Curiae) Graf Franz Nádasdy, der Markgraf Christoph Frangepáni, und der Fürst Franz Rákóczy“ (a' II. György' és Báthori 'Sófia' fja 's a' II. Ferencz' atyja). „Sie zogen den Statthalter der Steyermark Erasmus Grafen von Tattenbach in ihr Verständniss. Der Palatinus starb, und mit seinem Tode erhielt der Hof durch einen glücklichen Zufall urkundliche Beweise der schändlichen Verrätherey. Nádasdy, Zrínyi, Frangepáni (seines uralten Stammes der letzte, ein Jüngling (de házas) von acht und zwanzig Jahren) und Tattenbach, wurden insgesammt (ersterer zu

„Wien, die beyden andern zu Neustadt, am 30. April 1671., Tattenbach zu Grätz, den 1. Decemb.) enthauptet, und der grösste Theil ihrer Güter eingezogen. Rákóczy wurde begnadigt.“ (Wesselényinek özvegyét, a' Gyöngyösi' Murányi Vénusából is ismeretes Széchy Máriát, Lotharingiai Károly Herczeg 1670. rá bírá, hogy Murányt néki adná-fel. Ott az aszszony, 's Férjének titoknokja Nagy Ferencz, vasra-verettek, Bécsbe vitettek, 's Wesselényiné tömlöczben hala-meg.) „Darauf folgten noch strengere, wenn gleich durch das auf keine Weise zu entschuldigende Benehmen der Ungarn abgedrungene Maassregeln. Nichts war natürlicher, als dass dieses Reich militärisch regiert, und als ein erobertes Land behandelt wurde. Hinsürder sollte kein Palatinus mehr seyn, da Wesselényi einen solchen Missbrauch seiner Gewalt gemacht hatte; die Kommandanten der in den ungarischen Plätzen liegenden deutschen Truppen vereinigten nicht selten die bürgerliche, peinliche und militärische Gewalt. Den Protestanten wurden die meisten Kirchen und Schulen genommen, und die Prediger vertrieben.“ (Nápolyi Gályákra is). Alles rieth dem Kaiser zur fortgesetzter planmässiger Strenge; allein wenn auch dazumahl der Zeitpunkt da gewesen wäre, in Ungarn das zu vollführen, was vor zweyhundert Jahren Ludwig XI. in Frankreich, in England Heinrich VII., Ferdinand der Katholische in Spanien vollbracht hatten; so wäre es sehr zu wünschen gewesen, man hätte auch in der Ausführung der Weise jener klugen und beharrlichen Fürsten gefolgt, und nie vergessen, dass der zum Statthalter verordnete Hoch und Deutschmeister Johann Gaspar von Ampringen *) wahrlich kein Ximenés war, sondern ein rauher, unbilliger Mann“ (és melly emberek szolgáának alatta!) „der selbst, wo er mit Güte endigen konnte, schreyende Gewalt vorzog, und eben so wenig dem Vorwurfe des Eigennutzes, als dem noch unrühmlicheren Verdacht entging, er habe müunter wohl auch Verschwörungen und Gefahren erdichtet, damit er desto unentbehrlicher bleibe, und seine Freunde in Wien Recht behalten möchten.“ **)

*) Felállott az a' Gubernium Regni Hungariae, mellynek ez a' vérengző ember Elöl-álloja vala, Pozsonyban 1675. Febr. 27d. 's tartott 1681-ig, midőn az Ország-gyűlésének 2dik Czikkelye által eltöröltetett. Alá-írásaiban, hihetőleg fél-papi méltósága' tekintetiből, csak kettős kereszt-nevével élt: Jo. Gaspar.

**) Hormayrnak ezen állítására imhol egy Bizonyosság: „Quocunque in his Partibus Regni Hung. Superioribus mens et oculi convertuntur, manifestissime et probabiliter comperitur, subornatione et instinctu nonnullorum Calvinistarum in visceribus Comitatum degentium illos nequam praedones, latrones, rebelles, nonnisi Catholicos regnicolas, Sacerdotes, Religiosos, Suae Majestatis fideles, persequi, incaptivare, angariareque, et nonnullos per lytrum dimitti, aliquos crudeliter mactari, dilaniari. Et certissimum est, nisi per fautores et instigatores ipsis occasio mali praeheretur, hique maledicti homines foverentur, absque dubio tam libere minime vagarentur, et tam detestabilia latrocinia juxta eorum placita haud exercerent. Quae cum ita sint, Incl. Cottui finaliter et de veritate scribo, quod et ego, quamvis invite ad ultima media condescendam, exercituique Suae Majestatis ejusvis Nationis et ordinis licentiam dabo, ut eodem processu cum Calvinistis utantur, illos capiant, persequantur, et similiter lytro mediante dimittant, siquidem leges naturae par pari referendum esse dictarent. Cassoviae 1674. 20. Maji. Paris L. Baro a Spandkow, Dnus hereditarius in Pernadicz et Altensattel, Consiliarius Actualis Aulae Bellicus, Generalis Campi Vigil. Praefectus, constitutus Colonellus, nec non Partium Regni Hung. Superiorum Supremus Commendans Generalis.

Wesselényinek tettei felől bővebben szólni nem igen lehet, a' kedvetlen emlékezetek miatt. Egygyike volt azoknak, kik 1623. a' Cardinális Pázmány' buzdítására, ki maga is Proselytus volt *), a' Római Anyaszentegyház' kebelébe általtére. Hív vala újabb Vallásához; az ezen időkben üzőbe-vett Jezsuitákat pártfogolta; Szendrőn, Borsodban, a' Franciscánusokat 1660. Klastrommal ajándékozta meg; 's ezerszer mondogta, hogy a' Bold. Szűz' tiszteletéért kész volt volna feláldozni minden vagyonát, sőt életét is. Azomban a' hon' szeretete minden alkalmakban arra inté, hogy a' Vallásbeli gyűlölködés' tüzeit oltsa, ne gerjeszsze, 's buzdítá polgár-társait, vigyáznának, hogy a' Religio miatt (ezek valának szavai) a' Régio el ne vesszen. Az idegen sergek 1661. téli-szállást kívánának Kassán, 's a' Városiak azt kereken megtagadák. Vezérek tehát elfoglalá a' Protestánsok' birtokában állott Nagy- (most Püspöki) Templomot, 's üzte garázdálkodásait határ és tartózkodások nélkül. A' hírre össze-futott a' táj népe, közel harmincz-ezer számban, és ha a' felháborodást a' Nádor Wesselényi' bölcsessége nem csilapította volna le, meg volt volna téve az undok gonosz. Néki köszönhetjük azt is, hogy midőn 1662. a' Protestánsok vissza-kívánák az 1659. tőlök elszedett Templomokat, 's a' Papi-Rend a' kérésnek ellene költ, új vétek nem vala elkövetve a' Haza ellen. Wesselényi könnyekre fakadva kéré itt a' Rendekeket, hogy magányos dolgaikat a' köz javának ne halmozniak ellene, hogy távoztatnák a' gyűlölködést, 's a' Vallás' dolgai helyett gondoskodjanak inkább arról, hogy Hazájok az idegen járom alól kiszabadíttassék.

A' Vármegyék' Levél-tárjai tele vagynak Levelezéseivel, 's azok örök bizonyosságai, hogy lelke tiszta volt. Az idegen Generálisok nem hittek neki, és minthogy a' zavarban halászni jobb, magok csináltak bajt, 's a' Nádort arra szoríták, hogy inkább a' polgári dolgokat intézgesse. Mint szövődék az a' zendülés, melly a' Zólyomi Gyűlésben vete lobbót (1667.), és a' mellyet az idegen, de jó Gróf Rottál János Arany-gyapjas Vitéz szelid szerekkel óhajtott volna megelőzni, beszéllyék mások.

Wesselényi megholt Német-Lipcsén 1667. Martz. 28d. Termete deli, arcza nagy szépségű. Sas orra, eleven szemei, testének minden mozdulása, mutatták az uralkodásra termett lelkes nagy férfit. Szakála kerek és sűrű. Feje nyírott,

*) „Cum igitur Mathias (II. Imp.) te ad dictam Ecclesiam (Strigoniens.) nunc pastoris solatio destitutam per suas „litteras (1616. Sept. 28.) nominavit; tu vero, qui ex parentibus haereticis.“ (Panasztótelki Pázmány Miklós Bihar és Szabolcs Várm. nagy birtokos és Massai Margit) „natus, et in haeresi educatus (quam tamen, sicuti fidedigna „relatione accepimus, in decimo tertio aetatis tuae anno convictus abjurasti) educatus fuisti, dictae Ecclesiae, „absque Nostra et Sedis Apostolicae dispensatione praefici non potes“ - - - Savorényi Jus Privatum Eccl. Hung. P. I. pag. 19.

igen gazdag üstökkel. Felső öltözte, olajban-festett képein, zöld bársony kaftán, fél-könyökig érő ujjakkal. Sokat szenvedén köszvényben, nehezen írt, de mikor nem szenvedte, igen rendesen és csinosan; 's ezen baja volt hihetőleg az oka, hogy alá-írásaiban ritkán írta-ki nevét, 's azt inkábbára csak a' *C. F. Wess.* által jegyzette.

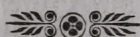
KAZINCZY FERENCZ.

FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI

MINERVA.

~~~~~

Tizedik Füzet.

Október 1827.

18.

ÉSZRE-VÉTELEK,

azon Elvlasztó-műszerről, melyet Schwáb Vilmos Úr Pesten 1817-ben a' szürete-
léshez feltalált; — Kunics Mihály Úr érdem-lizetésre lépett Profeszszor és Uraság
Gazdaság' Agense után, magyarosította

Dulházy Mihály.

Observatio naturae et animaversio peperit artem.
Cicero.

Ekszellenciás, Nagyságos és Tekintetes Urak! *)

Az Urakban, mint édes Hazánk' Attyaiban egygyesül a' Haza' dicsőssége, virágzása és
boldogsága! Ez dicső jel-szavok, nemes tűzzel törekedvén a' finom gazdálkodásra, szép
földjeik' művelésére, javítására: de ez jel-szava általjában minden Magyar Nemesnek és
Birtokosnak is, e' szép áldott tartományban.

Dicső Meczenások! mit a' Hazában az Urak' nagy példája taníta, hazafisága fun-
dála, bölcsessége rendele, nemes akaratja valóvá teremte és bő-kezűsége kikészíte, s'
diszesíte, a' História mind azokat a' Haza', az Emberiség', és a' Világ' kor-könyveibe ra-
gyogó és eltörölhetetlen vonásokkal jegyzé-fel. Én itt' most azokat elő nem hozom, meg
nem engedvén azt ezen kevés lapok' helye és célja. Csupán belső tiszteletem' szerény ér-
zelme mellett, a' Jónak meggyőző elesmérésével elégszem-meg.

*) Ezen Észre-vételek Magyar- és Horváth-ország Fő-fő Mánásainak 's minden Nemeseinek, a' Német Szerző Kunics Mihály
Úr által, tellyes tisztelettel, nyomtatásban ajánltattak.

Rég-ólta, kivált a' közelebbi tized esztendőök alatt, sok jó és hasznos, sok szép ízlésű dolgok történtek hazánkban, az Urak' mint a' haza' dicső nagy jóltévőinek és barátjainak hatalmas serkengetéseik által: a' föld-mívelésben, a' marha-tartásban, a' gazdaság' minden ágazataiban; a' városok' pallérozódásában, a' keresetekben, az élélhetés' mesterségeiben, a' kézi-mesterségekben és kereskedési dolgokban; a' Haza-fiaknak erkölcsi és értelembeli kimívelődéseikben. Minden, magasra törekedő szép lelket, 's haladó tökéletesedést mutat a' míveltség' és gazdálkodás' minden nemében.

Ezek azok az örök Emlék-jelek, mellyek által az Urak méltó neveiket halhatatlannítják.

Ha én, mint Hazafi, ezen örvendetes kinézések, és nagy, dicső munkák' megjele-
nések közben bizonyos találmányt terjesztek, azt becsülni tudó és ahoz értő szemek' eleibe, ha az Urakat eggy kis és csekélynek látszó gazdaságbeli dologra, mint Hazánkban legközelebb feltalált hasznos találmányra teszem figyelmesekké; bizodalommal várom az Urak' bölcsességétől tárgyam' helyben-hagyását.

Illy tisztelettel páros bizodalommal ajállok az Uraknak ezen kis Irásomat, melly Pesten-Klavikordiumokat készítő Schwáb Vilmos Úr által eredetiképpen a' szüreteléshez feltalált elválasztó-műszert adja-elő, és annak közelebbi esmeretére vezet.

Vajha szerencsés lenne e' kis Irás, figyelmeke méltóztatván! Célja ennek, szüret' alkalmával, a' szőlő-szemekkel való bánás', a' borok' készítése' sikeresebb és jobb voltának figyelemre vétettetése; megfontoltatása, és megvi'sgáltatása; hogy azután legalább a' hol a' hely, 's környülmények engedik, szokásba is hozattassék; mivel ezen mód a' bor' csinálásra nézve, hasznos következtetéseket ígér.

Édes Hazámhoz vonzó hajlandóságom és szeretetem vezette lépéseimet e' jelenlévő munkámban. A' bor Magyar-ország' legelső és legbecsesebb kincsei közzé tartozik, 's azon természetmények közzül való, mellyek ezen nagy Ország' gazdagságát teszik. Hol van a' föld' golyóbissának olly hajlatja, melly általjában olly sok bort természetesen, és a' jó nemes borokra nézve olly gazdagsággal birjon, mint Magyar-ország? — A' tisztelet' tellyes érzésével marad

Ekszellenciátoknak, Ngtoknak és a' T. Uraknak

Pesten, Június' havában 1817.

legalázatosabb szolgálók

KUNICS MIHÁLY,

érdem-fizetésre lépett Profeszszor.

Nincs e' eléggé tudva: hogy a' borral, mint legnemesebb, legvidámítóbb és legerősítőbb természetmennyel, mellyet nekünk a' természet nyújt, a' legártalmasabb visszaélések történnék? Melly ártalmas mérget isznak naponként ártatlanul sok ezer tudatlan emberek italokban, mellyben nekik enyhülést és vidámságot kellene találni? mi romlottságot terjesztenek-el az uzsorások, egoisták, és kereskedők, olly sokféle büntetést érdemlő keveréseik által, a' pincze' homállya' menedékében, a' megcsalattatott Közönség

között? A' jól elrendelt Státusok' Igazgató-székei, szíveikre vévén polgárjaik' és jobbágyaik' javokat politikai és az egészséget tárgyazó törvényeikkel, intézetjeikkel zabolázzák ezen fukaroknak gonosz fogásaikat. Német-ország' hajdani országos össze-köttetése után, a' Római Sz. Birodalom' várossaiban, halálos büntetés tétetett a' bort megvesztegetőkre. Egy bizonyosága annak, mennyire által-látták a' bor' megvesztegetése' ártalmát, és szíveikre vették az emberek' javát. Egy olyan bizonyosság, mellyből kitetszik a' dolog' fontossága, és hogy mennyire méltóztatták ezen tárgyat figyelmekre. Vajha a' többi külömb-külobmbféle igasságos büntetések, mellyek a' gyakran bébizonyított bort megvesztegetők ellen, a' Felsőségek által kiszabattattak, a' minden országbeli uzsorás lelkek' gonosztévői kézi mesterségeket megszüntetnék! Ezt csak oldalaslag. — Ha ezen nyomorúlt kincs-gyűjtőket, ezen igasságtalan kapzsi embereket nem éri is mindenkor a' büntető igazság' sújtoló karja: még is ezen alattomos ember-fojtogatók, mikor-akkor megkapják méreg-keveréseknek érdemlett díját!

De ugyan mi módon? ha már ősi szokásból és elő-ítéletből, vagy pedig a' szorgalmatos nemesítés' hijjánossága által a' bornak, már tőkéjéről leszedése' első csinálásakor, a' sajtónál hibák követtetnek-el; honnan azon felséges ital, mellyről maga a' Sz. Írás is így szól: „*a' bor megvidámítja az ember' szívét*” valamely undorító és kedveilen ízű keverékké formáltatik.

Kiki magából az emberi józan okosságból, minden tudomány nélkül is ált-láthatja: hogy csak a' megérett szőlő-szemekben lévő nedv nyújtja az italt, a' mit bornak neveznek, és hogy a' szár, kocs és éretlen kemény szőlő-szemek, semmi bort nem adnak. Valamint a' gyümölcsnek héjja vagy hárttyája alatt találtató húsos részek szolgáltatnak csak élelmet és táplálatot. Hanem a' szüretkori szőlő-fürtök' sokasága, és a' szemek' egygyenként való lefosztásának, vagy a' szárától és kocscsától, az az: csutkájától való feloldozásának lehetetlensége hozta-bé régtől fogva azt a' szokást; hogy mindent egygyüvé rakának, össze-keverének; és a' csomoszolás, meg sajtolás által munkába vevék. Így éltek vala osztán evvel nagyobb részt, majd mindenfelé. Természetes foganatja a' szőlővel illy módon lett bánásának lón, hogy a' száraznak fű színű leve, azoknak össze-zúztatása által kisajtoltatván, a' bor' nemes levével össze-keverede, és azt fanyar-ízével közlé; úgy-hogy még a' csomoszolásnál is a' szőlő-szemek' magvai össze törettetének, mellyek valami rendkívül való keserűséget foglalnak magokban. Az illy mód és szokásnál fogva, soha-sem lehetett tellyes tisztaságú és keveretlen italhoz jutni, mint azt az emberek' számára az áldott természet teremté.

Némelly figyelmes szőlő-birtokosok Magyar-országban, és külömb-külobmbféle bor termő Tartományokban tapasztalván ugyan azt bor-csinálásaiknál; elhatározzák magokat, és elkezdék azt a' fáradságos és idő-tolvaj munkát, hogy a' szőlő-szemeket száraikról külön-szedjék. Ezek valójában, egy egészen másféle borhoz jutottak, mint azok, kik nem így bánának a' dologgal. Többen követék ugyan ezeknek példájokat, de közönségesen még is csak kivihetetlen dologgá lón az, mivel lehetetlen volt annak végit érni.

Nem gondolva a' fáradságos munkával, és észre-véve annak hasznát, csak-ugyan lassan-lassan egész bort-termő tájékok fáradoztak abban, hogy szüretkor a' szőlő-szemek' külön-választásával foglalatostkodjanak. Kiváltképpen Német-országban, a' Rénus, Ménus,

Móza, Nekkár mellett, Alsátziában, Lotharingiában, Burgundiában és Champaniában sok fáradságot és gondot fordítanak a' bor' illy módon való csinálására. Az emberek, kimondhatatlan nagy fáradság, kézi munka, és idő-vesztés miatt, külömb-külobbféle műszerekhez és segítő-eszközökhöz kénytelenítettek folyamodni, úgy mint fűsűkhöz, kefékhez, szitákhoz, rostákhoz, 's több más egyéb e'félékhez. De mind ezen eszközök, mind eddig tökéletlenek valának. Nem kevésbé sok honni Gazdáinknak Magyar-országban, valamint Ausztriában és Stíriában dicséretül lehet tulajdonítani, hogy ők hasonló-módon, külön-véve sokat fáradoznak a' bor' csinálásában. De közönségesen véve bor-termő Tartományainkban még is csak mindég a' bor-csinálásnak szárazakkal és kocsokkal, érett és éretlen szőlő-szemekkel való össze-türettetésének módja marad-fenn.

Ezen Irás' Szerzője, az Ausztriai Monárkiában és a' Kül-föld' külön-külön tájjain; sok szüretéken jelen volt, és alkalmatossága vala a' bor' mindenféle csinálás-módjaival megismérkedni. Azok közzül egy módot jobbnak, és jelesebbnek találá; azomban kénytelen megvallani, hogy egygyikkel sem elégede-meg egészen. Úgy gondolkodá ő mindég, hogy egy eszközölhető módnak jobbnak és tökéletesebbnek kellene lenni; mellynél fogva minden megértt szőlő-szemek egészen, könnyen és hamar a' szárazról elválasztódthatnának. Be kívánatos lenne! többször mondá a' Szerző, és minő kedvesen vártt jelenés minden szőlő-tulajdonosokra nézve: ha valaki egy olly műszert készitene, melly közönségesen ezen elválasztásra lenne fordítható, és olly alkotású, hogy a' czél könnyen, bizonyosan, és mind a' munkának 's időnek, mind a' sok emberi kezek' takarékos gazdálkodásával elérődhetnék. —

A' Szerző, legnagyobb örömeire véletlen meglepettetik a' hírrel, hogy bizonyos Klavikordiumokat készítő Schwáb Vilmos Pesten, a' múlt ősszel 1816. hasonló műszert készített, és azt a' kívánt végre fordította volna. A' Szerző fel nem hagyá annak nyomozásával, Schwáb Vilmos Úrral megesmerkede, az általa feltalált és elkészült műszert megmutattatá magának 's az avval való bánás-módot és annak foganatosságát elő-adatá. A' Szerző valamint maga, úgy több ügyes Gazdák' és a' dologhoz értők' tanácskozásokkal és helyben-hagyásokkal élván, ezen műszert alkotására, és minéműségére nézve, mással próbált össze-hasonlítása, és minden környül-állások után, tökéletesen meggyőződván annak jósága 's haszonra fordíthatása felül, ajánlja, és a' feltaláló Mestert több illy közhasznú műszerek' készítésére lelkesítvén, ezen jó ügghöz viseltető szeretetiből 's hajlandóságából magát arra határozta, hogy ezen kevés lapokat az iránt közre-bocsájtaná.

Schwáb Vilmos Úr tehát önnön tökéletes meggyőződésére műszerével teve egy próbát. Özvegy és ház-birtokos Zofáhl Anna Aszszony, Pesten, közel Budához, Kis-Tétény nevű szőlője' egész 1816-diki szüretjét Schwáb Úr által, próbául, ezen műszerrel vitette-véghez. A' következő tökéletesen megfelelt a' várakozásnak, sőt felül-haladá azt. A' munka sebessen, könnyen és jól haladt. A' mit 15. szedők napjában a' tökéről leszedének, és együvé hordának, azt Schwáb Úr műszerjével hasonlóképpen ugyan az nap és ugyan az időben igen könnyen, tisztán és rendesen elválasztá, úgy-hogy csak az érett szemek valának rakáson, a' szárazak pedig, vagy csutkák az azokon maradt éretlen szemekkel fére tétetének. Ebből következe a' második haszon, hogy a' csomoszlás elmellőztethete, és a' munkások színlügy, valamint az idő és fáradság megnyerettének.

Ha az ember a' gazdasági hasznát, a' munka megnyerés végett tekinti; már úgy is ez a' bánás mód tekintetét érdemlő; de ha meggondolja az ember még azt, hogy a' szarak' fű természetű és kesernyés leve a' szőlő szemek' jó nedvét elrontja, és az Orvosok' 's a' dologhoz értő, 's széles esméréstű férfiak' ítélete és bizonyossága után, az egészségnek nem hasznos, így ezen tárgy még nagyobb fontosságúnak látszik. De vallyon van e szükségünk e' mellett az Orvosok' tanácsára és ítéletére? avagy a' dolog maga nem szől e maga mellett? van e többre szükség az egyenes emberi értelemnél azt felfoghatni, hogy a' szaraknak savany-alakja elrontja a' jó bort, és hogy ezen savanyúság és kesernyesség bizonyos veszedelmes következt szül az emberi testben az emésztésre nézve? — Tudva van az, hogy a' csomoszoláskor a' szőlő-szemek' magvai az edény' allyára hajtának, és hogy a' törés' alkalmával elkerülhetetlen ezen magvak' egy részének össze nem törettetni. Próbáljon csak az ember egygyellen-egy illy szőlő magot fogaival rágni; úgy annak irtóztató kellemetlen keserűségéről meg fog győzteteni. Vallyon az efféle keserűség össze-férhet e' nemes borral? jobbá vagy rosszabbá teszi e ez a' bort, ki-ki megítélheti. Jó lenne bizonyos derék Boros-gazdák' kívánsága után, a' csomoszolást szüretkor mindenütt egészen elmellőztetni, és bizonyos Törvény által közönségesen eltöröltetni. Ha már a' mint meg van mutatva, az elválasztó-műszer a' csomoszlást egészen elkerültetheti, alkalmaztatásának nem lehet e még nagyobb becsé?

Ezen műszer által készült bor' tulajdonsága és becsé e következő:

Először. A' bor igen szép, világos és tiszta színt kap; ellenben az olyan bor, melly a' szarakkal egygyütt össze-csomoszoltatik, homályos, és zavaros. Ezen különbség főképpen a' veres boroknál szembe-tűnő.

Másodszor. Az elválasztó műszer által készült bornak igen kellemetes, kedves íze, és különös jósága van, a' nem elválasztó műszeren csinált bor felett.

Harmadszor. Ebből az ember' egészségére, erősítésére, és megvidámítására nézve is világos a' haszon.

Negyedszer. Azért nyilván kitetszik: hogy az efféle bor' ára is nagyobb. Zofáhl Anna Aszszony a' múlt ősszel illy módon csinált borának akóját 36. ftjával adta-el, midőntöbbi ugyan a' Kis-Tétényi hegyen termettet tizen-hat és húsz forintok köz'tt 22-nél fellyebb el nem adhatta. Mennyivel légyen tehát nagyobb egy jó bor termő esztendőben és egy bő szüretkor a' haszon? és mennyivel emeltetik fellyebb a' nemes Magyar borok' becsé? felvévén mindazáltal, hogy az illy módon csinált bor csak egy grádussal jobb, és csak egy kevéssel többet érő is; már csak ennél fogva is nem érdemli e meg ezen műszer a' használtatást? ha becsbeli nyereségére semmi haszna sem lenne bár, még is elég haszon lenne bizonyos tiszta, világos, kedves és egészséges italhoz juthatni.

De mint minden újítással 's minden jó dologgal kezdetben történni szokott, míg az emberek annak jóságáról meggyőztetnek; — Ellen-mondásoknak van az kitéve, és az előítéletektől ostromoltatik. Így a' Schwáb Vilmos Úr' találmányát is hasonló sors érte. Alig tudósította és utasította a' Közönséget, hogy elő-fizetés' útján több illy műszereket kíván készíttetni, már is czél-irányossága különbséle nemű ellenvetésekkel terhelteték. Mi tehát, minekutánna ezen tárgy már figyelmünket felébresztette, valamint azt, a' mit tapasztaltunk, és tanúságul egybe-gyűjtöttünk; szintűgy az ellenvetéseket is felhozzuk:

Első Ellen-vetés.

Valaki azt gondolá: hogy a' szőlő-szemeknek száraitól való elválasztások jó lenne ugyan, de csak a' fejér borokra nézve, és hogy ennek a' veres boroknál helye nem lehetne, mivel a' veres-bor csupán a' szárok által festetik-meg. Mi ellenben azt mondjuk: hogy ezen ellen-vetés egészen tévelygős; mivel jól tudjuk, hogy a' piros szín csak a' szemek' héjjaiban foglaltatik, és a' csomoszolásnál, valamint a' bort, szinte-úgy a' szőlő-szárakat is meg-festi. Ha ez így nem volna, úgy a' Zofáhl Anna Aszszony' szőlőjébe termett 's ezen műszer által csinált veres-bornak nem lenne olly szép veres rubin színe, mint a' millyen valóban vagyón, el-annyira: hogy a' jelen esztendőbeli csomoszolással össze-hasonlítottván azt, azon minden ember csudálkozott. Sok jeles és a' dologhoz értő férfiaknak egygyike úgy, mint másika, egygyet-értőleg megvallották, hogy nekik ezen bor' dicső piros színe jobban tetszik, mint a' szokott módon csinálnak homályos veressége.

Második Ellen-vetés.

Valaki azt kérdé: vallyon az illy műszer által csinált bornak ezen veres színe tartós marad-e, vagy színét veszti? azt minnyájunknak akkor kellene látnunk, ha ezen bort több évekig megtartanánk. De midőn ezen bor az ő csinálása közben ezen szép veres színt, jóllehet szüretkor, a' szárok' külön-választásával készült módon kapta; világosan következik: hogy csupán a' szőlő-héjak festették azt meg, és mint-hogy ezen szín mind eddig tulajdonsága is maradt; tehát legkissebb fundamentomunk sincs gyanúskodni, hogy az efféle bor piros színét hosszas ideig is fel ne tarthassa.

Harmadik Ellen-vetés.

A' bor' tartósságát illető vélekedések különbözők. Sok szőlős-gazdák, főképp' Magyar-országban azt hiszik, és sokat fundálnak azon, hogy a' szárok' kesernyessége több erőt és tartósságot ad a' bornak; azt hiszik, hogy a' szároknak ott kell lenni, el nem maradhatók a' nélkül, hogy a' bor meg ne gyengítették, és hosszasabb ideig való tartósságának erejéből valamit ne veszítsen. — Más szőlős-gazdák ellenkezőleg gondolkodnak, és azt mondják: hogy a' nemes szőlő-tő' leve már magában is elég erővel bír nemességében sokáig megmaradhatni, és hogy az a' szárok-levelének össze-keverésével csak keserű ízt, de a' potolás által tarthatósságára erőt nem kaphat. Mellyik Résznek lehet ebben igaza, és ki ítélheti-el? Mi sem az első tagadni nem akarjuk, sem az utóbbit vitatni. De igen nagy bizodalmunk van a' jól-tévő Anya-természethez, melly olly kitapogathatatlan és megfoghatatlan folyásaiban és foganatjaiban. Innen azt hiszszük, hogy ez a' közönséges szülő-anya elég erőt helyezettett a' szőlő-szemekbe. Éppen olly formán, mint látjuk és tudjuk: hogy minden-nemű gyümölcsnek húsos részében van a' valódi erő enyhítésünkre és megfrissítésünkre, a' nélkül, hogy szükségünk lenne azoknak héjjaiba és száraiba ré-

szesülni. És ha ez másképp lenne, avagy nem kellene é a' gyümölcs-bort is annak száraival össze-keverni, melyet több Országokban almából és körtvélyből olly nagy mértékben készítenek? Ki előtt esmeretlen a' Felső-Ausztriai alma és körtvély must' jósága, szeszétől való tökéletes kiforrása után? és hogy némelly ezen gyümölcsből készült bort, ha az több esztendő, nem egy könnyen különböztetheti-meg a' szőlő-tőke' borától! — avagy a' gabonát szárával és polyvájával egygyütt kelljen é az embernek az étellel össze-örletni, hogy a' liszt jó és tartós legyen? vagy a' gyümölcsöknél lévő szárazak, és a' szőlőnél lévő csutkák, nem csupán a' természetből megkívánt össze-köttető részek é, melyen a' gyümölcsnek függeni kell? avagy nem ez e' czélja a' szárazak' és kocscsok' létele-nek? Még csak ezen ajánlást függesztjük ide, hogy vajha több Magyar- és Horvát-országi, Ausztriai és Stíriai szőlős gazdák győződthetnének-meg ennek tökéletes valósága felett; melly meggyőztetés igen könnyen valóságosúlhatna az által, ha egy szüret' alkalmával, a' borok' egygyik részét ezen műszerrel, t. i: a' szárazoknak egészen elválasztásával és fére-vetésével; másik részét, az eddig gyakorlott módon, a' szőlők' száraival való csomoszolás által készíttetnék, és mind a' két neméből ugyan azon bornak egynehány akót, a' szükséges különböztetés' megesmérhetése véget megjegyezve, öt vagy tíz esztendeig meghagynának. Akkor jönne majd világosságra, mennyi erőt foglal magában a' szőlő-szemek' szára, a' bor' tartósságára és színére nézve? Innen sülné-ki osztán valóságos becse a' bor' ilyen vagy amollyanképpen való csinálása módjának.

Negyedik Ellen - vetés.

Némellyek azt gondolják, hogy a' szárazoknak elhárítása által a' bor' mennyiségéből vesz az ember. Egy valaki a' többek között, kik ezen ellen-vetést tevék, azt állítja: hogy 100 akó bor mellett, a' műszerrel való bánás, és a' szárazak' fére-vetése által 15 akó vesz-el; de azonban azt is megvallja: hogy az illy módon nyert bor különös jóságú. Más mély belátású és tiszteleltre méltó Gazdák ellenben azt bizonyítják, hogy-ha helye van a' vesztésnek a' mennyiségnél, 50. akó mellett legfeljebb 2 akó veszhet-el. És így 100 akó mellett a' mennyiségre nézve 4 akó lenne a' veszteség. Egy mély belátású férjfiú és nagy tapasztalású tudós, arról is bizonyosokká tesz' bennünket, hogy ő néki kedvesebb a' műszeren készült egy akó bor, két olly' akó bornál, melly a' szárazak' bele-keverésével készült. Tegyük bár egy calculust, feltéven, hogy a' szokott módon készült bornak akója, a' jelen-lévő szüretkor 20 ftot érjen, úgy 100 akónak az árra 2000 ftot. — Ekkor a' 4 akónyi veszteség 80 forintra üt.

Ha csak relatíve és okossággal vesszük-fel e' dolgot, minekutánna Zofáhl Aszszony az ezen műszeren készült 1816-iki borának itszejét 36. xronon mérette, és akóját 36 fikon adta-el, a' mint közönségesen tudva van; az alatt ugyan azon hegyen termett többi borának itszeje csak 16 xrtól 20-ig; akója pedig 16 ftól kezdve 22 fton költ; tehát a' szárazak' külön-választása általa készült bornak akója, ha csak 5 ftal többet érő lenne is,

úgy 100 akónak az árra	-	-	-	-	2500 f.
a' fellyebb említett 4 akó' vesztesége	-	-	-	-	80 f.

következésképpen 100 akónál a' kész nyereség	-	-	-	-	2420 f.
					420 f.

De hogy a' csutkák' féré-hányásából következő mennyiség' veszteségéről meglehessen győztetni, azt javasoljuk bizonyos szőlős-gazdának, hogy szölejének egész termését ezen műszeren választassa külön csutkáitól, és annakutánna mind ezen csutkákat, az azokon maradt éretlen szemekkel sajtoltassa, zúztassa, vagy a' mint neki tetszik úgy bánjon azaz; hogy láthassa és győződhessék-meg a' felől, hány akó nedvre fog szert tehetni? de azután az ezen csutkákból és éretlen szőlő-szemekből kierőltetett nedvnek valóságos megkóstolását abban ne hagyja, hogy tapasztalhassa annak ízét és tetszetőséget. /

Ötödik Ellen-vetés.

Azok többnyire, kik a' feltaláló Schwáb Vilmos által közönségessé tett Elő-fizetés szerint elő-fizetni akartak, vagy a' kik nem akartak is, kívánták látni ezen műszert. Valamint sokan azok között, nemes tudni-vágyásból, és a' Jó's Hasznos eránt való szeretetből óhajtották; de észre-vette Schwáb Vilmos, hogy némelyek merő újság-kívánságból és csintalanságból kívánták azt látni; sőt azok között valaki talán az utánozási kíváncsiságból is. Ezen észre-vétel a' feltaláló Schwáb Vilmost meghatározta feltételében annál inkább erősebbnek maradni, hogy műszerét, minekelőtte az elő-fizetés által azt közre nem bocsájtja, a' Felsőségtől, a' megvizsgálásra kinevezendő Commiszsió kivül senki-nem sem mutatja. Bizonyos gazdag, nagy szőlő-birtokos és bor-kereskedő, ki a' Zofáhl Aszszony Kis-Tétényi szőlőjében a' Schwáb bánása módját látta, ezen kinyilatkoztatást tévé magáról; hogy ő, ha Schwáb a' dolgot közönségessé nem tette volna, ezen műszere-ből maga szükségére többeket készíttetett és mindegyikéért külön-külön 500. ftot örömet adott volna, avval a' kikötéssel, hogy a' Feltaláló kötelezte volna le magát több illy műszereket nem készíteni, és hogy azokat senkivel meg nem esmérteti. Eggy másik a' Feltalálónak fontos ajánlást teve, meszszi-re terjedő czéllal, és nemesebb móddal, mert a' más szőlős-gazdák kirekesztése nem vétetett tekintetbe és alkuba, az ő ajánlásánál fogva; de Schwáb Úrral nem egygyesülhetett. Meg annyi bizonyosságai annak, hogy ezen bánás-módnak hasznai által-láthatók!

Hatodik Ellen-vetés.

Némely személyek' kinyilatkoztatásaiból következik, hogy ők a' Schwáb iparkodását csupán-csak szemfény-vesztésnek és pénz-csalásnak nézik. Mi ezen nyereség vadászó időkben, olly sokféle tapasztalások után, az efféle bizodalmatlanságot serkibe rosz-ra nem magyarázhatjuk. De ha ezen férfiak és aszszonyok, ha ezen bizodalmatlanok, a' tiszteltre méltó tanúk' bizonyosságaival, az esmeretes tettekkel, sőt a' dolog' nyilvánosságával sem elégesznek-meg; a' töb'ször említett derék özvegy Zofáhl Aszszony' akarattjával, közönségesen nyilvánossággá teszszük azt, hogy ezen ház és szőlő-birtokos Aszszonyaság Schwáb Vilmos Úrért, úgy a' már befizetett, valamint az az után fizetendő elő-fizetési pénz-summáért; nem külömben a' műszernek pontos jó következetéért, hogy az, a' kijelentett mód szerint foganatos és hasznos, minden vagyonával jót áll. Ha ezen

Írás' Szerzője, tekintetben sem vétetvén Zsófia Aszszony' kezessége; már maga a' dolog, annak foganatja, következte, és a' tudománnyal teljes 's a' gazdaságban tapasztalt férfiak' helyben-hagyása által, ezen bor művelés-mód' jóságáról és annak cél-erányos használhatásáról meg nem lenne győztetve, nem bátorkodna ezen felvett dolog mellett mentő-írást írni, és ezen dologban hebehurgyás bele-avatkozása által mind eddig fenntartott literátori nevét meggyengíteni. Noha, „becsület annak, kit a' becsület illet” mindazonáltal, nem úgy kell ezen lapokat, mint a' Schwáb Vilmos Úr' személye', hanem mint az ő találmanya', 's az igaz ügy' részire írt Apológiát, elismért' jósága tekintetéből szemlélni, vezéreltetve azon szép lélektől, melly legkisebb hasznos dolgot is a' Hazában, kész elő-mozdítani.

Hetedik Ellen-vetés.

A' Pesttől való távol-létel sok Elő-fizető Urakat akadályoztat ezen műszer' hazaszállításában. Valóban a' dolog' természeténél fogva ez egy elkerülhetetlen akadály. De még sem olly nagy, millyennek talán azt az ember képzelné. A' műszer egészen fából van, 4 lábnyi hosszú, 2 lábnyi széles, és egy lábnál valamivel magosabb, 's olly könnyű, hogy azt egy tizen-négy esztendő's gyermek könnyen elhordozhatja. Innen könnyen meg lehet határozni, hány efféle műszerek vitethetnek egyszerre bizonyos meghatározott vidékre. A' ki ezen hasznos dologra elszánja magát, örömet el fogja hordozni azon kevés által-szállítási költséget és kis alkalmatlanságot is. Hiszen már külömb-külobbféle újjonnan feltalált hasznos föld-művelést tárgyazó eszközök és műszerek kerültek Bécsből, egész Alsó-Magyar és Horvát-országba, mellyeknek leszállíttatása nehezebb és alkalmatlanabb volt; de a' mi nagy becsületekre is szolgál ám a' Magyaroknak, hogy ők föld-műveléseik és egyéb külső gazdaságok' ágainak tökéletesítésekre valamint fáradságot, szinte úgy szembe-tűnő költséget is fordítani nem sajnálnak.

Nyolczadik Ellen-vetés.

Vallyon szüretkor az ezen műszer által követendő munka megkönnyíttetik, vagy megnehezíttetik; meghosszabbíttatik, vagy megrövidíttetik e? Sokan úgy vélekednek, hogy ezen műszer által igen lassan halad a' dolog, és sok időt kíván. De mi azt mondjuk és a' megtett próba után, az ellenkezőről kit-kit bizonyossá teszünk, hogy t. i. a' műszeren való munka igen könnyen 's sebesen halad, még pedig ezen egymáshoz való arányban, hogy mind azon termés, mellyet 12 vagy 15 szedők nap-estig szednek, és a' műszerhez hordanak, ugyan az nap egygyetlen-egy személy által, ezen műszer' segedelmével, játszva, külön-választódhatik, Schwáb Vilmos Úr ezen munkát, műszerével a' közelebbi 1816-ban a' többször említett Zsófia Anna Aszszony' egész szőlőjére nézve két nap alatt elvégezte, melly idő alatt minden szüreti munkájával elkészült; mellynél még az is megjegyzésre méltó, hogy nap-estig nem dolgoztak pontosan, és kifáradva, hanem sokat tréfáltak, és az időt elhijábalóskodták; melly idő alatt 50 akó veres, 10 akó fejér

F. M. Or. Minerva 4. Negyed 1827.

bor készült-el. Ezen sinór mérték szerint, ki-ki könnyen felszámolhatja szőleijéhez képest, hány műszerre legyen szüksége? mennyivel kevesebb munkásokkal érheti-bé? a' midőn a' csomoszolás tellyességgel elmarad, és bizonyos idő alatt mennyi készülhet-el?

Kilenczedik Ellen - vetés.

Vallyon, az ezen módon készült bor valóban jobb e, és ezen jóságát megtartja é, vagy talán később meggyengül? Mind azon személyek és azok között sok jeles férfiak és borhoz értők, kik, kik Zofáhl Anna Aszszonynak ezen új borát megkóstolák, azt egyáltalában sokkal jobbnak, erősebbnek, és tisztábbnak találták, mint ugyan azon a' hegyen termett, a' száraz' meghagyásával készült új bort. Némellyek ó bornak tarták azt, és nem akarták hinni, hogy az, 1816-iki új bor lenne. Ha már most a' bor jó, tiszta, és erős, micsođa fundamentomon hihetné az ember, hogy a' jó bor ósága által rosszabbá lehessen? De hogy erről tökéletesen meggyőztessünk: készíttessetek magatoknak szőlőleitekből egynehány akót az elválasztó-műszer által, és egynehány akót ugyan azon szőlőből, ugyan azon időben, szárait meghagyva, a' csomoszolás' útján; tegyék félre mind a' két rendű bort egynehány esztendeig; annakutánna kóstoljátok-meg, és hasonlítsátok-össze. A' következés megmutatja. Azután Magyar és Horváth-országoknak, nem különben Ausztria' 's Stiria' nemes szőlő-hegyeinek illy dicső és hasznos termése, nem érdemli é meg az illy' próbát, fáradságot és csekély költség áldozatot? Egy illy költséges áldozat, melly a' munkába lehető takarékoság által vissza-hárúl, és tulajdonképpen nem csak semmi költség-áldozat, hanem a' hasznok' felszámításánál fogva még inkább haszon és nyereség.

Tizedik Ellen - vetés.

Vallyon ezen műszer' valóban minden szárazakat és éretlen szemeket egészen elválaszt é az érett és jó szőlő-szemektől, vagy elkerülhetetlenül nem keverednek é a' szárazoknak részei az éretlen szemekkel, a' megérették közzé? A' tapasztalás ezen practikus próbánál megmutatta, hogy ezen műszer mindent tökéletesen és tisztán elválaszt, és a' szárazoknak legkisebb része sem keveredik a' jó szemek közzé. Az ezen próba után féretett száraz száraz mutatják, hogy legkisebb részei is egészen azokon maradtak. Mindazáltal, ha azon vélekedést engedjük is felvettnék lenni, hogy valami hozzá-járúl a' szárazakból; de avagy már nem elég e, ha attól annak vastagabb és nagyobb része elválasztódik?

Tizen-egygyedik Ellen - vetés.

Vallyon mennyi ideig tarthat ezen műszer? A' vele való élés' módját, szakadatlanul esztendőt által, napról-napra elő-lehetne venni, de minthogy az, esztendőben egynehány napokig csak egyszer használtatik; bizonyos, hogy az 30 's több esztendőig ha-

szon-vehető maradhat, ha restség által, és szántsándékkal el nem romlik. Ha azt minden esztendőben újonnan kellene szerzeni; úgy annak hasznáért becse 40 Váltó forint lenne. A' megszerzés' költsége csak egyszer tevődik-meg, annakutánna hosszas tartósága alatt többé semmiben-sem kerül, sőt minden esztendőben ugyan azon hasznot hajtja.

Tizen-kettedik Ellen-vetés.

„Mi ezt mindég úgy gyakorlottuk és borainkat úgy ittuk, 's úgy adtuk-el; — és az mindég jó volt. — Szüleink 's Eleink úgy éltek ezzel, mi e' mellett maradunk, és továbbá is úgy élünk avval.” — Igen, Szüléitek és Eleitek avval úgy éltek, mivel ahoz jobban nem értettek, és mi is természetesen továbbá is úgy cselekszünk mind addig, míg ahoz jobban nem fogunk érteni. Ha azomban jobban fogjuk azt érteni, úgy mi is a' jobbat követjük. Csak maradjatok szokástoknál, legyetek megelégedve, 's folyon jól dolgotok mellette. Nagyon esmerjük mi az elő-ítéletek' erejét 's hatalmát, hogy sem magunknak just formálnánk benneteket azért megtámadhatni, vagy pedig magunkat e' dologban mint Reformátorokat nyakatokba varni. De azomban megvagyunk győztetve, hogy nem minden emberek ragaszkodnak a' ti elő-ítéletekhez; jól tudjuk mi azt örvendetes meggyőztetésünkre, hogy a' pallérozottabb és értelmesebb emberek' szép száma, valamint Hazánkban, úgy az Ausztriai Császárság' minden Tartományában már régen túl-esett a' minden dolgokban megrögzött szokás' elő-ítéletein, és jól által-látja: hogy a' Teremtő az embernek az elmebeli erőket és tehetségeket a' gyakorlásra és munkára lejendő fordításra ajándékozta. Mi is bizodalmunkat csak ezen gondolkodni tudó és értelmes emberek' számában helyeztetjük.

Tizen-harmadik Ellen-vetés.

„Én magamat boromnál mindég jól érzettem; az emberek mindég ilyen bort isznak, és még is egészségesek.” O, igen is! Az ember a' legjobb és legnemesebb bortól is megbetegedhetik, az avval esztelenül élés által. Legyetek mindég egészségesek; kesernyés és tisztátalan borotok mellett. Nem vagyunk meghíva Orvosaitoknak. De a' dolog ellenére százanként úgy vélekednek mint mi, és a' kedvesebb 's tisztább italt eleibe tesszük a' rosszszabbnak. Miért fáradoztak hát már rég-időtől fogva némelly szőlős birtokos Urak a' szőlőnek külömb-külobbféle fáradságos módon való elválasztásában, hogy legalább magok szükségére esztendőnként egynehány akó tiszta bort készíthessenek? és miért kapkodtak némellyek olly mohón ezen kijelentett műszeren?

Tizen-negyedik Ellen-vetés

Mivel a' Schwáb műszerének kétféle a' célja, a) a' bor nemesítés, és b) a' munkások és idő, következésképpen a' költség' megkéméllése, minthogy az e' kettős következetet szüli; mi sorsok lesz' a' szegény munkás embereknek, kik eddig minden esztendőben szüretkor

keresték-meg kenyereket? Minden-módon a' legerősebb, legfontosabb és szívünkre ható ellen-vetés! Itt is a' történik, mint az újjabb időkbeli minden találmányoknál és javításoknál szokott lenni, melyeknek célja az emberi erő' megkímélése. Látni lehet, hogy az illy feltalált műszerek által a' Fabrikákban és más foglalatosságoknál, olly sok dolgozó emberi kezek elmellőztetnek, melyek ez által keresetjeket és kenyereket elvesztik, és kén-teleníttetni fognak élelmeket más módokon keresni. De ha ez mindég így fog menni, hogy mindenütt a' gazdasági munkáknál is az eszközök és műszerek a' munkások' meg-kevesebbsítésére fognak feltaláltatni és szokásba hozattatni; mi lesz' végre ezen dologból? mihez fog nyúlni a' dolgozó közönséges nép osztályának nagy száma? vallyon nem hoz-zuk é be a' nagy szükségét, és az innen eredő népek' békételenségét, mint Angliában, a' mi Státusainkba is? Ezen dolog' elítélése egy felsőbb politikai Itélő-szék' eleibe tarto-zik. Bizonyos az, hogy ezen feltalálási termékeny időkben, némelly készítmény olly álla-potra jutott, és olly használhatóvá tétetett, hogy az által több vagy kevesebb száma a' dolgozó embereknek elmellőzteték, és munka 's kereset nélkül való sorsba helyeztette-ték. Vegyük p. o. Bécsben, a' posztó Fabrikában azon nagy gőz-műszert, melly a' reá-for-dított szörnyű költséget, a' sok dolgozó személyek' tellyességgel való kizárattatások által bizonyos idő alatt helyre-üti, és jövőendőben ugyan azon tiszta megkímélési nyereséget adja. A' mi időnknek ezen sokféle találmányai' számában, melyek az Igazgató-széktől ki-rekesztő Kiváltságot nyerének, nem csak olyanok találtatnak, melyek a' felvett tárgy' tökéletesedését és nemesítését; de olyanok is, melyek a' bánás-mód' könnyebbsítését, az idő' megnyerését, és az emberi 's állati erő' megkímélését teszik célul. Miért az olly eszközök, melyeknek behozása által az emberek' bizonyos osztálya az ő ideig való kere-setibe világosan megkárosíttatik, nem csak megszenvetdetnek, hanem inkább pártfogol-tatnak? e' kérdés' eldöntése nem tartozik Biróságunk alá. Igaz, hogy a' Schwáb Vilmos szürethez való műszere szintűgy az efféle találmányok' sorába tartozik, mellynél-fogva több munkások' kezei megkötöttek. Megvethető é tehát ez, vagy elfogadható? meg kell é azt szenvedni, vagy inkább elő-segíteni? Engedjük azt egyforma lépéssel haladni a' többiekkel. Minden dolog függésben van mástól, 's a' helyek, környülmények és viszszo-nyok határozzák. Hiszen be-nem bizonyított igazság az, hogy a' feltalált műszerek lenné-nek Angliában egygyetlen-egy okai a' nép' szükségeinek és nyughatatlanságainak. Ná-lunk még kevesebbé azok, vagy lehetnek azokká. Csupán korunk' idő-lelkében fekszik a' haszon', könnyebbség', és tökéletesedés' hajhászása. Schwáb Úr, mint becsülletes jó ember, műszere' készülttekor bizony nem szándékozott ember társait kenyértelenekké tenni. Próbája elsült, 's az alkalmaztatás megmutatá a' következetet. Mit tehet ő arról? A' Szerzőnek is éppen olly kevésbé célja, sőt tellyességgel távol van attól, hogy vala-kit, még a' legcsekélyebb embert is megakadályoztassa élelme' keresésében. Soha sem ju-tott az eszébe, hogy valahol valami dologba magát újjítónak tőjja-elé; annál kevesebbé fogta ő ezt tenni valamelly emberi-osztály' kárára. Mint minden dolog, úgy ez is maga útján megy; minden embernek szabad akaratjában van valamit tenni vagy nem tenni. Senkit sem akar az ember rá-beszélleni valamire 's valamit rákötni. E' dolognak, e' mű-szer alkalmaztatásának van jó, de úgy látszik, van rosz' oldala is; mennyibe némelly munkások' kenyér-keresetjét akadályoztatja. Tudni való, hogy vannak Közönségek a' bo-

ros vidékeken, hol nem kevés kis viskóban lakók, kapások, vinczlérek élőködnek, kik Familiájokkal egygyütt szüretkor efféle munka által keresik-be télre élelmek' egyik részét. Ki fogná akarni ezen jó, szorgalmatos nép' táplálátját elvonni? De ellenben sok olly Uraságok is találkoznak, kiknek temérdek darab szőlő-földjei, Táblái vannak; ilyeneknek már e' műszer jó, czél-arányos, és hasznot hozó; mivel az által jobbágyaikat megkéméllik, azoknak könnyebbséget szereznek; az által nem csak hogy valamit nem veszítenek, hanem inkább észre-vehető haszonba részesülnek. A' nagyobb Birtokosok e' bánás-mód' behozásával jobbágyaikat a' keresetbe nem hogy akadályoztatnák, de inkább javokat mozdítják-elő, 's ezközlük a' magokét is. Innen a' földes Uraknak és Jóság birtokosoknak a' Schwáb szüretelő műszere kiváltképpen ajánltatik. Ki tiltja-meg az egy-egy Jóság-birtokosnak, a' magános szőlős-gazdának a' költség-kiméllést? Kiparancsolja vagy tolja valakire, a' ki ezen műszert nem akarja használni? Száz dicsérő beszédek és magasztalások sem birhatják őt' arra. Közöséges szokásba-vételéről egy olly dolognak, mellynek még jó következete, sokszori próbák után állapítódik-meg, 's a' melly száz esztendő szokásoknak van ellenébe; következképpen megrögzött elő-ítélet ellen kell harczolnia, itt külömben is legkisebb szó sincs. Történne bár idővel a' Schwáb út-mutatása után, vagy más próbák és jobbítások által a' bor' bánás-módjában egy közöséges változás; de nem kell félni, mert lassan-lassan éppen az e' szerint kenyér-keresetjébe károsodott emberek más utakat és kereset-forrásokat fognak találni, és a' közöségesen felállandó bánás-módnak formáltatása által szükségesképpen más munkálkodások' nemeinek és kereshetési foglalatosságoknak kell elő-állani, a' munkában szűkölködő emberekre nézve. Hát ha valaki jó következkéssel egy könnyen hasznavehető arató műszert talál-na-fel; ki tilthatná-el azon nagy szántó-föld birtokosságának, 'kinek nagy számú aratókra van szüksége, annak haszon-vételét? Az emberi munkát és költséget tárgyazó találmányokkal illetlenül kereskedő idő-korunk, valóban a' dolgos köz-népnek nem kedvező. De önkényes használását sem lehet eltiltani, mert az illyes-mi csak törvények által tiltatódhatnék-el.

Tizen - ötödik Ellen - vetés.

Magyar-ország' veres borai között a' Budai látszik kivételt szenvedni, készítésénél fogva. A' Budaiban éppen izének kesernyessége és setét-homályos színe kedveltető. Ezen tulajdonságai mentől nagyobb mértékűek, annál jobbnak tartatik. Ausztriában és a' Külföldön a' Budai borban éppen ezen tulajdonságot keresik és szeretik, 's jóságát ezen tulajdonságok' mértéke 's ereje után ítélik. A' jó setét színű Budai bor erősítő orvosi szerűl szolgál, főképpen a' has-menési betegségekben; az illy esetekben, magoktól az Orvosoktól is gyakran rendeltetik, és annak össze-húzó erővel bíró tulajdonságának többször jó fogamatját lehetett tapasztalni. Bizonyosnak látszik tehát, hogy a' Budai bor ezen tulajdonságát a' héjjak' és száraz' kesernyés fekete nedvével való forrása által kapja. Éppen ezért a' Budai szőlős-gazda nehezen fogja fejét arra-vetni, hogy ezen derék, csupán illy tulajdonságai miatt kedvelt bort másképpen készíttse. Ugyan-azért, nem is lehetne a' Schwáb Úr műszere a' Budai szőlő-hegyeken használható. Vallyon nem szinte így le-

hetne é ez az Egri boroknál is? nem vetekedik é az a' Budaival? azomban a' másféle nemű veres-boroknál, 's mindenféle fejr boroknál, és azon szőlőkben, hol a' fejrét és veresét össze-keverik, ezen műszer derekasn haszna-vehető. Sőt még azt is állítják, hogy a' Tokaji borb, proportzió szerént, egynehány tele marok törött szőlő-magot vetnek, hogy az által annak kedves illatú aromát szerezzenek.

Ki merészlene a' készítés' módjában egy illy hosszú időtől gyakorlott szokást, melyet az ember mindenkor jónak talál, megtámadni és becsteleníteni? Mi, a' szőlő-mívelésben nagy tapasztalású férjfiak' belátásokra és szabad próbákra bizzuk mind ezeket.

De közönségesen tudja van ez a' szőlő-század előtt, hogy a' veres-bor az edényekben való hosszúság állás által, a' száakkal való forrásától kapja azon nagy kesernyességét sőt keserűségét; és ha egy, két, vagy három napig a' törkölyön marad, elromlik 's haszna-vehetetlenné lesz; kiváltképpen pedig némely szőlők' nemei olly finomak, hogy ezekkel így késedelmeskedni csak egy nap is veszedelmes.

Mi már a' haszon, és miből állanak azon nyereségek, melyeket ezen műszer' használása által nyerni lehet? Mi ezt kétféle tekintetből akarjuk megvizsgálni:

A) A' szüreti munka mellett lévő haszon.

A' szőlőben, szüretkor, a' must' készítésnél az említett elválasztó-műszer hasznovételének haszna többféle, és áll tulajdonképpen:

- 1) A' szembe-tünő idő' nyereségéből, ezen műszer' sebes munkálkodása által.
- 2) A' munka' könnyűségéből.
- 3) Az edények' kevesebb számából.
- 4) A' csomoszolás, és a' munkás emberek' megkémélléséből.

Mit és mennyit lehet megtakarítani körül-belől ezen műszer' elrendelésének, a' már fellyebb elő-adott sínór-mértéke szerint fel lehet venni, és ezen készítés-mód' tapasztalt gyakorlásával, az ember ennek haszna felől mindég jobban meg fog győztetni. De a' ki semmit sem mer, semmit sem nyer; a' ki semmit nem próbál, semmit nem tapasztal. E' nem találomra felveendő pusztá gyáva próba, de bizonyos dátumok 's meghatározott czélzott következetek szolgálnak alapul. Azomban, ha ez csupa próbátétel lenne is, ez az áldozat még sem olly nagy, hogy egész vagyonába és életébe kerülne az embernek. A' Feltaláló és Készítő ezen műszernek legjutalmasabb és olcsóbb ára' meghatározásával, jó indulatjából oda czéloz, hogy azt sokan, jó móddal magoknak köz-haszonra, megszerezhessék. Drága eszközöket csak a' gazdagok szerezhetnek. Ha azt a' közönséges Vinczler, kapás és paraszt felől fel nem tehetni is; hogy olly dolgot, melyet még nem esmér, és annak alkotásáról, 's foganatjáról, annak közönségesen megállapított hasznáról meg nem győztetik, magának megszerezzen és azt használja; de a' pallérozottabb és megkülömböztetett emberektől, a' nélkül, hogy szükségek lenne tudósoknak lenni, méltán meg lehet várni, hogy olly dolog után óhajtozva nyújtsák karjaikat, mi felől folyó beszédünk 's szándékunk, az ő szép és gazdag Hazájok' leghasznosabb természetményének művelését, 's nemesítését tárgyazza.

B) A' bor mellett lévő haszon.

Ez, a' termelt bor' tulajdonságaitól és becsétől függ. A' Schwáb Vilmos Elválasztó műszerével készült bor szembetünöképpen megkülömbözteti magát:

1) Színének világossága és szépsége,

2) Tisztasága és jósága,

3) Ereje és ízének kelleme által.

4) A' mi tellyességgel kétségbe-hozhatatlan, az illy' bor jobb, egészségesebb, mint a' csomoszolás és taposás által készült; mint, részszerént a' szárak' fű nemű nedvével, 's az össze-törtetett szőlő-magok' keserűségével és éretlen szemek' rosz' nedvével kevert bor.

5) Természetes, hogy illy' jelességek által, a' bor' becse is nevededik.

6) A' szőlő-szemek' héjjaiból és magjaiból, oda nem értvén a' szárazakat, drága és igen erős égett-bort lehet készíteni. Zofáhl Aszszony az 1816-iki szüretjén, Schwáb Vilmos' műszerével készült fellyebb-ementett 60. akó bora után, a' szőlők' héjjaiból olly jó 18 pint törköly pálinkát főzetett, melly erejével és kedves ízével minden másféle égetett italokat felül-halad. Mennyi törköly pálinkához juthatni tehát egy szőlőből, könnyű hozzá-vetni.

7) A' száraz más gazdasági szükségre is, ú. m. trágyára fordíthatnak.

Ugy látszik, hogy idő-korunknak juta az a' szerencse, hogy a' hasznos találmányokban és jobbításokban bővölködik. Hány jó találmányok és hasznos jobbítások fordulának-e a' közelebbi két három Tizedek alatt a' mezei gazdaság' osztályában, a' kereset-tudományban és a' kézi mesterségekben? Az emberi elmének a' kimiveltetésben való gyarapodása, észbeli tehetségének és ügyességének a' dolgokra való alkalmaztatása szülte főképpen ezen vetélkedő iparkodást; jelesen a' kereskedési szellem, telhetetlenség, a' szükség ezen nagy Tanító-mester, a' tudni és vizsgálni vágyás, a' jót akaró emberi érzés, becsület-szeretet, az emberi szorgalom' és eszmélkedés' nagyobb vagy kisebb mértékben nemes rugóji, a' honnan olly szép következetek állottak-elő. A' Schwáb Vilmos Úr találmánya egy olly tünemény a' mezei gazdaság' széles mezején, melly figyelmet és közelebbi méltatást érdemel. Megérdemli, hogy avval több oldalú próbák tétessenek, hogy a' többszöri próbák által minden hasznai és nehézségei szorosan latra vetessenek; azért, hogy a' tökéletes meggyőződés elérettessék, és hogy annak foganatjairól, 's vele bánás-mód' hasznairól bizonyosabb meghatározás adattassék, melly a' borok' nemesítésére közönségesen olly kedvező foganatú lehet.

Határtalan a' mi bizodalmunk, hogy minden Magyar és Horvát-ország' mély belátású Gazdái, kik áldott földjük' dicső jelességeit ismerik, a' más Tartományokban lévő Jót is becsülik, vetekedő rész-vétellel lesznek egy illy ügy eránt; melly arra szogál, hogy

Hazánk' legjelesebb természetményeinek egygyike nemesíttessék , és annak jósága fellyebbemeltessék. — Ezen Irás' szerzője, bizonyára drága és szeretet Hazája' földjének érdemellen szülötte, 's honn-fija lenne, ha belsőképpen is nem úgy érzene és meggyőzöttetve nem lenne arról, hogy a' nemes Magyaroknak semmi idegen inger, semmi külső ösztönre nincs szüksége, ott, hol ön' becsülete, hazája' boldogsága, 's becsülete, és az emberiség' java 's haszna forog-fenn. A' nagy szívű Magyaroknak vele-született és örökségül maradt hatalmas ösztöne, hogy minden szép, jó, és hasznos dolgokra törekedjék! —

Van e Ország, melly olly sokféle és nemes borokat teremjen, mint Magyar-ország? Magyar-ország méltán ellehet Champániai bor nélkül. A' nemes Egri szőlő-hegyeken terem néki Champániai bora, és meg mutatva, hogy a' Külső-országi Champániait felül-haladja. A' Budai tiszta készítés mellett a' szarak' elválasztásával Burgundiaivá lesz'. Kiszámálhatná-elő Magyar-ország' minden jó nemű borait, hegyei', tájékjai és fekvései után?

Mi szintűgy bizodalmunkat helyhezttetjük az Ausztriai és Stíriai Szőlős-gazdáknak is. Magyar és Horvát-országhoz legközelebb Ausztria, bor-termesztése' mennyiségére és minéműségére nézve; majd következik a' szép Stíria jó boraival. Olly hiedelemben vagyunk, hogy ezen áldott Tartományok' bor-csinálására nézve magunkat az által érdemesítjük, hogy az említett Tartományok' bor-csinálót a' Schwáb Elválasztó műszerére figyelme-sekké tesszük, — 's hálájokra számot is tartunk. —

2.

A' könyvek' kritikai szempontból való olvasásáról, és vi'sgálásáról.

V alameddig az Író sok olvasás által szerzett tudományát magában tartja, mind ad-
dig ő maga magának Censora, ítélő-birája; mihelyest pedig azt írás, vagy nyomtatás
által közre-ereszti, azonnal minden olvasók' ítéletének, bírálásának önként alája veti.
Ez az olvasóknak az Írók' emberségéből származott hatalma nyilván jelenti, hogy az
Írók' sorsa sokkal nehezebb, mint-sem az írást bírálóké, ugyan azért sok sanyarú mű-
bírók, hogy magok is ne lakoljanak, munkáikból az olvasó közönség' eleibe semmit
nem eresztenek, azt gondolván a' Poétával:

*Non deerunt certe, qui cum nil edere possint
Dignum laude, tamen gaudent maledicere semper,
Carpentisque aliis famam venantur inanem.*

Az Íróknak azomban még sem szabad arról panaszkodni, hogy a' ránczos szem-
öldökű Censorok

*(Ad vos hic sermo est, qui alios vexatis abunde;
Nec parit cuiquam vestrae petulantia linguae.)*

őket szerfelett rostálgatván, sőt néha censori viszketegségből még a' szerénység'
határit is által-hágván szabadságokkal rútol vissza-élnek, nem szabad, mondom, az
Íróknak erről panaszkodni, mivel önkények szerint adák magokat ezen ítélet alá.
Múltán gúnyolá hát Varro A. Posthumius Albinust aul. Gell. noct. att. L. 11. c. 8.
mintha írás módjáról, és hibájáról bocsánatot kérne azért, hogy latán létére görögül
írtt, mert senki nem kényszeríté arra, a' mi elmebéli tehetségét meghaladta, az elkö-
vetett hibáért inkább akart bocsánatot kérni, mint azt, midőn lehetséges vala, elkerülni.

Azomban az olvasók is tudván, hogy még a' napban is vagyont fogatkozás, minden
csekélységért ne ingerkedjenek, 's ne is azért censorkodjanak, hogy a' nekik adott ha-
talommal vissza-élvén, az írói jó-téteményt és emberséget, szívet keserítő boszszontá-
sokkal hálálják-meg.

*Cuique suum impressit vitium natura, nihilque est
Tam pulchrum in terris, aliqua quin labe notetur.*

Senki nem tagadhattya a' tudományokra nézve hasznát, és szükséges voltát a' józan
és helyes kritikának, mellynek czélja az igazat felkeresni, a' hamissat üldözni, 's má-
F. M. O. Minerva 4. Negyed 1827.

soknak is, hogy azt kerüljék, megmutatni; de ebben úgy szükség eljárni, hogy ne vétünk az igazság ellen, *Scientia*, úgy-mond Cic. de off. *quae remota est a iustitia, calliditas potius, quam sapientia est appellanda*; az igazság pedig szorossan azt kívánja, hogy a' jót rossz' gyanánt ne kárhoztassuk, hogy rossz' szándékból senkinek írását ne bírál-gassuk, hogy ne hozzunk ítéletet olyan dolog, írás, vagy tudomány felől, melyet jól nem értünk, mert mi lehet gonoszszabb, mint a' hamisság' színét igazra mázolni? a' mi könnyen megtörténhetik, ha ollyas valamit kárhoztatunk, a' mit nem értünk; az illy értelem-ben censóroskodó fonák kritikusoknak szóll eme leczke: *videant, quantopere sibi curandum sit, ne immerito aliorum scripta feriant, eorumque Authores indebita ignominia onerent, frustra indignante iustitia, frustra conquerente veritate*. Murat. de Ing. mod. L. 2. C. 5.

Hogy tehát olvasásunk, és a' könyvek körül való vizsgálódásunk cél-erányos legyen, szükség, hogy az olvasáshoz minden elő-ítéletektől üres, és tanulékony lélekkel járuljunk; ugyan is, mivel minnyájan vagy neveltetésünkkel, vagy gyermeki esztendeinkben vett tanulmányinkkal bizonyos elő-ítéleteket szívtunk magunkba, vagy pedig már érettebb korunkban némelly bal-ítéletekhez úgy hozzá szoktunk, hogy azoktól most nem eggy könnyen szabadulhatunk-meg, 's a' mellyek sokszor még akaratumk ellen is eszünkbe ötlenek; azért hát minden tőlünk kitelhető szorgalommal arra kell ügyelnünk, hogy minden e'féle elő-ítéletektől mentek lehessünk, 's azt, a' mit olvasunk, ne erőlködjünk olly igen önnön principiuminkra csigázni, *nihil rectum putantes, nisi quod nostris moribus conveniat*. Corn. Nep. in Praef. hanem ha jó, fogadjuk azt el, ha pedig nem jó, iparkodjunk megjavítani. Az olvasott mondásoknak ne tulajdonítsunk más értelmet, mintsem azoknak az Író ilyekezett adni, mert csak-ugyan tagadhatatlan igazság az, hogy

Optimus interpretis verborum quisque suorum.

Ezt javasolá a' hasznosan olvasni akaróknak Pictáviai Hilárius is így szólván: *optimus lector est, qui dictorum intelligentiam expectat ex dictis potius, quam imponat, et retulerit magis, quam adtulerit, nec cogat id videri dictis contineri, quod ante lectionem praesumerit intelligendum*. Lib. 1. de Trin. Azért nagyon hibáznak azok, kik valami munkát nem más szándékból olvasnak, hanem csupán csak hogy abban hibát találjanak, mert a' rossz' lelkűség minden indifferens dolgot is az Író tetemes hibájának fog mondani. Tudjuk jól a' mindennapi tapasztalásból, hogy gyakran az Orestesi, és Pyladesi barátoknak bizodalmas, és nyájas társaságában sok ollyas történik minden megsértés és gyanú nélkül, a' mit a' rossz' lelkűek a' gaz színeskedés' nyilván-való izgágás jelének tartanának. Ha az Író, és Olvasó a' gondolkodás-módban egymástól különböznek, akkor ennek semmi nem fog tetszeni, ha bár a' munkának közönségesen elesmértt érdeme, és becse az ő elmésségét meghaladja is; igen helyesen mondja Basilius Epist. 75. *Oculus vitiatum multa non videt eorum, quae sunt, et multa suspicatur, quae non sunt, idem et in iudicanda sermonum virtute saepe numero fieri video, quando eorum, qui conscripserunt, mentem, habitumque non assequitur iudex. Oportet enim, ut eadem sint pene animi industria praediti, et qui aliorum scripta iudicaturus est, et qui illa conscripsit*. Némellyeknél csupán a' gondolkodás módban való különbözés már elegendő ok az ellen-mondásra, a' sivatag pusztához, 's berkes pagonhoz szokott bujtár bizonyosan még a' legkissebb kertet is ócsárolni fogja.

Azt iparkodják hát az Iró' munkájából tanulni kiki, a' mit ő irásával kiváltképpen akart tanítani, mert másképpen vissza fog élni a' drága idővel, és még az arany bányában is vas-por szedéssel foglalatoskodik. Némellyek a' Classikus Irókat, Plátót, Cicerót 's a' t. felettébb dicsérik, mohón olvassák, 's egyedül a' deák-nyelv tanulásaért még az ifjúságra is erőnek-erejével tuszkolják, szüntelen a' szavakkal lévén elfoglalva vagy semmit, vagy igen keveset ügyelnek azon elmésségre, mellyben a' Classicus Irók különösen kitűntek, ugyan azért bővelkednek, és pedig nagyon bővelkednek szavakkal, de szűkölködnek ideákkal, sőt még ízléseket is elvesztik azon elmésség' megtanulására, mellyet a' Classicus Irók a' szép szavak közzé olly helyesen rejtettek, 's hasonlók lesznek azon rajzolókhöz, kik bővelkednek ugyan legszebb színekkel, de a' rajzolás' mester-ségében járatlanok. Ezeknél is a' Poéta szerint csak

*Verba nilent phaleris, at nullas verba medullas
Intus habent, sola exterius spectatur imago,
Et pictura levis, verum quis succus in illa est?
Quam mens inde capit frugem? qui talia legit,
Quid didicit tandem, quid scit nisi somnia, nugas?
Quae nil ad vitam faciunt, nil utile ponunt,
Quae scire, et nescire pari discrimine refert.*

Midőn egy új könyvben ollyas valamit olvasunk, a' mi ellenkezik a' közönségesen bevett vélekedéssel, akkor szemünk előtt tartsuk Cicerónak ezen javaslatát: *plus apud me valet vera ratio, quam vulgi opinio.* 'S tudván Seneca szerint, hogy *conspetudinis immensum, et incomprehensibile arbitrium est*, ne hirtelenkedjünk, hanem ítéletünket egy kevés időre függeszszük-fel, mert a' megrögzött vélekedésnek elő-ítélete, és az újnak szokatlansága nem mindjárt fogja-meg a' józan okoskodásnak győző erejét; sok ollyast kárhoztatunk első tekintettel, a' mit későbbben a' szorgosabb, és nyomosabb vizsgálát után nem lehet helybe nem hagynunk. Midőn hát valami szokatlant olvasunk, gondoljuk-meg, hogy még a' mostani időre is reá illik Cicerónak eme mondása: *cuiusvis hominis est errare.* Phil. 12. §. 2. most is szabad még valami hiányossat mondani, 's ezzel a' hirtelen való kárhoztatást zabolázzuk-meg.

Vegyük tovább jól fontolóra azt is, hogy a' gondolkodás, és írás-mód nagyobb részent az Irónak mértékletétől, neveltetésétől, és sorsától függ, más dicséretekkel fogja t. i. elő-adni némelly Fejedelemnek történetét egy a' Szerzetesi szer-tartások között nevelkedett Klastromi Iró, mással egy Politicus, mással ismét egy hadi Férfiú. Utazának bár egygyütt egy a' régiségeket fürkésző, egy Fűvész, egy Történet-író, és egy természet vizsgáló (*Antiquarius, Botanicus, Historicus, et Physicus*) irja-le mindenik a' maga tanulmányának tárgyát, legottan látni fogjuk, hogy az utazásbeli írás maga magával alig fog megegyyezni.

Ha pedig a' munkában hibát találunk, a' mi könnyen megtörténhetik, mivel Horatius szerint *quandoque et bonus dormitat Homerus*, akkor harczolni kell a' hüba, nem pedig a' hibázónak személye ellen, és ha győződelmeskedünk, kerülünk minden büsz-

keséget, mindenkor szelíden kell bánni azokkal, kik nem gonoszságból, hanem vagy gyarlóságból, vagy pedig az ezzel gyakran egybe szövetkezett tudatlanságból tértek ki az igaz utból; a' felebaráti szeretetnek mindeneket kötelező törvényre ellen vétének azok, kik minden könyvben, mellyet olvasnak, hibát találnak, vagy akarnak találni, 's magokkal el is hitetik, hogy találtak, a' 's mihelyest a' könyvben olyas valamire nem akadnak, mit kárhoztassanak, azonnal nem vélik magokat elég tanulttagnak, és mélyen bélátó éles eszűeknek.

*Spiramusque acres piperosis naribus auras
Grandia iactantes, et grandia multa minantes !!*

Ha, ugymond Montesquieu, a' jó és tudós könyveket irigy epéskedéssel, és vádolóssal megtámadjuk, miképpen kell akkor bánni a' sikamlós tárgyú gonosz könyvekkel? semmi különbség nem lesz a' kettő között, 's elvész az ítélő igazság, és így minden tudományos vetekedésekről azt kelletik Lucánussal mondanunk:

Bella geri placuit nullos habitura triumphos.

Némelly homályos, vagy egygy értelmű helyek miatt nem kell mindjárt hibáról, vagy hamisságról vádolni azt az Írót, kinek egyébberánt egész munkájából józan tudomány, nyílt-szívűség, és helyes okoskodás tűnik ki, mert a' kétséges gyanúkat a' nyilvánvaló bizonyságoknak nagy megsértődés nélkül nem lehet eleikbe tenni, mivel ma is tapasztaljuk még azt, a' mit hajdan Cicero de orat. Lib. 2. C. 42. mondott, t. i. *plura multo homines iudicant odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut dolore, aut laetitia, aut spe, aut timore, aut errore, aut aliqua mentis perturbatione, quam veritate.* Így Cartesiust bizonyos állításai miatt némellyek Istent-tagadónak mondták, sok tudós, 's jámbor Férfiak pedig ugyan azon állításaiból legnyomósabb győző okokat vettek az Isten' létének bébizonyítására.

Az olvasásban szükségesképpen megkívántató gondos vigyázatnak arra is ki kell terjedni, ha vallyon azt, a' mi a' munkában előfordul, csak mellékesen, vagy pedig a' munka' céljából említi é az Író? mert a' mellyek a' munka' foglalattyában csak történetből említetnek, egészen másképp jelennek meg, mintsem ha az Író azokról *ex proposito* szólott volna; így p. o. az emberi megvetésről rosszszúl vádoltatnék valaki azért, hogy a' puska-pornak erejét, és természetét leírván, 's egyszer'smind annak Szerzőjét Schvarcz Bertholdot futólag említvén, őtet még is hosszszas dicséretekkal nem magasztalta, mert szükségtelen is a' mellékesen említeti dolgokban nagyon kiterjedtnek lenni.

Az Író' értelmét magának az Írónak szavaiból kell kifejtteni, azért nagyon hibáznak azok, kik elállván a' szavak' rendes, és természetes értelmétől, az Író' értelmét más jelekből akarják kivenni; de még rosszszabbul cselekesznek azok, kik a' szavaknak olly értelmet adnak, mellyekről maga az Író nem is álmodott. A' valódi tudós, és tudományos Írónak soha rosszszabb sorsa nem lehet, mintha ollyan magyarázónak kezébe akad, ki a' szavak' értelmén kívül a' tudományoknak minden titkaiban járatlan. Az olvasó ne zelúsának nagysága, hanem tudományos tehetsége, és igazság szerint ítéljen akár miféle Írót, mert nevetséges az úgy nevezett zelus tudomány nélkül, és a' dolognak nem annyira hasz-

nos, mint káros védelmeztetését szűli, a' rosszszúl védett ügy pedig sokkal gyengébb lesz', mintha nem is védelmeztetett volna. A' tudomány nélkül való zelus sok olyast gondol a' győző ok ellen lenni, a' mi valójában azzal nem ellenkezik. A' tudatlan olvasók rosszszalják a' Történet-írókban azt: hogy Fejedelmeiknek, 's Fő-papjaiknak hibáit megírták, holott, ha valakinek, tehát bizonyosan a' Történet-íróknak fő kötelességek az igazat kimondani; *prima historiae lex est*, úgy-mond Cicero, *nequid falsi dicere audeat, deinde nequid veri non audeat*. A' melly Történet-író ezen törvényhez nem szabja magát, arról azt kell mondani a' Poetával:

*Dum Patriam laudat, damnandum Poggius hostem,
Nec malus est Civis, nec bonus Historicus.*

Dicséretes a' hibákat elismerni, igazságtalan azokat elhalgatni, 's azoknak palástolásával a' maradékot megcsalni, kivált midőn a' felváltt hivatal kívánnya a' Történet-írást magokból a' tettekből, nem pedig az Irónak agyából össze-szerkesztetni.

Hogy pedig jól, és világosan megértjük azt, a' mit olvasunk, szükség azon népbeli szokásokat, vélekedéseket, és szólás-módokat is tudni, mellyeket az Író már mint úgy is esmeretes dolgokat a' munkában csak mellékesleg érintett. Így p. o. ki jól meg akarja érteni a' Királyi Profétának eme' szavait: *meg nem szégyenül, midőn az ő ellenségivel szől a' kapuban*. Psal. 126. v. 5. annak szükség tudni azt: hogy ott, hol a' Proféta ezt mondá, hajdan a' törvény-székek a' város' kapuiban tartattak, tehát mintha azt mondaná: nem vesztí-el ügyét az ő ellenségivel való perlekedésben.

Tovább a' haszonnal való olvasásban szükség a' könyveknek két nemét megkülömböztetni, egygyikét azt, mellyet csupán csak kedv-töltésünkre, 's mulattatásunkra olvasunk, másikat pedig azt, melly komolyabb okoskodással, és éles vetekedéssel foglalatokodik a' mi oktatásunkra. Amannak szépségét, és elmés tréfáit néhány olvasott lapok tüstént kimutatják, emennek hathatosságát, és becsét észre nem vehetjük, ha csak az olvasást tökéletesen el nem végezzük. A' ki p. o. Plautusnak némelly helyeit olvassa, jádszi szavait, és tréfáit azonnal megérti, Locknak pedig az emberi értelemről írtt könyvét senki nem fogja érteni, ha-csak az olvasást tökéletesen végre nem hajtja.

Idején meg kell különböztetni a' Század' közönséges hibáját is az Irónak rideg hibájától. A' homályos Századokban az időnek durvasága miatt még a' legnagyobb elmék' maradványira is minden ön' hibájok nélkül ragadt valaini mocsok. Innét kárhoztatni kell azon kritikusoknak vadságát, kik a' tiszta deákság' hevétől elragadtatván a' 8-dik, 9-dik, és 10-dik Századnak (a' deák nyelv-vas-korának) Iróit egészszen megvetik azt adván okúl: hogy azokban semmi megjegyzésre méltó nem találtatnék, mintha bizony az akkori tudományokat, és történt dolgokat nem lett volna szabad megírni bárdolatlan, és nem annyira miveltt beszéddel?! Azt mondja Plinius: *nullus liber tam malus est, qui non aliqua parte prosit*. A' pallérozatlan egygyügyű beszédben gyakran több igazság, és egyenes szívűség, rejtezik, mint-sem a' czikornyás czifra mondásokban. Ámbár tehát azon Irók a' tiszta deákságnak, kritikának, és más némelly tudományoknak hiányossága miatt imitt amott agg meséket, és miveletlenséget mutatnak is, az ő munkáiknak olvasása mindazonáltal csak azért is hasznos lesz', hogy a' máí világosságnál ama' régi szennyek le-töröl-

tessenek, és hogy az igaz történetek' esmérete mellett a' mái deákságnak, és kritikának jelességét is megérthessük.

Már a' mi a' könyv-vi'sgálást közelebből illeti, ha azok, kiket a' főbb hatalom könyv-vi'sgálókka tett, köteleességekben rosszúl járnak-el, a' köz-társaságnak legnagyobb kárt okoznak, mert a' felesleges sanyarú vi'sgálat által a' hasznosnak, és jónak irásától, és olvasásától sokan elidegenülnek, a' lágy engedékenység miatt pedig mindenek kezébe könnyen eljutnak azon könyvek, mellyek a' tiszta erkölcsöt, 's józan tudományt kipótolhatatlan kárral megvesztegetik, 's a' mellyeket jó lett volna mindjárt születésekkor örök homályba borítani.

Itt gondos észre-vételt érdemel a' mái idő-kornak az olvasásban való telhetetlensége, és a' törvények ellen törekedő azon makacscsága, hogy akár egyházi, akár pedig világi vi'sgálat által megtiltatott könyvek minden felől szorgosan kerestetnek, és mohón olvastatnak, mellyek tilalom nélkül talán soha senkinek kíváncsiságát nem bizgatták volna. Sőt a' történet bizonyítása szerint volt már példa, hogy némelly Szerző vagy hiú dicsősség vágyból, vagy a' fősvény nyereség kívánásából magát arra határozta, hogy könyvében némelly tilalmas állításokat hintene, hogy így a' tiltott köny annál hamarabb, 's drágábban kelne-el, a' tiltotthoz mindég jobban ragaszkodó emberek között, meglévén maga is győződve a' Poétának ezen mondásáról: *niti'mur in vetitum, cupimusque negata*. Ugyan azért tekintvén az idő-kornak ezen már igen elhatalmazott szokását, úgy vélem, hogy az emberek a' rossz' könyveknek olvasásától nem annyira idegenülnek-el tilalom, mint más érett ítéllettel írtt, 's ugyan azon tárgyú jobb könyveknek ellen-vetése által. Így midőn Pomponatius egy gonosz könyvet írtt volna a' lélek' halandóságáról, Augustinus Niphus X-dik Leónak bő-kezűségétől buzditatván, egy sokkal derekabb könyvet írtt a' lélek' halhatatlanságáról, mellynek jelessége, 's velős tudományossága az embereket önként arra birta, hogy Pomponatiusnak nyomorultt szüleménnyét megvetnék. Vajha a' mai világban is a' Moecenások' bő kezűsége által serkennének-fel a' jobb elmék azon tudományos szörnyetgeknek elfojtására, mellyek a' mostani időben a' tudományos esinosodásnak elég nagy kárára napról-napra szaporodva nevelkednek! Bár-csak szűnne-meg már a' Mu'sák' barátinak eme' panasza:

*Sunt multi ignari Sophiae, crassique cerebri
Doctrinae osores, quibus est sola alia curae,
Aut nutrire canes, et equos, volucresque rapaces,
Continuisque iocis puerilem ducere vitam.
Nemo dabit vali, Musae spernuntur ubique!*

Kiváltképpen-való praerogatívájok legyen a' vi'sgálókknak mindenféle mély tudomány, hogy ne talántán a' tudományoknak csak éppen egy ágában lévén járatosak, mégis mindeneken ránczos szemöldökkel hordozzák Censori pálczájokat. Mert vallyon lehetne é valami nevetségesebb, mintha egy csupa Grammatikus, ki Seneca szerint *circa curam sermonis versatur* Epist. 87. rostálgatná a' legtudosabb Theologusok' munkáját? vagy pedig, ha egy derék tanult Orvos, Geographiai, és Chronologiai vi'sgálatokkal terheltetnék?

Végre legszebb czímere, 's vezér-csillaga egygy Könyv-vi'sgálónak legyen az állhatatosság, egyenes szívűség, és változhatatlan ítélet, ha bár fegyveres sereggel körül-vett könyvet kellene is vi'sgálnia. Tekintsen azért gyakrabban Philoxenesnek ifjabb Dionysius' udvarában élő Poétának férfias állhatatosságára, kit, Athenaeus' bizonyossága szerint, soha nem lehetett arra birni, hogy Dionysiusnak nyomorék verseit dicsérné, ámbátor jól tudta, hogy azzal Dionysiusnak igen kedves dolgot tenne; megneheztelvén azért Philoxenes-re Dionysius, ötöt tömlöczbe vettette, mellyből nem sok idő múlva kiszabadulván, 's Dionysiustól a' hitván versek' becséről kérdeztetvén, mihelyest azoknak olvasását a' Tyrannus elvégezte, Philoxenes azonnal vissza kéredzett a' tömlöczbe, többre becsülvén a' nyomorultt fogságot a' rút színeskedésnél.

Szabó Nepomuk.

3.

Rövid Értekezés a' Római Nyelv' becséről.

Sokan vagynak, kivált e' mi Magyar Hazánkban, a' kik egész bizonyossággal azt állítják, hogy a' Római Nyelvnek nem tudása kipótolhatatlan hijjánosságot hágy maga után az emberben, és így annak esmérete nélkül igazi Tudós, semmiképpen nem formálódhatik. De még többen vagynak, kik a' Római Nyelvről ellenkezőképpen ítélvén, azt számtalan vádakkal terhelik: 's a' többek között, azt is mondják, hogy az, az emberiség' előmenetele' megakadályoztatására született. Ezen két állítás úgy ellenkezik egymással, mint a' tűz a' vízzel; a' honnan egygyiknek igasságából, bátran lehet következtést húzni a' másiknak hamisságára: de nem megfordítva, mert a' mint a' Logica (de propositionibus contradictorie oppositis) tanítja, lehet mind a' kettő is hamis.

Ezen rövid Értekezésnek czélja, mind a' két Értelemnek elő-ítélet és részre-hajlás nélkül való megvi'ssgálása. Tégedet azomban E. Olvasó! barátságosan kérlek, hogy míg Elmélkedésemnek végére nem érsz, ne légyen terhedre, ítéletedet felfüggeszteni.

Közönségesen tudva van ez az emberi természet' alkotásából folyó örökös igasság, hogy Nyelv nélkül tudományt emberben képzelni sem lehet, és hogy az, szükséges feltétele minden esméretnek (conditio, sine qua, non). Mert ugyan is az ember kettős természetű valóság lévén, az ő gondolatit, mellyek a' tudománynak legutolsó alkotó részeit tészik, testi jegyek nélkül ki nem fejezheti; 's következtésképpen sem magával, sem

másokkal nem közölheti. Innen következik, hogy mentől tökéletesebb valamely Nyelv, annál alkalmasabb az, a' tudományoknak mind terjesztésére, mind tökéletesítésére: és megfordítva, mentől inkább barátokzik valamely Nemzet a' tudományokkal; annál tökéletesebbnek kell lenni az ő Nyelvének; mert a' Nyelv és tudományok egymást költsönösön meghatározzák és áthatják. Értem pedig itt a' Nyelv' tökéletességén, nem azt az általános tökéletességet, melyet a' nap alatt találni nem lehet olyan dolgokban, melyek az ember' szabad munkásságától függvén, a' végtelen tökéletesedés' törvénye alá vagnak vevve: hanem azt a' részszerént való tökéletességet, a' mely elégséges arra, hogy a' tudományoknak akármelyik ágát illető gondolatinkat, ítéletinket és okoskodásinkat világosan, 's illendő rövidséggel kifejezhessük. És már ebben az értelemben a' Francia, Angol és Német-nyelvek minden kétségen kívül megérdemlik, hogy a' *tökéletes* nevet reájok ruházzuk; sőt az Olasz, Hollandus, Svéd és Dánus-nyelveket is szinte ide lehet számlálni.

Látni-való már, hogy az első értelem' pártfogóinak, ha ugyan valami okát akarják adni állításoknak, vagy azt kell mondani, hogy a' Római nyelven több és jobb tudományos könyvek vágynak, mint az említett Europai pallérozott nyelveken: vagy legalább hogy a' tiszta, egyenes és velős gondolkodás' módját, Római-nyelven jobban meg lehet tanulni; és hogy az ember annak esmérete, és gyakorlása által Anyai nyelvén is világossabban és ékeesebben fog tudni írni, mint a' nélkül. Olyan emberre, a' ki az-elsőt átaljában állította volna, még nem találtam; de ha találnék, egyszerre Anticyrába küldeném: mert ezen a' jusszon azt is elmondhatná, hogy a' nap, fényes délben, nincs Horizonunk felett. Mert ugyan is a' ki meg nem esméri, hogy a' máj pallérozott Nemzetek, mind közönségesen csak nem minden tudományokban; mind különösen a' Mathe-sisben, és a' semmi határokat nem esmérő Természeti tudományokban, a' régieket szörnyű meszszeségre hagyták magok után: az olyan ember vagy semmitsem ért a' dologhoz, vagy vakmerő szemtelenséggel rugoldozik az igasság ellen; 's következésképpen, nincs miért csak egy szót is vesztegessünk véle. A' mi pedig a' felelet' második ágát illeti: ez azt foglalná magában, hogy az újabb nyelveken, nem lehet feltalálni azt a' tökéletes Írás-módját (Stylus classicus) a' millyennel a' Rómaiak éltek. Mintha bizony a' Rómaiaknak kizáró jussok lett volna a' józan észhez! Mintha bizony csak ők esmérték és követték volna a' Logicianak, Grammaticának és Rhetoricának törvényeit! E' szerént az újabb Nemzetek a' Természetnek csak mostoha gyermekei; nem mosolyognak már a' Mu'sák a' mostani emberekre; hijjában való már ezeknek minden igyekezetek, 's fáradhatatlan munkásságok; hijjában-valók azok a' tudományokra nézve megbecsülhetetlen kedvező környüállások, melyekhez a' régieknek szerencséjek nem lehetett; mind ezek mondom, mind hijjában-valók, mert árt-hathatatlan határok közzé vagyunk szorítva, melyeken semmiképpen túl nem verekedhetünk. Mintha bizony továbbá a' remek Írás-módja, olly vastag kő-fallal volna elválasztva az esméretben való tökéletesedéstől! Hiszen e' kettő mindég együtt jár, 's egygyik a' másik nélkül nem lehet. Imé illy szörnyű képtelenségek folynak a' második állításból is! Zavaros kút-főből, zavaros a' folyamat is; 's itt igazán betelik az az örökös igasság, hogy a' ki felette sokat mond, semmit se mond.

Mint a' vakot a' színekre, a' siketet a' hangokra megtanítani lehetetlen: úgy nékem is sikeretlen lenne minden fáradságom azokra nézve, kik a' tudományoknak csak tetején úszkálván, sem a' Római, sem a' máj Irókat nem értik, és mikor róllok ítélnék, csak szajkó módra fecsegnek. Szóllok tehát csak néktek, kiknek módotokban van, mihielyt akartok, az igasságról meggyőződni. Ugyan kérlek, valljátok-meg igaz lelketekre, hogy nem a' nevelés, tanítás, példák, 's kiváltképpen a' mohos régiség' szent homálya borították é bé a' ti lelketek' szeme fénnét? Valljátok-meg, nem az alacsony részre-hajlás szóll é belöletek, kik a' Római-nyelvben érezvén legnagyobb erőttöket, azt akarnátok, hogy ti-eket az egész világ bámuljon, 's világ szerte azt predikáljátok, hogy a' Római-nyelv' esmérete nélkül tudos ember nem lehet? A' millyen bizonyosan tudom hogy vagyok, és írok: éppen olly bizonyosan meg vagyok arról is győződve, hogy megtaláltam azon két össze-törni való búbajos tükröt, melly a' Római-nyelvet oriási nagyságban mutatja néktek. Én az Ánglus és Olasz Irókat csak fordításból esmérem; a' Németekkel 's Francziákkal pedig tulajdon Nyelveken társalkodom: 's már abból a' kevésből is, a' mit eddig esmérek, azt merem állítani, hogy a' legjobb újj Irók, a' beszéd' minden tökéletességeinek egygyesítésében szerencsésebbek, mint a' legjobb Rómaiak. Mert az egy Cicerónak, ki születésére nézve ugyan Római, de tudományos neveltetésére nézve Görög volt, né-melly munkáit kivévén: nem tudom hol találjuk-fel azt a' kellemetes rövidséget, pon-tosságot, azokat az értelmet és képzelődő tehetséget hármóniás játéokra ingerlő eleven ki-fejezéseket, azt a' bámulásra méltó méjjséget, 's még is a' nap' fénnével vetekedő vilá-gosságot, mellyeket látunk a' Barthelemy Anacharsissában; Voltairenek sok írásaiban; Villers Károlynak a' Reformátizo' következeiseiről írt híres munkájában, mellyhez hason-lót, az egész régi világ egygyet sem tud elő-mutatni; Volney Ruináiban; Bossvét, Fene-lon, Flechier halotti beszédekben, és más munkáikban: 's kitudná mind azokat elő-szám-lálni, a' kik itt említést érdemelnének? Méltán ide tehetjük a' Sans souci Philosophust is, ki tudományos pallérozoitására nézve csupa Francia volt; és a' Mirabeau név alatt lappangó Irót, kinek *Système de la Nature* nevű munkájában, oly tökéletes írás-módját látok, hogy, ha ez az Iró, a' Derhám' szívével bírván az Igasság' védelmezésére fordí-totta volna dicső tálentomát, talám nem volna e' világon több olly remek könyv, mint a' *Système de la Nature*. De a' Németek sem kevesebb remek Irókat tudnak elő-mutat-ni. Ki nem tudja, hogy a' Gellert, Lessing, Sulczer, Herder, Rabner, Haller, Wie-land, Koczebue, Schiller, Zimmermann, Reinhard, Ammon nevek örökre halhatatlanok? Annyin' vagynak ezek, hogy nem azt kell nézmem kit említsek, hanem-hogy kit ne említsek. De hárman vagynak különösön, kiket rút háládatlanság nélkül el nem hal-gathatok, és belső gyönyörűség nélkül nem említhetek: Kannabich (a' Sondershauseni volt Superintendens) Tschirner és Krug, a' Német Nemzetnek soha el nem enyésző csil-lagai. Én bizonyára bátran azt merem mondani, hogy méjjséget érthetőséggel, eleven-séget és tüzet jozansággal, az egymásra omló érzéseknek, és gondolatoknak bővségét olly könnyű rövidséggel, és olly mértékben 's atyafiságos egygyességben párosítva, mint ezek-nél, soha sem láttam. A' Római Poétákat, Virgiliust, Horátiust, Ovidiust 's a' t. hozza-fel valaki ellenem? Én nem tagadom, hogy ezek Poétai láng-ésszszel bírván remek mun-kákat írtak, és magam is ezeknek olvasásában szer-felett gyönyörködöm, dee' mellett azt

merem állítani, hogy az újabb Poéták' munkáit, a' pogány Mythologia és a' mi felséges Vallásunk között lévő nagy különbség, 's a' tudományos esméreteknek sokkal nagyobb mértéke, a' régiekéin, szembe-tünőleg felyül-emelik. Nem is lehet ez másképpen, ha megengedjük, hogy ma is szül a' természet igazi Poétákat; mert az ok, nem lehet következés nélkül; és a' következésnek mindég egyenes arányban kell lenni az okkal. Mellyre nézve én azt tartom, hogy a' Klopstock Messiássát az Aeneisnek méltán tésszük elébe; hogy továbbá a' Voltaire Henriássát, Milton' elvesztett Paradicsomát, és Tasso Jéru'sálemjét mindég ellenébe lehet tenni az Aeneisnek, 's annyival inkább a' Thebaisnak és Pharsáliának: 's hiszem hogy az Arpádiás sem maradott volna el a' többtől, ha a' Magyar-nemzetnek megsíráthatatlan Csokonaija, tovább élt volna. A' Horácz Ódái mellé bátran tehetem a' Schiller, Klopstock, és Kleist' Énekeit, mellyekben alig-ha nem nagyobb és nemesebb lélek uralkodik, mint amazokban. A' bölcselkedő Poésisben pedig akár Horácz, akár Lukrécz, a' Pope Embere és Levelei, a' Young Éjszakái, Hervey' Sír-halmi, Tiedge' Uraniája, és a' Csokonai halhatatlansága mellett, mint a' füst és pára elenyésznek. A' Csokonai Lillája, Kisfaludi Himfyje és szív-olvasztó Regéi' mellyekben a' szerelem' földi menny-országá, nem a' testiség' undok fertőjébe, hanem a' virtus' bájoló színeibe mártott ecsettel festődik-le, sohol magoknak a' régiek között társat nem találnak. De kigyózná az ujj Poétákat mind elő-számlálni? Nem is szóllok már ezekről többet, csak azt jegyzem még meg, hogy semmiben a' régiek úgy el nem maradtak, mint a' Theátrumi Darabokban; mellyekben őket, az újjabbakkal össze-vetve, méltán gyermeknek nevezhetjük. Ezekből kitetszik, hogy a' Poésisben is, akár-csak gyönyörködni akarunk abban, akár Poétai tehetségünket akarjuk kifejteni és tökéletesíteni; az Anglus, Francia, Német, és Olasz-nyelveken olyan mustrákat találunk, mellyek a' Rómaiakhoz való folyamodást átaljában szükségtelenné tésszik, annyival is inkább: hogy ha csak ugyan kívánjuk, az ő munkáikat is, akár-mellyiken az említett Nyelvek közzül, sok szép fordításokban olvashatjuk. Láttuk már' eddig, hogy az újjabb Irók, a' Rómaiakat az Irás-módjának tökéletességeiben is, nem csak elérték, hanem jóval is felyül - multák. Tudjuk pedig, hogy az Irás-módja nem cél, hanem csak eszköz egy nagyobb és felsőbb célra, az esmeretben való nevedezésre és tökéletesedésre, és az eszközt célú méltóságra emelni, avagy nem a' legnagyobb bolondság e? De vallyuk-meg igazán, ugyan van é csak egy ága is a' tudományoknak a' hazai Historián kívül, mellyet a' Rómaiak miveltek, és a' mellyre jó könyveket adtak volna által a' maradéknak? Tudjuk hogy Cicero és Plinius inkább Görögök, mint Rómaiak, és csak egyszer tündöklő üstökös csillagok voltak a' Római égen. Probálja-meg bár hát akárki, bújja holtig a' Rómaiak' bölcsességét: majd meg-fogja látni, mennyire elmarad a' maga idejétől. De magok a' Rómaiak sem tulajdonították magoknak azt, a' mit ma némelylek reájok akarnak ruházni. Nem is volt nékiek céljok a' tudományokban sokra menni, a' Mársmenzeje volt a' pálya, mellyre ők, még a' Nemzet' születésekor hívatattak; mellyen is a' katonai dicsőség' koszorúi, őket más Nemzetek felett ékesítették.

Mind ezeket pedig nem azért mondtam, mintha a' Római-nyelvnek becséből csak egy haj-szálnyit is le-akarnék húzni; mert ez egy sok szépségekkel bíró, és a' Historiában, Poésisben, 's Ékesen-szollásban nagyon kimívelt nyelv; és háládatos szívvel meg

kell esmernünk, hogy a' Görög - nyelvvel egygyütt, e' volt talp-köve az Európai mostani pallérozottságnak. De minekelőtte ezen tárgyról bővebben szollanék, felette szükségesnek tartom meghatározni azt a' múlhatatlan feltételt, melly nélkül egy nyelv is igazi tudományos, és így tulajdonképpen pallérozott nyelv nem lehet.

Ez a' feltétel pedig nem egyéb, hanem hogy minden Nyelvnek, melly a' tudományok' végetlen pályáján megindul, ha ugyan szerencsésen czélt akar érni, egy tanító és oktató Nyelvre van szüksége; még pedig olyanra, melly a' tudományok mindenkori állapotjától nincs elmaradva. Szerencsés tanítvány, melly hajnala' pirúltával illy tanítóra tett szert! Óriási lépésekkel fog az elő-haladni a' tudományok' mezején. Ez a' feltétel az emberi természet' örökös törvényein fundálódik. Mert ugyan is az emberi Nemzet, első kifejlődésének idejétől fogva mostanig, számtalan lépcsőkön ment keresztül, és valamint egygyik százada' másiknak vállára állott; úgy egygyik Nemzet magáévá tévén a' másiknak esmérteit, tovább rakta az el-kezdett épületet. A' hol pedig ezt a' Historiából egyenesen nem tudjuk megmutatni, ott bizonyosan vagy az esméretnek még nagyon gyermeki állapota okozza az emlékeztető Irások' nem létét; vagy pedig az idő viszontagságai eltemették azokat, mint az ostoba Omár tüze az Alexandriai híres könyvtárt. Még a' halhatatlan Görög-Nemzet is, mellynek eddig méltán tulajdonítunk legtöbb eredetiséget, mint rész-szerént az Egyiptomiaknak és Phoenicziaiaknak Gyarmatja, úgy látszik, sokat köszönhet ezen jó anyáknak. Ugy vagyon! Valamint az egygyes embereknek szükségek van arra, hogy gondolataikat és érzéseiket egymással közöljék, ha esmérteiket tisztítani, velősíteni és nevelni akarják; úgy a' Nemzeteknek is elmúlhatatlanszükségek van egymásra, ha úgy nem akarnak járni, mint a' Chinaiak, a' kik Nemzetek' eredetét a' világ' teremtetésén felyül-viszik, 's még is csak majmok az Európaiak mellett. Ujjítsuk-meg már itt azt, a' mit fellyebb megmutattam, t. i. a' nyelv és tudományok közt való belső egybe-köttetést, vagy is ezt az örökös igasságot, hogy a' nyelv és tudományok egyenes erányban nevedednek és tökéletesednek; mindjárt látni való lészen, hogy az a' Nemzet, melly a' másikat a' tudományokra tanította, egyszer'smind annak Nyelvét is pallérozta. Hogy az Ásiai Nyelvekben olly sok homályosság, határozatlan-ság, olly sok erőltetett Trópusok, csömört okozó dagályos kifejezések vagynak: ennek is nem a' méllységes tudatlanság é az oka, melly Nap-keletet olly szomorúan borítja? *)

A' millyen nagy igasság, a' mit közelebből megmutaték, hogy t. i. minden Nemzetnek, ha nem akar vagy éppen a' porban maradni, vagy legfellyebb sok századok alatt jutni a' bölcsességnek valami kis mértékéhez; lenni kell egy jó tanítójának; éppen ollyan örökös igasság az is, hogy minekutánna a' tanítvány a' Tanítónak tudományos mezejét egészszen megaratta, sőt meg is tarlózta, és annak minden bölcsességét magáévá tette, többé arra szüksége nincsen, kivált ha a' Tanító meghalván, megszűnt elébb menni.

*) Még ma is vagynak elegendő, kik az említett Irás-módját, mellyet nem csak az ostoba Románok számtalan seregeiben, hanem sokszor, még nagy hírű Irók' munkáiban is látunk, szépnak merik mondani. Az illyen Itélő-Birákat nevetni é, vagy inkább szánni kell nem tudom; hanem annyi bizonyos, hogy én ezt az ő kedves stylusokat inkább éktelen rút-nak nevezném, mint egyébrek akárminek, hozzá tévén még azt is: hogy ez a' gyönyörű szülemény, a' főben uralkodó tudatlanságnak, zűr-zavarnak és romlott ízlésnek csálhatatlan bizonyossága.

Ugyan mi is lenne abból, ha egynehány ezer esztendő múlva, a' most élő, 's megannyi ezután születendő pallérozott, és a' tudományoknak sok drága kincseit magokban foglaló nyelvek kihalván, azt kívánná valaki a' késő maradéktól: hogy ámbár ezen sok kincseket mind mágáévá tette; de azért az akkori virágzandó számos pallérozott nyelveken kívül, a' nagy számra szaporodott régi tudós nyelveket is mind megtanulja? Nem kellene é akkor ezt a' különben is rövid és nyomorúságos életet egészen nyelv-tanulással tölteni: 's még is hány nyelv maradna tanulatlan? Most is pedig az a' bajunk, hogy igen sok nyelvbe kapunk, és fájdalom! alig viszünk egygyet is tökéletességre. Ki nem látja pedig, hogy legalább egy igazi pallérozott nyelven tökéletesen érteni, beszélni és írni, elmúlhatatlanul megkívántatik egy Tudósban? Én részemről, ezen tulajdonság nélkül, igazi Tudóst még csak nem is gondolhatok. Mert ugyan is, hogy tisztulhatna, nevedkedhetne, és tökéletesedhetne annak esmérete, a' ki a' maga gondolatit nem tudja világosan és meghatározva kifejezni; és így tehát a' kinek gondolati a' semmihez sokszor közel járnak, 's néha azzal egészen is össze-esnek? Szomorú példája ezen igazságnak a' Közép Idő' iskolai ostobasága, (szelídebb nevet nem tudok adnia a' Scholasticusok nyomorult bölcsességének) és az azzal egyben-kötött még ostobább Írás-módja; mikor az Anyai-nyelvek még gyenge gyermeki állapotban voltak, — a' Görög és Római-Nemzet drága kincsei pedig a' szemeten heverték. Sőt a' mi Hazánkban is, mellyben még fájdalom! sok az Uralkodó-nyelv, számtalan példait láthatjuk az említett igasságnak, és elég Tudákosokkal találunk, a' kik Nyelveken fetsegnak, de igazán egygyet sem tudnak; hanem bezzeg meg is tetszik ez rajtok, mert sokat beszélvén, rendesen semmitse mondanak, és a' mi a' tudatlanságnak igen természetes következése, lételekről sincsenek jobban meggyőződve, mint arról, hogy ők az igasság' birtokában vagynak. És imé, már most eljutottunk oda, a' honnan a' Literatúrát igazi szem-pontból nézhetjük, és érthetjük ezt az örökös igasságot, hogy a' *Literatúra vagy Nyelv-esméret az igazi tudományosságnak szükségesképpen való feltétele*. De ha szörnyű nagy tévelygésbe nem akarunk esni, vigyázzunk, ennél többet ne is mondjunk; mert sehol sincs a' Természet' törvényei közzé felírva, hogy a' *Literatúra* néven csak a' Deák 's Görög Nyelveket kell érteni, és hogy értelmemet röviden kifejezzem, tökéletesen meg vagyok arról győződve, hogy-ha akármellyik méjj tudatlanságban heverő, de a' pallérozódásra nézve nem mostoha környűllások között lévő Nemzet, akár az Anglus, akár a' Francia, akár a' Német-nemzet' tanítósa aláadván magát, nem aludná-el a' drága időt; az Egekig felemelkedhetne, és gyémánt betűkkel írhatná-bé a' maga dicső nevét az emberi Nemzet' pallérozódása' történeteinek nagy könyvébe. És bizonyára a' dologra 's valóságra nézve, a' legkülömbözőbb természetű Nyelvek között is, ha azok a' pallérozotságnak ugyan azon léptetőjén állanak, nincsen semmi különbség; mert minden Nyelvek a' lélek gondolatinak és érzéseinek szabad-akarat szerént való jegyei lévén, a' különböző Nemzetek' Tudóssai, a' legkülömbözőbb jegyek' segítségével is, ugyan azon egy munkában fáradnak, és ugyan azon célra sietnek. Legfellyebb csak ennyi különbség van a' pallérozott Nyelvek között, hogy a' mással-hangzó betűknek, a' magokban-hangzókkal való harmóniás egyben-kötetésénél fogva, az egygyik alkalmasabb mint a' másik a' Poésisre és Ékesen-szóllásra; de ez a' különbség is inkább az érző tehetséget, mint az értelmet illeti.

Itt van már helye annak, hogy a' Római-nyelvet, igazi érdeme szerént megbecsüljük, és megadjuk annak azt, a' mivel az igasság és háládatosság tartozik. Tudjuk, melly borzasztó setétség uralkodott Nap-nyúgoton, a' Nap-keleti Római Birodalom' összeomlásáig, és egyszer'smind azt is látjuk, hogy ez nem lehetett másképpen, akkor a' mikor még aa Európai Nyelvek úgy szólva a' vadság' állapotjában heverték; a' mikor a' Görög Nyelvet még nevérol is alig esmerték, és a' Rómaid esmerték ugyan valahogy, de nem volt köszönet benne; mert jobb lett volna soha nem esmerni, mint így esmerni. Képzeliünk egy testi és lelki kellemekekkel ékeskedő Szűzet, a' legocsmányább boszorkánnyá által-változni! Bizonyára ez a' kép legjobban kifejezi a' Római-nyelvnek akkori szomorú sorsát, mellyről hogy meggyőződünk nem szükség az *Epistolae obscurorum virorum* nevű könyvet olvasni; mert a' legderekabb munkái is a' Közép Időnek, ezen szomorú igasságnak ellene mondhatatlan bizonyági. És ez a' borzasztó csuda állat volt a' tudományoknak közönséges Nyelve, mellyek között legfőbb rollét játszott az úgy nevezett *Scholastica Philosophia*, vagy is helyesebben *Philomania*. Nem csuda tehát, hogy a' Nap-nyugoti tudósok olly természet-ellen való bolondságokra vetemedtek, mellyeknek a' maradék hitelt nem adna, ha azokat a' Közép Idő' buta foliantjaiban nem olvasná. Ebből a' szomorú állapotból nem egyéb ragadta-ki Európát, mint a' Deák és Görög remek Irók' olvasásának, és figyelmetes vizsgálásának, a' Görögöknek Nap-nyugotra való vándorlása-kor kezdődött felélesztése. Ennek természetes következése volt, hogy az addig homályban hevert nagy elmék, megízeltvén az említett remek Irók' tökéletességeit, a' folyamatban lévő zavarék Nyelvet egyszerre a' csömörig megútálták, és az újj világosságot minden módon terjeszteni igyekeztek, melly szent dologban kimondhatatlan nagy szolgálatot tett az Igasság ezen első Herossainak, a' Könyv-nyomtatásnak nem régiben feltalált, és tűz módjára terjedő dicső mestersége. A' Plató, Aristoteles, Xenophon, Plutarchus, Cicero és Plinius' munkái az esméretet szomjuhozó lelkeket, a' tévelygésnek undok mocsárjából kivezetvén, a' tudományos vizsgálódásnak egyenes útjába igazították. Ekkor természet szerént felébredett mindjárt a' nemesebb szívekben az a' kívánság is, hogy jó volna az Anyai-nyelvet, a' régi remek Nyelvek' formájára tökéletesíteni, és azt mind a' tudományokra, mind a' szép mesterségekre alkalmaztatni. Az Anglus és Franczia, két szélesen kiterjedő, hatalmas és hazafiúi buzgósággal telyes Nemzet, csak hamar által-látta a' Rómaiak és Görögök' példájából, hogy az igaz nemzetiségnek fundamentoma az Anyai-nyelvnek szorgalmatos mivelése és becsülése. És ez az oka, hogy ezen két nyelvek (kivált a' Franczia, mert az Anglus is egy darabig ennek tanítványa és nevendéke volt) pallérozottak voltak már akkor, mikor még a' többiek homályban heverték. Mert ugyan is esméretes dolog, hogy az a' párja nélkül való Európai Király, az igazán nagy Fridrik, még szégyenlette Anyai-nyelvét, a' mi éppen nem csuda, ha annak akkori állapotját a' mostanival össze-hasonlítjuk. Valóban nem is győzők eléggé bámulni azon a' sebességen, mellyel a' Német-nyelv emelkedni kezdett, mihelyt a' Római-nyelv a' Tanítói katedrákból és tudományos könyvekből kiűzetett, és csak ennek is köszönheti a' Német-nemzet, hogy mind a' tudományoknak minden ágaiban, mind a' szép mesterségek' teoriájában halhatatlan eredeti Irókattud elő-mutatni; a' tudományok és világosság' terjesztése által szerzett érdemeivel pedig majd minden más Nemzeteket fellyűl-mult. Úgy vagyon! a' tapasztal-

lás bizonyítja, hogy az Európai Nyelvek, egyéb körül-állások ugyan azon ok lévén, (*ceteris paribus*) a' szerént emelkedtek, lassabban vagy sebesebben, a' mint előbb vagy később kezdették a' tudományokat Anyai-nyelvekre által-vinni; és azon Nemzeteknek nyelvei, mellyek most is Római-nyelven kinozzák a' tudományokat, 's még jobban a' tanulókat, a' tizenkilencedik század' gyalázatjára, mind e' mái napig a' gyermekség' állapotjában hevernek. —

Nem állhatom meg, hogy itt ki ne jelentsem azon kívánságomat, hogy bár csak a' Deák-nyelv helyett a' Görög terjedett volna el Nap-nyúgoton; mert így nehezen hiszem, hogy a' Közép Idő' setétsége olly nagy mértékben elboríthatta volna Európát. Meg volt már vetve a' Görög-nyelven minden tudományok' fundamentoma, 's némellyek azok közül szembe-tűnő tökéletességre is jutottak; könnyű lett volna tehát, az elkezdett jó úton tovább menni annyival is inkább: hogy a' Görög-nyelv bámulásra méltó hajthatósággal bírván, a' tudományos mester szavak' formálására mind e' mái napig is legalkalmasabb, a' mint ezt a' tapasztalás a' tudományok' újjá-születésétől oltá szüntelen bizonyítja. Továbbá a' Görög Írás-módjának férfias egygyűgyűsége, és természetes könnyűsége, a' szóknak kimeríthetetlen bővsége, a' remek Íróknak nem megvetendő száma — mind ezek mondom felette kedvező körülállások lettek volna, a' tudományoknak, ha nem előmozdítására, legalább az egyszer már elért tökéletesség' állapotjában való megtartására. Innen arról is meg vagyok győződve, hogy a' Görög-nyelvből soha se formálódott volna más Görög-nyelv, mint a' Deák-nyelvből származott egy ocsmány fattyú, mellyet ha Cicero sírjából felkelvén meglátna, tudom hogy haragjában és szégyenletében egyszerre meghalna. Ámbár pedig a' Görög-nyelv illy sok tökéletességekkel bír, mellyek azt a' Római-nyelven, minden tekintetben sokkal fellyül-emelik, és a' Görögök a' Rómaiaknak mindég Tanítói, ezek pedig amazoknak nem a' legméltóbb tanítványi voltak; még is állok fennebbi állításom mellett, és minekutánna az Európai Nemzetek a' Görög-nyelvnek minden kincseit kimerítették, és azokat számtalan drágaságokkal is szaporították; szemtelen vakmerőségnek tartanám azt állítani, hogy ezen Nyelvnek esmérete nélkül, ma egy természet édes gyermeke, akármedly halandótól elérhető magosságra a' tudományok' országában fel nem emelkedhetik. Minthogy azomban a' Görög Nyelv minden mái tudományos pallérozotságnak fundamentoma és gyökere, és mint eddig volt, ugy ezután is, a' maradék minden tudományos mester-szavait ezen kifogyhatatlan kút-főből fogja meríteni; szükség mind addig lészen a' Görög Nyelvre, míg a' tudományok' becse, vagy is az emberi Nemzet fenáll; de más felől a' háládatosság is kívánja tőlünk hogy egy ollyan Nyelvet megtanuljunk, melly mint egy kieszen csergedező patak, a' mi tudományos mezeinket termékenyítő habjaival öntözgeti. Egy szó, mint száz! soha se félünk, hogy ennek tanulására fordított időnket és fáradságunkat megbánjuk, mellyet a' mi első örök tiszteletet és hálát érdemlő Tanítóink remek Írásinak olvasása, és a' Nyelv' bámulásra méltó kellemeinek érzése százszorosan vissza-potolnak. Ezek így lévén, már most könnyen megfelelhetünk erre a' kérdésre: kell é, illő é, hasznos é a' tudományokat a' két Magyar Hazában Római-nyelven tanítani?

Az eddig valókból foly, hogy minden Nemzetnek, melly maga-magát becsüli, és a' melly előtt a' Nemzetiség nem üres hang, elmulthatatlanul kötelessége a' tudományokat

mentől hamarébb anyai-nyelvére, ha mindjárt Oláh volna is az, által-vinni. Annyival inkább megérdemelne ezt tőlünk az áldott Magyar Nyelv; mely eredetiségével, kellemes hangzásával, elevenességével, a' Poésisre és talán az ékesen-szóllásra való alkalmatos voltával is, csak nem mindenik Európai Nyelvet felyül-múlja. Mellynél fogva minden bizonnyal legjobb lenne a' Magyar Nyelvet-állítani a' Tanítói székekbe, elkezdvén a' Pesti Universitáson le a' legkisebb falusi iskoláig. Oh mint meglenne Nemzetünk csak kevés tizedek alatt is közönségesse lett józan gondolkodással, és a' tudós Kül-föld' figyelmét is magokra vonó remek Írókkal jutalmaztatva! Mint éledne akkor a' nemzetiség' szunnyadozó lelke! Millyen örömmel rohannának akkor, e' mi Hazánkban lakó számos idegen atyánkfiai mi hozzánk, hogy velünk a' dicsoösségesen emelkedő Magyar Nyelv által belsőképpen egygyesüljenek! Most az Oskolákban a' Tanulóknak legalább két harmad része, a' szóbeli bölcsességgel kinlódik, és a' valóságra ritkán érhet el, mint az Aesopus kutyái, melyek a' víz' kiívásával akartak a' bőrhöz jutni. Még a' jobb eszűek is, eleget vesződnek, míg a' Római-nyelv' lantornáján keresztül egy kis gyenge világosságot megpillanthatnak. Ki nem tudom mondani, mely fájdalommal és boszszonkodva tapasztaltam sokszor, én, ki a' Magyar Oskolákat nagyob-bára esmérem, hogy a' legjobb elmék csak azért, hogy nem volt szerencséjük a' Római Nyelvben fundamentomot vetni, kéntelenítették a' porban maradni; sokan pedig ezek közül, a' kikben nagy lett volna a' tudományok' szeretete, és határt nem esmérő a' becsület kívánás, minden Herculesi munkáikkal, melyet a' kő szív is megszánna, nem egyebet, mint egy két hónap alatt örökre elrepülő Stylust, szereztek. Hát még akkor ugyan mit mondjon az ember, mikor látja, hogy a' Poésist tanuló Magyar Ifjaknak mindég a' Deák vers írással kell vesződni, és csak néha engedődik-meg, hogy magyarul irjanak? Ugyan mi szükségünk nekünk a' Deák vers-írásra? Tán Deák Poéták akarunk lenni? 'S ha mind azok lennénk is, ugyan mi haszna lenne Deák Poétaságunknak? Tudjuk hogy Virgilius Homerus-nak, Horátius Pindarusnak, s' a' nagy Schiller Schackespearenek tanítványi voltak; pedig tudom, hogy sem ez az Anglus, sem amazok a' Görög vers írással nem győtrötték magokat. Avagy nints é nekünk a' Poésisra alkalmatos Nyelvünk, mellyen, a' ki érzi magában a' poétai talentomot, akár az Olympus' tetejére repülhet? Irjunk már egy úttal, Német, Franczia, Anglus és Olasz verseket is, mert ezeknek a' Nemzeteknek is remek Poétáik vannak. De így szokott lenni a' dolog — egy bolondság ezeret szül!

Azomban midőn én azt javaslom, hogy a' Magyar-nyelvet mentől elébb a' tudományok' megbecsülhetetlen kincsével megajándékozni igyekezzünk; nem kívánom, hogy a' Római nyelvet, egyszerre számkivetésbe küldjük. Éppen nem! Ezt még most fájdalom hazánk' polgári körülállási sem könnyen engednék. Maradjon meg tehát, és mint régi palérozott nyelv tanítódjon ezután is közönségesen, 's tanulják azok a' kiknek kedvek, vagy szükségek van reá; csak-hogy senki mást azért, hogy Deákul nem tud, a' tudományok paradicsomából ki ne rekeszsen, mint az irigy 'Sidó más Nemzeteket a' mennyei paradicsomból; hanem inkább azon igyekezzen, ha igazi hasznát akarja venni a' Deák Nyelvnek, hogy azt jobban megtanulja, mint a' hogy most szoktuk tudni, sok esztendei kinlódásunk után.

Hazánknek dicső Fijai! Ti, kik a' közelebbi Ország-gyűlésen gazdag áldozatokat tettek a' Nemzet' oltárára, és minden igaz Magyart azzal az édes reménységgel tápláltok,

hogy már valahára leszen a' tudományoknak Magyar Akadémiája is! Ti, kiknek erő, hatalom, gazdagság, és polgári tekintet vagyon kezeitekben! Ti, mondom, kik az Oskolák' alkotására, és igazgatására nagy befolyással birtok! végezzétek el az elkezdett dicső munkát a' Magyar Nyelvnek Oskolai és Irói méltóságra való emelése által; mert hidjétek el, hogy-csak így lehet virágzó az általatok felállítandó Magyar Akadémia. Tégedet is megszólítlak kisebbik Magyar Haza! melly a' Te Testvéredtől soha sem maradtál-el, sőt sokszor annak jó példával is szolgáltál. Iparkodj Te is, és szedd össze minden erődöt egy illy Intézetnek, mentől hamarébb lejendő felállítására. Légy olly hív Anyai-nyelvedhez ezután is, mint eddig voltál; mert dicséretedre légyen mondvá, a' te kies határid között, a' selyemben és bársonyban sem szégyenlenek magyarul beszélni. Bizonyági ennek rész-szerént, rész-szerént jutalmai, a' Katedrai Ékesen-szollásnak kebeledben termett számos remekjei, mellyekhez hasonlókát a' nagyobbik Magyar Hazában, csak az egygyetlen-egy Diószegi Sámuel Erkölcsi Tanítási között lehet találni, kinél világosabb lelkű, és nemesebb szívű Tudós még a' Magyarok között egy-sem volt. Tsak azt nem lehet eléggé sajnálni, hogy akár az irigység, akár az alacsony félelem nem engedték őtet ollyan helyre állani, mellyen gazdag lelkének minden kincseit megmutathatta, és polgár-társai' számára kitárhatta volna.

Te pedig ki igaz meggyőződésből tartasz attól, hogy a' Római-nyelv' pusztulásával, vissza jó a' Közép Idő-setétsége! légy kérlek nyugodt szívvel, mert le van már lánczolva a' pokol' fenekére, ez a' tégedet ijesztő Sátán. Tett már arról a' bölcs Isteni gondviselés, hogy ez az undok csuda állattöbbség elő ne kerüljön a' mi Planétánkon; ha csak még valahasok ezeredek mulva valami rettenetes víz, vagy tűz-özön, egészszen újj pályát nem kezdet az újj emberi Nemzettel. Nem egy ország' keskeny határai közzé szorult már a' tudomány, mint volt régen — nem is csak az Európaiak érzik annak boldogító következtéseit. Túl ment már Európá' határain: mert a' Vashingtoni Capitolium újj világot gyűjtött Amerikának; 's úgy látszik, hogy néhány tizedek mulva Calcuttában is újj Capitolium emelkedik, mellynek jóltéví fénnyé A'siát halálos álmából felköltvén újj életre fogja szülni. Nem égeti-meg már az ellenség a' Könyv-tárokat, nem rongja-össze a' remek mester. műveket, nem öli-meg az Archimedeseket; hanem inkább mind ezeket épen haza viszi, 's hasznokat vészi. Láttuk már azt a' dicső példát, hogy a' Tudós szabadon járkált keresztül az ellenséges táborokon; sőt hálá a' bölcs Isteni gondviselésnek! láttuk már a' Mu'sák seregét a' legnagyobb bátorságban, az ágyú dörgéseknek és puska ropogásoknak közepette. Mind ezen környűlálások, nem nyujthatnak é reménységet, mind a' mindenütt repdet és czél-arányosságot kereső okosságnak; mind az emberiség' boldogságát igazán ohajtó érzékeny szívnek arra: hogy alig telik-el egy század, míg a' szüntelen terjedő tudományok' fénnyé, mint a' testi világ' napja, az egész föld golyobissát által-öleli?

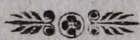
Most már nem bánom ítélj É. O. ! csak-hogy elsőben megvísgálván szívedet, tégy félre minden részre-hajlást: 's ha valahol pennámat nem az igasság' szeretete vezérlette; vesd szememre, megköszönöm ha jobbra tanítasz. Azt mindazáltal előre mondhatom, hogy csak a' szoros megvísgálás és okokkal való meggyőzés útján, közelíthetsz lelkemhez.

FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI

MINERVA.

Tizen-egygyedik Füzet.

November 1827.

4.

G A L A T E A,

a' vagy a' tegnap megelkesítetett Kép-szobor.

EGGY FELVONÁSBAN.

(M. Genlis után.)

S z e m é l y e k:

Galatea, a' tegnap megelkesítetett Kép-szobor.

Pygmalion, Kép-faragó, ennek férje.

Nircus, egy hat, vagy hét esztendő gyermek,

Pygmalion' mustrája.

Eurinome, Pygmalion' öreg dajkája.

Egy öreg koldus.

Euphrosine } ifjú fehér-személyek.

Myrine

Leucipus, Ifjú.

A' játék' helye Pygmalion' kertje.

ELSŐ JELENÉS.

GALATEA egyedül egy forrás' partján a' gyep-székre telepedve, mellette egy kosár virág. Éppen akkor fejez-be egy elkezdett rósa-koszorút. Háta megitt egy diszes ol-tárka, azon egy selleg, melyben faszerek égnek. Egy kis esend után:

Itt ülök tehát egyedül, és pedig éltém-ben legelőször. — De hiszen Pygmalion F. M. Or. Minerva 4. Negyed 1827.

viszsa-tér, mert úgy ígerte. Ó! minő do-bogást érzettem itt (szívére mutat) midőn előt-tem állva így szólla: „El kell távoznom egy órára”. Egy óra! az a' napnak egy része, 's azt nála nélkül tölteni! — Mióta eszemet tudom, az az tegnap óta mindég ő rajta csüggték szemeim; 's most haszta-lan keresik őtet, egy pillanatban minden megváltozott reám nézve. Résztétlen né-zek, 's hallgatok; őtet se nem láthatom, se nem hallhatom.

Elmentekor ezen forrás' partjára ve-zetett. „Maradj itt, úgy mond, míg visz-sza-térek. Nézd magadat ezen folyam' tü-körében, 's midőn isteni arczodat, kezeim-nek remekét látándod, Pygmalion, és Amor jusson eszedbe”. Megvallom örömmel en-gedek parancsának; kedvem telve vizsgá-

lom azon vonásokat, mellyek tőle formáltattak, 's néki örömet okoznak. — De valóban szép vagyok-e én? Pygmalion azt mondta, hogy vannak még más emberi teremtmények, más aszszonyok is. Talán vannak még nálam szebbek is! — Pygmalion nem látta mind, a' ki a' föld' hátán vagyon. Háttha valaha egygy olyanba akadnak szemei, ki néki nálamnál szeretetre méltóbbnak tetszenék! Borzasztó gondolat! örök nyugtalanság' kút-feje! — De hisz' ő azt ígerte, hogy engem örökkén fog szeretni, hogy soha Galateán kívül senkit sem fog szeretni. Illy esküvés mellett van-e még mitől tartanom! Ennek a' Pygmalionnak elég tapasztalása vagyon; ő nem néhány órától fogva lélekzik, mint én; tud ő mindent, 's ha mit ígér, azért teszi, mert tudja hogy megtarthatja. — Én már, az igaz, sokat kérdezősködtem, Pygmalion sokra oktatott; de illy rövid idő alatt lehetetlen mindennel megismerkedni. Sok kétségeim, temérdek homályos képzeleim vannak még, 's hogy tellyes oktatást nyerjek, nem egy két nap kell még.

Azomban, még őt várom, bizonyos vagyok szerelméről, bizonyos, hogy Pygmalion el nem pártolhat. Hát megszűnhetné-e én szeretni őtet? vagy néki nem hasonló szíve van-e az enyimhez? — Ámor engem lelkesítvén maga kötötte-össze szíveinket, maga mondotta-el előttünk az esküvés' formáját, 's maga fogadta is el azt. Ő édes pillantat, melly soha ki nem halsz elméméből! Te örömmel, 's boldogságnak pillantatja, mellyben semmiből az életre keltem! Elfelejthetném-e valaha azon bájos hangokat, mellyek éltemben legelőször csendültek füleimbe! Ámor' szózatja volt az. — „Éledj úgy-mond Galatea! élj, hogy szeress, és szeretetessél.” Ezen isteni hangokra szívem dobogni, szemeim nyillani kezdenék; Ámor

fáklyája lövellé beléjek az első sugárt, 's a' mit először láttam, — Pygmalion és Ámor volt. Le-szálok ekkor talp-köveimről, ama' hideg márványról, melly kevéssel előbb-valómnak egygyik alkotó része vala. Pygmalion felszentelte azt, 's Ámor' oltárát helyeztette azon helyre, mellyről engem csak Ámor tudott levarázsolni. — Kedves oltár! naponként új virág koszorú szálljon reád kezeimből. (Felkel, róza - koszorúját tartván kezében, fűszert hint a' sellegbe, 's egygyik térdére bocsátkozván az oltárra teszi koszorúját). Te! a' ki engem semmiségből elő-idéztél, Ámor! fogadd-el tömjénemet hódolásom' jelét. Örülj boldogságomnak jóltéví Istenség! kimondhatatlan az; 's csak egyedül magad foghatod-meg azt, ki annak teremtetője valál. Úgy van, minél tovább pihegek, minél tovább érzem kecségető bájait azon varázslatnak, a' melly életnek mondatik. — De micsoda robajez? Ah! talán Pygmalion! — Futok. (Felkel, 's megsejti Nireust.) Mit látok? minő kellemes kis teremtés!

MÁSODIK JELENÉS.

GALATEA, NIREUS (a' szín' hátuljában).

GAL. Hogy megindult szívem! — Ez volna Ámor? legalább termete, 's vonásai hasonló; de nincs fáklyája, nincsenek szárnyai. — Egek! hiszen rám mosolyog 's felém terjengeti karjait! Bizonyosan Ámor. (Térdre-hull).

NIR. Eurinome nincs nyomomban; ejj! de kedvemre játszom ma!

GAL. Nem az ő szava. — Ámor! (felkel, 's eleibe megy).

NIR. Te engem szállítasz?

GAL. Hát te vagy Ámor?

NIR. Az ám! én Pygmalionnak kis Ámorja vagyok. Akarod látni, mint szoktam magamat tartani? (Helyhezette teszi magát).

GAL. Micsoda szózat! Ez még sem az lesz'; sem hangja, sem beszédje, sem tekintete nem azé.

NIR. No! úgy e helyesen állok?

GAL. De ki vagy hát te?

NIR. Én a' kis Nireus vagyok.

GAL. Nireus? Micsoda különös terem-
tés ez megint? Ez se nem férfi, se nem
asszony. Egészen elbódít.

NIR. Úgy de én gyermek vagyok.

GAL. Gyermek? ó ez egy oly faj, a'
mellyet még nem esmérek. Ki kell kérdez-
nem őtet. (Megfogja kezét) Minő parányi kis
kéz! de csak-nem a' mienkkel egy alkotá-
sú. — Mond-meg kérlek, számos e a' te
fajod? van e sok gyermek a' világon?

NIR. Mi most az iskolában huszon-né-
gyen vagyunk.

GAL. Az iskolában? hát az a' te hazád?

NIR. És a' mi mesterünk oly dörmögő,
olly mogorva, hogy ...

GAL. Hogy hogy? a' ti mestertek? Hi-
szen nékem azt mondá Pygmalion, hogy
a' természet a' mesterünk.

NIR. De biz' a' mienk Strato.

GAL. Strato? Az is gyermek, mint te?

NIR. (Nevelve) De-hogy; gyermek, és
Oskola mester! Strato nagy, olyan nagy ni!
(karját feltartja).

GAL. Hát az férfi?

NIR. Az bizony, Strato férfi. Olyan
vastag szava van, hogy szinte elijeszt.
(Majmolva) „Nireus! tudod e ma a' leczkédet?”
Ládd így beszéll.

GAL. De hát paráncsol az neked?

NIR. Paráncsol bizony.

GAL. Paráncsol? és miért?

NIR. Mert én még kicsiny vagyok.

GAL. Egek! mit sejdíte! Hát lehet va-
laki oly kegyetlen, hogy szolgaságra fogja
e' nyomorult kis teremtetéseket egyedülazért,
mivel gyengébbek! — Hallod e Nireus! ma-
radj én nálam; itt szabad leszel, mindent
tehetsz, a' mi tetszik.

NIR. (Kezét megcsókolván) Én nem bánom.
mert már is igen szeretlek.

GAL. (Megölelve őtet) Én is téged. (Fára.)
Melly érdeklő édes kis teremtés a' gyermek!

NIR. Nem megyek többé iskolába; ha-
nem egész nap' játszom. Nem fogja többé
eltiltani mesterem az evést, ugrálást, futká-
rozást, és fára-mászást. Akarod látni mely
ügyesen tudok a' fa'-tetejére mászni? Nézd
csak. (Felmász a' fára).

GAL. Ó mely helyes az! Erre megta-
nítasz, nem-de?

NIR. (A' fa'-tetőről.) Jöszte csak hamar,
ez igen könnyű.

GAL. (A' fához közelítvén;) Miként csele-
kedjek hát?

NIR. Öleld-át így karjaiddal a' fát, az-
után emelkedj. (Galatea úgy cselekszik) Csak raj-
ta! jól van, jól.

GAL. (Próbálván.) Be kemény ez a' ké-
reg! — — lehetetlen tovább (vissza-esik) Ej!
megsikamlott a' kezem, — valamit, nem
tudom mit, de igen irtóztatót, igen kimond-
hatalant érzettem: egy oly érzést, mely
egészen új előttem, de igen rettentő.

NIR. (A' fáról leereszkedve) Talán megsér-
tetted magadat?

GAL. (Hjedten) Ó Nireus! mely csuda
dolog ez! Egek! nézd csak a' kezemet, minő
állapotban vagyok.

NIR. No! hát mi az? egyg körmölés.

GAL. (A' gyermekbe kapaszkodva fájdalmasan) Ve-
zess kérlek a' gyep-székre; oda minden erőm.

NIR. De hát én, én magamat majd nem
naponként így felkarczolom.

GAL. (Leül) Ah! nekem illy kegyetlen
esetről képzetem sem volt. Ó Nireus! né
mász' többször, kérlek, a' fára.

NIR. No ni! már te is olyan vagy, mint
a' mesterem, és Eurinome. (Észre-veszi a' virágo-
kat a' gyep-széken) Ah! itt virágok is vannak!
nem adnál nekem azokból?

GAL. Végy, a' mennyi kell.

NIR. Én rózsát szeretnék. — De lám az is van itt; hanem hogy elhervadtak!

GAL. Mit? elhervadtak?

NIR. El ám, nézd csak őket.

GAL. Minő változás! még reggel be szépek valának.

NIR. Ó a' rózsá, az nem tart soká!

GAL. Minő mulékony szépség az! Jaj! ha a' mienk is egy kis idő különbséggel így elfonnyadna! Níreus! vidd-el előlem ezen virágokat; nekem sajnosan esik rájuk nézmem, mert nem tudom miféle képzetet vernek fejembe, a' melly kétség kívül fellengző, de engem még is akaratom ellen megzavar. — — Pygmalion sem jön.

NIR. Akarod, hogy érte küldjem Eurinomé?

GAL. Micsoda az az Eurinomé?

NIR. Az Pygmalion' dajkája.

GAL. Dajkája? Aszszony az?

NIR. Az ám Eurinomé Aszszony.

GAL. Mit hallok tőled? Igen szép e?

NIR. Ó azt Pygmalion nagyon szereti.

GAL. Pygmalion szereti? De engem szeret ő mindenek felett. Maga mondta azt nekem; hát lehet e még kétségem benne? — Minden emberi teremtmények, mellyek egymást esmérík, szövetkezve vannak, 's szeretik egymást; ez természetes. De indulatosan — csak egy férjet, egy feleséget lehet szeretni.

NIR. Pszt! halljad csak! úgy tetszik dörög.

GAL. Dörög? mit tesz' az?

NIR. Menydörgés vagyon, nem hallod?

GAL. Igen is hallok valamely robajt, úgy tetszik felőlről jön azokból a' fellegekből.

NIR. (Galatának térdeit átölelve) Ó be félek én a' menydörgéstől.

GAL. Én nem értelek. Hát ez a' zörrenés téged gyötör? pedig melly érdeklő!

NIR. Igen, de az ölni szokott.

GAL. Hogy hogy? ölni szokott? — Mi volt az megint?

NIR. Jaj! villámlott!

GAL. Melly ragyogó fény! ó be felséges!

NIR. De ha egyszer mondom, hogy az leesik, és öldököl. — Ah! minő csattanás! Én bemegyek a' házba. (Elmúl.)

HARMADIK JELENÉS.

GALATEA (egyedül)

„Az leesik, és öldököl!” Mit jelent ez a' furcsa beszéd? azt tartom semmit-sem. Ez a' gyermek faj, legalább a' mennyire én látok, nem igen okos teremtmény. Ez a' faj bizonyosan sokkal alább-való a' mienknél. — A' mit Eurinomé felől monda, az akaratom ellen is eszembe tűnik. — Ah Pygmalion! mennyi kérdést teszek én majd neked! De mikor jön ő vissza! Nem tudom tovább mérsékelni türeldememet; felkeresem őtet. (Elindul.)

NEGYEDIK JELENÉS.

GALATEA, és EURINOME, (a' ki oldalról lépfel, 's egy bokor megé rejtezik.)

EUR. Meghagyta Pygmalion, hogy el ne bocsássam, ha ezen helyet elakarná hagyni: pedig úgy tetszik távozni akar.

GAL. De merre induljak? semmi utat nem tudok.

EUR. (Reáfigyelve) A' patak felé közelit.

GAL. Itt víz van, ezen által kell kelni, hogy azon gyalog útra érjek, melly amoda túl látszik. Majd átmegyek rajta.

EUR. (Sikoltva utána siet) Ó egek! Galatea! Galatea!

GAL. Minő esméretlen szózat ez megint? (hátra néz.)

EUR. (Karját megragadván) Megálj szerencsétlen! most mindjárt elmerültél volna. — Ó hogy megijesztett!

GAL. Istenek! minő riasztó alak ez!

EUR. Szerencséd, hogy eme' bokor megett lappangva szemmel tartottalak, másként....

GAL. (Folyvást vizsgálván őtet) Ki nem tudok térni a' bámulásból.

EUR. Jer! térj-vissza gyp-székedre.

GAL. De mond-meg, kérlek miféle faj vagy te?

EUR. Hogy hogy? te talán engemet férfinak nézel?

GAL. Ó annak éppen nem; mert te egy körömnýt sem hasonlítasz Pygmalionhoz; de Ámorhoz sem. Azt is látom azomban, hogy gyermek sem vagy; de...

EUR. De azt sem találod úgy e, hogy közted, és köztem hasonlatosság volna?

GAL. (Nevetve) De nem bizony.

EUR. 'S ládd én még is szintúgy aszszony vagyok mint magad.

GAL. (Hathatósan) Aszszony? te aszszony vagy? ó ha minden aszszonyok úgy vannak alkotva, mint te!

EUR. Akkor te soha sem lésszesz féltékeny, úgy e?

GAL. Te aszszony vagy! no azon valóban örvendek. De nem bánt az téged, hogy illy rút alakkal bírsz?

EUR. Éppen nem, elég időm valahozzá szokni. E' mellett én igen boldog, igen megelégedett vagyok.

GAL. Minő járás! minő test-állás! hogy meg van görbedve! Ül mellém ide a' pázsitra, hadd lássam arcodat a' magamé mellett ebben a' folyamban. (Letekint a' forrásba) Csudálatos dolog! ha! ha! ha!

EUR. Tegnap léte mé is jó porció hússággal bír. (Galathea) Tudod e Galatea! hogy az öregséget tiszteletben kell tartani?

GAL. Mit? hát néked öregség a' neved?

EUR. Az én nevem Eurinome, és....

GAL. Eurinome! te vagy Eurinome, a' kitől szíveimben annyira rettegetem, 's a'

kit olly csuda szépségnek festett képzelődésem? Ölelj-meg kedves Eurinome! tudom hogy téged Pygmalion szeret, 's én megosztom véle érzését.

EUR. Jó! neked könnyen megbocsátok; te csak tegnap láttad először a' napfényt, 's nem értesz még a' bánás-módhoz. Én előtted nevetségesnek látszom, 's egy biczegő ránczos bőrű, fehér hajú aszszony' látása bámulásra ragad. De nem fogsz ám te ezen örökkén nevetni.

GAL. Hát a' mit most reád pillantva teszek, az nevetés?

EUR. Igen.

GAL. Ezt még nem esmértem; de valami igen izletes dolog ez a' nevetés.

EUR. Úgy? De fogadni mernék, hogy a' sírást már esméréd.

GAL. (Szömördőn) Ó valóban én sírtam, midőn Pygmalion itt hagyta.

EUR. Mindjárt gyanítottam, hogy könyeid már hullottak. Így szokott az élet rendszerént beköszönteni.

GAL. Tudod e, hogy én már gyermeket is láttam?

EUR. Hihető a' kis Nireust, a' ki Pygmalion' mustrája.

GAL. Mit? mustrája?

EUR. Azt csak fogod tudni, hogy Pygmalion kép-faragó?

GAL. Azt, az igaz, kell tudnom.

EUR. Galatea volt az ő legszebb szobra; de még több másokat is készít ő. Te az ő műhelyében nyerted lételedet. Szinte ott láthatál Vénusokat, Nimfákat, és — egy bizonyos kis Ámort.

GAL. A' ki az én talp-kövemnek által elenében volt?

EUR. No! hát nem úgy találod e, hogy Nireusnak ezen kis Ámor szakasztott formája?

GAL. Ó már most értem! Nireus ön-maga ezen szobor, a' melly magamként csak nem régiben lelkesedett-meg.

EUR. Koránt sem. Nireus arra csak mustra gyanánt szolgált; az az: Pygmalion Ámort akarván faragni Nireust másolta-le.

GAL. De hát így csinálja ő minden szobrait?

EUR. Kétség-kívül.

GAL. Ó egek! tehát vagyon egy aszszony, a' ki szerént engemet formált! hát én csak másolat vagyok, és ha az eredeti vélem küzdene az ő szívéért, méltán ő lenne a' nyertes.

EUR. Csendesedj kérlek, mert...

GAL. Lehetetlen! ez a' felfedezés egészen földhöz sujt. Jó Istenek! én olly hiszemben valék, hogy csak egyedül az ő teremtmő lelkének köszönöm formámat: 's azomban csak majmolás vagyok. Másban lelte ő fel azon vonásokat, mellyek őt meg-bájo-lák.

EUR. Ó a' mi vonásidat illeti, az eránt megnyugodhatsz! Ő azokat csak önnön kép-zelődésében találta-fel; pedig csak ezek tesznek valakit egyébhez hasonlónak. Így tehát semmi vetekedő-társtól nem féltheted szerelmedet.

GAL. Hát ő találta-fel képemet? ő erre egészen feléledek. Előbbi szavaidra szinte fulladozott szívem.

EUR. A' mi egyéb tagjaidat illeti, nem érte ő be egygyetlen-egy mustrával; őtöt, hatot is használt a' végre. Apró lábaidat a' kis Aglauzától, gömböleg karjaidat Cephistől, és — a' min tudom bámulni fogsz, írósvaj kezecskéidet, sugár termetedet tőlem kölcsönözte.

GAL. (hangos nevetéssel) Kezeimet, 's termetemet te töled? ha! ha! ha! — Te csak dévajkodol.

EUR. Merő igazság a' mit mondok.

GAL. De hogy lehet az?

EUR. Vetted e valaha észre Pygmalion' boltjában Flórát, a' melly közvetlen a' te szobrod mellett állott?

GAL. Ó igen! az deli egy alak; engem egészen elragadott. Pygmalion azt mondta, hogy az a' virágok' Isten-aszszonya.

EUR. No látod e? azon deli termetű, 's tündér ábrázatú alak, az — én vagyok.

GAL. (Folyvást nevetve) Az te vagy?

EUR. Én vagyok igen is, és hallyad, mi-ként. — Pygmalionnak atya is kép-faragó vala; én pedig az ő feleségének rab-szolgálója voltam, akkor időben még fiatal, 's nagyon szép. Az bennem Flora' képét látta, 's ezen szobrot faragni akarván, engem állíta mustrának. Pygmalion atya eránt-való gyengédségből, 's erántam vonzó szíves-ségéből ezen szobrot állhatatosan megtartá boltjában, 's midőn ez előtt két esztendővel Galateáját kezdené, erről vette annak termetét, 's kezeit.

GAL. Te nekem itt annyi érthetetlen dolgokat beszélsz. Fejtsd-ki kérlek előbb, mi az a' rab-szolgáló. Ha e' szavat érteném, talán a' többi is megfogható lenne előttem.

EUR. Rab-szolga, vagy rab-szolgáló, az olly boldogtalan teremtmény, a' ki a' szerencse' javaitól megfosztatva kéntelen szolgálni, és minden vonakodás nélkül más akaratja alá-hajolni. Engem is Pygmalion' an-nya illy móddal bíra: hogyparancsa nélkül házából sem léphettem-ki, nem hogy leg-kissebb szövetkezésbe kötődözhettem volna. Valamint személyemmel, úgy szívem-mel sem voltam szabad.

GAL. Most még kevesebbé értek, mint akár mikor. Hát vannak a' föld' színén boldogtalan teremtmények is?

EUR. Igen is mivel gonoszok is vannak.

GAL. Szinte elrémítesz. — És ezek a' gonoszok azok, a' kik rab-szolgákat bírni kívánnak?

EUR. Valóban, a' kevélység és igazságtalanság szülte az első tirannusokat, 's későbbben a' szokás, és elő-ítéletek megállapították ezt az ön-erejével-való vissza-élést.

GAL. Eurinome! te minden eddig volt képzetimet felforgatod, 's engem' egy ki-mondhatatlan zavarba döntesz. A' legforróbb tudás-vágyot bizgatod-fel bennem, 's még sem merlek tovább kérdezni; mert válaszaidtól előre borzadok. Ó látom, rövid idő múlva keservesen fogom bánni élttem' első óráinak boldog tudatlanságát. — Euronime! te, a' mint mondod, szép valál. Hát a' lelki inség, és szolgaság sanyarjék - el a' szépséget? a' rab-szolgák nem őrizhetik-meg kellemeiket?

EUR. Nem úgy Galatea! én e' részben csak a' minden valókkal közös sorsnak csapását szenvedtem.

GAL. Ó szűnj-meg kérlek! minden szavad sebhét. — Egek minő gyászos gondolat! Hát úgy mi hasonlítanánk ama' rózsákhoz, melyeket imént elhervadva láttam! úgy hát csak néhány perczenetig tündöklünk? — Te halgatsz? — tehát igaz! — boldog Istenek!

EUR. Valóban Galatea! a' szépség igen gyarló virág, csak egy pillantatig virít. Én olly ifjú valék mint te, és te — olly öreg leszel mint én.

GAL. A' szépség — csak egy pillantatig virít! — Midőn ezt kiejtéd, tekinteted szánakodást mutatott, Euronime! ó jaj! felelj igazán, meg-változott e már ábrázatom? öreg vagyok e már? (Euronime' karjába dől) Te nem szölsz!

EUR. Csillapodj édes Galateám! hogy rémülésed tikkadjon, nézd meg magad' e' víz' tükörében.

GAL. Nem merem.

EUR. Bátran megleheted; még a' te képed koránt sem ijesztő.

GAL. Egek! Nézd csak mennyire megváltoztam már is! melly éktelen sáppadság!

EUR. Ezen változást csak megindulásod okozta, 's azon aggodalommal egygyűtt, a' melly szülte, eltűnik. — Hallgass csak Galatea! te még nem tudod, mi légyen egy esztendő; sőt még csak egy napról sincs tökéletes képzeted. De tudd-meg; hogy sok nap megy egy esztendőre, 's hogy te még csak sok esztendők' folyta után fogsz megöregedni.

GAL. Hát a' férfiak? azok is megöregesznek?

EUR. Igen, mert szerencsénkre ők csak az emberi törvényeknek urai, a' természetire pedig semmi hatalmuk. Pygmalion tehát, a' ki náladnál sokkal korosabb, jóval hamarább meg is vénhedik.

GAL. Ó azért én, bizonyos, őt' szakadatlan fogom szeretni. — De ha én megöregszem, fog e ő engem viszont szeretni?

EUR. Ne kételkedj; sőt azon érzés, mellyel akkor erántad viselteini fog, mélyebb, 's valódiabb leend.

GAL. Te engem felderítesz. De még is — én Pygmalion' gerjedelmét csak ezen formámnak köszönöm, melly az ő kezeinek műve. Ha már ő a' tőle alkotott szépségnek nem hódolt volna, esdeklett volna e azon csudáért, a' melly engem életre hozta?

EUR. A' szépség elbájolhatja ugyan egy két pillantatra a' férfiakat; de még is csak a' virtus köti-le őket állandóul, 's az elme' kellemei.

GAL. Micsoda új nyugtalanságba buktatsz ismét! Te, a' ki mindent tudsz, kedves Eurinome! mond-meg kérlek feltalaltatik e bennem ez a' virtus, 's az elme' kellemei?

EUR. Ha szabad megbirálásodba avatkoznom, úgy vélem, te jeles elmével fogsz bírni.

GAL. De, azt már tudom, virtus' híjával vagyok, — úgy e?

EUR. A' virtus kötelességeinket szeretetében áll.

GAL. Mellyek tehát a' mi kötelességeink?

EUR. Tisztelni az Isteneket, szeretni, 's gyámoltani ember-társainkat, 's pontosan betölteni minden kötelességeinket.

GAL. Te egytől-egygyig szíved érzéseit számlálod itt elő.

EUR. Tartsd-meg csak Galatea folyvást ezen tiszta, és érzékeny szívet! Az néked nem kevés bajt fog ugyan-néhányszor szerezní; de egyszer'smind azon egyetlen boldogságra juttat, melly e' földön egyedül virágzik számunkra.

GAL. Jaj! hány édes csalatkozásból kivetköztem immár! Tudom már, hogy vannak rab-szolgák, és gonoszok, és hogy idővel meg kell vénhednünk. — Legalább Eurinome! megmondnál e már mindent? nincs már több hátra a' mit tudtomra adhatnál?

EUR. Elég ez egy napra.

GAL. Mit beszélsz! hát csak ugyan vannak még egyéb bajok is?

EUR. Csak a' tapasztalás tökéletesítheti majd oktattatásodat.

GAL. Így hát még új félelmekkel kell kebelemnek vívódní. Istenek hová leszek!

OTODIK JELENÉS.

GALATEA, EURINOME, ÖREG KOLDUS.

GAL. (Az öregét észre-vévén) Mit látok? micsoda új tárgy ez?

EUR. Az koldus, a' ki tárva lelvén az ajtókat a' keribe békjött.

GAL. Járása igen hasonlít a' tiedhez; az bizonyosan valamely öreg aszszony.

EUR. Koránt sem; az egy elaggott férfit.

GAL. Ah értem! szegény Eurinome az a' te Pygmalionod, a' te férjed, nem de?

EUR. Roszszúl találtad, mert ő nekem semmim sem.

GAL. Pedig úgy látszik, mintha ti ketten össze-illenek. — Szegény alig mász; majd karon fogom őtet.

EUR. (Félre) Haggyuk magára, 's nézzük-el, mikép' fog reá hatni ezen Öregnek gagyogása.

GAL. Jöszte Öreg! nyújtsd ide kezedet. Az ÖREG. Ah! hogy bátorkodnám...

GAL. Nyújtsd ide csak. Melly fáradtnak látszik a' nyomorék! Ez még nálad is görnyettebb Eurinome!

EUR. Minthogy korosabb is.

GAL. (Az Öreghez) Jer, ülj ide a' pázsitra. Az ÖREG. Kicsoda? én? te tréfálsz; szabad volna e előtted leülnöm?

GAL. Miért nem?

Az ÖREG. A' tisztelet...

GAL. (Eurinoméhez) Mit akar mondani?

EUR. A' te jelenléted bártortalanítja őtet.

GAL. Mit? ez nekem fáj. — Tőlem fél? holott én nem vagyok Öreg: tehát bizonyosan gonosznak tart.

EUR. Nem, hanem hogy magát nálad alább-valónak találja.

GAL. Csalatkozik; minthogy ő tovább élt, néki felvilágosodottabbnak kell lennie. Ő engem oktathat, én pedig semmit-sem tehetek érette. Ülj-le, kérlek szegény Öreg.

EUR. (Az Öreghez) Engedelmeskedj, ha már úgy akarja. (Az Öreg leül.)

GAL. Melly roszszúl van ruházva! ruhái is elvénültek mint maga; csupa rongyok. Miért hordasz' illy szennyes köntöst?

Az ÖREG. Mert egyéb nincs.

GAL. Ne búsulj, majd megmondja néked Pygmalion, hol lehet azt kapni; ő néki

annyi, 's olly szépek vannak. Eurinome! hozd-ki csak azt az arany fodros bársonyruhát, melyet Pygmalion az én szobámban hagyott; adjuk azt ennek a' nyomorúlt Öregnek.

Az ÖREG. Hogy tudod így kigúnyolni inségemet? Ha már segíteni nem akarsz, legalább ne tartóztass.

GAL. (Eurinoméhez) Mit jelent ez megint? Minő segédet kíván?

Az ÖREG. Nékem négy gyermekem vagyon, 's mindennek hijával vagyunk, sem élelmünk, sem ruhánk, sem lakásunk.

GAL. Hogy lehet az?

Az ÖREG. Te gazdag vagy, könyörülj a' szegényeken.

GAL. Kit hínak gazdagnak?

Az ÖREG. A' ki arannyal bővelkedik.

GAL. Ezzel az arannyal, melyből az én ékességeim állanak?

EUR. Ugy van Galatea! a' melyből a' te nyak- és kar-kötőd készült, az az életfentartására, legalább a' számos társaságokba össze-szerkeztet népeknél felette szükséges. Arany, ezüst nélkül sem házra, sem ruhára, sem eledelre szert tenni nem lehet.

GAL. Tehát ennek az embernek nincs aranya, ezüstje?

EUR. Nincs, fájdalom! ő azok nélkül mióta él, szűkölködik.

GAL. De hát hogy felejtette-el azt másoknak megmondani?

EUR. Hiszen ő ezeknek kéregetésében tölti életét; de vagy megtagadják tőle, vagy olly keveset nyer, hogy elégtelen minden szükségének fedezésére.

GAL. Mit hallok! nem! ezt még mindenk között, a' melyekről értesítél, legkevesebbé foghatom-meg. (Leoldja nyakáról az arany-lánczot, 's az Öregnek nyakába veti) Nekedvesjó Öreg! ez az aranylégysena' tied; — meg ez is. (lebontja kar-perezeit).

F. M. Or. Minerva 4. Negyed 1827.

Az ÖREG. Mit mivelsz? lehetetlen elhinnem....

GAL. Nekem több nincs. Talán ez nem elég, de ha ezen nem vehetsz házat: maradj nálam, én szállást, 's élelmet adok. Pygmalion pedig bizonyosan tudom, nem fogja tőled kémélni ruháit.

Az ÖREG. Vedd - vissza kérlek ezen csecse-becsét, 's adj helyettek egynehány darab pénzt.

EUR. Az arany ebben a' formában hasznosabb lesz' neki. (Pénzt vesz-ki zsebjéből.)

GAL. Hát miért nem adtál neki tüstént?

Az ÖREG. (Elvévén a' pénzt, 's az ékességeket a' gyep-székre letévévén) Ó halgassa-meg Jupiter minden kérelmeiteket!

GAL. Meg vagy elégedve?

Az ÖREG. Ez élttem legszerencsésb' napjainak egygyike. Megyek felkeresem kisdedeimet, 's vélek is áldást mondatok reátok. (Elindúl).

GAL. Várj még egy kevésbé. — Azokból, a' melyeket imént hallék, azt hozom-ki, hogy te nem egyedül magad vagy olly szerencsétlen a' föld' hátán, ki arany nélkül szűkölködik. Ha még többeket ismersz, küld hozzám, kérlek. Igéred e ezt?

Az ÖREG. Szomszédném Critheis csaknem szint olly szegény mint magam.

GAL. Hallod Eurinome!

EUR. Ne tehát, add néki ezt (Egy - pár arany pénzt nyújt neki).

Az ÖREG. Ó melly boldoggá teszem őt! Isten hozzátok! engedjétek hadd siessek vigasztalására. (Elmeg.)

HATODIK JELENÉS.

GALATEA, EURINOME.

GAL. (Utánna néz az Öregnek, 's hallgat. Egészen elkomorodva a' gyep-székre ül, 's hosszú csend után:) Nem, nem merek epesztő gondolatimnak szabad tért engedni. Vannak olly ügyefogyottak, kik mindenben szükségét lát-

nak; köztünk élnek azok, 's mi őket sinlőd-
ni engedjük. Ó bizonyos vagyok benne,
hogy Pygmalion nem esméri azokat! de
én! — én kész volnék életet az ő felfede-
zésekre szentelni.

EUR. Pygmalion jó-tévő, 's érzékeny
örömmel enyhíti a' szegénynek keservét.

GAL. És még is ezen inséges Öreg, 's a'
nyomorult Critheis arany nélkül maradt.
Mennyivel inkább gondolhatni, hogy többen
is lehetnek hasonló helyzetben. Ez bor-
zasztó képzelet! — De Eurinome! nem vá-
dol lelki isméreted? Te ezen Öreget, ki-
nek sanyarúságát olly jól letudád irni, bi-
zonyosan esmérted.

EUR. Nem, én őtet soha sem láttam,
csak külsejéből gyanítám szükségét.

GAL. Hogy lehet az, hogy ezen cse-
kély arany darabok, mellyeket néki adál,
olly megkívántatók legyenek a' boldogság-
ra? 's ha ezen ércz' neme olly kedves, mért
nem osztatott az fel egygyaránt minden em-
berek közt?

EUR. Ez az emberek' hibája, nem az
Isteneké.

GAL. Minthogy vannak ollyanok, kik
ezen hasznos hitványság nélkül szűkölköd-
nek, tehát vétek azt nagy bőségben birni; —
tehát mihely'st szegények vannak, a' gazda-
gok nem ember-szeretők.

EUR. Ezer félet kellene előbb tudnod,
minekelőtte erre felelhessek. De eggy nap'
annyit meg nem birsz.

GAL. Ah! tudatlanságom' ellenére is
mennyi szörnyeket látok. Csak maga Pygma-
lion fejthetné meg kétségimmet, csak ő felel-
hetné minden kérdésimre. — De ő nem jön!
— Szánj-meg kérlek, vezess eleibe.

EUR. Azt nem tehetem, nekem itt kell
maradnom.

GAL. No hát magam megyek nélküled
felkeresni őtet.

EUR. De mond-meg, kérlek, hová
fogsz menni?

GAL. Azt még nem tudom; de ha más
mód nincs, megfutom az egész földet, még
fel nem lelem őtet.

EUR. Ez már derék merészlet. (mosolyog.)

GAL. Te nevetsz? ez kegyetlenség tőled.

EUR. Hát felindultam e én midőn téged
az én látásom nevetésre fakasztott.

GAL. Nem láttam bosszszankodásodat;
sőt azt vitatád, hogy boldog, megelége-
dett vagy.

EUR. Maradj itt édes Galateám!

GAL. Nem! ne is marasz' tovább.

EUR. Lehetetlen hogy ezen helyről ki-
bocsássalak.

GAL. Mit? ki hatalmazott meg téged,
hogy velem így bánhass? Talán azt akarod,
hogy rab-szolgáld legyek? — Én arra so-
ha reá nem állok.

EUR. Nézd, most haragszol éltedben
legelőször? De halljad csak! én téged csu-
pa barátságból tartóztatlak. Ha te így késé-
retlen ki mennél a' házból, ezer borzasztó
veszélyekre tennéd ki magadat.

GAL. Egek' Urai! és Pygmalion késé-
retlen indult ki! ő tehát mind ezen veszé-
lyekre ki vagy tétetve!

EUR. Nem annyira, mint gondolod;
őtet azoktól tapasztalása meg menti. Példá-
nak-okáért: te kétség kívül szaladni akarnál,
holott még a' futásban gyakorlatlan vagy.
Eleshetnél, 's halálos sebhez juthatnál.

GAL. Mint mikor az ember legelőször a'
fa tetejére akar mászni, úgy e? Oh egek!
hány veszély nem környékez bennünket!

EUR. Vannak még mások, a' mellyek
csupán az aszszonyokat fenyegetik. Te p. o.
fiatal, és szép vagy: ha a' gonoszok út-félen
egyedül találának, könnyen történhetnék,
hogy elragadnának, 's örökre elrabolnának
Pygmaliontól.

GAL. Irtózatos dolog!

EUR. Láttalak előbb is, midőn kevésben mult, hogy a' vízbe nem merültél. Tudd-meg, ha bele esnél, ki nem jönne többé.

GAL. És mi lenne ott belőlem?

EUR. Megszünnél élni?

GAL. Megszünnék élni? — Eurinome! hát az életet el lehet veszteni?

EUR. Ezen szomorú igazságot csak úgy csikarád ki belőlem. Jobb szerettem volna még azt egy ideig titkolni előtted.

GAL. Az életet el lehet veszteni! — és talán szükségképpen el is kell azt veszteni? — Te nem felelsz! — Ah értem, igen is értem ez iszonyú hallgatást! Tehát csak azért lépünk az életbe, hogy ismét elenyésszünk! (ájdolozni kezd).

EUR. (Galatához kapván) Hogy sárgul! már szemei bétapadnak. — Az ijedtség, az illetődés még majd érzékeitől megfosztják.

GAL. Oda vagyok! érzem, ismét viszsza kell vennem azon hideg halandóságot, azon merevedett márvány' valóságot, a' melyből formáltattam. Viszsza-dülök ismét a' setét semmiségbe! Ó Pygmalion!

EUR. Éledj Galatea! téged az ijedés magadon kívül ragad.

GAL. (Felnitván szemeit) Istenek! hát láthatom még egyszer az eget' fényét! Eurinome!

EUR. Képtelen valék tudtadra adni, hogy vannak veszedelmek, melyekkel nem lehet büntetetlen szembe-szállani. Azomban okossággal könnyű azokat elkerülni. Néked a' természet' rendje szerént még sokáig kell élned, 's a' szerelem' kellemeit kóstolnod. Elszörnyit téged a' halál' képze, holott te még elején vagy csak pályádnak. Ime én nyugodtan, 's eltökélve lebegek az élet' határánál! mert, hogy tudjad Galatea! a' vénség elő-postája, 's hirdetője a' halálnak.

GAL. Ha úgy van, akkor te kétség kívül szánandóbb vagy, mint én; csudálom csendes bátor voltodat, 's meg nem foghatom.

EUR. Te csak-nem kétségbe esel Galatea! midőn a' természetnek, 's szerencsének minden adományival eggyaránt tetézve egygyike vagy a' legboldogabbaknak. De ilyen az élet! Ha az ember mindjárt születésekor érett elmével, 's érzékeny szívvel bírna, lehetetlen volna néki minden össze-halmozott javak mellett is boldogságot a' maga teltyében kostolni. A' végre adták nekünk a' bölcs Istenek a' gyermek-kort, 's ifjabb éveinket, hogy fokoként szokjék képzelő, 's érző tehetségünk olly képzetekhez, a' melyek, ha az érzésnek, 's okosságnak szakában csapnának először szívünkbe, elcsüggednénk alattok.

GAL. De hogy is ragaszkodhatunk az élethez, tudván hogy attól okvetetlen meg kell válnunk? — Hogy! én megszünök valahára lenni! ez a' szív, melly olly érzéssel tellyes, megszün valahára szeretni! — Nem ezt nem hihetem. — Az az isteni ihlet, melly engem a' semmiből kiemelt, ollyas valamitis lehellett belém, a' mi el nem veszhet; az értelmet, az érzést. Láttam én állatokat, láttam madarakat: ezek a' beszéd, 's okosság nélkül szükölködő valóságok nem képesek az Isteneket esmérni, 's tisztelni; ezek egészen elenyészhetnek. De engem' az Istenek, úgy érzem, a' magok szolgálatjára alkottak, azon hódolás, mellyet tőlem kívánnak, bizonyossá tesz' engem' Valómnak méltóságáról. Meg fogok én vénhedni, el fog változni külsőm, sőt talán egész formám, de meghalnom — nem lehet.

EUR. Eltaláltad. Ez a' nagy, ez a' változhatatlan igazság, melly váz a' gonoszoknak, édes reménnyé az ártatlanságnak. Úgy van Galatea! lelked soha sem fog elveszni. Megváltván valahára az élet' lánczaitól, 's

por hüvelyétől, az Istenek' kebelébe menend az, hogy a' virtusnak szánt jutalommal éljen.

GAL. De hát csak el fogok még is a' föld' színéről tűnni, és pedig örökre! — Hát Pygmalion? ő korosabb nálam, — ha ő engem maga után itt hagyna! . . . keserítő gondolat! . . . És annyi veszedelmek, a' mint mondád, környékezik az életet . . . bár csak jönne már! — — De mi félezaj ez?

HETEDIK JELENÉS.

Ez előbbie, és NIREUS (hozzájok szaladván).

NIR. Eurinome! Galatea! nézzétek csak, most megy erre egy igen szép vadász-sereg.

GAL. Micsoda az?

NIR. Egy szarvast ölték-meg. Ó be szép! ő be nagy!

GAL. Micsoda? megölték? életét vették-el?

NIR. Az ám, a' szarvas megdöglött, egészen megdöglött; Leucipus ölte-meg. Ó be igen örül!

GAL. Szarvas! nem az a' szép, az a' szelid állat az, melyet ma reggel az erdőben láttam?

NIR. Az bizony, az igen szép állat, a' szarvas; osztán úgy fut! dolgot adott nekik, még elérhették.

GAL. De hát miért ölték-meg?

NIR. Mulatságból. Ó ők minden nap ölnek szarvast.

GAL. Ó a' szörnyetegek! minő irtóztató kegyetlenség ez! Eurinome fussunk, rejtezzünk-el — — ha ezek a' gonoszok ide jönnének!

EUR. Ne félj semmit Galatea!

GAL. De hogy van, hogy te nem irtózol tőlök?

EUR. Ez az irtózás ok nélkül való volna.

GAL. De még is

NIR. Isten veletek, ha nem akartok jönni. (Elfut).

NYOLCZADIK JELENÉS.

Az előbbie Nireus nélkül.

GAL. Reszketek! Eurinome rejts-el az Istenekre kérlek.

EUR. Még egyszer mondom, te képzelt vesélytől rettegysz, Leucipus egy szelid, nyájassággal tellyes Ifjú.

GAL. Szelid? midőn ezt az ártatlan állatot ki tudja végezni, és csak mulatságból!

EUR. A' szokás, egy általában bevett szokás szabaddá teszi ezen tettét, melly neked olly kegyetlennek látszik. A' férjfiak nagy részt szeretik a' vadászatot.

GAL. Nagy részt szeretik? tehát olly vérengzők a' férjfiak?

EUR. (félre) Szegény Galatea! mi lesz' belőle, ha majd egyszer megérti, mi legyen a' katona, a' vitéz, a' hódító! ha majd magasztaltatni, csudáltatni hallja mind azon tetteket, mellyek a' nagyra-vágyás' szüleményi. (Galatához) Te könnyezel Galatea!

GAL. Ó mond kérlek, hogy Pygmalion nem kedvelli a' vadászatot, hogy ő soha sem ölt szarvast.

EUR. No hisz' ezzel az örömmel szolgálhatok. Pygmalion, gondolom, éltében csak egyszer vadászott, 's akkor is csak hogy egy jó cselekedetet kövessen-el.

GAL. Hogy lehet az?

EUR. Egy vad-kant segített elejteni, melly a' vidéket pusztította.

GAL. Így tehát vannak vérengző, pusztító állatok is? Ó ez megint új inség, melyet nem esmértem.

KILENCZEDIK JELENÉS.

Az előbbieket és Nireus (vissza-térvén).

NIR. A' vadászat már egészen elvégződött, a' vadászok is mind elszéledtek. De ni! Leucipus erre tart Euphrosinéval, 's Myrinével, a' kiket itt az erdő-szélen talált, midőn a' vadászat' végét lesték.

GAL. Euphrosine, és Myrine! — aszszonyok azok?

NIR. Aszszonyok ám, pedig igen szépek, azt merem mondani. Euphrosine igen czifra, szép nyak-kötője vagyon; úgy csillog! . . . 's osztán igen igen szép ruhája . . . Ímhol ni! látod őket oda alatt? (elejbe fut 's eltűnik).

EUR. Leucipus Pygmalionnak barátja: illő, hogy őtet szívesen fogadd Galatea!

GAL. Ambár azt az ártatlan szarvast megölte is?

EUR. Pygmalion neheztelni fogna, ha Leucipus rosszszúl fogadtatnék házána.

GAL. Hát azt a' két aszszonyt? azokat is szívesen kell fogadni Pygmalion' kedvéért?

EUR. Azokat ő kevéssé esméri, 's nem mondhatnám, hogy szereti. De ha már egyszer hozzád jönnek, tisztességgel kell erántok lenned.

GAL. Tisztességgel? mi az a' tisztesség?

EUR. Ímhol itt vannak, indulj elejbe.

GAL. Nem merek . . . én soha sem láttam fiatal fehér-népeket, zavarodásba jövk. — Azután az a' Leucipus, az a' kegyetlen vadász! mind ez ijeszt és bátorítatlanít.

EUR. Hát talán be akarsz menni?

GAL. Nem én; mert minden félelmem' ellenére is szertelen vágyok ezen ifjú személyeket látni.

TIZEDIK JELENÉS.

Az előbbieket, EUPHROSINE (czikornyásan sok gyémántokkal) MYRINE (egyszerűen öltözve) LEUCIPUS.

EUR. Menjünk közelebb.

GAL. Ó nem! nem tudok. Hagyj kérlek a' hátod megé rejtezni. (azt cselekszi.)

EUPHROS. Valóban ez pompás egy kert.

LEUC. Jó napot Eurinome! jó napot! Nincs itt Pygmalion? (megsejtve Galateát, a' ki ábrázatját rejtegeti.) De mit látok ott a' hátod megett? ah! egy ifjú tündér termet. (megfogja Galateának karját, ki ábrázatját kezével befedi.)

EUPHR. Ez bizonyosan Pygmalion' mustáinak egygyike lészen: de sokat teszek-fel, hogy arczatolja nem egygyez termetének kecsével.

MYR. Azt sajnálnám; ez a' félénkség olly igen illenek egy déli ábrázathoz.

LEUC. Lehetetlen, hogy a' természet tökéletlen képet formált volna illy remek termethez. (Galateához) Tekints reánk, kérlek! (Gyengéden elvonja egygyik kezét, Eurinome pedig a' másikat. Galatea lesütött szemekkel hallgat). No! nem mondám e? (Myrinéhez fordul) Myrine! minő isteni alak!

MYR. És minő kifejezése a' szerénységnek, 's érzeménységnek!

LEUC. De miként remeg, mint a' nyárfa levél!

EUR. Bátorodj kérlek Galatea!

LEUC. Galateának hijják? már maga a' név melly kecségtető!

GAL. (Leucipusra tekintvén) Félek az igaz, — de a' te képed nem mutat rosszszat. — Igérd-meg, hogy nem ragadsz-el.

LEUC. Hogy hogy?

EUPHR. (gúnyolódva) Szép szerény kis félelem!

MYR. Csak őszinteségnek látszik.

EURIN. Engedjetelek-meg egyenességének; még olly szerfelett fiatal, olly csekély tapasztalású.

LEUC. Éppen ez egygyike bájainak.

MYR. És pedig a' legérdeklőbb valamennyi között.

LEUC. Semmin se tűnődj szép Galatea! azon érzés, melyet látásod gerjeszt, minden ollyas vágyot, és szándékot elfojt, a' mi szép lelkednek ellenére lehetne.

GAL. Ni melly jó! soha sem hittem volna.

EUPHR. Csak rajta tovább is Leucipe! ez a' csiklandó beszéd legtisztább ártatlansága mellett sem sérti füleit.

LEUC. Igaz volna az Galatea! hogy te nem gyűlölsz engemet?

GAL. Téged gyűlölni? sőt szívemre mondom, te nekem felettébb tetszesz.

LEUC. Ó ha úgy volna, nem mondanád ki olly kereken.

GAL. Miért nem?

LEUC. De tudod e, hogy ez annyit tenne, mint engem' felszabadítani, hogy téged indulatosan szerethesselek.

GAL. Ez lehetetlen! hát nem volnál te más aszszonnyal kötélődzve?

LEUC. Melletted mindenről megfélejtkezik az ember.

GAL. Hát te senkit sem szeretsz! sajnálalak. A' mi engem illet, én már hitemet, szívemet lekötöttem, — én Pygmalion' hitvесе vagyok.

LEUC. Hitvесе?

GAL. Az valóban, semmi sincs igazabb.

LEUC. Melly boldog Pygmalion!

EUPHR. (csípősen). Mit gondolsz Myrine! nemde ezen beszélgetés reánk nézve igen hízkelkedő.

MYR. Én Leucipust könnyen menthetőnek találom.

EUPHR. Úgy? tehát ez a' kis személy a' te szemeidben hasonlíthatatlan szépségű.

MYR. Valóban az.

EUPHR. (marczongva) Hm! hasonlíthatatlan! — És te Leucipe! te is egy hiten vagy véle?

GAL. (tüzesen) Mond hogy úgy, mond csak kérlek.

LEUC. (névélve) De hogy is lehetne valamit megtagadni tőled! Igen is Galatea! te hasonlíthatatlan vagy.

GAL. Ó ennek örülök!

EUPHR. (csúfolódva) Ez már szívre-ható nyílt-szívűség. Igen szeretem, hogy módomban esett tapasztalni, hogy az úgy nevezett tökéletes ártatlanság nem egyéb a' legdurvább tetszelődésnél (coquetterie).

MYR. Én egészen más hiszemben vagyok. — Hallod e Galatea! mért törődnél te azzal, ha mi nálánál szebbek volnánk?

GAL. Azért, mert Pygmaliont haza várom, 's véletek össze-találkozhatnak.

MYRINE. No Euphrosine! tetszelődés ez. — Gyere édes Galateám! ölelj-meg.

GAL. Én édes örömet, mert te benned öröömöm telik.

EUPH. Így hát Galatea! már csak én magam vagyok, a' kivel nem bánsz kedveszöleg. Tudod e, hogy én féltékeny vagyok?

LEUC. (félre). Az az: irigy, mint egy megalázott hetyke teremtés.

GAL. Féltékeny? hát te engem szeretsz? — Ez különös.

EUPH. Miért?

GAL. Azért, mert én téged éppen nem szeretlek. (Mindnyájan nevetnek Euphrosinén kívül.)

EUR. Galatea! mit beszélsz kérlek?

GAL. Én — igazat beszéllek.

EUPHROS. (Mérgeben ajakit rágya) Szép egyenes vallás-tétel!

GAL. Azt véltem volna, hogy én is viszont ellenedre vagyok.

EUPH. Távol légyen! sőt végtelen mulatságomra vagy.

GAL. A' te tekinteteidben, a' te szavaid' hangjában valami olyan rendkívül való van, a' mi nem látszik megegyyezni beszédeiddel. Vallyon lehetséges volna e, hogy valaki mást gondoljon, mást szóljon? — Te csak nem elhited velem; valóban lehetségesnek kell lenni; — de ez valami nehéz és fáradságos lehet.

LEUC. Nem édes Galateám! vannak, kik erre természeteknél fogva reá termettek.

GAL. Hogyan? ez néki természete volna, a' nélkül, hogy szántsándékkal tenné? Úgy hát ő szánakodásra méltó. Euphrosine! én már nem boszszonkodom reád.

EUPHR. (felre) Ah szemtelen kis teremtés! — Tettessük magunkat. (lent-szóval) Téged az én formám bánt, úgy e? Ó az már elég szerencsétlen vala több mint egy aszszonyt ellenségemmé tenni.

GAL. No azt éppen nem mondhatnám, hogy az bánt. Én téged' nem talállak rútnak.

EUPHR. (csúfolódva) Igazán?

GAL. Sőt szinte, azt gondolom, szép is vagy.

EUPHR. Helyesen.

GAL. Még jobban vélekedhetném felőled, ha olly furcsa öltözeted nem volna.

EUPHR. Hogy érted azt?

GAL. Úgy ládd e: a' nyakad, a' fejed, a' füleid úgy meg vannak rakva apró csillogó szerekkel; hogy mind ezek közt ábrázatod az, a' melly legkevesebbé tűnik szembe.

EUPHR. Valóban Galatea csudáalom elmédet. Néked egészen új tréfáid vannak.

GAL. Megint! — Ezt ismét úgy mondad, mintha egészen ellenkezőt gondolnál. De, hidd-el van nekem elmém; Eurinome mondta azt, a' ki meg nem csal.

LEUC. Imádandó ártatlanság!

GAL. Hallod Euphrosine! Ez már azt gondolta, a' mit mond, azt szemeiből kinézem.

LEUC. (Myrinéhez) Hányadik ítélő erő érhetne-fel azon természeti ösztönnel, melly néki világít?

MYRIN. Illyen az el nem korcsosodott természet.

EUPHR. (csipősen) Illy maga-viselettel Galatea boldogúlni fog a' világban.

MYR. (valódián) Fog igen is. Ez a' pontos elmének, 's tökéletes tiszta szívnek hatalmas ösztöne száz tévedésektől fogja őt megóvni, mellyekben mi szüntelen bukdosunk. Mi nálánál finomabbak vagyunk; de ő élesebben lát, mint mi. Az ő szíve egy könnyen meg nem csalatik. Nem lesz' ő játéka az ál-magasztalásoknak, sőt ő fogja kijátszhatni a' csábítás' fortélyait. Nevetni fognak ugyan egyszerűségén; de nyílt szíve hódolást nyer mindenütt; 's ő mellette még az irigység is kéntelen lesz' magában megvallani, hogy a' ki hathatósan, 's állandóul tetszeni kíván, annak Galateához kell hasonlítani.

GAL. (Myrinéhez) Te jól beszélsz. Nem értem ugyan mind a' mit mondál; de egy szót sem mondasz, a' mi nem tetszenék. — Te a' ki ennyit tudsz, fejtsd-meg nekem, miért találok én első pillantattól fogva, hogy szemeimbe tüntél, annyi gyönyört látásodban.

LEUC. Tudod e Galatea, mi az a' sympathia?

GAL. Nem.

LEUC. Ez az, a' mit Myrine eránt értesz.

MYR. 'S egy kis vártatva ez a' sympathia barátsággá válik.

EUPH. (Kifakadva Galateához) Hogy semmi híja se legyen leczkédnek, még azt is meg kell tanulnod, mi legyen az, a' mit mi ketten egymás eránt érzünk. — Ez antipathia.

GAL. E' hát a' sympathiának ellenkezője.

EUPH. Nincs különben. Isten veled Galatea! Követem én is azon nyílt-szívűséget, mellyet benned olly szertelen becsülnek, 's minekelőtte elmenjek, kereken kimondom, hogy te előttem az egész ropant teremtésnek legneveltségesebb tagja vagy; hogy ész, izlés, és pallérozódás nélkül való fél ember tarthat téged csak tűrhetőnek is; hogy én a' te rajtam elkövetett szemtelenségeidet eltörülhetetlen betűkkel szívembe írom, és semmi alkalmat használatlan elreppenninem hagyok, melly a' rajtad elkövetendő bosszú-állásra vezet. (Elmegy.)

TIZEN-EGYGYEDIK JELENÉS.

AZ ELŐBRIEK EUPHROSINE NÉLKÜL.

GAL. (Egy ideig Euphrosine után néz) Sajnálom őtet! kedvem volna vissza-híni.

LEUC. Ne, csak bocsásd őtet: nincs annyi lelked, hogy megtudnád engesztelni.

GAL. Hogy neki veresedett! — Ő gyöt-rődött szegény. — Szinte fájlalom, hogy szóllottam véle. — De mit? hát vádolhatja az ember magát, hogy az igazat kimondta?

MYR. Kellemetes gyermek!

GAL. Máskor, ha antipathiám lesz, hallgatók.

MYR. Az indító-oka ezen tökéletnek helyes ugyan; de az első erőlködés téged' tettetésre fog vezetni. Illy határosok minden társasági erkölcsök bizonyos gáncsokkal! — Kedves Galatea! melletted könnyen elfelejti az ember magát; megbocsáss, nekem el kell mennem.

GAL. Jól teszed Myrine! éppen most akartalak magam is arra kérni. Pygmaliont várom; szeretném ha véled megismerkedne; de ezen pillanatban egyedül kívánnék véle lenni. Úgy hát csak menj, de ígérd meg, hogy ismét eljössz?

MYR. (Leucipushoz) Nem ér ez többet a' legnyájásabb udvariságnál? (Galateához) Isten veled tehát! — de elválásunk előtt egygyet vagyok kíváncsi megtudni tőled. Te nem nyertél rendszerént-való nevelést: sok más abban száz kivetni valót fog lelteni; de én bámulom azt, a' kinek téged nevelni szerencséje vala. — Az talán Eurinome volt?

GAL. Nem.

MYR. Hát kicsoda?

GAL. Egyedül a' természet.

MYR. Ha úgy van, akkor ő a' legjobb-bika minden nevelőknek, legalább bizonyos tekintetben. Ezt Galatea' példája mutatja.

LEUC. Minden bizonnal, és a' mester-ség csak rontani tudna illy remekmunkán.

MYR. Isten veled kellemetes Galatea!

GAL. Isten veled szeretetre méltó Myrine! én neked örök sympathiát ígérek.

MYR. 'S én neked örök barátságot.

GAL. Úgy! a' barátság gyengédebb a' sympathiánál; azt ígérek hát én is viszont néked.

LEUC. Menjünk Myrine! ne fogyaszszuk az időt: az ég setétül, most mindjárt itt lép bennünket a' zivatar.

MYR. Nem bánom, menjünk. Még egyszer Galatea! légy boldog! (el mind a' ketten).

GAL. Isten hozzátok!

TIZEN-KETTÖDIK JELENÉS.

GALATEA, EURINOME.

GAL. Ez a' szép Myrine! melly érzékeny, melly kegyes! hogy szeretem őtet! Ő engem néhány pillantatra ki tudott emelni kedvetlenségemből.

EUR. Te ő eránta igen szíves valál, de azt sem hallgathatom-el, hogy ellenben Euphrosinének elég oka volt véled meg nem elégedni.

GAL. Úgy de én sem elégedtem-meg ő vele.

EUR. Igen, de te kezdél néki izetlen dolgokat mondani.

GAL. Azokat ő maga ihlette belém.

EUR. Az udvariság kötelességünké teszi az illy kelletlen benyomásoknak elhallgatását.

GAL. Mit mondasz? hát azt akarod, hogy Euphrosinéhez hasonlítsak, hogy szám ne egygyezzen szívemmel?

EUR. Nem, nem egészen, de...

GAL. Nem egészen! Tehát te úgy vélekedsz, hogy kárhozatos az igazságot kitárni?

EUR. Kétség-kívül.

GAL. 'S te nekem javaslod, hogy fedjem - el azt néha? — Nem Eurinome, soha sem öltözöm én azon udvariságba, melyet te magasztalsz, soha! — megvetem én azt. — De Eurinome! elgondolhatod e, mért marad-el annyi ideig Pygmalion? Az Istenekre kérlek vezess elejbe! Ő késik, 's engem' a' legszörnyebb aggodás gyötör.

EUR. Jer, várjuk őtet oda bent a' házbán. Nézd a' fergeteg, melly egy kevésbé tágult, újra keletkezik. Gyere (Menydörgés hallatik).

GAL. Ez a' csattanás a' menydörgéstől van. — Menydörgés! — Ó egek! most jut eszembe; — Nireus mondotta, hogy ez a' csattanás ölni is szokott. Talán Pygmalion.... Ah! borzadok, ha elgondolom.

EUR. Menjünk-be.

GAL. Nem, én megyek, felkeresem őtet. Magamat semmit nem félttem, de őtet! — A' menykő, a' gonoszok, a' patakok, a' vérengző fene-vadak! — Mind ezen veszélyek feje felett lógnak. Talán, még itt beszélek, Pygmalion már nincs többé. Eurinome! kedves Eurinomém! ölelem térideidet, vezess kérlek, hijjuk haza őtet.

EUR. Azt nem tehetem. Én nem olly szabadon parancsolok lábaimmal, mint te. A' vénség megfagylalta véretem, csak nagy kinnal járok.

F. M. Or. Minerva 4. Negyed. 1827.

GAL. Tehát a' vénség tehetségeinktől is megfoszt! Te alig ejtész egy szót, a' melly új bajt ne fessen előmbe. (Hallgatódzik) Egek! Eurinome! Pygmalion' szavát hallok! — ah! ő az, (Elcibeszalad)

EUR. Isten veled! — Bár ő kiragadhatna számtalan tünődéseidből. (Elmegy)

UTOLSÓ JELENÉS.

GALATEA, PYGMALION.

GAL. Pygmalion' karjaiba dől) Pygmalion!

PYG. Szerettem Galateám! — De minő állapotban találak! reszkette, zavarosan, könnyekben fürösztve!

GAL. Felleltelek végre, ismét az enyím vagy! Hanem ő Pygmalion! nincs többé Galateád számára tiszta, zavaratlan öröm. Mindent tudok én, — tudom hogy a' vénség, a' halál, 's ezer veszélyek fenyegetik szüntelen életünk' napjait; hogy gyöttrő gondok, kínzó aggodalmak, fojtó félelmek faggatják a' föld' lakosinak szíveit — A' szerelem, melly isteni örömmel biztatott, ezen túl reám nézve csak új rettegéseknek apadhatatlan forrása leend. — Ó melly gyászos ajándék az élet, ha olly sűrű bajok kísérik azt. Miért is adtak nekünk az Istenek ész, és előre látást!

PYG. Édes Galateám! megtanít majd a' tapasztalás, hogy ugyan azon Istenek vigasztaló érzelmeket is öltöztak keblünkbe, mellyek az élet' terheit enyhíteni képesek.

GAL. (Nagy menydörgés hallatik) Egek! kegyes Egek! melly iszonyú menykő - csattanás! Talán ez a' rettentő csapás mind kétőnket lesújt: de legalább egymás karjaiba veszünk.

PYG. Menybéliel! szánjátok félelmét! adjátok - vissza nyugalmát, 's boldogságát ezen tiszta, de szerfelett érzékeny léleknek. — De minő halotti csend uralkodik egyszerre a' szörnyű vihar után! — — mi-

csoda vakító fény! (egy harmonica megszólal) minő hallatlan mennyei hangzat!

GAL. Ezen szív-emelő hangok felfüggesztik egy kevéssé kegyetlen tünődéseimet. Micsoda kegyes Istenség lehet az, a' ki szívemhez szól, 's bátorságom' éllesztgeti? (Egy fényes felhő ereszkedik a' játék-szín' padlatjára.)

PYGM. Ó egek' új csudája! (meg-nyílik a' felhő, 's kibukik belőle a' Virtus ülte, 's mellette állva a' Remény vasmaszkjára támaszkodva) Galatea! Imádd az egek' kegyelmét! ők méltóztatnak leküldeni hozzánk azon jótévő Istenségeket, a' kik bennünket vigasztalni, 's az élet' keserveit tűrhetőkké tenni egyedül képesek. Boruljunk arczra előttök! — A' Virtus, és a' Remény, ama' két gyámolító Istenségek

A' Kárpit leesik.

azok, kik bennünket látásokkal örvendeztetnek.

GAL. A' Virtus? — Melly szép, melly imádandó alak! ki láthatná őtet, 's nem bokolna kecsseinek?

A' VIRTUS. Mi vagyunk az ártatlanságnak elválhatatlan társai. Galatea! jer karjaink közzé, 's nem fogsz többé sorsod balvoltáért epedni.

GAL. (A' virtus' karjaiba dől.) Ah! te hozád esküszöm sirom' bézártáig!

PYGM. Te pedig báj-malasztja e' szarándok létnek, kecsgetető Remény! ne távozz oldalától, ha valaha bú ködje borong élte' örömei felett.

Árvay Gergely.

5.

Nem megvetendők az ember' panaszszai.

Ha e' földön kielégíthetnének az embernek vágyódási, ha egyedül e' földért született volna, bizonyára méltán sajnálhatók volnának panaszai bal sorsa ellen; de minthogy látjuk, hogy e' földön a' valódi lélekre nézve minden tökéletlen, minden darabos, azokat úgy nézhetjük, mint az emberben lévő állatnak e' földhöz való ragaszkodásának jelengetéseit, de éppen meg nem vethetők még is a' léleknek sóhajtási, melly e' sár-halomhoz ragasztatván, egyszer'smint a' fentebbi célját érezvén, vágyódását többször össze-kapcsolja az állati ragaszkodáshoz, 's így kettős érzését nyilván kizokogja; de majd jobban megfontolván fentebbi célját mosolyogja az állatnak gyengeségét, rajta győzedelmeskedik; ő pedig a' fentebbivel gyönyörködteti magát, 's érezvén méltóságát nem tusakodik bal sorsa ellen.

Oh tehát ha bölcs vagy! e' keskeny határok közzé el ne zárd magadat, mivel sohajtozva zokogsz kevés vi'sgállásaid után, fel nem leled nyugodalmadat, fel nem leled leled' eny-helyét; itt mindent tökéletlent, darabost, töredékenyt találsz, mellyek lelkedet elégtelenné tészik, úgy hogy, mint egy kényszerítik, a' fentebbi honyt szemlélni, 's így e' földről valamennyire elenyészni. Itt! itt vagyon a' lélek tulajdon vidékében; itt látja a'

fentebbi valóságokat; hogy mint sajnálják amaz alacson por-halomhoz való ragaszkodásokat az alatt lévőknek, ők ált' -látják ama vastag fátyolnak vakító homályát, melly az embert a' fentebbiekről gondolkodni elzárja, itt szemléli a' lélek is azon akadályokat, mellyek boldogságát hátráltatják, látja a' lentieknek ön' szeretetöket, melly által a' nemesebbeket kirakott törjeikbe a' szép erkölcsök színe alatt csalják, 's elvesztik; ez haza-szeretetét tátott szájjal hirdeti mindenütt, azomban nyitva áll kincses-tára, hogy a' megvesztegetettek veréjétkel szerzett kevés vagyoniokat abba tékozolva öntsék, itt a' barátság, ama szent-eggyesület' lánczait látja, mint mutogatják a' korcsok némelly ártatlanoknak, hogy édességét ennek érezvén, hamarjában ezt felváltván, a' megcsalattatott' nyakába rab-igát vehessenek; ott a' kép-mutató, midőn az emberi sokaság, vagy emberi félelem indítja őtet, össze-kúcsolt kezekkel az égbe tekinget, törli hazug könnyekkel elborult szemeit; 's mind annyiszor azon véghetetlen jót eszközül használja földi szerencséjének elnyerésére, 's eléri célját, mivel a' hasonló színekkel győzedelmeskedő elérte jeleit, és sorsossát iparkodik kívánt céljához eljuttatni. Amott szemléli az igaz erkölcsöt fényleni, de ezen fény csak a' nemesebbeket érdekli, kik épülnek rajta, 's követésre készítetnek; bámulja, melly kevés becse vagyon az igazság', őszinteség', nyílt szívűség' követőjének; sőt sebes záporoként tódulnak ellene a' ravaszok, 's az igazság' fátyolával eltiprani készek őtet, óh! bár gyakorta az igazság fátyola alatt akarnák csak haborgatni édes nyugodalmát, de a' rossz' szívnek tolyongó dagályjai többször nyilván keverik porba e' kevés földi napjait. Ott az átkozott részre hajlás bókól bálványának, legszemtelenebb tetteit a' fényes erkölcsök' pólczára ítéli, valamelly jó tettét pedig a' tökéletesség' legfelsőbb lépcsőjére emeli, ama szegényt pedig, kihez vak-buzgósága nem hajol, üldözi, kevés emberi hibájáért már megorvosolhatatlan gonoszknak kiáltja, jó cselekedetét pedig nem csak jónak nem ismeri, hanem külfömbféle keresett ürügyök alatt valóságos istentelen tettek közzé számlálja.

Midőn ezeket a' felleg-várból szemléli a' felemelkedő lélek, eliszonyodik, 's irtózik újra leszálni e' földi honyjára; de mit tesz' neki! a' vastag földi teteme lehúzza oly szívesen elhagyott tökéletlen lak-helyére, bár melly örömet maradna is a' fentiekkel; itt már ezen terheket nem-csak szemléli, hanem nagy bővségben tapasztalja is; mi különös tehát! ha sebhedt szíve az embernek ezen ellenkezést látván kifakad egy két zúgolódó szóra, míg újra előbbi vidékére lelkével fel nem repülhet, és itt újra nyughatik.

Fent repdez tehát a' nagy lélek; lejötteben ámbár a' keserveket tele poharakkal üríti, el nem felejtkezik még is polgár-társairól, kik eránt kötelességit már nem ön' szeretetből, vagy haszon-keresésből, hanem fentebbi intézetből végzi, óhajtja, serkenti szavával, példájával ember-társait, ne ragaszkodjanak e' vastag földi tetemekhez, inkább vágyódjanak a' síron túl való hazába. Ennek tehát nem lészen nehéz, ha roskadni kezdenek testi művei, édes lészen néki a' halál, tudván, hogy azon boldogabb lényeknek társaságába jutand, kiknél már ez-előtt találta édes nyugodalmát; édesen fog borúlni azon álomkarjai közzé, melly őtet által fogja adni az óhajtott hazának; itt felsekervén egészen megújúlva látja magát, viszsza-emlékezik előbbi viszontagságaira, egész meglelégedéssel iszsza az új élet örömeinek tellyes poharait.

Kövér Antal.

6.

A' L y á n y - h í v s é g.

Eggy kies tavaszon, midőn még magam is jobban éltem korányában valék, előve hozzám egy jó barátom, ki velem hasonló idő-korú volt. Beszélgetvén holmi tárgyakról, elő-hozánk szó-váltásinkban — mint afféle fiatalok — a' lyányokat, az emberi nemnek e' virágit is. Barátom is öly forró tisztelője volt a' Szép-Nemnek mint magam; ugyan azért ő a' lyányokban igen tapasztalható hívséget az édig emelé, 's abban én is öly segéd valék barátomnak, minőt ohajtott. Minekutánna minden okait elő-számlálta, melyekkel a' lyány-hívséget megbizonyítani vágyott, még azt tevém hozzá, hogy valamint a' férjfiak úgy a' lyányok is különösen hívek tudnak maradni ahoz, kinek első láng-szerelmőket kinyilatkoztaták. Ez magában igen szép ugyan, de nem más mint csupa természeti következés. Az édes szerelem' titkának első kijelentése által bizonyos báj-öröm szokott a' boldog fiatal pár' szívében előmleni, úgy, hogy az ilyenkori érzet a' szeretőknél soha ki-nem-alvó szikrákat fedez, melyeket a' szerelemélvedés' legparányibb fuvalma is legott felélesztve gyúlaszt hév-lángra. 'S így a' szerelem akkor sokkal mennyebb, sokkal bájolóbb lenne, ha az első szerelem-titok' első kinyilatkoztatásakor termett pillantotkat többszer is vissza-varázsolhatnók; ezt azomban embernek csak egyszer szabad éreznie. Csak egyszer de örökre lehet a' tiszta szerelmet elajándékozni. Ha első gerjedelmét az érző szívvel bíró lyány, egy magával rokon-érzetű férfinak már kijelenté, nem-csak a' kinyilatkoztatás' báj-erejű szava, hanem azzal egygyütt az érzet is kiszármal a' szívből, és az azt kedvesen fogadó férjfiéba lopózáván, electrumi csapással üt abba. Így a' legelső hajlandóság legszentebb, legtisztább lévén, ama' boldog titok' első kimondása szint-ölyyan, mint a' tűz-fegyverből kipattant golyó, melyet a' kilövés után vissza-vonunk már nem lehet. A' jobb és finomabb ízlésű lyánt a' legmagasabb pontú szerénység szokván bélyegezni, ha szerelmének ártatlan hevében, a' maga hajlandóságát egy vele rokon-érzetű férfinak oda-igérni kívánja, küzdésbejön előbb az édes titok' felfedése a' lyány szerénységgel, 's áldozatot tesz', midőn magát a' szerelem-vallásra el tudja határozni. Lehet e' tehát csudálni, hogy az érzékeny-szívű lyány hív marad az ő meghittjéhez, hív még akkor is, ha ez tőle elpártolni látszik? Nem, — ez semmi csuda; mivel a' szerelem' gyakoribb kijelentése csak ölyyan az elsőhöz hasonlítva, mint a' visszhang, melyet utánunk a' lelketlen testek adnak, — 's ezen-kivül az új szerelemvallás a' szerény indulatú lyánnak — új áldozatjába is kerülne.

Igy elmerültem a' lányok' méltó magasztalásában, míg az alatt én, tapasztaláson épült példával is ohajtám megerősíteni mind azt, a' miről most kölcsönös helyben-hagyással beszélgeténk. Ablakomban egy zöld virág-edény 's abban szép bokor Nefelejt's vala. — Nézzd barátom, — így szólék; — nézzd ezt a' nekem olly nagyon kedves virágot, melyet e' napokban Amália küldé számomra, mivel a' minap nálla létemkor bámulván sok szép virágit, neki — tudod, minő jeltől — azt vallám, hogy nekem a' Nefelejt's a' többi virágok közt különös kedvenczem. Gondold-el, barátom, mennyire nem gyúllaszt egy láng-kebelű Ifjat, olly angyal-lelkű szép lány, mint a' minőnek Amáliát ismerem, midőn a' Nefelejt's ajándékozásakor így szólla hozzám: „Vedd, édes barátom, e' virágot; és neve juttassa gyakran eszedbe, hogy te az én szivemben bizonyos Nefelejt's vagy. Virágja' színe legyen annak jele, hogy én tőled állandó hűséget óhajtok; edénye' 's levelei' színe pedig tegye bizonyossá reményedet, az én változhatatlan szerelmem eránt. 'S ha majd szorgalmas öntözésed és ápolgatásod mellett is eljön amaz idő, mellyben ez a' virág örökre meg lenne díszitől fosztva, jusson eszedbe, hogy örömeink, ifjú-korunk' legszebb napjai is olyanok, tehát azokat nem virágoztatni kár volna.”

Míg barátomnak ezeket mondam, ő bámúlva, fejét hajtogatva 's epedve hallgatá beszédimet, 's midőn annak okát kérdeném, sóhajtvá válaszolá: „Beszélgetésünk' édes tárgya eránt mondott ítélet-tételünkben, barátom, igen megvagyunk csalva; mert Amália már ez-előtt mintegy három hónappal nekem is ugyan illy Nefelejtset ada, szint-olly edényben, 's ugyan-azon szavakkal, mellyeket akkor monda, midőn utóbb neked ezt a' virágot ajándékozá. Ledérek a' lányok, 's úgy csapongnak egy szívtől a' másikhoz, mint a' pillangó szárnyal egy virágról a' másikra; 's erre bizonyos tanú most legújabbán az is, hogy Amália nekem is adott már Nefelejtset mint szerelme' zálogát, most pedig neked is olly czélből ajándékozá ezt a' kellemes virító növevényt. Lánynak én többé soha — soha nem fogok ezután hinni!”

Barátom, — viszonzám ekkor, — ez magában ugyan hiba, 's valóban ledérséget gyantát; de gyakran csupa gyengeség az a' lányokban. A' magok körül sok imádókat látni szerető lányok néha többhez is mutatnak olly hajlandóságot, melyet kímélve volna jó láttatni, 's ekképpen baráti többen is lehetnek a' lánynak, míg azomban ollyan mégis csak egy van, a' kit ő nem-csak mint barátot, hanem mint szeretőt tekint. És így könnyen lehet az, hogy Amália neked a' Nefelejtset igaz szerelme' zálogául, nekem viszont utóbb egyedül barátság' jeléül adá; mivel a' Dicsőség' templomában a' szerelem' és barátság' oltára mindenkor fennálhat egymás mellett, a' nélkül, hogy az Istenek előtt kedvetlen dolgot cselekednék az, a' kinek mindenik oltáron egyaránt lobog hív áldozatja. — Továbbá, még azért is hajolhat a' lány egyszer'smind több férjűhöz, hogy így többekkel megismerkedvén, annál könnyebben tudjon annak idejében választani, 's ezt a' kis hamisságot némelly lányok néha szokják is gyakorolni. Némelly férfiak azokból is szeretik a' Szép-Nemet csapodárnak nevezni, mivel hamarább hisznek a' lányoknak mint kellene; jóllehet néha megtörténik, hogy a' ki már szívét valóban elcserélte valamelly férjűnek, viszont eligéri azt egy másiknak is. Az illy elpártolást minálunk némellyek nagyon is könnyen veszik; minden szó nélkül végbe-megy az, nem olly különös innepi módon, mint Angliának némelly helységeiben, hol a' két egymástól el-

válni kívánó szeretők, minden illy alkalommal egy hat Pence pénz-darabot törnek-el. Éppen ellenkező szokás van a' Caffer nemzetnél, hol akkor törnek-el a' szeretők valamely darab érczet, midőn nálok a' szerelem' vagy barátság' frigye köttetik. Ugyan-ezen nemzetnél, akármelly fogadás vagy esküvés szent és felbonthatatlan akkor, midőn az valamelly holt atyafi felett tétetik *).

Ezeket mondám, vigasztalásúl mind magamnak mind barátomnak; de ez éppen nem talált elő-adott okaimban nyugalmat, hanem epedve, sóhajtva nevezé magát megcsalottnak, mivel az ő boldogságát e' világon egyedül ama' gondolat tevé, hogy őt' Amália igazán szereti, a' mit pedig most kétségbe hozá, mivel azolta nekem is adott Nefejejtset, 's ugyan-azon kinyilatkoztatással mint neki. Biztatám kesergő barátomat még is, mondván: hogy az idő 's a' tapasztalás legjobban megfogja őt' ezen esetben tanítani a' felől; füstbe szállhat e már reménye' vagy sem. A' tapasztalás nem sokára meg is győze barátommal egygyütt engem is; de mi felől? A' felől, hogy Amáliának viszont egy harmadik Ifjúnál is vala Nefejejtse, melly miatt barátom egészen le leve sújtva. — Hát magam mit tevék? — kérdehetik Olvasóim. Megvallom azt is. Amália maga legjobban megtudná mondani, szerelmi hajlandósága volt e hozzám, vagy nem; de azt én is tudom, hogy Amáliának még sokáig barátja levék, 's ez nekem elég volt; mert minekutánna igaz az, hogy a' szerelem után, a' fiatal embernek a' barátság legnagyobb idvet adhat, tökéletesen boldog valék, mikor a' szép-lelkű lány engem édes barátságára méltónak ítélé. — Mivé vált utóbb ez a' barátság? Fennmaradott e sokáig? E' titok' tudását ez-úttal magamban kívánom rejtve hagyni, elégnek tartván most egyszer azt kimondanom, hogy Amáliát 's több illy érzetű lányokat, a' hívtelenség' vádjai alól kimentettem jó barátom 's most az egész Magyar Olvasó-közönség előtt is.

N. A. Kiss Sámuel.

7.

Európa az Á'sia' nyakán.

Tekintetes Tüdős Beregszászi Nagy Pál Úrnak az 1827-diki Tudományos Gyűjtemény' VIII-dik Kötetjébe, Európa Herczeg-aszszonyról feltett tudós Értekezése' alkalmával.

Ha sok régi mythosoknak, meséknek eredeteket, mellyek a' régiség' vastag homályjai közzé burkoztak, a' későbbi idők által felfedezett tudományok 's tapasztalások után fejtegetjük; elbámúlhatunk, hogy alattok ollyan valóság fekszik, a' melly csak a' mi újabb-

*) Lásd Barrow's Reise.

nak vélt tudományos felfedezéseink által esmértethetik-meg. Olly gondolatokra kényszerítettünk tehát, hogy sok nagy dolgok 's tudományok, mellyeket most úgy vészünk mint újjakat, valaha már tudva lévén, későbbre elvesztek; és a' mi rövid-látású történet-író-saink csak ezen megfosztatott időkig mehetvén-fel; ama mesék 's képek előttünk fejtethetlenek maradnak.

Elhalgatván most a' szent-berkek', források', kút-fők', azok mellett lévő fák' sokat jelentő régi szentségeit, a' ménkö-vezetőket, — a' Saturnus gyűrűjét, — a' földön lévő hegyek-formálásainak hat ízbeli leülepítettéseket, az áldozatokra való régi törekedést, — igen sok, az újabb időkre megigazlott tudományos dolgokat, — a' Magyarok' Hóld-nap-jait, sőt fogait is: — elől-vésem Európának és Ásiának képeit, mellyeket Tek. Tudós Beregszászi Nagy Pál Úr, mély nyelv- és nép-esmeretségi ítéletével az idei Tudományos Gyűjt. VIII-dik Kötetjébe velősen fejtegetett.

Ezen tudós Értekezésből ellene mondhatatlanul kitetszik:

1. Európa Herczeg-aszszonynak, egyg úszó bika nyakára való ülése, eredetire nézve igen régi Fenitziái mese.

2. Európa aszszonyon minden Fenitziától nyugotra fekvő földet, vagy a' mostani Európát kell érteni.

3. Az egész mesébe Európa, és az úszó bika, a' fő dolgok, — a' többiek, kisebb nagyobb bizonytalanság alá vettett történet-tördelékekből vétettek.

4. Ezen mesének jelentése van. — A' történeti jelentése a' tudós Értekezésbe szintén el van találva. De ezen kívül még a' *pusztai Historiái szöveg a' mesének igen csekély*; — még a' *historiái magyarázattal a' valóság' jegyzetében nem avattatunk*, — ebbe az által tovább nem megyünk.

Hogy ezen mythosnak nem csak egy két szomszéd tartományok feleljenek-meg, megtetszik:

1. Nem egy darab földet, de egy egész ég-allyát, egy egész föld' részét értették a' mesén mindenkor.

2. A' Fenitziái hajósok nem csak az által-ellenbe 's közelebb lévő tenger-partokra eveztek. Bizonyos az, hogy ők Európának északi partjait is megkeresték szinte a' sáros-partú Hollandiáig, és így Európát csak-nem körül hajózták. Következésképpen:

3. Nem csak *Historiái mese értelmet, de valóságos képet is adhattak az Európa' mythosának*. Hogy ezt cselekedhették, meg-tetszik:

1.) Az első Hajósok, kik még mappákat rajzolni, ezekből tájékokat esmérni nem tudtak, hogy az Európa körül menő útjaikat esmérhessék, el-ne téveszthessék, az emberi test' proportióiba adhatták azt elől, — láb, kéz, derék, nyak, fő 's t. ef.-ben.

2.) Az a' Nemzet már, a' melly a' beszéd darabjainak, képeket, betűket talált, — (a' Betűk' feltalálói a' Fenitziáiak voltak), — hogy ne adott volna hajói útjainak képeket, a' mellyekre legnagyobb szüksége volt?

3.) Így volt ez az Ég-esméretében is. A' mi legrégibb csillagzataink a' Cepheus, Cassiopea, Andromeda, Perseus társasága, — egy családi képzet. Az Argohajói út társait, Chiron, a' Hajó' mathematicusa, az Ég' csillagai közzé tette, (Hercules, Castor, Pollux, Ophuincus képe alatt Eskulap), hogy a' hajó' vitézei könnyebben megtanúlhas-

sák a' csillagokat. A' nap' útja (Zodiacus) az Esztendő történeteinek képeiből rakatott össze.

4. Nem lehet itt ellen-vetni, hogy így csak ugyan tudni kellett volna mappázni, — hogy csak ugyan eltévedhettek volna ezen tengeri nagy távolságokba. Mert hogy a' régiek nagy 's colossális képeket (Sphinxeket, Colossusokat) pontos mértékekbe tudtak elől-állítani, világos egy részről; más részről, az Európa földjeinek, fél-szigeteinek, tenger-öbleinek állásait 's proportióit az emberi test' főbb részei után mérhették is valóságosan.

Mind ezekből azt kell kihúzni, hogy:

A' Feníziai első Hajósoknak az Európa Herczeg-aszszony' mythossára mulhatatlan szükségek volt, nem csak az igen keveset intereszszáló pusztá Históriai mesére nézve, melly az említett értekezésben olly szépen elől-adatott, — nem csak arra nézve, hogy a' Feníziaiak a' szomszédokkal háborogtak, ezek az ő Herczeg-aszszonyokat ellopták, 's Leány-gyarmatokat telepítettek-meg. A' gyors hajósok mélyebben beávtattak a' Mythos értelmébe, 's hasznokra tudták azt fordítani.

De ha már ezen mesének föld-esmérési alkalmaztatása is volt; természet szerént szemlélésébe (intuitiójába), a' mesét tévő minden fő dolgoknak, mint egy táblára rajzolt történeti darabnak, meg kell találatni, a' mint csak lehet tökéletes compositióban. E' szerént tehát:

1.) Nem csak Európa Leányzó képe, annak nevezetesebb, kivált a' tengerek felé való részeinek kimért erányban mutatható formáinak kell meglenni; hanem

2.) Környülállásosan, ülő, vagy térdeplő formában, támaszkodva a' bika' szarvára 's nyakára, a' mint a' Mythos akarja.

3.) A' másik fő tárgynak, a' bikának azon szerént szembe-tünőképpen jelen kell lenni, egész lehető proportiójába, nem csak, hanem:

4.) Ennek és az ő nyakán ülő Kis-aszszonynak, egymásra néző nagyságú erányjainak meg kell a' táblán találatni; az az: fő főre, tag, test, testre; kivált a' tengerek felé, egymásra hasonlítva szembe-tünőképpen megfeleljenek.

Ha már a' mese' képét e' szerént az Ásia' 's Európa' partjain megtaláljuk 's láthatjuk; ki kételkedhetne felölle, hogy a' Mythos régi kezdetekor már a' föld' ezen képei a' mellyekre van czélzás a' mesébe is, esméretesek voltak. És ugyan ki volna, a' ki ezeket látván, a' régi világ' tudásait, mellyek későbbre ugyan elvesztek, de az újjabb idők előtt már ismét világosok, — az újjakkal össze-vetvén, — ne érdekeltetne!

Hogy mind ezek valóságok, és Európának 's Ásiának Leány és Bika formái, nem csak a' szabadon képzelődő elme' játéka; hanem valósággal tudományos, 's hajósi utazásokra alkalmasok; megmutatom:

1.) Közönséges Képeiből.

2.) Tagjaiknak proportiójokból, kiterjedésekre nézve:

1.) Külön-külön. a) Európának. b) Ásiának. aa) Hoszszára. bb) Felületére nézve.

2.) Egybe-hasonlítva Európa' tagjait Ásia' tagjaival.

3.) Tengeri utazásokból.

I.

Európa abroszában egy ülő vagy térdeplő Leányt felvenni igen könnyű. A' mi régi Föld-írónk VETSEI ilyen formán festi-le ezt, a' köz-nép előtt kedves Strófákban:

*A' Geographusok egy Szűz' formájára,
Európát festik a' föld' abroszára,
Vég Portugalliát nyomták homlokára,
Szép Spanyol-országot ékes orczájára.
Arany-almás mejjén Francziák 's a' nyakán,
Németek, Lengyelék, szép kartsú derekán,
A' Magyarok pedig, felől jobb ágyékán,
Mulatnak Törökök e' Szűznek hátulján.
Jobb kezén Olaszok, balon Britannusok
Lakoznak sokféle Nemzetek, Anglusok
Két hónalja alatt Belgák 's Helvetusok
Szorongnak, mivel ott sokak a' lakosok.
Három Ország ült-fel térdje' kalácsára,
Dánia, Sveczia, és Norvég' határa
Muszkák szoknyájára, ragadtak lábára.
„Így ült az Á'sia Bika' nyakára.”*

Jegyzések. 1.) Az utolsó és egy kevésbé pajkos sor elmaradt, 's jött helyébe az igazabb helyhetése a' Szűznek.

2.) Az a' kérdés lehet: hogy ül a' Szűz? — Ez az ülést a' fején a' képe eleje megmutatja, ezt pedig a' Mythos is. Fenitziából jöven, a' Spanyol-partoknak közép tengerre néző kikötői, Carthagena 's a' t. — az elsőbbek; és így természet szerint erre van az ábrázatja. Túlannra a' haja' kötött fürtjeit, a' Finisterrei fok' kiülése szépen ábrázolja. És így:

3.) A' VETSEI verseibe egészszen el van fordítva a' kép, de miként is lehetne ábrázattal hátra ülni az állatok' hátán? És így Török-ország van a' térdjein, Dánia pedig, Sveczia és Norvégia felkavarodott szoknyáján. — A' többi helyhetések maradhatnak: Európa tehát látszik ábrázattal Afrika felé, térdepelve, kis Á'siára (mint a' Bika' szarvára) támaszkodván; szoknyájával bétakart lábait, az Azowi öböltől az Ural 's Werchoturi hegyeken nyújtja, az Á'sia nyakán 's határa.

Nem székekben, de egy Bika' nyakán 's hátán ülő Szűz Európa és az egész nagy Á'sia, az ötet hordozó Bika formát mutatja, a' Tenger-parti tartományaival körös-körül (közepső Á'siát kihagyván) — ugyan ollyas szabású Strófákba:

*A'siát egy úszó Bika ábrázolja,
Szarvát kis Á'sia minteggy lemásolja;
Feje Arabs, nyakán a' Persákat tolja,
Az elsőbb Indiát szügyein hirczolja*

*A' tulsó India hátúlsó lábára ,
 A' Sundi szigetek úszó láb-szárára .
 China, 's Tungusia terültek czombjára,
 Muszkák szálltak itt is temérdek hátára.*

II.

Ha felvésszük az Európát tevő főbb 's kitetszőbb tagokat;

1.) Hoszsúságok, magosságokra nézve:

A' számvetésnek első feltalálói a' Fenitziiaiak, útjoknak hosszából meglehetősen ki-számolhatták Európának főbb eránnyait. — Az emberi test proportiója abban áll, hogy a' főnek magassága köz-mérték lévén; az ajakaktól a' mellyig, egy ilyen, innét a' köldökig, másik, harmadik az alsó részekig, negyedik, ötödik mérték a' térdekig, innen a' sarkig még két mérték; mindössze tehát nyolcz fej-mértékből álló magosság. Éppen ennyi az egészszén kiterjesztett kezeken is a' két középső újjak végei között lévő távolság.

Hogy a' mi Szűzünket ezek után hajszál-hasogatásig a' régi hajósoknak nem lehetett, 's még most sem lehet mérni, a' bizonyos; mindazáltal nem tér-el rend kívül Európa a' regulától. Ugyan is:

A' Fő fej-mértéket vévén a' nyak-láncznak a' Pyreneumi hegyeknek felsőjétől, Pamelonától Lisbonáig (106, vagy kereken 100. mért-föld) lesz: mellye Genevánál, küldöke Bécs körül, eltakart közép része Lemberg' tájján, térdje az Á'siai Herrnhutterek' újj Sareptájok felett, — a' többi része a' Volga' mentében.

Azonképpen Siczília nyugoti fokától Trapanótól Calabriára, innen keresztül mérvén Angliára 's Skótzsiára — ismét ezen könyöktől Hiberniára: körül-belől $6\frac{1}{2}$ olyan mérték jön-ki. És így a' Szűz újjait behajtva ül, mintha valamit tartana a' kezében.

2.) Felületeknek kiterjedésére nézve:

A' körül-menő első Hajósok sok földeknek szélességét is megmérhették útjuk' tartóssága által. A' szélességnek és hosszának össze-vetése a' felületes mértéket adják elől. Könnyen által láthatjuk, hogy ezen mértékbe is szembe-tűnőbb 's meghatározhatóbb lesz a' főnek az egész testre lévő proportiója.

Ezt a' tekintet, Európa fejének (Portugalliának = 1934 □ mért-föld és Spanyol országnak = 3441 □ mértf.) mind össze 10375 □ mért-földnek kiterjedése; — egész Európa 150000 □ mért-föld kiterjedésére nézve olyan formán lévő mint 10: 150, vagy 1: 15-re bizonyítja. Úgy vannak ezek mint egy emberi fő' felülete az egész és alól széles ruhával takart testre.

A' többi tagoknak felvehető felülete is, nem nagyon tér-el az igaz eránytól; de a' mellyeknek kimutogatásai, unalmas kicsinységekre mehetnének.

b.) Vegyük-fel már az Á'sia Bikájának kitetszőbb tagjait is. Nem találunk ugyan az állatokba olly mindenfelé kimért proportziókat, mint az emberben, — mindazáltal:

A' midőn egy helyes termetű Bika, orr-czimpájától, far-csikájáig $7\frac{1}{2}$ láb hosszú: feje = 1. láb 9. íz, — nyaka = két láb; és így: hossza fejénél $4\frac{2}{3}$; nyakánál pedig $3\frac{1}{3}$ szor nagyobb.

Ezt a' mértéket megtaláljuk Á'siába,

1.) Hoszszaságra nézve: Feje, a' Veres-tenger nyugoti alsó torkolatjánál lévő Moc-cától Sidonig = 255 mértföld. Innen a' Behring' szorosság, a' háta mentébe mérvén, három annyiival valamivel több; a' mint az állati mérték kívánja.

Nyaka az Eufrates és Tigris közös torkolatjától, a' Camboya öbölíig, helye, állása szerént marha-nyakot állít-elöl. Ez, a' feje hoszszánál valamivel több, — a' mint a' proportzió kívánja.

A' két innenső bal lábait (mind a' kettő eltakarván a' tulsóját vagy a' jobbat), — a' két Indiák szembe-tűnőképpen mutatják formájok által. De látni való, hogy itt szor-os mértékeket keresni nem lehet, mivel azokat a' Mythos szerént úgy is eltakarja a' tenger.

Hátulsó részei rendeletleneknek látszanak ugyan; de még sem térnek-el nagyon a' mértéktől. Vallyon a' Kamcsatkai föld-nyelv, a' kis és nagy Kurilli, Japponiai, Lieu-kieui szigetek nem vétetődhetnek e farka helyett?

2.) Á'siának felület mértékei is bizonyítják a' Bika formát; — legalább abban az egy mérték erányba, mellynél többet kimutatni itt, semmi módon nem is tartozunk: a' főnek az egész testre való tekintetében.

Á'siának egész felülete 700000 □ mért-földet tévén: Arabiának mint fejnek négy-szö-ge 50000 □ mért-földet foglal-el, és így a' fej $\frac{7}{8} = \frac{1}{8}$ része az egésznek, mint a' köze-lítő mérték kívánja.

III.

A' Mythos két fő tárgyainak össze-hasonlítása következik:

Európa lyány, az ezt hordozó Á'sia Bikájával, egymásra vitt nagyságjokra nézve jobban megfelelnek, mint némelly Természet-históriai táblákon.

Minekutánna már hoszszasági 's felületes mértékeit külön-külön felvetettük, 's meg-mutattuk; nem kívántatik egyéb, csak az egész felületeket össze-hasonlítani 's legfeljebb a' főbb tagokat egymásra vinni.

E' szerént Európa Lyány' területe = 150000 □ mértf. — Az ötet hordozó Á'siáé 700000 □ mértf. — Európa tehát Á'siának $\frac{1}{5} = \frac{1}{5}$ része; melly proportzió az Európa hoszszú szoknyája miatt nem igen hibázik.

Ha a' két fejeket vesszük számba: Európa' feje = 10375. Á'sia' feje Arabia = 50000. És így: Európa' feje, az Á'siájéra, a' mint 1: 5-re = igen tűrhető proportzió.

IV.

A' Mythos' hajói haszna, még ma is nagy lehet ugyan, de sokkal nagyobb lehetett a' Fenitziái első hajósoknál. Feltehetjük, hogy a' Számvetés', a' Betűk', a' Hajózás' feltalálói, a' csillagok' és a' Nap' napi fordúlása után, tengeri utazást tehettek, de éppen nem az észak' és dél' mutató mágnes után. — A' kik a' Mythos után, Európa Lyány és Á'siának Bika kép mappáit meg nem engedhetnék, meg nem gondolják, hogy a' hajókázóknak képekre igen nagy szükségek van a' hajók' mindenkor helyének tudására.

A' Hajók helyeinek akármikori meghatározása, legnagyobb a' Hajókázó tudományba. A' Partok mellett evezvén a' hajók' helyeinek meghatározása, az állandó parti környékek által, könnyű. Mihelyt a' gondos elsőb hajósok az Európa' közép tengeri partjait körül-járhatták; már felvették a' kiálló föld, és a' bemenő tenger öblöket. Gyakori útokban mindég többre, mélyebbre bátorkodván; a' Görög partok', az Olasz föld' kinyúlása, — tovább a' Hercules' szorossa, majd túl az Európa' feje körülete tudva lett előttök. Megengedem, hogy a' szélvészek is sokat tettek a' tengerek' esmeretségébe tovább haladni, — a' veszedelmek sokszor nagy dolgokra tanítanak bennünket! — de bizonytalanok azon tanúságok, 's nem volt erre nagy szüksége egy folyvást hajókázó, tovább tovább tapasztaló eleven Nemzetnek. Körül menvén néhányszor Itália' föld karján, már tudhatták merre kell tartani Creta szigetétől, hogy azt hosszú kerülés nélkül rövidebben elmellőzzék.

De éppen ez a' hajózásba a' második nevezetes kérdés: Ha van tudva a' hajónak mostani helye, merre kell erányozni a' hajó' útját, hogy a' feltett helyre érhessünk, nem látván a' czélzott helyet semmi módon? ezen Hajó-út-erány (Rhombus, az a' szögelet, mellyet a' hajó' útja a' Déli lineákkal formál), a' hajókon állandó és bizonyos, csak négy-felé lehet: dél, észak, kelet, vagy nyugotra. Ezeket a' főbb erányokat, most, a' Mágnes-tő által minden szempillantásban tudhatjuk. De az első hajósok ezeket *nappal* csak dél tájban tudhatták-meg merre erányozódnak, mert akkor a' nap-felé dél, által-ellenben észak, (és ez az egész déli linea helyhetése); erre pedig egyenes szögelettel esik a' kelet és nyugot két oldalra. Azomban *éjjel* minden pillantásban lehet ezen tájakat tudni, merre légyenek, 's tudhatták azt a' serény első Hajósok is, mert a' sok csillagoknak feltetszések, a' déli lapban való legfentebb állások, minden szempillantásba történik, az egynapi forgások által. A' csillagok helyeinek esméretét illy hasznosnak látván a' Hajósok; ezeknek képeit, egymáshoz való állásait igyekeztek felvenni, megtanulni; a' melly hajdan meg is történt, mert minden emberi tudományaink között, a' csillagos ég' esmérete legrégebb, és ezt gyakorlásba is venni legkönnyebb, mert ennek eredeti képe minden 24 óra alatt, szemünk előtt csendes méltóságába által mégyen, — a' melly semmi más tudományba nem történik.

Az a' különös természete van tehát a' Hajó-igazgatásnak, hogy folyvást csak a' déli lineán, vagy erre mindég függőleg hajtván a' hajót, mehetünk az ezen erányokba lévő tárgyakhoz. A' többi erányzásokba, mellyekkel a' déli lineával valami állandó szögeletet tartanak, nem az először azon szögelet által erányzott tájakra, hanem azt elkerülve, a' pólusok felé feljebb fordulunk mindég, különös csiga forma vonásba, melly a' későbbi idők' találmánya lévén, Loxodromiai hajtásnak neveztetett. *) Ezen Loxodromiai hajtás' természetét nem tudták ugyan a' Feníciiaiak; de tudták a' déli, kelet és nyugoti egyenes hajtás' tulajdonságait; tudták, hogy Cyprustól, hol a' lerakó helyek volt, nyugoti egyenes hajtásba Cretának, Cretától az Afrikai Carthago' partjaira; az Afrika partjai mellett nyugoti erányba kis Carthágónak vagy a' Spanyol Carthagénának

*) Fő törvénye a' Loxodromiai útnak, hogy: az egyenlő szélességre, ugyan azon szögelettel felment Loxodromiai utak, az egész földön egyenlők.

hajthattak; innen a' Hercules' szorossára. A' Mythos az első Loxodromiai utat jelenti Sidon és Tyrus partjairól Creta felé. Cretától felfelé északi irányba megtalálván Görög-országot. Pelóponesustól nyugoti irányba Sziciliára akadtak, — használván mindeütt az Európa lyányi képén a' tagok' távolságokat. Ezek szerint tehát világos, hogy, a' Közép-tengeren lévő egyenes hajózásnak, Fenicziától, Creta szigete a' centruma, a' mint éppen a' Mythos mutatja, — így lettek más mellesleg való centrumok: Peloponessus, Szicilia, Carthago, és Carthagena; a' mint a' történetek bizonyítják.

E' szerint ment a' hajózás a' kedvező szélben. Ha szélvész vagy ellenkező szél elvetette őket, mennyire tévedtek felfelé a' déli lineán (szélességbe)? — az északi csillagok' magosságai, mennyit mehettek a' nyugoti lineán előre, vagy hátra? — nem másképpen, hanem az Európa Szűznek esméretes tagjaiból tudhatták-meg, nem lévén még akkor a' hosszúságot mérő mesterséges módok.

Ha az értekezés' rövidebb határain túl menni szabad volna; éppen úgy lehetne az Á'siai hajózásnak is centrumait 's irányait kikeresni.

Mind ezekből világos következetek:

1. Európának és Á'siának körületi formáit már régen tudták.
2. Á'siát már a' hajdani korba, még az északi-tenger' partjain is körül-hajózták. Külömben a' Mythosba figuráját ki nem vehették volna.
3. Illyenkor a' Behring' szorossán Amerikába is által-mehettek. Ha szabad volna itt egy kis szélvesztet használnunk; egy láthatatlan erő kaphatta-fel őket szélvész által, — Amerikára vettek, — 's azt is elnépesítették.
4. Afrikát körül-járták e? — Meglehet! ez az egész út csak olyan forma hosszú volna, mint egyszer Európát megkerülni, 's ismét haza jönni Fenicziába. — És így kevéssel több időbe Afrika körül menván egy fordulattal a' veres tengerre, haza kerülhettek. Még inkább megtörténhet ez, ha az eltévedéseket is felvesszük segítségül.
5. A' régi képes mesék előttünk sértetlenek légyenek! káros lett volna az ég' csillagjait czimerekké, — sőt Bibliai történetekké is változtatni. Nagy kár Európa' határait is elmozdítani, mint némelly új Abroszokon kezdették.

Ti eleven képzésekkel tellyes első Hajósok! kik a' későbbi pusztá szemlélődő tudományokat, ábrázolatok által előzték-meg, 's pótolgatók ki! — micsoda titkos erő vont titeket Európa' tenger-öbleit által-mérni, egyenetlen partjait megismérni 's képekre vinni? — mi mérész elme-rajz burkoztatta-be Európának 's Á'siának elnézhétetlen téreit a' Mythos' lepleje alá? olly meghatározott vonásokkal, melyeket a' tenger' hajjai 's a' vizek' dühei által nem törhetnek? Ti! mély bélátású feltalálói a' gondolkodás hordozójának, jeleinek, 's terjesztésének, a' szám-vetésnek, betűknek és hajókázásnak! — nem érdekeltek e csendes árnyéktok, midőn találmányaitokra támaszkodva, sok ezer esztendő' tapasztalásait össze-vévén, a' mint felfedezéseitek, úgy azok által az egész emberi valóság is tökéletesítettik!

8.

Az Írók, ezeknek sorsok, elrendeltetések, minden dolgokra való szoros és általános befolyások.

Nagy egy Író' elrendeltetése. Szép a' pálya, mellyen a' dicsősség' halma felé fut, honnan ragyogó gyémántokkal kerített koronánál becsesb, örök hervadhatatlan koszorút nyújt néki a' halhatatlanság' Géníussa. Szépek azon emlékek, mellyeket emel magának, a' mostan élők 's jövőndő Világ előtt, 's az érdemet mindenkor becsülni tudó, háládatos maradék' szívében, lelkében. Csalhatatlanul szebb a' Hősök' vérrel szerzett márvány sorompóinál, pompásan felczifrázott ravatalainál; mellyeket idő, viszontagság, lassanként elkoptat, 's feledékenységgel borít, egygyütt hírével, nevével, csillogó czímereivel, keresztjeivel azoknak, kiknek tiszteletére emelte a' gyilkoló kezeket csókoló, hízelkedő nép. Csak egy Író emelhet magának Századok' enyészetei közt, örökre fenn-maradandó Trophéumot, csak az Írók tarthatják-fenn a' Nagy Sándorok', Caesarok', 's más híres nagy hódoltatók' neveit, kik borzasztó tetteikkel egygyütt, feledségbe hevernének, ha írói penna ne zengje félelmes dicsőségeket. A' Homér, Plátó, Aristoteles, Cicero, Horác, meg Virgil nevek, 's hátra maradott eleven monumentómaik, díszlenek még most, 's derűlten fognak tündöklenni, túl minden jövőndőkön, míg az emberek a' tudományi műveltséget, önnön boldogságokat, jussok', 's nemes szabadságok' megőrzését, megmaradását, érezni, becsülni tudják. Csak egy Író töltheti-el a' szívet, lelket, magas, felemelkedett, 's az emberiség' erkölcsi becsét igazán értő, valódi, józan, tiszta, érzelmekkel; ez szaggathatja-el azon gyalázattal terhelő lánczokat, mellyekkel egy Despota, egy Tirannus, a' hozzá hasonló, 's gyakran nálánál érdemesb, felséges teremtményeket, megbékózza; ez oszlathatja-el írásai által, a' Fanatizmus', Naturalizmus', Egoizmus', Bigotizmus' vastag ködjeit, mellyeket az önnön uralkodni vágyodás húz a' halandók' szeme eleibe. Ez művelheti ki a' szívnek minden érzéseit; ez hozhatja azokat jó irányba, letépi a' bűnnek mocsok ál-orczáját, elszaggatja töreit, útát mutat, égő fáklát gyújt minden vész, 's incselkedő fondorlások között; állhatatossá tészén a' fenyegető viharokban; állhatatosságot ad a' kétes környülményekben; vigasztalást nyújt a' szenvedésekben, vég-harczban; 's barátságos kezekkel vezeti jobb világba keresztül a' sir' éjszakáján.

Az ember eredeti ajándékul kapta a' gondolkodásra 's beszéllésre való tehetséget, szabadságot a' természettől; noha ezen utólsóra való szabadságtól, hogy érzését, gon-

dolködását szabadon kinyithassa, fájdalom, gyakran megfosztatik a' hatalmasság által; írni pedig — nem mindennek dolga. Kevésnek engedődik tehetség' érzéseit, gondolatjait mondhatni, leírni, annak értelmes nyelvet adhatni; kevés felszenteltnek juta osztályul, hogy papirossainak szőlő nyelvet adhasson, mások' lelkébe ömölhessen; érzéseit, szendergő gondolatjait mozgásba hozhassa; annak életet, elevenséget adhasson hozzájuk; néma papirossaikon értelmes felindító szókkal beszélhessen, 's megmutathassa a' boldogságra vezető legbátorságosb útát, mellyen járjanak. Minden Író arra hivatott, hogy az igazságot, tisztán, nyilván kijelentse, az emberiség' jussait oltalmazza, a' sértéstől megmentse; ő az emberi nemnek született Procurátora, pártfogolván 's megóván annak jussait; néki ada a' gondviselés tehetséget, hogy a' társaság' hasznát, mellyben él, előmozdítsa; mások csak lételeknek eleikbe szabott kerületiben munkálódnak, ő pedig az Emberi-nemnek 's minden Nemzetek 's Népeknek oktatója; nem szorítatik nemzetének, hazájának szoros körébe, hanem kimégyen más tartományokba, és szájának beszéde ki-hat a' földnek egygyik végétől fogva a' másikig, egygyik pólustól a' másikig; — néki oszlopnak kell lenni az élet' viharai között, mellynél a' vándor megnyúgódik, 's a' fergeg előtt menedéket találjon; beszélni kell, midőn mások halgatnak; felfedni az idő-kor' hibáit, el nem pirúlui, meg nem rendűlni a' lelki és világi ítélőszék előtt; igazság szeretetből feláldozni mindent, állapotját, vagyoniát, szerencsáját, hazáját; sőt ha kívántatik, ön-nön nyugodalmát is. Semmi se lánczolja-meg őtet, semmi se kösse-le nyelvét; irtózzék, ha gonosz tetteket lát; ha a' szenvedő ártatlanságot, a' nép nyomorgató küszöbje előtt sóhajtani hallja, szabadon emelje-fel szavát, bátran mondja-ki az igazat. Jaj az emberiség jussainak! ha az Író gyáván reszket kimondani az igazat, előtte minden embernek egyenlőnek kell lenni, gazdagnak, hatalmasnak, szegénynek jussát, egy irányba tartja 's tanítja; a' tiszt-viselőt hivatalára emlékezteti, a' nagyot kötelességére; minden embert úgy néz mint atyafiját, legyen bár az Mahumedánus vagy 'Sidó, Grölland vagy Celta, Pogány vagy Keresztén; az igazság' lelkétől vezéreltetve szeliden 's tanítólag mutatja a' jót, mint tökéletes ember-barát. Minden jót szeret hazájában, 's azon kívül előtte a' mocsok-vétek mindenként rúg, szennyes, idomtalan, bársonyban bár, vagy vastag czondrában jelenjék is meg; 's a' vétke mások' boldogságát megrázó pestises felekezeteknek vár-falait, oltalom' bástyáit lerontja. Felszól az emberiség' letapodott jussai mellett, 's leveri az azokat szorító lánczokat; megerőtleníti a' hízelkedők csoportját, kik az Uralkodók' székénél táboroznak, 's a' nagyok' pitvariba a' port nyelik. — A' születés, állapot és tehetség nálla semmi különbséget nem tésznek. A' valódi érdem, nemes lélek, virtus, indulatoknak azok egyenessége, mellyek előtte megkülömböztetést nyernek; hatás, velős beszédjének ereje hatalmas csapásai alatt, kiesik a' kegyetlen kezéből a' sujtoló korbács; megemlékezik semmiségéről, hogy egykor ő is csak por, csak hamu lészen; rémítő emlékezet fedí sírját 's nevét, borzasztó hallgatás fogja felejteni.

De szükségesképpen megkívántató egy Íróban, ki másokat virtussal fényleni, 's az igazság' útján járni tanít, ki másokban az erkölcsi nemesebb érzéseket felébreszteni, szívet nemesíteni, 's józan értelmet támasztani akar, hogy maga is tiszta, meghatározó, kimívelt értelemmel, lelki erővel, meg nem romlott szívvel, 's a' közönséges jóra va-

ló, 's az egésznek boldogságát elő-mozdítani kívánó indulattal birjon, 's mindenkor olyan magvakat hinteni légyen fő czélja, melyek az idő-kornak, 's következő világnak hasznos gyümölcsöket teremjenek; 's azt a' tökéletesség' lépcsőin az emberi méltósághoz illendő sentebbi érzelm világába emeljék. (a.) Birjon tiszta, józan, által-ható értelemmel, légyenek isméretesek előtte az emberi szívnek, értelemnek, természetnek minden osztályjai, rejtekei, isméretesek, felvilágosodtak; birjon azzal a' hatalommal, melly a' szívet, lelket meghódolni tudja könnyűséggel, hogy az előtte setét tisztában álló tárgy' méltóságát, magosságát, dicsőségét, fellengését, másoknak érthetővé, megfoghatóvá, át-láthatóvá tegye; igazságai, mellyekkel másokat munkája felől meggyőzni akar, kifoghatás nélkül valók, kétség alá nem jöhetnek; bátor képzetű közt mint egy felszentelt bajnok szálljon szembe az idő-kor' rossz' szellemével, vissza-éléseivel, bal vélekedéseivel, bátran támadja-meg a' száz fejű hidrát, 's egész világ' láttára terítse porba azt; nem birhat ugyan minden ész lánggal, teremtoi lélekkel, de nem következik innen, hogy egy józan lélekkel, megtisztult értelemmel bíró ember, jeles Író ne lehessen, ha okát, tudományát, meggyőző tekintettel, hódító kedves érzéssel párosítva tudja mások eleibe tenni; megmelegítheti azokban a' szívet, tűzbe, lángba hozhatja a' lelket, indulatokat, 's jól tévőleg szívároghat azokban által idő-soronként a' jövő világára is. (b.) Birjon meg nem romlott, meg nem vesztegetett szívvel; ép és meg nem romlott szív, 's igazság szeretet egy valóságos Tudós' karaktere, akármit mondjon az elme, okosság, ha a' szív annak makacson ellent-mond, ha annak jobb-jobb intézeteinek nem enged, hasonló lészen az Író a' pestises mirígyet lehellő Cerberushoz, melly földet, levegőt megveszteget, 's halált és pusztulást okoz. A' teljesítő akarat, a' szíve, melly ha meg van romolva; hijában igyekszik az elme az eláradott indulatokon diadalt venni. — Hasonló egy megromlott szív a' terméketlen földhöz, mellybe hijában vettetik a' jó mag, ha néhány azokból ki kél is, azt a' dudvák hamar elfojtják, megölik; olyanná lesz' az elme, mint a' száraz felhő, dörög és villámlik, de a' termékenyítő eső, pusztá kő-szálakra húl; mint az üressen hangzó ércz, foganatlan hangzik. Úgy képzeni az elme és szív közt való közös correlátiókat, mint egy Státus alkotványba a' Fejedelmet alattvalóival, ha a' bölcs intézetek az elszórt érzéseket szerencsésen egygyesíthették jó-cél irányókra hozhatták, az értelem' világa tisztán fénylik, a' Státus szerencsés és boldog, 's az egésznek java, óriási lépésekkel halad; de ha makacsok, engedetlenek, romlottak, semmi bölcs intézet lábra nem kap, a' jóknak becse nincs, inog a' Státus alkotvány, 's pusztulást 's rémítő veszedelmeket szül az egyenetlenségből származott csata, mellynek rettentő zúgása távoli vidékeket is borzaszt. Így van a' dolog a' szív, és az elme, vagy okosság között is, ha a' szív hajlékony és meleg, 's engedékeny az okosság intéseinek, a' jóra törekedő cél' kivitelére, azzal egygyesül; hódító, magához vonzó kellem terül az Író' gondolatján, béhat tárgya lelkébe, onnan meríti a' legtisztább igazságokat, meggyőző okokat; megmutogatja annak közbe-vetetlenül való hasznos következtetéseit; szerencsés elő-menettel dolgozik másokra nézve; ellenben, ha makacson ellent áll az elme felsőbb rendelkezéseinek, 's annak ellene dolgozik, nem adhatván az tiszta világosságot, inkább káros, mint hasznos következtetéseket húz maga után. Valamint lehetetlen egy jó erkölcs tanítónak, kiből a' szív és lélek egygyet-értve egygyesülnek a' jónak elő-mozdítására, akár-

melly megromlott erkölcsi világban is nem építeni, 's a' jónak magvait nem tenyésztetni; éppen így nem álhat-meg az értelem' világa a' szív' akaratja nélkül, akármit mondjon az elme; de ha a' szív tartja a' kormányt, 's a' zablátlan indulatok egész csoportjával, annak elnyomására rohan, akármit akarjon is az elme, az okosság, a' kevés jó közt, mindenkor legtöbb méreg keveredik, méz íz alatt méreg lappang, melly szép szín alatt ömölvén által, a' mindenkor kíváncsinak maradó szívbe, azt hamar megvesztegeti, 's az okosságot gyakran elnyomja; bár törekedjék is az, olyan mint a' villamlás, melly fellobban, homályosan pislog, 's hirtelen elenyészik. Sok különben nagy elmék' példája bizonyította-meg már ezen állítást, kikben nem lévén a' szív egygyesülve az okossággal, rontottak, mikor építeni akartak. Helvétzius és Spinóza, meg Mirabeau a' szív romlottsága mellett, minden fellengzések' ellenére is, veszedelmes Tanítók maradnak. (c) Légyen a' cél mindenkor erkölcsi, 's az egésznek boldogságát elő-mozdító; a' kit önnön haszon, hír, név, nyereség' óhajtása ragadnak az Írói pályára, nem vezéreltetvén az igazság' tiszta szeretetétől, nem lévén legfőbb kívánsága a' köz-hasznú tanítás; lehetetlen, hogy tárgya' melegségit igazán érezze, azt jól 's egészen felfogja, 's másoknak közhaszonnal által-adja; mert a' pénz' 's nyereség' hangja zúg mindég fülének, 's nem azon igyekszik, hogy jót és becsét; hanem mentől többet írjon, melly erszényét gazdagítsa; távol kell lenni tehát egy ember' barátjait igazán szerető, azoknak fő javát, boldogságát, tellyes szívéből elő-mozdítani törekedő Írónak, minden haszon-vadászástól, nyereségen kapástól; — írjon azért, hogy ember-társait a' tökéletesség' lépcsőin fentebb-fentebb emelje, szíveiket nemesítse, értelmeket kimívelje, 's ez által századokról-századokra terjeszse a' boldogságot hátra a' késő világon is; bár-ha azért gazdag jutalmakat, rangot, címereket nem nyer is, mellyek megkülömböztetést adhatnak ugyan, de áldást, boldogságot nem terjesztenek. Ekkor lesz' az Író köz-hasznú, ekkor az emberiség' boldogítója. — Alig hihetni, melly nagy befolyással legyen egy Író a' szív' formálására, a' karakter' nemességére, valódiságára, a' lélek' tökéletességei' kifejtődhetésére az ő köz-hasznú befolyása által; a' legnagyobb gonosztévő is megisméri a' virtus' becsét, meghódol annak; a' szeretet nélkül való szívbe, emberi érzemény csúsz-bé, 's a' vad vérengező' kezéből kiesik a' gyilk, erkölcsös, és becsületes léssen, szavának hangjára megszeliődül a' vadság, lelomhadnak a' zablátlan szélveszes indulatok, 's mint Amphionlantja' hangjára új világ épül. — Az egésznek boldogságát, tellyes munkássággal mozdítván-elő, építvén mindég, rontás nélkül jobbitván; vér és mocskok nélkül egy szelid boldog Genius lebeg alakján, nem a' halál' öldöklő angyala, kinek ijesztő tekintete a' boldogság' és tökéletesség' tartományába vágyódót, két élő fegyverrel kezében, vissza rettent. Érdemei csálhatatlanul szebbek a' vértől mocskos bajnok' tetteinél, nyomdokai jóltévőbbek a' hős' útjánál, mellyen pusztulás és vész táboroz; mert ő mindég boldogít, 's örvényét vér nem jeleni. Tagadhatatlan, 's nem lehet még a' kevésbé értelmeseknek is meg nem esmérni egy jó szívű tiszta lelkű Írónak a' köz-haszonra való általános és egyenes befolyását, mert a' mázolók és tudóskodni szeretők, kik az érdemet meg nem esmerik, a' virtust gyalázattal illetik, 's a' tökéletesség' útjában csak akadályúl vagnak, említést sem érdemlenek. Sajnálunk kell, hogy találkoznak olly esztelen szemet emberek, kik a' virtus' megrontásában, a' köz-boldogság' akadályoztatásában keresik dicsőségeket, 's ez ál-

F. M. Or. Minerva 4. Negyed 1827.

tal sok nagy hasznú Intézeteknek terjesztésében ellent-állanak; kik szüntelen vissza-vonást és zürzavart lehelvén, békességet papolnak, 's jobb Íróink szíves velős igyekezetjeiket mocskokkal fertőztetik. Ki hihetné azt, hogy azon hadakozók, hősök, zürzavart hintetőök, kik vérengző tetteikkel az elhunyt századok' sorain keresztül magoknak márvány-oszlopokat, 's az emberiség' jussait hevesen érző, 's szabadságokat meleg tűzzel védő jó emberek' szívében köz-útálást érdemeltek, az emberiség' boldogságát segítetik; midőn egész Országokat pusztákká tevének, virágzó Városokat hamu rakásokra változtatának, szerencsés helységeket vég-pusztulásra juttatának, ezereket megfojtának, és más ezereket az elcsüggedés', az éhség' és a' szükség' furiáinak kezekbe juttatának. Igaz ugyan, hogy nem lehet talán olyan nagy romlás, pusztulás, melyből némelyekre valamely csekély haszon ne háromlanék; de micsoda haszon, micsoda boldogság az, mikor egynehánynak kedvéért az egésznek java megbomlik, boldogsága akadályozódik, ezer meg ezer, addig boldog megelégedő Familiák végső pusztulásra jutnak; Hazájokat, békességeket elvesztik, 's bujdosásra, koldulásra kényszerítetnek. Óh melly boldogtalan szomorú sorsa fog lenni a' jövőendő igasságos Ítéltő-szék előtt annak, ki ezerek' jól-létét, csendességét feldúlta; kit a' hízeltedők hősi címekkel, Nagy Sándori, Caesári nevekkel tisztelnek! Valóban irtózik szívem a' vérengző bajnok' látására! a' legalább való, sokaktól megvettetett ember, ki kötelességét híven teljesítette, az éhezőnek kenyerét megtörte, 's szomját enyhítő itallal lecsillapította, ember-társát tehetsége szerént segítette, boldogította, elnyerendi elől a' pálmát, 's részt vészen a' megígért örökségben, melyből az kitagadtatik, az ártatlanul kiontott vér számba kéretik; lesz idő, melyben az oszlopok lerontatnak, márvány-táblái össze-töretnek, nevek feledékenységbe megyen; lesz' idő, melyben ezt mondják, nem ismerem az embert. Szerencsétlen, valóban szomorú sors! fájdalommal telik-el szívem e' gondolatra! én inkább dallanám a' nyáj mellett zefírekkel enyelgő jó szívű pásztor lyánykát, inkább az emberiséget boldogító tudóst, 's nem énekelnék soha Hősi-vértezetet a' pusztulás és rém vitézeinek, bár-ha halhatatlan koszorút nyernék is általa. Melly mosolygó alakban tündöklök ellenben egygy olly Statista, egygy olly Politikus, ki egygy derék Írónak út-mutatásai szerint formálá magát; meggyőző lelki erő 's hatás ékes-szóllás által a' hadi seregeket eloszlatja, a' hadat semmivé teszi, az Országnak békéjét vissza-adja, 's a' feleknek megegyeztetése által az ellenséget a' határ-szélekről elűzi; neve szájról-szájra hangzik 's a' háládatos maradék áldást kiált poraira. Melly fontos tehát egygy Írói pálya, melly sokféle az emberekre által háromló haszon, melly felemelkedett érzések, mellyekkel tanít, a' jót kimutatja, a' tántorgót jó úton vezeti, melly sokféle nagy és hasznos Intézeteknek talp-köve, melly sokféle úton módokon fejlődik belőle a' tökéletesség' ideája; nála találja-fel egygy Statista a' legbölcsebb Státus-alkotványról való képzeteket, annak legtökéltebb igazgatása' módját; nála egygy Politikus állandóbb és legtisztább principiumait; ő segíti a' Törvény-adót arra, hogy az emberek' lelkébe egyenes ismértek' vezetékjein behathas-sék, azokkal megegyező szelid és igazságos józan okossággal, lelki ismerettel megegyező törvényeket hozzon; ő ad életet, lelket, tüzet, hangot a' Poétának, Musikusnak; tanítja a' jóltevő mesterségek' ezerféle neveit, 's gyakran szikrát ad a' langra rohanó Génienek, 's belőle meríti a' kép-faragó idéáléit, mellyeket a' néma

kő-darabokon megvalósít. Úgy látszik az emberiség' és a' tökéletesség' szelíden boldogító Géníussa az ő szíveikben és lelkeikben lakik.

Kinek köszönhetik a' föld' lakói, ha Ember-barátok a' Fejedelmek, Uralkodók, Igazgatók, Törvény-bírák; ha az alatt-valók' boldogságát el nem nyomják; ha a' csatamezőn eldurvult katona szelidebb, emberibb érzéseket öltöz-fel; hane-ha az Íróknak és Bölcseknek, kik az igazság' egyenesség' mérő-serpenyőjével fontolják a' föld' minden népeit, nemzetségeit, felsőbb és al-osztályait, kik egy Nerónak, Caligulának nevét gyalázattal 's megvetéssel bélyegzik; akkor, midőn egy Titusnak sír-halmán az emberiség' nevébe könnyeket hullatnak. Ha az igazság és békeesség a' Tartományokon össze-ölelkeznek, ha a' nevető mezőkön Céres' gazdag kalásza, arany hullámokat hánynak, százezreken adván vissza a' jó reménnyel elszórt magvakat, a' termékeny föld, kinek köszönhetni inkább, mint a' Tudósoknak és Íróknak, kik a' had' és pusztulás' pokoli hyénáját szelíd tanításaikkal távol űzik, 's a' társaságra boldogabb napokat virrasztanak, 's a' dühödő fanatizmus ember-vértől füstölgő oltárát lerontják, 's az emberiség' elveszett jussait vissza-állítják. Mikor egy Voltaire, egy Rousseau az emberek' elnyomott szabadságáért hangosan kiáltoz; mikor egy Juvenál, Rabner, Swift, a' vétkes vissza-éléseket egyenesen megtámadják, 's kíméletlenül korbácsolják, csak az Íróknak köszönhetni, hogy a' Vallás' 's erkölcs' principiumai a' moeskoktól, emberi találmányoktól megtisztítottak, 's a' jól tételre, emberi érzésekre, Isteni tiszteletre felemelkedettségbe, elevenítőbbé tettek; hogy a' nevelés bölcsőbb elintézésék szerint jobb karba hozatott, melly a' gyermeket nemes lelkű ifjúvá, ember-baráttá, jó hazafiúvá, hív feleséggé, gondos atyává és anyává formálja, azt egy Kant, Fichté és Pestalozzi írásoknak és gondos fáradozásoknak kell köszönni. Tisztelet a' nagy lelkű Howárd hamvainak! ki hogy a' penészes tömlőczök' rothasztó gőzében sínlődő nyomorúlt ember-társai szánakozásra méltó állapotján könnyűületességet támaszthasson a' föld' nagygyaiban, 's hatás megrázó intést adhasson a' természet jussainak szentebb megőrzésére, harmincz eleven sír-boltokat látogat-meg, 's melegen érző szíve intéseinek maga is áldozatja lesz. Tisztelet azoknak, kik az emberiség' jussait letapodó törvényeket eltörlötték, 's a' Bírák' szívébe szelidebb emberi érzéseket sugárzottak. Tisztelet azon Íróknak, kik az elő-ítéleteknek bátran ellenek állanak, az emberiség' jussait hatalmasan védik, 's a' vak történet vagy bal-ítéletek miatt szülőtte földjüket elhagyni kéntelenített sok szerencsétleneknek hazájokat vissza-adják; kik a' szerencsétlen és gyámoltalan Amerikánusokon gyakorlott emberekhez nem illő gyalázatos rab-kereskedést felszólásokkal eltörlötték, 's lánczaikból feloldozták. Csak az Írók' írt gondolkodása és gondos fáradozása tehette azt, hogy sok puszta helyek haszon-vehetőkké tettek, 's feldúlt Országok, Tartományok lakosokkal bétöltettek, gazos mocsárok termékeny mezőkké tettek; hogy a' Fejedelmek inkább ismériek mint valaha Országjokat, Tartományaikat, a' nép' jussát; hogy a' tudományok, mesterségek virágoznak, azoknak köz-haszna megismértetett, hogy egy IV. Henrik és V. Károly ezt mondhatták: Abban találják legfőbb boldogságjokat, gazdagságjokat, ha alatt-valóikat gazdagíthatják, boldogíthatják, szerencsésekké tehetik. Nem fegyver, hanem az Írók és Tudósok vetették-meg annak talp-kövét, hogy elfelejthetetlen kegyelmes Fejedelmünknek II-dik Jó'sefnek, fentebb magosb' szellemű képzetek a' lelki-isméret' szabad-

ságát felállították, az erkölcsöket megjobbították, 's hogy ő okos törvényeket szabott, a' nevelést jobb lábra állította. Csak ezekből tanulhatta-meg ama' századok' sirján, fenn-írva lévő nagy igasságot, hogy a' lelki-isméret' országában senki uralkodó nem lehet. Ezek segíték a' bölcs rendelkezéseket magyarázatjaikkal, ők hajták a' nép' szívét arra, nógatással végbe-vitték azt, a' mit esztendő-századok alatt ez előtt egész Légiók végbe nem vihettek, 's most sem tellyesíthettek volna, az elmúlt 's mái időknek mind ezen szüleménye, teremtménye, az Írók' munkája vala! ki vonja-le tehát a' gonosz-tévről a' lárvát, hogy gonosz tettei nap-fényre jöjjenek? ő az, ki a' törvény' szentségét, annak megháborítói ellen védi, fedezi; ki az embereket köteleztetésekre, kötelességekre megtanítja, ki a' virtust tiszta fényében, 's a' vétket undokságában megmutatja; ki a' sebekre bal'samot cseppeget, 's örömet, reményt gerjeszt az elkeseredett szívben, ki nyugalmat 's vitor színt önt széllyel a' fonnyadt sápadt bánatos arczon; ki az embert magával, 's a' világgal békében élni, megelégedni tanítja. Ezek nélkül romláshoz közelgetne a' világ 's maga magát megemésztené. Ezek Tanítóji a' népnek, kiknek bölcsessége az egész et igazgatja, kiknek okos elintézetek miatt csak egy kerék is a' nagy machinában meg nem akad, hanem mindenik közös harmoniában az egésznek javára munkál. Csak Íróknak és bölcseknek köszönhetni, hogy tiszta erkölcsi érzésekkel bíró magokkal és másokkal megelégedő szerencsés emberek vagynak a' földön, hogy az élet' boldogságának többféleségeivel élhetnek, hogy a' Világ' theátrumán szerencsével játszodhatják rolléjokat, 's díszszel tűnhetnek-el a' kuliszszák közt, mikor a' kárpit leesik, 's az életnek elegyes scénája bévégződik. Innen csak az Írók által belénk öntött erkölcsi érzések, megjobbult életünk, 's ennek ön' tudásából származott belső nyugalom, lelki csend 's béke vezethetnek bátorságosan a' sir' setét homályos kapuján keresztül fel a' csendesség' mezejére, ama' jobb világ' dicső hajlékaiba.

Nemzetem' Írói, Hazámiai! ti tudjátok, ti ismértek azon elragadó örömet, mely annak érzéséből származik, mikor valaki fegyver 's erőszak nélkül a' szívnek minden érzésein, indulatjain, az okosság' birodalmában uralkodó lehet, 's tetszése szerint kormányozhat, valamerre tetszik. Valóban megérdemli, hogy minden idejét annak szentelje, kiszakaszsza magát a' társaság' kebeléből, csendes magányából néma falak közzül terjeszsze az áldást, mozgást, és elevenséget okozzon az indulatokban, erkölcsökben. Szép az éjjeli lámpásnál hervadozó arcz, a' jóság 's becsület, szeretet és bizodalom festődik azon, csend 's belső nyugalom lakik, nyájasság 's barátság mosolyg; mely szép, mely dicső jutalmakat érdemel egy Tudós, egy Író, ki ekként terjeszti maga megtagadásával a' köz-jót 's boldogságot, 's még is, mely kevés az, melyre számot tarthat, midőn czélzásai félre értetnek, jóra törekedő szándéka, intézetjei balra magyaráztatnak, 's gyakran mocsokkal, csúfolódásokkal fizettetnek-viszsa. Egy szelíd érzésű Írónak jóra törekedő indulatja mentt ugyan minden nyereség kívánástól, 's maga érde-meibe burkolva, megelégedő jutalmat talál; nem vakítja ugyan a' babér' vagy olaj-ág' dicsőssége; hanem eredeti vonszodásai, belső sugallatai' ösztönéből dolgozik ember társai' boldogításában, nem vágyván arra, hogy mintegy Olympi-győző, vagy Petrarcha, a' Campidoglion megkoszorúztassék, mert köztünk hánynak lehete még csak az a' szerencséje is, hogy mint BER'SENYI Somogyban, egy Vármegye' Gyűlésében közönsége-

sen megdicsértessék, vagy hogy a' Keszthelyi Hélikonon egy élő-fa ültetődjék emlékéül. BÁRÓCZY, ki literatúránk' hajnalát felderítette, nyelvünk' szennyeit hullongatta, meg tiszteltetés nélkül nyugoszik; ő utánna legtisztess' bajnokunk KAZINCZY, ki annak kellemeit, grátziai alakját, 's annyi sokféle szép tulajdonit nap-fényre hozta, az ezért való sanyar küzdellések, viharok, 's tusák között őszült-meg, 's még eddig-is, a' körül álhatatos szorgalommal fáradozni meg nem szűnik — nyelv-rontónak szidalmaztatik, 's előbb utóbb talán annyi jutalma lesz', hogy önnön érdemeiben megpihen. A' Francia becsléni tudta és tudja Nagyjait, 's Voltaire' 's Franklin' tetemei a' Nemzet' Pánthionjában nyugosznak. Albion még életekben érdemekkel, jutalmakkal, megkülömböztetésekkel tisztel éket, 's a' Newton', Pope', Schakespeare' hamvai, a' Királyok' temetőjében nyugosznak, 's képeik Westminsterben emlék-szobrokban tündöklének. A' Német Nemzet többféle megkülömböztetésekkel, ajándékokkal jutalmazza Tudósait, 's főbb helyekre emeli fel őket. Nálunk még eddig a' Tudósak, főként az Írók nem sok becsé van. Találkoztak ugyan nálunk is nagy elmék, kik minden Tudományosztályban jelesen álhattak volna elő; de az idő-kor' szelleme nem fogta pártjokat, 's a' helyett hogy Prytaneum vagy Poets Cornel fogta volna bé őket, kineveltettek, kicsúfoltattak, vagy ha szelidebben bántak velek, fel nem vétettek, meg nem láttattak, VIRÁG és KAZINCZY, KIS, SÍPOS, ARANKA, jelesen 's győzedelmesen álhattak volna elő akármely osztályban is? az öt Szomorú-játék' és Parisi per' Írója, ki megmutatta kevésben, mit tehetne, kiből könnyen Schakespearéja lehetne Hazánknak, ki egyedül uralkodhatna, Dictátori hangon parancsolhatna; mindennemű osztályban ismételten fel nem véve rejtezik kicsiny Hazámnak egy csendes szegletében.

Nálunk fájdalom Tudósaink még kevéssé ismértetnek 's vétetnek számba, nyelvünk még mindig kétes küzdések alatt áll, iskoláinkba felvéve nincs, 's Elő-kelőink nagyobárára Német és Francia nyelveket beszéllnek 's könyveket olvasnak, mintha a' Magyar könyvekben semmi jó nem volna, azokat elmellőzik, nyelvünk' megrontásán panaszkodnak, hogy azt eddig nem hallott szokatlan új stílusa miatt nem értik, hogy az régi penészes alakját levetvén, új színe miatt szenvedhetetlen; 's inkább vesztik idejeket sokan idegen erkölcsöt, ízlést rontó könyvekkel; több hazánkfíjai, az élet' többféle szükségei miatt, azokkal meg nem ismérkedhetnek; ehhez járúlván még a' Könyv-árosok' lelketlen fősvénysége is, azoknak eladásában, 's így Literatúránk, Cultúránk nehezen haladhat. Íróink sokan kedvetlenül vetik-el pennájokat, vagy pedig fáradozások' hasznos gyümölcsét por és moj emészti-meg, mivel még igen kevés pártfogói találkoznak azoknak. — Íróinkat munkátlan restséggel, tudatlansággal vádolni nem lehet, ezerféle akadályok közt is sokan megbizonyították azt, hogy a' magyar Írók is akármely tudományi osztályban nagyok, jelesek lehetnének. Mit nem tehetett volna KAZINCZY' széles tudománya, klassikai mély ismeretsége, 's fáradtalan 's vas szorgalma, mellyel Nemzetünket a' régi és újabb Nemzetek Tudósainak és Íróinak annyi becses kincseivel meggazdagította? VIRÁG' századjai; BUDAInak jeles Históriai dolgozásai, 's KISnek mély ismeretekkel, velős tudományokkal tele becses munkái, 's PETHÉnek gazdasági dolgozásai 's más becses írásai minden időkhöz szólni fognak? — melly felséges érzésekkel, magos gondolkozással telyesek TÓTH FERENTZnek, MÁRTON ISTVÁNNak 's Prof. KÖTELESnek vallásos és fi-

lozofiai munkái, 's több tudományos osztályokban is, szép példáink vagynak, hogy Tudósaink és Íróink egyebekben is tökéletesek lehetnének; eleitől fogva nem volt rest Nemzetünk az effélékben, mint azt nagy részént kéz-iratokban heverő 's nyomtatott régi Tudósaink' és Íróink' munkáik bizonyítják; mivé nem lehetne Nemzetünk, ha Íróink, Tudósaink több rész-vétellel fogadtatnának, ha a' megkülömböztetések' osztályába juthatnának, rangokkal tiszteltetnének, melyeket Eldődeink Tudósainknak, Bölceiknek osztottak; de fájdalom, a' valóságos Tudós csak alsóbb sorban van, 's a' jobb részt gyakran méltatlanok nyerik-el, kik őket becsülni nem tudják, 's önnön gyengeségek érzéseiből becsülni nem is akarják; 's a' kik valamit látnak is, idegen nyelveken írt könyveket szereznek, 's azt hiszik, hogy az elme 's lélek' tehetségei csak német 's francia mezőkön művelődhetnek 's érhetnek-meg; a' Hazaiakat mint haszna-vehetetleneket parlagon hagyják; idegen szokásokat, idegen öltözeteket cserélnek; 's pirúlok meggondolni, 's fáj tudnom; sokan hiúságból e, vagy köny-elműségből magyarul sem beszélnek. Az Író tehát szorgalmának, igyekezeteinek ideje korán való jutalmát nem várhatja! olly babér ez, melly életében kevés Írónak, Tudósnak virított, 's nálunk még eggynek sem zöldült; 's ha a' tudományok' ismeretek' gazdag kincsei, olly megmérhetetlen tartományt ne foglaljanak-bé, ha magokban olly sok gyönyört nem szolgáltatnának, mellyet egy tudatlan nem ismér; úgy bizonyára egy Írónak sorsa nem volna irigylendő; pedig, ha Íróink, Tudósaink számba vétetnének, megkülömböztetnének, gyaláztól 's a' felszeg nyelvek' mocskaitól megkíméltetnének, oltalmaztatnának; nem hizelkedem talán, ha azt mondom, hogy Nemzetünk is versent repülhetne több Európai Nemzetekkel, a' Görög Ideál' tökéletességei felé; ha MÁTYÁSunk' ragyogó napja le ne haladjon, ha bölcs és hasznos intézetei, mellyek által a' tudományokat pártfogolta, a' Nemzeti léleknek mozgást és elevenséget adott, elhunta után fel-ne forgattassanak; talán most dicsőösségünk napja dél-színben tündökölné, de az ő uralkodását követett szerencsétlen sanyar idők minket attól messze távoztattak, 's mikor és ki lesz' még egy Mátyásunk, ki Íróinkat, Tudósainkat oltalmába vegye, 's gerjedező Nemzetünket repülésre indítsa? ki mint a' Nagy Fridrik Gellert levelei' látására nyelvünket iskoláinkba hangzó nyelvvé tegye? — Eldődeink' fegyvere, 's annak híre pólustól csak-nem pólusig hatott, nékiek új és boldog Hazát hódolt, mikor lesz' az, hogy tudományi ismereteink más művelt Nemzetek' sorában nékiünk helyet szerezzen? —

Hazámfiak! Nemzetem' Írói! hogy mi a' műveltségnek ezen lépcsőjére juthassunk, szükséges a' lelki szorgalom, az elme tehetségeinek ösztönözése, szükséges az éjszakázás, a' néma falak közt hervadó arcz, 's elromlandó rövid életnek nemes feláldozása. Bátran győzzünk-meg hát minden akadályokat Honnunk' Nemzetünk' javáért, nagy lelkűen hallgassuk-el a' csúfolók' nyelvét, büszkén vessük-meg az irigyek' fondorlásait, dolgozzunk és írjunk ember társaink' hasznára, tökéletesítésére; bár ha most azok pártfogókat nem találnak, jutalmat nem nyernek, — lesz' még idő, melly azt a' feledékenység' homályából kihúzza, az idő' vas-fogától megmenti, 's nagy kívánsággal húzza-ki a' feledésből, mint most Herculánium és Pompéi omladványait a' föld alól, 's a' jövődő Világ' igazságos ítélő-széke az érdemet meg fogja dicsőíteni örökre zöld borostyánnal, mellynek levelei nem fonnyadók, nem hervadoznak. Bátran támadjuk-meg az idő-kor'

bal vélekedéseit, elő-ítéleteit, hogy a' lant' szelíd zengzetére, az erkölcs' és tökéleteség' temploma felépüljön. Dolgozzunk nagyobb és apróbb rendű Könyveket és Repülő-írásokat, pártfogoljuk Hazánknak mostan folyásban lévő többféle becses Idő-szaki és Pálya-írásait 's Év-könyveit; minden Nemzeteknél ezek ébresztették-fel a' tudományok' szeretetét, vetették-meg a' tökéletesség' talp-kövét, hozták mozgásba a' gondolkodó ítélő okoskodó tehetség' erejét, 's a' fentebb törekedés' lelkét, 's a' nép' világosítására többet használtak, mint sok idegen nyelveken írt roppant foliántok. Ezek minden rendű embertől olvastathatnak, 's olyan helyekre csúszhatnak-bé, hol nem mindenkor szabad az élők' szájában igazságnak hangzani, 's mindenkor valami jót hagynak magok után, és olly idvésséges gondolatokat támaszthatnak, mellyek Népek' Nemzetségek' boldogságának talp-kövét fogják megvetni; valamelly nemes gondolatot szűlnék, a' szívet néha valamelly jó-tétel' 's az emberiség' tiszteletére serkentik 's azt nemesítik. Azt mondja rólok egy nevezetes Író: hogy ezek ébresztették-fel a' világot siket álmából, ezek mutatták-meg az embereknek, hogy egy munkás lélek van benne, melly helyesen gondolkodik, ítél és okoskodik.

Béfejezésül tégyük ide még ezt, hogy egy Tudós, egy Író, csak-ugyan nem marad jutalom nélkül, bár melly mostoha sors jutott is néki e' földön; azon boldogító, termékenyítő magvak, mellyeket jó lélekkel elszórt századok múlva is tiszta érzéseket, erkölcsi indulatokat fognak teremteni az emberek' szívében; híre az élet' idején túl repül — ha a' világi Nagyok halálokkal megszűnnek az élők' világában említetni, ha pompás ravatalaik, márvány sorompóik, nevekkel, emlékezetekkel egygyütt eltűnnek; akkor az emberiséget boldogított Írónak, Tudósnak neve élni fog, érdemeit a' következőség emlegeti, a' késő unokák életüket tanítása szerint szabják. Így él még köztünk a' Plátók', Aristotelesek', így a' Solon', Socratesek', Cicerók' neve és emlékezete, 's ércz-oszlopoknál tartós' dicsőségek az idők' végéig fenn fog maradni, tiszteletes lenni; írásaik, bölcsességet terjesztenek, 's szíveket formálnak. Illy szép sors vár egy Író, egy Tudóst ez élet után.

De vagyon még egy más is ez életben, melly az Író' részébe jut, felségesb' jutalom az elsőnél. Valami szép, valami elragadó, valami nemes és tisztességes, kiállani a' sokaság közzé, hirdetni nékiek az igazságot, a' boldogságnak, tisztességnek, erkölcsi dicsőségnek ösvényét kijelelni, a' virtus' mennyei alakjáról fellebbenteni a' tündér leplet, hogy az eredeti fénybe tündököljék, titkos és nyilvános vétkeket, gonosz-tévőket, erőtelenekeket és hatalmasokat, dúzsokat és szegényeket vonni a' lelki-isméret' igazságos és meg nem vesztegethető ítélő-széke' eleibe; valami felséges a' megkeseredteket ébresztetni, a' szenvedőket vigasztalni, az elfáradt vándornak barátságos kezeket nyújtani, mellyhez támaszkodják; új forráshoz vezetni a' szomjan epedőt, mellyből életet merítsen, bátorítani vég-harczaiban az élettől búcsúzó! — Felséges nyugalom az elmébe, hogy a' hibást megjobbitotta, az eltévelyedtet a' virtus' útjára vissza-vezette; hogy az ártatlanságot a' ragadozónak körmei közzül kiszabadította, és a' gonoszság' tőreit össze-szagatta, 's a' vétkekre tehetetlenné tette. — Szép és felséges jutalom! nem csudálom, hogy még az avatatlanokat is elbájolja. —

Szigethy Gyula Mőses.

9.

TÚRY GYÖRGY' Halála. 1571.

Fénylesse sugár a' magas érdemet
Több századoknak hamvai közben is;
Bellóna' csillagzó fijának
Hiv allapú arany oszlop álljon.

E' kincstre nézvén a' puhaság' ölén
Elszenderülten sorvadozó Magyar,
Könnyebben elszaggatja nyűgét,
És Regulusz' dicse fogja-környül.

Polgári rénnyel járni-be a' világ'
Néző-piarczát, boldog emelkedés.
A' hős-borostyán illy mezőben
Terme, hogy ép koszorúkat adjon.

Innen jutott dísz Túry-nak is, mikor
A' hon' zavargó keble felárada,
És Maximil, a' kegynek atyja,
Ot koronánk' erejének érzé.

Ismérte Arslán rettenetes tüzét;
'S e' véd oroszánt mennyi szilaj tigris
Futotta! mert súlyos kezétől
Vér-patakok, sebek és halálok

Születtek. A' hír' szárnyai reszkető
Iszonykodásnak fellegeit hozák
A' lest-szövőknek; csonka testek'
Halmain ült az igaz Magyar-fény.

Nem sok kigyó nyert megszabadulni rést,
'S ám, szerte-szórni a' Törökök közzé
Báját ama' nagy Túry névnek
Ennyi kicsiny szakadék hatalmas.

De, nézzd! csalárdság' leple megé vonult
A' skorpióknak serge, hogy, oh dicső
Vezér! reád váratlan' ejtse
Mérgait, és letiporja pályád'.

Hat-száz pogányat dönt-ki sűrűjiből
A' hallgató völgy frigyesen a' sötét
Árnyú titok-tartó berekkel,
Kik riadozva feléd rohannak.

Azomban ép Hős, annyival élesebb
Bátorkodással vágsz-neki a' dühös
Csordának, ámbár gyérületben
Ingana sínledező csoportod.

Hahh! mint tipegdel tűz-paripád! 's Egek—
Most egy mocsáros vápa siklasztja-meg.
Előre roskad; láng-sörénye
A' zavaros vizet úszsza immár.

Hová szökellett róla derült Ura?!
Szánjátok ezt, oh fenragyogó Kegyek!
Szörnyű erőből szedte-össze
A' haragos csuda buzdulatját.

Szikrás szemekkel talpra ugordani
Csak pillanatnak gyors műve lőn neki.
A' szablya vérengző kezében
Bús hatalom' jele volt 's vihar-fény.

Rohant, miképpen a' hegyek' ár-vize;
Az ellen-állók' közt nyese utakat.
Arczát sebek sűrűn biborzák,
'S ment, noha társai nem követték.

'S ment: a' halálnak ködletes udvarát
Nyiltan lelé már, dárda-veszély lépé
A' Csüggedetlent, 's mennyi fegyver!
Végre leroskada dísz-özönben.

De míg bezárná Héroszi alkonyát,
Nagy életéért milly nagy adót veve!
Körüle súlyos pallosának
Bőv aratása feküdt dicsőleg.

Igy múlni szép sors! mint Heliosz mikor
Felhőtlenül szent bájban eláldozik;
Lehúnya' mély fáty'ában épen
Az marad ő ki derületében.

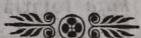
Te is, Vitézlő Túry, ha-bár tünél,
Még-sem tünél-el: teljes örökletű
Pálmád virítoz, híred áldást
Önte porodra 's veled Hazánkra!

FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI

MINERVA.

Tizen-kettedik Füzet.

Deczember 1827.

10.

Minden nyelvét szerető Magyarhoz!

Egy Vizsgálat, melly a' nyelvünkben lévő kétséget eloszlatja — szükséges elválasztásokat teszen, és némelly bécsúsított hibákat a' nyelv természetéből megmutatja, 's megjobbítja: —

Feleletül a' Profeszszor Magda Pál Úr Nemzet' eleibe bocsájtott azon kérdésre, ha így kell e mondanunk: a' Katonák' fegyvere, vagy fegyverei, vagy a' Katonáknak fegyverek, vagy fegyvereik?

A' megnevezett Profeszszor Úr tudni-illik az 1825-diki Felső Magyar-országi Minerva 2-dik Negyedjében a' 201-dik lapon, a' magyar nyelvben teendő újítások barátjai, és ellenségei között lévő per-patvarkodásról értekezvén, imígy szól:

„A' szónak össze-helyeztetésében is nagy a' megegygyezés, és egyformaság. Csak azon esetben, mikor két ragasztékos (eggy bíró más bírt) össze-helyeztetettik, nagy különbség van ország szerte a' ragasztékokkal való élésben. Sőt még a' nyelv-tudósok sem egygyeznek-meg abban, ha Tsétsi szerint minden esetben megkell e a' bírt dolognak a' bíróval a' számra nézve egygyezni, vagy sem? ha p.o. így kell e mondani: a' Katonák' fegyvere, vagy fegyverei, vagy a' Katonáknak fegyverek, vagy fegyvereik *). Ezen dologban Grammatikusaink azért tétováznak, 's regulálják azért határozatlanok (indeterminatae) és kétségesek, mivel a' Nemzet maga is kétségeskedik, 's tétováz. Régi Iróinknak (mint egy hazafi javasolja) szokások után eligazítani ezen kétséges dolgot nem lehet, kivált ha az ő idejekben is olly tétovázó volt a' szokás, mint a' mi időnkben.

„*) Lásd ezekről Tsétsi János Grammatikáját: De recta hungarice scribendi, et loquendi ratione. — A' Debreczeni Magyar Grammatikát § 47. — Kassai József Magyar nyelv-tanító Könyvét. S. Patakon 1817. 300—322 lapján.

„Csak a' következendő idő hozhat, 's fog is hozni ezen homályban világosságot. Erőltetni a' dolgot „szabások által nem lehet, míg a' Nemzet az egy, vagy más szokást meg nem állapítja, noha lehet „a' nyelv természetének helyes ismertetéből vett javaslat által siettetni ezen megállapítást”.

Ez nekem is alkalmatosságot nyujtván mélyebben utánna gondolkozni, e' következendő észre-vételeket tettem, melyeket kívánnék az egész Nemzet előtt közönségessé tenni — minden nyelv-tudósokkal, és minden más ahhoz értővel közleni, és azért is ajánlom 's egyszer'smind kérem, hogy minden olvasó e' következendők' foglalátját nem csak figyelemmel olvassa, hanem szorossan meg is vizsgálja.

En azt állítom 1-ször: hogy a' kinek ejtése (Dativus) nincsen az igazi bírás formájában, hanem más ahoz hasonló *minek mi* formájához tartozik; — hogy nem a' magyar Genitivussa, a' mint eztet némelly újabb nyelv-tanítók nagy mérészséggel a' nyelv-könyvekbe béhozták, hanem Dativus; ha bár néhol-néhol idegen Genitivussal is megegygyez.

2-szor: Hogy az igazi bírás formában a' bíró-szó mindétig változatlan, 's minden aposztrof nélkül jár a' birtt-szó előtt.

3-szor: Hogy a' bíró-szó a' birtt szóval a' számra nézve mindenkor meg nem egygyezhet.

4-szer: Hogy az igazi bírás formában a' birtt-szó harmadik személyekre nézve csak két efféle ragasztékot vesz'-fel: fegyver -e -rei, — a' két következendők pedig, fegyverjek, -reik, nem a' bírás, hanem ismét külön formához tartozandó személyes ragasztékok.

En ezeket vittatom, és ha bár mi nehéz volt is eleintén a' homályon, és a' nagy zavardáson keresztül-hatni; reménylem, hogy a' megbizonyítás világos, és nem nehéz lesz' — és pedig csak-ugyan a' nyelv természetéből; — azért a' dologhoz!

Hol van tehát ez a' nyelv' természete? Hol keressük, hol találhatjuk-fel? Nem másutt, hanem a' nyelv első és törzsök alapjánál fogva, ha t. i. jól és fontossan megvizsgáljuk, hogy intézi-el a' magyar nyelv ezen bírást: ez az enyém, — ez a' teéd — ez az övé, mindjárt az ő első kifejlésében; — másutt és máskép' nem kereshetjük; mert csak emez, az az igazi elválasztó, a' bírást személyek között különbözőleg, és megérthetőképén felosztó forma; csak ennek kell lenni tehát egyedül annak az első akár jó, akár rossz' alapnak, mellyen minden többinek épülni kell; — csak ebben mutathatja magát előttünk világossan, mint valami tükörben, az a' nyelvünk természete, mellyet éppen keresünk, a' min is talán senki se fog kételkedni.

No már! hogy mondja tehát a' Magyar mái nap, ha meghatározva értésünkre akarja adni, kié valami? p. o. a' fegyver? nem-de ezen következendő forma szerint:

1-ör: Ha egy a' bíró személy, meg egy a' birtt fegyver:

Az én fegyverem — a' te fegyvered — az ő fegyvere.

2-or: Ha több a' bíró személy, meg több a' birtt jószág:

A' mi fegyvereink — a' ti fegyvereitek — az ő fegyvereik.

3-or: Minthogy az ember majd nem mindent, a' mi az ég alatt van, magának tulajdoníthat, történik sokszor, hogy egy személy több holmit p. o. több jószágot, több fegyvert bír; ilyenkor a' forma ez:

Az én fegyvereim, — a' te fegyvereid — az ő fegyverei.

4-szer : Viszont történik, hogy több személy csak egy holmit bír; erre így van a' forma :

A' mi fegyverünk — a' ti fegyveretek — az ő fegyverök.

Továbbá más esetekre nézve akárminő más elő-forduló kérdésre ezen szavak imígy mennek keresztül:

Az én fegyveremé -remnek -remet -remmel -remből -remről -remben -mhez -nél 's a' t.
a' te fegyveredé -rednek -redet -reddel -redből -redről -redben -hez -nél 's a' t.
és így a' többi soroknak is mindenike — nem-de?

Itt van e, a' mit keresünk! — szemünk előtt van, és még se látjuk, minden nap a' szánkban forog, fülünkben hangzik, és még se tudunk reá-akadni! — ez az az első alapos, az egygyetlen-eggy, természetére nézve elváltozhatatlan bírás forma, mellynek a' nyelv' kezdetével kellett magának is kezdődni, ha bár külsőjére nézve talán az idő, és a' szokás imitt-amott jól vagy rosszszul értett szépítés, jobbítás kedvéért, némelly módosításokat is eddig belé hozhatott.

Ebből tehát az következik, hogy csak ez az eggy, az az igazi forma, mellyet a' nyelv' természete megkíván, e' mellett is kellene tehát minden elő-adandó alkalommal szorosan megmaradnunk, ha maga is eggy helytt, a' mint mindjárt meglátjuk, csorbát nem szenvedett volna.

Vizsgáljuk-meg már most eggy kevésbé ezt a' formát: — Itten, a' mint látjuk, sehol sincs *kinek* ejtés — a' bíró-szó aposztrof nélkül, és változatlan egygyesben, vagy többesben elől-jár; több eseteken által pedig csak a' birtt-szó változik — a' számra nézve hol egygyeznek hol nem; és pedig természetesen, a' mint t. i. hol eggy, hol több a' bíró személy, hol eggy hol több a' holmi mellette — továbbá, hogy a' nem-szócskák „a' az” nincsenek közöttök — továbbá azt is látjuk, hogy itten a' magyar nyelv, a' többi Európaitól nagyon különbözik — továbbá azt is, hogy mái nap némellyek: fegyvereim, mások pedig így: fegyverim, teszik — végtére azt is, hogy a' harmadik személyekre nézve a' ragaszték a' birtt-szóban itten ebben a' formában ugyan négy féle: az ő fegyvere -rei -rök -reik; de egyszer'smind azt is nyilván látjuk, hogy ez a' mái formánk ő maga is itten különbözik a' többitől; mert két helyt ottan, hol több a' bíró személy, csak egygyet tesz', t. i. ez a' szó: *ők*, helyett, csak: *ő*, van oda téve, holott ilyenkor a' többiben: *mi-ti*, van, nem-de?

És nám itten van e a' bűnös, ki ezt az mind eddig tartó kétségeskedést, 's tévelygést ártatlanul okozza, és mái napig is szűli! — Ha mink ebben, magát a' formát is a' többivel megegygeztetjük, mindjárt az egész tévelygés megszűnik.

De ezt talán nem is hiszi senki is, a' míg meg nem bizonyítom? Meglesz', ha megmutatom a' hiba' származását. — Ezt a' botlást t. i. magok a' nyelv-tanítók tették; mert nám, hogy okoskodnak! — Azt tanítják, hogy a' Magyar az enyém fegyver helyett imígy: az én fegyverem, — a' miénk fegyver helyett imígy: *mi fegyverünk*, — tiétek fegyver helyett: *ti fegyveretek*, mondja; a' mi eddig is mind jól van, ámbár nem innen származik ez a' magyar nyelv' törvénnye, a' mint utóbb majd megmutatom. De bezzeg! a' mi most jön, ott bakot lőttek; azt mondják t. i. hogy szinte úgy: *övék fegyver helyett*, a' Magyar imígy: az ő fegyverek, fegyvereik, a' bírás formában ejti.

Nám hogy csalatkozik olykor az Ember! — valamellyik közöttök (Napoleon ezért tréfás szokása szerént jól megránczigálta volna a' fülét) ezt a' szót: övék, nem jól értvén, oda tette az öké szó helyett, és már most minden nyelv-tanítók is úgy utánna, a' nélkül, hogy észre-vennék a' hibát; — ez a' szó pedig: övék, úgy különbözik az: öké, szótól; mint e' szavak: apák, leányok, szomszédok, ezektől: apáké, leányoké, szomszédoké, különb értelműek — az övék annyit tesz' németül: *Die seinigen*, t. i. az ő gyermekei, az ő cselédei — öké pedig: *Das ihrige*.

Ila tehát a' jövőendő Nyelv-tanító a' mostaniak' útját, az előbbeni okoskodás mellett, tovább is akarja folytatni, mondják: hogy a' magyar az öké fegyver helyett így: ők fegyverre — és ökéi fegyverek helyett így: ők fegyverei, ejti, 's így is kijönn az igazi bírás forma, 's meg is lesz' a' többivel egygyeztetve, és hiddjen, hogy ez által maga is sok zavarodástól megmenekedik, másokat is attól megóv.

Ennél több próba már nem is kellene; de mivel ebből az egy botlásból származott zavarodás annyira nevedett, hogy némellyek ezt a' két szót még egy harmadik formán már így is ejtik: ők fegyverek-reik, folytassuk a' vizsgálást mind addig, a' míg egészen ki nem sül, kinek van igaza, ki pedig a' hamis Próféta?

Hogy tehát minden ember világossan által-lássa, és jól megérthesse az egész dolgot, szükséges itten a' különbféle Magyar szóllás formákat, egygyiket a' másiktól egészen elválasztani — szükséges az igazi bírás forma származását is kinyomozni.

Először is azt jegyzem-meg, hogy a' Magyar egész nyelve által minden szót vagy határozatlan így: Isten-szép-három-mink-tik-annyi-látok — vagy pedig meg-határozva, és pedig a' név szavak között ki kié-az íge mellett ki kit, imígy ejti: Istenem-széped-hárma-miénk-tiétek-annyijok, látom ötöt, őket-látlak téged'-titeket-látsz engem, minket, — látod ötöt-őket-lát engem'-minket, téged'-titeket-látja ötöt-őket-látszom magam-látszol-látszik 's a' t. — továbbá —

Hogy a' Magyar két név szóközt ezt a' kérdést: ki, kié? két-féle képp teheti, és három féle képp' felelhet reá.

1-ször felelhet az ilyen kérdésre: kié a' fegyver? imígy: Katonáé a' fegyver, vagy viszszára is: fegyver a' katonáé. — Ez a' felelet forma a' több Európaiak nyelvével egészen megegyezvén, mivel a' kié ejtés (Genitivus) a' magyarban is világossan ejtve benne találhatik, nem szükséges nála tovább is mulatni, hanem csak azt jegyzem-meg, hogy az idegenek ezen egyformával mindenütt élnek; — a' Magyar pedig csak ottan, a' hol ezen dolog felől már más kérdés nincsen, hanem ezen egy felelettel mindent arról mondani valót egészen elvégeztünk.

2-szor felelhet ugyan ezen említett kérdésre csak egy szóval is, így: Katonáé. — Erről majd utóbb többet.

3-szor felelhet az ilyen kérdésre: ki fegyvere? imígy: Katona fegyvere. — Ezt viszszára mondani nem lehet, 's kihagyni egy szót se lehet. — És ez, az a' kérdéses bírás forma, mellynek mivoltát, 's természetét Profeszszor Magda Pál Úr, 's vele az egész Nemzet igazán megtudni óhajtja.

Ezen kívül pedig a' Magyar mái nap, még így is kérdez: kinek a' fegyvere? 's felel: Katonának a' fegyvere: vagy viszsza: is: fegyvere a' Katonának; — de erről is majd utóbb, most maradjunk a' bírás formánál — és már most legelőször is

Szükséges itten megmutatni:

Honnant származik a' magyar bírás, vagy ki kije forma?

Innent e! A' magyar két név szó közt a' kérdésre: ki? vagy mi? így felel: fegyver, — a' kérdésre kié? pedig így: Katonáé, — tehát egygyüttmind a' kettő így volna: Katonáé fegyver. — De a' Magyaroknak ez így nem tetszett (oka is van rá) ő tehát inkább azt az „é” betűt a' szótól: Katonáé, által-teszi a' másik szóra így: Katona' fegyvere. —

Nézd csak barátom! mennyi sok megbecsülhetetlen haszna van ennek! — ez által nem-csak azt nyerjük, hogy már nincs szükség a' bíró szót, a' bírt szóval egygyütt az esetenként által-változtatni p. o. így: enyémet fegyvert - enyémmnek fegyvernek, hanem azt is, hogy mind a' két szó ez által annál alkalmatosabb lett, még több más kérdésekre is felelni (a' mit más Nemzetek nem tehetnek) — a' mint is olykor némellyik négyre, ötre is felel, p. o. Katonám' leányáéit ne bántsd. Itten a' szó: leányáéit, valóban négy feleletet ad, azt mondja avval az „a” betűvel, hogy ő maga a' Katona' leánya — a' következő „é” betűvel, hogy a' holmi, mellyet nem kell bántani, a' katona' leányáé — i, „betűvel azt, hogy több az afféle holmi — és az utolsó t betűvel azt, hogy ezeket a' holmiket ne bántsa; — A' bíró szó: katonám, hasonlóképpen maga részéről, a' más egyenesen ő néki tett kérdésre avval az „m” betűvel könnyeden megmondja, hogy ő maga az enyém — a' mit talán Európai szóllás-forma szerint így kellett volna kimondanunk: az enyém katonáé leányé jóságait ne bántsd, — nem-de szebb, könnyebb a' magyar' formája.

Azomban mindegy a' tudni akarónak akár-kitől tudja-meg, a' mit tudni akar, 's így a' nyelvben is mind-eggy, akármellyik szó felel, csak-hogy tudjuk-meg azt, a' mit akarunk; a' Magyar tehát a' bírt szóra bizza, hogy ő feleljen mindenre, a' mi őtet; a' bíró szó meg arra, a' mi ismét őtet illeti.

De ez nem csak hasznos, hanem egyszer'smind igen természetes, és az egyéb nyelv-törvényekkel is megegyező dolog — legelmésebb forma minden nyelvek közt, a' mint majd ezt is nem sokára meglátjuk.

Itt van tehát a' bírás forma' igazi kulcsa! — ezzel pedig él a' Magyar egész nyelve által a' hosszabb beszédben két név-szó közt mindenütt, a' hol a' ki kije kérdésen kívül még más kérdések is felőlők forognak, azon hozzá adással még is, hogy ezen betű: é, a' szó' kemény vagy lágy hangzása szerint változik, 's hol a' ja, hol pedig je, válik belőle p. o. katona bátorsága -kalapja -szeretője. — De ez csak a' harmadik személy' formája, a' többit is tehát ki kell hoznunk, ez is meglesz'.

A' Magyar t. i. ezen kívül minden személynek is más-más 's külön betűket ad ragasztékul nem bírás kedvéért, mert ott is találjuk a' hol arról kérdés sincs, hanem csupán személyeknek megkülömböztetése végett: p. o. magam -ad -a -unk -tok -ok, benem -ed -e -ünk -tek -ök, négyem -ed -e -ünk -tek -ök, adom -od -ja -adunk -tok -nak, látnom -od -nia -nunk -otok -iok, és a' többi.

Ez így lévén, ha a' beszédben elő-kerül, hogy a' birtt-tárgy nem a' harmadik, hanem valamelyik más személyé, ilyenkor a' Magyar nem-csak azt a' kié ejtési (genitivusi) é betűt, vagy ennek mássait, a-ja-je betűket, hanem a' személyes betűket is mind a' birtt-szó-ra ragasztja, 's ennél fogva tehát így jönnek ki

az igazi magyar bírás- vagy ki kije- vagy mije forma 2 szóval.

1-or egy kié egy kije v. mije	2-or több kié egy kije mije	3-or egy kié több kije mije	4-or több kié több kije mije.
Az én fegyverem	A' mi *fegyverünk	Az én fegyvereim	A' mi fegyvereink
A' te fegyvered	A' ti fegyveretek	A' te fegyvereid	A' ti fegyvereitek
A' Katona' fegyvere	A' Katonák' fegyvere	A' Katona' fegyverei	A' Katonák' fegyverei

Más eseteken által.

Az én fegyveremé -remnek -remet -remmel -remből -remről -remben -remnél 's a' t.
A' te fegyveredé -rednek -redet -reddel -redből -redről -redben -rednél 's a' t. és így a' többi sorokkal is szinte úgy.

Itt is van tehát mindenütt *kié* ejtés (Genitivus) de el van rejtve a' *kije* szóban, a' nem vizsgálók pedig máig napig se látják, hanem a' *kinek* esetben keresik.

A' név-más is, a' mint mondám, maga is csak ehhez a' regulához szabja magát, és így volna: — éném-teéd, övé -miénk-tiétek-öké-éném-teeid, övéi-miéink- tiéitek-ökéi; — de ezeket az idő, és a' szokás többnyire másként elváltoztatta.

Minthogy pedig öszveségessen véve, t. i. egygyesben és többesben csak hat különböző személy van, a' hozzájuk tartozandó tárgy pedig, egyszer egygyesben, másodszor többesben mellettek elő-fordúl; innent kitetszik, hogy öszszeségessen véve, csak 12 változtatások lehetnek, a' hol a' hat különböző személyes betűknek tudni-illik ezeknek: m-d-e-nk-tek-i, mindenkinek kétszer kell elő-kerülni, egyszer magával az egygyest jelentő „e” másodszor meg többest jelentő „i” betűvel — 's ennél fogva magának az „e” meg az „i” betűnek is, mindenkinek kétszer egyedül, mivel ők magok a' harmadik személyt példázzák, kell előfordulni — a' kije - szóra nézve tehát csak 10 külömbféle változtatások lehetnek, mert az a' kétszer „e” meg az a' kétszer „i” csak két külömbözőt tévesen, a' mint ez a' formából is világossan kitetszik t. i. em-eim-ed-eid-e-ei-enk-eink-etek-eitek-e-ei.

Honnant akarják tehát némellyek a' harmadik személyeknél a' négyféle ragasztékot t. i. még ezt a' kettőt hozzája: — rek és reik, kihozni? és miért csak éppen a' harmadiknál négy félét? valóban csak azért, mert más oka nincs mint az, hogy magok se tudják miért? — de az bizonyos hogy: fegyverek, már nem egy, hanem több fegyvert jelent — pedig csak eggyről van még egyszer a' szó; — és hogy: fegyvereink, már az „i” betű által is több fegyvert jelent, avval a' hozzá tett „k” betűvel, tehát ezek az Urak még egyszer több fegyvert akarnak mondani, de az ilyen kétszer sokszorozott többest a' magyar nyelv még eddig nem esmérte. —

^{*)} Szorossan véve kellene lenni: fegyverenk.

Nám! ismét egy szép példa, mennyi sok rosszat szülhet, ha az író, nem jól vizsgálja, a' mit ír, 's közre bocsájt! Ezek az Urak minden bizonnyal akartak a' nyelvbe még több világosságot béhozni, 's éppen ellenkezőleg olly szörnyen megzavarták, hogy sokáig lesz' még baja vele a' Nemzetnek, a' míg ez a' rút hiba egészen megszűnik.

De itten méltán az a' kérdés támadhat, miért van itten i betű a' többesnek kijelelésére, holott határozatlan szavakban mindenütt k betűt teszünk?

Éppen azért, hogy külömbség legyen; mivel a' meghatározott beszédben t. i. a' hol meg kell mondani ki kié, és ennél fogva a' személyes betűk is a' szóhoz ragasztatnak, mindenkor más értelme is van a' szavaknak p. o. határozatlan: Katona fegyverek „arma militaria” — meghatározva pedig: Katona fegyverei, — „arma militis”; — nem lehet tehát természetesen két értelmet egyféle kép', adni; azért is a' magyar nyelv ottan mindenütt „k” itten pedig mindenütt „i” betűt rendelt; — de ha ez a' valóságos oka se volna, már a' rossz' hangzás végett is a' k betűt el kellene itten mellőzni, mivel éppen nem illik össze a' személyes ragasztékokkal; mert nám a' többi személyeknél így volna: az én fegyverem - te fegyvered - mi fegyverünk - ti fegyveretek. — Hát erre nem volna kedvök ezeknek az Uraknak? — No! mondják-meg már most, miért tesznek ők magok is itten négyyszer egy-más után i betűt? és miért a' harmadik személy mellett egyszer „k” egyszer meg „i” és „k” szükséges?

Innent kitetszik hogy a' *hi kije* formában ez a' két ejtés: fegyverek és -reik, nem lehet; más-helytt pedig szükséges, a' mint mindjárt meglátjuk.

Szükséges itten t. i. tovább a' bírás formát, egy más formától is világossan elválasztani, mert külömbség is van közte: — mondtam t. i. már azt, hogy a' magyar személyeknek is, megkülömböztetésök végett különös betűket ad ragasztékul ott is, a' hol semmi bírás nincsen, és nám ebből az egyszer felvett törvényből származik imígy

az igazi magános szavú, 's személyes ragaszték forma:

Van	fegyverem	van	fegyverünk	vannak	fegyverim	vannak	fegyverink
-	-	red	-	-	rték	-	-
-	-	re	-	-	rők	-	-
-	-		-	-	ri	-	-
-	-		-	-	riték	-	-
-	-		-	-	rik	-	-

És nám itten már a' két ejtés -rők és -rik benne van, és szükséges, a' mi az előtt a' bírás formában nem lehetett. — De vallyon miért? azért mivel itten az a' több 3-dik személy, a' ki végett a' ragaszték tételik, nincsen megnevezve; 's ennél fogva a' több személyt jelentő k betűnek is, ezen egy szóban elő kell kerülni t. i. szokás szerint a' szó után; — fennt pedig ez másként volt, mivel a' bíró-szó ottan mellette állván, ő maga vette-fel a' maga többes betűjét, — és gondolnám hogy itten is, mint szükségtelent lehetne kihagyni, mihelyt a' 3-dik személy maga többesben mellette már meg van nevezve: p. o. nekik van fegyvere, — vannak fegyverei.

Ebből pedig azt látjuk, hogy nyilván ez is okozhatta mind-eddig a' tétovázást; mert a' nyelv könyvekben sincs a' *hi kije* formától világossan elválasztva, — azt is, hogy ebben nincs szükség, a' kié ejtési eje aja betűkre, ha csak a' könnyebb ki-

mondás éppen olly forma betűket nem kíván, mivel arról kérdés sincs itten kié a' fegyver, 's hogy tehát ennél fogva ide jobban, illik imigy tenni: fegyvertek -rim -rid -ri -rink -ritek -rik továbbá azt is, hogy itten némelyek így: fegyverek: mások meg így: -rök ejtik, ez az utolsó jobb, mert a' két értelműséget elmellőzi. —

Igy van ez minden kivétt nélkül, minden magányos akár-minő származású szóval, nem-csak ezen következők mellett: van-vala-volt lesz', volna-lenne-légyen; de, még több efféle személyetlen vagy más igék mellett is, 'seggyszóval mindenütt, a' hol a' szavak között lévő személyes viszonzat, a' ragasztékot kívánja; p. o. vannak boraik-szépeik, van kettőm — van bennők, utánnok-ennivalójok 's a' t. — tovább ha a' szó, van-vannak (est-sunt) ki is van hagyva p. o. atyámnak János a' neve — tovább olyankor is, ha szinte bírás is van két szó között, de a' bíró szó nincsen mellette, hanem az előbbeni sorban, vagy ha alattomban is értetődik. p. o. éppen most rólok, 's jóságaiokról szollottunk — szerencséjökre történt — öt forintokban került — négy garasával mérik ittjét 's a' t.

Innent van az, hogy a' Magyar e' következők módon is beszélhet: koldusom! szegényem! mire jutottam! milly boldogod vagy te olly feleséggel! hová sietnek uraságtok? 's a' t.

Már most jól lesz' mind a' két formára eggynehány példát ide tenni, hogy annál jobban minden ember a' különbséget által láthassa. p. o.

meghatározva, kié a' fegyver.

Megvan az én fegyverem, a' te fegyvered
Megvan a' Katona' fegyvere
Megvannak a' Katona' fegyverei
Megvan a' Katonák' fegyvere
Megvannak a' Katonák' fegyverei.

határozatlan magányos szó formán.

Van nékem fegyverem-néked fegyvered 's a' t.
Katonák' fegyvere
Vannak Katonának fegyveri
Van Katonáknak fegyverők.
Vannak Katonáknak fegyverik.

Látod é a' különbséget? fennt a' meghatározott beszédben, meg van mondva mindenütt, kié a' fegyver, 's a' kié szó a' ki szóval egygyütt benne van — a' határozatlan beszédben pedig arról kérdés sincs, kié a' fegyver, mivel kölcsön vett, és akárkié másé is lehet, 's a' szó fegyver csak magánossan minden bírasi viszonzat nélkül a' szóhoz: Katona, ott áll — ottan a' ki, -vagy mi szó ragasztékja a' bírásra van alkalmaztatva, itten pedig ezen magányos szó ragasztékja a' személyekre t. i. habeo -es -et -mus -tis -ent.

A' bírás forma meg lévén tehát már állapítva, vizsgáljuk-meg már most, a' mit fellyebb említettem t. i.

Vallyon természetes é ez a' magyar ki kije forma? 's egygyez é az egyéb nyelv törvényekkel is?

Igen is! a' magyaré legjobb, természetes benne minden — minden egygyez a' többivel is.

Természetes az, hogy csak a' ki-miszó (a' bírtt) egyedül az eseteken által változik, hogy a' kié szó (a' bíró) változatlan előtte áll; — azért, mert csak az a' személy, vagy tárgy, melyről van éppen a' szó t. i. a' ki mi szó itten a' kérdéses fő személy vagy fő-

tárgy, és tehát e' szerént ugyan ő lehet egyedül és természetesen az, kinek kötelességében van, a' kérdésekre felelni: fegyveremé -remnek -remet 's a' t.

Ama másik személy vagy tárgy pedig, t. i. a' kié szó (bíró) azt adja értésünkre előtte állásával, hogy a' kérdéses fő személy, vagy fő tárgyaz övé, 's így ezt az egygyetlen-egy kötelességét azzal egészen elvégezvén, a' többihez nincs, nem is lehet természetesen semmi köze: az én — az én — az én 's a' t.

Minő szép! minő elmés! melly felséges gondolat! — még a' szép karaktert, a' szép rend-tartást, 's a' szép erkölcsöt is tudták a' régi Sczitha atyáink, kinek-kinek kötelességét, jussát, helyét kijelölven, a' nyelvökben is előnteni, 's a' magok karaktere' bélyegét egészen bele-iktatni! — Szép tanítást adván az által is, hogy senki se avassa magát abba, mihez semmi köze nincs, 's hogy az alatt-való ne fecseljen, mikor a' felsőbb szól.

Természetes az is, hogy itten nincs aposztróf, mert ezen szözlásban minden benn van, a' mi oda tartozik, az a' kié ejtési e je a ja ragaszték is, ha nem a' kié, de a' kije mije szóban benne van — minek volna tehát az a' vonás? ha pedig a' harmadik személyre, midőn megnevezzük, oda tesszük, hát ezekre is rá kellene tenni: az én - a' te - a' mi a' ti - az ő - az ők - de ezekre senki se teszi; mivel mindenütt szükségtelen, mert ha a' beszédben megértjük, a' hol soha senki se teszi azt hozzá: „vigyázz barátom! ott a' Katona szó után vonás van” az írásban is vonás nélkül minden ember annál inkább megértheti. — Szinte úgy van a' *nem* szócska, a' és az egybe-foglaló 's mellett is, mert itten se hagyunk semmit is ki, mert, a' vagy az, és vagy 's, mindenik magában egész szó, hanem a' hogy a' körül-állások hozzák a' jobb hangzás végett hol ezt hol amazt kell tenni; — ez tehát valóban haszontalan dolog, 's csak időt 's tentát vesztegetésnek lehetne mondani.

Természetes az is, hogy itten a' *nem* szócskák, a'-az, nincsenek közöttök, mert ezek a' szavak az, é, kiejtési betű utól-tétetése által, mintegy össze vannak húzva, 's egygyik a' másiktól elválhatatlanok lettek.

Megegygyez minden a' többivel, mert tekintsük csak a' nyelv' természetét más efféle körül-állásokban, 's nám mindenütt csak arra akadunk, hogy az a' szó, melly nem a' fő tárgy, hanem-csak ennek valami tulajdonságát, számát kijeleli, mindétig változatlan elől jár. — Így van ez egy általjább minden mással érthető-szám-összszakapcsolt szavakkal p. o. szép gyűrű-met három leány - t - nak rózsaszín - színben 's a' t. — 's ebben a' francia és az olasz is olly okos volt, hogy ezeket ő se változtatja, a' német, latány, horvát 's a' lengyel pedig mind a' kettőt egygyütt fecsegteti.

Megegygyez a' többivel abban is, hogy a' kiejtési e je a ja ragasztékot az utóbbi szóra ragasztja; mert az utól-járót is a' Magyar mindég a' fő szó után teszi így: szép leányra, nem pedig így: rá szép leány. —

Hogy pedig más Nemzeteknél máskép van, mink arról nem tehetünk, lássák ők! — azért teszik, mert ők más gondolkozásúak, más természetűek, a' nyelvöket is máskép formálták, szinte úgy mint sok másban is tőlünk különböznek. — Magyar a' buzáját nyomtatja, 's verembe teszi, ők kicsépelik 's magvas tárokbá zárják, — a' muzsikát, a' tánczot, a' nadrágot, a' nyeret másként szereti a' Magyar — máskép a' Német — máskép az Angol — máskép a' Török és a' többi kedvelli.

De vallyon melyik a' jobb mód? gondolnám hogy a' magyaré sehol se az utolsó, a' nyelvre nézve pedig az övé minden bizonnyal a' legelmésebb, 's legtermészetesebb — az idegeneknek is meg kellett ezt vallani, mert nem-csak nem szükséges, hogy mind a' kettő egygyütt fecsejen; hanem világosság helyett inkább homályosságot okozhat, szinte úgy, mint, ha azon egy kérdésre két ember egyszerre felel.

Azt pedig egy általjáb' észre-vehetjük a' nyelvünkben, hogy ő a' szükségtelent mindent nagy szorgalommal elmellőzi, a' szükségest pedig igazi helyén annál nagyobb pontossággal kifejti: p. o. hihagyja nagyon elméssen a' névnél egészen a' név' nemét; mert ez valóban nagyon szükségtelen dolog, és pedig azért; mert, ha egyszer értjük a' szót, 's esmérjük a' tárgyat, hát már azt is tudjuk mindenkor férjfi e, vagy aszszony e az a' személy; — egy életlen tárgynak pedig hiszen nincs is a' természetben neme; mert p. o. egy kő nem lehet se férj, se feleség. —

Valóban sajnálhatjuk az idegeneket, hogy ők evvel a' hasztalan kérdéssel úgy bajlódnak, 's mint a' Németek p. o. azon törődnek, vallyon a' tányér, a' sár, meg a' hely, férfi nemhez tartozik e, vagy pedig a' köz nemhez, hat. i. így: Der Zeller, der Roth, der Ort, vagy pedig így: Das Zeller, das Roth, das Ort, kell emondani; és a' mi még furcsább, az aszszony személyt magát is némelykor köz-nembe teszik p. o. Das Fräulein, das Mädchen, das Weib, bizonyosan azért, mért a' szükségtelent feszegetvén, ők is már úgy megzavarodtak, mint ama Magyarok, kik a' *ki kije* formában mindég latány forma szollást keresnek, 's azt vélik hogy a' *kinek* esetben feltalálták. — Kár! hogy ezek az Urak az idegen him nemű anya nemű 's köz nemű beszéd formát eddig a' magyarabá nem hozták! —

Ezek is meglévén bizonyítva, vegyük-elő ismét a' kérdéses *ki kije* formát, és nézzük-meg azt is, hogy fejlődzik ez ki, ha három-négy-öt, vagy még több bíró és birtt szavak egymás után elő-kerülnek?

Először is azt jegyzem-meg, hogy mihelyt egyszer a' fegyver (tehát a' birtt) valamelyik bizonyos személyé, már többé egy más személyé természetesen nem lehet; azért nem is lehet így mondani: az én fegyvered — te fegyvere — katona fegyverem. 's a' t.

Másodszor: hogy az első, és a' második személyekre nézve a' forma ennél a' két szónál tovább nem terjed, mivel ezek a' személyek egygyütt beszélgetvén, soha seszükséges az ők tulajdon tárgyának világosabb megmagyarázására egyebet megmondani, mint ezt: ez az én fegyverem, ez a' te fegyvered. —

De szükséges a' harmadik távol lévő bíró személy felől: Katona, a' *kinek* fegyveréről éppen beszélnek sokszor azt is tudni, 's hozzá tenni, kié ő maga, hogy t. i. annál jobban a' kérdéses birtt tárgyat (fegyvert) a' többi közt meg lehessen különböztetni; — azért a' magyar-nyelv úgy rendelte-el a' *ki kije* formát, hogy illyenkor a' kié szó (bíró) maga részéről aztatis megmondhatja — és ez is természetes; mert ez a' kérdés már egyenesen ő személye felől tétődik, kié ő maga — ő tehát erre nézve ismét a' fő tárgy, és köteles is tehát ő maga felelni. — Azért a' már megbizonyított törvényeknél fogva, a' harmadik személyekre nézve így jönn ki:

az igazi *ki kije* vagy *mije* forma 3 szóval:

<i>kié</i>	<i>kije és kié</i>		<i>mije</i>		<i>több eseteken által</i>
Az én	katonám	vagy katonáim	fegyvere	vagy fegyverei	fegyveré - rének - ré rével - réből - réről réhez - rénél - réért 'sa' t. vagy: fegyverei - reinek - reit reivel - reiből - reiről reihez - reinél - reiért.
te	-nád	-náid	-	-	
Biztos	-nája	-náí	-	-	
A' mi	-nánk	-náink	-	-	
ti	-nátok	-náitok	-	-	
Biztosok	-nája	-náí	-	-	
t. i. bíró nélkül	-nájok	-náik	-	-	

Itten a' mint látjuk az első szó a' *kié* szó (bíró) — második szó elsőre nézve a' birtt, a' következőre nézve maga is bíró — a' harmadik szó pedig a' kérdéses fő-tárgy.

Mint hogy pedig a' harmadik személy: biztos, ismét valakié másé lehet, és némelykor a' kérdéses tárgynak még világosabb leírására szükséges azt is megmondani — lehet folytatni tovább is, és így lesz:

az igazi *ki kije* vagy *mije* forma 4 szóval:

<i>kié</i>	<i>kije és kié</i>		<i>kije's kié</i>		<i>mije</i>		<i>több eseteken által</i>
Az én	biztosom	-saim	katonája	-ái	fegyvere	rei	úgy
A' te	-sod	-said	-	-	-	-	mint
Vármegye	-ssa	-ssai	-	-	-	-	fennt
A' mi	-sunk	-saink	-	-	-	-	csak
A' ti	-sotok	-saitok	-	-	-	-	a' fő
Vármegyék	-ssa	-ssai	-	-	-	-	tárgy
t. i. bíró nélkül	-ssok	-ssaik	-	-	-	-	változik.

Ha pedig még tovább is szükséges megmondani, *kié* a' Vármegye? lehet könnyen azt is hozzá tenni:

öt szóval:

<i>kié</i>	<i>mije's kié</i>	<i>kije's kié</i>	<i>kije's kié</i>	<i>mije</i>	} több ese- teken által úgy, a' mint fennt van.
Az én	Varmegyém-éim	biztossa-ai	katonája-ái	fegyvere-rei	
A' te	-gyéd -éid	- -	- -	- -	
Érsek	-gyéje -éi	- -	- -	- -	
A' mi	-gyénk -éink	- -	- -	- -	
A' ti	-gyétek -éitek	- -	- -	- -	
Érsekek	-gyéje -éi	- -	- -	- -	
t. i. bíró nélkül	-gyéjük -éik	- -	- -	- -	

És így ha szükség hozná magával, a' Magyar olly könnyűséggel 8-10 szóval is elmondhatná, — mit más Nemzetek valóban nem igen tehetnek. — Innent van az, hogy a' Magyar sokszor ott is, hol az idegenek egészen kihagyják, megmondja kié a' tárgy, mert könnyen esik néki; — minthogy pedig ez által a' beszéd is sokkal világosabb lőn, ki tetszik, hogy a' magyar-nyelvvel világosabban is lehet beszélni, mint akármely más európaival — csak gyakorolnánk jobban!

Ez a' forma pedig nem-csak személyes, hanem minden más éltelen tárgyakra is szinte úgy elterjed, a' hol már nem bírás, hanem valami más viszonzat van köztök, 's egygyik a' másiknak valami cselekedetét, szenvedését tulajdonságát vagy hozzá tartozását 's a' t: megvallyá: p. o. szívem' öröme — kö' keménysége — ezered' zászlója 's a' t. — azért jobbnak is itélném ha ezen formát nem bírás, hanem *ki kije* vagy *mije* formának neveznénk, a' mint már magam is tettem.

Itten pedig még azt is meg kell jegyezni, hogy a' Magyar majd nem minden ilyen szót sok-félekép' elváltoztathat, 's azért is ugyan azon egy tárgyról folyó beszédét, a' körülállások szerint, 's a' hogy jobban illik, több-féle-kép' adhattya-elő p. o. Ezered Kapitány, itten az első szót így is teheti: ezeredes, ezeredi, ezeredbeli, ezeredben lévő, ezeredből való Kapitány, és meghatározva így: ezered' Kapitánnya. — A' másik szót is sokszor szinte úgy p. o. leány-csók -csókja -csókolása -megcsókolása -csókolhatása -megcsókolhatása -csókolgatása -csókolódása -csókoltatása -megcsókoltatása -csókoltathatása 's a' t. — a' hol is mindenütt valamennyire változik a' szavak' értelme.

Ezekből pedig ismét világossan kitetszik, a' magyar nyelv' sokkal nagyobb tehetősége; — mert, a' mint itten látjuk, mink egy szóval annyit mondunk, mennyit az idegenek 4-5 mással a' lig mondhatnak, és olyant is mit ők nyelvökkel egészen ki sem ejthetnek; próbálja csak kérem valaki ezeknek értelmét egygyenként akármely más nyelvre átfordítani.

Ez is meglévén, kell még itten két más szép magyar formát is említenem, melyek szinte ide tartoznak, — tudom, hogy az olvasó nem fog reám neheztelni, ha ezeket is megvizsgáljuk.

Mondtam már t. i. hogy a' Magyar a' kérdésre, ki kié? egy szóval is felelhet imígy: katonáé, és nám ebből is származik egy más nagy hasznú forma. — Illyenkor a' mint látjuk, a' fő tárgyi szó (fegyver) ki van hagyva, és az a' magányos *ké* szó megtartja maga mellett az eredeti *kié* ejtési (genitívusi) é betűt. — Az egész különbség tehát abban áll, hogy itten ez az, é betű, a' kihagyott fő-tárgy' képét egyedül viseli — ennél fogva ő néki is kell tehát természetesen, amannak a' kötelességeit is véghez vinni, ő is felel tehát mindenre, 's ő is veszi-fel a' birtt-helyett minden ragasztékokat, úgy, mint, ha a' házi gazda nincs otthon, akkor az otthon hagyott kép-viselője már a' fő, és felelet alatt lévő személy a' házban. Ez pedig:

az egy szavú *ki mije* forma.

És minden esetenként által így van:

1-ször Katonáé -énak, -ét -ével, -éből -éről -éba -éhoz -énél -éért 's a' t.

2-ször: Katonáké - - - - -

3-szor: Katonái -éinak -éit -éival -éből -éről -éiba -éihoz -éinél -éiért 's a' t.

4-szer: Katonákéi - - - - -

Az elsőben itten egy a' Katona, meg egy az alattomban értett holmije, 's annyit tesz' németül: *Das dem Soldaten gehörige Ding.*

A' második sorban több a' katona, egy a' holmije és tesz': *Das mehreren Soldaten gehörige Zeug.*

A' harmadikban egy a' katona, de több a' holmi: *Die einem Soldaten gehörigen Sachen.*

A' negyedikben mind a' kettő több: *Die mehreren Soldaten gehörigen Sachen.*

Ezt a' formát is lehet szinte úgy tovább is folytatni, ha szükséges; mert a' bíró, katona, maga is lehet ismét valakié másé, és pedig nem lévén más különbség köztte, mint az, hogy itten az utolsó e betű veszi-fel a' birtt-helyett a' ragasztékokat, egészen úgy, mint a' *ki kije mije* formában van adva: p. o. Vigyázz a' katonánkéra, 's a' két szomszédunk katonái-éira is, az itten lévő Vármegye' Biztossa' Katonája' feleségéhez pedig ne nyúl — és itten kell ezen szavak: övé -öké -övéi -ökéi, igazi értelmét is keresni.

Ez a' szóllás-mód a' horvátban is megvan p. o. Szinovo, otczovo, materino — lengyelben is p. o. Królów - Kupców - Siestrzyn - Królówego - wemu 's a' t. de nem terjed annyira mint a' magyaré; németnek, latáynak, francziának, olasznak pedig semmi eféléje nincsen.

A' k betűt itten se lehet többesben az é betűre ragasztani, hanem i betűnek kell lenni, azért: mert ha teszszük, itten is mindjárt az egész bírás megszűnik, a' szó határozatlan szóra változik, és már nem a' holmije, hanem ő maga, de több hozzá tartozandó személyekkel egygyütt alatta értetődik p. o. hogy vannak Uraimék, Katonáimék? *Wie befinden Sie Sich meine Herrschaften, meine Herren Soldaten?*

Nám melly pontossággal tarja-meg a' nyelv, az egyszer fel-vett törvényeket, 's melly szép rövidséggel a' különböző értelmet eltudja igazítani. — Ez pedig

több személyű szó forma, — 's így megyen:

kik

több eseteken által

1-ör: Katonák - katonáké - éknak - ékat - ékkal - ékből - ékről - ékban 's a' t.

2-or: Katonáké - katonákéké - kéknak - kékat - kékkal - kékből - kékről - kékban 's a' t.

Az elsőben egy a' katona, 's vele több hozzá tartozandó személyek értetődnek; a' második sorban több katonákhoz tartozandó több személyek értetődnek, és mivel ezek a' katonához tartozandó személyek magok is valakié másé lehetnek, lehet a' formát szinte úgy, ha szükséges, nem-csak tovább is folytatni, de ezek a' személyek magok is bírhatnak valamit, a' mi e' következő példákból világossabb lesz': Katonákkal nem jó tréfálni: *mit dem Soldaten sammt seinen Angehörigen ist nicht gut zu spaßen* — tegnap a' Kardosséknál ebédeltam, bei denen Kardossischen, oder: dem Kardos Angehörigen,

máskor pedig az Uraságunk korcsmárossaiéknál szoktam — bei mehreren Schenfern sammt ihrer Familie — Katonámékat ma mind megverték (t. i. a' katonámat, a' feleségét, a' leányait 'sa' t); a' fogadós' két fiaiékat pedig mind a' Város-házába vitték (t. i. a' fogadós' két fiját feleségestül, gyermekestül egygyütt) — Katonáidék fegyvereire 's mindenére jól vigyázz 's a' t.

Itten találjuk-fel ezen szavak': övék-ökék, igazi értelmét is. Látod e ismét Magyar! a' nyelved' másokon felett-való felsőbbbségét, mélyebben ereszkedhető ügyességét?

Ez talán a' *ki* *hije* formáról elég volna már, mert, úgy szólván, minden, a' mi szükséges volt, ki van merítve; de előre tudom, sokan érdemes olvasóim közt még azon, hogy a' *kinek* ejtés nem volna benne, és nem lenne genitivus, nagyon fognak kételkedni; mert vagynak olyan emberek is, kik ha bár mi világos is legyen a' dolog, bár mi erős próbákkal is megbizonyítva, még se hisznek, a' hibájokat még se akarják megvallani (pedig minden ember hibázhat) szükséges tehát mindent nap-fényre hozni, — a' tévelygés' származását is kinyomozni, — a' *kinek* ejtés igazi mivoltát, 's hol szükségét is felfedezni; — és ebből már most egy valóságos csata lesz', mellyben az, ki nem áll erőssen megbukik, az igazságnak pedig győzni kell, — Rajta tehát!

Ha ezen Urak' állításai igazak volnának, tehát az első alap formában is a' *nak* esetnek bennt kellene lenni, vagy legalább lehetne, ha mind-egy volna, oda is tenni; sőt egyformaság végett szükséges is volna, — de bezzeg nem lehet, — lássuk! talán így: néki a' fegyvere -rei — nékik a' fegyvere -rei, — úgy e bár! hogy így a' nyelvünknek nagy elesűfitása nélkül nem tehetik; tehát, katonának a' fegyvere se mondjanak.

Ha a' *nak* ejtés egyszer'smind *kié* ejtés (genitivus) is volna, hát természetesen ezeknek is: *néki-nékik*, genitivusoknak kellene lenni; de úgy e bár nem igaz; mert övé a' *kié* ejtés — néki pedig *kinek* ejtés. —

De ez a' következő példákból még jobban ki fog tetszeni; azt kérdezem én most tőlök, mire értse az ember már az efféle szöllást?

Az atyámnak a' neve tetszik, mert a' szó: atyámnak' az ök genitivussa 's egyszer'smind dativusok is lévén, két-féle értelme van: mei patris nomen placet akárkinek, és meo patri placet suum nomen.

A' Pistának a' fiját vissza-küldöm, — itt se tudnánk őket megérteni; mert azt is jelenti, hogy az ő fiját vissza-küldöm valahová — és azt is, hogy ő néki küldöm vissza a' fiját. —

A' szívemnek a' dobogása árthat, mire értsük? szívemnek árthat e a' dobogása, vagy talán másnak, a' kire éppen haragszom?

A' leányomnak a' ruhájára pénzt adtam. Itt is úgy van.

A' katonának a' fegyverét a' tisztnek meg kell tisztítani. Itten pedig azt se tudhatjuk igazán kié a' fegyver? se azt, kinek kell tisztítani?

A Báronénnak a' vadászsa a' Báródnak tetszik. Itten se tudhatjuk igazán, se kié kettő közt a' vadász, se kinek tetszik köztök — és így 's a' t.

Más tehát: az atyámnak — a' Pistának — a' szívemnek, és egészen más és nagyon különböző ez: atyám — Pista — szívem, — ne is keverjük tehát össze, ne is vegyük egy formán, ha két értelműek nem akarunk lenni, nem kell a' Nemzetet az ilyenekkel tévelygésbe hozni, hanem világossan kell beszélni így: Katonának meg kell a' tiszt' fegyverét tisztítani — Bároném' vadászsa a' Báródnak tetszik, és világossan is kell tanítani. — Nem-de az igasság' diadalma kitetszik mindenütt?

De hát ha szükség hozza magával még több efféle *hi kije* szókat egy-más után tenni p. o. A' míg te az anyámék szomszédja fiai' kertjében, kedvesed' számára virágokat szedni jársz; addig én boldogom az apadék' házában Nina szeretőm' kék szemei, piros ajka, 's hó keble szépségének hódolok, — tegyük már most ezt az ök formáján: A' míg te az anyáméknak a' szomszédjoknak a' fíjainak a' kertjekben, a' kedvesednek a' számára virágokat szedni jársz; addig én boldogom, az apadék'nak a' házokban a' Ninának, a' szeretőmnek, a' kék szemeinek, a' piros ajkának, a' hó keblének, 's a' szépségének hódolok. — No már nézze az ember! micsoda csufság lett belőle! minő kevert zavart érthetetlen! micsoda fül sértő, fuldokló, szakasztott az egész elő-adás! Olly szépet, hogy ritkán lehet szebb tárgyat említeni, akarnak mondani, és olly csunya rút láz köntösbe öltöztetik, hogy majd nem felborzasztja a' Magyarak is a' haját, az idegen pedig minden bizonnyal addig futna hallattára ijedtében, a' meddig a' lába csak vihetné. — Lehet é az ilyen elő-adás természetes? valóban nem, és bátorkodom állítani: hogy ez a' visszaélés sokat árt a' Nemzetnek is magának; mert ez valóban az, mi az idegeneknek csúfolkodásul szolgál, — ez leg-főképp az, a' mi minden tanulót mindjárt kezdetén elijeszti, nem is tudván ő szokatlan ajkával annyi sok, már magában is kellemetlen hangzású *nakot* egymás után jól kiejteni, annál kevesebb a' furcsa dolgot megérteni, hogy a' *hi-nek*, egyszer'smind *kiét* is jelentsen. — Így szenved sokszor idegenek előtt nyelvünk' jó híre, 's vele egygyütt a' Nemzeté is.

De magok a' *nak*-ejtés' kedvellői is eztet által-látják, és azt tanítják, hogy ilyenkor még is egynehány szavakban ki kell hagyni — úgye? lássa az ember! de jól van jól! ez annak a' jele, hogy nincs puska-porok, hogy a' sötétben járnak, hogy már szédelg a' fejök, hogy valamit állítottak, mit nem lehet védelmezni; azért tehát csak adják-meg magokat fogva, bocsást kapnak.

Itten azt jegyzem-meg, hogy a' Latány, Német, Franczia, Olasz, Lengyel, és a' Horvát habozna elébb az előbbeni példában, még maga nyelvén tudná jól kiejteni; próbálja csak kérem, akárki, ki egygyikén vagy másikán beszél, és ha meg nem zavarodik, legalább minden bizonnyal meggyőződik arról, hogy az efféléket legfolyóbban, legvilágosabban, csak-ugyan a' Magyar adhatja-elő, úgy a' mint fentebb van.

Mi okra nézve akarnók mink tehát szerencsésebb alkotású nyelvünket a' sikeretlenebb idegenekéihez szabni, 's valami képzelte egygyezés' kedvéért a' magunkét olly szörnyen elrontsálni, holott amazok irigyelkedhetnének azért az Isten' különös gondviseléséből régi Sczitháktól örökben reánk maradt legdrágább hagyományért?

Ideje van, hogy a' dicső Nemzet feleszmélkedjék, 's tanulja ismérni a' nyelvét, hogy felhagygyon a' latány 's német nyelvvel; mert ezekből egygyik sem olly szerencsés, csak éppen, hogy jobban vannak kimívelve, hogy több szavaik vannak; a' magyaré pedig, mivel mindég csak ezeken kapkodott, ez által nagyon hátra maradt.

Azomban a' csatának még nincs vége — és az igazságnak nem is elég az illyen győzelem; mert ezek az Urak meg vannak ugyan a' csata-mezőről szalasztva; de vannak még némelly rozsdás fegyverik, rajta tehát! — ezekből is ki kell őket egészen vetkeztetni, és csak úgy osztán a' győztes igazság nekik is bátran törvényeket szabhat.

Ezek az Urak t. i. a' *nak* ejtés' oltalmául olyan valamihez akarnak kapaszkodni, minek semmi gyökere nincs, csupa képzelet, és minden elégséges próba nélkül szüklöködik; — azt állítják, hogy midőn a' *ki kije* szavak előtt már egy más kiejtés (nominativus) áll, olyankor a' *nak* - ejtés a' homályosságnak elmellőzése végett szükséges volna, az az: hogy nem lehetne jól magyarul így mondani: feleség a' férj' társa, — viz a' tűz' ellensége — Isten az ember' atya, hanem hogy így kell lennie: a' feleség a' férjnek társa, — és úgy a' többi.

De csalatkoznak, mert a' két *ki*-szó a' *nem*-szócska, a' az, által el van választva egymástól, és arról már a' nyelv maga gondoskodott, hogy itten ne legyen semmi homályosság avval az elváltozhatatlan törvénnyel, hogy a' *kié*-szó (genitivusi szó) mindég éppen a' hozzá tartozandó *kije*- vagy *mije*-szó előtt álljon — fennt is tehát világos minden, mivel ezen regula szerint világossan kitetszik, hogy a' társ csak a' férjé, az ellenség csak a' tűzé — az atya csak az emberé lehet, nem pedig a' tovább álló más szóé, mellytől, a' az által el van szakasztva; azért is nem-csak így, hanem hátul is tehetjük azt a' másik ki szót imígy: férj társa a' feleség, sőt minden *kije*-szónak még több hozzá tartozandó *kié*-szava is lehet, csak mindenik a' magáé előtt álljon p. o. tűz' természete a' víz' tulajdonságaival ellenkező 's a' t. — Itten úgy é bár sehol se lehet homályosságot találni, ha csak szánt-szándékkal nem akarunk fejeskedni, — úgy ám! de a' nap-fényt is eltagadhatja az ember, ha egyszer a' fejébe veszi.

De itt is tudom, mi csábította-el őket, t. i. az, hogy e' következőkben is minden úgy van, és mégis a' kinek-eset is szükséges p. o. hold a' földnek késérője, — Isten a' világnak teremője, 's a' t. de más oka van ám ennek, nem az, hogy két *ki*-ejtés áll benne, a' mint majd utóbb meglátjuk.

Ha pedig fennt homályos volna, hát ezen szóllásnak is homályosnak kellene lenni: te az én társom vagy, én az ő ellensége vagyok, — katona a' leány' atya, és egy szóval minden, hol nincs *nak*-ejtés, — de nem úgy van, pedig itt is van két *ki*-szó mindenütt; — ha tehát ők valami más velősebb próbákat nem hozhatnak-elő, evvel valóban eltakarodhatnak, — és már most vége a' csatának — az igazság meg van boszszúlva — legyen tehát békesség, és már most vizsgáljuk-meg tehát:

Mi az a' *nak*-ejtés?

Csak *kinek* ejtés és más semmi, az az: a' magyarban szinte úgy mindenkor a' kérdésre kinek? minek? áll, mind a' több európai nyelvekben a' hasonló kérdésre p. o. kinek? atyának — cui? patri — a qui? au pere — a chi? al padre — wem? dem Vater —

komu? oycu, — komu? otczu, — és gondolnám hogy más akármiféle nyelvben se lehet máskép'. —

De az itt a' külömbség, hogy a' Nemzetek nem egy formán élnek vele, hanem midőn az egyik *kinek* kérdez, és felel, akkor a' másiknak jobban tetszik sokszor más kérdéssel élni, 's viszzonozni; hasonlitsuk -össze p. o. a' magyart a' némettel: ő béillik katonának — er schickt sich zum Soldaten — szép Úrnak lenni, es ist schön Herr zu seyn — nékem van, ich habe — én ötöt szebbnek tartottam, ich habe sie, oder ihn für schöner gehalten — ő nékem jó barátom, er ist ein guter Freund zu mir — egyenesen Budának hajts, fahre gerade gegen Ofen hinzu, 's a' t.

Itten a' mint látjuk a' Magyar mindenütt *nak* esettel felelt, a' Német pedig éppen azt akarván elő-adni, ezeket a' kérdéseket tette: zu was? — was? — wer? — für was? — für wem? — zu wem? wohinzu — 's úgy is felelt.

Ugy van ez a' többi Nyelvekkel is, és éppen úgy minden más esetekre nézve is, a' mint azt úgy is minden ember tudja, hogy soha se lehet egy nyelvből a' másakra szó-rul-szóra fordítani — és így történik tehát sokszor az is, hogy midőn a' latány, 's mások *kié*-ejtésbe teszik a' szót, olyankor imitt-amott a' magyar *nak*-esettel él, vagy máskép' is mondja: p. o. ulna panni, posztónak röfe, vagy rőf posztó, 's több efféle, a' mint ezt is majd mindjárt meglátjuk.

De azért hogy ez így van, nem egy forma a' magyar *kinek*-ejtés, a' *kié*-ejtéssel, ugyé bár? ez rossz következtetés volna? mert van a' Magyarnek külön *kié* ejtése, melly az idegenekével éppen olyan kérdésre mindenkor megegygyez, van az övéikkel megegygező külön *nak*-ejtése is, mellynek mindenkinek szinte úgy külön értelme is van, nem-de? hanem, a' mint lehet észre-venni, csak-ugyan innen származhatott az egész tévelygés, annál inkább, mert a' latány-nyelv ilyenkor is csak genitivusba veti, 's ennél fogva sokaknak, a' kik csak a' latányt isméri, úgy látszik, hogy a' *nak* ejtés a' magyar *kié* — 's *kinek* ejtése is egyszers'mind; de lesz' még alkalmatosságom erről majd utóbb még bővebben is szólni.

Az pedig a' Nyelv-tanítók' kötelességében lévén, az efféle különösségekkel a' tanulókat minden esetekre, 's minden nyelvre nézve egészen 's jól megismértetni, feltett czélon kívül volna, ezekbe mélyebben ereszkednem, azért is vizsgálgjuk - meg már most, minthogy erről a' Nyelv-könyvekben mind-eddig nincsen semmi bizonyos regula, azt:

Mi a' magyar *minek* *mije*- vagy *kije* forma, hol szükséges,
's hogy illik -össze a' többi nyelvekkel?

Dicsekedhetem azzal, hogy legalább a' külömbséget kinyomoztam, a' többit pedig majd az idő megteszi. — Ez tudni-illik egy egészen más forma, melly két név-szó közt csak akkor szükséges, ha köztök nem lehet kérdezni *ki* *kié* — ilyen esetek pedig e' következendők:

1-ör. A' Magyar két-szó közt ottan, a' hol az egyik köztök egy egészszer, a' másik pedig ennek egy részét jelenti, az első szót *nak* esetbe teszi, a' másakra pedig utóla' kö-zönséges ragasztékot ragasztja p. o. a' nem rég említett példában: posztónak röfe.

F. M. Or. Minerva 4. Negyed. 1827.

Itten nám nem lehet kérdezni: *ki* röfe? mivel a' rőf nem lehet a' posztóé, mert talán a' Szabóé, vagy a' Kalmaré, hanem így a' kérdés: *minek* röfe — 's ennél fogva a' felelet is így: posztónak röfe — és ebből származik a' meg nevezett *minek mije*, az előbbeni *ki kije* formától mind értelmére, mind szerkeztetésére nézve nagyon különböző forma.

Hogy pedig ebben nagy különbség van az értelmére nézve, az abból is kitetszik hogy a' Német, a' Franczia és az Olasz is az ilyenekben különbséget tesznek, 's itten nem, *kié*, hanem miből, kérdeznek; — *Wie theuer ist die Elle vom Tuche?* — *l'aune de drap* — *il braccio di panno*; nem pedig, *bes Tuchs* — *du drap - del panno*; — a' Magyar tehát erre *nak* esetet, a' Német ablátivust, a' Franczia és az Olasz pedig osztó, *de-di*, nem szócskát választott — a' Magyar és Német pedig ezen kívül, a' mint mondtam, határozatlan is mondhatja így: rőf posztó — *die Elle Tuch*.

Igy van ez mindenütt, a' hol ilyen szók össze-kerülnek p. o. szénának mázsája — bornak itszéje - húsnak fontja - búzának köble - fának öle - egésznek egy része 's a' t.

Természetes dolog tehát, hogy ilyenekre a' Magyarnak egy külön formája van, mert hol különbség van az értelemben, ott a' szavakat is más esetekbe kell tenni, ha bár a' nagy remek munka latány nyelv itt is csak *kié* ejtésbe teszi így: *ulna panni*.

A' szerkeztetésre nézve pedig az a' különbség, hogy itten *nak* ejtés van, itten viszsára is lehet mondani így: röfe posztónak — hogy itten apostrophot is lehet tenni, ha írásban az utolsó betűket kihagynók így; posztó' röfe, — hogy itten szokásban van a' nem szócskákat, a' az, közbék tenni, kivált ha viszsára mondjuk, ámbár itt se szükséges; — abban pedig megegygyeznek, hogy itt is több eseteken által csak a' fő tárgy felel — hogy ezt is tovább lehet folytatni, de csak a' *ki kije* formán p. o. Pesti Kalmár, posztójának röfe 's a' t.

2-or Szükséges tovább a' *kinek* ejtés két szó közt, midőn egy millyen-szó (adjectivum) *mi*-szóra (substantivumra) átváltozván, p. o. a' jó, egy más *mi*-szóval p. o. hír, össze-kerül és ezeket meghatározva akarjuk kimondani, ilyenkor így kell tenni: a' jónak híre.

De vallyon miért? azért, mert itt se lehet *ki kié* kérdezni, mivel minden, millyen, az-az mással-érthető szó míg az megmarad, és önn' magáról nincs kérdés, a' meghatározott szóllásban is csak úgy marad: p. o. jó hírem, jó híred, jó híre, — hatehát akkor is, midőn *mi*-szóvá lett, és már ő felőle van a' kérdés, ismét úgy maradna, a' beszéd két értelmű volna p. o. millyen híre? — jó híre, — ki híre? jó híre; — minthogy tehát itten is különbség van, a' Magyar, hogy világosan beszélljen, azt a' kérdést teszi: minek híre? — és felel, jónak híre — boni fama.

Igy van ez, nem csak minden millyen-szóval, midőn valami tárgy értetődik alatta: *hoc bonum, hoc malum* 's a' t. hanem millyen szó formájú név-másokkal, és participiumokkal p. o. szépnek foganatja — rossz'nak kút-feje — nagynak, nemesnek példája, — ennek, annak, ollyannak, mellynek haszna, elmulttnak képe, jövődőnek rajza 's a' t.

3-or Szükséges tovább a' *nak*-ejtés két szó közt ollyankor, midőn egy cselekvő igéből származott név-szó p. o. keresés-kereset- vagy kereső, más ollyan név-szóval össze-kerül, melly *küt*-ejtésben azon ige mellett áll p. o. haszont; — ha ezeket meghatározva akarjuk kimondani, így kell tenni: haszonnak keresője - keresése - keresete.

De vallyon miért? azért mivel itt is éppen úgy, mint fent volt, egyszer egygyütt véve is élhetünk velök, így: az én haszont-keresésem — a' te haszont-keresőd — az Ur' haszont-keresete, — és külön véve is; ilyenkor tehát, midőn a' haszonról magáról van a' kérdés, nem állhat ismét úgy — vagy is világosabban szólva, legfőbb oka éppen az, hogy ilyen cselekvő ige mellett két név-szó; egygyik cselekvő kiejtésben, másik pedig t. i. a' mellyiket ez a' cselekedet érdekel, *kü* ejtésben mellette áll; p. o. János keresi a' Katit — a' haszont — szél forgatja a' tollat; ilyenkor tehát, ha nem volna különbség, nem tudhatnánk, mellyikre kell kettő közt venni az értelmet; — a' Magyar tehát ilyenkor azon személyről vagy tárgyról, ki cselekszik, meghatározva így kérdez: ki a' keresője, forgatója? felelet: János — szél: — azon személyről vagy tárgyról pedig, a' kit az a' cselekedet érdekel, ismét a' különböző kérdést teszi így: ki minek keresője, forgatója? felelet: János Katinak -haszonnak keresője — szél tollnak forgatója — ki keresése-forgatása? János keresése, szél forgatása, — minek keresése, forgatása? Katinak vagy haszonnak keresése, tollnak forgatása. — Ennél fogva tehát János' szeretője az, kit a' János szeret, — Jánosnak szeretője pedig az, ki őtet szereti.

Nám ismét egy új példa, minő világosságot terjesztő szerekkel bír a' magyar-nyelv, a' mi illy rövid móddal egy európai nyelvben sem találhatik; de a' mai Magyarinak világosság nem kell, hanem a' latány nyelvnek mímélése; ő tehát inkább a' *nak* ejtést a' *kie*-ejtéssel össze-zavarja, hogy az ő nyelve is olly homályos legyen, mint ilyenekben a' latányé; így már szép, és jó? —

Itt vannak erre még több példák: pénznek vesztegetése — elvesztegethetése, útnak megmutatása, — búzának kicsépelése — kicsépelhetése — Istennek megtagadója — földnek késérője — juhoknak haszna. 's a' t.

Itten azt akarom megjegyezni, hogy némellyek ('s pedig több'nyire) az ilyen össze-kapcsolt szavakban, azt a' *kü*-ejtési szót *ki*-ejtésben hagygyák így: haszon keresés, — de ha jól megfontoljuk a' dolgot, hibáznak; mert nám! ilyenkor mindenütt másutt is a' másik név-szó mindég abban az esetben marad, mellyben az ige mellett szokott lenni p. o. menny-be-menetel — jégen-csuszkaállás — földre-esés — útnak-indulás — elől-járóknak kedvező — búban-epedő — semmire-való 's a' t. ennél fogva a' *kü* ejtést is szinte úgy oda kellene tenni mindenütt, a' hol az értetődik, így: haszont-keresés, — részt-vévő — szót-fogadás — fényt-űző bort-mérés — kint-szenvedés — időt-vesztegetés 's úgy meghatározva is, ha össze-kapcsolva vesszük, így: Kalmár haszont keresése 's a' t. — a' németben is az effélékben *kü* ejtés értetődik, p. o. *Salzverschleiß* — *Weinhändler* 's a' t.

Legfőbb oka pedig az, mivel, a' mint látjuk, minden cselekvő ige mellett ugyan-azon név-szó *ki*-, vagy *kü*-ejtésben is állhat, nem lehet tehát mind a' kétszer egyformán tenni, mivel két értelmű volna; a' mint is valóban nagy különbség van köztte p. o. az én leveleimet egy leány-örzésére nem bízom — leányt-örzést a' Törököktől kellene tanulni — más tehát leány-örzés, és egészen más leányt-örzés — itt van még több efféle: annya-szeretet — anyát szeretet — puska-töltés — die Patrone, — puskát-töltés, das Raden der Flinte — búza-mérő — Meßen, mit dem man den Weizen meßt, búzát-mérő — derjenige, der den Weizen abmeßt, 's a' t.

Ottan pedig a' hol rosz' hangzás végett nem igen lehet az ilyen szót *kül* ejtésben mellette kimondani, vagy aposztróf illene reá, vagy pedig egészen kellene húzni egy szóra így: feleség' féltés — út-mutatás — engem gyűlölés 's a' t.

Tovább szükséges megjegyezni azt is, hogy hibáznánk, ha a' szenvedő és közép igékből származott név-szavak mellett is, a' másik név-szót, midőn meghatározva akarjuk mind a' kettőt kimondani, *nak* esetbe tennénk, hanem inkább csak *ki kije* formán lehet 's kell kérdezni, 's felelni p. o. így: ki születése-áradása-ostromoltatása? Felelet: *fiam'* születése— Duna vize' áradása— Sziget vára' ostromoltatása —szél-fuvása— Tisza' jége' olvadása 's a' t. — Miért? Mert itten az ige mellett csak egy név szó, 's pedig ki-ejtésben áll, másra tehát azt az érdeklést vagy is szenvedést nem is lehet érteni; fennt pedig a' cselekvő igékből származott név-szavak mellett másképp volt, mert ottan a' keresést magára a' haszonra is lehetett érteni, 's arra személyre is, kié a' haszont-keresés.

Ezekből pedig már most kiki azt látja, hogy az efféle két szavakkal több külön-félekép' élhetünk p. o. össze-kapcsolva határozatlan így: várt-ostromlás hat holnapig tartott, — meghatározva: Szolimán Szigeti várt-ostromlása híres lett, — külön-véve 's meghatározva: ezen várnak ostromlása halálába került, — szenvedő formán határozatlan: vár ostromoltatás alatt sok nép elesett — meghatározva: Zrinyi, Sziget vára' ostromoltatásakor, sok dicső tetteket vitt véghez, 's a' t.

Hogy pedig ezeken kívül a' *kinek* ejtés másutt is valahol még szükséges volna, az az: a' hol bizonyos és természetes okoknál fogva igazán szükségesnek lehetne állítani, én ki nem nyomozhattam, ha valaki még többre is akad, vagy ezekben is módosításokat talál, mondja-meg — azzal hazájának jó szolgálatot tesz: — de az bizonyos, hogy máinap, ha szükséges, nem szükséges, minden ember többnyire csak oda teszi — ez így most a' módi, ez így ha rozszabb hangzású is, ha értetlenebb is, czifrábbnak tetszik, az igazi és természetes szóllás forma pedig nagyon ritka.

Azomban akárhogy legyen, én ezt *kinek kinek* maga tulajdon megfontolására hagyom; de gondolnám hogy több okoknál fogva azt a' következtetést, mint bizonyost lehet kihozni, hogy ez valóban a' magyarban vissza-élés a' nyelv' engedelmevel, mivel azért, ha némely helyt, a' mint láttuk szükséges, nincs ok azt oda is elterjeszteni, a' hol szükségtelen, a' hol két értelmű természet ellen való, holott más rövidebb, természetesebb, világosabb, eredeti, az idegenekénél jobb'sszebb arra való formánk van.

Természetes dolog volna tehát, ha a' magyar a' *kinek* esetet két szó közt csak ottan tenné, a' hol szükséges, *ki kije* formával pedig mindenütt élne, a' hol lehet 's kell, így osztán a' tétovázás rövid idő alatt megszűnne, a' nyelv bizonyos szabályokba szorulna, ez által pedig disze és méltósága is jobban nevekedne, az idegen tanúlok is könnyebben megfoghatnák.

Ez is meglévén, már most ígéretem szerént, még egy megvizsgálni valónk van hátra; ez is felvilágosíthat, azért itt a' helye: t. i.

Honnan származik ez a' sok szükségtelen *kinek* ejtés szaporítás?

Én azt gondolom, hogy ezt, több ilyen nyelvünkben találtató szükségtelenségekkel egygyütt a' régi Szent-írást fordítóink hozták bé — a' magyar nyelv t. i. nagyon külfömbözüvén a' többi európaiéktól, az első fordítóink pedig szórul-szóra akarván a' Szent-írást a' magyarra által tenni, 's nem tudván a' két nyelvet jól össze-egygyeztetni, sokszor olyan szavakhoz, és szóllásokhoz is kaptak, mellyek ugyan a' latány szavakkal és szerkeztetéssel megegygeztek, ha bár a' magyarság szenvedett is a' miatt, p. o. mi kenyerünket mindennapit, miért nem inkább így: minden-napi kenyerünket? — a' honnant léssen eljövendő, miért nem így? a' honnant eljön? — minek az a' sok, te, p. o. te neved, te akaratod, te országod, te veled; az a' sok, mi, p. o. mi atyánk, mi vétkeinket, mi kenyerünket 's a' t. azért mert mindenütt szórul-szóra egymás után a' latány nyelvben éppen úgy áll, nem-de?

Ez tehát így lévén, az a' fordító, a' *kinek* ezt, „in nomine patris et filii et spiritus sancti”, magyarra kellett át-tenni, latány genitivusokra akadván, kereste a' magyarban; — de ezek atyáé fiúé, meg nem egygyezvén itten a' latánnyal, kereste tovább, és nám ebben: boni fama, jónak híre, vagy más ilyen beszéd formában p. o. atyámnak János a' neve, mei patris nomen est Joannes, mojemu otczu je ime Ivan, reá-akadott, hogy a' latány genitivus, patris, a' magyarban nem csak atyáé, hanem atyának is tesz' — több már nem kellett néki, ő tehát nosza fogja magát, és az, Atyának, Fiúnak, és Szent-lélek Úr Istennek nevében, készen állott, az ilyen jobb fordítást pedig; Atya, Fiú, és Szent-lélek csak nominativusoknak tartotta, a' latánnyal megegygyező genitivust pedig sehol se vette észre, 's ennél fogva vagy hibás, vagy homályos fordításnak is gondolta.

Erre egyszer rá-akadván mindenütt úgy folytatta, 's ő utánna minden több fordítók egészen a' mái napig is úgy tesznek; rész-szerént, mivel most is éppen úgy okoskodnak, részént pedig hogy már nagyon is elhatalmazott, 's ennél fogva nem is látszik már hibának lenni.

De bezzeg mennyi sok tévelygések származtak ezen egy hibás véleményből! vegyük csak elő a' magyar nyelv-könyveket, 's azt találjuk, hogy már most magok a' nyelv-tanítók se tudnak a' téboly-kertből kitalálni, a' gordiai csomót szét bontani, némelyleknél, atyáé, a' második, atyának, a' harmadik ejtés; némelylek pedig, kivált az ujabbak ezt hibásnak tartván, azon izetlenségre vetemedtek, hogy a' második és a' harmadik ejtést egyformán a' Nyelv-könyvekben teszik így: atyának patris, meg ismét, atyának, patri.

Már most hogy boldogulhat egy idegen az ilyen nyelv-könyvel, a' hol így összeviszsza van zavarva minden? mellyik tehát az igazi *kié* ejtés? magok se tudják, mert többnyire ugyan, atyának, teszik, de utóljára, a' mint már mondtam, magok is megvalyák, hogy a' *nakot* mégis szükséges egynéhány szavakban kihagyni, de hol és mikor? azt nem mondják-meg.

Pedig a' magyar *kié* ejtése a' mint régenten, 's nyelv-kezdetétől fogva volt, most is csak úgy van, atyáé, 's úgy is marad, míg Magyar lesz' a' világon, és a' *ki híje* formában is, ha bár elrejtve, de a' két szóba benne van — más *kié* ejtésre pedig a' Magyaroknak nincs nem is lehet már semmi szüksége.

Nagy hiba tehát az, hogy a' Nyelv-tanítók, a' magunké természetét jobban nem vizsgálják, hanem többnyire a' latányt szemök előtt tartván, a' Magyarat is olyan formán akarnák tanítani: mellynek az a' következése, hogy sok szükségtelent, mellyet ki kellene hagyni, elmét-törésnek 's időt vesztegetésnek elő-hordanak, a' legszükségesebb kifejezéseket pedig sokszor egészen kihagyják, 's a' tanítót a' nép között való tanulásra szépen eligazítják.

De nem csak ebben, hanem más dolgokban is úgy szokott lenni, hogy mindég az idegeneket nem annyira jobban, hanem leginkább a' roszban akarjuk mímelni; pedig legjobb volna, ha a' Magyar mindég, a' maga tulajdon esztét követné 's arra menne merre tulajdon természete vezet, — ez őtet önként minden szépre, dicsőre ösztönözi, amazzal pedig olly mértékben bír, hogy ő könnyen felfog mindent, 's az igazit leg hamarább megtalálja.

Igy van ez a' nyelvvel-is, — a' Magyar a' Latánnyal büszkélkedik, a' magáét pedig, melly szebb, jobb, szégyen mondani, nem is isméri, pedig nincs oka büszkélkednie amazzal, mert az egész latány nyelvnek a' haszna Magyar-országban nem is áll talán másból, hanem hogy az aszszonyok előtt is olyanokat el lehet beszélni, a' mit másként előttök titokban kellene tartani; kára pedig, mellyet okoz, számlálhatatlan, mert már a' tanulása is mennyi pénzben kerül? az alatt pedig mennyi sok más hasznosabb tudományokat elmulasztunk? hát a' ki nem érti, mennyit vesz, nem értvén a' törvényeket is mellyekben szinte úgy az ő kötelességei, mint az ő jussai foglaltatnak? — hát a' Nemzet csinosodása' elő-menetelét hogy gátolja? mivel egy - általjább véve ezer lélekre alig jut egy, a' ki jól érti a' latányt, t. i. az egész faluban vagy mező-városban csak a' Plebános meg a' Notárius?

Azután! tegyük csak kezünket a' szívünkre! — hetedik nyolczadik esztendőnkől fogva huszadik huszon-negyedikig tanuljuk, és még is azután is rá-szorúlunk, pedig nem egyszer, a' Szó-könyvbe belé-tekinteni, holott egy 12 esztendő s lengyel leányka (a' mint tapasztalásból tudom) legtöbb 3 esztendő alatt úgy megtanul francziául, hogy az ilyen nemzetbeli is, ha valahol a' szót hibásan ejtette, megleckézi.

De vallyon! honnant jön ez? onnant, mert minket Alvári híres könyvéből latányra latányul tanítanak, 's pedig (furcsa dolog) versekbe, hogy a' tanuló annál kevesebbé megérthesse: Quae maribus solum tribuuntur — Simplicium leges, — és a' mi több más tudományokat is ebben tanítanak — mi csuda tehát! ha 12-15 esztendei nagy fő törés után, kivévén a' kitetszőbbeket, 's egynehány első sorbelit, a' többi Deákok csak annyit tudnak mindenből, a' nyelvvel együtt, a' mennyit talán egy - két esztendő alatt természetes tanítás mellett, könnyen megtanulhattak volna, — a' ki nem hiszi, nézze csak sorba a' Deákok' írásait, ha megértik e, mit a' Tanító nekik latányul mondogált (diktált) mert többnyire hány szó, annyi hiba van benne, — de hogy is lehetne másképp?

Azomban meg kell vallani azt is, hogy a' mostani magyar Nyelv-könyveink, minden hibák mellett, melyek még bennök találatnak, nagyon előbbre haladtak, mert ez előtt nem rég még rosszabbak, 's úgy szólván mind használhatatlanok voltak; azért ne is nehezteljen senki, ha ezen vizsgálás közt, az igazat is meg kellett mondani, mert soha se volt szándékom senkit is megbántani, hanem kinek kinek érdemeit, jó szándékát megismérvén, becsülván, a' nyelvhez vonzó szeretetem' tüzetől gerjesztetvén, csak a' még benne találató hibákra a' Nemzetet figyelmetessé tenni, a' mihez minden ahoz értő hazafinak jussa is van, kötelességében is áll, magam is kívántam; mert csak így tisztulni is fog nyelvünk, jobban is fogjuk ismérni, 's rövid idő alatt tovább is haladunk vele. —

És így már most gondolnám, hogy a' mit állítottam, próbák 's példák általa' nyelv természetéből meg van bizonyítva, — többféle beszéd-formák egygyik a' másiktól világosan elválasztva, 's hol 's mikép velők élés, érthetően megmutatva, 's ennél fogva a' tétovázás is megvolna szüntetve — de mind ezek csak üres szavak maradnak, elhangzanak sikertelen a' pusztában, a' hiba pedig hiba, tétovázás marad, 's tovább is elgyökerezik, ha idején nem vesszük elejét. — Itten tehát kezet kell fogni, 's a' ki hogy teheti, a' Hazának szolgálni.

Szaporodott ugyan a' nyelvünkben mint a' sok idegen szó, úgy az idegen szóllás forma is, de nem annyira, hogy nem lehetne mindenikén segíteni, mert a' nyelv is olyan természetű lévén, mint maga a' Nemzet, nem hagyta magát mégis egészen elnyomatni, természetéből kivetkeztetni, akárhogy sodrották, törték, zavarták a' benne izzadó, őt idegen mértékre szabni akaró Fordítók, 's más olyan talán kifajzott fiai; — segélhetne pedig ezen, az Imádságok' és a' Szent-írásnak helyesebb átfordítása, — segélhetnek a' Nyelv-tanítók, ha a' feunt-adott tanácsot követvén, új Nyelv-könyveket készítenek, melyekben távol legyen minden Európai nyelvnek mímélése, — segélhet minden mostani Könyvet, Újságot-író 's Fordító, — segíthetnek a' Papi Karban lévők, 's minden Elő-kellőbbek, kik többször a' Néphez beszélnek, ha mindég tisztán kimondják; mert a' Nép nem vizsgálván a' dolgot, csak hamar felkapja szinte úgy a' jó, mint a' rossz hangokat, a' hogy másoktól legtöbbször hallja — segíthetnének végtére leg-főképp' a' Karok 's Rendek, kiknek kötelességében is áll az Ország' javára, 's a' Nemzet' kimíveltetésére ügyelni leghamarább, ha az Országban a' tanítást magyar nyelven törvényesnek tennék. —

A' mi pedig a' nyelvet magát illeti, ez valóban maga részéről ezen célznak elérésére semmit se hágy kívánni valót hátra, mert Szerzője annyi sok külömbféle szerekek felkészítette, hogy ezekből tetszés szerint válogathatunk, — a' ki élni tud vele, soha se szorúl meg, 's idegen szóra se volna szükségünk, ha némelyek már nagyon el nem gyökereztek volna; minde mellett pedig olly kevés egyforma szoros törvényekből áll, 's egyszer'smind olly világos viszszonzatban helyheztet minden személyt, tárgyat 's az ő cselekedetét; hogy valóban bámulni lehet azon régi Sczithák' eszén, a' kik ki gondolták. —

Irtam Szabadkán, 1827-ben.

ZVORNÍK,

János Fő-Herczeg 1-ő Dragonos Ezredében

Lovas Kapitány.

11.

Angliának Törvényes - állapota.

Az Angoly Nemzet kétfelé oszlik, Nemességre és Népre. Főbb Nemesek a' Lordok vagy Peerek, kikre a' Parlamentbe való ülés és vótum örökbe száll. Herczegi *Duke*, Marquis, Gróf *Earl*, Viscount, és Bárói titulusok csak első szülöttjüket illeti. De a' Herczeg-apa élteben az idősebb fiú *Gróf*, a' második *Báró*, a' harmadik *Esquire* titulust visel. Lordok a' királyi vér' Herczegei is; Nemes-levél által pedig annyit tehet Lordá a' Király, a' mennyit akar. Nemeseknek nézetik magokat azok is, kik csak valamennyire birtokosabbak, 's ámbár nemes levelet, származást, kiváltságokat nem mutathatnak, 's a' Constitutzió semmit setud rólok, mint Nemesekről, az *Esquire* nevet szintúgy megkívánják, 's a' Nép közzénem egy könnyen házasodnak. Angliában ezek' neve: *Gentry*, Skótziaiban *Lairds*. Ezekhez számláltatnak a' tudósok, gazdagabb kereskedők, a' Lordok' ifjabb gyermekei, 's általjában minden vagyonosabb vagy díszesebb öltözetű. Nevek *Gentlemen*. A' Fő-nemesség *Nobility* és *Gentry* között állnak a' Lovagok, *Knights* vagy *Baronesek*, kik e' titulust csak személyekre kapják a' Királytól. Városok és Faluk lakóiból kerül-ki a' nép. Nagy birtokosok' kezében lévén többnyire a' jószágok, a' parasztság inkább csak azoknak haszon-bérlője *Farmers*, 's nem teszen oszlán semmi egyéb szolgálatot, 's mindeniknek személye szabad. Elég van azomban kisebb birtokos is, *Freeholders*, vagy olyan, ki a' jószágról holmit fizet Földes-urának.

Az Angoly Constitutzió' talp-törvényei ezek:

I. Régi szabadság-levél I-ső Henriktől, *Charta libertatum*, mellyhez István és II-dik Henriktől adott kisebb tekintetű szabadságok is járultak.

II. A' *magna Charta*, the great Charter. Ezt az Ország' Bárói, János Királytól 1215-ben úgy csikarták-ki, mivel önnkéntesen nem adta nekik.

III. *Petition of right* *Jus kérelem*, I-ső Károlyhoz 1628-ban intézett kérés, mellynek foglalatját a' Király kénytelen volt megerősíteni.

IV, *Declaration of rights*, azon feltételek, mellyeknél fogva III-dik Wilhelm 1689-ben a' koronát megkaphatta.

V. Az 1701. és 1705-beli örökösödésről szőlő Acták.

VI. Skótziaának Angliával össze-csatlása 1707.

VII. Hiberniáé 1799-ből.

Törvény-tévő hatalmát 's adója' meghatározásabeli jussát a' Nép, Parlamentje' tagjaiban látja. A' Parlament kétfelé oszlik: a' Közönség' háza, *Chamber*, *House of Commons*, és a' Lordoké, *Chamber of Peers*, másképp' Alsó- és Felső-ház. Anglia 's Wales *Shirei*

(Vármegyéji) 's Városai 513 Követet küldenek, Skótzia 45-öt, Hibernia 100-zat, az Alsó-házba. A' Felső-ház világi és egyházi Lordjainak száma kevesebb. Az egyháziak között itt az Érsekek és Püspökök fognak helyet.

A' Parlament nincs mindenkor egygyütt, 's ez, erőtlenné nem aljasodhatására nézve nagy szerencséje. A' Király hívja-össze 's oszlatja-el is. Hét esztendő előtt ezt tenni neki nem szabad, mint azt se, hogy hét esztendőt meghaladja az egybe nem gyűjtés. Minden Lordot arra külön levéllel hív-meg; a' Vármegyék és Városok parancsolatot kapnak, hogy küldendőket válasszanak. A' választó-gyülekezetben minden városi polgárnak vétuma van, a' Vármegyékben (*Shires*) minden *Freholder*nek, ha esztendőnként 40 schillinges jövedelmű. Követé csak azt lehet választani, a' ki tulajdon szabad jószágából 500 font sterling esztendei hasznót lát, és a' Koronának se szolgálatjában nincs, se attól valami fizetése nem jár, hogy nép' szószóllója léteire Minisztertől ne függjön. A' Parlamentet ott tarthatja a' Király, a' hol neki tetszenék, most rend szerint a' Wesztmünsteri régi, királyi palotába gyűl. Az első ülést a' Király nyitja-meg. Fején koronával 's királyi köntöseben jó ekkor 's thrónusán beszédet tart a' Felső-házban, melyre mindenik Ház köszönő-addressben külön felel írásban. Azután a' Parlament Tagjai az Egyházi esküvést mondják-el, melyet VIII-dik Henrik kezdett. Abban a' Király az Angoly Anya-szentegyház fejének ismértetik-meg. Erre egy más esküvés, a' *Test* következik, melyben 1702 óta a' Stuart familiáról és a' Katholika vallásról mondanak-le, 's még osztán az Alsó-ház az alatt-valói hűségre is megesküszik; *Oath of Allegiance*. Most ez, Beszélőjét *Speaker* választja, 's egy öt személyből álló Biztosságot *Committee*. Egyik ezek között a' Ház' jussaira tartozik ügyelni, másik a' Nép' sérelmeire, harmadik a' perpatvaros választást vizsgálja-meg, negyedik a' kereskedés' dolgait védelmezi, ötödik az Egyházi bajokra figyelmeztet. Azután kezdődik a' tanácskozás.

A' Felső-házban a' Lord-Cancellár ad mindent-elé szóval. Ez ott a' Miniszterekkel egygyütt egy gyapjas-zsákon ül.

A' két Ház' tagjai között mindeniknek jussa van új törvény' ajánlásához, mellynek *Bill* a' neve. Felolvastatnia három egymás után következő napon kell. A' ki jelen nincs, elveszti vétumát, a' Lordok azonban személyeseik által votizálhatnak. Helyben hagyván az egygyik Ház a' *billt*, által-küldik a' másikba, hol ismét meghányják vetik a' Tagok. Ha itt is által-meg (*passed*) a' Királynak adják-bé megerősítésére. Ez is meglévén, a' *Bill* parlamenti végzés lesz; *act of parliament*. De a' Király nem éppen köteles mindenkor elfogadni. Azomban a' Veto-nál semmi egyéb köze nincs hozzá. Ajánl a' Király is törvényt, 's akkor meg a' Parlament nem áll reá mindenkor, hanem: ha körül veszik a' nagyobb részt, a' mit a' törvény csak-ugyan tilt.

Ha pedig egygyik Ház jónak nem találná a' *Billt*, melyet a' másik már helyben-hagyott, azt újra egy Kiküldöttség rázza-meg, 's mikor ebben is ellene van a' többség, akkor azt félre-vetik. Így jár mingyárt először is, ha azon Ház, mellynek által volt adva, haszontalannak állította.

Háromféle tárgya lehet az ilyen javallatnak (*bill*). Közönséget illető, Privat dologbeli, 's Adóról szóló: *Public-bill*, *Private-bill*, *Monney-bill*. Külömbőségéhez képpst van a' királyi helyben-hagyás' formulája is szokásban, 's még pedig a' Normandiai Herczeg, az F. M. O. *Minerva* 4. *Negyed* 1827.

úgy nevezett Hódoltató Wilhelm olta, francziául. A' Public-billre ezt írja a' Király: *Le Roi le veut*; 1) a' Privat-billre, *soit fait comme il est désiré*; 2) a' Monney-billre, *Le Roi remercie ses loyaux sujets, accepte leur benevolence, et aussi le veut*; 3) Ha pedig a' Billt nem szereti a' Király, illy kímélve írja alá vélekedését: *Le roi s'avisera*; 4) 's ekkor kiki tudja, hányadán van a' javallat.

A' teljesítő hatalom a' Királynál van. Jussai így nevezetnek: the Kings praerogative. Ő nevezi-ki ezt amazt; udvari, tábori, és egyházi hivatalokra; ő visel hadat, köt békességet 's az Ország' tengeri hajós ereje, tulajdona gyanánt áll-fenn; de a' katoná nem szűnik-meg hazafi maradni. Ő küld széllyel az Udvarokhoz Követeket, szövetségre lépik, a' mint jónak látja, 's megengedhet a' halálra ítéltetettnek.

A' Királynak maga' és Udvara' 's az Ország-Tisztjei tartására a' Parlament 900,000 font sterlinget határozott-meg 1777-ben, egyszer minden korra ez az úgy nevezett Civillista. Ezen summát Anglia fizeti és Skótzia; Hibernia 370,000 font sterlinget ad. Ezen kívül jövedelme nincs, mivel Korona-jószágairól Anglia semmit se tud. Hanem van a' Királynak, mint privat-embernek több mulató vára 's birtoka, annyit vehetvén a' menynit erszénye megenged.

A' Törvények' végben-vitelére a' Király, titkos Tanácsa által vigyáz, mellynek tagjairól minden esztendőben egy lajstrom készül, 's a' kinek nevét ebbe újra belé nem teszik, megszűn titkos Tanácsos lenni.

A' Minisztereket is a' Király nevezi-ki, 's megköszöni nekik szolgálatjokat, mihelyt nem kedve szerint viselik magokat. De a' Nemzetnek is szám-adással tartoznak, 's ha a' Király ellenkezni talál a' Nemzet' kívánságaival, a' Miniszter pedig igen erősen a' törvények ellen beszéllene, akkor a' Nép keményen szokta megtámadni. Hanem a' Király' személye szent, a' mint mindenütt lennie kell. —

A' Parlamenti tagok' választása' jussában az idő' némelly hibákat támasztott, mert a' Századok' folytában olly faluk is nagy hatalmas városokká formálódtak, mellyek hajdan nyomorúlt tanyák voltak, más egykor gazdag városok pedig megcsökkentek. Megtörténik hát most, hogy, egy, tíz vagy tizenkét házból álló község, sőt csak egy fogadónak, mellynek helyén egykor Old Sarum várossa állott, birtokosa is küld a' Parlamentbe Követet, 's a' nagyra nevedett Leeds, Manchester, Scheffield és Birmingham városainak ehez jussok nincs. Fel van vetve, hogy az egész Parlamenti tagoknak szinte felét 254 embert csak 5723 személy választja. Kitészik ebből, hogy ennyi választót pénzzel megvesztegetni könnyű, 's az Udvar, midőn a' környül-állás úgy kívánja, azt nem is kíméli, csak-hogy a' Parlamentben minél több pártfogóji legyenek. A' Választó jussal bíró pedig nem keveset kap, mert az Old Sarumi fogadó néhány esztendővel ez előtt 40,000 font sterlingen adattathatott-el, azt reméllvén megvevője, hogy a' választási időkor megfizeti majd az Udvar annak interessét. A' mit megvesztegetéssel véghez nem lehet vinni, azt más mesterséggel sütik-el. Annak pedig menni kell, mert a' Király egyszeriben ollyant teszen mást Miniszterré, ki több jó barátot tud magának szerezni a'

1.) A' Király akarja. 2.) Legyen úgy mint a' kívánság tartja. 3.) A' Király köszöni hűséges alatt-valóinak, elfogadja jó akaratjokat 's ő is akarja. 4.) A' Király meg fogja gondolni.

Parlamentben. Az Ellenkező-rész *Oppositio* így többnyire mindég gyengébb, mert a' pénz rontja néha a' legjobb főket is, 's ezzel a' Király' vagy Miniszter' kívánsága teljesedik.

Más híjánosságai az Angoly Constitutziónak most onnan származnak, hogy se a' Felső se az Alsó-ház' jussai, sőt még a' Király' praerogatívái sincsenek mindenben tökéletesen meghatározva, mivel a' Constitutzió nem sok tapasztalásokon épült 's mindenféle megismért hibáknak elejét venni kívánó egyszeri munka, hanem századok vettek-el holmit abból 's toldottak megint hozzája. Ennél fogva sokszor támad kétség, hogy vallyon ez amaz a' Király' titkos tanácsa, vagy a' Parlament eleibe tartozik é? 's ilyenkor természetesebben gyakran a' Miniszteriumé lesz' az elsőség.

De az Angolynak egy nagy szabadsága áll őrt Constitutziója mellett, 's az nem egy könnyen hagyja egybe-dőlni. Az Angoly, a' mit gondol és érez, bátran kimondhatja, leírja; 's az mingyárt minden száján forog. Ki bántaná azért? Mindeniknek személye szabad, 's meghallgatás nélkül, el nem csípi. A' Publicumnak velős éles ítéletétől így még az Ellenkező-rész is tart, a' Despotismusra hajlás pedig össze húzza magát.

A' birói hatalom egész Brittanniában a' Király nevében gyakoroltatik, 's a' patrimonialis ítélő-szék ismeretlen, kivévn, hogy némelly régi nemes jószág' birtokosa *Lord of the manor* holmi kisebb perek' eligazítására *Freeholdereket* ültet-össze házánál. Az első folyamodású Itélő-széket Békéltető-bírák *Justice of Peace* formálják, a' millyeneket a' Király minden Schireban tetszése szerint nevez-ki, 's annyit, a' mennyit jónak lát. Ezek azonban nem annyira Bírák, hanem inkább köz-bátorságra ügyelő Tisztek, a' panaszt beveszik, elfogadják a' gonosz vétkest 's előre röviden kivallatják. Hajdujknak nevek: *Constables*. Tulajdonképpen való Itélő-székek a' *Quarter Sessions* vagy *Great Inquests*. Egybe-gyűlnek t. i. fertály esztendőnként a' Békéltető-bírák minden Vármegyében, meghívják az Esküdteket *the Jury*, 's ezek eleibe terjesztik a' nála bjelentett polgári és büntető pert, mellyet el nem igazíthattak. A' Jury hát már másodszor ítél. De a' peres-fél vagy a' bépanaszolt kifogást tehet az Esküdtek ellen, 's akkor másoknak kell kineveztetni, mellynél fogva a' Birói hatalom senkit el nem nyomhat, mert a' többszöri kifoghatás után egyenesen maga a' törvény ítél, mellyet az Angoly nem magyaráz, 's így félre se csavarchat, hanem betű szerint veszen. Az Esküdtek' hatalma, üléseik' végezetével megszűnik. De folyvást tart minden Vármegyé' Scheriféé, ki az Esküdteket szokta kinevezni, 's a' mit ítéltek, végre-hajtani.

A' Városok' tisztsége, egygy Mayorból — ennek néhol Bailif is a' neve, — 's tizenkét Aldermenből áll. A' Londoni Mayort mindenkor Lord-Mayornak hívják. Ezekből a' polgári per a' Köz-törvény' ítélő-székehez *Court of common pleas* megyen, a' büntető per pedig a' királyi padhoz *Kings bench*, melly azért neveztetik így, mivel régenten ott a' Király ült elől egygy magas padon. A' finanziaeli per a' Kincs-tár' ítélő-széke veszi-átal, *Court of the Exchequer*, a' mi a' Kamarától külön van, mert ez Bíró és Peres-fél egygyütt nem lehet. Vannak ügyek, mellyekkel mingyárt legelőször is ezen három Itélő-szék előtt kell megjelenni, 's innét a' *Kings bench*hez mozdítatnak feljebb. Ezen három Itélő-szék közzül mindenikben négy négy Bíró ül, kik egygyütt véve Anglia' tizenkét Birájinak neveztetnek, 's mindenik Lord titulussal él. Régen a' Bírákban Bárói származás kívántatott, most azt tartják az Angolyok, hogy másnak is van esze és szíve. Ezek sem ítél-

hetnek egyedül magok. Béjárják az Országot, mint hajdanában a' Frank-Grófok, a' Magyar Nádor-Ispányok 's Ítélo'-mesterek, mindeniknek meglévén a' maga kerülete, össze-hivnak tízenkét Esküdtet, 's ezekkel mondatnak ítéletet azon ügyekre, mellyek hat hónap alatt eleikbe vitettek. Walesnek két kerületébe a' Bírák helyett négy megbízott Ügyvéd jár. Ha pedig valakinek panaszsa támadna az emutett három Fő-ítélő-szék ellen, az akkor a' Cancelláriához folyamodik, melly a' Bíráknak a' perben volt magok vi-seleteket megvizsgálja. Egyedül ezen Cancelláriának foly szakadatlanul esztendő által gyűlése, 's csak ennek van megengedve az igen kemény törvényt, mellyet vadabb idő-kor szült, illendőleg szelidíteni. Ez eleibe tartoznak az osztályos perek. Tulajdon ez a' Cancellária pedig a' maga tagjaira is ül Ítélo'-széket, ha valamelyik vád alá jön. Főbb tagjainak száma 19, úgymint a' Nagy Cancellár mint Elöl-ülő, tízenkét Tábla-Bíró, kik mind Törvény-Doktorai, tehát jól megvi'sgáltatnak, és hat Titoknak.

Látszik ezekből, hogy Anglia, az igasság' kiszolgáltatásában minden történhető el-sikkasztásnak eleibe akart kerülni.

A' legesleg-főbb Ítélo'-szék azomban a' Felső-ház. A' Lordok' büntető pere egyedül ez előtt folyhat. Ez eleibe adatik-bé a' Miniszterek, Gyarmatok' kormányozóji, 's más főbb hivataluak ellen a' vád, mint ez csak nem régen: Lord Melville, Lord Wellesley, General Picton, sőt még a' Yorki Herczeg, — ki a' királyi familiából való — ellen is történt. Illy esetekben az Alsó-ház a' nyilvános vádoló, 's a' ki megítéltetik, annak a' Király se kegyelmezhet-meg.

Angliának honni törvényei — *jus privatum* — közt legelső, *the common law*, mellyet Eduard, a' régi Szász és Dán szokásokból gyűjtött-össze, a' Hódolható Wilhelm francziára fordítatott, 's Normanniai törvényekkel megbővített, végre I-só Eduard (szül. 1240 + 1307.) kijobbított. A' Parlamenti végzések neve: *Statute law*; ezek amazokat némellyekben egyszer mászszor megváltoztatták. Egynéhány város, külön helybeli törvényeivel is él. A' büntető törvények nagyon kemények, van köztök kegyetlen is, a' mit részint a' szabadság' szeretete, melly csak egyedül a' törvény előtt akar fejet hajtani, részint az a' kicsinykedő pontosság okozott, melly a' törvény betűjéhez való magatartásban olykor egész nevetségig akadékoskodik. A' legkisebb lopásra, minden kifogás nélkül halál van téve; de a' mi természet szerint mindenkor még se következik. Ha valakit most, legelőször találunk abban, sütetést vagy bélyeget kap, a' mire való változtatásnak egyházi elengedés a' neve, mivel egykor a' Papoknak volt a' törvényből az a' *jus adva*, de most világiakkal közös. Még a' megbélyegzés alól is történik felszabadulás. 1806-ban, 325 halálra ítéltettek közül csak ötven-heten vitetett véghez az élet' elvétele.

Remény Andor.

12.

A' Magyar Vitéz Hadi Rend.

Nincs szebb a' katonai életnél. Felülni egy Erdélyi istállóban nevelt virgoncz paripára, 's mondhatni csak egy Század-Huszárnak is: Balra kanyarodj; annyival inkább egy esinos Városban bámultatva felülről az ablakot nyitott szépségektől, mondhatni hatalmasan egy zöld csákós Osztálynak 's Ezrednek: Jobbra lefoslunk; dicső! ah dicső dolog!" Így szólt minap egy tüzes 's tapasztalatlan ifjú, ki Felsőbb Oskolai pályáját immel-ámmal végezvén, 's könyveit, mellyek csak úgy tartoztak bútiorai közzé, mint a' kopasz fejűnek a' lelt fésű, szerte-szét hajingálván, már alkudozni kezdé, neveléshez nem sokat értő Ura-Attyával, hogy Cadét (Katona Úrfi) körában, mennyi fog lenni Hold-naponként czulágja (toldalék-pénze). — De ne hirtelenkedjék édes Úrfim! csak nem lesz' tám olly hideg atyafi, hogy gazdag nagy Bátya-Úrától, ki már úgy is jól tudja czélját, 's kitől alkalmasint néhány aranyakat is akarna kapni, el ne bútsúzzon, minekelőtte elindúlna meghódoltatni Indiáknak még azon részeit is, mellyeket Nagy Sándor szerencsétlenségéből elfelejte. —

Ah hallja é mit beszél az öreg komoly Filozofus Úr, hét esztendeig ki nem meszelt füstös szobájában: „elakarod é magad veszteni öcsém, 's katonának állasz é? Szegyenére válik az egész emberi Nemzetnek, hogy csak egy fegyver-viselőre is szükség van; dicsekszik a' tudós Világ, hogy a' Morál nagy fénnséget ért, 's a' Vallás' lelke nagy erővel hat az emberiségre, és még is egygyik Ország úgy nézi a' másikat, mint rabló-társaságot; száz 's több ezer fegyveresekkel strá'sáltatja magát. Nem lehetne é azt, minden Nemzeteiktől megnyerni, hogy választott Követeikből, egy állandó Világ Polgári Biztosság állíttatna-fel, melly a' Királyok és Királyok, Nemzetek és Nemzetek között elő-fordúlható kérdéseket eldöntené, és ha valamelly Tartományban a' Nép, Királyát szentséges jussaitól meg akarná fosztani, akkor az, mint az egész emberi Nemzet' ellensége, a' hatalmas Biztosságtól kárhoztattatván, egygyesült Fizikai erővel megzaboláztatna. — Menjen kinek tetszik 's nyerjen ama szép Magyar dall szerint:

*„Vérrel pettyegedett pálmát,
Köszönöm Márs Úr' irgalmát,
Nem, csalárd fénnnyért fogadom,
Éllem' nyugalmát nem adom."*

Hogy tetszenek ez atyafiságos búcsúzó szók Úrfi? de ne ütközzék-meg benne olly igen, tudja é mi baja nagy Bátya-Úrának? az, hogy a' petre'selyem gyökeret nem

szenyvedheti a' levesben, sem a' Pthrügi tormát hússal, nem szereti a' cseresznyét, spanyol-meggyet, görög-dinnyét, szőlőt, és semmi vér-tisztítót, 's meg kell vallani, hogy az öreg Úrnak régtől fogva roszt a' vére. Sok szép ismeretekkel látszik ugyan birni szobájába zárkozva, de a' kül-világot nem ismeri. O arany idővel, az Úrfi pedig idős aranyakkal álmodozik. Az ember csak ember marad, az-az: egy hó-szín fejjel egyes korom fekete színű, dühös orkánnal kevert lág zefir indulatú, most Menyországig fel, majd Pokolig leszállongó, testi 's lelki valóság. Ki parancsolhatna már csupán papirosra álló törvényekkel, egy illy véghetetlen szabad rabnak? kitsoda az, az emberek közt, bár olly magas szörnyeteg testű legyen, hogy a' tenger neki bokáig érjen, 's reggeli éték gyanánt, néhány Karpatusi hegyeket gyomrába becsapjon, minőt Voltér Mikroko'smusában leír; bár olly fellengős elmével birjon, hogy hét esztendő gyermek korában, Königsbergben, egy újj Kritik der reinen Vernunft-ot írjon, hol van mondom az a' földi Valóság, ki szép szerrel, szelid módon, fegyver nélkül, állandó rendet 's csendet tartson a' Nemzetek közt. Majd mikor az embereknek egy-forma belátások 's gondolkodás-módjok lesz, a' külömb külömbféle szükségek elenyésznek, mikor az aranyak 's ezüstök nem lesz semmi becse, az eny m és tiéd közt való külömbség eltűnik; szóval, mikor a' has eltöröltetik, 's az emberek angyalokká válnak, akkor nem lesz szükség többé katonára. — Bátran tehát Úrfi menni kell, de jelentem, hogy elő-ítéleteiről mondjon-le, 's hibás-megfogásait a' katonai életéről 's dicsőségről tisztábbakkal váltsa-fel, külömben szerencsétlen lesz. Csak azért akarni katonáskodni, hogy legényes csinos öltözete 's kardja csörtetése a' vapörös Schönheitoknak szemekbe tűnjön, 's ollykor egy könnyű Wurston szaladván a' töltésen Bálra, tíz sós szekereknek eleikbe kiálthasson hatalmaskodva, *térj-ki paraszt!* hogy egy rövid háborúból kiverelkedvén, 's Hazája' földjére lépven, olly kevélyen 's kegyetlenül bánjon Polgár-társaival, mint Caesar, mikor Galliából kiindulván, Rómához közelgete, illy gondolkodás-móddal, kötni-fel a' kardot embertelenség. Az illy színes pillangók, nem fogják már ma, a' felvilágosodott nagy karakterű vitézi Rendbe, virágos mezejeiket feltalálni, 's világokat élni. Mint a' Vallás, jól-tévfő fényjét 's erejét, a' külömböző világi rendbe, karba lévőkön is gyönyörködve szemléljük ugyan, de különösen a' Lelki Pásztori Rendben ragyog szembe-tűnőbb módon: úgy a' Haza' szeretete, be van ugyan oltva minden jó Polgár' szívébe, 's szép áldozatokat is tétet vele, de annak szent tüze leginkább lángol 's legláthatóbb a' Katonai rendbe.

Mársnak ugyan meg van hajdani ereje, de mérges dühe elenyészett 's hatalma szerénnyé változa. Ez előtt még a' Polgároknak, 's különösen a' Vitézeknek, nem volt tiszta megfogások az igaz Hazai szeretetről, 's rend-szerint ellenébe szokták ezt tenni, a' közönséges emberi szeretetnek, 's nem tudták össze-kötni, a' Világ polgári nemes érzetekkel. Azt gondolák, hogy csak a' velek egy élet módú, 's ugyan azon törvények által lekötölezett társaikkal, tartoznának jól tenni, 's csak azokat szeretni; a' Külföldiek, 's más Nemzetek eránt pedig, hideg vérrel viseltettek, sőt mint bizonyos tekintetben országos hatalmok' akadályoztatóit, őket gyűlölték is, 's innen lett hogy a' természetnek ajándékait, a' tudománynak 's mesterségnek fénylő becsait, titkon használhatni, más idegenek előtt elrejtetni dicséretes dolognak tarták.

„Ah de már ma hálá a' Szeretet'-Istenének, a' világosság Attyának! A' Vitézi Rendből szebb 's felemelkedettebb lélek mosolyog-ki. Ma a' nagy hadi tettek által, nem ön kénjét akarja kielégíteni, nem imádandó bálványt igyekszik magából formálni, nem magának óhajt a' Vitéz, de az egybe-kapcsolt két Felségnek, Hazájának 's Királyának szerezni dicsőiséget. —

A' Magyarok' szelid Fejedelme, a' Fő Törvény-székeken már megholt, számtalan gonosz-tévőknek életet szokott ajándékozni, nagy újság, 's a' Nép erkölcstelensége miatt nagyon elkeseredve kell lennie, ha egy kettő, halálában megegygyez; annyival-inkább ezer meg ezer Nemes szívű fiainak élteket kockára nem teszi; igazságtalan hadat nem indít. És erről meg lévén a' fegyveres Sereg győződve, mikor osztán Királya parancsolatjából a' csata-mezőre ki kell szállnia, hűségét beszokta bizonyítani, 's a' Haza' szeretete csudát tétet vele. Ám de Katonai legnagyobb tűzében sem felejtí-el, hogy ő egyszer'smind Világ-Polgár, 's ember-barát is, tudja hogy katonának, csak viaskodó katona lehet ellensége, és így a' foglyokon 's fegyverteleneken boszszút állani szégyellene. Fegyverével békességet eszközölvén, megtér csendes honnjába, mint a' felduzzadt Duna szokott árkába, mint a' homályból kivergődő Nap, az égi háború után kellemesebben mosolyog, 's azt gondolná kiderült homlokából 's szemöldöke szép szivárványából, hogy ezután özön vérrel nem fogná az ellenséget elveszteni. Örvendhetni a' kimivelt emberiségnek, midőn ide haza, rokonai, baráti 's Nemes Polgár-társai közt, szerény magaviseletét szemléljük. Útálja a' mai Vitéz, az alacsony haszon-keresetet, mások érdemeinek, virtusainak elnyomását, nem marad érzéketlennek a' meszsze Tartományokban lakó emberek nyomorúságainak hallására; nem abban foglalatoskodik, a' mi legkönnyebb, vagy legnehezebb, kedvesebb vagy kedvetlenebb, hanem a' mi Hazájára 's az egész Világra nézve legköz-hasznosabb. Nem tetteti magát vaknak hazafi társainak hibáikra 's fogyatkozásaikra, nem kevélykedik önn' érdemeiben 's fénylő becseiben, a' más ég-hajlat alatt lakók eránt nem részre-hajló, és igazságtalan; nem nézi úgy azokat, mint töllünk szám-kivettetteket, de szereti 's boldogítani kívánja, mint vele azon jussokkal bíró törvényes tagjait e' földön virágzó nagy familiának, mellyet emberi Nemzetnek nevezünk 's így kötelez-le bennünket, hogy személlýében jó hazafit 's egyszer'smind Nemes Világ-polgárt tiszteljük.

Hát ha tudományos szent pontból nézem a' mai Vitéz Rendet, melly kellemes fényben tűnik elő. Hallom ugyan mint kuczog alattomban, amaz Oskola-porosgőgös Pedánt: „Mi lesz a' Világból úgymond, minden ember tudós akar lenni, még a' katonák is“. Úgy van Domine Docte, Doctior, Doctissime! tudósok, még pedig, nem kenyér féltő, nem irigy, 's csordúltig epés, de vidám, szép lelkű tudósok a' mai Vitézek, 's nem csak fegyverjek tökéletesedik mint p. o. a' percussio-s puska, de magok is a' tudományos műveltségbe nagy fenséget értek. Azért hogy Márst, Vénussal csúfolják, 's néha mikor magát elfelejti, szédeleg is körülte, de Minervát állandóan és tisztelve szereti, 's ennek kedvelt Városát Athénét, egygyütt Alcibiadesek és Socratesek, Periclesek és Plátók tették legdicsőbbé. Nem tanácslom senkinek, bár a' Bodléi Könyv-tárt, fejébe bészárva képzelje is, hogy ma, csak egy fiatal Zászló-tartótskát is lenézzen, mert könnyen úgy járhat vele, mint Bukman egy vén Dordrecht Mathesist tanító Professor egy ifjú ka-

tona Tisztel Bredába. Ez utólsóbb, tolongni látván, sok pallérozott férjfiakat bizonyos nagy épület körül, mellynek falára valami írás vala felragasztva, de nem értvén jól a' Flamándi nyelvet, megszólítá egy bámúló szomszédját, hogy az írást neki magyarázná-meg. A' megszólíttatott Férjfiú Bukman volt, 's nem is álmódván, hogy a' dolog, egy vékony Tisztetskét érdekelhetne, csupán nevetségből felele a' kérdőnek: „ez az írás egy ismeretlen által feltett nehéz Geometriai problema, 's ha megfejtí Uraságod holnap reggelre úgy lefordítom” — jól van mondá a' Vitéz szívesen, 's megértvén a' dolgot, szállására ballaga. Szegény öreg Pedánt, nem tudta kivel beszélt 's elhult bele mikor más nap jókor reggel, asztalán látja a' megfejtett problemát, mellyen ő még akkor is izzadva 's hasztalan dolgozott. És ki volt a' megfejtő! nem más hanem az a' nagy ember, ki az Algebrát a' Geometriához, 's ezt a' Fizikához legelőbb alkalmaztatá, tudni-illik a' Világ csudálta nagy Filozofus, Cartesius; és szégyelve vallá-meg az öreg Professor, hogy fél-annyi Geometriát nem tud (mellyben pedig Mesternek hitte magát) mint a' húszesztendős ifjú Tisztetske. Ki győzné elő-számlálni azon vitéz tetteikről híres Fejedelmeket, kik tudósok, vagy tudósok' baráti valának. Elég legyen a' Görögök között Nagy Sándort, a' Rómaiak között Caesárt, 's a' megújult ábrázatú Európa közelebbi századjából Második Fridriket a' Burkus Királyt említeni. Az első míg Vezér jó Geniusa, Aristotelesnek, mint volt Tanítójának lelke el nem hagyá, a' tudományos miveltségnek nagy barátja vala; 80 talentomot, szinte fél milliom koronás tallérokat szentelt-fel az Állat-országának leírására, 's már a' Persa birodalom' omladékin ülven, így írt Aristotelesnek: azt hallom világ eleibe akarod adni munkáidat; hát mi által fogok már én nagyohb lenni a' több embereknél, ha elközönségesednek azon mély ismeretek, mellyeket tőled tanulék; hiszem tudod, hogy én inkább szeretem az embereket felül-múltni tudományos fennséggel, mint hatalommal. Caesár hét könyveket írt de bello gallico, hármát de bello civili, pedig sietve, és most is bámúljuk benne az elhányt 's vetett szépségeket. Második Fridrik, nem csak hadi tetteiért, mellyeket csudál Európa, de tudományos fennségért, melly ismeretes munkáiból, kitündöklök, neveztetett Egygyetlen-egynek. —

Turenne, Montecuculia' tudós világban is magas polczon ültek, életek' írója azt mondja róllok: „ils avoient, cet amour pour les lettres, sans lequel, il n' y a de veritable' grandeur”. — Bayard, ki vitézi tetteiért rettenthetetlennek és Keresztyéni virtusaiért fedhetetlennek neveztetett, kérdeztetvén egykor mi jót tartozik az Atya gyermekeinek hagyni? így felelt: „olyat, mellynek sem az idő, sem az emberi hatalom nem árt, tudniüllik bölcsességet és virtust”. Catinát-ról aztmondja Voltér: „Philosophe au milieu de la grandeur, et de la guerre, les deux plus grands ecueils, de la moderation, il vecût ennemi de l'interêt, que du faste, Philosophe en tout, a sa mort, comme dans sa vie”. A' nagy Conde, Chantilly szép Mulató-kastélyába, leginkább tudósokkal szerete társalkodni, 's mint Racine beszél, józan Criticus, nagy Aristarchus lévén, Boileau-t is megszorogató. Fábert térdén állva holt-meg, kedves könyve kinyilva előtte, 's erre a' 'Soltárra fordítva: *Miserere mei Deus*. Mórítz a' Sakszóniai Gróf ama dicső Vitéz, szép munkát írt a' hadi mesterségről, és csak tizenhárom éjjeleket fordíta reá. Crillonról, kit IV-dik Henrik, Brave de Braves-nek nevezte, azt szokták vala mondani, olly buzgón tisztelte Istenét, mint híven szolgálta Királyját. Bassompierre megírta a' Franczia Udvar' történeteit 1598-tól 1631-ig, írt jegyzeteket a'

XIII-dik Lajosról Dupleix által kidolgozott Históriára is, 's mint Malleville titoknokja bizonyítja, a' Szent-Irást is gyakran forgatá. Duguay Trouin híres tengeri Vitéz, kéziratban lerajzoló az ütközeteket, melyekbe forgott, 's megtérven egykor a' fő Városba, a' Dámák látogatására mentek, és egyfinom, a' többiek' nevében így szólt hozzá: „Ne vegye rossz' neven alkalmatlankodásunkat, mi bámolni jöttünk az Urat, mert ritkaság illy Héróst életben látni”. Mornay maga után nevezetes munkákat hagyott, melyek a' tiszta politikába felemelkedett lélekre mutatnak, hagyott Polémikai Iratokat is, 's kardjával használta többet Hazájának, vagy pennájával bizonytalan; annyi bizonyos, hogy a' Francia Nemzet' jóltévő Atyja IV-dik Henrik, Isten után neki köszönhető egygyiknek győzedelmét 's Királyi székibe léptét. Nem éneklé Pindarus a' Görög Hősöket, Anacreon a' bort 's szerelmet, Petrarcha Lauráját érzékenyebb 's nemesebb lélekkel, mint Kleist ama halhatatlan Burkus Vitéz, éneklé a' vidám Tavaszt, a' csergő patakokat, 's virág mezőket. Nyugodj elfáradt Bajnok! nincs szükséged reá, hogy valamelly Költő zengje neved, személyedbe Homért Ájáz, 's ezt amaz halhatatlanítja. —

És Ti Magyar Márs' elkényeztetett Fiai Honnom' Nemes Vitézi! nem vagytok é színtűgy Minerva' beavatott hívei? 's nem részesültök é a' tudós világ' dicsőségében? — Retteg ugyan benneteket minden embertelen 's igazságtalan, ki a' Nemzeti szent jussokat megsérteni elég vakmerő; de örülnek a' tudományos-intézet' Tagjai, minden jámbor Polgárokkal egygyütt ember-baráti czélzásaitoknak. Mit látok? Melly kellemes tünemény! Fegyvereiteket az áldott békés időkben felfüggesztvén, Minerva körül bókoltok. A' Magyar Atheni Akadémiákban 's Lyceumokban már nem halgatók 's ülők, de fel's alá sétálva tanító Peripateticusok, most Poéták majd Orátorok vagytok; szorgalommal olvastok 's írtok. Hálát ígér a' Magyar, nemzetségről-nemzetségre Nektek Bessenyei', Gvadányi, Báróczi', Barcsai' szép lelkeiknek örökösei: Cserey, Kállay, Sebes, Karaczai, Goró, Baricz, Zvornik, Gergye, Stöck, Kisfaludi, Kis, Sontágh Fő Tiszt Urak, hogy a' Vitéz-Rend zúz-lepte bajuszát 's rettentő ábrázatját, az ártatlan 's félték Polgárok előtt, Minerva szötte finom fejeir fátyollal elfedezitek, 's nem csak sarkantyútokat de néha Apolló' lantját is pengetitek, a' Mú'sákkal nyájaskodtok, a' Nemzeti tudományos miveltséget eszközlitek. —

Köszönöm a' mívelt Európai Nemzetek' sorába emelkedő Magyar Haza', 's különösen a' F. M. O. Minerva Kiadója' 's Redactiója' nevében, — Néked közelebb Méltóságos LÁNG FÜLÖP Ezredes Kapitány. Úr! azt a' szép Nemzeti felhevülést, melly szerént egy-szerre 21 általad lelkesült Nemes, F. Wilhelm Burkus Király Ezredi Cs. Kir. Huszár Tiszt Uraknak elő-fizetések Folyó-Irásunkra, minap, ritka kegyességgel bényújtád. Míg Felső Magyar-ország a' pallérozott Pári'sval, 's Felsőbb Vidékivel, egy égi Linea alatt lesz', míg a' Szepesség' Poprádba ferdő, Diána tekintetű szép Szűzei hódító erővel bírnak, míg a' pompás Tátra, Magyar-ország' czimerébe ragyog; mind addig becses neved tiszteletben lesz! —

Terhes Sámuel, Kassán.

13.

A' nagy Titok.

Számtalan akadályok' elmellőzése után végre P — Kapitány elérte rég' óhajtott célját, engedelmet nyert a' házasságra. Leírhatatlan örömmel sietett Kedvese' házához a' remegve várt hírrel. Judith Kis-aszszony Egekbe emelkedett lelkesedéssel dült a' Kapitány' kiterjesztett ölébe, hogy valahára kimondhatatlanul szeretett hősét tulajdonának nevezhesse, a' sullyos hosszú várakozás után, már alig reménylette „Enyim vagy Kedvesem!” szolt a' derék hadi-tiszt. „Tiéd örökre, áldom az Istent!” szolt Judith. Ezzel a' bélépett öregdedő atya' elejbe térdeltek, ki az Egek' Urától áldást ohajtott reájok. Judith egy derék magyar leány volt, egészséges, dologra termett, már nem volt ugyan többé azon korban, mellyben őt' gyermeknek lehetett nevezni, de azért is megért elméjétől egy szerény hites-társat lehetett kétség kívül várni. Vagyona-szépsége annyi volt, mennyi egy olly egyenes szívű férjfit, mint P — Úr volt, szerencsésé bizvást tehetett.

Nagy készülétek tétettek Judith' kiházásítására, vartak, kötöttek, szöttek, hogy a' jövőndő páros élet' külömbféle szükségai mind kielégítve legyenek. Vigyázva — senkitől észre nem véve, fülig még is elpirulva vette-elő Judith anyjától reá-maradott, eddig mindég dűgaszban tartott bútörát, mellyben gyermek ruhácskák voltak elrakosgatva. Szívéhez szorítá édes anyjának kedves hagyományát, hogy azt, ha nem is számtalanszor, de még is gyakran használhassa, lelkéből ohajtotta.

De mentől inkább közeledett azon idő-pont, mellyben a' két szerelme az egyházai szer-tartás halálíg egybe-kösse, annál nyughatatlanabb lett Judith; egy titok annál sullyosabban nyomta szívét, mentől közelebb jött az üdö, mellyben azt jövőndő férjének felfedezni kötelességének tartotta. A' leány ez-előtt az egész dolgot olly szorgosnak lenni nem is gondolta, de mivel jegyesét annyit fáradozni, érette olly sokat végbe-vinni látta, hogy ő is tartozzék mindenben nyílt szívűnek lenni, életének jövőndő társát legkissebben is megcsalni, nagy véteknek hitte. A' titok nagy volt, felfedezetétől Judith igen félt, de a' férjnek még is meg kellett tudni „Inkább tehát ön-magamtól halja azt meg, tusakodott magában Judith — mint-sem ő történetből jőjjön reája, mit már rég kötelességem lett volna néki megmondani, meg kell tudni neki mindent, még pedig az esketés előtt, hogy nékem ő semmit szemre ne hányhasson”. Így töprenkedett magában Judith, nyelvéen volt mindég a' kellemetlen titok, ki nem merte ejteni, egy napról a' másikra halasztotta azt; de vallomást tenni nem volt merészsége. Ezen szorongató tétovázat nem kevésbé tette szomorúvá a' leányt, magán létében orákig sírt, nyughatatlankodott.

Már gyűltek a' vendégek. A' vidám öröm-atya kedvelt leányának mennyegzőjét pompásan szándékozta ülni, sütöttek, főztek a' háznál, talpon volt mindegygyik, hogy a' más-

napi lakodalm' rendjében semmi hijjánosság ne történjék. — Egy barátságos csupán atyafiakból állott vacsora előzte-meg a' jövő ünnepet. Az atya régi okos szokás szerént a' jövőendő házas-társnak bölcs oktatást adott; megilletődve halgatta azt a' szerencsés pár, de midőn az Öreg Úr azon tárgyat érinté, hogy a' megelégedett házas-élet elkerülhetetlenül megkívánja a' társnak egymásban helyezettett bizodalmokat, melly csupán csak az által történhetik-meg, ha semmi féle titkot nem tart egyik fél a' másiktól elrejtve, megdöbbsent Judith — elpirult, lelki-esmérete nyughatatlanná lett, továbbá nem tűrni e' kínzó bizodalmatlanságot magában erősen feltette.

Alig várta a' vacsorától felkelést, hogy mindent jegyesének felfedezhessen „Megbocsáss Kedvesem!” — így esedezett Judith a' Kapitány előtt — midőn az alatt, míg a' „Társaság magát enyelgő beszélgetéssel töltötte egy mellék-szobában szöktek „én előttted eddig egy titkot fedeztem, melly nékem elég nyughatatlanságot okozott, de kötelességem tovább nem halgatni.”

„Mi lehet az, mit vélem eddig közleni elmulasztottál?” megdöbbenve kérdé P — Úr.

„Bocsánatot reménylek, nemem' gyengeségéből hibáztam” — reszketve szólla a' leány.

„Bámulok rajtad Judith!”

„Nem-de Kedvesem megengedsz könny-elműségből származott hibámnak? mellynek elkövetését örökre szánom, és bánom”.

„Micsoda gyónás ez? — ki véle — a' legkellemetlenebb hír' hallására is alkalmas vagyok, — csak rajta” — felhevülve kérdé a' Kapitány.

„Légy nyugott szívvel, csak úgy közölhetem azt, mit akarok, véled”.

„Tökéletesen az vagyok”. Szóla P — Úr, pedig forrott benne a' vér.

„No tehát halljad — de ne nézz reám, halálra szégyellem magamat” elpirult orcáját a' nyughatatlan jegyese' meljére rejté „én nem vagyok — az Istenért meg ne rettenj, én nem vagyok, mint eddig hitted tizen-kilencz, hanem — Isten bocsáss, huszon-nyolcz „esztendő” sirva fakadott a' megfélemllett leány.

„És csak ez a' titkod?” kérdé P — Úr elmosolyodva, szívéből mázsa teher gördült-le, által-karolta reszkető kedvesét.

„Nem más — remélhetek tőled bocsánatot? hogy úgy megcsaltalak”.

„Igen, ha te is nem veszed rossz' neven, hogy én — lásd — bámulj — meg ne ijedj, „kopasz vagyok, parókát viselek”. Ezzel vendég-haját P — Úr fejről lerántotta „Megtudsz e bocsájtani?”

„Tökéletesen, de úgy, hogy te senkinek meg nem mondod valóságos koromat, „mivel jól tudod azt, hogy mi aszszonyok soha meg nem szününk fiatalabbnak látszani „igyekezni, mint valóban vagyunk; én is elhalgatom kopaszságodat, restelném is, ha „barátném szememre hánynák, hogy kopasz férjem vagyok”.

Megelégedve, titkaikat több csókokkal lepecsételve tért-vissza a' boldog pár a' kiut mulató társaságba, ki más nap' vígadva ült'e a' menyegzőt.

Sokáig szoros hallgatásban maradt a' nagy titok, míg végre a' férj elunván hordozni az alkalmatlan parókát, letette, és egy víg társaságban nem keves boszszúságára az aszszonynak kitalálta annak is olly félve megőrzött fiatalító titkát.

Kiss Károly.

14.

Eggy két szó,

általában minden Magyar-országi Szőlő-birtokosokhoz!*)

A' bor-termesztés Magyar-ország' legnyomósabb Kereset-forrása közé tartozván, már csak annál-fogva is a' leggondosabb figyelmet kellene arra fordítani. Ezen célra multhatatlanul szükség, minden eddig esmérletes szőlő-fajoknak leggyorsabban lehető pontos Rendre-osztása (Classificatio), mellyben még eddig, nem csak Hazánkban, de minden szőlő-mívelést gyakorló Tartományokban hátra-vagyunk. Az illy' Rendre-osztás felette nehéz munka, mivel a' szőlő-tőkék' többféleségeinek megkülömböztetése még homályos, 's tapasztalástól függő, és a' felett legkissebb világosítást sem kívánhatni mind addig, míg külömböztető tulajdonságaikról való ismereteik meg nem állapíttatnak. Senki még eddig az e' körül próbát tett Természet-vizsgálók és Oenologusok között, rendszerekkel a' szőlő-mívesek ebbeli kívánságaiknak és fogatkozásaiknak tökéletesen meg nem felelt, midőn csak nagygyából regulázott laistromát adá a' szőlő-fajoknak, haszontalan hordván-elő az azoknak adott nevezeteket, a' helyet, hol gyaníthatólag találtatnak, virítások' 's éretiségek idejével egygyütt. Mind addig míg mi (Magyar-országon is) a' szőlők' többféle nevezeteire nézve minden hazai nyelveken nem leszünk egy értelemben, egy alapos Rendre-osztásról ne is gondolkodjunk. Minden hegy', sőt gyakran minden falusi Községnek van tulajdon elnevezése, melly már csak a' határos szomszédsággal is ellenkezésben van. Ugyan azon egy szőlő-veszszőt, a' hely' nevével, honnét való, megjegyez az ember, és azéval is, a' ki által plántáltatott, vagy más történetbeli környül-állásoknál fogva. Innen veszik eredetjeket az Olasz, Burgundiai, Tokaji, Sopronyi, Somlyai, Ausztriai 's a' t. szőlő-veszszők, ámbár ezen tájjékok legkissebb eredeti fajtákkal sem bírnak. Innen történik az is, hogy az Írók a' szőlő-mívelés' dolgában egymást nem értik, és másoktól sem érttetnek; az isméretbeli elő-menetel' közlése az által meggátoltatik, mert annak felvilágosító elő-terjesztése nélkül szűkölködünk, miképp' lehetne egy-

*) Lásd: Banater Zeitschrift für Landwirthschaft, Handel, Künste, und Gewerbe Nro 25. — Temesvár. — Vorleger und Herausgeber Joseph Klapka, den 16-ten und 29-ten Sept. 1827. — Pag. 185. 190.

Ezen valóban tiszta, hazafiúi szeretetből, igazi köz-hasznú érzésből, mint a' fundamentomos tudomány' és tapasztalás következeiteiből származott — magát sokképpen érdemesített Schams Ferencz Úr Meghívását, melly már ugyan az úgy nevezett Budai és Pesti egyesült Német Újság-levelekben is felvétellett és helybe-hagyatott; — mi is, mint nagyon fontos tárgyú Jelenést, a' Hazában lehető bővebb elterjesztés végett Minervánk által örömmel közöljük.

A' Red.

mást megértenünk? Úgy hiszem azért, hogy egy bizonyos eszközhöz kell nyúlnunk, melly azomban csak úgy tekintessék, mint a' majd valamikor lejendő Rendre-osztás' kezdete, és a' mi mellett fő czélom csak ez, hogy mind a' tapasztalási szőlő-mívelésnek használjak, mind e' gazdasági ágazattal való tudományos-bánás-módot megálaposítsam. Ezen czélra, a' szüretelés alatt, minden szőlő-fajnak belső tartalma' megvizsgáltatását javaslom, az az: az ezüst fejrőségű szőlő-fürtöket külön-választva csomoszolni, a' mustot kiforrani engedni, és annak tiszta borát megjegyzett palaszokban, a' meghatározott próba végett eltenni. Felteszem, hogy egy szőlő-termő hegyen tíz vagy húsz-féle fejrő-szőlő nemek míveltetnének, ugyan annyi-féle külön-külön próbákat kell tenni. Ha ugyan ott, a' fejéren kívül veres borok is természetnek, úgy a' próbáknak a' barnás veres szőlőkre is ki kell terjedni; avval a' különbséggel, hogy e' mellett a' forrás, a' szín'-minémúsége miá, a' héjakkal, magvakkal és csutkákkal vitetődhetik végben. Illy módon az ember abban az állapotban helyeztetődik, hogy a' jó és rossz, vagy elkorcsosodott szőlő-nemeket, a' belőlők lett borok' tulajdonságaiból, vagy is természeti rendeltetésekből megismerheti, és annakutánna az elsőbeknek szaporítását, az utóbbiaknak kiirtását bátran elkezdheti.

Pag. 190.

Minden szőlő-fajokat tökéletes érett állapotjukban, az idegen szőlő fajok' összekeverése nélkül, szorgalmasan össze-gyűjtöttem, kezeimmel, egy mázolt cserépedénybe, annyit zúztam-össze, hogy egy vastag ruhán lett kisajtolás után, abból, két itzényi mustom lett, mellyet osztán egy két itzés, papirossal bedugott palaszokban, kiforrani, bátorságos helyre eltettem. A' kiforrás után seprejéről egy más palaszba töltöttem, jól becsináltam, és azt illendően megjegyezve, eltettem a' pinczébe. A' barnás-veres szőlőket héjjaival és csutkáival össze-csomoszolva egy negyed-rész dézsába megforrni engedtem, és a' tiszta piros bort hasonlóképpen a' fellyebb elő-adott módon palaszokra töltve, eltettem. Hogy az illy módon tartott, kiváltképpen fejrő-borok, ezen második úgy nevezett csendes forrás által egy új seprő-allyat készítenek magoknak; következőképpen hogy egynehány holnapok' lefolyta után, ismét más palaszokra kell azokat levonni, tudni való; valamint az is értetődik, hogy minden próbapalaszkhöz egy kis Jegyzést kell kötni, az arra fordított szőlők tulajdonságainak leírásával, p. o. azon szőlők lapályon, vagy hegyen, fővenyes, agyagos, köves, vagy fekete földön termettek? szép vagy változó időben szedettek é meg? 's a' t. — Körül-belől, ha ezen próbák két esztendő alatt megtörténtek, és a' próba-palaszok a' pinczében készen vannak, akkor továbbá ezt tanácslom: hogy általjában véve a' tehetős Szőlő-birtokosok, és minden ezen Tudomány-osztályban jártas-költes Magyar-gazdák, Pesten, talán az Augusztusi Országos-vásárkor 1829-ben, a' hová, részszerént ezen oknál, részszerént más-egyéb foglalatosságaiknál fogva sok Urak ide utazván, vagy személyesen, meghatalmazottjaik által, össze-gyűlnének, hogy egy Köz-ülésben, a' magokkal hozott bor próbák felett ítéletet tehessenek, és hogy e' részben micsoda principiumokat kellesék megállapítani, 's micsoda rend-szabások által eszközölni az eszközölni valót, meghatározhassák. — Így nem csak egyszer, de többször is össze-gyűlni annyival - inkább szükséges; mivel azt hiszem, hogy az ember a' kétséges dolgokban, a' beszédbeli szaváltások által, sokkal könnyebben célt érhet, mint az írásbeli kinyilatkoztatások' útján.

A' mi az egygyes embernek bajos, sőt lehetetlen lenne; egy többekből álló vegyes Társaságnak annyival könnyebben célhoz-juthatóbb, mivel egy minnyájáért, minnyája egygyéért dolgozik, és mivel a' szőlő-plántálók között ismereteik, a' szőlő-mívelés' előmozdítására 's nemesítésére, könnyen közönségesekké tételhetnek 's kicseréltethetnek. Csupán ezen az úton történhetik általjában minden Magyar-országon találtató szőlő-fajokat, bizonyos, állandó sínór-mértékre rendelhetni, és a' sokféle, önkényű, gyakran éktelen elnevezéseket minden hazai nyelveken úgy megállapítani, hogy a' Magyar, Német, Tót, Illyriakus, Oláh, egymást elércsék, 's egyszer'smind a' Kül-földi ember kül. külömbféléseinken eligazodhassék. — A' szőlő-rendre-osztás' fáradságos munkája külömben jóval megkönnyebbedhetnék, ha a' következő fontos törvény-regulát mindég szemünk előtt tartanánk; a' szőlő-fajokat a' lehetőségig kevesebbítvén, hogy egyszer valahára ama hajdani, de hasznosabb egygyűgyűsége ismét rá-térhetnének. Hihető, hogy az elő-időkben, midőn a' Rómaiak az első szőlő-plántát Magyar-országra hozták, csak kevés jó és rossz' fajok valának esmértesek, mivel a' plánta csak néhányszor tapasztalta az által-ültetés' foganatját. De még is egy régi Író sem nevezi-meg az akkor behozott szőlő-veszsző' neveit, és végre hová lettek most már mind azon Olasz szőlő-veszszők? Körül-belől 1500 esztendők folytak-le, melly idő alatt a' szőlő által-plántáltatások talán 40. vagy 50-szer is megújítottak, annyira töb'ször az elégnél, hogy a' jó és rossz' fajok között való külömbség egészen esmeretlen lett! — Az említett Társaság az általjános bor-próbák' szoros vizsgálása által, bizonyosan meg fog a' felett győztetni: hogy a' szőlők' külömb-külobbféléseinek nagy, de még eddig nevenként esmeretlenszáma, mellyet töb'nyire a' természet vizsgálók 300-ra és némelly újabb, bor-míveléshez értők Franciaországban egész 3000-re is felvinni bátorzkodnak, sokkal csekélyebb számra fogja magát engedni leszállíttatni; és bizony jobb lenne, keves, de jónak esmeritt szőlő-fajokat plántálni szőleinkbe, mint a' sikeretlen, sokféle, jókor 's később érőket, jó és rossz', bornak, és asztalon enni való szőlőket, a' nélkül, hogy belső tartalma esmertetének, egyre - másra mívelni, a' mint az, fájdalom! Magyar-ország' legtöbb szőlő-hegyein szokott történni. — Annyi bizonyos, hogy csak az esmeretes *Furmint'* nedve adja a' Nemes Tokajit, a' *Zapfner*, — Ruston, Sopronyban, és Kőszegen, minden más szőlők felett első helyet foglal, és a' Ménesiek, csupán-csak a' barnás-veres *Kadarké'* aszszújából készítik aszszú-szőlő boraikat: a' fellyebbi próbák által éppen úgy lehetne az Ország' valamennyi szőlő-hegyein, a' jó szőlő-nemeket a' gyülevész elkorcsosodottak közül külön-választani, mellyek osztán a' szerint, a' mint az ég-hajlat, föld és munkáltatás hozná magával, nem csak legjobb, de sokkal több bort is adnának. Hiszem, a' dolog' bebizonyítása végett, kevés fáradságba kerül a' rossz' a' jótól elválasztani! — Mint-hogy én ezen Meghívásommal csupán a' Köz-jónak hasznát tekintem, bátorodom egy úttal kérelmemet is ide függesztetni: hogy ezen számos szőlő-birtokosok, kik előtt ezen tárgy' fontossága világos, figyelmeket erre méltatván, egy úttal már a' legközelebbi szüret' alkalmával, az említett próbához hozzá-fogni ne terheltesse, hogy ez igaz ügy ez idén nyertes legyen! — Bár mint emelkedjék a' hazafi polgárok' szíveikbe azon kívánság, hogy a' jót és hasznost teljes örömmel segítsék elő-mozdítani; még is csak az egygyes

erők, valamint annak eszközei is, egygy ily' terhes munkánál, mindég határok közzé lesznek szoríttatva.

A' szőlő-birtokosok sok oldalról, sőt közönségesen véve kénytelenek segítő kezeiket ezen czélra ajállani, hogy valahára a' rég-óhajtott czél elérettessék. Száz évi tapasztalások eléggé megtanítanak már bennünket, hogy minden, a' mit az ember a' világon tulajdon folyásán bocsájt haladni, csak lassan vezet a' bizonyos jobbra; azon tárgy ellenben, melyért minden forróan buzog, a' tökéletesség felé siet. De hogy is ne lennénk figyelemmel édes Hazánk' földjére, 's annak híjjánosságaira; figyelemmel mondom, önnön javunkra; hogy ne viseltetnénk különös hajlandósággal ezen fontos munka' elkezdése iránt? midőn legkegyelmesebb Monarkánk, Ő Cs. Kir. Felsége is e' tárgyban világos kívánságát és akaratját kinyilatkoztatta? — 1812-ben, Január. 17-ikén költ Felséges Rescriptumában méltóztatott t. i. Ő Felsége, mint Haza Attya kegyesen parancsolni: „hogy „a' szőlő-mívelés Magyar-országon a' lehetőségig megjobbítottassék, és a' borok' bánása- „módja a' Chemia' alapos törvényei szerént hoztassék gyakorlatba”. — Sőt az 1825-ben elkezdett, 's ez idén 1827-ben végzett Ország-Gyűlésen, országos megállapítással alkotott Törvény-czikkelyek közzé is beiktattatott ezen fontos tárgynak kinevezett Biztosság által, a' hely' színén való megvizsgáltatása, a' rend-szabás' kidolgozása, 's a' jövő Ország-Gyűlése' eleibe terjesztése.

Közli Dulházy Mihály.

15.

Hazafiúi Áldozat 's szép Tett.

Tiszteletemet, szeretetemet, az erkölcsi Természet, Méltóság, vagy is azon tehetség éránt, Ember-társamba, melly szerint ő, a' Szép', Jó', és Igaz' felfogására, nem csak, de követésére is alkalmas, semmi által inkább be nem bizonyíthatom, mint ha elméjének tiszta 's igaz tudományos felvilágosodására, szívének jobbúlására, Polgári csinosodására módot, 's eszközöket szolgáltatok. Tekintetes Tudós Kultsár Úr régtől-fogva Pesten a' Magyar Nemzeti Újság szép lelkű nagy-érdemű Írója, az a' Magyarok Istene' Lelkétől ihletett, az a' Ditső, Ki egész éltét, Kedves Magyar Hazája' boldogítására szentelvén, most közelebb Nagy szívét, édes szül-földjére Komáromra szélesíté-el; — midőn annak múlt 1827-dik Esztendő October' 4-dik napján, 3—4000 kötetnyi közhasználatású, nyilvános, Magyar, Görög, Deák, Francia, Német, Könyv-tárt ajándékoza. Éljen az Ember-barát, a' Jó Hazafi, a' Nagy Keresztyén!!!

Terhes Sámuel.

Igazítás és Jelentés.

A' Magyar Poésis' Kézi-könyve' I-ső kötetének czíme, elő-beszéde és be-vezetése *nem a' Nyomtató' késedelme miatt* maradt-el, mint azt ezen kötet' köz tiszteletű Recensense *félre-értésből* állítja (Minerva, 1827, 3-dik Negyed, lap 1367); hanem mint a' borítékon mondatik, *az idő' szűke miatt*. Tudniillik a' könyv sokkal több ívet töltvén-be, mint előre látni lehet, a' Pesti vásár bennünket az egésznek elkészülhetése előtt lepett-meg.

Az igazságnak és Nyomtatóm' barátságának tartozom ezen kinyilatkoztatással.

Kassán a' Minerva' Kiadójánál lehet ezen munkára elő-fizetni 3 fttal Conven. P. A' II-d. kötet jövő Márcziusban fog kijönni. Ugyan Ellinger Úrnál találhatik e' munkám is; „*Aesthetikai levelek* Vörösmarty' epikus munkájiról; ennek életével egygyütt”. Pest, 1827, 8-o 137 lap. Szép kemény kötésben 36 xr. Conv. P.

TOLDY.

Javítások.

TOLDY Úr' értekezésébe a' Szerbus nép-költésről (Minerva, 2d. Negyed. lap. 1153, e' következő hibák csuszta-ak-be, melyeket Olvasóink így méltóztassanak jobbitani: lap. 1153 az utolsó sorban olvasd: *munkálkodik comma nélkül*. Lap 1154. 2d. §. 6d. sor: *plastika*. Mingyárt utánna 9d. sor: *hányszor nem ismételtetik*; 10d. sor: *heves*; 17d. sor: *hogy ezen*. Lap. 1157, a' 3d. jegyzésben, 4d. sor, olvasd: *természetet*. Lap. 1158 alólól a' 8d. sorban: *veszi*. L. 1160, 13d. sor: *ingek*; ugyan ott alólól a' 7d. sorban: *kütnál*. L. 1164, az utolsó versben: *körön*, az az betegen. — Lap 1160 a' leiró' vétkeből a' 8d. sorban *által* helyett *vagyon: felett*.

Lásd: a' Reminiscenziák' folytatását az 1324-dik lap' Jegyzése 4-dik sorában, Bécsben helyett olvasd: Budán.

A' T. T. Elő-fizetők' Nevei.

A' Cs. Királyi Fő-Herczegek közzül.

Felséges Császári, — Magyar, Cseh, és több Országi Királyi örökös és Ausztriai Fő Herczeg JÓSEF; az Arany-gyapjas, és Sz. István Apost. Magyar Király jeles Rendének Nagy Keresztes Vitéze; Magyar-ország' Nádor-Ispánja, és Kir. Helytartója; valamint ugyan azon Ország' Fő-Kapitánya, a' Jászok' és Kúnok' Ispánja 's Bírája; Cs. Kir. Fő-Hadi-Vezér, két Magyar Lovas Ez'rede'k' Tulajdonosa 's Ez'redese; Pest, Pilis és 'Sólt törvényesen egyesült Vrmgyék' Fő és örökös Ispánja, a' Nagy Mélt. Magyar Kir. Helytartó Tanács', 's a' Nagy Mélt. Hét-személyes Fő-Törvény-szék' Elölülője.

Egyházi Méltóságok.

Rudnai és Divék-Újfalusi RUDNAY SÁNDOR, Esztergomi Herczegi Érsek, az Apostoli Sz. Szék' született Követje, Nemes Magyar-ország' Primása, Fő és titkos Cancelláriussa, a' Sz. István Ap. Király Vitéz Rendének Nagy Keresztése és Fő Papja, Cs. Kir. val. B. T. Státus Tanácsos, a' Nagy Mélt. Kir. Helytartó Magyar Tan. Tanácsosa, az Egyházi Biztosság' Elöl-ülője, Ts. Ns. Esztergom Vármegye' örökös Fő-Ispánja, és a' N. Mélt. Hét-személyes Fő-Törvény-szék' Köz-bírása.

Klobusiczki Klobusiczky Péter, Kalocsai Érsek, a' Hét-személyes Fő Törvény-szék' Köz-bírása, 's valóságos B. T. Tanácsos.

Alagovics Sándor, Rosoni Püspök, Cs. Kir. Udv. Tanácsos, Aurániai Prior, Zágrábi Nagy Prépost és Kanonok.

Cseh István, Kassai Püspök.

Laicsák Ferencz, N. Váradi Püspök.

Báró Négyesi Szepessy Ignác, Pécsi Püspök, és valóságos Belső Titkos Tanácsos.

Vurum Jó'sef, Nyitrai Püspök, és valóságos B. T. Tanácsos.

Bernáth Maxim. László, a' Sz. Norbert' Szerzetes Kanonok Rend' Praelátusa, Keresztelő Sz. János Százói és Sz. Kereszt Leleszi, és N. Várad-hegyi Szent István első Mártir' Prépostja.

Villax Ferdinand, Zirczei Praelátus. — Győr mellett.

Egyházi Fő-Tisztelendők.

A' Praemonstrátumi Szerzetes Fő Tiszt. Kanonok Urak' Gyülekezete. Keszthelyen.

A' Praemonstrátumi Szerzetes Fő Tiszt. Kanonok Urak' Gyülekezete. Szombathelyen.

Csák Ferencz, Sz. Mihály Gáborjáni Apátúr, Nagy-Várad Székes Egyház' Kanonokja, Bihar és Békés Vármegyék' Tábla-bírása.

Durcsák (Szlatinai) János, B. S. Egervári Prép. Egri Kan. az Egri Érseki Lyceom' Pro-Direct. Bölcs. Dokt. és az Érseki Sz. Széknél a' Házasság' és Hitbeli Ügyek' védlője.

Joób (Fancsali) Mátyás, a' B. Szűz Zér-Monostori Apátja, a' Kassai Székes Anya-Szent-Egyház' Kántora és Kanonokja, 's az Ursula Apácák' Curátora.

Korondy Jó'sef, Pozsonyi Kanonok. (Tit.)

Külley János, Veszprémi Prépost és Kanonok, 's az egész Megyében Püspöki Képviselő.

F. M. O. Minerva 4. Negyed 1827.

Nováky József, Sz. István Magyar Király Egervári Prépostja, az Egri Székes Egyház Kanonokja, Lectora, és az Érseki Könyv-nyomtatás Igazgatója.
 Ocskay Antal, Nagy-Váradi Kanonok, (Tit.)
 Páldián József, Sz. Szaniszló Püspökről nevezetett Apátúr, a Kassai Székes Anya-Szent-egyház Nagy Prépostja és Kanonokja.
 Szmodycs János, Veszprémi Fő Káptalan Kanonokja, Semináriom Praefectusa, Zala és Somogy Vrgyék Tábla-bírája.
 Tagen János, N. Váradi Székes Egyház Kanon. az ifjú Nevendék és a nyugalmazott Papság Igazgatója, s Közép-Szolnok és Bihar Vrgyék Tábla-bírája.
 Turcsányi (Turcsányi és Kr'sztyánfalvai) Ferencz, a Kassai Székes Anya-szent-egyház Custóssa és Kanonokja.
 Vajky György, Mária Magdolna F. Örsi Prépost, s több Várm. Tábla-bírája.

Világi Méltóságok.

Gróf Amade Taddaeus, Cs. Kir. Kamarás. (Tit.)
 Gróf Andrássy (Sz. Királyi és Kraszna-Horkai) György, Cs. Kir. Kamarás.
 Ifj. Gr. Andrássy dtto dtto Ferencz.
 Idősb Gr. Barkóczy (Szalai) János, Cs. Kir. Kamarás.
 Ifjabb Gr. Barkóczy (dtto) János, (Tit.)
 Gróf Bánffy (Losonczi) József, Cs. Kir. Kam. és a Fels. Erdélyi Kir. Gubernium Tanácsosa.
 Herczeg Battyányi Battyán Füle, Németh-Ujvár örökös Ura, Strattmani Gróf, a Leop. Cs. Vitéz Rendje közép Keresztése, Cs. Kir. Kam. és Vass Várm. örökös Fő-Isp.
 Herczeg Breckenheim Ferdinánd (Tit.)
 Hercz. Breckenheim Alfonsus, Cs. Kir. Fő-hadnagy a III-dik Fridrik Wilhelm Burkus Király Nro 10. Lovas Regementjében.
 Gróf Battyányi Józsefné, született Gr. Lázár Anna Aszszony, Cs. Keresztes Dáma.
 Bárány Bedekovich (Komori) Lajos, a Sz. István Ap. Kir. Vitéz Rend közép Keresztése, arany sarkantyús Vitéz, Cs. Kir. Státus és Conferent. Tanácsos, Békés Vármegye Fő-Ispánja, s a T. Törv. Kir. Tábla-Bárája.
 Gróf Bethlen Ferencz, Cs. Kir. Fő-Hadnagy a III-dik Fridrik Wilhelm Burkus Király Nro 10. Lovas Regementjében.
 Gróf Berchtold Antal, Cs. Kir. Kamarás.
 Bárány Berzeviczy (Berzeviczei és Daróczi) Vincze, több Vármegye Tábla-bírája.
 Gr. Csáky (Keresztszeghi) István, a Fels. Magyar Kamara Tanácsosa, Szepes Földe örökös Ura, s valóságos Fő-Ispánja.
 Gr. Csáky (Keresztszeghi) Antal Brúnó, Cs. Kir. Kamarás.
 Gr. Csáky (dtto) Sándor, Cs. Kir. Kamarás.
 Gr. Csáky (dtto) Rudolf, Cs. Kir. Hadnagy a III-dik Fridrik Wilhelm Burkus Király Nro 10. Huszár Regementjében.
 Gr. Cziráky (Cziráki és Dienesfalvi) Antal, Sz. István Ap. Kir. jeles Rendje közép Keresztése, arany sarkantyús Vitéz, Cs. Kir. Kamarás, val. B. T. és Magyar Királyi Helyt. Tan. Ország bírása, a Hét-szem. Törvény-szék Köz-bír. és Fejér V. Fő-Isp.
 Gr. Dessewffy (Cserneki és Tárközi) József.
 Gr. Dietrichstein Ferencz, Cs. Kir. Kamarás.
 Herczeg Eszterházy (Galanthai) Miklós (Tit.) Könyv-tárja.
 Gr. Eszterházy (Galanthai) József, a Sz. István Ap. Kir. Vitéz Rendének közép Keresztése, Cs. Kir. Kamarás, Udvari és val. B. T. Státus Tanácsos, a Nagy Mélt. Kir. Udvari Magyar Kancellárián Referendárius, Zemplén Vrgye Fő-Ispánja, s a Sz. István Apostoli Rend Commendátora. 2 Ex.
 Idősb Gróf Eszterházy (Galanthai) Mihály, Cs. Kir. Kamarás.
 Gr. Eszterházy (Galanthai) Nepomuk János, Cs. Kir. Kam. val. B. T. Tan. Kir. Fő Ajtón-álló Mester, a Nagy M. Erdélyi Udv. Kanc. Ref. és Veszprém Várm. Fő-Isp.
 Gr. Fekete (Galanthai) Ferencz, Cs. Kir. Kam. Arad, Csanád és több Várm. Tábla-bír.
 Gr. Festetics (Tolnai) László, Cs. Kir. Kamarás. 3. Ex.

Gr. Festetics (Tolnai) Sándor, Cs. Kir. Kapitány a' III. Fridrik Wilhelm Burkus Király
Nro 10. Huszár Regementjében.

Gr. Festetics (Tolnai) Vincze, Cs. Kir. Kamarás.

Gr. Festetics (Tolnai) Imre, Cs. kir. Kamarás.

Báró Gerliczy, Ferencz, Cs. Királyi Százados Kapitány, a' III. Fridrik Wilhelm Burkus
Király Nro 10. Huszár Regementjében.

Gróf Gyulay (Maros-Némethi és Nádaskai) Ignác, a' Leop. Csász. és Orosz Nevszki
Sándor, a' Prusssziai veres Sas, és a' Bajor Max. Jó'sef Vitézi Rendek' Nagy Ke-
resztes Vitéze, a' Thérézia katonai Vitéz Rendének közép Keresztese; Tót, Hor-
vát, és Dalmácia Országok' Bánja, 's azon Országoknak a' Kulpai és Unnai Vég-
helyeken Fő Kapitánya, Cs. kir. Kamarás, val. B. T. Tanácsos, a' Nagy Méltóságú
Kir. Helyt. Magyar Tanács' Tanácsosa, Generális Fő Hadi Tár-mester, egy Magyar
Gyalog Ezred' és két Báni Ezrednek' Tulajdonosa, Cseh-ország' hadi Fő-Kormány,
's a' N. M. Báni Tábla' Elöl-ülője.

Gróf Gyulay (Nádaskai) Lajos, a' Fels. Magyar Cancelláriánál Concipista.

Gr. Győri (Radváni) Ferencz, Cs. kir. Kam. és Tan. Bács és Bodrog Vrgye Fő-Ispánja.

Gr. Hadik (Futaki) Gusztáv, Cs. kir. Kamarás és Kapitány.

Gr. Illyésházy (Illésházi) István, Arany gyapjas Vitéz, Cs. kir. Kam. és val. B. T. Tan.
Fő Asztalnok-mester, Liptó és Trencsén Vrgyék' Fő és örökös Ispánja.

Ifj. Báró Aszzenák János, Cs. kir. Kamarás.

Gróf Károlyi (Károlyi) György, Cs. kir. Kamarás.

Gróf Károlyi (Károlyi) Lajos, Cs. kir. Kamarás.

Gróf Keglevics (Buzini) Gábor, Cs. kir. Kamarás, a' N. Mélt. Magyar Helytartói Tan.
Tanácsos, és Csongrád Vrgye' Administrátora.

Báró Kemény (Magyar Gyerő Monostori) László. (Tit.)

Nagy Mélt. Özvegy Kerekes Generálisné, szül. Ürményi Jó's. Ö Eksz. Nagy-Enyeden Erdélyb.

Mélt. Láng Fülöp, Cs. kir. Ezredes a' III-ik Fridrik Wilh. Burkus Kir. Nro 10. Huszár Regem.

Báró Luzsénszky (Regliczei) Pál, Cs. kir. Huszár-Tiszt,

Nagy Mélt. Majláth (Székelyi) György, a' T. Királyi Tábla Elöl-ülője, 's a' Törvényes
Hazai dolgokban Ő Felsége' Képviselője (Tit.)

Nagy Mélt. Generális Özvegy Báró Mecséry Dánielné Ő Eksz. született Szirmai Szir-
may Thérézia Aszszony.

Báró Mednyánszky Lajos, Cs. kir. Kam.

Herczeg Odesscalchi Augustus, (Tit.)

Báró Onaghten Jó'sef, Fő Hercz. Jó'sef Huszár Ezred' 100-dos Kapitánya, Cs. kir.
Kamarás, 's több Rendek' Vitéze.

Báró Orczy László, Cs. kir. Kamarás és Kapitány.

Báró Orczy Lőrincz, Cs. kir. Kamarás.

Gróf Pálffy (Erdődi) Ferdinánd, Cs. kir. Kam. val. B. T. Tanácsos, a' Pozsonyi Kir.
Vár' örökös Kapitánya, és azon Vrgye' örökös Grófja.

Idősb Gróf Pálffy (Erdődi) Ferencz, Cs. kir. Kamarás.

Báró Podmaniczky Alexius. (Tit. Tit.)

Báró Podmaniczky Károly, (Tit. Tit.)

Báró Perényi (Perényi) 'Sigmund, Beregh Vrgye' első Al-Ispánja.

Báró Prónay (Tóth-Prónai) Alexius, Cs. kir. Kamarás és Tan.

Gróf Ráday Gedeon, (Tit. Tit.)

Herczeg Schwarzenberg Fridr. Százados Kapitány a' III-ik Fridrik Wilhelm Burkus Kir.
Nro 10. Huszár Regementjében.

Gróf Széchényi (Sárvári Felső-Vidéki) Pál, Cs. kir. Kamarás.

Gróf Széchényi (Sárvári Felső-Vidéki) István, (Tit. Tit.)

Gróf Széchényi (dtto dtto) Adolf, Cs. kir. Hadnagy a' III-ik Fridrik Wilhelm
Burkus Király Nro 10. Huszár Reg.

Nagy Mélt. Székely (Kilényi) Mihály, Cs. kir. Kam. Udvari Tan. Arany-kulcsos Vitéz,
és az Erdélyi T. Törvényes kir. Tábla' Elöl-ülője.

Nagy Mélt. Szilassy (Szilasi és Pílisi) Jó'sef, Udvari Tan. T. N. Torna Vármegye
Fő-Ispánja, és a' N. M. Hét-személyes Fő Törvény-szék' Köz-bírája.

Gróf Sztáray (N. Mihályi és Sztárai) Ödön Úrfi.
 Gróf Teleky (Széki) Ferencz, Cs. kir. Kamar. és Erdélyi Gubern. Tanácsos.
 Gróf Teleky (Széki) József, Cs. kir. Kamar. a' T. Törv. kir. Tábla' Bárója, a' Tisza
 mellyéki Ref. Super. Fő Curátora, és Csanád Vármegye' Fő-Ispánja.
 Nagy Mélt. Ürményi (Ürményi) Anna, szül. Komjáthy Asz. Csillag keresztes Dáma, Ő Eksz.
 Nagy Mélt. Ürményi (Ürményi) Ferencz, Cs. kir. Kamarás, és Fiumei Gubernátor.
 Báró Vécsey (Hajnácskői és Vécsei Miklós, Cs. kir. Kam. val. B. T. Tan. Szathmár
 Vrgye Fő-Ispánja, 's a' N. M. Hét-személyes Tábla' Köz-bírája.
 Báró Vécsey (Hajnácskői és Vécsei) Pál, több T. N. Vrgyék' Tábla-bírája.
 Nagy Mélt. Végh István, Cs. kir. Kamarás, és val. B. T. Tan. a' Magyar Sz. Korona'
 Orzöje, a' N. M. Helyt. Tanács' Tan. a' Szent Istv. Ap. Rend' közép Keresztese,
 's arany sarkantyús Vit. Baranya Vrgye Fő-Isp. és a' Magy. orsz. Bizt. Fő-kormányozója.
 Báró Vesselényi (Hadadi) Miklós, Cs. kir. Kamarás.
 Báró Wenkheim Jó'sef, Cs. kir. Kamarás, és Arad Vrgye' Fő-Ispánja.
 Gróf Zichy Pál, Cs. kir. Hadnagy a' III-dik Fridrik Wilh. Burkus Kir. Nro 10. Huszár Reg.

A többi Nagyságos, Tekintetes, Nemzetes 's a' t. Elő-fizető Urak' nevei betű-rend szerint.

A.

Ábrahádi Károly Cs. kir. Hadnagy a' III-dik Fridrik Wilh. Burkus Kir. Nro 10. Huszár Reg.
 A' T.T. Nemzeti Caszszinó' Tagjai Pesten.
 Andrassy György, Sz. György, és Katalin-földje' Jegyzője.
 Angyalffy Mátyás András, több Gazdasági Társaságok' tagja, 's több Vrgyék' Tábla-bírája.
 Antunovics (Almási) Jó'sef, Bács, Bodrog Vrgye' Tábla-bírája, és Szabad kir. Szabadka
 Várossa' Polgár-mestere.
 Apagyi Baltaszár Cs. kir. Fő-Hadnagy a' III. Fridrik Wilh. Burkus Kir. Nro 10. Huszár Reg.
 Aranyosi (Forbaszi) János, Sz. kir. Kassa Várossa Tan. és Kap. 's több Vrgyék' Tábla-bír.

B.

Bányai Antal, Szabolcsi és Hajdú-vidéki Fő-Esperest, Dorogi Plébános, Szabolcs, Ungh,
 Bihar Vrgyék', a' Hajdú-Kerület és a' Munkácsi Sz. Szék' Tábla-bírája.
 Bárány (Debreczeni) Ágoston, több Méltóságos Familiák' Fiskálissa Torontal Várm.
 Bachich János, a' N. M. Magyar kir. Ud. Cancellária' Concipistája.
 Balajthy Jó'sef, Munkácsi Reform. Prédikátor.
 Barcsay Károly, Bihar Vrgye' Szolga-bírája.
 Baricz János, N. Enyedi Prof. és Orvos-Doctor.
 Barlay Mihály, a' Kassai kir. Akad. Bölcselk. Tud. Tanítója, és Abaúj Vrgye Tábla-bír.
 Bartakovics Adalbert, Magyar-ország' Herczegi Primássának Udvari Káplánja.
 Barth (Belházi) György, Pozsony Vrgyei első Al-Ispány.
 Bay (Ludányi) György, Beregh Vrgye' Szolga-Bírája.
 Bene Jó'sef, Csongrád Vrgye Fő-Jegyzője.
 Szent Benedek' Szerzete Nagy Tiszteletű Conventje Pannonhalmán.
 Bezerédy (Bezerédi) Miklós, a' Veszprémi Szent Szék' hites Jegyzője.
 Bezerédy (Bezerédi) István, Tolna Vrgye Fő-Jegyzője.
 Bodroghy István, Hazai Ügyvéd és Mező-Berényi Jegyző.
 Bodroghy Jó'sef, Győr Vrgye Al-Ügyészse.
 Bornemisza (Ilosvai) János, Beregh Vármegye Szolga-bírája.
 Boronkay (Boronkai) Miklós, Máramaros Vármegye' Al-Ispánja.
 Butykay Jó'sef. (Tit.) Miskolczon.
 Burján Pál, Kolo'svári és Budai Könyváros. 4 Ex.

C.

Cs. kir. Ns. Fő Posta-hivatal Bécsben.
 Császár Mihály, Torna Vrgye Fő-Fiskálissa. (Tit.)
 Csapó Dániel, több Vármegyék' Tábla-bírája:

Cseh (Sz. Katolnai) Ferencz, több Vármegyéek' Tábla-bírája.
 Cserey (Nagy-Ajtai) Farkas, Cs. kir. Kamarás, és Fő Strázsa-mester. 2. Ex.
 Csernyus András, több Vármegyéek' Tábla-bírája.
 Curti András, Cs. kir. Hadnagy a' III. Fridrik Wilh. Burkus Király Nro 10. Huszár Regem.
 Czuczor Gergely, Sz. Benedek' Szerzetén lévő Áldozó Pap, a' Győri Gymnáziumban
 az Ékesen-szóllás' Tanítója.

D.

Dankó János, Arad Vrgye' Levél-Tárnokja és Al-Jegyzője.
 Daróczy (Király-Daróczy) Zsigmond, Babarci Káplán, *Mohács mellett.*
 Deák Antal, Szala Vrgye Tábla-bírája.
 Deáky József, a' Tatai és Gesztesi Uradalmak' Szám-tartói Segédje.
 Debreczeni Reform. Nemes Collegium' Könyv-tárja.
 Idősb Dercsényi (Derczeni) János, Cs. kir. Tanácsos.
 Ifj. Dercsényi (Derczeni) Pál, (Tit. Tit.)
 Dobay József, Áldozó Pap, és a' Székely Udvarhelyi kir. Gymn. Ékesen-szóllás' Tanítója.
 Dóhovich Basilius, Nagy-Lucskai Paroch.
 Dókus (Csabai) László, Zemplén Vrgye Fő-Jegyzője, 's több Vrgyéek' Tábla-bírája.
 Döbrentey Gábor, a' Budai Kerül. Másod Tartomány-biztosa, 's több Vrgyéek' Tábla-bír.
 Ör. Draskóczy (Draskóczai és Jordánföldi) Gábor, több Vármegyéek' Tábla-bírája.
 Ifj. Draskóczy (Draskóczai és Jordánföldi) Sámuel, Gömör és Kis-Honth Vrgye Fő Szolga-bír.
 Draskóczy (Draskóczy és Jordánföldi) Sámuel, hites Ügyvéd, és Borsod Várm. Tábla-bíró.
 Dulhazy Mihály, Abaúj és Zemplén Várm. T. Bír. és a' F. M. Or. Minerva' Felügyelője.

E.

Enyedi Reform. Ns. Collegium' Könyv-tárja.
 Evangélikusok' Oskolája. Miskolczon.

F.

Fáy (Fáji) András, több Vrgyéek' Tábla-bírája.
 Fáy (Fáji) Ferencz, Torna Vrgye' Fő Szolga-bírája.
 Farkas József, az Egyházi Törvény 's Történetek' Tanítója. *Pécsett.*
 Fischer Károly, Sz. kir. Kassa Várossa Fő-bírája, 's több Vármegyéek' Tábla-bírája.
 Folkusházy (Folkusfalvai) Pál, a' Melt. Gróf Károlyi Ház' föld-mérője.
 Főrizs József, Bihar Vrgyei Tábla-bíró.
 Földváry (Bernáthfalvai) Miklós. (Tit.)

G.

Gencsy (Gencsi és Mihályfalvai) Sámuel, több Vrgyéek' Tábla-bírája.
 Gencsy (Gencsi és Mihályfalvai) Pál, Fő-hadnagy a' III. Frid. W. Burkus Kir. N. 10. Huszár Reg.
 Gergye (Nagy Kajdi) Gábor, Cs. kir. Kam. és H. Lichtenstein M. Lov. Reg. Száz. Kap.
 Ghyczi (Asso és Ablancz-Kürthi és Ghyczi) Ignác, Bábolnai kir. Int. Fisk. 's több Vrgy. T. bír.
 Gregus Tamás, Bács, Bodrog törv. egygyes. Vármegye. Tábla-bír. és Kamer. Ügyvéd.
 Guzmics Izidor, Sz. Benedek Szerzet. Áldozó Pap, Theol. Doctor és Prof. *Pannon-halmán.*
 Görög Demeter, a' Sz. István Vitéz Rendje' Kis-keresztése, Cs. kir. Kam. és Udv. Tan.
 Gyulay Sándor, Gróf Andrássy Károly Ügyvédje.
 Gyurcsányi László, Gábor, Nógrád Vrgye második Al-ispánja.
 Gyurkovics János, Fő-hadnagy, a' III. Fridrik Wilh. Burkus Kir. Nro. 10. Huszár Regiment.

H.

Hanzely János, a' Marienfeldi Uradalom' Fiskálisa. *Bánát-Komlóson.*
 Horváth (Czabai) Mihály, Bács, Bodrog, t. egygy. Megyéek' Fő adó-szedője 's Tábla-bír.
 Hrabovszky István, Dömölki Evang. Prédik. és a' Kemenes Al-megye Séniora.
 Huzly Károly, a' N. Váradi Megye' Sz. Szék' Jegyzője (Tit.)
 Högyész Gábor, Fő-hadnagy a' III. Fridrik Wilh. Burkus Kir. Nro 10. Huszár Regiment.

I.

Jó'sa 'Sigmond, Hazai Ügyvéd, (Tit.) *Bécsben.*
 Ilosvay (Ilosvai) Dániel, Beregh Vrgye Fő-Szolgabírája.
 Illés (Edvi) Mihályné, született Szakonyi Katalin Asszony.
 Illés (Edvi) Pál, Evang. Predikátor, Vanyolán, *Pápa mellett.*

Írisz Német Folyó-írás' Redakciója (Tit.)

Ivánszky Antal, a' Görög 's Magyar Nyelv' és Literatura' Tanítója. Egerben.

K.

Kállay (Kállai) Leó, Cs. kir. Oberstlieutenant, és több Vármegyék' Tábla-bírája.

Karner Antal, a' Győri Püspökség' Titoknokja, és Győr Vrgye Tábla-bírája.

Kazinczy (Kazinczi és Szép-halmi) Ferencz, több Vrgyék' Tábla-bírája.

Kémes János, több Vrgyék Tábla-bírája.

Király Antal, Szent Jöbbi Káplán.

Kiss Dobronyi Therézsia, Özvegy Izsákné Aszszony Ö Nagysága.

Kiss János, túl a' Dunai Evang. Superint. és Soproni Német Préd.

Kiss (Nagy-Apáthi) Sámuel, (Tit.) Nagy-Geresden Soprony mellett.

Kiss Károly, B. Márjássy Cs. kir. Magyar Gyalog Ezred. Hadnagya.

Kiss Venczel, Sopronyi Prof. (Tit.)

Kiss (Baczka-Madarasi) Jó'sef, Alsó Fe'ér Vrgye Notáriussa. Erdélyben. — Igen.

Kolossy (Cselei) István, a' Magyar kir. Udvari Cancelláriánál Concipista.

Kolmár Jó'sef, a' Rév-Kom. Ref. Ekkl. L. Pászt. azon Egyh. Megye Esp. és Sup. Gen. Perc.

Komlóssy (Komlósi) László, Beregh Vrgye Másod Al-ispánja.

Kondé (Póka-teleki) Jó'sef, Benedek, Cs. kir. Magyar Udvarnok és több Vrgyék' T. bír.

Kolosváry Pál, Gr. Zichy N. N. Ö Nga Jóság-Directora.

Kovacsóczy Mihály, hites Ügyvéd, és Milgos Gr. Révay Ö Nga Könyv-tárnokja.

Kövi Sándor, S. N. Pataki Prof. és több Vrgyék Tábla-bírája.

Kraynyik Jó'sef, Abaúj Vrgye Szolgabírája.

Krizsanics István, (Tit.)

Kubinyi Augusztus (Tit.) *Videfulván.*

Kulcsár István, a' Hazai 's Kül-földi Tudósítások' Kiadója, 's több Vrgyék Tábla-bírája.

L.

Landes Jó'sef, Pozsonyi Könyv-áros. 4 *Exempl.*

Lányi (Kis-Szántói) Imre, Cs. kir. Kamarás, 's a' Debreczenyi District. Tábla Présese.

Lázár Imre, Transennális Commissárius Pest Vármegyében.

Lameřing Henrik, Cs. kir. Száz. Kap. a' III. Fridr. Wilh. Burkus Kir. Nro 10. Huszár Reg.

M.

Márfy János, Cs. kir. Száz. Kap. a' III. Fridrik Wilhelm Burkus Kir. Nro 10. Huszár Reg.

Madarassy Miklós, Cs. kir. Hadnagy a' III. Fridrik Wilh. Buákus Kir. Nro 10. Huszár Reg.

Magda Pál, S. N. Pataki Prof. és több Vrgyék' Tábla-bírája.

Magyar nyelv Halgatók a' Püspöki Lyceumban Szathmáron.

Makáry György, Honni Ügyvéd és Heves Vrgye Tábla-bírája.

Markulin Simon, Bács, Bodrog, t. egy. Vrgyék' Katona-biztosa.

Martinidesz László, Torna Vrgye Fő Adó-szedője.

Maurer János Nepomuk, Ungh Vrgye Orv. Doctora.

Majthényi (Kesselőköi) Gábor, több Vrgyék Tábla-bírája.

Missits (Zamabori) István, Muslai Pléb.

N.

Naidhard Antal, az Egri Érsekség' Gener. Jövedelem-szedője.

Nagy (Beregszászi) Pál, Bölcs. Doct. a' Göttingai és más Társ. tagja, 's több Vrgy. Tábla-bír.

Nagy (Nagy-bükki) Pál, Soprony, 's több Vrgyék' Tábla-bír.

Nagy Ignác, több Vrgyék' Tábla-bírája. *Pécsett.*

Nyíri István, S. N. Pataki Prof. 's több Vármegyék Tábla-bírája.

P.

Pápay (Papai) Sámuel, több Vrgyék T. bírása 's Urad. Fisk.

Patay (Patai) János, Theológiát tanító Prof. Bécsben.

Pataki Reform. N. Collégiom Könyv-tárja.

Pauer (Kápolnai) Antal, több Vármegyék Tábla-bírája.

Pogány (Csebei) Péter Urfi (Tit.)

Polgár László, Sz. Benedek Szerzetebeli Pap és Ravazdi Pléb.

Pucz Antal, Ballonyi Pléb.

R.

Ragályi (Kis-Csoltói) Ferencz, több Vrgyék Tábla-bír.
 Rózsa Jó'sef, Arad Vrgye Fő-orvosa, 's Tábla-bír.
 Ruhitel Jó'sef, Fő Mélt. H. Eszterházy Miklós Ozorai Urad. Írnokja. Pécs mellett Ozorán.
 Rudics (Almási) Jó'sef, Bács Vrgye hites első Al-jegyzője.

S.

Sebes László, Cs. kir. Kapit. Bécsben.
 Seidel Jó'sef. Mélt. Gr. Battyányi Írnokja. Rohonczon.
 Soltész János, Torna Vrgye Al-Ispánja.
 Somogyi János, N. Mélt. Gr. Széchényi László Ő Eksz. Horpácsi Udv. Kasznárja.
 Soós (Soóvári) György, több Vrgyék Tábla-bírája.
 Sopronyi Ns. Magyar Társaság.
 Stöck Ferencz, a' Cs. kir. Fő Hercz. és Nádor-Isp. Ns. Magy. Lov. Ezred. Száz. Kap.
 Szabó Miklós, Szombathelyi Gymn. Direct.
 Szabó János Chrys. a' TT. Cisterczit. Szer. Theol. Doct. és a' Székes-Fejér. Gymn. Dir. és Exh.
 Szabó Nepomuk, Türjei Administ.
 Szalay Antal, a' Pécsi Megye Áldozó Papja, és Ertényi Káplán.
 Székely Udvarhelyi Evang. Reform. Nemes Collegium.
 Székely (Kilényi) Sámuel, Ns. Szepsi Szék Király-bírája.
 Szemere Pál, Cs. kir. Hadnagy a' III. Fridrik Wilh. Burkus Kir. Nro. 10. Huszár Regem.
 Szigethi Evang. Reform. Ns. Lyceum.
 Szilágyi János, Cs. kir. Fő-hadnagy a' III. Fridrik Burkus Kir. Nro 10. Huszár Regiment.
 Szilágyi Jó'sef, Özvegy Gr. Szapáry Péterné Ő Nga Szécsi-Sziget Uradalmabeli Tisztje.
 Szilasy (Szilasi és Pili) Ferencz, Gömör Vrgye Fő-Szolga-bírája.
 Szina (Hodosi és Kizdai) György, több Vrgyék' Tábla-bír. Bécsben. — 2 Ex.
 Szirmay (Szirmai) Ádám, a' Kir. Törv. Tábla' Ref. Asses.
 Szirmay (Szirmai) Lajos, Szathmár 's több Vrgyék Tábla-bírája.
 Szombathelyi Seminariális Könyv-tár.
 Szutsits (Patséri) István, Bács Bodrog t. egyy. Megyék' Táblabírája.
 Szűts (Tasnádi) István, Udvari Agens és Consist. Tan. Bécsben.
 Szűts (Tasnádi) Abrahám, több Vrgyék' Tábla-bír. 's Mélt. Familiák' Fiskál.

T.

Terhes Sámuel, a' Kassai Ref. Ekkl. Prédik. 's több Vrgyék' Tábla-bírája.
 Thege (Konkoli) László, Fő Szolga-bíró.
 Turcsányi N.N. Evang. Oskolák' Prof. Győrben.
 Töttösi Imre, Uradalmi Tiszt Nagy-Czinkén.

U.

Udvarnok Mihály, IV-ik esztendő's Theologus. Egerben.
 Ugróczy Ferencz, TT. Kegyes Szerzetbeli Áldozó Pap, helybeli Dir. Bars V. T. bír. Léván.

V.

Varga István, Theol. Doct. és Szikszói Ref. Préd.
 Vasdinyei Mihály, Szebeni Káplán.
 Vekerle Godefried, a' Sz. Benedek Szerzetén lévő Pap, és kir. Gymn. Igazgatója.
 Villén Constant, Sz. Ferencz Szerzetebeli Gvardián.
 Virták Imre, Cs. kir. Fő-hadnagy, a' III. Fridrik Wilh. Burkus Kir. Nro 10. Huszár Regem.

W.

Walther László, M. Gr. Károlyi Familia' Levél-tárnokja.

Z.

Zákó (Bajsa) György, Bács, Bodrog t. egyy. Megyék' Tábla-bírája.
 Zvornik János, Cs. kir. Száz. Kap. a' Herczeg János Nro. 1. Dragonos Regem.
 Zöldi János (Tit. Tit.)

Foglalatja a' 4^{dik} Negyednek 1827.

Lap.

Hadadi Gróf Wesselényi Ferencz, Muránynak Örököse. 's a' t. Kazinczy Ferencz. 1387

Tizedik Füzet. Október.

1. Eszre-vételek, 's a' t. — (Dulházy Mihály).	1393
2. A' Könyvek' kritikai szem-pontból való olvasásáról, és vizsgálásáról. (Szabó Nepomuk).	1409
3. Rövid Értekezés a' Római Nyelv' becséről. (P. A.)	1415

Tizen-egygyedik Füzet. November.

4. Galatea, a' vagy a' tegnap meglelkesítetett Kép-szobor egy Felvonásban. M. Genlis után. (Árvai Gergely).	1425
5. Nem megvetendők az ember' panaszszai. (Kövér Antal).	1442
6. A' Lyány-hívség. (N. A. Kiss Sámuel).	1444
7. Európa az Á'sia' nyakán. 's a' t. (Nyíri István, Philos. Prof.)	1446
8. Az Írók, ezeknek sorsok, elrendeltetések, minden dolgokra való szoros és általános befolyások. (Szigethy Gy. Mó'ses).	1454
9. Túry György' halála. 1571. (Makáry).	1464

Tizen-kettedik Füzet. Deczember.

10. Minden nyelvét szerető Magyarhoz! (Zvornik).	1466
11. Angliának Törvényes-állapotja. (Remény Andor).	1488
12. A' Magyar Vitéz Hadi Rend. (Terhes Sámuel, Kassán).	1493
13. A' nagy Titok. (Kiss Károly).	1498
14. Egy két szó, általjában minden Magyar-oroszági Szőlő-birtokosokhoz! (Dulházy Mihály).	1500
15. Hazafiúi Áldozat 's szép Tett. (Terhes Sámuel, Kassán.)	1503

A' Hadadi Gr. Wesselényi Ferencz Náador' Erdélyből vártt hív Képe elkészvén, — az az 1828-diki I-ső Negyeddal fog közöltetni, egy más Jeles Hazánkíja' igaz Képe' rajzolatjával egygyütt. —

A' Kiadó és Red.